СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Випуск 12

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Випуск 12

Матеріали X Всеукраїнської
науково-практичної конференції
“Історія, сучасність, зарубіжний досвід”
м. Київ, МАУП, 6 листопада 2014 р.

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2014

ББК 63.3(4УКР)я43
С76

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 8 від 24.09.14)

Редакційна колегія:
А. М. Подоляка (голова), д-р юрид. наук., проф.;
А. А. Ігнатченко (заступник голови), канд. техн. наук;
О. В. Баєва, д-р біол. наук., проф.;
І. П. Бідзюра, д-р політ. наук, проф.;
М. Ф. Головатий, д-р політ. наук., проф.;
В. Б. Захожай, д-р екон. наук, проф.;
А. С. Лисецький, д-р екон. наук., проф.;
К. В. Муравйов, канд. юрид. наук., доц.;
І. П. Розпутенко, д-р наук держ. упр., проф.;
Л. В. Романова, д-р екон. наук, проф.;
В. Є. Сафонова, д-р екон. наук.;
Г. П. Ситник, д-р наук держ. упр., проф.;
Ю. П. Сурмін, д-р соц. наук, проф.;
Н. М. Чернуха, д-р пед. наук., проф.

Матеріали подано в авторській редакції.
Відповідальність за зміст та орфографію матеріалів несуть автори.

Становлення і розвиток української державності : [зб. наук. пр.] / МАУП. — К.: ДП "Видавничий дім "Персонал", 2008 —

С76 Вип. 12: Матеріали X Всеукр. наук.-практ. конф. "Історія, сучасність, зарубіжний досвід", 6 листоп. 2014 р. / редкол.: А. М. Подоляка (голова) [та ін.]. — 2014. — 460 с. : іл. — Бібліогр. у кінці ст.

У пропонованому збірнику подано статті учасників науково-практичної конференції, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — становленню України як держави. Розглядається формування державності в Україні у різні періоди історії та в різних аспектах.

Для науковців і державних службовців, політиків і політологів, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком Української держави і суспільства.

ББК 63.3(4УКР)я43+67.9(4УКР)301я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2014
© ДП "Видавничий дім "Персонал", 2014

ЗМІСТ

Головатий М. Ф., Кравченко А. І.
Українська державність і сучасні соціально-трансформаційні процеси 9

Перегуда Є. В.
Реформування виборчої системи за умов оновлення політичної системи України 12

Білоус А. О., Білоусов В. П.
Функціональне призначення Української держави на перехідному етапі державного будівництва: постановка проблеми в теоретико-прикладному аспекті 16

Гайдукевич Г. А.
Украина и концептуальное решение ближневосточной проблемы 20

Медвідь Ф. М., Хоменко В. О., Чорний Е. В.
Національні інтереси України в умовах розвитку української державності 26

Голуб О. В.
Криза в системі державного управління як стимул до суспільних реформ 29

Баєва О. В.
Концептуальні засади впровадження державного нагляду в сфері загальнообов'язкового медичного страхування 33

Сурмін Ю. П.
Особливості державного управління в Україні в сучасних умовах 36

Баранівський В. В.
Методологія прогнозування шляхів державотворення в Україні 40

Руль Ю. В., Траченко В. А.
Потужні резерви держави Україна 46

Дікарєв О. І., Вербицька Г. А.
Ресурси державного будівництва та комунікації еліт: витоки еволюції в тріаді: "влада (technai)" — "обчислення (logismos)" – "міра (metron)" 47

Романенко Є. О.
Електронний уряд — українські реалії 54

Баєв В. В.
Суб'єкти ринкових відносин у сфері медичного туризму 57

Бортник В. А.
Особливості реформування центральних органів виконавчої влади України 60

Толстенко О. В.
Проблеми формування інституту соціального партнерства та соціально орієнтованої підприємницької діяльності в Україні 64

Галич Ю. О.
Сучасна українська держава: стратегії влади, технології управління 67

Літіченко Я. М.
Державне регулювання підприємництва в Україні 70

Васильченко О. М.
Національна ідентичність в контексті оптимізації шляхів державного управління в Україні 73

Шилов Ю. О.
Державний устрій Аратти 76

Корінчевська І. А.
Державне управління захистом учасників навчально-виховного процесу в надзвичайних ситуаціях соціально-політичного та воєнного характеру 82

Новальська Н. І., Падун Н. П.
Трансформація цілей організації в ключові показники результативності управління..... 86

Хоменко О. О.
Основні напрями державного управління в українській державі 1918 року 91

Морозова Н. Г.
Необхідність та можливість державного регулювання сфери соціального захисту на національному ринку праці 95

Погорєлова І. С.
Державотворчі процеси доби Центральної Ради..... 98

Бисенбаев Ф. К.
Европейский опыт реализации принципа справедливости..... 103

Бандурка А. С.
Санітарний кордон як метод протидії розповсюдженню радикальних ідей 107

Баєва Н. Г.
Новітні тенденції державного регулювання амбулаторної акушерсько-гінекологічної допомоги в Україні..... 110

Оваденко О. І., Руль Ю. В.
Значення графології для роботи з кадрами у державному управлінні 113

Хилевич М. В.
Археологічна періодизація історії становлення української державності з точки зору ефективності економічного розвитку 122

Волобоєва Т. В.
Загальна характеристика розвитку державного регулювання страхової діяльності в Україні 127

Ференець С. С.
Роль Міжнародного трибуналу в боротьбі зі злочинністю на міжнародному рівні 130

Кійко В. В.
Аналіз досвіду європейських країн у формуванні системи державних органів фінансового контролю..... 134

Костюк Т. О.
Політична криза в Україні як наслідок низької динаміки змін політичних інститутів і процесів 137

Самойленко О. П.
Державна функція захисту прав людини у суспільстві, що трансформується..... 139

Муравйов К. В.
Щодо поняття "юридичних гарантій" та їх видів..... 142

Головченко В. В., Головченко О. В.
Право народу на повстання 146

Малащук Д. В.
Вплив політико-правових чинників на формування інвестиційного клімату 149

Гольцов А. Г.
Внутрішня геополітика сучасної України: актуальні завдання та проблеми..... 151

Ковальчук А. Ю.
Місце державної фіскальної служби України у механізмі забезпечення фінансової безпеки 155

Шашкова-Журавель І. О.
Характеристика європейської правової системи захисту трудових відносин за участю осіб, що відбувають покарання в пенітенціарних установах..... 157

Тімашова В. М.
Політична еліта України в контексті демократичного транзиту..... 160

Дьоміна О. С.
Ціннісні основи політичної культури українського суспільства..... 163

Медвідь Ф. М., Чорна М. Ф., Нестеренко О. С.
Комерційна таємниця як правова категорія 167

Міхатуліна О. М.
Державне регулювання господарської діяльності в сучасних умовах ринку 173

Гринчак Н. А.
Правове регулювання проектної інвестиційної діяльності: вітчизняний та зарубіжний досвід..... 176

Чорна М. Ф., Доносо Варгас Дієго Хосе, Доносо Варгас Сантьяго Феліпе
Інформаційна безпека України в умовах сучасної інформаційної війни 179

Шестак М. Л.
Інвестиційна політика у сучасній Україні в контексті формування ринкової економіки..... 183

Лісовська Ю. П.
Адміністративно-правова складова інформаційної безпеки..... 185

Кіров О. Ф.
Правова природа відносин з корпоративного інвестування: специфіка прояву та елементи..... 188

Вовк С. В.
Правовий режим корпоративних пайових цінних паперів..... 190

Губіна О. О.
Правова основа надання податкових пільг суб'єктам господарювання..... 193

Климчук С. А.
Регіональні детермінанти стратегії розвитку підприємств альтернативної енергетики в контексті агробіоенергетичного альянсу 195

Солтис В. Ю.
Нормативно-правова база зовнішньої політики Німеччини після об'єднання країни..... 198

Лісовол Є. В.
Виконавча влада в системі державної влади в Україні 202

Лозинська І. В.
Забезпечення конституційних прав громадян при проведенні фінансового контролю..... 204

Заверуха В. Г.
Теоретичні основи конституціоналізму 206

Питручак Ю. К.
Домінантні вектори розвитку регіонального туризму в Україні..... 208

Бойко С. С.
Етапи формування та еволюції громадянського суспільства 210

Чмир О. Б.
Національне народовладдя: сутність та основні виміри..... 213

Головченко В. В.
Правова культура і український менталітет: історія та сучасність..... 217

Шусть В. В.
Формування політичних цінностей молоді як першочергове завдання побудови демократичного суспільства 221

Слободян С. І.
Зміна методів комунікацій соціальних і політичних фігурантів 224

Монько Г. М.
Держава та громадянське суспільство: шляхи та проблеми взаємодії..... 227

Янюк Е. В.
Задачи и проблемы студенческого самоуправления 231

Захожай В. Б., Казак О. О.
Інвестиційна діяльність машинобудівних підприємств як об'єкт статистичного дослідження 233

Романова Л. В.
До проблеми формування концепції аграрного маркетингу 235

Рижиков В. С.
Економіко-правове значення управлінського обліку для організації ефективного фінансово-правового менеджменту на підприємствах в сучасних економічних реаліях..... 239

Климчук М. М.
Перспективи імплементації альтернативної енергетики з метою упередження паливно-енергетичного колапсу в Україні 242

Столярова Т. О., Одинець В. А.
Особливості комп'ютерного моделювання макропоказників соціально-економічних процесів в умовах невизначеності 244

Бовш Л. А., Марченко С. М., Бовш В. І.
Реінжиніринг бізнес-процесів підприємств готельного бізнесу в сучасних умовах 247

Кобржицький В. В., Несвященко К. С.
Актуальний стан і перспективи розвитку українських портів 251

Тімко Н. І.
Фінансова стійкість банківської системи в умовах макроекономічної нестабільності: оцінка та шляхи підвищення 254

Кісілевич-Чорнойван О. М.
Норми міжнародного інформаційного права в сфері протидії інформаційному тиску: міжнародний та європейський аспекти 258

Золотаревський А. В.
Механізм створення стратегії економічного розвитку організації в умовах світової політичної та економічної нестабільності 262

Бігдаш В. Д.
Удосконалення фінансових механізмів банківсько-страхової інтеграції в Україні в умовах політичної та економічної нестабільності 266

Корецька О. В.
Теоретичні основи дослідження конкуренції в контексті становлення української державності 269

Бурсов Р. В.
Критерії оцінки технологічного рівня промислових підприємств 274

Ткачук І. Я.
Участь населення у вирішенні соціально-економічних проблем 276

Сімак Я. К.
Впровадження системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні 279

Щербінський О. В.
Сучасні реалії та нові вектори розвитку малого бізнесу в Україні 282

Корсак К. В.
Українська ідея для XXI століття 285

Юник Д. Г.
Завадостійкість управлінців персоналом: концептуальний аспект та перспективні напрями розвитку 289

Колпаков В. М.
Некоторые понятийные проблемы образования и науки 293

Бірдус Л. В.
Системні реформи у сфері вищої освіти України 298

Лісовський П. М.
Освіта та наука як ціннісно-смисловий формат мудрості 302

Бондар Ю. В., Шестак М. Л.
Вплив інформаційного середовища на світові інноваційно-інвестиційні процеси: стан науково-методологічного дослідження 304

Руль Ю. В.
Перспективи просумпції у приватній освіті 306

Руль Ю. В., Кулик М. С.
Освітня розумова діяльність та вплив на неї фаз місяця 308

Найдьонов І. М.
Ефективний педагогічний менеджмент — основа компетентності спеціаліста 313

Степахно И. В.
Роль науки и образования в современном общественном развитии 316

Костючков С. К.
Система образования как базовый инструмент прогрессивного развития гражданского общества 321

Войтенко О. В.
Рекламна освіта в Україні: від професійної компетентності до соціальної відповідальності 325

Туриніна О. Л.
Управління конфліктами в організації системи освіти 328

Пальм Н. Д.
Освіта як ключовий фактор розвитку держави 332

Корсак Ю. К.
Філософія про номадизм й атомізацію як серйозні загрози сучасному суспільству 335

Косенко О. І.
Точні науки як індикатор якості сучасної вищої освіти 339

Дебич М. А.
Гендерні питання соціальної рівності та управління: зарубіжний досвід 343

Похресник А. К.
Римський клуб і реформи освіти і суспільства 347

Благініна С. В.
Парадигми соціального та освітнього розвитку: німецький досвід для України 351

Кірик Т. В.
Управління плануванням вищої освіти України в сучасних умовах 355

Матюхін В. О., Кобзєва О. В.
Модель практичної підготовки сучасного фахівця із застосуванням технологій ІТ-галузі 359

Карбовська Л. О.
Моделі фінансового забезпечення вищої освіти в зарубіжних країнах 363

Бахов І. С.
Освіта в європейському полікультурному середовищі: реалії і виклики 367

Федосова Л. О., Кулик М. С.
Особистісна зрілість як фактор суб'єктивного благополуччя 371

Головач Н. В.
Стан та перспективи розвитку профвідбору абітурієнтів у вищих навчальних закладах 375

Николин І. М.
Роль соціалізації першокурсників у формуванні готовності до самоорганізації в процесі професійної підготовки 379

Швець Н. Г.
Використання віртуального освітнього простору для набуття навиків політичного менеджменту 383

Костенко Д. В.
Українська мова як основний чинник національної ідентичності в Україні 388

Заверуха О. В.
Розвиток автономності як умова гармонійного становлення особистості підлітка у сучасній соціально-політичній ситуації 391

Кострубань Р. В.
Теоретичні основи та практичне значення коледжів в сучасних умовах реформування освіти 395

Просолович С. М.
Проблема підготовки молодших спеціалістів (молодшого бакалавра) в сучасній педагогічній теорії та практиці 397

Прус О. В.
Загальнолюдські цінності як компонент у вихованні особистості на сучасному етапі 399

Проскурякова А. Ю.
Тлумачення обличчя пацієнта з діагностичною метою 403

Соколовська К. М.
Просвітницька діяльність Андрея Шептицького та його роль у розбудові української державності 406

Ерохов Р. А.
Социальная активность и пассионарность (вигорность) 411

Губаль Л. М.
Традиційна, елітарна, масова культури в формуванні діалогу 414

Мойсеєнко Є. П.
Культурно-ціннісний вимір модернізації українського суспільства 417

Корнієнко М. В.
Проблема девіантної трудової поведінки державних службовців 420

Сазонова І. І.
Проблеми діяльності і функціонування профспілкових організацій на підприємствах, установах, організаціях приватного сектора 425

Ільянова А. О.
Організаційна культура підприємства у контексті модернізації українського суспільства 428

Шаханова Я. О.
Роль соціальної реклами в умовах суспільних криз та трансформацій 431

Норенко К. О., Руль Ю. В.
Віртуальна зрада — сучасний руйнівник сім'ї 434

Попович Л. М.
Турбота держави — психічне здоров'я підлітків 441

Оваденко О. І., Телеш К. В.
Спрощений моніторинг психічного здоров'я як важлива державна проблема 446

Рубцова С. Б.
Важливий елемент державотворення — ідентифікація особистості 453

М. Ф. ГОЛОВАТИЙ
докт. політ. наук, проф., МАУП

А. І. КРАВЧЕНКО
докторант, МАУП

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ І СУЧАСНІ СОЦІАЛЬНО-ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 9–11

1. Будь-який народ — великий чи малий — завжди намагається себе максимально самореалізувати, тобто досягти найпомітнішого у своєму розвитку з тим, аби забезпечити собі якомога щасливіше життя. Водночас, як свідчить історія, найоптимальніші умови для повної реалізації народу, як великої спільноти людей, мають місце у незалежній національній державі. Підтвердженням цього є найперше те, що великі імперії, якими би шляхами і засобами вони свого часу не створювалися, неминуче розпадалися. Остання з таких імперій — Великий Радянський Союз, довів, що чим більша згрупованість людей, тим потенційнішим є її розпад за різних причин.

2. В кінці XX — на початку XXI століть розпадатися почали вже, навіть, окремі держави. І це тоді, коли життя на Землі нібито вимагає від людства, і, відтак, і від окремих країн і народів, максимально кооперуватися, поєднувати свої знання, сили, ресурси аби вижити, бодай, перед спільними світовими загрозами — екологічні катастрофи, зменшення природних ресурсів, війни, тероризм тощо. У зв'язку з цим доречно згадати групу вчених аналітичного центру "Поступ" із західної України (Львів, Тернопіль), які на основі аналітичних прогнозів створили етнополітичну карту світу XXI століття (саме етнополітичну), на якій може з часом розміститися близько 240 держав [7]. Це на декілька десятків держав більше, ніж маємо нині. Маємо глибоко замислюватися — в чому причина і суть таких процесів.

3. Поняття державної незалежності за останній час набуло дещо іншого характеру, ніж про неї йшлося ще до кінця XX століття. І друге: багато держав або протодержавних утворень (країн, що виникають в процесі розпаду держав, їх трансформації) не обов'язково мають бути повністю незалежними: багато з них і досить тривалий час є просто достатньо самостійними автономіями, які, між іншим, досить успішно існують і людям в них непогано живеться. Це твердження для тих, хто страждає від надмірної загрози втрати територіальної чи іншої цілісності і сучасної України в тому числі. Зрозуміло, дуже хотілося би мати єдину, цілісну, непорушну державу, однак є реалії, з якими варто рахуватися, вибираючи, що краще?

4. В сучасному світі, що постійно глобалізується до теперішнього часу, виникла досить парадоксальна і складна ситуація, коли йдеться про долю окремих, особливо невеликих, помітно виражених як національні, держав. З одного боку, вступати у цей світ, співпрацювати з іншими державами їм зручніше і, навіть, вигідніше через певні регіональні та міждержавні об'єднання, такі як ЄС, ПАРП і та ін. А одночасно, ускладнюються процеси збереження державами своєї виокремленості, національ-

них, особливо етнічних, особливостей. І вказані та інші структури цьому надто мало сприяють. Доводиться все більше покладатися на самих себе. Ще зовсім недавно у захисті своїх національних інтересів країни, в тому числі і Україна, значною мірою покладалися також як на різні регіональні, міждержавні об'єднання, так і на так звану систему колективної безпеки, створеної після другої світової війни. Як показали події березня 2013 року, пов'язані з агресією Росії у Криму — світова система безпеки фактично виявляється вже майже не дієвою, а точніше — вона просто розвалилася. Змінюється у XXI столітті і поняття "братські народи" — на перший план виходить потреба країнам і народам покладатися виключно на самих себе. Брати давно виросли, одружилися, стали дідами.

5. Важливіша особливість нашого життя сьогодні: ми усі, незалежно від усього, що нас робить різними, навіть, унікальними, однаковою мірою несемо відповідальність за наш вибір. Головним чином у стратегії загального життя і розбудови суспільства, держави. Питання "Як жити?", "З ким і як спілкуватися?", "Куди рухатися далі?" — це питання не влади, не президентів, це питання нас усіх. Однак, поки ми свідомо не об'єднаємось задля кращого, стабільно, дійсно справедливого і добротного життя, успішного поступу вперед очікувати дарма.

6. Авторитарним державам, типу колишнього СРСР, громадянське суспільство, а понад усе, відкрите громадянське суспільство, було абсолютно непотрібне. Сьогодні ж уявити собі дійсно демократичне співжиття великих груп людей без громадянського суспільства абсолютно неможливо [3]. Що у цьому процесі формування громадянського суспільства найважливіше? Вважаємо, три складових. Перша: створення не просто великої кількості різних громадських організацій і об'єднань, політичних партій, які надали б громадянам засади і умови для реальної самоврядності. Друга: будь що слід зберегти нашу національну державність.

7. Якби постала потреба однозначно відповісти на питання "Чого найперше бракувало для того, аби мати українське суспільство більш успішним, ніж маємо сьогодні?", логічною постає відповідь: найменше робилося владою, політичними, громадськими силами в Україні для того, щоб дійсно об'єднати би українство, створити би максимально єдину українську політичну націю. Треба при цьому в свідомості і у буденному житті розводити два феномени: "етнонація" і "політична нація" і не плутати їх. "Етнонація" — це історико-етнічне утворення, тоді як "політична нація" — це те, що пов'язане з громадянством.

8. Авторами неодноразово і в багатьох публікаціях [3; 4] підкреслювалося, що безідеологічних, умовно кажучи, "розмитих" (безідейних) суспільств, а значить і держав не існує і не може існувати. Йдеться не про класичні ідеології — лібералізм, соціалізм (комунізм), фашизм і т.ін., але про ідеології як етнонаціональні феномени. Такі ідеології скоріше треба називати ідеологіями етнічними, оскільки вони формуються свідомістю ідентичності великої кількості людей, їх цінностями, символікою, мовою, міфами — усім, що історично притаманне даному етносу. Що таке національна ідеологія? Це — національний ідеал (національна ідея), який складається зі слідуючих елементів: а) найоб'ємніше уявлення про модель свого (власного) національно-державного устрою; б) глибоке усвідомлення своїх спільних (притаманних більшості) національних потреб і шляхів їх досягнення; в) уявлення про свою найвищу національну досконаліть. Аби ми дбали про єдність українства, то на першому плані повинні були мати соборність України.

9. За усієї всеохопленості глобалізаційних світових процесів гостро постає питання про те, чи може встояти і бути забезпечена національна держава у цьому

класичному її баченні і розумінні, яке існувало ще до Другої світової війни і особливо постало у XXI столітті. Питання державної, а у широкому плані суспільної єдності перед Україною, українством стояло і стоїть з часів Київської Русі. Однак, воно стояло і стоїть не у якомусь ідеалізованому, виокремленому плані, але як питання — з ким співробітничати, куди і як інтегруватися. Ці питання сьогодні надто загострилися, що, навіть, великі, потужні національні держави об'єктивно самотужки не спроможні розв'язати більшість глобальних, загальносвітових, загальноцивілізаційних проблем — екологічних, економічних, політичних, соціальних та інших. Тобто, самі ми аж ніяк жити не зможемо: так влаштований світ. Отже і думаймо, кого мати за добрих сусідів.

Література

1. *Буева Л. П.* Духовность и проблемы нравственной культуры. [Текст] // Вопросы философии, 1996. — С. 135–168.
2. *Варзар І. М.* Політична етнологія в теоретичних і методичних акцентах та інтерпретаціях. Авторський науково-методичний посібник [І. М. Варзар] [Текст]. — К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009.
3. *Головатий М. Ф.* Демократія: історія, теорія, практика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів [М. Ф. Головатий] [Текст]. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2011. — 228 с.
4. *Головатий М. Ф.* Людина і політика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. [М. Ф. Головатий] [Текст]. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2012. — 352 с.
5. *Головатий М. Ф.* Політичне життя: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. [М. Ф. Головатий] [Текст]. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2013. — 510 с.
6. *Енциклопедія* освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень [Текст]. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
7. *Жук П., Мазур Н., Соломонюк Р., Турчак Р.* Етнополітична карта світу XXI століття / Методичний і предметний коментарі [П. Жук, Н. Мазур, Р. Соломонюк, Р. Турчак] [Текст]. — Тернопіль: Мандрівець, 2000. — 240 с.
8. *Культурологічний* словник / За ред. В. І. Рожка, О. В. Антонюка [Текст]. — К.: НМАУ. — 464 с.

Є. В. ПЕРЕГУДА
докт. політ н., доц., КНУБА, м. Київ

РЕФОРМУВАННЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ ЗА УМОВ ОНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 12–15

Реформування системи виборів є елементом розвитку політичної системи України. У вітчизняній науці є стійкі симпатії до пропорційної системи. Її адепти вважають, що у гетерогенному суспільстві "мажоритарний принцип порушуватиме адекватність представництва сегментних спільнот" [7, с. 140]. Але автор цієї думки суперечить собі, стверджуючи, що наслідком (негативним) "мажоритарки" є політизація розбіжностей між регіонами, "загострення політичного радикалізму внаслідок тактичних поступок кандидатів на користь радикально налаштованих соціальних груп" [7, с. 140–141]. Адже представництво соціальних груп це вже політизація. Отже, останню спричиняє пропорційна система.

Теза про посилення радикалів за мажоритарної системи суперечить "законам Дюверже" та не підтверджується фактами. Саме з посиленням партійної складової зросли вага "Свободи", націоналістичні нотки в ідеології центристів. Це може бути пов'язане не з виборами за списками, а з тенденціями в суспільстві. Але це не стосується мажоритарної системи.

Насправді вибори не підтверджують тезу, що пропорційна система сприяє представництву соціальних груп. За Ю. Ключковським, в Україні "спостерігається кардинальне відхилення від "закону Дюверже"... При формальному рості як кількості зареєстрованих партій, так і кількості партій, що беруть участь у виборах, спостерігається стійка тенденція до зменшення ефективної кількості партій (як виборчих, так і парламентських)" [6, с. 19].

На Конгресі МАПН у липні 2014 р. за участю автора цього матеріалу було зроблено доповідь на основі 8 опитувань народних депутатів України в період з кінця 1990-х рр. по 2013 р. У 6 з них депутати головним своїм завданням назвали представництво виборців, і лише у двох якраз в період дії пропорційної системи — ефективне законотворення [12].

За пропорційної системи меншини теж представлені. Партія регіонів (далі — ПР) проводила до парламенту представників угорців, румунів, Західної України. Списки їх опонентів включали кримських татар. Але представники меншин в цьому разі обмежені в захисті інтересів меншин, якщо останні суперечать інтересам сил, до яких вони входять. Навпаки, мажоритарна система дає змогу пройти представникам меншин, не обмеженим партійними путами, зокрема, у 2012 р. — членам проросійського "Союзу", закарпатського "Єдиного центру", проаграрної Народної партії.

Отже, як видно з оцінки Ю. Ключковського, самі адепти пропорційної системи не погоджуються з тим, що вона сприяє представництву соціальних груп, і висувають зовсім протилежний аргумент, що вона сприяє об'єднанню партій. З цим вони

пов'язують стабілізацію політсистеми. У 2003 р. В. Погорілко очікував від пропорційної системи появу "організуючої сили у суспільстві та політсистемі, якою має стати правляча партія" [8, с. 39]. Ю. Ключковський свідченням переваг пропорційної системи називав такі, на його думку, стабільні структури як блоки "Наша Україна", БЮТ [6, с. 15].

Але централізація партій не є стабілізацією. Так, абсолютна перевага в Грузії пропрезидентської партії не убезпечило режим від краху у 2012 р. Ю. Ключковський поспішив, назвавши "Нашу Україну" та БЮТ стабільними. Рейтинг першої нині не перевищує статистичної похибки, та й "Батьківщина" втрачає популярність. Те саме сталося і з ПР. До речі, вивчаючи Веймарську республіку, Ф. Херменс дійшов висновку, що пропорційна система веде до дестабілізації партійної та політичної системи [11]. На думку інших, тривалість урядів у "парламентсько-мажоритарних країнах" удвічі вище, ніж за пропорційного представництва" [10].

Прихильники пропорційної системи твердять, що мажоритарна система сприятлива для зловживань: "У масштабі округу... легше застосувати адмінресурс чи відвертий підкуп виборців" [4, с. 40]. Дійсно, у 2002 р. та 2012 р. в одномандатних округах часто перемагали провладні сили. Але є низка нюансів. По-перше, це можна відслідкувати лише щодо часів, коли при владі знаходились прокучмівські сили або ПР. З об'єктивних причин немає даних щодо часів, коли владу мали "помаранчеві". По-друге, у 2012 р. в більшості регіонів члени ПР надавали перевагу самовисуванню. По-третє, адмінресурс не слід сприймати спрощено. Опоненти думки про полегшену його дію за мажоритарної системи вказують, що це "обман, оскільки немає нічого простішого для адмінресурсу, ніж сконцентруватися на партійних списках за багатомандатним загальнонаціональним округом" [3, с. 7].

Ще один аргумент стосувався впливу пропорційної системи на партії. На думку Ф. Барановського, "перехід до пропорційної системи... стимулює розвиток внутрішньопартійної демократії" [2, с. 268]. Але нині, з огляду на хід реальних подій, його не висувають навіть адепти "пропорціоналки".

Звісно, прихильники пропорційної системи не можуть пройти повз її негативи в Україні. По-перше, вони говорять про неготовність до неї партій, низьку їх ефективність як репрезентантів суспільних інтересів [7, с. 142]. Але чому тоді вони виступають за пропорційну систему і не розкривають критерії "готовності". З іншого боку, цим вони нівелюють усталену та слушну думку, що сама виборча система впливає на партійну системи, а не лише навпаки.

По-друге, критикують український варіант пропорційної системи (закриті списки). На думку Г. Зеленько, його наслідки — зменшення зв'язків партій з виборцями, партійна корупція, ігнорування національних, релігійних тощо партій [5, с. 129–130]. Ще одне недолік вітчизняної пропорційної системи полягає у зниженні якості депутатського корпусу за рахунок людей, далеких від законотворення. Отже, в Україні ця система не лише не забезпечує представництва соціальних груп, а й ефективного законотворення.

Але чому тоді учені виступають абстрактно за пропорційну систему, якщо її конкретний варіант гірший за мажоритарну або змішану? Це доводить, що не існує абстрактно гарних та поганих виборчих систем, що твердження про первинну демократичність "пропорціоналки" некоректні.

Отже, вибір виборчої системи є питанням доцільності. Зауважимо, що мажоритарщики на певних етапах відіграли ключову роль у подоланні політичних криз. У 2004 р. їх підтримка Майдана забезпечила перемогу революції. Так само й прийнят-

тя парламентом Постанови від 20 лютого 2014 р. про засудження насильства, яка зупинила кровопролиття, змінила розклад сил та змусила владу домовлятись з опозицією, відбулось завдяки, по-перше, 35 з 43 позафракційних депутатів, по-друге, 35 членів фракції ПР, з яких 21 був одномандатником. Отже, "мажоритарщики" більш вільні від партійного примусу, більш чутливі до потреб виборців.

У постреволюційній ситуації розвиток країни забезпечать лише оновлення еліти, прихід до влади громадянського суспільства, що перемогло диктатуру і несе тягар війни, спровокованої елітами. Пропорційна система не сприяє оновленню. Це можливе за мажоритарної системи або, як мінімум, за збереження змішаної та суттєвої зміни регламенту виборів за списками.

Це невигідне елітам при владі. Суспільство нині чітко не визначилось щодо виборчої системи. На початку серпня 41 % громадян були за пропорційну систему з відкритими списками, 20 % — за змішану, 13 % — за мажоритарну [1]. Тому у еліт були відносно розв'язані руки. Теоретично вони зацікавлені у поверненні пропорційної системи, щоб за погіршення суспільної ситуації, вірогідності "третього" Майдану не допустити повторення подій, а саме непідконтрольності мажоритарщиків, особливо якщо вони представлятимуть колишню ПР. На заваді цьому було не лише те, що колишні та нинішні регіонали не підтримали це, а й суперечності у самих провладних силах. Ті, які пов'язані з президентською та виконавчою владою, надали перевагу тактичним цілям, сподіваючись збільшити представництво у парламенті за рахунок одномандатних округів. Ті, хто не виключав, що після виборів опиниться в опозиції до Президента, розраховував на чергову зміну влади, для чого потрібні мажоритарщики та зміни до пропорційної складової.

Крім того, еліти не могли ігнорувати громадську думку. Вони не хотять відкритих списків, але не можуть не враховувати непопулярність закритих. Тому у пояснювальній записці до законопроекту про вибори йшлося про те, що "мажоритарна система має і ряд переваг: тісний зв'язок між виборцями і народним депутатом, краща обізнаність депутата з проблема конкретного виборчого округу, вищий рівень контролю з боку виборців..." [9]. В проекті пропонували вибори на пропорційній основі, але за відкритими списками.

Суперечність інтересів не дала змоги внести зміни. Це зберегло й одномандатні округи, й закриті списки. Водночас партії, прагнучи поглинути енергію громадянського суспільства, вдалися до інкорпорування його лідерів до списків. Нині у списках усіх сил, які рвуться до влади, командири бойових підрозділів, а також журналісти, громадські діячі, які були в перших лавах Євромайдану. Вірогідно, вони боялись балотування в одномандатних округах та високих фінансових витрат. Але в будь-якому разі це їх помилка, оскільки зворотнім боком стане контроль над ними з боку еліт.

Це не гарантії того, що чергове загострення не відбудеться. Причини — суперечності між "майданними" партіями, воєнні дії. Але слід прогнозувати, що за спокійного сценарію партії спробують повернути пропорційну систему за варіантом, який існував до 2012 р., зокрема, з закритими списками.

Отже, більшість аргументів щодо "демократичності", "справедливості" пропорційної виборчої системи не відповідає реаліям. За умов кризового сценарію саме мажоритарна система гарантує непідконтрольні владі сегменти. В сучасній Україні вона дала б змогу оновити еліти та збільшити роль громадського суспільства, але хід подій робить все більш реальним збереження недемократичного варіанту виборів за закритими списками.

Література

1. *72 % жителей* Украины высказываются за проведение досрочных парламентских выборов. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.unian.net/politics/951786–72-jiteley-ukrainyi-vyiskazyivayutsya-za-provedenie-dosrochnyih-parlamentskih-vyiborov-opros.html
2. *Барановський Ф.* Особливості розвитку сучасних європейських демократій у контексті європрагнень України: досвід Великої Британії / Ф. Барановський // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса / Курасівські читання-2005. — К.: ІПіЕНД, 2006. — Вип. 30, кн. 2. — С. 259–270.
3. *Виборче* законодавство України: наявні проблеми та шляхи вирішення // Часопис Парламент. — 2002. — № 1–2.
4. *Зеленько Г. І.* Без пропорційного представництва "важкі суспільства стали б неможливими суспільствами" / Г. І. Зеленько // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін [зб. наукових праць]. — К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. — Вип. 1. — С. 39–43.
5. *Зеленько Г. І.* Виборча система як інструмент формування громадянського суспільства у постсоціалістичних суспільствах / Г. І. Зеленько // Трансформація політичних систем на постсоціалістичному просторі: Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції: 8–9 лютого 2006 р. / Укл. Г. О. Нестеренко / За ред. В. П. Беха. — К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. — С. 125–132.
6. *Ключковський Ю.* Пропорційні вибори і розвиток партійної системи в Україні / Ю. Ключковський // Вибори та демократія. — 2006. — № 3. — С. 12–20.
7. *Корнієвський О.* Інституційні чинники поляризації сучасного політичного простору України / О. Корнієвський // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса. — К.: ІПіЕНД, 2003. — № 6 (68). — С. 134–145.
8. *Політична* реформа в Україні: ключові питання і суперечності: матеріали "круглого столу" / Ред. О. В. Литвиненко. — К.: НІСД, 2003. — 64 с.
9. *Пояснювальна* записка до проекту Закону "Про вибори народних депутатів України", зареєстрованого 2 липня 2014 р. під № 4222а. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua.
10. *Пропорциональное* представительство. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.russ.ru/journal/predely/97–11–05/layphr.htm
11. *Hermens F. A.* Demokratie oder Anarchie? — Köln: Opladen, 1968. — 214 p.
12. *The process* of legislative institution-building in post-authoritarian countries: development of function of representation during two decade post-communist history in Ukraine // 23rd IPSA World Congress "Challenges of Contemporary Governance", Montreal, 19–24 July 2014.

А. О. БІЛОУС
к. істор. н., професор МКА, МАУП

В. П. БІЛОУСОВ
докторант, МАУП

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ НА ПЕРЕХІДНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНОМУ АСПЕКТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 16–19

Динаміка формування держав у світі в кінці XX — на початку XXI століть виявилася надто великою, складною і часто досить суперечливою. Так, у піввіковий період після Другої світової війни (до початку другого тисячоліття) у світі виникло 57 нових держав, а після розпаду колишнього СРСР до них додалося ще 19 держав. За цей же період біля 30 "старих держав змінили свої державні і політичні режими, тобто з точки зору принципів управління перетворилися в так звані "нові" держави.

Що найперше змінюється у сучасних державах? Політичний режим, влада, політична система, функції держав, механізми і засоби державного управління, які головним чином і змінюють функціональне призначення держави.

В умовах перехідного періоду (від авторитаризму до демократії) в Україні мають місце процеси, що потребують більш ґрунтовного наукового розгляду.

1. Держава (окрім політичної, соціальної і т. ін. систем) є одним із різновидів систем живої природи, однак створену людьми організацію (організаційну систему) тобто артефакт. "Людина, — писав відомий соціальний діяч О. О. Богданов, — у своїй організуючій діяльності є тільки учнем і повторювачем великого загального організатора — природи. Тому методи людські не можуть вийти за межі методів природи і являються по відношенню до них лише приватними випадками" [1, с. 79]. Відтак виникає реальна потреба найпредметніше, шляхом методу системології спробувати дати відповідь на питання — що валяє собою сучасна держава, в чому її призначення по відношенню до суспільства.

2. Вочевидь, що маємо суттєво "розводити" такі феномени як "держава", "суспільство", "громадянське суспільство". Основу такого розділення становлять функції, які має і реалізує кожен з них. Йдучи за логікою роздумів про функції сучасної держави, обґрунтованих українським дослідником В. Л. Ортинським, класифікацію функцій держави подаємо у такий спосіб:

1. За соціальним значенням державної діяльності:

- основні (безпосередньо характеризують її соціальну сутність);
- другорядні (не розкривають безпосередньо соціальної сутності держави).

2. За територіальною спрямованістю: внутрішні та зовнішні.

3. За сферою суспільного життя: політичні, економічні, гуманітарні, культурні, соціальні.

4. За часом виконання:

- постійні (здійснюються протягом усього часу існування держави);
- тимчасові (здійснюються протягом певного періоду. Наприклад, під час надзвичайного стану) [4, с. 17].

Зрозуміло, що вищенаведена класифікація є загальною, або загальноприйнятною і становить основу для такої більш детальної і виразної класифікації.

3. Велика кількість проблем при дослідженні функціональних засад держави виникає у зв'язку із політичним режимом, системою влади. Що тут найголовніше?

По-перше, носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні (ст. 5 Конституції України) є народ. Він здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Це означає, що народ потенційно спроможний і може вирішити будь-яке питання влаштування свого життя як самостійно, так і доручаючи зробити це органам держави. Тобто, він делегує свої повноваження таким органам. Тому функції держави у будь-якій країні виконує досить розгалужена система державних органів влади: парламент, глава держави, уряд, відповідні судові органи, що і здійснюють владні повноваження.

По-друге, державна влада найчастіше (в тому числі і в Україні) здійснюється за рахунок поділу на законодавчу, виконавчу та судову гілки, кожній з яких, зрозуміло, відповідає своя система державних органів зі своїми специфічними функціями. В Україні: а) законодавчу функцію виконує Верховна Рада України; б) виконавчу — органи виконавчої влади (Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральна і місцеві органи виконавчої влади); в) судову — органи судової влади (Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції).

а) функції та компетенції Верховної Ради України.

Верховна Рада України найперше має законодавчу функцію. Далі йдуть: парламентський контроль за діяльністю Кабінету Міністрів України; установча функції (формування органів виконавчої та судової влади, власних парламентських органів і структур; бюджетна функція (затвердження Державного бюджету та внесення змін до нього);

б) функції інституту президентства. Президент є главою держави. Його функції дещо різняться у президентській, парламентській та змішаних республіканських формах правління. В Україні посада Президента України вперше була передбачена в Законі про УРСР від 5 липня 1991 р. "про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін до доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР". Президент України є главою держави і виступає від її імені. Тобто, Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності держави, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Основні функції Президента України: а) забезпечення державної незалежності, національної безпеки і правонаступництва держави; звернення зі щорічними посланнями до народу та Верховної Ради України про внутрішнє та зовнішнє становище в Україні; представлення держави (України) у міжнародних відносинах; керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави; прийняття рішень про визнання зарубіжних держав; призначення і звільнення глав дипломатичних представництв України в інших державах і міжнародних організаціях; прийом вірчих і відкличних грамот дипломатичних представників іноземних держав.

в) функції Кабінету Міністрів України. Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади в Україні, який є від повільним перед Президентом України і підзвітним Верховній Раді України (ст. 85, 87 Конституції України).

Основними функціями Кабінету Міністрів України є: забезпечення державного суверенітету і економічної самостійної України; вжиття заходів задля здійснення (забезпечення) прав і свобод людини (громадянина); вжиття заходів щодо проведення різних політик (цінова, інвестиційна, податкова, освітня, культурна, духовна і т. ін.); розробка і здійснення загальнодержавних програм; забезпечення розвитку усих форм власності; розробка проекту Закону України "Про державний бюджет"; здійснення заходів по забезпеченню обороноздатності країни та її національної безпеки, боротьби зі злочинністю; організація і забезпечення зовнішньополітичної діяльності держави, митної справи; організація і координація діяльності міністерств, інших органів виконавчої влади у державі; інші функції, визначені Конституцією України, законами України, актами Президента України.

Крім того варто пам'ятати, що виконавчу владу в областях, районах, містах України, м. Києва і Севастополі здійснюють відповідні місцеві державні адміністрації. У такий спосіб і формується та функціонує політичний режим у сучасній Україні.

4. Існує багато ідей, пропозицій, думок стосовно практичної демократизації українського суспільства. Особливо це стосується демократизації влади. Одними з найбільш доречними ми вважаємо пропозиції українського політолога О. В. Новакової, яка вважає, що для демократизації влади в Україні необхідно:

- визначення та здійснення стратегічних завдань розвитку держави, здійснення її економічної та національної безпеки;
- розширення повноважень та підвищення відповідальності парламенту України за формування професійного дієздатного уряду і здійснення ним програми діяльності. Верховна Рада має визначити як призначення, так і звільнення Прем'єр-міністра, а також затверджувати весь склад уряду;
- надання уряду, який є сьогодні фактично безправним, відповідних повноважень та піднесення його відповідальності за стан справ в економічній, соціальній, гуманітарній та зовнішньополітичних сферах;
- забезпечення реальної незалежності від владних структур і прозорості судових органів;
- забезпечення здійснення адміністративної реформи та реформи органів самоврядування;
- запровадження жорсткої системи контролю за використанням державних коштів [206, с. 82–83].

Зрозуміло, що демократизація влади постає можливою лише в разі відповідної її легітимності, тобто схвалення і підтримки з боку народу. Видатний політолог М. Вебер вважав, що легітимність влади може бути традиційною, харизматичною або бюрократичною. Традиційний авторитет легітимності влади як певна "ідеальна" норма, коли є справжній авторитет влади, яка, у свою чергу делегує достатньо повноважень громадянам, іншим інститутам влади.

Іспанський політолог Ортега-і-Гассет вважав, що першою формується монархічна легітимність влади, а вже після неї приходить демократична легітимність. А в цілому він виділяє такі різновиди легітимності влади: суб'єктивна, об'єктивна, формальна та реальна.

Врешті С. Ліпсет ("Людина політики") вважає, що легітимність передбачає здатність політичної системи породжувати та підтримувати віру в те, що існуючі полі-

тичні інститути більш за все підходять для даного суспільства. Зрозуміло, що такого варіанту сприйняття влади набути надто складно, однак демократичні процеси, якщо вони розвиваються на догоду і в інтересах конкретної людини, суспільства в цілому все ж спрямовані на такий результат.

5. Принципово, в тому числі і для сучасної України, постає питання про сьогоднішню і майбутню мету Української держави. Відомо, що питання такого порядку визначаються Конституцією України. Однак, мета — демократична, суверенна, соборна і т. п. держава (ст. 1) зовсім не детермінована в часі. Вочевидь, що це важливо для сьогодення і у майбутньому, — які особливості державного устрою, організації функціонування Українського соціуму маємо облаштувати в певний час історичного розвитку країни.

6. Для розуміння суті, призначення, а головне, для визначення реального стану держави використовуються декілька показників такого стану. Вважаємо, що серед таких показників, які в першу чергу варто брати до уваги при визначенні стану української держави, слід виділяти: ВВП (валовий внутрішній продукт); ІРЛП (індекс розвитку людського потенціалу) (бідність, грамотність, середня тривалість життя); ІСК (індекс сприйняття корупції). За такими показниками є можливість не лише визначити ситуативний стан держави але й здійснити порівняльний аналіз її стану з іншими державами [2, с. 224].

Такими є основні концептуальні положення і проблеми, що стосуються функцій Української Держави.

Література

1. *Богданов А. А.* Тектология. Всеобщая организационная наука / А. А. Богданов. — М.: Экономика, 1989. — 481 с.
2. *Куриц С. Я.* Болезни государства. Диагностика патологий системы государственного управления и права: монография / С. Я. Куриц, В. П. Воробьев / Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) МИД России. — М.: МГИМО (У) МИД России, 2009. — 472 с.
4. *Новакова О. В.* Політична модернізація та розвиток демократичних процесів у сучасній Україні. Монографія / О. В. Новакова. — Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. — 216 с.
5. *Основи* держави і права України: Підручник / За ред. проф. В. Л. Ортинського, проф. В. К. Грищука, М. А. Мацка. — К.: Знання, 2008. — 331 с.

Г. А. ГАЙДУКЕВИЧ
к. психол. н., Житомирский институт МАУП

УКРАИНА И КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ РЕШЕНИЕ БЛИЖНЕВОСТОЧНОЙ ПРОБЛЕМЫ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 20–25

Комплекс чрезвычайно сложных социально-политических проблем, которые сегодня решает Украина на пути к цивилизованному будущему неизменно должен увязываться с перспективами решения важнейших международных вопросов. Такой подход обеспечивает создание той будущности страны, которая в процессе решения внутренних проблем предполагает поступательное достижение некоторой международной гармонии и взаимопонимания между политиками и странами. В этой связи стабильная в будущем Украина неизменно будет претендовать на ту самостоятельную международную политику, которая уже сегодня, преследуя цели сохранения мира на Евразийском континенте видится мировым сообществом только как нейтральная (исключая ту часть политиков-авантюристов в США, ЕС, России и Украине, которые исповедуют экстремизм в политике и ориентируются на войну в решении современных проблем, и Украины, и Мира).

В анализе причин разрушительных тенденций, наметившихся в украинском обществе за последние годы необходимо выделить два важнейших аспекта: Украина, как государство создана из того, что осталось на развалинах Союза, а значит не представляет из себя потребностной модели государства, которая востребована людьми; Украина по-прежнему относится к разряду развивающихся стран или стран третьего мира с рыночной экономикой (статус определен ООН), которая находится на этапе создания цивилизованного общества. Годы суверенитета и особенно последние события социального и вооруженного противостояния красноречиво говорят о том, что в стране не создана самодостаточная модель суверенитета и именно в этой связи мы столкнулись с проблемой так называемых “интеграций”. В стране еще только формируются постулаты украинской государственности, а значит те основы, которые созданы подлежат пересмотру и развитию. На данном этапе Украину в соответствии с Законом Природы [1, с. 611] следует рассматривать, как динамичную социальную систему развивающегося государства, нуждающуюся в изменениях, востребованных людьми, обществом. В этой связи к категории раз и навсегда утвердившихся постулатов или догм построения украинской государственности наша страна пока не имеет.

Рассмотрим проблему более предметно. Унитаризм является основной причиной развития развальных, центробежных сил в любой социальной системе. В соответствии с современной философской школой доктора философии Малюты А. И. (г. Львов), устойчивость любой системы определяется устойчивостью ее элементов. При унитаризме социальная система не имеет устойчивых элементов, а представляет из себя некую аморфную субстанцию, т. е. материал для построения (кстати, посредством охлократии, механизмов психологического заражения таким аморф-

ным материалом легко манипулировать на тех же майданах, что с чрезвычайной осторожностью можно относить к системному, а следовательно потребностному волеизлиянию народа.). При создании системы (в нашем случае социальной) следует помнить, что условием ее развития является наличие различий или разницы элементов, формирующих систему (это важнейший кибернетический закон). Итак, подитожим: устойчивость системы определяется устойчивостью ее элементов, а развитие разницей элементов. В стране идет процесс "сепарирования" или выделения устойчивых элементов, которые в будущем определят ее устойчивость, как государства. Ранее этим устойчивым элементом стала Западная Украина, теперь Восточная Украина. Определенную устойчивость приобрел Крым (возврат которого суть перспективной работы всей страны). Другими словами процесс "сепарирования" в Украине, говоря строгим научным языком, должен завершиться созданием, как минимум, федеративного государства [2, с. 15–16], что и определит его политическую устойчивость, возможность развития (развитые страны устроены именно так, что является неоспоримым фактом!).

К категории развития необходимо отнести и государственную символику, которая несет на себе историческую и консолидирующую нагрузку. Если герб страны не вызывает сомнений в его выверенности, то государственный флаг требует совершенствования и исторического, и культурологического, и психологического, и собственно политического содержания. Украинскую государственность, прошедшую через горнило кровопролития уже нельзя отождествлять только с "жовто-блакитним кольором" (или, что тоже сине-желтым цветом) ибо спектр государственной символики, хотябы в память погибших, должен включать и красный цвет, цвет борьбы. Кроме того, юг и восток страны, как впрочем и Крым тяготеют к исторической обусловленности наличия красного цвета, связанного с историей бывшего Союза с которым они отождествляли себя больше, чем западно украинцы, жившие идеей национально-освободительной борьбы. В этой связи перспективной концепцией украинского государственного флага является идея триколора, сотоящего из синего, желтого и красного цветов, расположенных по горизонтали.

В культурологическом плане красный цвет неизменно связан с элементами народности западно украинцев: "червоне то любов!", именно так поется в известной народной песне. А как создавать, развивать и жить в сране без народной символики любви, но которую можно представить в спектре официальной цветовой гаммы? Кроме того, единение борьбы и любви в одном красном цвете является важнейшей закономерностью глубинной психологии и олицетворяет оно энергию жизни [3, с. 29–36].

Предлагаемое изменение цветовой гаммы государственного флага имеет психологическое объяснение, которое относится к особенностям воздействия цвета (раздражителей различной модальности) на подсознание человека. Здесь имеют место закономерности функционирования подсознания: пастельные (например, желто-голубые, сине-желтые) тона способны активировать подсознание, а следовательно неосознаваемые побуждения, т. е. те, которые слабо контролируются сознанием: жестокость, вандализм, а на протяжении времени скрытую готовность к агрессии. Это происходит потому, что при наблюдении не ярких, пастельных тонов (т. е. слабых раздражителей) психика человека подсознательно активируется, что восполняет то слабое воздействие, которое осуществляется на мозг человека и осознается таковым; компенсирует его, следуя законам достижения гомеостатической равновесности человека и окружающей среды. Контрастные и яркие тона способны

запустить подсознательный механизм активного торможения (подсознательная активность снижается в следствии той же компенсации внешнего активного раздражителя ярких, контрастных тонов), что приводит к формированию реакции "умиротворения", торможения и, как результат, внутренней равновесности в которых, кстати, всегда будет нуждаться общество и социальная система.

По всей видимости не требует объяснений и более эстетичная привлекательность предлагаемой цветовой гаммы триколора, будущего государственного флага Украины по отношению к нынешнему. Во всяком случае женская половина украинского общества получит возможность использовать изящное трех цветие в самых разных вариациях одежды, что не маловажно, и сточки зрения политики, формирования патриотизма, и с точки зрения психологии. Таким образом, развитие символики флага нашей страны является вполне обоснованным, закономерным и востребованным людьми.

На этапе смещения вектора противоречий в сторону консолидации и суверенитета уже сегодня будет уместной постановка вопроса о завершении противостояния с исходом в реформирование и созидание нейтрального общества в стране. Здесь не маловажную роль может сыграть идея, высказанная нынешним Министром Обороны при назначении его на должность: о проведении парада "Победы" в г. Севастополе. Речь идет о той победе, которая не предполагает побежденных, о параде согласия и взаимопонимания, когда возврат Крыма станет естественной, поступательной процедурой (вследствие развития в стране цивилизованного нейтралитета). К проблематике парада необходимо отнести демилитаризацию Черного моря и развитие идеи создания региона мира, а также согласованные мировым сообществом перспективы решения проблемы Ближнего Востока. При подготовке парада так же целесообразно нивелировать проблематику итогов II Мировой Войны (т. е. противостояния Запада и Востока, распространившегося в плоть до сегодняшних дней): пора официально прекратить преследование людей по фактам преступлений фашизма, сохранив осуждение данной идеологии в истории ибо люди всегда остаются заложниками той или иной идеологии доминирующей в обществе. Т. е. предстоящий парад должен стать отправной точкой нового этапа развития цивилизационного процесса в Евразии.

В этой связи, не смотря на гипертрофированный популизм евроинтеграционных устремлений нынешнего руководства страны, следует учесть, что в будущем целесообразно необходимым встанет вопрос о денонсации евросоюзных договоренностей, как компенсация в связи с возвратом Крыма Россией (равно как о прекращении таможенно союзных устремлений Восточной Украины).

Решая указанные и перспективные проблемы своего суверенитета Украина уже сегодня должна неуклонно следовать выработке перспективного видения решения международных проблем с позиции нейтральной страны. Сформирована и обоснована идея создания Черноморского региона мира, вместе с тем важнейшей проблемой является ситуация на Ближнем Востоке в разрешении которой украинский нейтралитет может принять самое непосредственное участие, и как субъект международной деятельности, и как инструмент ООН. Ранее уже обосновывалось, что одной из перспектив Ближнего Востока является создание обособленного экономического региона [2, с. 15] в рамках которого возможно достичь ситуацию экономической и социальной стабильности, локализовав конфликты и поступательно выйти на проблему их ликвидации. Ранее в средствах массовой информации США и Западной Европы крайне робко, но все же была сформулирована идея создания

“динарской финансовой зоны”, т. е. введение для региона единого денежного эквивалента для осуществления торгово-экономической деятельности. Думается, что эта идея может получить новый этап развития, тем более, что в формировании устойчивости динара могут принять любые страны мира, обеспечив его стабильность “вливанием” национальных валют, и получая при этом финансовую выгоду как от обычной международной финансово- экономической деятельности (постоянно действующий стабилизационный фонд может функционировать вплоть до полного становления экономики региона).

В организации и создании указанного региона на Ближнем Востоке могут быть полезными следующие рассуждения. В динарскую зону целесообразно объединить страны от южного побережья Черного моря до северной границы Саудовской Аравии без включения в регион Ирана. Саммит Женева II интуитивно, без научного объяснения проводился без участия Ирана (с постоянным информированием последнего о ходе совещания). Следует пояснить, что в ближайшие 10–15 лет в Иране наступит период, который уже сегодня некоторые политологи склонны называть “исламская весна”. Это тот период в истории развития ортодоксального исламизма в Иране, который определит развитие страны и народно-бытовой культуры, предполагающей демократию на уровне национальных традиций и их развития. В предстоящий период “исламская весна” будет иметь характер реализации, понимаемых обществом на данном этапе развития Ирана, потребностей людей таких, как свобода и демократия чисто азиатского типа (здесь будет работать классическая схема “свобода как осознанная необходимость”, точнее та часть свободы которую может дать ислам). Однако, через, как минимум, 15–20 лет ход цивилизационных процессов выведут потребности общественного развития Ирана на необходимость дальнейшего развития (в том числе в общемировом понимании проблематики свободы и демократии). Вот тогда то можно поставить вопрос о торгово- экономических интеграционных процессах для Ирана с динарской зоной. Таким образом, в формировании динарской зоны сегодня Иран не уместен ибо он достаточно самодостаточен и может привнести в регион опасный для общей культурной ситуации непримиримый (ортодоксальный) ислам. Кроме того, между Ираном и Израилем годами сложилась та система не восприятия любых взаимоотношений, которая характеризуется полной непримиримостью.

К региону от юга Черного моря до северной границы Саудовской Аравии следует относиться как к региону конгломерата культур, причем региону, имеющему достаточно широкий спектр влияния из вне, а следовательно при должной координации может регулироваться. Примеры тому: ЕС имеет влияние на Турцию, Россия на Сирию, США влияет на Израиль, некоторое влияние присутствует со стороны Украины на Палестину (за счет годами осуществлявшейся протекции переселенцам через Украину в Палестину на этапе подготовки к признанию ООН ее суверенитета).

На сегодняшний день, сложившийся в регионе конгломерат культур предполагает возможность их мирного сосуществования в следствии не доминирования ни одной из них. Традиционно считается, что конфликты на Ближнем Востоке определяются противоречиями арабов и израильтян, шиито-сунитскими конфликтами, борьбой за особый статус курдов, внутри арабскими противоречиями (противоречия между арабами Саудовской Аравии и Сирии). Следует подчеркнуть, что система верований в регионе уже давно тяготеет к созданию родовых, семейных, а так же территориальных религий, что является важным показателем полного

расслоения некогда единых религиозных концепций (в том числе и ислама), а следовательно отсутствия тех устойчивых догм, которые могут составить предмет принципиальных разногласий и противоречий. В такой ситуации на первый план организации региона может выйти торговля, экономика и широкий (научно продуманный) процесс создания автономий, федераций, конфедераций, которые за счет создания динарской зоны, обособленного экономического региона будут обеспечены должной, поступательно развивающейся экономической деятельностью. Безусловно, учитывая азиатскую ментальность здесь речь должна идти только о развитии системы частного сектора и перспективах прежде всего рыночной экономики. В качестве дополнения следует подчеркнуть, что некоторое консолидирующее движение в Ближневосточном регионе постепенно получает свое объективно потребностное развитие, например, с середины 2014 года идет процесс создания единых военизированных формирований, претендующих на контроль ситуации и объединяющих в себе интересы, объединенные вооруженные контингенты Ирака, Сирии и Ливана.

Следует еще раз и особо подчеркнуть, что формирующаяся поликультурность региона объективно приведет ко взаимному восприятию отличающихся верований (без устойчивого доминирования одних над другими), праву их существования и возможности их мирного сосуществования в условиях вовлечения в активную торгово-экономическую деятельность и поэтапное ориентирование государств региона на построение стабильных и мирных социальных систем.

Вопрос Турции, в связи с некогда обоснованным целесообразным выходом из НАТО [2, с. 14] в такой ситуации становится более понятным. Турция может стать связующим звеном между Черноморским регионом мира и Ближневосточным экономическим регионом, что предполагает ее особую регулирующую роль (учитывая объективные реалии геополитики); также, с учетом развития торгово-экономических взаимоотношений можно с должной прагматичностью утверждать, что уровень жизни турков резко возрастет.

Коль скоро мы употребили термин “геополитика” будет не лишним уточнить его содержание и для Украины. Украинские политологи в своем “болтании” то на Запад то на Восток часто сетуют на то, что у Украины плохая геополитика. Она действительно в такой ситуации является плохой до тех пор пока это “болтание” не прекратится. Для нейтрального суверенитета геополитика нашей страны более, чем уникальна и перспективна, и с точки зрения безопасности, и с точки зрения построения самодостаточного общества (в культурном, экономическом плане и т. д.), и с точки зрения востребованности украинского нейтралитета международным сообществом, тем более с учетом перспектив создания Черноморского региона мира, перспектив решения Ближневосточной проблемы, обеспечения мира и стабильности в Европе и на Евразийском континенте.

В завершение приведенных рассуждений, для будущих созидателей украинского нейтралитета [4, с. 143–154] важным является следующее предостережение. История потери странами своих нейтральных статусов (в Западной Европе таких стран было не мало) связана не с военной угрозой из вне, а по причине вовлечения тех или иных нейтральных государств в различные экономические союзы и, в следствие этого формирование гипер открытости экономики, что неизменно влекло к потере экономической независимости, а следовательно с течением времени нивелированию нейтрального статуса. В этой связи тотально рыночная модель экономики (в том числе и для Украины) без мощного государственного сектора (нами обосно-

ван смешанный тип экономики: рыночная экономика плюс государственный сектор) не является гарантом сохранения не только нейтрального статуса, но и самого суверенитета.

Литература

1. *Философский* энциклопедический словарь / Гл. ред.: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. — М.: Сов. Энциклопедия, 1983. — 840 с.
2. *Гайдукевич Г. А.* Нейтральная Украина и черноморский регион. Актуальні проблеми українознавства: [звед. зб. матер. наук.-практ. конф.]. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2013. — 188 с.
3. *Гайдукевич Г. А.* Агрессивность и схожесть. Психологія: сучасні проблеми та перспективи розвитку: збірник наукових праць. — Сімферополь: ВД "АРІАЛ", 2013. — 296 с.
4. *Гайдукевич Г. А.* Концептуальные наброски к реформе ООН: нейтралитет. Парадигми регіональних особливостей інституційних перетворень соціальної держави. Збірник. — Чернігів: Чернігівський ін-т ім. Героїв Крут ПрАТ "ВНЗ "МАУП", 2013. — 207 с.

Ф. М. МЕДВІДЬ
к. філос. н., професор ІП МАУП

В. О. ХОМЕНКО
магістр політології, здобувач, МАУП

Е. В. ЧОРНИЙ
здобувач, МАУП

НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 26–28

Національні інтереси виступають як реалізація природного права народу на гідне існування, важлива детермінанта національного відродження України. Національні інтереси, як і "інтереси рухають життям народів" (Гегель), завжди виступали і зараз виступають у ролі рушійної сили історії, так як вони полягають в реалізації права кожного народу на самостійне існування та включеність його у світову цивілізацію. Вчення про інтереси окремих держав було обґрунтовано Н. Макіавеллі, докладно розвинене у XVI–XVII ст. Жаном Боденом. Квінтесенцією цього вчення було знайдена герцогом де Роганом формула "Князі командують народами, але князями командують інтереси".

Термін "національні інтереси" з'явився ще у XVI ст. В теорії міжнародних відносин це поняття вживається переважно у сфері зовнішньої політики і сприймається у розумінні "державний, народний, всенародний". У геополітиці під національними інтересами прийнято розуміти стратегічно важливі цілі, які ставить перед собою держава та засоби, за допомогою яких вона розраховує їх досягти [2, с. 168–173].

Національні інтереси України — це найбільш суттєві потреби українського суспільства і держави, задоволення яких здатне забезпечити їх стійких розвиток. В силу цього національні інтереси виступають найважливішим завданням внутрішньої і зовнішньої політики держави.

Дослідженням національних інтересів цілий ряд вчених з різних галузей знань, зокрема, Ю. Римаренко, Г. Ситник, В. Горбулін, М. Поручник, А. Качинський, М. Мальський та ін..

Політичним і соціально-психологічним механізмом національного державотворення є національні інтереси — інтегральний вираз інтересів усіх членів суспільства, що реалізується через політичну систему. Вони поєднують інтереси кожної людини, суспільства в цілому. При цьому маються на увазі інтереси не взагалі громадян, які належать до даного суспільства, а кожного громадянина, зокрема, інтереси національних, соціальних, політичних груп та інтереси держави. До національних інтересів України належить і суверенна, незалежна, соборна, демократична Україна, характерними рисами якої є громадянське суспільство, правова держава, економічний і політичний плюралізм, ідеологія і мораль, що базуються на національних та вселюдських цінностях, повага до прав людини.

Національні інтереси містять в собі значні консолідуючі можливості. Їх носієм, як правило, виступає вся партія чи її більшість. Національна ідея поширюється на економічну, політичну, духовну та етнічну сторони національного життя. Маючи на увазі необхідність поєднання національного з вселюдським, слід враховувати певну специфіку, що притаманна національному. Йдеться, передовсім, про проблеми рідної мови, про розвиток прогресивних національних, побутових та культурних традицій, відновлення духовних цінностей, власне, про національне відродження України [5; 3, с. 37–42].

Отже, в основі національної концепції розвитку платформи національної злагоди, лежать національні пріоритети, які формуються елементами політичної системи, де чільне місце належить державі. З цієї точки зору, національні інтереси є основною ланкою політичної системи, основою для функціонування інших її елементів — держави, громадських об'єднань, політичних партій та громадян. З іншого боку, ці інтереси формуються всіма складовими елементами політичної системи. Мистецтво політичної, державницької дії полягає в тому, щоб зіставити політичні (владні) інтереси, професійні та інші на основі національного компромісу і національної злагоди, визначення шляхів боротьби за реалізацію національних (загальнонародних) інтересів. Саме держава має за мету як найточніше виразити національні інтереси, тобто інтереси всього суспільства, вирішувати соціальні і національні суперечності та забезпечувати права людини. Важливим видається і уміння знайти для кожної людини місце у складному механізмі влади та політичної системи, щоб вона стала активним суб'єктом розбудови нової України. Це і є головним сенсом усіх національних інтересів та всякої дійсно національної політики [1, с. 19–55].

Таким чином, національний поступ України має опертися на соціалізацію та демократизацію суспільства, створення умов для максимального задоволення станових інтересів, реалізації групових та особистих можливостей. Рівність перед законом, можливість широкого політичного представництва різних верств населення, вертикальний зв'язок та взаємодія партій і організацій з тими, кого вони представляють, соціальна та державна орієнтованість цих партій — саме в цьому полягають головні чинники цього процесу. І тут як ніколи важливо досягнути оптимальної взаємодії держави і суспільства, центру і регіонів, уряду і партій. Власне, така злагодженість і взаємопідтримка є головною передумовою побудови незалежної соборної держави. Сама ж ідея національної єдності повинна бути сьогодні в центрі державотворчого процесу. Важливим консолідуючим чинником є відчуття громадянства України як держави, яка однаково дбає про всіх громадян, не розділяючи їх за національною, соціальною, расовою, релігійною чи іншою ознакою. Це об'єктивний процес, який варто постійно підтримувати і розвивати, маючи в основі ідеали свободи, братерства, поваги до священних прав людини та громадянина [4, с. 118–129].

Література

1. *Горбулін В. П., Качинський А. Б.* Стратегічне планування: проблеми національної безпеки. Монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. — К.: НІСД, 2010. — 288 с.
2. *Медвідь Ф. М., Чорна М. Ф., Хоменко В. О.* Національні інтереси України: філософсько-правові засади генези і становлення // Актуальні питання реформування правової системи України: Збірник наукових статей за матеріалами X Міжнародної науково-практичної конференції, Луцьк, 7–8 червня 2013 р. /

Укладач Вознюк Н. І., Джурак Л. М., Журавська З. В., Качановський В. В., Климчук Т. Д., Юхимюк. О. М. — Луцьк: ПаАТ “Волинська обласна друкарня”, 2013. — С. 168–174.
3. *Медвідь Ф. М.* Національна безпека української держави: становлення та шляхи забезпечення / Збірник матеріалів науково-практичної конференції “Правова держава: досвід, можливості, механізми формування в сучасній Україні” (24 квітня 2014 р.). — К.: МАУП, 2014. — С. 37–42.
4. *Медвідь Ф. М., Медвідь А. М.* Становлення консенсусної демократії в Україні: політико-правові засади Розвиток взаємодії держави і громадянського суспільства в контексті впровадження європейських принципів належного врядування: зб. матеріалів міжнародної наук.-практ. конф. (12 грудня 2012 р., м. Київ) упоряд. В. М. Яблонський, О. А. Корнієвський, П. Ф. Вознюк. — К.: НІСД, 2013. — С. 118–129.
5. *Указ* Президента України № 389/2012 // Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року “Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України”.

О. В. ГОЛУБ
ст. викл., Полтавська філія МАУП

КРИЗА В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК СТИМУЛ ДО СУСПІЛЬНИХ РЕФОРМ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 29–32

Сучасний розвиток соціуму та державності, прискорення глобалізації, інноваційні технології потребують застосування нових видів управлінського впливу, які б мінімізували ризики розвитку та становлення державного управління від дії негативних чинників макро- та мікросередовища. Та слід зазначити, що будь-яка система підкоряється негативному впливу, який може призвести до кризових ситуацій.

Криза характеризується сукупністю взаємопов'язаних ситуацій, які суттєво підвищують управлінські ризики. Та, як правило, існує можливість попередити кризу, стабілізувати її, перевести в іншу площину розвитку, пом'якшити негативні наслідки, перебудувати її внутрішній механізм щодо більшої адекватності зовнішнім та (або) внутрішнім умовам і т. д. [1, с. 255]. В умовах криз функції державного управління суттєво змінюються та ускладнюються [2, с. 3].

Ціль статті — дослідження кризи в системі державного управління як одного із факторів, стимулюючих суспільні державні реформи.

Реформа — це удосконалення будь-якої сфери діяльності та (або) життєдіяльності, яке не зачіпає функціональні принципи, або зміна, яка просувається законодавчим шляхом. Процес зміни держави починається органами державної влади у випадку необхідності. Відповідно, припускаю, що такою необхідністю є неможливість врегулювати кризу наявними ресурсами та інструментами органів державної влади, яка стимулює процес реформування будь-якої сфери.

Поняття "криза" безпосередньо пов'язане з поняттям "ризик", яке в тій чи іншій ступені впливає на методологію розробки будь-якого управлінського рішення. Якщо виключити з нього очікування кризи, то зникне і гострота сприйняття ризику, будуть неочікуваними, і від цього ще більш тяжкі, не тільки кризові ситуації, але й звичайні помилки. Можливо проблему кризи розглянути і в іншому ракурсі. Визначена система в будь-якому виді і формі, чи суспільна інформація, чи орган державної влади, мають дві тенденції сутності: функціонування та розвиток. Функціонування та розвиток найтісніше взаємопов'язані, відображають діалектичну єдність основних тенденцій системи.

Зв'язок функціонування та розвитку, маючи діалектичний характер, свідчить про можливість та закономірність настання кризи та виходу з неї. Саме функціонування стримує розвиток, але в той же час є його сприятливим середовищем, розвиток руйнує багато з процесів функціонування, та, разом з цим, створює умови для його більш стійкого здійснення [2, с. 6].

Таким чином, виникає циклічна тенденція розвитку, яка пояснює настання криз. Кризи не обов'язково є руйнівними, вони можуть протікати з певним ступенем гостроти, та їх настання передбачаються не тільки суб'єктивними, а й об'єктивними

причинами, природою соціально-економічної системи. Кризи не тільки відображають протиріччя функціонування і розвитку, але й можуть виникати у процесі самого функціонування. Криза — це надзвичайне, найвагоміше загострення протиріч в соціально-економічній системі (організації), яка загрожує її життєдіяльності у оточуючому середовищі [2, с. 7].

Криза державного управління — це особливий стан у розвитку і функціонуванні політичної системи суспільства, державно-владних структур, яке характеризується такими ознаками, як: нестабільність, розбалансованість діяльності політичних інститутів, пониження рівня менеджменту соціально-економічних та політичних процесів; загострення політичних конфліктів; збільшення критичної активності народу [3, с. 37, 59].

Криза стимулює проведення реформ у системі державного управління, перетворення є відповіддю на потреби внутрішнього розвитку держави та адаптацією до факторів зовнішнього середовища, якій притаманні зміни. Також, основною особливістю кризи є загроза розвалу системи державного управління. Тому ефективне управління потребує підвищеної уваги до реформ як засобу антикризового управління.

Відповідно, наявність кризи у системі державного управління потребує реформування. Реформування системи державного управління є невід'ємною частиною суспільних трансформацій України, подібні до яких відбувались та відбуваються майже у всіх країнах світу.

Сьогодення державного управління потребує нових науково обґрунтованих підходів, які будуть сприяти подоланню наслідків сучасних фінансово-економічних криз, забезпечувати потреби населення у отриманні якісних управлінських послуг, протидіяти проявам корупції у державних органах влади і т. д.

Суспільно-історичні події останніх трьох десятиліть впевнено свідчать про те, що все більша кількість країн світу стає на шлях постіндустріального, інформаційного розвитку. Такий перехід завжди супроводжується суспільною кризою, викликаною людським фактором — психологічною неготовністю і професійною некомпетентністю політиків та менеджерів, які виступають у ролі лідерів модернізаційних реформ, охоплюючи усі сфери життєдіяльності суспільства. Якісні перетворення у економічній, суспільній, виробничій та освітянській сферах потребують реформування системи державного управління, засвоєння політико-управлінською елітою нових імперативів, сутності, форм та методів управлінської діяльності, втілення державної влади та місцевого самоуправління [4, с. 44].

Звичайно, складно визначити взаємозв'язок кризи та початку реформ у системі державного управління, тому що втілення змін відбувається не коеволюційно на різних рівнях та у різних організаційних структурах. Перетворення мають якісні властивості, тому що сутність будь-якого перехідного історичного періоду полягає в тому, що саме в цей час на базі накопиченого життєвого потенціалу закладаються матеріальні і духовні умови майбутнього та його можливі обмеження [5, с. 73]. Така закономірність повинна враховуватися у процесі практичної реалізації реформ у системі державного управління.

Закордонні автори часто стверджують, що сучасна державна влада приходить до краху. Це означає, що країни можуть усе менше покладатись на владу (владні органи) для здійснення соціального контролю. Це, в сою чергу, є передумовою виникнення криз законності, викликаних процесами глобалізації чи широкими культурними зрушеннями, які підривають основи ієрархічності владних відносин. Країни у пошуку нових форм правління, які можуть виникнути, як тільки державна влада

буде передана вище — на наднаціональний рівень, вниз — на субнаціональний чи назовні — у приватну сферу [6, с. 42]. Відповідно, реформування державного управління України потрібно переадресувати у русло відновлення високого статусу державної влади на національному та міжнародному рівнях.

Окрім цього, Дж. Райнер та інші дослідники вказують на таку закономірність: впровадження реформи класично покладається на владу, тому посадові особи звикають до цілі та способів її досягнення, і впровадження стає не процесом інстутиційних змін, а поетапним пристосуванням до наявного кризи. Відповідно, це є першим фактором, який унеможливлює комплексне, системне реформування. Іншим стримуючим фактором вчені називають організаційну структуру влади, процедури прийняття рішень в ній, закріплення правил, які не тільки протистоять реформі, а ще і створюють перепони для розробки концепцій перетворень [7, с. 13].

Іншу точку зору пропонує Ч. Ліндблом. Він робить висновок, що ріст проблем у системі державного управління і пристосування до них призводить до незапланованих реформ самого владного сектору [8, с. 22].

На думку Ф. Р. Браумгартнера, поява нової проблеми створює дисбаланс у органах влади, тому достатньо часто виникають кризи [6, с. 78]. Так, в кризових ситуаціях, стверджує Дж. Келер, у якості сприятливого фактору втілення реформи стає вибір зручного моменту для висування проекту реформи у сполученні із людським фактором, який пропонує цю новацій ну ідею та здатен втілити її. Ініціатори реформи повинні застосувати вірні кроки, оцінюючи ситуацію, та визначити, коли саме необхідно зберігати статус-кво, а коли вкрай необхідно обрати реформаційну позицію. Окрім цього, реформаційні плани повинні бути однозначними, зрозумілими, чітко планованими і координованими із національними та міжнародними тенденціями розвитку [9, с. 46]. Сприятливим фактором реформи, на думку І. Олсена, є розуміння організації кризи та необхідності змін; у такому випадку реформатори повинні мати у проекті реформи пропозиції, які надійшли із зовнішнього середовища для подолання зовнішніх протистоянь [10, с. 57]. Під час опрацювання тактики реформи слід враховувати зміни організаційної структури, оскільки у процесі кризи структуризація закладів зменшується, як зменшується і їх вплив. Пому суспільство в умовах кризових ситуацій може віддавати перевагу поверхневим змінам та схильна критикувати інституційні програми вищих органів влади. Але реформа для громадян в основному пов'язана із невпевненістю, та й самі організатори не знають, до якого етапу вони здатні боротися за втілення реформи.

Аналізуючи становлення та розвиток системи державного управління України можливо виявити випадки, коли кризові ситуації суттєво впливали на перебіг реформування: 1998 р. було впроваджено Концепцію адміністративної реформи — крок обумовлений загостренням світової кризи; 2010 р. — реформування судової системи, удосконалення системи державного управління — крок обумовлений кризою системи державного управління.

Таким чином, парадигма реформи повинна постійно підкріплюватися новими ідеями, пропозиціями, нормами. Історично домінуючі цінності та норми в періоди криз втрачають своє провідне становище і можуть бути замінені цінностями та нормами, які протистоять попередній парадигмі. Відповідно, для того щоб заміна відбулась, реформи повинні бути результатом зваженого прийняття рішень у процесі планування, а пропозиції — чітко сформульованими та зваженими.

Фундаментальні теоретичні принципи реформування України повинні здійснюватися у комплексі з прикладними завданнями, з урахуванням практичних потреб

підвищення ефективності функціонування державного апарату, удосконалення використовуваних ним управлінських механізмів.

Результатами реформування у системі державного управління повинні бути: системний характер формування, функціонування та розвитку органів влади; органічний характер стуктур управління; розвиток горизонтальних зв'язків та взаємодій; відкритість при взаємодії з зовнішнім середовищем; програмно-цільовий характер управління; інноваційність як принцип діяльності та розвитку; облік соціальних вимог та зобов'язань.

Реформування не повинне зводитися лише до декларацій. Українські стандарти необхідно оновлювати, засвоюючи та адаптуючи позитивний досвід реформування державного управління. Реформування системи державного управління потребує підтримки режиму стабільності, безперервності управлінської діяльності, послідовного та цілеспрямованого засвоєння нових підходів у практиці державно-управлінського розвитку. Реформування не може здійснюватися ізольовано від політико-правових, соціальних та економічних реалій. Цей процес повинен проходити на основі співробітництва системи органів виконавчої влади з населенням, законодавчої, судової влади, орієнтуючись на положення Конституції України, кризові явища, які виникли і, можливо, виникатимуть у нашій державі. Реформування — це багатоаспектний процес, тому необхідно максимально виважено та чітко підходити до рішення проблем його реалізації в умовах криз, щоб уникнути необґрунтованих кроків та негативних наслідків на території України.

Література

1. *Менеджмент*: Понятійно-термінол. слов. / За ред. Г. В. Щокіна, М. Ф. Головатого, О. В. Антонюка, В. П. Сладкевича. — К.: МАУП, 2007. — 744 с.
2. *Карпенко О. А.* Основи антикризового управління: навч.-метод. посібник. — К., 2006. — 208 с.
3. *Якубовский О. П., Пахомова Т. И., Драгомирецкая Н. М.* Управление рисками и кризисами (опорный конспектдистанционного курса учебной дисциплины): учеб. пособие. — К., 2005. — 68 с.
4. *Клименко І.* Інновації державного управління як стратегічні напрями подолання системної кризи // Публічне управління: теорія і практика. 2010. — № 3–4. — 51 с.
5. *Реформування* державного управління в Україні: проблеми та перспективи. В. В. Цвєтков. — К., 1998. — 364 с.
6. *Bevir M.* Encyclopedia of govermance. In 2 Vol. 1. — London, 2007. — 506 p.
7. *Reform* in Europe. Breaking the Barriers in Government/ed. By L. Heyse, S. Resodihardjo, T. Lantink, B. Lettinga. — Hampshire, 2006. — 205 p.
8. *Transcending* New Public Management. The Transformation of Public Sector Reforms/ed. By T. Christensen, P. L. Egreid. — Cornwall, 2007. — 288 p.
9. *Cole A.* Governing and Governance in France. — New York, 2008. — 249 p.
10. *Kingdon J. W.* Agendas, Alternatives, and Public Policies. 2nd ed. — New York, 2002. — 280 p.

О. В. БАЄВА
д. біол. н., проф., УРІМБ МАУП

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ В СФЕРІ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 33–35

Становлення України як демократичної держави, відповідні перетворення в суспільстві потребують формування нової концепції державного управління галуззю охорони здоров'я.

В умовах формування ринкових відносин галузь охорони здоров'я в Україні, яка була раніше орієнтована на бюджетну підтримку й не мала необхідного позабюджетного потенціалу, потрапила в кризову ситуацію. Ця проблема загострюється внаслідок загального погіршення умов життя переважної більшості громадян країни, зростання рівня захворюваності та смертності працездатного населення, тенденціями до розвитку небезпечних для нації епідемій, які не зустрічались раніше.

Існуючий стан нормативно-правового врегулювання формування та здійснення видатків державного бюджету на охорону здоров'я населення країни не забезпечує проголошеного Конституцією України права громадян на безоплатну медичну допомогу. Тому запровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування є нагальною потребою для забезпечення громадян належним медичним страхуванням. Медичне страхування, відповідно до статті 25 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, є одним із п'яти видів загальнообов'язкового державного соціального страхування [1; 4, с. 55].

Впровадження обов'язкового медичного страхування виступає провідним аспектом формування громадянського суспільства та Євроінтеграції України.

Верховною радою України обговорено проект Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування" [2] який відповідно до Конституції України та Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування визначає принципи, правові, організаційні та фінансові засади і механізми функціонування загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування громадян в Україні.

Згідно запропонованих законопроектів про обов'язкове медичне страхування, базова програма обов'язкового медичного страхування опрацьовується Міністерством охорони здоров'я України, затверджується урядом і гарантує населенню країни мінімальний обсяг медичної допомоги. Відповідно до базової програми органи державного управління затверджують територіальні програми. Обсяг і умови надання медичної допомоги, що передбачаються територіальними програмами, не можуть бути нижчими за встановлені базовою програмою [3].

Програми медичного страхування мають переглядатися залежно від потреб у гарантованій населенню медичній допомозі та матеріальних і фінансових можливостей суспільства в галузі охорони здоров'я.

У відповідності до Проекту Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування" державний нагляд за діяльністю Фонду медичного страхування України мають здійснювати спеціально уповноважені центральні органи виконавчої влади у сфері праці та соціальної політики, охорони здоров'я, фінансів, а також Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації. Спрямовувати та координувати роботу органів державного нагляду має Кабінет Міністрів України.

Метою впровадження державного нагляду є здійснення контролю за дотриманням страхувальниками та Фондом медичного страхування України законодавства у сфері загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування [5].

Державний нагляд у сфері загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування має здійснюватись відповідно до вимог Закону України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності".

Держава є гарантом фінансового забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним медичним страхуванням.

Якщо Фондом медичного страхування України прийнято рішення з порушенням вимог законодавства у сфері загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування та/або страхувальник не виконує вимог зазначеного законодавства, органи державного нагляду вказують на допущені порушення та встановлюють строк для їх усунення. Якщо протягом установленого строку порушення не усунуто, органи державного нагляду скасовують незаконне рішення з наступним відшкодуванням збитків за рахунок Фонду медичного страхування України або страхувальника. У відповідності до Проекту Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування" невиконання цієї вимоги тягне за собою встановлену законом відповідальність посадових осіб Фонду медичного страхування України та/або страхувальника.

Органи державного нагляду можуть у разі потреби вимагати скликання позачергового засідання правління Фонду медичного страхування України. Якщо цю вимогу не буде виконано, органи державного нагляду можуть самі скликати та провести засідання правління Фонду медичного страхування України [6].

Досвід зарубіжних країн із загальнообов'язкового медичного страхування вказує на велику роль урядових структур та органів місцевого самоврядування із регулюванні цього виду діяльності.

Так, наприклад, в Німеччині держава забезпечує підготовку кадрів, видання законів, матеріально-технічний рівень провайдерів медичних послуг. Федеральний уряд визначає загальну політику охорони здоров'я, встановлює пріоритети розвитку системи, забезпечує відповідність страхових програм законодавчо встановленим нормам. Міністерство охорони здоров'я стежить за тим, щоб страхові каси не виключали якісь послуги зі своїх страхових програм, забезпечує рівну доступність медичної допомоги для всіх застрахованих, стримує наміри страхових кас перекласти вартість медичної допомоги, що росте, на застрахованих, виключаючи надмірні доплати.

Уряди земель Німеччини представляють інтереси територій при ухваленні федерального законодавства, здійснюють нагляд за діяльністю страхових кас і лікарських асоціацій, безпосередньо управляють державними лікувально-профілактичними

закладами, планують лікарняну мережу (у тому числі і приватних лікарень), а також крупні інвестиції (будівництво і придбання дорогої техніки), визначають стандарти підготовки медичних кадрів і тим самим побічно регулюють набір на медичні факультети університетів. Місцеві урядові структури відповідають за здійснення програм охорони громадського здоров'я (санітарна освіта, медико-соціальна допомога, профілактичні і оздоровчі заходи); управляють муніципальною мережею лікувально-профілактичних закладів.

Таким чином, в Україні поступово формується перспективна система організації медичного страхування, однак вона потребує суттєвого удосконалення. Концептуальні засади державного регулювання реформування охорони здоров'я представлено в кількох законопроектах, які подані на розгляд Верховної ради України та містять плюралістичні бачення схем побудови системи регулювання обов'язкового державного медичного страхування.

Література

1. *Закон* України "Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.98 р. № 16/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 23. — Ст. 121.
2. *Проекти* Законів України "Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування" № 1040, № 1040-1, № 1040-2 відповідно від 27.11.2007 р., 18.12.2007 р., 25.01.2008 р.
3. *Проект* Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування". — Шлях доступу: www.moz.gov.ua
4. *Бортнік С. В.* Запровадження обов'язкового медичного страхування в Україні у контексті Європейської соціальної хартії (переглянутої) / С. В. Бортнік // Юридична наука. — 2011. — № 3. — С. 54–61.
5. *Законодавчі* ініціативи у сфері запровадження системи загальнообов'язкового соціального медичного страхування в Україні // Главный врач. — 2008. — № 1. — С. 34–39.
6. *Котова С.* Проблеми запровадження загальнообов'язкового державного медичного страхування в Україні // Економічний аналіз. — 2010. — Вип. 6. — С. 91–95.

Ю. П. СУРМІН
докт. соціол. н., проф., УАІСНС МАУП

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 36–39

Сучасний стан української державі є дуже складним.

По-перше, масштабною і гострою є системна криза державності, яка привела до "Євромайдану", революції "Гідності", масових громадянських конфліктів, анексії Криму Росією, до повноформатної війни в Донецької та Луганської областей України, формуванням там сепаратистських псевдодержавних утворень. Вже загинули тисячі військових та мірних громадян, і кінця конфлікту немає.

По-друге, Україна втягнута в конфлікт с Росією, якій підриває економіку та благополуччя громадян, вижирає ресурси, підштовхує країну до колапсу.

По-третє, Україна стала уперше актором геополітики, має та використає значну підтримку світового співтовариства, деякого світового антиросійського фронту. Але подальший геополітичний розвиток залишається багатоваріантним: 1) модель лімітрофа; 2) модель європейського доганяючого розвитку; 3) модель моста між Європою і Євразією; 4) модель буферної зони Європи з Росією. Кожна з цих моделей характеризується змістом соціальних змін і підходів до розвитку України.

По-четверте, Україна зробила європейський вибір, встала перед проблемою європеїзації суспільства і держави, системного оновлення цінностей, впровадження європейських норм та стандартів державного управління та місцевого самоврядування, насамперед адаптації законодавства до європейської правової парадигми.

По-п'яте, є повністю вичерпаним концептуальній ресурс суспільства і держави, сформований з перших років незалежності, виникла загострена необхідність кардинальних змін моделей держави, державного управління, місцевого самоврядування, політичної системи, громадянського суспільства, національної безпеки, навчання та виховання людей, патріотизму тощо.

По-шосте, уся попередня сучасна історія України та сьогодення свідчить, що Україна є не тільки неуспішною країною, яка при збереженні попередніх моделей суспільства та держави не має ніяких перспектив успіху, але й стоїть перед прірвою, втрачає цілісність та незалежність, а також може перетворитися в територію безкінечного конфлікту або зону початку світової війни зі швидким апокаліпсисом. Таким чином, Україна дійшла до крайньої точки буття.

По-сьоме, своє надійне майбутнє Україна буде мати тільки після всебічної та системної кардинальної модернізації, проведення цілісного узгодженого комплексу реформ. Проблема реформування українського суспільства і держави є родовою проблемою України. Вона встала вже в перший день проголошення незалежності і ніколи не знімалася с порядку денного. Але реформи не проводилися. Сьогодні вже не можна їх далі імітувати. Потрібне реальне реформування. Фахівці нараховують більш 60-ті реформ, що необхідні для здорового розвитку українського суспільно-

го організму, позитивні результати яких для громадян України можуть з'явитися тільки через роки. Реформування потрібує значних інтелектуальних та політичних зусиль реформаторів, відповідного ресурсного забезпечення, миру, підтримки зарубіжних партнерів, та національного громадянського суспільства.

Сьогодні необхідні суттєві зміни державного управління:

По-перше, його всебічне реформування, *перехід від функціонального управління до управління суспільним та державним розвитком, управління реформами*, що вимагає перебудову державного апарату, який повинен включати функціональні та розвиваючи підрозділи з кадровим забезпеченням відповідними фахівцями, проведення кадрової революції, яка не повинна зводиться до люстрації, а обов'язково включати професійну підготовку фахівців європейського зразку.

Президент України П. О. Порошенко на презентації "Стратегії 2020" розвитку держави підкреслював: "... тільки реформи можуть оновити державу, яка не здатна відповідати на запити громадян. Альтернативою цьому є тотальний колапс" [1].

Можливість успішного реформування українського суспільства та держави обумовлена такими обставинами: 1) необхідністю виживання України та її народу шляхом мобілізації життєвих сил; 2) швидким розвитком громадянського суспільства, яке становиться активним суб'єктом не тільки тиску на владу, але й ініціатором та учасником перетворень; 3) активізацією місцевого самоврядування, спільного, партнерського управління, котрі заберуть до себе ряд функцій держави; 4) істотно змінюються співвідношення між системним та самоорганізаційним підходами на користь самоорганізації, посилюється ініціативність державного менеджменту, необхідне зняття надмірних обмежень для бізнесу тощо; 5) наростанням впливу ЄС, насамперед засобами проведення політики "кредит під реформи", посилення європейської політичної та експертної допомоги.

Ймовірне виникнення значних перешкод на шляху ліберальних реформ. Таки підходи до реформ, як системний, проектний, технологічний, сталого розвитку наштовхнуться на проблему некомпетентності революційних кадрів. Прагнення до наведення ладу посилить консервативний підхід, а також небезпеку утопічного проектування, міфологізації і віртуалізації реформ.

Реформування може наштовхнутися також на значний супротив громадянського суспільства, яке навчилося використати інструменти силового тиску, в тому числі шляхом мобілізації нових Майданів. Тому успішне проведення реформ можливо тільки при досягненні громадянського миру та злагоди, підписання відповідного пакту підтримки реформ між органами державної влади, місцевого самоврядування, політичними партіями та громадянськими рухами, яки можуть мати своє бачення реформ. Суттєвім недоліком може бути слабке управління реформами, не розвинуте їхні координація та погодження, а також науковий та інформаційний супровід.

Посилиться популярність демократичних принципів управління, що загострить протиріччя між перевагами та недоліками децентралізації; між свободою особистості, захистом її прав та одночасно обмеженням її прав та свобод; між свободою інформаційного простору та пропагандистським його обмеженням; між вільним розвитком громадянського суспільства та порушеннями закону його представниками тощо.

По-друге, найбільш важливою особливістю змін державного управління в Україні є його модернізація у відповідності с запитаннями громадян та досягненнями світової, насамперед європейської цивілізації. Без цього неможливо подолання системної кризи суспільства та забезпечення надійного майбутнього країни та її гро-

мадян. Необхідність модернізації державного управління обумовлена комплексом факторів суспільного розвитку, характеристику яких презентує таблиця 1.

Таблиця 1

Характеристика впливу факторів необхідності модернізації на змісту змін державного управління

Назва фактора	Його характеристика	Необхідні зміни державного управління
Входження суспільства в інформаційну цивілізацію	Зростання ролі інформації, телекомунікації, виникнення мережевих структур, формування Інтернету як віртуального світу, що впливає на реальний світ	Формування електронного уряду, самоврядування, електронної демократії, мережевих структур управління, національного інтелекту, експертних співтовариств
Нестійкість, кризовість суспільного розвитку	Посилення динаміки, масштабів криз, їх глобалізація, постійність нестабільності, перманентність хаосу.	Розвиток прогнозування, систем попередження криз, технологій антикризового управління
Емансипація та демократизація сучасного суспільства	Поширення індивідуальної та групової свободи, демократії в різних формах: економічної, політичної, культурно-інформаційної, електронної тощо	Розвиток самоуправління та соуправління, нарощування каналів участі громадян у справах держави, економіці, політиці, культурі, посилення гарантій прав та свобод
Деформація і низька ефективність державного управління	Корупція органів и посадових осіб, бюрократизація, низька ефективність управлінських рішень та культура управління.	Санація, дебюрократизація, дерегуляція, переформатування, скорочення державного апарату, боротьба з корупцією, впровадження передових управлінських технологій

Слід підкреслити, що державне управління характеризується крайніми та різноманітними формами прояву кризи: значна політизація, технологічна відсталість, консерватизм, кастовість та непрофесійність чиновників, віртуальний и імітаційний характер управління, коли управлінські рішення не приймаються, а управління зводиться до багатьох погоджень та піару. Крім того низькою є ефективність управління. Спостерігається домінування ціннісного хаосу, коли державні чиновники керуються прямо протилежними цінностями, немає відповідальності за помилки та злочини в управлінні, не розвинута державна корпоративність. Найбільш актуальною проблемою ціннісного управління є проблема довіри, дефіцит котрої є жахливим. Корупція посадових осіб та органів державної влади та місцевого самоврядування має інституційний характер, пронизує державні структури.

Українське державне управління необхідно модернізувати за всіма складовими: 1) нормативно-правова система державного управління та місцевого самоврядування в аспекті укріплення законності; 2) суб'єкти державного управління, насамперед вищі органи державної влади в аспекті підвищення їх ефективності; 3) функції державного управління в аспекті їх відповідності сучасній моделі держави; 4) механізми, технології та інструменти державного управління в аспекті спрощення, демократизації, насичення досягненнями науково-технічного прогресу; 5) адміністративні послуги держави в аспекті їх гуманізації; 6) державного службовця в аспекті

перетворення в дійсного професійного та морального слугу народу; 7) людини в аспекті перетворення в активного громадянина [2].

По-третє, *європеїзація державного управління*, яке може забезпечуватися впровадженням: 1) європейських законів, норм і стандартів державного управління та місцевого самоврядування; 2) максимальної, аргументованої децентралізації та дерегуляції державного управління; 3) антикорупційних технологій і практик; 4) європейського досвіду "належного", "доброго врядування", польського досвіду реформування місцевого самоврядування; 5) принципово нової системи підготовки державно-управлінських кадрів, яка базується на концепції людського капіталу, практико-орієнтованому навчанні, лідерстві та командній роботі, чітко визначених професійних компетенціях, патріотизмі та моралі суспільного блага.

По-четверте, важливою особливістю сучасного українського управління є проблема ресурсів, яких катастрофічно не вистачає. *По суті державне управління в Україні є безресурсним*. Тому виникає необхідність розробки науково обґрунтованої ресурсної політики, яка базується на таких принципах: 1) тотальне ресусозбереження, яке повинно базуватися на відповідних нормах та стандартах; 2) впровадження альтернативних ресурсів; 3) перебудова промисловості та соціальної інфраструктури у відповідності з першим та другім пунктами; 4) ефективне використання під громадським контролем кредитних ресурсів; 5) формування нової ресурсної культури не тільки управлінців, але й громадян; 6) використання ресурсної кооперації, державно-приватного партнерства; 7) використання так званого "безресурсного" соціального управління, шляхом використання робіт на суспільне благо, волонтерської діяльності, меценатства тощо; 8) вирішення конфлікту в Донецькій та Луганській областях, що ведуть до значних людських та ресурсних втрат; 9) подолання розкрадання ресурсів.

По-п'яте, державне управління в Україні повинно стати не тільки справою народних депутатів, державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, але й важливою справою громадян, які повинні сформувати активне соціально-політичне середовище реформ, трансформацій управління, підвищення його відкритості, насичення інноваціями.

Література

1. *Виступ* Президента України на прес-конференції "Стратегія-2020". — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.president.gov.ua/news/31291.html
2. *Державне* управління: підручник: у 2-х т. / Нац. акад. держ упр. при Президентові України; ред. кол. Ю. В. Ковбасюк, (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. — К.: Дніпропетровськ: НАДУ, 2013. — Т. 2. — 324 с.

В. В. БАРАНІВСЬКИЙ
к. філос. н., УАІСНС МАУП

МЕТОДОЛОГІЯ ПРОГНОЗУВАННЯ ШЛЯХІВ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 40–45

В перехідні епохи в розвитку суспільства, в умовах наростаючих криз, невизначеності, перелому тенденцій, передбачення майбутнього набагато складніше, ніж в періоди еволюційного, інерційного розвитку. Це серйозне випробовування для наукових теорій: деякі відходять у минуле разом з епохою, що їх породила, а інші стають основою нової чи реформованої парадигми, активно використовуються для розв'язання назрілих проблем соціально-економічного поступу.

Однією з них є методологія прогнозування соціальних процесів, зокрема, прогнозування векторів (шляхів) розвитку політичних процесів в українському суспільстві. Розробка стратегії і тактики поточних політичних дій неможлива без соціального прогнозування, яке виконує не тільки дослідницьку і регулятивну функції, але й виступає відправним пунктом для виявлення негативних чи позитивних тенденцій, ризиків у розвитку державотворення.

Розробка надійних і ефективних прогнозів можлива тільки при наявності сучасного методологічного "інструментарію" і опанування принципами його умілого використання. Увага до вдосконалення методології прогнозування в нашій країні посилюється, про що свідчить, зокрема, прийнятий Верховною Радою України Закон "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України".

Людство узагальнює історичний досвід та удосконалює здатність осягнення майбутнього під час суспільно-прогностичної діяльності. В суспільстві *суб'єктами передбачення* виступають як окремі люди, так і державні органи, політичні партії, колективи науково-дослідних установ тощо. *Об'єктами передбачення* можуть бути доля людської цивілізації, шляхи вирішення глобальних проблем, майбутні соціальні реалії окремих регіонів, держав, народів, воєнно-політичних процесів тощо.

В сучасній філософській науці існує багато різноспрямованих підходів до вирішення проблеми осягнення майбутнього. Р. Арон, Р. Нісбет вважають, що майбутнє пізнати взагалі неможливо, тому що воно безпосередньо не обумовлено минулим та сучасним. Майбутнє не існує ні в досвіді людини, ні в її почуттях, ні в експерименті. Воно лише хвилює її як очікування. Практику прогнозування майбутнього вони відносять до сфери ідеологічних спекуляцій.

Г. Кан, К. Дойч, М. Янг, Б. де Жуванель головною умовою осягнення майбутнього вважають загальний підхід до нього як до сьогодення, що самореалізується. Ф. Поллак основу моделювання майбутнього в суспільстві бачить у створенні гуманістичного соціального ідеалу, що надихає оптимізм, а прогностику розглядає як поєднання релігії, моралі та утопії. Марксистська прогностика спирається на принципи пізнаваності світу та розвитку всього існуючого, наявність елементів майбутнього в

тенденціях розвитку науки, суспільства. А. Тоффлер вважає, що майбутнє творить-ся людиною та порівнює прогнозування з мистецтвом. Тому процес прогнозування розглядається не як синтез тенденцій розвитку, а як творчість.

У 60–70-ті роки XX ст. набуло популярності технологічне прогнозування, яке знайшло відображення у працях Б. де Жувенеля, Д. Белла, І. Бестужева-Лади. На початку дев'яностих стала набирати силу методологія технологічного перед-бачення в розумінні формування економічної, науково-технічної та суспільної перспективи [1]. Сьогодні фахівцями-прогнозистами широко використовується методологія сценарного аналізу, що дає можливість побудови сценаріїв розвитку та функціонування складних систем різної природи — економічних, соціальних, політичних, технологічних та інших. Пріоритет у розробці даної методології на-лежить академіку НАН України М. З. Згуровському та співробітникам Інститу-ту прикладного системного аналізу [1]. Приблизно в цей же період вченими роз-роблялася ще одна парадигма передбачення майбутнього, яка ґрунтувалася на циклічно-генетичних закономірностях розвитку суспільства, на фундаменталь-них ідеях Н. Д. Кондратьева, Г. О. Сорокіна, О. О. Богданова, В. І. Вернадського, А. Л. Чижевського, Й. Шумпетера.

Першою спробою закласти теоретичну і практичну базу вітчизняної науки про-гностики стала книга В. Матвієнка "Прогностика: прогнозування соціальних і еко-номічних процесів" [2]. Автор детально аналізує і зусилля вчених щодо створення цього напрямку як у колишньому СРСР, так і в сучасній Україні — І. Бестужева-Лади, Ю. Неймана, 1. Шкловського, М. Давидова, В Косолапова, Д. Гвішіані та ін.

В 90-ті роки 20 ст. теорія і методологія соціального прогнозування збагатилася результатами нових фундаментальних наукових досліджень. Наприкінці XX ст. ви-ник і дістав визнання новий концептуальний напрямок прогнозування. Йдеться про теорію синергетики, яка розглядає суспільство, його підсистеми як відкритий, ди-намічний, самокерований організм із асиметричними структурами. З цієї причини між ними можуть бути нестабільними зв'язки, а функції кожної з них — нерегуляр-ними. Такий підхід дає можливість по-новому підійти до розуміння чинників, які визначають розвиток тих чи інших сфер суспільства, зокрема й визначення векторів трансформації політичної сфери. Наприклад, відповідно до синергетичного підходу, збільшення кількості та вагомості чинників, що забезпечують більш надійну безпе-ку України за умов глобалізації та сучасних регіональних геополітичних обставин, створює нову точку біфуркації у військовій політиці держави. Від цієї точки Украї-на має включитись в систему безпеки, яку створили країни-учасниці військово-політичного блоку НАТО.

Науковці стверджують, що науковий соціальний прогноз в Україні поки не став фактором стратегічного конструювання реальності. Сучасна політика та політики не передбачувані: робити політичні прогнози зараз на декілька років наперед — річ невдячна. Це пояснюється політикою хаосу, яка зумовлює неможливість стратегіч-ного прогнозування. Не стратегічні, а кон'юнктурні прогнози є важливим інстру-ментом регулювання та виявлення закономірностей причинно-наслідкових зв'язків з метою прийняття поточних ефективних політичних рішень [3, с. 4–5]. Поки що політичні прогнози вищих політичних структур України виявляються через такі пе-редвиборчі програмні лозунги: "Український прорив", "Будуємо нову країну", "Нові лідери — нова країна" тощо.

Політична система України знаходиться на етапі перманентного політичного транзиту, який включає трансформаційні та модернізаційні процеси, що виявляють-

ся в умінні з боку влади оперативно та адекватно реагувати на різноманітні виклики часу. Трансформаційний процес супроводжується політичною нестабільністю, а також характеризується розгортанням політичної конкуренції, запеклою політичною боротьбою та політичним "бартером", що розцінюється, як управлінська неспроможність консолідовано діяти. Нагальним в умовах трансформації соціуму є аналіз політичних подій та явищ, виявлення причинно-наслідкових зв'язків та факторів, оцінка кон'юнктури та можливих тенденцій, що можуть виникати в майбутньому. Прогностичні стратегії мають стати невід'ємним елементом сучасної політики, яка базується на вмінні моделювати поточну ситуацію та використовувати у діяльності аналітику та розроблені соціально-економічні, політичні та інші прогнози [3, с. 13].

Щоб суспільний потенціал України розвивався ефективніше, ніж "як вийде", потрібно врахувати, що будь-яка можливість створюється новим баченням майбутнього, адекватним йому формулюванням нових цілей, розробкою відповідних програм їхнього здійснення.

Формально це можна подати у вигляді Формули: нове бачення — цілі — результат. Звідси головна залежність: яке бачення майбутнього України, українського суспільства, такий і результат управління ними. Проте, щоб втілити нове бачення в реальність, потрібні системність нового бачення майбутнього і необхідний теоретико-методологічний інструментарій. Але оскільки системності бачення проблем у сучасній вітчизняній науці ще немає, то не все гаразд і з вектором бачення. Усвідомлено обраний вектор бачення точно вказує напрям руху трансформаційних змін країни. На яких цінностях, методах, стандартах ми будуємо її майбутнє; на цінностях минулого чи майбутнього? Конкретизація відповіді на це запитання передбачає формулювання цінностей та розробку відповідного їм бачення майбутнього суспільства.

Соціальне прогнозування має базуватися на пізнанні закономірностей та тенденцій соціального розвитку і виступати передумовою управління суспільством. Від дослідження проблеми та своєчасності прогнозування значною мірою залежить реалізація пріоритетів соціально-економічного та політичного розвитку, створення умов, які б сприяли підвищенню ефективності управлінських рішень, регулювання політичних, економічних та інших процесів життєдіяльності суспільства.

Виходячи з об'єктивних імперативів трансформації політичних процесів в Україні, важливо розкрити зміст основних елементів методології прогнозування означеного процесу, до яких відносять принципи, методики і найбільш поширені методи розробки та обґрунтування прогнозів. Методологія прогнозування основних напрямків трансформації суспільства нарівні зі специфічними прийомами сучасної науки включає загальнонаукові, логіко-діалектичні і формально-діалектичні методи і категорії. Вона взаємопов'язана з методологіями таких дисциплін, як філософія, політологія, соціологія, економіка, теорія ймовірностей, статистика, математичне моделювання соціальних прогнозів, теорія інформації, теорія раціональної поведінки в умовах невизначеності, загальна теорія систем, теорія ігор.

Методологія прогнозування шляхів трансформації суспільства складається з двох елементів: спеціальних прийомів і методології адаптації до реальності, яка асоціюється з виконанням складних прийомів, які необхідно враховувати.

Значення методології прогнозування підвищується у зв'язку з більш глибоким взаємопроникненням у суспільні науки методів сумісних наук, особливо методів математики. Об'єктивний аналіз розвитку конкретних наук показує, що математика є свого роду універсальним "постачальником" спеціальних прийомів і методів

пізнання. Її методи та апарат можуть бути застосовані в будь-яких галузях знань, в тому числі і в прогнозуванні основних векторів розвитку політичних процесів в Україні.

Серед основних елементів методології важливе місце займає методика як сукупність робочих методів і прийомів, які використовують для здійснення конкретних планових і прогнозних розрахунків та різних показників плану і прогнозу. Вона перебуває у супідрядності з методологією прогнозування та планування і входить до неї як складова частина.

Існує типова методика проведення прогностичного дослідження, яку можна застосувати стосовно наукового прогнозування розвитку суспільства, продуктивних сил (в тому числі матеріально-технічних, кадрових, фінансових), ефективності їх застосування, темпів та динаміки нарощування.

Структурно вона містить такі етапи; передпрогнозна орієнтація (визначення об'єкта, суб'єктів, предметної проблеми, мети і завдань, робочих гіпотез і методів, організація дослідження); прогнозоване поле (збір даних, які впливають на об'єкт, за суміжними непрофільованими галузями прогнозу); вихідна (початкова) модель, тобто система параметрів і показників, які відображають структуру і характер об'єкта; пошуковий прогноз; нормативний прогноз; оцінка ступеня вірогідності (верифікація) та уточнення прогностичної моделі шляхом опитування експертів; вироблення рекомендацій щодо оптимізації рішень на основі порівняння прогностичних моделей.

Найважливішим складовим елементом методології прогнозування є методологічні принципи — початкові положення, базові правила формування прогнозів і планів. Вони забезпечують цілеспрямованість, цілісність, певну структуру й логіку прогнозів.

Прогнозування шляхів трансформації українського суспільства ґрунтується на якісному й кількісному аналізі реальних соціальних, політичних і економічних процесів, виявленні умов, чинників і тенденцій їх розвитку, на базових принципах як загальнонаукових, так і специфічних — і певних підходах, серед яких можна виділити: історичний підхід, який вимагає враховувати те, що сучасний стан об'єкта дослідження є закономірним результатом його попереднього розвитку, а майбутнє — результатом його розвитку в минулому і теперішньому часі; комплексний підхід передбачає аналіз об'єкта дослідження в його нерозривному взаємозв'язку і взаємозалежності з іншими процесами і явищами (соціальними, духовними, економічними, демографічними, геополітичними, екологічними тощо), використовуючи для цього методи не тільки даної, але й інших наук, що вивчають ці ж явища. Без науково-методологічного апарату філософії будь-яке прогнозування (у тому числі й у політичній сфері) також неможливе.

Базовим принципом прогнозування є принцип системності, який передбачає дослідження якісних і кількісних закономірностей протікання вірогідних процесів у складних соціальних системах. Кожне явище слід розглядати як систему, а це значить, що воно складається з ряду пов'язаних між собою елементів, що забезпечують в цілому певні властивості, функції. Знаючи ці властивості й функції, можна передбачати поведінку досліджуваного об'єкта. При цьому дана система розглядається як частина більшої системи. Принцип системності дозволяє на науковій основі співвіднести цілі розвитку й необхідні для їх досягнення ресурси й тим самим попереджає ухвалення вольових, суб'єктивних рішень.

Зростає значення принципу адекватності, згідно з яким методи й моделі побудови прогнозів розраховані передусім на виявлення й кількісну "фіксацію" устале-

них тенденцій та взаємозв'язків у розвитку суспільства, їх підсистем і створення теоретичної моделі реалістичних політичних процесів з їх максимальною повною і точною імітацією, з врахуванням ймовірного, стохастичного характеру означених процесів та оцінкою можливої реалізації виявлених тенденцій.

Слід також назвати принципи наукової обґрунтованості; багаторівневого опису; цілеспрямованості; інформаційної єдності; альтернативності; послідовного подолання невизначеності; варіантності; неперервності; рентабельності; верифікації та інші. Названі принципи є головними. Ними керуються у використанні конкретних методів і моделей прогнозування. Виділення кожного з них не означає, що вони існують незалежно один від одного й можливе їх вибіркове використання. В процесі розробки науково обґрунтованих прогнозів названі принципи слід розглядати як єдине ціле. Теоретико-методологічна непідготовленість вітчизняної науки до радикальних змін, безумовно, гальмує широке впровадження прогнозування шляхів розвитку українського суспільства за умов його трансформації. Некритичне запозичення ідей західних вчених, недостатність свого досвіду в державному будівництві були закладені в концептуальне бачення трансформації суспільства і стали одним із головних недоліків методології прогнозування.

В процесі прогнозування використовуються певні показники, які поділяються на кількісні і якісні; абсолютні і відносні, вартісні і трудові. Що стосується показників системи прогнозування, планування та розробки програм на більш далеку перспективу, то вони коригуються в міру виконання планів чи програм на найближчу перспективу. Першоджерелом всіх показників для прогнозування є звітність управлінських органів про їх діяльність, статистичні дані, результати соціологічних досліджень.

Прогнозування виявляє процеси, які слід враховувати в майбутньому періоді і дозволяє обґрунтувати заходи ефективного впливу на них. Головне призначення прогнозування полягає в аналізі та виявленні основних закономірностей і тенденцій розвитку суспільства, його окремих сфер життєдіяльності, передбаченні змін умов і факторів цього розвитку, створенні наукової бази для розробки довгострокової воєнно-політичної стратегії держави та прийняття рішень щодо її реалізації.

Щоб прогностичні висновки були надійними і достовірними, вони повинні ґрунтуватися на аналізі інформаційного масиву — сукупності даних, які приведені в певну систему наукових фактів і характеризують об'єкт прогнозування. До складу інформаційного масиву входять найрізноманітніші джерела: статистичні дані, періодична преса, аналітичні оцінки, звіти про зарубіжні відрядження спеціалістів, дані анкетних опитувань експертів, монографії, дисертації, статті тощо.

Широкі можливості перед прогнозистом відкриває аналіз статистичних матеріалів. Дослідник, який володіє відповідною технікою аналізу, вибирає з отриманої ним інформації необхідні відомості, простежує закономірності, відкриває тенденції. Перевага цього джерела інформації полягає у тому, що воно дозволяє абстрагуватись від обмежень часу і простору. Однак інформацію про об'єктивні і суб'єктивні сторони будь-якої сфери суспільства не можна дістати тільки методами прямої статистики: тут потрібні конкретно-соціологічні, соціально-психологічні та інші дослідження. Важливим у політичному прогнозуванні є врахування того соціального, економічного, геополітичного, психологічного, організаційного, науково-технічного фону, на якому розвивається об'єкт прогнозування. Саме цей фон, як сукупність умов (зовнішніх факторів), може обмежувати розвиток об'єкта прогнозу і в майбутньому активно взаємодіє з ним.

Системний підхід в прогнозуванні векторів політичних змін в Україні вимагає об'єктивної оцінки та врахування внутрішньої ситуації в країні, воєнно-політичних умов на світовому та регіональному рівнях, правильної оцінки стратегічної обстановки, що охоплює такі питання: співвідношення сил та можливостей країн світу; внутрішнє політичне та економічне положення у своїй державі; внутрішній політичний та економічний стан дружніх держав та своїх сусідів, певних союзів (блоків) тощо. В прогнозуванні змін векторів політики особливо важливу роль відіграють перспективні дослідження економічних можливостей своєї держави. Прогнози економічного стану країни ґрунтуються на економічній стратегії, планах та досягненнях у її реалізації. Досвід України показує, що, наприклад, проголошений урядом Ю. Тимошенко план повного переходу Збройних Сил на контрактну основу комплектування в 2008 році не був реалістичним, як не підкріплений необхідними економічними можливостями та фінансуванням з боку держави.

Від обґрунтованості, виваженості, своєчасності прогнозування значною мірою залежить процес реалізації пріоритетів економічного та політичного розвитку, створення умов, які б сприяли підвищенню ефективності управлінських рішень. Стратегічне мислення, висока прогнозна культура є обов'язковими умовами для прийняття компетентних управлінських рішень.

Визначальними елементами політичного аналізу є стратегічне прогнозування і створення на його основі стратегії. Головними елементами є визначення цілей та засобів їх досягнення, що дозволяє побачити в структурі прогнозу ретроспективні та перспективні оцінки подій, розкрити сукупний вплив тих факторів, які в даний час впливають на розвиток об'єкта державного регулювання. При цьому увага має акцентуватися на тому, що прогноз в прийнятті політичних рішень повинен будуватися на широкій інформаційній базі, де вирішальний вплив на формування політичних рішень має економічна інформація, громадська думка, тактики та стратегії різних політичних сил.

Література

1. *Згуровський М. З.* Системна методологія передбачення. — К., 2011.
2. *Матвієнко В. Я.* Прогностика: Прогнозування економічних і соціальних процесів. — К.: 2000.
3. *Тагірова Г. В.* Соціальне прогнозування як засіб регулювання суспільних відносин / Автореф. дис. канд. філос. наук. — АПН України. — К., 2010. — 18 с.

Ю. В. РУЛЬ
докт. мед. н, доц., УАІСНС МАУП

В. А. ТРАЧЕНКО
к мед. н., доцент, УАІСНС МАУП

ПОТУЖНІ РЕЗЕРВИ ДЕРЖАВИ УКРАЇНА

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 46

Україна, попри війну, намолотила на кінець вересня 2014 року 39 млн тон зернових. 20 % з них будуть втрачені через безгосподарність, гризунів, птахів, комах, плісені, втрати при транспортуванні тощо. Залишається 31 млн тон. Закупівельна вартість їх у середньому 2050 грн за тону. Якби 25 % від цього залишку або 7,8 млн тон було виділено під нашу технологію, то платня за них склала б майже 16 млрд грн. У цій технології на 1 одиницю продукції на день використовується 34 г зернових. 60 одиниць на рік потребують 744,6 кг зернових, що складає частку 1/10475423 від закупленого зерна. Ці 60 одиниць дають за рік 1552 кг цінної харчової продукції, мінімальна ціна якої 30 грн за кг або 46560 грн. Отже загальний прибуток від продажу цієї продукції складе 46560 грн * 10475423 = 487735694880 грн. Приблизна рентабельність технології складає: 16 млрд — зернові + 4 млрд транспорт, налагодження виробництва = 20 млрд 487,74 млрд — 20 млрд = 467,74 млрд 467,74 * 100 = 46774 / 20 = 2338,7 % + 100 % = 2438,7 % При цьому технологія отримує: 1552 кг * 10475423 = 16257856496 кг цінної харчової продукції * * 0,15 = 2438678474 кг тваринного білка / 0,05 = 47349150100 : 365 = що дозволяє прогодувати протягом року цілющим продуктом 133,6 млн населення. Отже, якщо закупівельна вартість 25 % цьогорічного врожаю зернових складає 16 млрд грн, то вартість продукції після раціонального використання цієї кількості зернових за нашою технологією складає за скромними розрахунками 487,74 млрд грн тобто у 30,5 разів більше, не кажучи вже про те, що при залученні європейського ринку цей коефіцієнт можна помножити ще на 10. В той же час, при використанні 31 млн тон зерна на цю технологію, що з інших міркувань нераціонально, дало б чистий прибуток 1871 млрд грн або 18710 млрд грн, якщо кінцевий продукт реалізувати через Європу або 124,7 млрд євро. А поки що пересічний українець купує імпортну перемелену гречану крупу внесену у капсули та упаковану і затверджену МОЗ як харчова добавка приблизно за 10 тис. грн за кілограм. Цими розрахунками ми хочемо підкреслити, що якщо ми після здобуття миру, а може й раніше, і чим раніше, тим краще, зробимо ставку на сприяння науці, то народ наш буде одним з найбагатших на планеті у розрахунку на душу населення.

О. І. ДІКАРЄВ
к. політ. н., доц., проф. МКА, УАІМВЛ МАУП

Г. А. ВЕРБИЦЬКА
аспірантка, МАУП

РЕСУРСИ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА ТА КОМУНІКАЦІЇ ЕЛІТ: ВИТОКИ ЕВОЛЮЦІЇ В ТРІАДІ: "ВЛАДА (TECHNAI)" — "ОБЧИСЛЕННЯ (LOGISMOS)" — "МІРА (METRON)"

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 47–53

В цьому дослідженні рефлексується науковий дискурс щодо ресурсного потенціалу ритмів еволюції світових еліт. Зокрема розглядається концепт про те, що в історії Стародавньої Греції та Стародавнього Китаю проявлено політичні, культурні і природні резонанси: писемні пам'ятки на обох мовах з'являються в II — му тисячолітті до н. е.; обидві мови, хоча і змінилися, продовжують існувати й понині (сучасні греки вважають своєю мовою мову Гомера, а китайці рідною мовою називають мову Конфуція; обидва народи рано виразились в поезії і філософії; обидві цивілізації в пошуках ресурсів вплинули на сусідні народи. Зокрема результати порівняння стратегій управління державою в Китаї і в Європі здійснене французьким філософом Ф. Жюльєном (Жюльєн Ф., 1999) підтверджує вагомість цієї концепції. Проте було віднайдено і розбіжності: грецькі вчені напрацьовуючи стратегії управління шукали раціональності, а китайські ефективну стратагемність. Стародавні греки шукали "владу наук (technai)" в "обчисленні" (logismos) "міри (metron)", а китайці стратагеми для отримання бажаного. Другий французький вчений Р. Арон (Арон Реймон, 2000, с. 336) аналізуючи реалії політичного процесу в 60-х рр. XX століття прийшов до висновки про те, що в еволюції світової еліти і нині багато спільного. Протягом століть головними ставками в битвах між державами вважалися золото, гроші, раби, нафта. К. Поланьї (Polanyi Karl, 1971) у процесі дослідження походження торгівлі було напрацьовано парадигму ресурсу еволюції у співвідношенні тріади понять: (1) "взаємність" — (2) "перерозподіл" — (3) "міра". Базуючись на різних сценаріях розвитку соціальних відносин, він стверджував, що в гедоністично налаштованому суспільстві все неминуче стає в дефіциті, — та усе діється з огляду на ерозію поняття "міра". Цей термін в прямому значенні нинішнього розуміння вже використовували давні племена та деякі нинішні аборигени. М. Саллінз (Sahlins Marshall, 1976) в розділі "Мінова вартість і дипломатія примітивної торгівлі" книги "Економіка кам'яного століття" відзначає, що вже стародавній світ стояв перед вибором сценаріїв між війною та компромісом з приводу використання природних ресурсів. В давні часи дипломатія передувала праву. Комунікація еліти в системі "розпорошеної" влади виступала у формі обов'язкової "соціальної стратегії": вона мала коефіцієнт дружності, який проявляється і в поведінковому етикеті,

і в обмінному курсі. І в тому і іншому було закладено прагнення виживати самому і давати жити іншому, тобто виявляється готовність поділитися. Щоправда, у цьому контексті не досить ясно, чи є сучасні еліти складних індустріальних та пост індустріальних систем краще пристосованими до природного оточення і ризиків у порівнянні з системами простих мисливців — збирачів. Про ресурс влади в свій час говорив в трактаті "Держава" Платон формуючи філософію вибраних в IV в. до н. е. В своїй теорії еліти Платон вперше провів типологію політичного лідерства, порівнявши політика зі звіром. На його думку, політики ("царі" та "жерці") "походять на левів, деякі — на кентаврів і на інші подібні створення, більшість же — на сатирів і на подібні з ними істоти, слабкі і мінливі: вони швидко змінюють свій вигляд і свої властивості на інші (Політик, 291a-b). Потім цю формулу повторять і зроблять класичною Н. Макіавеллі (Макіавеллі Нікколо, 1998) і В. Парето. Перший, зокрема, буде стверджувати, що з усіх звірів нехай государ уподібниться двом: леву і лисиці. лев боїться капканів, а лисиця — вовків, отже, треба бути подібним лисиці, щоб вміти обійти капкани, і леву, щоб відлякати вовків. В. Парето буде говорити про те, що для елітарної політичної свідомості характерні два типи мислення — консервативне і реформаторське, які відповідають існуючим головним типам еліт: (1) "леви" — для їх свідомості характерний консерватизм, грубі силові методи правління; "лисиці" — майстри обману і політичних комбінацій (Vilfredo Pareto, 1961). Стабільність політичної системи досягається переважно при правлінні еліти "левів". Навпаки, нестійка система вимагає прагматично мислячих енергійних діячів, новаторів, комбінаторів — "лисиць". Постійна зміна еліт — результат того, що кожен тип має певні переваги, які, однак, з часом втрачають міру і перестають відповідати потребам управління суспільством. Тому збереження рівноваги соціальної та політичної системи вимагає постійної заміни однієї еліти іншою. Головна формула платонівської політичної елітології була сформульована у діалозі "Політик": "ніколи більшість, хто б вони не були, не зможе, опанувати <спеціальним> знанням, розумно керувати державою; єдино правильне державний устрій слід шукати в меншості — серед небагатьох або у одного" (287b — c). Ця формулу теоретики еліт пізніше використають в якості аксіоми.

Практичне втілення модельованих Платоном елітарних здібностей до концептуалізації проявилися у його учня Аристотеля. А лідерські якості — в учня Аристотеля — Олександра Македонського. Елітизм останнього був породжений новою мірою і впливом кініків. Це помітно в його прагненні очистити всю землю від диких народів і перетворити на Елладу весь світ. За свідченням Плутарха (Плутарх, 1994), цар часто повторював: "Якби я не був Олександром, я був би Діогеном". Саме Діоген Кінік проголосив себе космополітом, тобто "громадянином світу" (Діоген Лаертський. VI.63). Тут проявляється парадоксальність античної етнофілософії і протистояння двох ідей: (1) про ідейну рівність людей; (2) про їх природну нерівність. Обидві ідеї лежать в площині співвідношення різних культурних рівнів — еллінів (рівних по культурі) і варварів (неосвічених і тому нижчих в ієрархії). Ідея елітоциду (тобто знищення еліти) була розвинена Платоном в його діалозі "Тімей" у знаменитій легенді про Атлантиду. Тут розгорнуто теорію культурного занепаду внаслідок елітоціду. Так пояснюються численні історичні події: зростаюча роль міста у прогресі і регрес цивілізації; вплив природного та ресурсного фактору люди періодично гинуть від страшних катастроф, перш за все, потопів). З наведених текстів ми можемо зробити кілька елітологічних спостережень: 1) з концепції "елітоциду" випливає платонівська елітаристська теорія походження держави і права; 2) держава і право виникають у містах, коли в них з'являється еліта, (тобто ті "деякі", які

“мають ресурси для дозвілля”); 3) маси цілком можуть жити без законів і держави (тобто без еліти), але це стан дикості; 4) право і держава є необхідними для еліти як засіб контролю громадського життям; 5) міфологія, філософія, історична наука розвиваються завдяки еліті, як духовний продукт її суспільної діяльності; 6) в теоретичній типології форм держави досить чітко простежується принцип “низхідної ієрархії” блага; 7) негативні форми держави (тимократія, олігархія, демократія, тиранія) в порівнянні з ідеальною державою, представляють собою послідовне погіршення ідеальної форми; 8) описуючи ці системи, Платон дає характеристику панівній “правлячій еліти” (Держава, 550А — 567в); 9) Платон був одним з перших, хто виділив тріаду управління (1) “матерія — (2) інформація (кількість і якість) — (3) міра (езотеричність, елітарна таємниця управління процесами)” як таку, що існує в нерозривній єдності у Всесвіті; 10) Платон стверджує, що всяка “річ” — матерія перетворена в міру визначеним чином, тобто за задумом Логоса (Творця). Багато що з цього Платон запозичив у піфагорійців (до початку IV ст. до н. е.): розуміння організації; ієрархії; гармонії як вищого закону Всесвіту. Піфагорійці в свою чергу знання Єгипту і Вавилону трансформували в числа і гармонію. В латинських і середньовічних текстах для позначення цієї традиції вживається термін “harmonia (musica) — coeli (mundi)” (“гармонія (музика) — небо (світ)”). Завдяки включенню гармонії сфер в систему Птоломея — ідея музики сфер була концептуалізована в астрології, кабалі, парамасонських вченнях.

Вчений Е. Шульц Е. (Шульц Е. Н. 76–81) вважає, що в китайську давнину теж існували подібні ідеї. Наприклад, відповідність п’яти нот китайської гамми принципам 5 елементів (у сін). В цій парадигмі інтелектуальна та духовна обраність еліти визначається фактом володіння езотеричним знанням (мірою).

Ця тенденція була проявлена Плутархом. Він цитує листування учня Платона — Аристотеля з його знаменитим учнем — македонським царем Олександром Великим. Олександр дорікає вчителю за те, що той написав книгу про таємне вчення “філософів — езотериків” для широкого загалу. “Ти вчинив неправильно, — писав філософу великий полководець, — оприлюднивши вчення, призначене тільки для усного викладення. Чим же ми будемо відрізнятися від решти людей, якщо ті самі знання, на яких ми були виховані, стануть загальним надбанням? Я хотів би перевершити інших не тільки могутністю, але й знаннями про вищі предмети”. Аристотель виправдовувався тим, що його книга призначена для освічених людей і “зовсім не годиться ні для викладання” (Плутарх, 1994). На нашу думку Аристотель передав громадськості матеріали, які тепер відомі як “Метафізика”. Ця збірка творів починається з вчення про природу мудрості і її суб’єкту — мудреця. Таким чином Аристотель свої елітологічні погляди про “мудрості” поповнює етичними та гносеологічними елементами. В цій парадигмі можливим стає розкриття секрету обраних про міру. Так виникає синтез знання з системою управління ейдосів, що використали й в китайській культурі, а пізніше арабські вчені. Зокрема Ібн Халдун.

Конфуцій поділяв суспільство на “шляхетних мужів” і “низьких людей” за їх ставленням до моралі. Проте він вказував простим людям шлях до вищої позиції в політичній ієрархії через сумлінне навчання, вдосконалення (Конфуцій, 2001). Синолог Малявін В. В. (Малявин В. В., 2007.) вважає, що Конфуцій в “мірі” вбачав суть усього життя. У китайській традиції “міра” як ірреальність не є: субстанцію, ідеєю, статичним космосом. Це “безодня перетворень”, чиста плинність Хаосу без початку і кінця, без ідеї і форми”. Гуань Чжун (Kuan-tzu, 1965), один із засновників легізму, ставив закон вище правителів. Всі люди повинні бути рівні перед законом,

міра повинна існувати як універсальний принцип управління. Один з останніх знаменитих легистів Хань Фей (III ст. до н. е.) писав що правителю необхідно володіння не тільки знанням, але й мірою й умінням ефективно використовувати знання в стратагемах (Иванов А. И., 1912). Проблеми розвитку суспільства надихнули на творчість арабського філософа та історика XIV в. Ібн Халдуна. Одним з перших він запропонував постулат про здатність групи до колективної дії у формі "асабіййа" та її політичних циклів. Теорія Ібн Халдуна була розроблена в умовах Магрибу, де: 1) живуть люди "Пустелі" і люди "Міста"; 2) для людей "Пустелі" характерні малі політичні утворення (рід, плем'я і т. п.); 3) люди "Міста" організовані в держави й імперії; 4) людина не може жити поза групою; 5) громадський стиль життя полегшує захист, придбання різних ремісничих і технічних навичок та інтелектуальної комунікації; 6) різні групи (Асабія) мають різні здібності для спільних дій; 7) Асабія пов'язана зі здібностями групи самоорганізовуватися, жертвувати індивідуальними перевагами заради загального блага; 8) Асаба дає "здатність захищати себе, чинити опір і пред'являти свої вимоги"; 9) Сильна Асаба дає групі перевагу над іншими групами 10) Асабія є результатом "соціальної комунікації, дружніх зв'язків, тривалих знайомств та товариських відносин"; 11) освіта є соціальний капітал (Ibn Khaldūn, 1958).

Арабський мислитель вважав, що тип суспільства є ключем до розуміння економічних циклів еволюції еліти, чому Асабія зростає або зменшується: 1) життя людей "Пустелі" з її постійною боротьбою за виживання і, отже, потребою співробітництва створює умови для росту асабії; 2) "міське" суспільство контролює безліч людей і, в тому числі, робочу силу; 3) певна частка останньої може бути зайнята в сфері послуг або виробництві предметів розкоші; 4) розвиток тяги до розкоші порушує міру споживання ресурсів, несе небезпеку виродження; 5) правляча династія а, отже, держава стають жертвами тенденції до розкоші; 6) процвітання сприяє зростанню населення, змушує еліту гнобити народ, що, в кінцевому рахунку, викликає крах держави; 7) Асабія зростає і підтримується на високому рівні в малих суспільствах, де здатність до комунікації, колективної дії використання ресурсів — ключ до виживання; 8) такі суспільства споживають ресурси в міру необхідності, тому Асабія не підлягає негативній дії розкоші; 9) племена "Пустелі" з високою Асабією перемагають цивілізованих "городян з низькою Асабією і засновують правлячу династію; 10) в умовах "міського" життя Асабія неминуче знижується; 11) приблизно через чотири покоління вона стає настільки низькою, що держава руйнується в результаті внутрішніх конфліктів і завойовується новими племенами "Пустелі". В цьому полягає суть моделі круговороту еліти Ібн Хальдуна. До теперішнього часу ідеї середньовічного мислителя актуальні, оскільки розкривають об'єктивні закони еволюції еліти.

Інваріантність проблеми політики та еволюції еліт аналізується в працях Н. Макіавеллі, Б. Грасіана, Н. Мальбранша, Дж. Мейсона, М. Щербатова, Н. Карамзіна, П. Турчина, Модельскі, Девезаса, Томсона.

Зокрема російський соціолог П. Турчин (П. В. Турчин, 2010) використав модель Ібн Хальдуна для розгляду трьох стадій еволюції імперії: (1) формування держави та етногенез стрижневого етносу (етнічного ядра); (2) початкова експансія в межах етнічно — подібного середовища та експансія до максимальних територіальним розмірам, в процесі якої імперія набуває поліетнічний характер; — (3) стагнація, занепад і крах (можливо з подальшим відродженням у новому імперському циклі). Розроблена П. Турчиним математична модель взаємодії динаміки популяції та фінансового стану

держави передбачає повторювані епізоди підйому держави і приросту населення, супроводжувані подальшим крахом держави і скороченням населення. В області ймовірних параметрів структурно — демографічна модель передбачає, що крах держави повинен відбуватися на протязі проміжків в два — три століття. Більш складна модель, яка розглядає окремо простий народ і еліту, теж має подібну динаміку, що виявив П. Турчинов в процесі аналізу моделей Дж. Голдстоуна і Д. Фішера. В моделі Голдстоуна зростання населення виступає причиною краху держав в XVII–XVIII ст., оскільки виникає політична нестабільність, що побічно викликає: фінансове виснаження ресурсів держави; зростання внутрішньоелітної конкуренції; підвищення потенціалу мобілізації мас. Фішер припускає, що в період 1200–2000-х рр. н. е. Західна Європа пройшла чотири "великі хвилі" соціально — економічних змін. Ця тривала динаміка впливає на історію цінових ритмів. Там періоди цінової рівноваги (періоди Ренесансу, Просвітництва і Вікторіанської епохи) чергувалися з періодами швидкої інфляції (цінові революції).

Модельскі, Девезас, Томсон у праці "Глобалізація як еволюційний процес" (Modelski, Devezas, Thompson, 2008) розглядали державу Чингізхана в якості першого глобалізаційного експерименту. Цей процес було започатковано спробою з'єднати цивілізації Старого Світу через Серцевину Землі (Heartland. Цей грандіозний проект був утруднений рядом перепон: 1) значні масштаби проекту; 2) слабкість інфраструктурних скреп; 3); прокладка транспортних шляхів і посилена міграція через центрально — азійські степи, де перебували збудники хвороби; 4) пандемія чуми; 5) лісостеп витоптаний значними стадами худоби. Ця перша спроба глобалізації закінчилася навіть не кризою, а катастрофою в середині XIV ст. Тоді померло за різними оцінками, від 350 млн до половини мільярда людей. Значні втрати припали на Китай, Європу та Близький Схід. Однак менш населені "скріпи" простору отримали куди більш болючий удар. В результаті політична та економічна інфраструктура Pax Mongolica, глобальної імперії Старого Світу розпалася. "Чорна смерть" в Європі ознаменувала так звану осінь Середньовіччя (Хейзінг, 1995). Її удар мав трансформаційний характер: 1) уповільнилось екстенсивне поширення різних форм університетської вченості, придворної куртуазності та міського політесу; 2) однак процес не припинився, отримавши ущільнений характер. В напрямі від Нідерландів через Альпи в Північну Італію знаходився пояс міст, який постраждав від чуми менше, ніж навколишні землі. Там продовжували множитися новації. Серед цих досягнень є такі важливі фактори: 1) збереглися політичні форми самоврядування; 2) поширилися стратегії вирішення конфліктів; 3) механізми забезпечення виконання контрактів; 4) в змаганні альтернативних утворень політичного порядку вижило "територіальне панування" (Spruyt, 1994). Форми територіального панування були дуже різні: королівства, герцогства, синьйорії — старшинства (seigneurie, signoria), панування (dominium, lordship, Herrlichkeit, heerlijkheid etc.), "господарства". Останні були використані в кінці XIV ст. в Московії і Молдавії для позначення все тієї ж форми персоналізації територіального панування. Володарі всіх цих політичних утворень вели себе як законні лідери в середині своїх територій і в зіткненнях з подібними собі. Тому у південному (ломбардському) секторі поясу міст на протязі трьох десятиліть (з середини 1420-х до середини 1450-х років) велися нескінченні війни. За вплив змагалися три могутні актори: Мілан, Венеція, Флоренція. Лише Лодійський мир (Pace di Lodi) 1456 р. і створення Італійської Ліги сприяли миру. Цей процес завершився створенням в Європі першої системи погодження інтересів суверенів в формі балансу сил та рівного для всіх статусу. Це був період

ренесансного Кватроченто. В контексті його розквіту виник перший осередок Модерну концептуалізованого як парламентаризм та конституалізм у Великобританії. Таким чином було розвинуто започаткований в Італії механізм погодження інтересів еліт. Проте ранній конституціоналізм не міг перешкодити зростанню корупції у Великобританії. Що опосередковано прискорило в її північноамериканських колоніях проголошення незалежності і відновлення конституції в рамках тринадцяти держав — станів. Однак у більш широких масштабах Європи та обох Америк вже спостерігався процес сповзання у прірву революцій і воєн кінця XVIII — початку XIX ст. Лише обіцянка більшості конституалізованої свободи, рівності і братерства стимулювала вихід з цієї політичної кризи.

Черговий ритм та хвилю підняло прагнення самовизначення, участі та демократії. З еволюційної паузи, заповненої світовими війнами і тоталітарним пануванням, почався підйом до функціонального і морфологічного сенсу демократизації та підзвітності: встановлення контролю над розвитком і природними ресурсами (зокрема нафтою).

Тоді боротьба за доступ до родовищ нафти зіграла провідну роль у світовій актуалізації еволюції еліт. Подібна теза вимагає певного пояснення. В працях вчених XIX ст., зокрема Ст. Джевонса (Jevons William Stanley, 2012) говорилося про стратегічну роль вугілля. Тобто першоосновою модернізації у формі індустріалізації виступало саме вугілля. В цьому контексті доцільним було б згадати практику змагання Франції та Німеччини за право контролювати провінції Ельзас і Лотарингії. Тим не менш, саме завдяки нафті енергетичні ресурси були введені в ранг ключових проблем еволюції світової політики в період Першої світової війни з огляду на переведення багатьох видів транспорту на двигуни внутрішнього згорання. Виник значний попит на нафту як паливо. В міжвоєнний період робляться спроби рефлексії стратегій подолання спонтанності у розвитку. Закладаються, а потім реалізуються різні парадигми світового розвитку. Перш за все, ця вільсонівська стратегія національного самовизначення та демократизації, а також опіки над територіями. В рамках цієї стратегії створюється Ліга Націй і розгортається перша хвиля демократизації. Одночасно виникають альтернативні стратегії та проекти всесвітнього розвитку "знизу". Вони знайшли вираження в радянському експерименті і передбачали поєднання пролетарського інтернаціоналізму з будівництвом соціалізму в окремо взятій країні. Тут проявляється принцип прискорення розвитку, перескакування окремих фаз і цілих етапів. Стратегії прискореного розвитку висувалися і в країнах, що відстали від лідерів модернізації. Це стосується тоталітарних і паратоталітарних проектів національного розвитку у Німеччині, Іспанії, Італії. Такі стратегії привели до влади радикальні партії та їх безвідповідальних лідерів, що спричинили війну.

Наступна хвиля умовно припадає на три десятиліття (кінець Другої світової війни (1945 р.) — 1975 рр. Тоді відбувається консолідація системи ООН та початок другої хвилі демократизації з контрфазою кризи 1960-х років, викликаної деколонізацією, нагнітанням протиріч біполярної системи і внутрішньополітичного розвитку в ядрах цієї системи. Іде перерозподіл сировинних ресурсів від колонізаторів до еліти нових незалежних постколоніальних держав. Далі нова хвиля умовно охоплює 1975–1989 рр. Розвиток пішов більш інтенсивного, але одночасно більш суперечливого. І здебільшого справу було не доведеного до логічного і виразного результату. На цей процес вплинула фаза так званого гельсінського процесу і третя хвиля демократизації з контрфазою кризи рубежу 1980-х і 1990-х років. Виникають нафтові кризи і глобальні ризики. Тоді дослідники Г. Кан та Дж. Фелпс (Кан Г., 1984) на-

рахували два десятки "суто глобальних питань". Дев'ять вони вважали "найголовнішими". А вже з цього переліку виділяли три "найволаючі ризики", — продовольчій голод, перенаселення та ресурсний голод, і відносили це акцентно до Китаю. Висновок звучав досить песимістичний: мовляв, у цілому людство "в якійсь перспективі" із цими проблемами справиться, а ось Китай "навряд чи справиться, а якщо й так, то не скоро". Крізь цю песимістичну призму світ сприйняв і "реформаціологічний виклик" Ден Сяопіна 1978 р. (Дэн Сяопин., 1988). Але, Китай із тенет означеної трійки волаючих глобальних ризиків успішно виходить і вийде. Український дослідник І. М. Варзар вважає, що із мереж усемислимих труднощів Китай завше виходить переможцем завдячуючи "багатовіковій традиції превалювання "соціального" над "державним" і "політичним" (Варзар І. М., 2006). Француз — нобілєвець М. Алле (Allais Maurice, 2006) концептуалізував таку діяльність як процес задоволення практично необмежених потреб людей при обмежених ресурсах та наявність бажання абсолютного рівня безпеки від ризиків. Роль політика в парадигмі М. Алле полягає не в установленні цілей суспільства, а у визначенні сумісності цілей гравців політики та суб'єктів господарювання і наявності ресурсної забезпеченості. З 1990-х років минулого століття почалася нова хвиля, яка триває до теперішнього часу. Аналітично вона включає фазу спонтанного формування уніполярної системи гегемонії США і четвертої хвилі режимних трансформацій з контрфазою кризи світового лідерства і актуалізацію елітоциду в багатьох країнах світу. Після розпаду СРСР і світової соціалістичної системи однотипнопобудованих країн на рубежі 80-х і 90-х років XX ст., — поки США освоювалися з самоіміджем "одноосібного господаря планети", поки ЄС став звикатися з роллю міфічних "Сполучених Штатів Європи" та поки Росія починала докладати всемислимих зусиль з повернення собі імені "світової супер — держави", — світ "майже" не помітив входження Китаю у нову конфігурацію світу згідно поглядів своєї еліти і досягнутого рівня геоекономічної потужності.

Є. О. РОМАНЕНКО

к. н. з держ. упр., докторант НАДУ при Президентові України

ЕЛЕКТРОННИЙ УРЯД — УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 54–56

Електронний уряд (англ. e-Government) — це спосіб організації державної влади за допомогою систем локальних інформаційних мереж та сегментів глобальної інформаційної мережі, що забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування з ними громадян, юридичних осіб, неурядових організацій.

Саме поняття "електронного уряду" з'явилося на початку 90-х років, реалізовуватися ж практично воно почало тільки наприкінці 90-х. Першим у світі ідею урядового порталу реалізував Сінгапур. Він став першою країною, де у 1999 році був створений масштабний урядовий портал eCitizen Centre (www.ecitizen.gov.sg). Урядовий портал країни не тільки почав надавати інформаціні послуги, але й дозволив отримати деякі державні послуги, для яких раніше населення було змушене відвідувати різні міністерства та відомства. Портал підтримує кілька розділів: бізнес, оборона, освіта, зайнятість, охорона здоров'я, житло, правопорядок та інше. Кожна державна установа відповідає за свій сектор.

У Європі лідером в цій області є Великобританія яка 2000 року реалізує програму "E-citizen, e-business, e-government" ("Електронний громадянин, електронний бізнес, електронний уряд") у рамках проекту "Стратегічної структури для обслуговування суспільства в інформаційному столітті". Програма передбачає розвиток і використання всіх електронних видів державних послуг — вони можуть надаватися через Інтернет, мобільний зв'язок, цифрове телебачення, центри обслуговування викликів (кол-центри).

В провідних країнах світу, у тому числі країнах-членах ЄС, розвиток інформаційного суспільства та електронного урядування визначено одним з головних пріоритетів державної політики, що знайшло своє формальне відображення в європейський стратегії економічного розвитку "Європа 2020: стратегія розумного, сталого та всеохоплюючого зростання" (Європа-2020). В цьому документі серед семи стратегічних напрямів виокремлено у вигляді окремої програми — Цифровий порядок денний (European Digital Agenda), яка замінила попередню європейську програму "i2010- Європейське інформаційне суспільство для зростання та працевлаштування".

Політичні, економічні та соціальні інструменти, насамперед, внутрішнього ринку, фінансові механізми, інструменти зовнішньої політики задіяні в усуненні перешкод та досягнення цілей. Механізми реалізації "Європа-2020" та її складової — "Цифрового порядку денного", передбачають розробку єдиних керівних принципів по кожному з напрямків діяльності, рекомендацій європейським державам, введення засобів впливу у випадках відсутності у країни-члена адекватної реакції на ситуацію, надання звітності щодо виконання цієї стратегії, оцінку

її ефективності, а також чітко визначають коло основних суб'єктів, їх завдання та функції.

Цей підхід, заснований на кооперації органів влади ЄС, є уніфікованим та розповсюджується на комітети, національні парламенти, національні, регіональні та місцеві органи влади, соціальні сили, громадянське суспільство в цілому.

Україна, яка прагне стати асоційованим членом ЄС, повинна враховувати ці механізми та максимально адаптувати діючі національні механізми в рамках міжнародної угоди "Порядок денний асоціації Україна — ЄС".

Україна рухається в напрямку розвитку інформаційного суспільства, подальшого поширення використання інформаційних технологій в життєдіяльності суспільства та займає, хоча й низьке, але вище за середнє місце в світових рейтингах. Цей рух, в порівнянні зі світовими темпами, сповільнений, і це веде до відставання України від передових країн світу. Україна ж, alma mater академіків Лебедєва і Глушкова — визнаних батьків-засновників кібернетики та обчислювальної техніки, залишається на узбіччі прогресу.

Основною *метою державної інформаційної політики* є: створення політико-правових, економічних, організаційних та матеріально-технічних умов для формування сучасної моделі державної інформаційної політики, підвищення ефективності використання усіх видів інформаційних ресурсів і управління елементами інформаційно-комунікаційної інфраструктури, державної підтримки виробництва і розповсюдження вітчизняної інформаційної продукції, забезпечення розвитку та захисту вітчизняної інформаційної сфери.

Слід зазначити, що розвиток електронного урядування в Україні здійснювався до останнього часу на основі різних механізмів державного управління, які неузгоджені між собою за принципами, пріоритетами, завданнями, суб'єктами, об'єктами, процедурами, термінами та ресурсами, значною мірою дублюють один одного, а іноді і суперечать один одному.

Зазначені механізми не в повній мірі відповідають сучасним тенденціям розвитку інформаційного суспільства та електронного урядування, а деякі з них суперечать їм, втратили свою актуальність, є неефективними, ресурсно незабезпеченими, занадто забюрократизованими, негнучкими, непрозорими та невідкритими.

В Україні не має однозначної, достатньо достовірної статистики щодо поширення інформаційних технологій, розвитку інформаційного суспільства. Держстат не підтримує регулярної інформації з Інтернет-користувачів, доступу до Інтернет, обсягів ІТ-ринку тощо. Ці характеристики є базовими, що ніяк не корелює з Законом України "Про основні засади розвитку інформаційного суспільства", Постановою КМУ "Про затвердження Національної системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства", Розпорядженням КМУ "Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства".

До останнього часу був відсутній єдиний координуючий центр з розв'язання проблем в сфері інформатизації. Крім того, за розвиток окремих складових інформаційної інфраструктури електронного урядування (електронного цифрового підпису, електронного документообігу, електронних адміністративних послуг, електронних інформаційних ресурсів та їх захист тощо), відповідають різні відомства, дії яких неузгоджені між собою та базуються в основному на відомчому підході.

Робота по оптимізації функцій державного управління, яка зараз проводиться Кабінетом Міністрів, привела до значного скорочення чисельності державних

службовців. Тому очікуваною в черні цього року була постанова Кабінету Міністрів якою уряд реорганізував Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації, створивши центральний орган виконавчої влади з реалізації політики у сфері електронного урядування — Державну службу з питань електронного урядування — діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Віце-премєр-міністра України — Міністра регіонального розвитку, будівництва та житло-комунального господарства.

Але, на жаль, на протязі чотирьох місяців ніяких суттєвих змін у цій сфері державного управління не відбулося.

В. В. БАЄВ
докт. філос. в гал. економ., УРІМБ МАУП

СУБ'ЄКТИ РИНКОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ МЕДИЧНОГО ТУРИЗМУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 57–59

Під медичним туризмом розуміють вид господарської діяльності, спрямований на надання послуг з діагностики, лікування та профілактики захворювань за межами країни проживання. При деяких видах медичного туризму отримання висококваліфікованої медичної послуги поєднується з відпочинком [4].

Товаром на ринку медичного туризму виступає медична або оздоровча послуга.

До медичних послуг відносять послуги з лікування та діагностики захворювань різних медико-діагностичних груп. Медичні послуги можна класифікувати за двома основними класами.

До першого класу можна віднести медичні послуги із збереження життя, які поділяються на кілька підкласів:

- послуги, що надаються в екстремальних станах, загрозливих для життя людини;
- послуги, що надаються в перинатальному періоді;
- паліативні послуги при невиліковних захворюваннях.

До другого класу — медичні послуги, що надаються з метою повернення здоров'я при тимчасовій втраті працездатності, які поділяються на кілька підкласів:

- медичні послуги з лікування гострих захворювань та надання допомоги при загостренні хронічних хвороб;
- послуги, що надаються з метою перешкоди переходу тимчасової втрати працездатності людини в інвалідність.

Оздоровчі послуги поділяють на кілька груп: послуги з реабілітаційного туризму, оздоровчі (санаторно-курортні, спа- та вілнес- послуги). Товаром на ринку медичного туризму виступають також послуги з б'юті — туризму (послуги з пластичної хірургії, догляду зовнішністю та косметологічні послуги).

Покупцем послуг з медичного туризму виступають:

- безпосередньо споживачі послуг;
- законні представники споживачів послуг — батьки неповнолітніх дітей; представники осіб, які не можуть прийняти або висловити своє рішення. До останньої категорії відносяться недієздатні особи та особи, які знаходяться в коматозному стані. Рішення про подорож в іншу країну з метою отримання медичної допомоги за таких осіб приймають представники, які можуть витрачати кошти за домовленістю або за заповітом;
- непрямі клієнти — юридичні особи (в тому числі медичні заклади в країні проживання медичного туриста), які укладають відповідні угоди з виробником послуг.

Продавцем послуг з медичного туризму виступають виробники послуг. Специфіка медичного туризму полягає в паралельному функціонуванні двох категорій виробників: виробників — продуцентів медичних і оздоровчих послуг; виробників — посередників.

Виробники — продуценти медичних послуг — це зареєстровані та ліцензовані в установленому порядку лікувально-профілактичні, санаторно — курортні та інші оздоровчі заклади будь-яких організаційно-правових форм та форм власності, що надають послуги з збереження та відновлення здоров'я.

Виробники медичних послуг надають послуги із збереження життя та повернення здоров'я. Виробники оздоровчих послуг пропонують послуги з збереження та підтримки станів здорового організму. До цієї категорії також відносяться заклади, що надають послуги з збереження та підтримки певного ступеня хронічних станів та інвалідності.

Специфіка медичного туризму проявляється в тому, що в переважній кількості випадків кінцевий споживач медичної послуги не може безпосередньо її купувати у виробника. Тому об'єктивною умовою функціонування ринку медичного туризму є наявність виробників-посередників. Діяльність виробників-посередників характеризується колом питань з організації туристичної подорожі, пошуку та укладання угод з виробниками-медичних послуг, транспортування, проживання, тощо. Агентства з медичного туризму забезпечують всебічну підтримку туристів, яка є значно ширшою, ніж послуги звичайного туристичного агента. Агентства з медичного туризму забезпечують організацію якісного та доступного медичного обслуговування до та після лікування, догляд під час лікування, формування плану лікування спільно з лікарями зарубіжних та вітчизняних клінік, оцінку співвідношення ціна-якість в різних лікувально-профілактичних закладах [1].

Ринок виїзного медичного туризму структурований за такими виробниками-посередниками послуг:

- національні туристичні підприємства. Переважна більшість туристичних компаній України розглядає медичний туризм як один з видів свого бізнесу, проте тільки невелика їх кількість спеціалізується на цьому виді туристичної діяльності;
- лікувально-профілактичні заклади, які пропонують організацію медичної допомоги за кордоном, як додатковий вид послуг. Наприклад, Медична компанія — "Клініка Гіппократ" з окремим структурним підрозділом з медичного туризму "Гіппократ ІнтерМедСервіс Ассистанс", медична мережа "Добробут";
- іноземні медичні заклади, які пропонують свої послуги для громадян України;
- закордонні немедичні заклади, які мають свої представництва або посередників в Україні. Наприклад, з 2012 року на території України функціонує ТНТС-Україна, який є офіційним представником Турецької асоціації медичного туризму [2].

За даними Української асоціації медичного туризму структура послуг виїзного медичного туризму складає: 40 % — лікування; 30 % — оздоровлення; 25 % — діагностика; 5 % — медичне туристичне страхування [3].

На жаль, медичний туризм ще не став повноцінним напрямом діяльності українських туроператорів Проте, це вельми перспективний напрям, який в умовах жорсткої конкуренції на туристичному ринку, може дати підприємствам туристичного бізнесу новий поштовх.

Література

1. *Медицинский* туризм Рейтинги и обзоры // Лечение за рубежом Price Watch 2009". — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.medicare-4u.com /ru/medical-tourism/
2. *Статистический* отчет о деятельности Турецкой ассоциации медицинского туризма ТНТС на территории Украины за период с 1 ноября 2013 года по 1 января 2014 года. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://thtc-rsc.com/ news/?limit=1&point=2
3. *Українська* асоціація міжнародного туризму / Сайт УАМТ. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uamt.org.ua
4. *Stolley K.* Medical Tourism / Kathy S. Stolley, Stephanie Watson. — EEIG — 2012. — 343 p.

В. А. БОРТНИК
докт. філософ. в га. л права, проф. МКА, ІП МАУП

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 60–63

Зміни у суспільств та державі процесі їх розвитку відбуваються, переважно у двох формах: революція та реформи. Безперечно, кожна з них у різні історичні періоди мала і матиме можливості для застосування. Сьогодні ж пріоритетного значення після революції на Майдані набуває реформа як невід'ємний спосіб розвитку держави. Як сукупність організаційно-управлінських діянь вона змінює окремі елементи державної системи, але не зачіпає корінних засад її функціонування.

Утілення запланованих реформ вимагає безперервного аналізу суспільних умов та своєчасного вдосконалення реформ. Враховуючи специфіку та сутність "розвитку" як категорії динамічної, еволюція реформ системи державного управління може бути і перервною, і епізодичною, а також поступовою чи плавною зміною існуючих організаційних утворень. Завдяки такому аналізу вбачається за можливе визначити особливості здійснюваних в країні реформ системи органів виконавчої влади і центральних органів виконавчої влади, зокрема [2, с. 16].

На розвиток української держави, на зміни її адміністративної системи, мають значний вплив процеси європеїзації. Варто зауважити, що доволі поширеною є точка зору, яка розглядає внутрішні чинники як визначальні. Зокрема, дослідники зауважують, що повільне накопичення дрібних внутрішніх реалізовувалися системно та послідовно. Робота в цій сфері у багатьох міністерствах і відомствах здійснювалася розрізнено. Недостатньо враховувалися потреби об'єктів управління, відсутня зацікавленість органів управління в оптимізації своєї організаційно-функціональної, інформаційної структури тощо. Як наслідок — особливістю еволюції реформ в Україні є некомплексний і безсистемний процес змін. Практика свідчить, що спрямованість і реалізація реформ системи виконавчої влади, в цілому, і центральних органів виконавчої влади, зокрема, не здійснюється одночасно, а проходить шляхом боротьби багатьох соціальних сил і рухів, деякі з яких можуть істотно протидіяти реформам, додавати їм деструктивного характеру [4, с. 65].

Аналізуючи процес організації та втілення реформ, простежуємо також зволікання з прийняттям нормативно-правових актів, через що зміни не могли розпочатися і порушувалися принципи, послідовності та системності. Крім того, конкретні напрямки дій по відношенню до реформування будь-якого елемента державного управління доводилося віднаходити в різних нормативно-правових актах Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств, державних комітетів та інших відомств, виданих в різні часи. Усі елементи мають системний характер, тобто взаємопов'язані, взаємодіють між собою. Навіть невелика група елементів, що охоплюються, наприклад одним державним органом, також виступає як певна динамічна підсистема. Тому, коли правовому оформленню підлягає лише один елемент чи

група елементів, завжди необхідно враховувати системну детермінованість взаємодії цих складових. Недостатньо змінити організаційну структуру державного органу чи систему таких органів — необхідно взаємно змінювати їх цілі, функції, форми і методи діяльності, вимоги до кадрів тощо.

Наступною особливістю здійснюваних в Україні перетворень є визначення етапів реформ системи органів виконавчої влади. Адже простежити етапність можливо лише завдяки компонуванню елементів конституційної, політичної, адміністративної, судової, муніципальної та інших реформ. Окреслюються три основні етапи реформування суспільства: зародження реформ, їхнє сучасне розгортання та перспективи розвитку. Однак сутність, специфіка кожного з цих етапів розглядається дослідниками по-різному, і, відповідно, реформаційні дії трактуються залежно від авторського бачення проблем. З одного боку, це сприяє розвиткові різнопланових концепцій, методів реформ, а з іншого — гальмує комплексне реформування системи державного управління.

Наприклад, у хронологічних рамках сучасного етапу суспільних реформ дослідники акцентують увагу на проблемі відсутності в Україні єдиного центру (посада, інститут), відповідального за розроблення та впровадження державної політики адміністративного реформування, через що різні інституції працювали відокремлено одна від одної, а міністерства й відомства бути змушені тлумачити та реалізувати адміністративну реформу здебільшого на власний розсуд. Такі недоліки розглядалися як причини неузгодженості вітчизняних реформ між собою, прийняття непослідовних і суперечливих рішень у процесі їх здійснення [1, с. 69].

Унаслідок ситуації, що склалася, протягом 2010–2014 рр. не спостерігалося реального прогресу в реформуванні управлінської системи. Більш радикальні реформи розпочалися в 2014 р., коли визначилися основні завдання управління. Серед них було забезпечення координації, наступності та послідовності реалізації державної політики з питань реформування системи державного управління. Разом з тим, єдиного й дієвого координаційного центру, відповідального за підготовку та проведення реформи державного управління, створено не було. Тобто перехід від одного етапу до іншого може бути досить умовним, залежно від чинників та критеріїв, які є визначальними для періодизації. Головним завданням є простеження еволюції змін, віднайдення напрямів і планів, які втілилися та привнесли позитивний результат в управлінську діяльність органів виконавчої влади.

Серед таких еволюційних новацій можна навести напрацювання комплексних програм, концепцій, проектів нормативно-правових актів, які частково прийняті та впроваджуються Головним управління державної служби України, Секретаріатом та Адміністрацією Президента України, Центром політико-правових реформ та іншими органами та установами [2, с. 19].

Фахівці Департаменту конституційного та адміністративного права Міністерства юстиції України вважають, що на сьогодні варто формувати теоретико-методологічні основи конкурентоздатної моделі системи органів виконавчої влади, здатних протистояти політичній, фінансовій і соціально- економічній кризі в Україні, а також забезпечити належний рівень законопроектних робіт у відповідній сфері [4, с. 47].

У процесі напрацювання відповідної теоретико-методологічної бази необхідно звернути увагу на пошук найоптимальнішої системи балансів між гілками влади. Адже більшість проблем, які Україна має у сфері організації та функціонування системи органів виконавчої влади, сягають корінням радянської системи державної

влади, рудименти якої виявилися доволі життєстійкими і через 23 роки після руйнації колишнього СРСР. Водночас, виконавча гілка влади в Україні набуває своєї ефективної дієвості лише за умови інституціоналізації та унормування всіх складових елементів системи органів виконавчої влади — Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, місцевих органів виконавчої влади.

Подальше здійснення перетворень у системі виконавчої влади вимагає оцінювання досягнутих результатів і подальшого вдосконалення уже існуючих прогнозів та планів розвитку. Вирішення даних проблем має здійснюватися в контексті реалізації функцій держави щодо покращання діяльності державного механізму в цілому. Проаналізувавши думки Л. Чистоклетова та Ю. Кіцул, доходимо висновку, що діяльність має грунтуватися на оцінюванні ефективності діяльності органів виконавчої влади за допомогою критеріїв соціальної ефективності [4, с. 65].

На нашу думку, програма реформування органів виконавчої влади за змістом і формою повинна перебувати в рамках загальної концепції суспільних реформ. Перспективними напрямками роботи в рамках даної концепції мають бути такі:

- створення органу, спеціально орієнтованого на дослідження стану державного управління, органів виконавчої влади та на реалізацію планів реформ;
- робота щодо вдосконалення організаційних заходів реформування системи органів виконавчої влади;
- організація роботи з удосконалення правового статусу основної системи органів виконавчої влади;
- організація координуючих механізмів щодо покращання інформаційних засобів у процесі реформування економічної, політичної, соціальної та інших сфер;
- вживання заходів щодо підвищення ефективності організаційних механізмів у діяльності органів виконавчої влади щодо покращання взаємодії останньої з іншими органами державної влади та відповідно оптимізація реагування на реформаційні дії;
- заходів щодо комплексного забезпечення і постійного управління процесами розвитку органів виконавчої влади;
- орієнтація науки на проведення досліджень щодо тенденцій розвитку і змін природи державної влади в умовах інформаційного суспільства.

Отже, один із головних негативних факторів на шляху перетворення України на сучасну, стабільну правову державу с відставання процесу реформування органів виконавчої влади від змін у суспільному житті держави, нових економічних і політичних відносин, пов'язаних із глобалізацією та європеїзацією. Низька ефективність управління в державі обумовлена і тим, що система виконавчої влади до нинішнього часу залишається недореформованою, багато в чому зберегла пережитки старої командно-адміністративної системи управління радянського періоду. Несумісність такої системи виконавчої влади і нових реалій життя обумовлює відчутну втрату ефективності управління державою.

Таким чином, державі варто прагнути до ліквідації прогалин у правовому регулюванні певного блоку, до забезпечення повноти як у загальнодержавному,

так і в локальному правовому регулюванні елементів виконавчої влади. Акти в Цій сфері повинні виходити з перспективних тенденцій соціально-економічного Характеру, ураховувати можливі наслідки, забезпечувати механізм реалізації з максимально можливою результативністю та за найменшої в кожному випадку шкоди.

Таким чином, головним завданням реформ у системі органів виконавчої влади є більш чітке визначення, закріплення на законодавчому рівні і внесення ясності

щодо владних повноважень кожного елемента системи, а також виявлення і правильне вирішення основних практичних проблем, що виникають між інститутами управління всіх рівнів, і, відповідно, чіткого фінансового, правового, організаційного забезпечення реформ даної системи. Тому вбачаємо за доцільне в наступних дослідженнях окреслити, систематизувати та запропонувати методи та шляхи реалізації реформ у системі органів виконавчої влади.

Література

1. *Кравченко С. О.* Державно-управлінські реформи: теоретико-методологічне обґрунтування та напрями впровадження: [монографія] / С. О. Кравченко. — К.: НАДУ, 2008. — 296 с.
2. *Ониськів М. М.* Організаційно правове забезпечення адміністративної реформи в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 "Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" / М. М. Ониськів. — Ірпінь, 2011. — 26 с.
3. *Публічна* влада та управління: принципи і механізми реалізації: [монграфія] і за заг. ред. Н. Р. Нижник. — Чернівці: Технодрук, 2010. — 432 с.
4. *Федоренко В.* Проблеми визначення та класифікації центральних органів виконавчої влади теоретико-методологічні та нормо проектні аспекти / В. Федоренко, І. Чипенко, Т. Рубан // Бюлетень Міністерства Юстиції України. — 2011. — № 11–12. — С. 47–62.
5. *Чистоклетов Л.* Умови ефективності функціонування системи органів виконавчої влади в Україні: організаційний та правовий аспекти / Л. Чистоклетов, Ю. Кіцул // Південноукраїнський правничий часопис. — 2012. — № 4. — С. 64–68.

О. В. ТОЛСТЕНКО
докторант, МАУП

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА ТА СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 64–66

Найповніше засади та ідеї соціального партнерства розроблені й упроваджені в діяльність Міжнародної організації праці (МОП), у яку сьогодні входять організації, що представляють одночасно працівників, роботодавців та урядів. В організації й структурі МОП закладений принцип соціального партнерства — принцип трипартизму, який пропонує постійний діалог між урядом, підприємцями (адміністрацією) та працівниками (профспілками), націлений на регулювання соціально-трудових відносин і вирішення трудових спорів.

Українській моделі соціального партнерства притаманні риси класичного трипартизму, а саме регулювання трудових, соціально-економічних відносин на основі рівноправної взаємодії та співпраці організацій, що представляють інтереси найманих працівників, об'єднання роботодавців і держави. Система соціального партнерства започаткована Указом Президента України "Про створення Національної ради соціального партнерства" від 27 квітня 1993 р.

Соціальне партнерство здійснюється у таких формах:

- колективні переговори з підготовки проектів колективних договорів;
- забезпечення гарантій трудових прав працівників та вдосконалення трудового законодавства;
- участь працівників та їх представників в управлінні підприємством;
- участь працівників та роботодавців у розв'язанні трудових суперечностей.

Для формування моделі соціального партнерства є всі умови: існування профспілок, які представляють і захищають інтереси працюючих; наявність організації роботодавців; посередництво держави в особі Кабінету Міністрів України у відносинах між працівниками і роботодавцями; сформованість базових інститутів і механізмів; проведення колективних переговорів (зокрема, прийняття в грудні 2010 р. базового Закону "Про соціальний діалог в Україні", формування спільних представницьких органів соціальних партнерів, створення спільних органів соціального діалогу).

Основними причинами, які не дають змоги формувати ефективну модель соціального партнерства є: нерезультативна робота профспілок, оскільки не завершено процес створення профспілками спільного представницького органу; відсутність підтримки профспілок з боку найманих працівників (за даними служби Центру ім. О. Разумкова, профспілкам довіряють не більше третини українців); домінування в процесі соціально-трудових відносин сторони роботодавців (використання пе-

редбачених українським законодавством механізмів та інститутів соціального партнерства на свою користь).

Оскільки однією з головних складових соціального партнерства та важливою передумовою формування в Україні соціально орієнтованої національної економіки є соціально орієнтована підприємницька діяльність, проблеми становлення цього інституту вимагають окремої уваги.

Феномен "соціально орієнтована підприємницька діяльність" уже давно привертає увагу зарубіжних економістів, соціологів, політологів, спеціалістів у сфері стратегічного й корпоративного управління, зв'язків із громадськістю, а також самих підприємців у промислово розвинених країнах.

Наприклад, доктрина капіталістичної благодійності, відповідно до якої прибуткові організації повинні жертвувати частину своїх коштів на благо суспільства, була розглянута ще Е. Карнегі (засновник US Steel Corporation) у роботі "Євангеліє процвітання" (1900 р.). Він озвучив два головних принципи ведення бізнесу: благодійність (суспільство очікує від бізнесу вкладення ресурсів на розв'язання найбільш гострих соціальних проблем, допомоги нужденним та обслуговування суспільних потреб); ефективне управління власністю. Ідеї Е. Карнегі бізнес-спільнота зустріла дуже прохолодно. Компанії, якщо й витрачали гроші на соціальні програми, то робили це під тиском закону, громадськості та преси.

Але на сьогодні вищезазначені інноваційні ідеї набули популярності в країнах із соціально орієнтованою національною економікою.

Корпорація, яка витрачає гроші на соціальні та філантропічні програми, зменшує свої поточні прибутки, але в довгостроковій перспективі створює сприятливе соціальне оточення, а також стійкі прибутки в майбутньому. Прояв соціальної відповідальності дає змогу покращити імідж корпорації, відносини в колективі, залучити нових клієнтів, збільшити обсяг продажу своєї продукції (послуг), вартість акцій корпорації на ринку. Соціально відповідальна поведінка — це можливість для корпорації реалізувати свої основні потреби у виживанні та безпеці.

Підсумовуючи, зазначимо, що основними позиціями становлення соціально орієнтованої підприємницької діяльності мають бути наступні:

- сприятливі для бізнесу довгострокові перспективи;
- зміна потреб та очікувань широкої публіки;
- наявність ресурсів для надання допомоги у розв'язанні соціальних проблем;
- моральне зобов'язання вести себе соціально відповідально.

Очевидно, що інтереси суспільства не завжди збігаються з інтересами бізнесу, і наявність цієї суперечності дає підстави багатьом критикам стверджувати, що вся діяльність компаній із реалізації соціально орієнтованих програм — це рекламний захід, одна із компонент PR-стратегії компанії. Однак останні дослідження фахівців з управління та стратегічного розвитку компаній показують, що існує можливість усунення конфлікту між фінансовими інтересами компаній і різними потребами суспільства.

Компанії все менше сприймають соціальні витрати як "односторонню" благодійність і все більше — як взаємовигідне партнерство зі своїми працівниками. Швидше за все цей процес відбувається там, де інтереси бізнесу та співробітників компаній гармонізовані (або хоча б не вступають у сильне протиборство). На сьогодні керівники хочуть фінансувати такі програми, які приводять до конкретних виробничих ефектів (наприклад розвиток персоналу завжди є пріоритетом у соціальних програмах).

Пріоритетними, із погляду українських компаній, визнаються напрями: охорона здоров'я та безпека умов праці; розвиток персоналу; сумлінна ділова практика, одним із показників якої виступає інформаційна відкритість компаній. Незважаючи на те, що ще не всі компанії готові відкрити фінансові показники діяльності, останній напрям є вкрай важливим для них.

Природоохоронна діяльність, ресурсозбереження та розвиток місцевого співтовариства поки що не займають чільного місця в списку пріоритетних напрямів соціальної політики. Аналіз дає змогу зробити висновок, що питання соціального забезпечення є більш важливими. Водночас у довгостроковій перспективі ці питання є вкрай важливими, оскільки значна кількість робітників працює та проживає в умовах із поганою екологією.

Проведений аналіз свідчить про необхідність стимулювання процесу підвищення соціальної відповідальності підприємництва, а також вироблення механізму "передачі" бізнес-спільноті соціальних повноважень, забезпечення рівня готовності й професійної спроможності підприємців узяти на себе розв'язання соціальних проблем. На особливу увагу заслуговує вибір інструментарію вироблення стратегій щодо залучення підприємництва до розв'язання проблем побудови соціально орієнтованої національної економіки.

Ю. О. ГАЛИЧ
магістрантка УАІСНС МАУП
науковий керівник — Нельга Т. О., кан. соц. наук, доц.

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА: СТРАТЕГІЇ ВЛАДИ, ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 67–69

Становлення і формування України як сучасної держави має досить складний, цікавий і, в той же час, схожий з деякими незалежними, колишніми союзними державами, шлях. Образ сучасної держави, головним чином, передбачає визнання за кожним індивідом визначену сферу свободи від невтручання державної влади.

Сучасна держава — це результат зміни менталітету людей, сприйняття не тільки колишніх традицій державності, але й використання загальнолюдських цінностей, змін у всьому світі протягом XX століття [4, с. 55]. За допомогою "образу сучасної держави" систематизуються вже довгі роки використовувані ідеали демократичної, правової і соціальної держави. Категорія сучасна держава може використовуватися в двох значеннях. По-перше, це будь-яка держава, що існує в даний час, а по-друге, це така держава, яка відповідає визначеним критеріям, прийнятим світовим співтовариством, що також розглядається як ознака сучасної держави. Необхідно відмітити, що, окрім відповідності держави прийнятим світовим співтовариством критеріям серед ознак функцій сучасної держави, також виділяють:

1) визначення держави дедалі більше соціальною асиметрією суспільства;
2) розгляд держави як єдиної універсальної організації в суспільстві, заснованої на публічній владі;
3) визначення держави як регулятивної організації суспільства;
4) держава виступає як соціально-політичний арбітр в суспільстві;
5) сучасна держава — це єдина організація в суспільстві, яка володіє суверенною політичною (державною) владою. Причому, цю владу потрібно відрізняти від державної влади суб'єктів федерації та від публічної недержавної влади місцевого самоврядування — власті територіального колективу.

Держава — це найвища форма організації суспільства, що об'єднує людей, які населяють певну територію і підлягають єдиній верховній владі [2, с. 15]. Існує три основні складові державної організації:

1) територія;
2) населення;
3) влада.

Ці складники є неодмінними при виникненні й існуванні сучасної української державної організації суспільства. Сучасна українська держава базується на визнанні принципу правової рівності всіх громадян, незалежно від їхнього походження, майнового стану, роду та характеру занять та інших обставин [2, с. 73]. По суті, у сучасній державі правовий статус особи визначається нею самою, залежно від того, чим вона займається, її інтелектуальних та інших здібностей. Існування різних соці-

альних груп у суспільстві визначається розвитком суспільства, а не якимись правовими приписами. Перехід з однієї соціальної групи в іншу не має жодних правових обмежень, хоча може бути утрудненим або й неможливим в силу інших обставин (фінанси, інтелект тощо). Приналежність особи до певної соціальної групи не впливає на її правову рівність з іншими людьми. У сучасній українській державі людина, її права і свободи є пріоритетними соціальними цінностями. Напрямок розвитку сучасної держави — це все більш повне і всестороннє закріплення і забезпечення прав і свобод людини. Основною, визначальною характеристикою сучасної держави все ж таки залишається рівність всіх перед законом, обмеження державної влади правами та свободами людини. Функціями сучасної української держави є управління суспільними процесами, забезпечення безпеки особи і нації, цілісності і безпеки суспільства, здійснення керівництва ним, а також управління загальносуспільними справами. В державі влада єдина. Для її забезпечення на всій території держави створюються спеціальні органи, єдина система правових норм — законодавство, встановлюються податки тощо. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Сьогодні об'єктом управління державної влади в Україні є здебільшого внутрішні процеси країни. Але ситуація в світі вже давно принципово змінилася. Наддержавні утворення різного типу (ЄС, СОТ, НАТО), світова держава США та дієвий щодо України геополітичний гравець Росія впливають на Україну вже настільки сильно, що фактично приймають сьогодні вже більшість рішень всередині України. Інфраструктури, які виходять за межі країни і потребують нового типу інфраструктурного управління (яке вперто не бажають застосовувати українські міністри та чиновники), — все це не заслуговує на увагу політичної еліти України, хоча при цьому визначальним чином впливає на всі процеси та суттєві рішення в країні [1, с. 62].

Відсутність чіткого конституційного розмежування повноважень гілок влади та вищих владних інститутів. Насамперед це стосується порядку формування та припинення діяльності парламентської коаліції, підстав припинення повноважень Кабінету Міністрів, процедури здійснення деяких кадрових призначень тощо. Недостатність законодавчого врегулювання зазначених питань, особливо тих, що зачіпають інтереси різних владних інститутів, створює постійну політичну напругу та можливість зловживання владними повноваженнями з боку окремих органів влади та посадових осіб.

Політизація конституційного процесу. Йдеться про те, що політична реформа або внесення змін до Конституції різними політичними суб'єктами сприймаються переважно крізь призму власних, переважно короткострокових політичних інтересів, та залежно від їх нинішнього статусу (перебування у владі або опозиції). Така ситуація унеможливлює стратегічне планування суспільного розвитку, зокрема розробку й впровадження такої моделі політичної системи, яка б найкраще відповідала національним інтересам України на довгострокову перспективу.

Неспроможність судової гілки влади відігравати роль неупередженого арбітра у конфліктах між іншими гілками влади. Об'єктивними причинами цього є незавершеність судової реформи в країні, відсутність реальної незалежності судової влади від інших її гілок. Політичні сили часто розглядають судові інститути як засіб вирішення політичних спорів всупереч принципам верховенства права та неупередженості судочинства.

Держава продовжує надмірно втручатися в усі сфери суспільного життя, намагаючись регулювати не лише соціально-економічні відносини, а й розвиток елементів

громадянського суспільства. Це призводить до обмеження участі громадян в управлінні державою, а відтак до послаблення суспільної довіри до влади.

На жаль, ідеологія державотворення часто підміняється кон'юнктурними політичними гаслами, що неспроможні спродукувати національну ідею та консолідувати країну.

З огляду на це, перспективи розвитку політичної системи України полягають у подальшому вдосконаленні усіх її елементів, зокрема шляхом реалізації нового етапу конституційної реформи.

Література

1. *Білоус А. О.* Політико-правові системи: світ і Україна. — К.: АМУПП, 2008 р. — 198 с.
2. *Ковалевський М. М.* Загальне вчення про державу / В кн. Антологія Української думки в 6 т. / Рук. кол. Ю. С. Шемшученко та ін. Т. 1. — До.: Юрид. книга. — 2002 р. — 203 с.
3. *Костюк В. О.* Загальна теорія держави і права: Навч. посібник. — К.: Атіка, 2001 р.

Я. М. ЛІТІЧЕНКО
магістрантка, ІП МАУП

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 70–72

Проблема державного регулювання підприємництва досить гостро стоїть на даному етапі економічного розвитку України. Необхідно визначити оптимальний ступінь державного втручання у підприємницьку діяльність з тим, щоб з одного боку забезпечити ефективне функціонування приватного сектора економіки та отримання ним високих прибутків, а з іншого — створити передумови для збалансованого росту економіки країни загалом та підвищення рівня добробуту громадян.

Державне регулювання підприємництва є напрямом державної політики, спрямованим на удосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та способом, що встановлюються Конституцією та законами України [1].

Центральним органом, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері розвитку та підтримки підприємництва, є Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва. Головне завдання цього органу — формування підприємницької політики, а передовсім — узагальнення практики застосування законодавства з питань підприємницької діяльності, опрацювання пропозицій, спрямованих на його удосконалення. Крім того, комітет сприяє розвиткові малого підприємництва, системи його консультативної та інформаційної підтримки і готує пропозиції щодо впровадження та удосконалення механізмів фінансово-кредитної підтримки підприємництва та його зовнішньоекономічної діяльності, координує систему підготовки та перепідготовки кадрів тощо.

В Україні створено значну кількість громадських організацій, які мають на меті сприяння підприємництву [2, с. 89]. Держава і підприємництво вступають у відносини, в яких кожна зі сторін має значний вплив. Держава має потребу в підприємництві, оскільки ринкова система забезпечує її (без особливих додаткових витрат) матеріальними ресурсами, послугами і товарами, фінансовою підтримкою державних програм і т. п.

У свою чергу, підприємництво має потребу в державі, оскільки йому необхідне законодавство, що регламентує правила економічної діяльності, її безпеки, захисту і стабільності, а також функціонування монетарної системи, стабільної економічної і соціальної інфраструктури. Підприємництво покладається на конституційний захист і державну підтримку підприємництва як основного інституту суспільства, що забезпечує одержання прибутку, зайнятість населення і підвищення його життєво-

го рівня. Державна підтримка підприємництва крім нормативно-законодавчого та інституціонального сприяння використовує також і функціональні (цільові) форми та методи, які умовно можна розділити на такі складові: матеріально-технічна підтримка; науково-технічна (інноваційна) підтримка; фінансово-інвестиційна підтримка; податкове регулювання та сприяння самофінансуванню бізнесу; зовнішньоекономічне регулювання та захист національних підприємств; екологічне регулювання бізнесу.

На сучасному етапі розвитку підприємництва через дефіцит фінансових коштів або за браком таких у малих підприємств, гостро постає проблема розвитку та переоснащення виробничої бази цих підприємств, передовсім виробничого устаткування та виробничих площ. Розв'язанню цієї проблеми держава може сприяти через: спрямування частини засобів, одержаних від приватизації державного майна на розвиток матеріально-технічної бази підприємництва; розробку та впровадження механізму передачі виробничим підприємствам малого бізнесу площ та виробничих потужностей, у тому числі й тих, які звільняються в процесі ліквідації, реорганізації та банкрутства підприємств; використання виробничого потенціалу підприємств ВПК на умовах лізингу, що даватиме змогу підприємницьким структурам звести до мінімуму витрати на придбання основних фондів, і можливість внесення частки майна підприємств ВПК в їх установчий капітал або передача його в господарське управління підприємницьких структур підвищить їхню заставну спроможність та стійкість; сприяння процесу формування розвинутого ринку нерухомості.

Ситуація в Україні з погляду задоволення потреб та створення умов для розвитку інноваційної складової підприємництва є досить неоднозначною. З одного боку, існує об'єктивна необхідність у створенні, реалізації і масовому поширенні нових технологій, і для цього є певні передумови (науково-технічний потенціал, накопичені розробки, висококваліфікована робоча сила), а, з іншого — діють серйозні гальмуючі фактори, зокрема: брак інноваційного венчурного капіталу; низький технологічний рівень виробництва, особливо в галузях переробної, легкої, харчової промисловості та у сфері послуг; брак попиту на нові розробки як наслідок неінноваційно-орієнтованої і неконкурентно-насиченої економіки. Зарубіжний досвід свідчить, що найбільш гнучкими та сприятливими для впроваджень науково-технічних досягнень є малі підприємства.

Ринок інновацій, що лише зароджується в Україні, характеризується скороченням як пропозиції, так і попиту на всі різновиди інноваційних продуктів: винаходи, корисні моделі, промислові зразки, технології, "ноу-хау"тощо. У нашій країні досі не створено реальних діючих механізмів державної підтримки, ухвалені нормативно-правові акти не мають послідовного та комплексного характеру, питання механізму передачі інновацій у сферу малого підприємництва залишається практично не врегульованим.

З метою стимулювання технологічного оновлення підприємництва держава може використовувати такі форми: надання допомоги в проведенні досліджень та впровадженні інновацій; сприяння інтенсифікації процесів передачі технологій; залучення суб'єктів малого підприємництва до участі в реалізації науково-технічних програм; надання консультативних послуг, зокрема щодо пошуку необхідних технологій або їх розробників, а також проведення науково-технічної експертизи об'єктів інтелектуальної власності на пільгових умовах; визначення порядку передачі малому підприємництву "ноу-хау" та обладнання, які раніше були розроблені в інтересах силових міністерств; створення мережі технопарків та технополісів, бізнес-

інкубаторів, виробничо-технологічних центрів тощо; стимулювання інноваційної діяльності малих підприємств та забезпечення їх інформацією про нову техніку та технологію; стимулювання венчурного бізнесу, франчайзингових відносин між підприємцями та ін., що буде спонукати до зміцнення інноваційного характеру підприємницького сектору взагалі й малого бізнесу зокрема [3, с. 123].

Важливою складовою механізму державного регулювання підприємництва має стати система його державної підтримки, створення якої нині проголошується як запорука поліпшення стану в усіх сферах соціально-економічного життя суспільства. Економічний зміст державної підтримки полягає в розробці та реалізації системи державних програм науково-технічного, ресурсного, фінансового, консультативного, кадрового та іншого сприяння розвитку підприємництва.

Державні програми підтримки можуть виконуватись центральною чи місцевою владою, суспільними (некомерційними) структурами або через приватні організації, яким для цієї мети надаються державні субсидії.

Література

1. *Юридичний* журнал. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.justinian.com.ua/
2. *Добровольська В.* Засоби державного регулювання підприємницької діяльності // Підприємництво, господарство і право. — 2010. — № 2. — С. 89–94.
3. *Варналій З. С.* Основи підприємництва: навч. посіб. — К.: Знання-Прес. 2012. — 239 с.

О. М. ВАСИЛЬЧЕНКО
магістрантка ІМВ КНУ імені Т. Шевченка, м. Київ
науковий керівник — Коппель О. А., д.іст. н., проф.

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В КОНТЕКСТІ ОПТИМІЗАЦІЇ ШЛЯХІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 73–75

В умовах трансформації процесів глобальної взаємодії на більшості їх рівнів, та з метою зменшення конфліктних загроз у відносинах між акторами постає завдання вироблення шляхів ефективного державного управління. Воно, відповідно, забезпечує наступні ключові особливості міжнародного співжиття. По-перше, ефективну реалізацію внутрішнього потенціалу відповідно до наявних ресурсів та поставлених цілей розвитку. По-друге, належне виконання функцій того чи іншого державного актора в межах регіональної й світової системи, а також на рівні двосторонніх відносин. І, нарешті, по-третє, дієве управління дає змогу розширювати й надалі можливості держави у пошуку нових шляхів взаємодії та втілення національних інтересів, так само як і сприяти спільному вирішенню глобальних проблем [1, с. 173].

Український контекст згаданих явищ та процесів позначається на даному історичному етапі рядом дестабілізуючих особливостей. Зокрема сьогодні можна говорити про відсутність в Україні оптимальної моделі державного управління, яке б забезпечувало відповідний рівень виконання завдань та функцій, покладених на державу як особливий вид соціального утворення. Причини знаходимо у низці аспектів: від реалізації прав людини до економічних свобод та можливостей.

Однак для того, щоб процес управління дійсно відповідав декларованим стандартам та принципам і, відповідно, виконував свої функції в Україні, наразі необхідно звернути увагу на такий елемент соціально-політичної дійсності як національна ідентичність. Остання є особливим інтегративним феноменом, що включає відчуття, розуміння з наступним усвідомленням сутності суб'єкта (в даному випадку — титульної нації, що є підґрунтям держави) [2, с. 35].

Важливість наявності в Україні цілісної та позитивно функціонуючої національної ідентичності для оптимізації загальних процесів її управління є очевидною. Пояснити це можна наступним. По-перше, консолідуючий набір ідей, відчуттів та уявлень допомагає визначитися на усіх рівнях, починаючи із вищого, закінчуючи побутовим, із державними пріоритетами та цінностями [3, с. 88]. Згадане, по-друге, дозволяє вибудувати відповідну стратегію загальнодержавного розвитку і відповідну наступну тактику її втілення. По-третє, так буде гарантовано безпеку в економічному, військовому, інформаційному та людському вимірах так як процеси взаємодії будуть спрямовуватися прийнятою лінію сприйняття та бачення. Остання, у свою чергу, буде виключати значну кількість руйнівних конфліктів та кризових явищ, забезпечуючи розуміння усіх елементів управління щодо їх ролі у державній сис-

темі, а також їх функцій, прав та обов'язків тощо. А це може стати запорукою утворення гідного фундаменту для розбудови та оптимізації схем управління в Україні. Оскільки надасть учасникам згаданого процесу життєво важливі для цього ресурси, такі як: спільні цінності, принципи, бачення, координацію тощо.

Щодо складності реалізації заявленого варіанту стосовно формування ефективної національної ідентичності, то одне зі спростувань можна знайти у поглядах відомих дослідників феномену нації, Е. Гелнера та В. Коннора. В їхніх роботах можемо знайти докази того, що відчуття та усвідомлення національної приналежності є продуктом розумовим, тобто в основі своїй містить, окрім іншого, суттєвий ментальний та уявний елемент. Та як тільки воно укорінюється у свідомості, то сприймається як таке, що існувало вже необмежено довгий період часу [4, с. 153].

Таким чином, можна зробити висновок, що певного роду корективи до соціальної свідомості та проекту національної ідентичності цілком можливі. Приклади цьому надають останні досягнення у сфері прикладної соціальної психології. Американська дослідниця Е. Лофтус разом з колегами в результаті одного з досліджень встановила, що спогади суб'єкта щодо себе, і зокрема їх відповідне сприйняття, не лише змінюються у часовому проміжку, але й піддаються трансформації [5]. Тобто, мова йде про оперування як внутрішнє так і зовнішнє показниками ідентичності суб'єкта. І, звісно, національної як одного рівневих з виявів останньої. Що може бути, як було зазначено вище, використано задля покращення процесу державного управління, налагодження зв'язку між усіма його ланками та забезпечення досягнення оптимального результату. Чергове підтвердження даного тісного взаємозв'язку між національною ідентичністю та особливостями роботи державного механізму знаходимо у західній політичній думці. Так згідно з теорією "вікон Овертона", для будь-якого політичного рішення чи процесу неодмінним є конструювання т. зв. "вікна можливостей", тобто певного суспільного ставлення до проблем та явищ, на тлі якого визначені явища будуть вважатися прийнятними [6]. Національна ж ідентичність і виконує закріплюючу роль у відношенні становлення вказаних "вікон" для політичних поведінки та уявлень.

В результаті, звернувши увагу на усе вищезазначене, приходимо до розуміння такого. По-перше, нинішні процеси глобальних взаємодій в процесі власної видозміни потребують відповідних альтернатив у процесах управління акторів. По-друге, ідентичність, зокрема національна, відіграє суттєву роль на тлі міжнародного взаємозв'язку та глобального управління. По-третє, Україні задля поліпшення механізмів її функціонування необхідне оновлення та консолідація власної національної ідентичності. По-четверте, використання наявних в Україні ресурсів разом із дієвим інструментарієм може призвести як до удосконалення національної ідентичності, так і виведення управління державою на якісно новий рівень. Що, в свою чергу, стане втіленням національних інтересів, гарантуванням безпеки України шляхом успішної взаємодії із іншими державними, над- та транснаціональними акторами, запорукою ефективного включення та діяльності її у рамках регіональних та світових відносин.

Література

1. *Міжнародні* системи і глобальний розвиток / Підручник кер. авт. колективу О. А. Коппель; за ред. Л. В. Губерського, В. А. Манжоли. — К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. — 606 с.

2. *Козловець М. А.* Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. — [Електронний ресурс] / М. А. Козловець // Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2009. — 558 с. — Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/6217/1/kozlovez_monograf.pdf
3. *Кортунов С. В.* Национальная идентичность: Постижение смысла / С. В. Кортунов. — М.: Аспект Пресс, 2009. — 589 с.
4. *Gellner E.* Nations and Nationalism: New Perspectives on the Past / Ernest Gellner. — Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2006.
5. *Creating* new memories that are quickly accessed and confidently held / [Loftus, E. F., Donders, K., Hoffman, H. G., Schooler, J. W.]. — Madison: Psychonomic Society, Inc.: Memory and Cognition. –September 1989. — Volume 17, Issue 5. — pp. 607–616.
6. *Lehman J.* The Overton Window. A Model of Policy Change [Електронний ресурс] Mackinac Center for Public Policy. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mackinac.org/OvertonWindow#top

Ю. О. ШИЛОВ
к. істор. н., академік МКА, УАІСНС МАУП

ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ АРАТТИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 76–81

Відкриття первинної держави Аратти розпочалося в 1990 р. Московський дослідник А. Кифішин у примітках до своєї статті про витоки грецької міфології зазначив: "Триполье (=шумер. Аратта)". Версія була підхоплена Ю. Шиловим і протягом 1992–1995 рр. розгорнута до теорії. На сьогодні її джерелознавче підґрунтя становлять: 1) протошумерський архів Кам'яної Могили XII–III тис. до н. е. із вказівками на виникнення найдавнішої державності-цивілізації Аратта близько 6680 р. до н. е.; 2) обрядово-епічна "Веда словена", створена у Аріті/Аратті протягом VII–III тис. до н. е.; 3) до сотні розшифрованих написів протошумерського типу на керамиці трипільської та близьких археологічних культур (а/к) Дунайсько-Дніпровського регіону VI–III тис. до н. е.; 4) деякі ремінісценції "Велесової книги" I тис. до н. е. — 879 р.; 5) сотні публікацій артефактів трипільської та інших а/к, що містять речовинні залишки Аратти. (Список основної літератури додається).

У X–IX тис. до н. е. між Карпатами й Прибалтикою склалася найбільш вдала культура мисливців, які розпочали приручати тварин. Археологи умовно називають ту етнокультуру *свідерською*, а лінгвісти відносять до *євр(опо)азійської* мовної спільноти. Успішність спричинила демографічний вибух та розселення. Два із потоків переселенців рушили північним та південним узбережжями Чорного моря, тодішнього *А-Кі-Ан*. Другий дісталися долини Йордану, де у IX–VIII тис. до н. е. відбувався перехід від збиральництва до хліборобства. "Свідерці-євразійці" захопили протомісто Єрихон (площа 3 га) і разом із аборигенами "натуфійцями-афразійцями" створили т. з. тахунійську а/к. В. Сафронов і Н. Ніколаєва вважають ту етнокультурну *протоіндоєвропейською*. Її створив народ *хатти*, консервативними нащадками якого є абхази, адиги та кабардинці Кавказу... То було розгортання Великої Неолітичної революції рубежу привласнюючого (мисливство, збиральництво) і відтворюючого господарства (хліборобство, скотарство).

Відступивши дещо назад, спільнота створила (в окрузі сучасного селища Чатал-Гуюк) малоазійське прамісто *Шу-Еден* площею 14 га. Коли екологічна катастрофа примусила шукати родючих земель для розселення, ці хлібороби-скотарі послали делегацію на північне узбережжя Акіану до своїх далеких родичів. А центром тих був тоді *Шу-Нун* ('Закон Володарки (сущого)', нині Кам'яна Могила біля м. Мелітополь). Його жерці берегли традиції мисливців за мамонтами, звідколи вели перший у світі літопис... Результати домовленості найочевидніше відобразили такі артефакти (знайдені та вивчені археологами Дж. Меллартом і В. Даниленком та шумерологом А. Кифішиним): 1) копія 6680 р. до н. е. початку літопису *ШН*, розмішена у храмі 23/VII *ШЕ*; 2) просування із-за Дунаю у Сх. Європу перших скотарів-хліборобів, носіїв *буго-дністровської* та *сурсько-дніпровської* а/к 6600–5300 рр.; 3) утворення на їх основах *середньостогівської* та *трипільської* а/к 5400–2750 рр. двополярної спіль-

ноти *праіндоєвропейців*. Її етнолінгвістична належність очевидна з позиції "Веди словена".

Найдавніші сказання "ВС" розповідають про мисливця Орпена та 'доленосну' юду-чарівницю Вріду (> фрак.-гр. Орфей і Евридіка) теплої Край-землі. Титули Орпена — бан-'лучник', а після одруження на цивілізованій діві ще й *цар*-'стар(ійшина)' і *кральъ*-'голова(тий)' — сягають епохи мезоліту й знаходять пояснення у архіві *ШН*. Тому невірні думки про походження їх від грецького Пана, римського Цезаря, германського Карла тощо. Ні, навпаки: одвічні звання стали іменами рабовласників та феодалів, наситилися їхніми значеннями й обернулися протилежністю своїй первинній общинності (як, наприклад, шанована *ведична відьма* 'що відає' стала ганебною "єретичкою", що підлягає знищенню)...

Далі "ВС" розповідає про розселення через холодний Дунай. Трипільський розквіт Аріти (*Аратти* архівів *ШН* і Шумеру, а також індійської "Маха-Бгарати") розпочинає першолюдина чоловічої статі *Іма*-'Близнюк' — відомий за міфологією кількох індоєвропейських народів. Його ім'я тотожне прадавній назві сузір'я, яке очолювало календарний зодіак між 6680–4400 рр., — і натякає на двостатевість прародителя людства. Проте цьому найпершому скотарю, хліборобу, міщанину й державнику допомогає Самовіла — посередниця між земним Імою та небесною Трійцею. Її представлено Праматір'ю Майкою, БОГОМ-Творцем Вішну; Сівою, Володарем Землі у іпостасях Біло- і ЧорноБога; "младим Брахой" Колєдою, БОГОМ-Спасом-царем роду людського. Трійцю "ВС" донині шанує Трімурті "МБ": Вішну, Брахма, Шіва у іпостасях Кала і Калі, — та Майя, втілення їх творчої енергії.

Інституція Спаса Аратти була вельми розвинутою. Її державницьку основу склав унікальний міфоритуал періодичного самоспалення-і-відбудови застарілих поселень (за В. Маркевичем, К. Зіньковським та ін.). Дотримуючись екстенсивного землеробства та дерев'яної архітектури, жителі *каліц* (міст-держав) Аратти-"Трипілля" вимушені були часто переселятися. Таке відбувалося раз на 60–100 років (через три на четверте працездатне покоління), — тим паче, що за 250–300 років населення довкілля зростало настільки, що вимагало розселення. Отож кожне четверте покоління мешканців калиці обирало собі вільну місцину — й підіймало там цілину, розбудовувало нові місто та села, перегоняло туди худобу й перевозило реманент. А старі поселення ритуально упорядковувалися — і спалювалися в момент переселення. Є дані про самоспалення при цьому старих людей — що було найглибиннішою опорою авторитету жерців (за "Ведою словена" тощо та міфоритуалом КолоДія-Масляни, за Н. Велецькою). Окрім екологічних, суспільно-господарчих, ідеологічних цілей досягалася, напевно, й найголовніша: створювалися довготривалі цикли енергійної напруги народу й держави, підйоми–апофеози–спади і т. д. яких творили життєдайно-суспільний кістяк поколінням циклами років та людей. Так жерці не давали співвітчизникам розніжитися-деградувати у тодішньому "Золотому віці". Описаний міфоритуал ліг у підмурок індійського вчення про *День-і-Ніч Брахми*.

Домінанта, навіть обожнення жінок у культуротворенні первинної цивілізації відповідає матріархальному ладові Аратти-"Трипілля", очевидному за безліччю жіночих і дівочих статуеток. І цей фактаж суголосний як "Веді словена", так і одвічно місцевій антропології жінок; чоловіки ж тяжіли до малоазійської прабатьківщині й Балканам (за С. Сегедою). Остання обставина знецінює спроби деяких істориків оголосити трипільську а/к суціль *патріархальною*, з оглядом на її високий рівень розвитку. Справа тут, видко, у формах родин та побуту: стабільність їм надавали господині; а чоловіки в управлінні суспільством хоча, начебто, й переважали — про-

те зосереджувалися на знятті протиріч (див. про самоспалення-і-відбудови), які не набули ще тоді характеру смертоносних війн. Вони археологічно не простежуються! Коли демографічні та ін. протиріччя починали загрожувати суспільній гармоні — то переселялися, передусім, молоді чоловіки. І ця традиція індоєвропейських часів дожила до Троади та Скіфії, а відлуння звичаю зберігало січове козацтво України. Проте тексти літопису *ШН* й пісень "ВС", а також написи VII–III тис. до н. е. Аратти показують послідовне зростання — смертоносних протиріч, безсилля перед ним жерців-правителів, авторитарності у їхній самозреченій владі, авторитету воєнщини — а значить і патріархального ладу.

Але повернемося до жіночої помочі першочоловікові Імі. Її надсилали йому, через Самовілу, небесно-календарна Трійця. Тому Іма діяв за писаним *Конділє* (*Канон* > *Конституція*). За цим же *'Предписанням'* Іма-цар готував своїх перших державників:

И на царе да си праща Бела Книги, (и) на царе е млада войвода;
Бела Книгу църну писму. фъ десна му рока Златна Кондиле –
Ега си порасне малку дете — и на царе първа рескица.

Тож не гноблення власного та інших народів — а спілкування з Богами та їх посланцями, зняття суспільних і міжетнічних протиріч переважає у архаїчних сказаннях "Веди словена". Цю роботу виконували жерці, первинні правителі Аратти. Недарма тих мудреців називали *масторе*, що мали спеціалізації: *звєздабройці* (*звіздарі* майданів, святилищ-обсерваторій на кшталт київських Казаровичів чи британського Стоунхенджу), *чаріна* (укр. *чародії*, які діяли з магічними чашами й чарками), *харіна* (< вед. *хоро*, колективний енергетичний танок > *характерники* укр. козацтва), *білари* (> *бояри*, жерці воїнів). А в наведених рядках бачимо хоч і первинну, общинну ще, але доволі воєнізовану адміністрацію: *рєскіцу* (> 'воїнство'-*русь*, але може і 'писарі') та *войвод*. Єсть промовисте словосполучення *Драчіла войвода* — згадка про колоритну особистість сина царя, який ретельно готується до зустрічі Родздва Колєди. Є драматичне оповідання про прекрасну *біларку Камяну*, яка втопилася через марність зусиль згуртувати народ.

Надважливим є змалювання у "ВС" порубіжжя між "Золотим віком" матріархально-общинної Аратти та "Срібним" Оріяни — аратто-арійським патріархальним суспільством кануна рабовласницької державності. Цей процес відображує збережена слов'янами термінологія — найдавніша у світі (за О. Трубачовим і Ю. Шиловим) — для означення державності-цивілізації.

Не тільки клятвами, але й суспільною ієрархією — яка поступово відходила від природної й перетворювалася на соціальну нерівність — були пов'язані простолюдини та можновладці. І Перший король-ієрарх (*Пярва кралє*) рубежу V–IV тис. до н. е. сидить на престолі й починає наказ, про жертвоприношення, такою формулою: "*Е бре! ізметчіі, моі вєрні слугі!*". Помітно, що слуги його із людей, відторгнених общинами за якісь неповноцінності. Вони бояться прогнівити господаря (бо може кинути до в'язниці, *да на*(с)е́ *єдат люті змії і ламії*) і звертаються до Господа — який їм співчуває й допомогає виконати роботу.

Тілесно-духовні можливості ***зняття*** жерцями Аратти зростаючих протиріч досягли, на початку Трипілля-С, свого кінця — і поступилися можливостям воїнів *стримувати*. Вже й у цьому ***общинність*** почала поступатися *тоталітарності*. Найближче оточення володарів згадується тепер як *(н)ієгуві банувє, подкралі*. Від пер-

ших пішли, мабуть, грецькі *гегемони* — наділені повноваженнями у межах певних проявів громадського укладу чи то подій. Загін юнаків, що його веде у бій Великий король, характеризується як *ілєда душі всє юнаці*. Військова *ілєда* — це сотня або й тисяча кіннотників. (Звідціля *ила* наступних часів: загін із ≈ 300 вершників, як військова одиниця у арміях македонців і римлян). А стале словосполучення *юнак над юнаці* — то почесне звання, яке переросло у титул воєначальника — спочатку дійсно юного предводителя війська переселенців, що складалося переважно із молоді (юнаків, але нерідко й дівчат). За правління Сінче-короля, подібний загін отримав назву *моі вєрні другарє*. Ця воїнська *дружина* починається тут із закликів молодого короля, звернених до *младу момі і юнаці* своїх співвітчизників, збиратися у похід за новою землею біля Дунаю. Значення 'друг' та 'дружина' тут дійсно зійшлися. Бо *другарє*-сподвижники короля, юнаки та дівчата, після походу побралися — і коли згодом чоловіки будували та упорядковували Ново-град, то їхні *жєні* почали *полє копат та сі сєєт*. Подібним чином діє молодший брат Сінче, Сада-король. Під його проводом і билися, і землю за Білим Дунаєм отримали також лише молоді (*младу і младіці*) — а *старці і бабіці да устанат*: залишилися у старій, приреченій на спалення калиці...

У висвітленні "Ведою словена" послідовності походів проступає зростання мілітаризації держави Аріти/Аратти. Спочатку битви переселенців за вільні землі обмежувалися герцем із вогненою ящіркою *Сура Ламією*, яка жила у Білому Дунаї біля Чорного моря часів Потопу VI тис. до н. е. У тій потворі вгадується звичай самоспалення застарілих поселень і прагнення до розбудови на новій цілині. Але згодом перемагали уже не міфічну потвору, а фортеці короля Ламє — за якими доводилося забирати неразорані пустоші 'диких' дивів із кам'яним ще знаряддям. Їхніх чоловіків завойовники, *юрці*-'орачі' Аратти, забивали — а жінок та дітей привчали до землеробства (забираючи якусь частину врожаю собі). Зароджувалося патріархальне рабство спартансько-ілотського типу...

Для господарювання й поселення доміського пращура Іми підходять терміни ***каща/ката*** (> укр. *кош*, *хата*), ***село***, ***коло*** (< слов. *г/хоро(вод)* > *коло*-рада козаків і селян). Звідтіля й урочище *Коломийщина* (напевно, від поселення трипільської а/к біля села Трипілля на Київщині), і карпатська *Коломия*. БОГ *Колєда* був покровителем, мабуть, вже тут. Апофеоз цього ряду розвитку суспільного ладу складає Кайлєград "ВС", з якого можна вивести *Колунь* (> укр. *Кальнів* 'сховище' *клуня*) та *Голунь* "Велесової книги" > 'Сонячний' *Гелон* "Історії" Геродота V ст. до н. е. Руїни цього міста-держави (більш відомі під умовно-археологічною назвою "Більське городище") знаходяться на пограниччі Полтавської й Сумської областей. Його обнесена ровами та валами площа 4500–5000 га дорівнювала сумарній площі тодішніх Вавилона, Рима і Карфагена. (Дай БОЖЕ, щоб українці колись пізнали й пошанували свою святиню не менше від руїн отих міст!...).

Ці та наступні, первинно-міські вже терміни можна поєднати через матріархально→патріархальну пару хатто-хеттських 'Праматері' та 'Прабатька' *Камамас>Купапас* — притаманну, напевно, працивілізації *ШЕ. Kalam* 'Країна = Шумер' із архіву *ШН*. А покровителем для праслов'ян стало тут різностатеве *Купав(л)а* й *Купа(й)ло*: 'Ті, що совокупляють(ся)' тощо. Виразником цього акту у Аратті-"Трипіллі" була пара статуеток "Праматір на рогатому Троні" (на голові Прабатька-Тельця). Словесною формулою композиції слугувало, вірогідно, хаттське *Кал-лам-АСУ* 'Бик-полум'я-БОГ': "спільнота під заступництвом *полум'яного БОГА-Тельця*" (> "Україна під доленосним знаком Тельця" < слов. *Яр-Тур* весняно-літнього Сонця-Ярили).

Каліца (> *околиця, округ*), яку вперше сотворив Іма як міщанин, складається у обширі міст-і-сіл Трипілля-А 5400–4600 рр. до н. е. Від цього пішло латинське *civilis* (*ківіліс / цівіліс* > *цивілізація*), яке супроводжувало становлення 'міської громади' міста-держави Рим від кінця II тис. до н. е.; подібні рабовласницькі держави Шумер, Єгипет тощо виникли не раніше рубежу IV–III тис. до н. е.

Сполучення міста, кількох довколішніх селищ чи сіл та сезоних хуторів і одного або більше святилищ-обсерваторій (майданів) виказують *полісний* тип державності — як його згодом називали греки (єгиптяни ж — *номи*); на Русі такий тип зберігали *князівства*. Що місто з концентричним плануванням вулиць та сільськогосподарськими *околицями* — то й держава-*каліца*! А кілька таких у еконіші долини річки тощо — це вже ***скýпа*** (українських переказів, яка досі у вжитку балканських слов'ян). Цей термін також осяяний *Купавой-Купайлом*. Араттське населення визнавало спорідненість цих утворень (про це свідчить близкість культових статуеток, форм посуду й орнаментів тощо поселень тієї чи іншої ***скупи каліц***), але дотримувалися незалежності від сусідів. Таке етнодержавне об'єднання можна вважати конфедеративним. Його традиція відома історикам як 12 міст-держав — вибудованих *сколотами*>*слов'янами* української Наддніпрянщини одночасно зі спорідненими *русенами* італійської Етрурії.

Прояви *куп/скупчень каліц* екологічних зон Аратти відомі археологам як коломийщенська чи томашівська групи трипільської а/к, їх горóдський чи софіївський тип тощо, — а "ВС" розповідає про землі Юдінську, Фейську, Чєтійську, Харапську та ін. Загал каліц і скуп(щин) Аратти міг отримати назву ***ґосударство***. Вона виводиться із протошумерських лексем КМ: gá–šu–dar 'загон–рука-закон–направляти'. Дещо пізніше цей варіант наситився індоєвропейсько-шумерською семантикою *gu̯ōu̯- 'бик', 'го(вядо)' > gud (у загоні-огорожі). А спираючись на аратто-арійсько-індійський санскрит, можна дійти етимології: го(від) *(А)СУ* дар(уюче) (суспіль) ство, "суспільство, спроможне офірувати худобу *БОГОВІ-Тельцю*". Бачимо тут різну лексику, але успадкування спорідненого поняття *Kal-lam-ASU* (див. вище).

Пращури пеласгів та греків переклали міфо-лексичне поняття *Камамас-Калламасу* як *Артеміда Тавропола*, прив'язавши його до *Тавріди/Таврії* (Крим). Первинна міфологема засвідчує тут те, що *"'Ар(ат)ти м(атір) Іда'* єсть *'захищена биком-Тельцем'"*; відповідна композиція *Праматері на "рогатому Троні" (на голові Тельця)* вельми розповсюджена у трипільській культурі. Тут "загон–закон" направляв бик-Телець (4400–1700 рр. до н. е.) — ще до, а згодом вже після заміни ним у зодіаку першості Близнят (6680–4400 рр. до н. е.), спороджених БОГИНЕЮ-Праматір'ю Камамас.

За терміном *ґосударство* вбачається влада священнослужителів-жерців, тоді як за терміном ***держава*** (< скр. *dairghya-va* 'простором землі володіти', за В. Кобилюхом) — десакралізована влада воїнів. Тож можемо говорити про порубіжжя періодів "священної" (за Ю. Шиловим) та "військової демократії"-'народовладдя' (за Марксом–Енгельсом). Час і обставини виникнення *держави* можна співставити із зародженням рабовласництва-тоталітаризму в усатівсьму та ін. варіантах пізньотрипільської а/к (3200–2750–2250 роки до н. е.).

Тоді общинна дунайсько-дніпровська *Аратта* розпалася на приморську *Орія-ну* та підлісну *Борусію*, але втаємничений жерцями залишок її традиції — у вигляді князівствства Арсанія зі столицею Арта (за свідченням ірано-арабських мандрівників) — проіснував у складі Русі до її розквіту в IX–X ст. Урочище *Артаплот* і місто *Оратів* існують в Україні дотепер.

Література

1. *Веда славян /* Пер. с древнеболгар. Барсуков В. Г. — Москва: “Амрита-Русь”, 2013–2014. — Кн. 1–2. — 240 и 270 с.
2. *Велесова* книга / Переклад і коментар Лозко Г. С. — К.: “Такі справи”, 2002. — 368 с.
3. *Енциклопедія* Трипільської цивілізації / Гол. ред. Відейко М. Ю. — К.: ТОВ “Укрполіграфмедіа”, 2004. — Т. I–II. — 704 і 712 с.
4. *Кифишин А. Г.* Древнее святилище Каменная Могила. Опыт дешифровки протошумерского архива XII–III тыс. до н. э. — М.–К.: “Аратта”, 2001. — 872 с.
5. *Наливайко С. І.* Українська індоаріка. — К.: “Євшан-зілля”, 2007. — 640 с.
6. *Н. А. Николаева, В. А. Сафронов.* Истоки славянской и евразийской мифологии. — М.: ГУП “Облиздат”, 1999. — 312 с.
7. *Трубачев О. Н.* Indoarica в Северном Причерноморье. — М.: Наука, 1999. — 320 с.
8. *Шилов Ю. А.* Основы славянской цивилизации. — М.: Осознание, 2008. — с.
9. *Шилов Ю. А.* Прародина ариев: обряды, мифы, история. — Москва–Киев–Минск: Русская Правда, 2013. — 816 с.
10. *Ursulescu N., Dergacev V., Shilov Y.* Cucuteni–Trypillia: a Great Civilization of Old Europe // Catalogue. — Rome–Vatican, 2008. — 278 p.
11. *Shilov Y.* Ancient History of Aratta–Ukraine 20,000 BCE — 1,000 CE. — London, 2014. — 584 p.

І. А. КОРІНЧЕВСЬКА
докт. філос. в гал. держ. управл., доц., УРІМБ МАУП

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЗАХИСТОМ УЧАСНИКІВ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ТА ВОЄННОГО ХАРАКТЕРУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 82–85

У житті сучасного людства все більше місце займають проблеми, пов'язані з подоланням різних екстремальних та кризових явищ природного і техногенного характеру, що виникають у ході розвитку земної цивілізації, а також з небезпеками, зумовленими війнами і збройними конфліктами. Війни і тероризм також слід розглядати як надзвичайні ситуації соціально-політичного характеру.

Збільшення кількості та розширення масштабів надзвичайних ситуацій, що тягнуть значні матеріальні та людські втрати, роблять проблеми забезпечення національної безпеки та захисту населення і територій вкрай актуальними. Це повною мірою відноситься як до природно-техногенної та екологічної сфер, так і до області захисту населення і територій від наслідків можливих військових дій і терористичних актів [5].

Останні події в Україні, з усією очевидністю, показали необхідність докорінного перегляду існуючих підходів до забезпечення безпеки громадян у зв'язку із зміною підходів деяких країн до вирішення міжнародних проблем, у тому числі із застосуванням військової сили, а також у зв'язку із зміною способів ведення збройної боротьби.

Сучасні війни мають переважно регіональний масштаб, відрізняються високою інтенсивністю і швидкоплинністю. Як об'єкти для ураження, як правило, обираються об'єкти економіки, системи життєзабезпечення промислових і адміністративних центрів, транспортні комунікації та інші об'єкти, що мають важливе оборонне та економічне значення.

В єдиній системі цивільного захисту підсистема попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій орієнтована на запобігання та ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій мирного часу, а підсистема цивільної оборони націлена, насамперед, на зменшення збитку і зниження втрат населення в умовах можливих збройних конфліктів [2].

Така побудова цивільного захисту населення і територій в повній мірі відповідає міжнародному праву. Стаття 61 Додаткового Протоколу № 1 від 8 червня 1977 року до Женевських Конвенцій від 12 серпня 1949 року включається не тільки визначення, а й сферу застосування цивільного захисту та оборони [1].

Тут наголошується, що більш вузьке поняття "громадянська оборона" орієнтоване, перш за все, на захист населення і територій від загроз і наслідків збройних конфліктів.

Успіх захисту населення від надзвичайних ситуацій мирного і воєнного часу досягається в результаті комплексного застосування різних засобів і способів захисту та здійснення спеціальних заходів, що забезпечують життєдіяльність в умовах надзвичайних ситуацій, а саме [4]:

- приводяться в технічну та оперативну готовність захисні споруди цивільної оборони та пункти управління;
- проводяться роботи з дообладнання існуючих заглиблених приміщень і прискореному будівництву відсутніх найпростіших укриттів з подальшим їх дообладнанням;
- разбронірюються засоби індивідуального захисту і організовується видача їх відповідним категоріям населення;
- наводяться в повну готовність системи і засоби оповіщення, сили і засоби спостереження і контролю;
- уточнюються плани загальної та часткової евакуації населення;
- організується і в масовому порядку проводиться навчання населення способам захисту від сучасних засобів ураження і дій в умовах надзвичайних ситуацій воєнного часу.

Відповідно до вимог Кодексу цивільного захисту України, Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту", на виконання Положення про функціональну підсистему "Освіта і наука України" Єдиної державної системи цивільного захисту України та з метою забезпечення цивільного захисту суб'єктів навчально-виховного процесу, необхідне підтримання в готовності до сталого функціонування навчальних закладів України та проведення ефективних заходів для захисту учасників навчально-виховного процесу за умов виникнення надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру, можливих терористичних актів, організованого переведення її системи з мирного на воєнний стан [3].

Основними зусиллями для реалізації цих завдань повинно бути:

1. Вдосконалення та розвиток навчально-виховної та нормативно-правової бази у сфері захисту учасників навчально-виховного процесу і працівників навчальних закладів від уражувальних факторів надзвичайних ситуацій.
2. Забезпечення реальної готовності структурних підрозділів функціональної підсистеми "Освіта і наука України" Єдиної державної системи цивільного захисту України до запобігання надзвичайним ситуаціям й оперативного реагування на них.
3. Проведення заходів захисту учасників навчально-виховного процесу і працівників навчальних закладів у разі виникнення надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків, організованого переведення роботи з мирного на воєнний стан.
4. Підвищення ефективності попереджувальних заходів щодо захисту учасників навчально-виховного процесу, працівників освіти і територій від уражувальних факторів надзвичайних ситуацій на принципах пріоритетності завдань, спрямованих на зменшення людських і матеріальних втрат.
5. Забезпечення реального накопичення об'єктових матеріальних резервів цивільної оборони в обсягах, які забезпечать індивідуальний захист учасників навчально-виховного процесу і працівників освіти, проведення невідкладних робіт, пов'язаних із ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру.
6. Подальше вдосконалення інформаційного забезпечення у сфері цивільного захисту шляхом упровадження сучасних технологій.

7. Підтримання в стані готовності до використання технічних засобів системи управління, зв'язку, оповіщення, взаємодії, передачі й прийому сигналів та інформації з цивільного захисту; визначення способів скорочення термінів приведення їх у готовність до дій за призначенням та скорочення термінів оповіщення керівного і особового складу за сигналами цивільного захисту.
8. Забезпечення реального накопичення об'єктових матеріальних резервів, засобів медичного, радіаційного та хімічного захисту, засобів для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій екологічного, природного, техногенного та воєнного характеру.
9. Забезпечення підтримання в належному стані захисних споруд.
10. Зосередження на підготовці органів управління й невоєнізованих формувань цивільного захисту до дій за призначенням у кризових ситуаціях мирного часу, в умовах надзвичайного (особливого) стану. Основною формою для них визначити тактико-спеціальні навчання та тренування, наприклад, штабне об'єктове тренування за темою "Управління заходами захисту учасників навчально-виховного процесу в надзвичайних ситуаціях соціально-політичного та воєнного характеру", у рамках якого необхідно проводити заходи з евакуації співробітників і студентів ВНЗ, укриття їх в захисних спорудах навчальних корпусів.
11. Забезпечення контролю за якістю навчання студентів відповідно до п. п. 36–39 Положення про функціональну підсистему "Освіта і наука України" Єдиної державної системи цивільного захисту України із запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного та природного характеру й реагування на них.
12. У навчальних закладах посадовим особам і фахівцям усіх категорій обов'язки, визначені у сфері цивільного захисту, вважати постійною і обов'язковою складовою їх службової діяльності, а саме: особисте навчання (підвищення кваліфікації) у сфері цивільного захисту, забезпечення високого рівня підготовки учасників навчально-виховного процесу і працівників галузі підпорядкованого підрозділу до захисту і дій у надзвичайних ситуаціях техногенного, природного і воєнного характеру.

Забезпечення державою високого рівня безпеки громадян в умовах надзвичайних ситуацій нині стає все більш складним завданням, і Україна, у тому числі декларуючи свої євроінтеграційні прагнення, повинна демонструвати та доводити на практиці підвищення ефективності всіх державних механізмів, що забезпечують безпеку людини і громадянина, суспільства і держави. З одного боку, складність цього завдання обумовлена низкою взаємопов'язаних факторів, як-то обмеженість ресурсів, періодичне виникнення економічних криз, стрімкий розвиток технологій, поглиблення економічної глобалізації, підвищення вимог міжнародного співтовариства щодо захисту прав і свобод людини. З іншого боку, мають місце тенденції до зростання ризиків екологічних, техногенних та соціально-політичних загроз, з якими потенційно може зіткнутися суспільство та кожна окрема людина в своєму щоденному житті. Все це разом свідчить про необхідність задіяння додаткових ресурсів для здійснення ефективних заходів попередження і реагування на загрози різної природи.

Література

1. *Додатковий* протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року.

2. *Постанова* Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту” № 11 від 09.01 2014 р.
3. *Наказ* Начальника цивільного захисту Міністерства освіти і науки України “Положення про Функціональну підсистему “Освіта і наука України” єдиної державної системи цивільного захисту України № 814 від 03.09.2009 р.
4. *Кодекс* цивільного захисту України № 5403-VI від 02.10.2012 р.
5. *Украинец А. А., Поташкин А. А.* Монография. Чрезвычайные ситуации: экстремологический и социологический анализ, 2007.

Н. І. НОВАЛЬСЬКА
к. економ. н., проф. МКА, УРІМБ МАУП

Н. П. ПАДУН
докторант МАУП

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІЛЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ В КЛЮЧОВІ ПОКАЗНИКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 86–90

Одним з найбільш ефективних інструментів забезпечення досягнення цілей є система збалансованих показників (BSC), яка передбачає створення стратегічних карт для організації в цілому і її окремих бізнес-одиниць. Стратегічні цілі організації каскадуються до цілей першого рівня і відображаються через призму чотирьох ініціатив: фінанси, клієнти, внутрішні бізнес-процеси, співробітники. Каскадування проводиться з урахуванням функціональної ієрархії самих ініціатив, що добре описано в роботах Д. Нортона і Р. Каплана [1, 2].

У результаті подібного поєднання створюється стратегічна карта організації, що є наочною моделлю інтеграції її цілей в чотирьох складових збалансованої системи показників. Вона ілюструє причинно-наслідкові відносини між бажаними результатами клієнтської і фінансової складових з одного боку, і можливими результатами, отриманими в основних внутрішніх процесах. Ці найважливіші процеси створюють комплексну споживчу пропозицію, яка надає цільовим клієнтам, що сприяє досягненню цілі на рівні фінансової складової. Крім цього, стратегічна карта визначає специфічні можливості нематеріальних активів організації — людського, інформаційного та організаційного капіталу, які необхідні для вирішення завдань внутрішньої складової.

Після створення стратегічної карти організації створюються стратегічні карти бізнес-одиниць і підрозділів. Різна ступінь значущості для організації окремих цілей першого рівня і різна ступінь впливу окремих структурних підрозділів на їх досягнення вимагають вироблення в організації єдиної методики їх ранжирування, з ціллю подальшої трансформації в KPI для підрозділів і працівників.

Методика трансформації цілей підприємства до рівня KPI кожного працівника може бути розподілена на кілька етапів.

Етап 1. Визначення відносної значущості цілей в ієрархічному, горизонтальному і виконавчому аспектах і розрахунок сукупної значущості.

Оскільки всі цілі взаємопов'язані, то необхідно визначити коефіцієнти відносної значущості (КВЗ) кожної з них, а в подальшому визначити ступінь впливу окремих підрозділів і працівників на їх досягнення. Автор пропонує виділити наступні критерії для визначення КВЗ: 1) оцінка цілей нижчого рівня за їх значимістю для досягнення цілі більш високого рівня, 2) оцінка цілей одного рівня з позицій їх зна-

чимості між собою, поза зв'язку з цілями більш високого рівня; 3) оцінка ступеня впливу структурного підрозділу або окремого працівника на досягнення цілі, в межах бізнес-процесу або зон функціональної відповідальності.

Розглянемо даний етап реалізації методики на прикладі (таблиця 1). Організація обрала стратегію розширення ринку за рахунок лідерства по продукту. Це означає, що необхідно утримувати і розширювати клієнтську базу за рахунок забезпечення високої якості і широкого асортименту продукції. Для каскадування стратегічних цілей та проведення експертних оцінок в організації була створена робоча група у складі 9 осіб (керівники основних структурних підрозділів).

Таблиця 1

Коефіцієнти відносної значущості цілей відділу продажів, для досягнення вищих цілей організації

№ п/ п	Складова	Ціль вищого рівня	Ціль першого рівня для начальника відділу продажів	Коефіцієнт	Коментарі
1	2	3	4	5	6
1	Фінанси	Підвищення прибутковості компанії	Загальний обсяг продажу	0,75	Є вплив інших елементів
2		Підвищення прибутковості компанії	Оборотність дебіторської заборгованості клієнтів	0,5	Є вплив інших елементів: вартість ОС, собівартість продукції, ефективність використання позикового капіталу і ін.
3		Підвищення прибутковості компанії	Рентабельність продаж (регулювання політики знижок)	0,25	Є вплив інших елементів: вартість ОС, собівартість продукції, ефективність використання позикового капіталу і ін.
4		Підвищення частки доходів від реалізації нових продуктів	Обсяг продажів за новим продуктами	0,75	Є вплив інших елементів виробництво нових продуктів, їх реклама і просування
5	Клієнти	Розширення клієнтської бази	Частка продажів новим клієнтам	0,5	Є вплив інших елементів: важливо і кількість нових клієнтів.
6		"Поглиблення" наявної клієнтської бази	Сума середнього замовлення від "старих" клієнтів	0,5	Є вплив інших елементів: важливо враховувати і асортимент продукції, і частоту звернень клієнтів (часті і малі замовлення можуть бути необхідні клієнту)
7	Бізнес-процеси	Підвищення якості обслуговування клієнтів	Відсоток якості роботи з заявками	0,5	Є вплив інших елементів: важливо враховувати і якість виявлення потреби клієнта при формуванні заявки

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6
8	Співробітники	Підвищення продуктивності праці	Обсяг продажів на одного менеджера з продажу	0,75	Є вплив інших елементів: кількість і якість переговорів з клієнтами, швидкість формування заявки і ін.
9		Укомплектованість штату відділу продажів	Відсоток укомплектованості штату відділу продажу менеджерами з продажу	0,5	Є вплив інших елементів: у відділі є оператори, касири

Далі був визначений коефіцієнт відносної значущості (КВ32) кожної з цих цілей, виходячи з оцінки впливу її досягнення, на досягнення інших цілей цього ж рівня. Для цього був застосований метод парних порівнянь із застосуванням оціночної шкали.

Надалі проводиться експертна оцінка ступеню впливу структурного підрозділу "Відділ продажу" на повне досягнення кожної з цілей. При цьому, відповідний КВЗ3 оцінюється за шкалою. Дані оцінок одного з експертів наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Коефіцієнти відносної значущості впливу відділу продажу для повного досягнення цілей організації

№ п/п	Цілі першого рівня для підрозділу "Відділ продажу"	КВЗ3	Коментарі
1	Загальний обсяг продажу	1	Повний вплив на досягнення цілі
2	Оборотність дебіторської заборгованості клієнтів	0,75	Вплив ключовий, але є залежність від юридичного відділу (зміст і коректність договору з клієнтами)
3	Рентабельність продажів	0,5	Вплив істотний, але є інші центри витрат, що впливають на цей елемент
4	Обсяг продажів за новими продуктами	0,5	Вплив істотний, але є значний вплив відділу маркетингу (ефективність просування нових продуктів) і виробничого відділу (якість нових продуктів)
5	Частка продажів новим клієнтам	0,75	Вплив ключовий, але є залежність від відділу маркетингу (ефективність реклами компанії)
6	Сума середнього замовлення від "старих" клієнтів	1	Повний вплив на досягнення цілі
7	Відсоток якості роботи з заявками	1	Повний вплив на досягнення цілі
8	Обсяг продажів на одного менеджера з продажу	0,75	Вплив ключовий, але є залежність від служби персоналу (укомплектованість штату і компетентність менеджерів)
9	Відсоток укомплектованості штату відділу продажу менеджерами з продажу	0,5	Вплив істотний, але є велика залежність від служби персоналу

У наведеному прикладі узгодженість експертів достатня, і можна було враховувати середні значення по кожному елементу оцінки.

Після отримання КВЗ цілей визначається сумарне значення всіх трьох КВЗ по кожній цілі.

Таким чином, завдання на першому етапі реалізації методики трансформації цілей у KPI будуть наступними: 1) виходячи з цілей організації, відображених у її стратегічній карті, скласти стратегічну карту підрозділу; 2) визначити ступінь впливу цілей нижчого рівня на досягнення вище розміщених цілей і виразити її через коефіцієнт відносної значущості КВЗ1; 3) визначити значимість цілей одного рівня між собою, поза зв'язком з цілями більш високого рівня і виразити її через КВЗ2; 4) визначити ступінь впливу структурного підрозділу або окремого працівника на досягнення цілі в межах бізнес-процесу або зон функціональної відповідальності і виразити це через КВЗ3; 5) розрахувати по кожній цілі підсумковий КВЗ.

Етап 2. Переклад цілей підрозділу в матрицю KPI його керівника.

Наведені цілі після визначення їх цифрового планового значення на місяць (квартал, рік) можуть бути трансформовані в KPI і згруповані в матрицю результативності працівника. Для одного працівника не доцільно включати в матрицю результативності більше 5–7 показників, щоб уникнути "згладжування" їх значимості і деконцентрації зусиль на їх досягнення. Аналогічні рекомендації містяться в роботах Н. Ольве і Ж. Рой [3].

Таким чином, завданнями другого етапу реалізації методики будуть: 1) трансформація виявлених на попередньому етапі цілей підрозділу в KPI його керівника, шляхом приведення термінології у контексті вимірюваності і ступеня досягнення; 2) вибір з отриманого переліку KPI найбільш впливового (за значенням КВЗ) показника, який об'єктивно відображає досягнення головної цілі і переведення її в розряд контрольних; 3) визначення ступеня впливу контрольного KPI на формування фонду оплати праці підрозділу, і визначення математичної моделі розрахунку ФОП; 4) логічний аналіз KPI, що залишилися та пошук непрямих взаємовпливів між ними, що дозволяють відмовитися від включення в матрицю тих, результативність за якими відбивається через інші взаємозалежні показники; 5) визначення вагової значущості кожного з решти в матриці KPI через прирівнювання суми їх КВЗ до 100 % і обчислення вагової частки кожного показника.

Етап 3. Розрахунок результативності керівника в досягненні цілей підрозділу.

З урахуванням вагової частки показників в матриці результативності керівника можна в кожному конкретному місяці знайти результативність по будь-якому показнику і вивести підсумкове значення. В основу розрахунку покладено порівняння планового значення KPI на розрахунковий місяць і його фактичного значення в цьому періоді.

Завдання третього етапу можна позначити так: 1) встановлення планових значень KPI на досліджуваний період та врахування їх фактичного значення; 2) визначення класифікаційного типу всіх KPI за принципом "прямий/зворотний" і закріплення методики їх розрахунку; 3) Розрахунок результативності окремо по кожному KPI; 4) розрахунок підсумкового значення результативності працівника, шляхом простої суми результативності по всіх KPI.

Етап 4. Розрахунок розміру преміальної винагороди працівника з урахуванням його результативності в досягненні цілей організації.

Реалізація управління за цілями у системі управління персоналом передбачає врахування результативності працівників при побудові системи оплати праці. Здобувач повністю поділяє погляди зарубіжних і російських дослідників щодо того, що фіксована частина заробітної плати працівника є умовно-постійною, і від результа-

тивності його праці її розмір не залежить, а преміальна частина заробітку повинна змінюватися пропорційно результативності працівника.

Завданнями четвертого етапу будуть; 1) створення моделі розрахунку заробітної плати працівників з урахуванням розміру фіксованого окладу і певної суми преміального фонду за умови 100 %-ої результативності; 2) розрахунок фактичної заробітної плати працівників із застосуванням показників їх індивідуальної результативності.

Наведений приклад дуже спрощений і не відображає всіх особливостей реалізації управління за цілями у системі управління.

Застосування пропонованої методики дозволить найбільш точно оцінити значимість окремих цілей організації для її структурних підрозділів, виявити ступінь значущості їх досягнення для конкретних посадових одиниць, розробити більш адекватну систему стимулювання працівників на досягнення стратегічних цілей організації в сучасних умовах господарювання.

Література

1. *Каплан Р. С., Нортон Д. П.* Організація, орієнтована на стратегію / Пер. з англ. — М.: ЗАТ "Олімп-Бізнес", 2003. — 416 с.
2. *Нортон Д.* Збалансована система показників. Від стратегії до дії / Пер. з англ. — М.: ЗАТ "Олімп-Бізнес", 2006. — 304 с.
3. *Ольве Н. Г., Рой Ж., Веттер М.* Оцінка ефективності діяльності компанії. Практичний посібник з використання збалансованої системи показників / Пер. з англ. — М.: Вільямс, 2003. — 304 с.

О. О. ХОМЕНКО
к. іст. н., ЖДУ ім. Івана Франка

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ 1918 РОКУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 91–94

Останні події в Україні досить актуально піднімають питання ефективного державного управління його переосмислення, реформування та модернізації згідно сучасних демократичних європейських стандартів. Україна розпочала курс вдосконалення свого державного управління, щоб стати членом Європейського Союзу та гідно представляти свою державу не лише в Європі, а і на всій міжнародній арені світу.

Звернення сучасників до історичного минулого та перейняття досвіду державного управління, яке є достойним прикладом для запозичення є гідним кроком сучасної політики. Так як поняття державного управління містить не лише конструктивні компоненти, але і поняття націоналізму, традицій та патріотизму, тому як один із варіантів можна застосувати досвід державного управління Ради Міністрів Української Держави 1918 р.

Питання про основні напрями державного правління загально характеризували сучасні дослідники. Це такі як: Тучинський В. [4], Коник С. [1], Пшенишна О. [2] та інші, однак сферою їх дослідження була лише констатація будови основних державних структур уряду Гетьманату 1918 р., а питання про можливе перейняття досвіду державного управління часів Української Держави 1918 р. та його сучасне вдосконалення залишилося поза увагою науковців. Тому на сьогодні варто звернути увагу на приклади власної історії та проаналізувати всі чинники при реформуванні державного управління.

Після державного перевороту 29 квітня 1918 р. та приходом до влади П. Скоропадського була одразу організована робота по утворенню повноцінного Кабінету Міністрів. І вже 10 травня 1918 р. Радою Міністрів Української Держави було прийнято Декларацію про характер, завдання й методи діяльності уряду, що було ґрунтовною легітимною основою в його діяльності [5, с. 286].

А для професійного функціонування уряду були створені наступні міністерства: внутрішніх справ, закордонних справ, військових справ, народного здоров'я та опікування (це було вдале поєднання охорони здоров'я та соціального захисту), земельних справ, праці, харчових справ, ісповідань, промисловості й торгу, фінансів, шляхів, юстиції та народної освіти й мистецтва (об'єднували всі гуманітарні питання), державна канцелярія, служба державного контролю [1, с. 73].

На допомогу роботі Кабінету Міністрів було утворено низку державних підструктур. Важливу роль відігравала Мала Рада Міністрів, яка виконувала законодавчу та виконавчу функцію Кабінету щодо поточних урядових питань, обговорення та прийняття законопроектів у першому читанні та інших технічних справ, а також Управління справами Ради Міністрів Української Держави.

Повністю реалізувати свою основну функцію — розвантажити Кабінет Міністрів (звільнити його від вирішення менш важливих питань) і сприяти координації міністерств та відомств — Мала Рада Міністрів змогла лише за діяльності уряду П. Скоропадського. Рада Міністрів як колегіальний виконавчий і законодавчий орган згідно із "Законом про тимчасовий устрій держави" мала спрямовувати та об'єднувати роботу низки державних установ у законодавчій і виконавчій сферах діяльності новоствореного державного утворення. Голова уряду та міністри відповідали перед Гетьманом за загальний напрямок роботи державних інститутів. Міністри розробляли законодавчі акти стосовно роботи своїх міністерств та передавали їх на розгляд та обговорення до Ради Міністрів. І вже після ухвалення в уряді закон мав бути затверджений Гетьманом [3, с. 355–356; 4, с. 75].

До Ради Міністрів Української Держави входила Мала Рада Міністрів, а також Управління справами Ради Міністрів та Державна канцелярія. Мала Рада Міністрів займалася поточними урядовими питаннями та технічними справами відповідно до закону від 18 травня 1918 р. "Про Малу Раду Міністрів" [1, с. 77].

На чолі Управління справами Ради Міністрів стояв державний секретар, який затверджував своїм підписом усі закони, які були ухвалені Гетьманом, і всі акти, що виходили від імені Ради Міністрів, а також внесення на розгляд Кабінету Міністрів законопроектів, вироблених окремими міністерствами зі своїми зауваженнями до них та ін. [9, арк. 78].

Варто відзначити роботу та організаційну діяльність Державної канцелярії, як одну зі структур Ради Міністрів, яка також відігравала значну роль у роботі уряду та підпорядковувалася безпосередньо Державному секретарю. Державна канцелярія до 18 жовтня 1918 р. офіційно складалася із семи підструктур: Секретаріат Ради Міністрів, Юридична рада, Департамент законодавчих справ, Департамент загальних справ, Відділ кодифікації законів, Термінологічна комісія, Державна друкарня. З 18 жовтня 1918 р. було утворено Господарчий комітет державної канцелярії, який було утворено для обміркування питань, що були пов'язані з витратою кредитів, які асигнувалися в розпорядження Державного секретаря. Також для перевірки відомостей сум асигнування та інших витрат, які надходили до департаментів чи їхніх підрозділів, а також для обміркування різних господарчих питань. [8, арк. 223; 7, арк. 28–29].

Отже, сама Рада Міністрів синтезувала у своїй роботі як виконавчу так і законодавчу функцію, оскільки до її обов'язків входило обговорення та погодження всіх законопроектів. На допомогу роботі уряду була сформована діяльність основних державних відомств за принципом чіткого розподілу сфер управління. Кожна підструктура відомств, Департаменту мала власний затверджений статут та чітку штатно-посадову структуру. Державна канцелярія розробляла нормативні акти та узгоджувала роботу відомств, що полегшувало роботу уряду Української Держави. Управління справами Ради Міністрів виконувало рутинну організаційну роботу уряду, а Мала Рада Міністрів була новоутворенням у державному правлінні, яка обговорювала та приймала деякі законопроекти, що давало змогу Раді Міністрів зосередитися на важливіших державотворчих процесах. Правовий статус Ради Міністрів та її три підструктури, які були грамотно сформовані та професійно працювали, давали змогу певною мірою автономно здійснювати законодавчу діяльність у державних справах Української Держави 1918 р.

Структурні та організаційні аспекти державного управління функціонували досить налагоджено в Українській Державі 1918 р., хоча і мали значні перешкоди у

роботі, що було пов'язано із антиурядовою пропагандою та недовірою населення до уряду П. Скоропадського.

Хоча сам Гетьман Української держави 1918 р. намагався повернути українські традиції часів козацтва та модернізувати їх відповідно тогочасних умов. З утворенням уряду фактично потрібно було юридично оформити статус новоутвореної держави, тому П. Скоропадський доручив написати законопроекти для Української Держави члену Української народної громади правознавцю О. Палтову. Документ мав назву "Грамота до всього українського народу" і був ще оголошений 29 квітня 1918 р. За цією грамотою П. Скоропадський проголошував себе "Гетьманом всієї України". Управління державою було покладене на Раду Міністрів також було складено й проекти основних законів Української Держави, що мали назву "Закони про тимчасовий державний устрій України" [6, с. 186].

Повернення до традицій українського народу передбачало проголошення історичної посади Гетьмана та модернізація державного управління у формі діяльності Ради Міністрів.

Разом з цим в Українській Державі було поставлено і питання українізації, яке здійснювалося практично у всіх сферах державного управління. Мова це одне із важливих понять державності, яке входить у компоненти націоналізму та патріотизму нації. Такої ж політики, щодо мови дотримувався і уряд П. Скоропадського, який офіційно затвердив її використання і функціонування на всіх державних рівнях. Українська мова за державною програмою була введена і у назвах багатьох державних структур також українська мова дозволялась під час написання та захисту дисертацій, українською мовою проводились навчальні курси із усіх предметів, видавались книжки рідною мовою, державна мова використовувалася під час постановки театралізованих вистав, під час навчанні в школі, утворенні були літні курси української мови для вчителів та всіх бажаючих та багато іншого.

Загалом організаційну та функціональну структуру Ради Міністрів Української Держави можна оцінити як позитивний аспект у державному управлінні уряду. Раціональна побудова Кабінету Міністрів П. Скоропадського була доцільним і вдалим прикладом не лише для інших держав на той час, але може слугувати певною мірою й взірцем сучасній виконавчій владі. Рада Міністрів вдало виконувала роль не лише законодавчої влади, але й виконавчої. За кілька місяців свого існування уряд прийняв низку законів, були прийняті й затверджені штати та визначені функції всіх міністерств, організовано низку нових вищих органів влади, до обов'язків яких входило розвантаження Ради Міністрів і допомога їй у державотворчому процесі 1918 р. Ці процеси державного управління досить вдало були поєднанні з відтворенням та модернізацією українських традицій та поняттям націоналізму.

На сьогодні діяльність уряду в Україні функціонує організаційно на середньому рівні розвитку і функціонування. Проте актуальні питання щодо вдосконалення та розвитку державного управління дають змогу для переосмислення історії та взяття кращих здобутків історичного минулого. Перспективним у державному управлінні є аспекти поєднання українських традицій та їхня модернізація під сучасні умови. Можливе перейняття досвіду сьогоднішнім урядом стосовно питання розвантаження Кабінету Міністрів додатковими допоміжними структурами, яке було, наприклад, в уряді П. Скоропадського. Варто відмітити, що сучасному українському уряду необхідно приділити значну увагу питанню осучасненню українських історичних традицій, питанню мови та питанню патріотизму для досягнення європейських стандартів, щоб мати змогу гідно представити Україну на міжнародній арені.

Література

1. *Коник С.* Рада Міністрів і міністерства Української держави 1918: структура, компетенція та склад. Організація державної служби / С. Коник // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. — № 1. — 1999. — С. 72–88.
2. *Пшенишна О.* Мала Рада, Управління Справами Ради Міністрів та Державна Канцелярія Української Держави 1918 р.: структура й організаційна діяльність / О. Пшенишна // Історичний журнал. Наукове громадсько-політичне видання / [Редкол.: Ю. Левенець (шеф-ред.), В. Гусєв (гол. ред.) та ін.]. — К., 2009. — № 1 (43). — С. 40–47.
3. *Тисяча* років української суспільно-політичної думки: [у 9 т.] / [Упор., прим. Т. Гунчака, Р. Сольчаника та ін.]. — К.: Дніпро, 2001. — Присвячується 10-ій річниці незалежності України. Т. 6: 90-ті роки XIX — 20-ті роки XX ст. — 2001. — 520 с.
4. *Тучинський В.* Створення центральних органів виконавчої влади Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського (структурно-функціональний аспект) / В. Тучинський // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія "Історія, економіка, філософія". Вип. 11–12 / [Гол. ред. Ю. І. Терещенко]. — К.: Вид. центр КНЛУ, 2006. — С. 73–77.
5. *Україна* від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник. Видання друге, доповнене, доопрацьоване / [Упоряд.: В. Верстюк, О. Дзюба, В. Ренпринцев та ін.]. — К.: Наукова думка, 2005. — 717 с.
6. *Український* вибір: політичні системи XX століття і пошук власної моделі суспільного розвитку / [Упоряд.: В. Ф. Солдатенко (керівник), Т. А. Бевз, О. Д. Бойко, П. П. Брицький та ін.]. — К.: Парламентське вид-во, 2007. — 576 с.
7. *Центральний* державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО), ф. 1064, оп. 1, Спр. 105а, арк. 28–29.
8. *ЦДАВО*, ф. 1064, оп. 1, Спр. 32, арк. 223.
9. *ЦДАВО*, ф. 1064, оп. 1, Спр. 13, арк. 78.

Н. Г. МОРОЗОВА
к. н. з держ. упр., УАІСНС МАУП

НЕОБХІДНІСТЬ ТА МОЖЛИВІСТЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РИНКУ ПРАЦІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 95–97

Реалізація соціальної політики та розбудова системи соціального захисту згідно з пріоритетами національного, суспільного, культурного і духовного відродження обумовлює необхідність державного регулювання розвитку соціальної сфери. Уже зараз у зв'язку з процесами роздержавлення і приватизації уряд та інші державні структури повинні регулювати виробництво дефіцитних товарів і послуг і не лише не допускати згортання цього виробництва, а й домагатися його нарощування [1].

Метою державного регулювання є також розбудова національної системи соціального захисту населення у період формування ринкової економіки через створення правової і нормативної бази, вироблення й опрацювання механізмів захисту, виходячи з реальних можливостей економіки, дотримання державних гарантій щодо цього.

Згідно з Положенням про Міністерство соціальної політики України, затвердженим Указом Президента України від 6 квітня 2011 року № 389, Мінсоцполітики України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах зайнятості населення та трудової міграції, трудових відносин, соціального захисту.

Міністерство соціальної політики України в основу проведення довгострокового планування закладає положення щодо проведення реформ у соціальній сфері.

Зокрема, реформування соціальної сфери забезпечується за напрямами: соціального страхування; соціальної підтримки населення та захисту прав дітей, які потребують державної підтримки; трудового законодавства та підтримки зайнятості населення.

Основні завдання у напрямі реформування системи соціального страхування полягають у звільненні солідарної пенсійної системи від невластивих для неї видатків та створенні накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Правові засади формування та застосування державних соціальних стандартів і нормативів визначені в Законі України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії". Відповідно до зазначеного Закону України базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум.

Закон України "Про прожитковий мінімум" дає визначення прожитковому мінімуму, закладає правову основу для його встановлення, затвердження та врахування при реалізації державою конституційної гарантії громадян на достатній життєвий рівень [2, с. 37].

З метою вдосконалення визначення прожиткового мінімуму Мінсоцполітики разом з іншими центральними органами виконавчої влади, сторонами соціального діалогу та науковцями проводиться робота щодо зміни методології його розрахунку. Для цього створено Міжвідомчу робочу групу щодо вдосконалення методології визначення прожиткового мінімуму.

Узгоджені пропозиції знайдуть відображення у проекті Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про прожитковий мінімум", робота над яким триває.

Крім того, напрацьовується законопроект "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо мінімальних розмірів оплати праці та відповідальності за порушення законодавства про працю", за яким закріплено привести поняття мінімальної заробітної плати до європейських норм, де мінімальна заробітна плата виступає як нижня межа заробітної плати та забезпечується не тільки тарифною частиною заробітної плати, а й іншими виплатами стимулюючого характеру (крім компенсаційних виплат). З метою узгодження положень статті 6 та 15 Закону України "Про оплату праці" пропонується внести зміни до статті 6 щодо забезпечення самостійного формування тарифної сітки підприємствами госпрозрахункової сфери.

З метою модернізації системи соціальної підтримки населення вже прийнято низку законодавчих актів щодо реформування системи соціальних послуг у напрямі створення ринку соціальних послуг та активного залучення до їх надання недержавних організацій.

Розроблено проект Державної програми підтримки сім'ї на період до 2016 року.

З метою удосконалення системи захисту прав дітей, які потребують державної підтримки прийнято Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року.

Затверджено механізм взаємодії місцевих органів влади щодо контролю та соціального супроводу дітей, які виховуються у прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу.

З метою реформування трудового законодавства та вдосконалення механізмів підтримки зайнятості населення прийнято Закон України "Про зайнятість населення", який спрямований на розв'язання проблем безробіття, особливо молоді, та стимулювання створення нових робочих місць.

Водночас, Міністерством підготовлено проект Основних напрямів реалізації державної політики у сфері зайнятості населення на період до 2019 року.

Для удосконалення соціально-трудових відносин та адаптації законодавства України до європейських норм розроблено проект нового Трудового кодексу.

З 2013 року Мінсоцполітики запровадило в практику своєї діяльності планування на середньострокову перспективу, зокрема Міністерством затверджуються плани діяльності на рік та два наступні роки.

Зусилля і кошти держави обов'язково повинні спрямовуватися на створення умов для розвитку галузей освіти, охорони здоров'я, науки, культури, що вкрай необхідне для зміцнення фізичного та духовного здоров'я громадян нашого суспільства. На службі людей мають бути не тільки прибутки, а й мораль, життєздатність системи, яка спирається на свідому діяльність громадян.

В основу системи соціального захисту мають бути покладені такі засади: поширення захисту на осіб, які працюють за наймом, членів їхніх сімей та непрацездатних громадян; диференційний підхід до різних соціально-демографічних груп населення в залежності від ступеня їх економічної самостійності, працездатності, можливос-

тей підвищення добробуту; перерозподіл економічної відповідальності за реалізацію соціальних гарантій між державою, підприємствами і громадянами; визначення рівня соціальних гарантій на підставі системи соціальних нормативів; відповідність форм соціального захисту рівню розвитку ринкових відносин в економіці. В умовах формування ринкової економіки на державі лежить обов'язок розбудови соціальної інфраструктури, яка створює можливості для соціального обслуговування населення, обумовлює економію суспільної праці, збільшує фонд вільного часу людей, поліпшує використання бюджету сім'ї, узгоджує доходи з попитом населення, створює комфортність навколишнього середовища.

Література

1. *Згуровський М.* Україна в глобальних вимірах сталого розвитку // Дзеркало тижня. — 2006. — № 19 (20 травня).
2. *Право* соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. — К.: Знання, 2005. — 381 с.
3. *Трудове* право України: Підручник. — 5-те вид., перер. і доп. — К.: Знання, 2008. — 860 с. — (Вища освіта XXI століття).

І. С. ПОГОРЄЛОВА,
к. іст. н., КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, м. Київ

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ ДОБИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 98–102

Важливу цінність для сучасної Україні має історичний досвід діяльності Української Центральної Ради (УЦР), яка проголосила стратегічною метою побудову Української демократичної держави.

Незважаючи на розбіжності та суперечності щодо майбутнього України, лідери різних політичних осередків дійшли згоди і об'єдналися для створення єдиного керівного органу, який мав очолити боротьбу за відродження української державності. 7 (20) березня 1917 р. була створена Українська Центральна Рада, до якої увійшли представники різних політичних партій і організацій. ЦР, що складалася із соціалістів різних відтінків, ставила першим завданням автономію України і лише на пізніших етапах планувала здійснити соціально-економічні перетворення, які привели б суспільство до соціалізму і утвердили в Україні соціалістичний лад. Українська держава, згідно задумів діячів ЦР мала стати державою трудящого люду, де немає місця експлуатації.

22 березня 1917 р. Рада виступила з відозвою "До українського народу", в якій говорилося: "...Ми закликаємо спокійно, але рішуче домагатися від нового уряду (Тимчасового уряду) всіх прав, які тобі належать і які ти повинен мати, Великий Народе, сам хазяїн на Українській землі...". Відозва дістала схвалення громадськості. Був скликаний Український національний конгрес, де прийняли резолюцію про територіальну автономію України у складі федеративної демократичної Росії та визнали право за Всеросійськими установчими зборами це узаконити. Метод досягнення автономії — мирний демократичний шлях.

Резолюція про автономію є виваженим рішенням, зумовлене низкою причин, зокрема, проголошення самостійності призвело б до того, що Україна залишилась одна під час Першої світової війни, фактично без державних структур, армії, фінансування, надійного матеріального забезпечення. За таких обставин Україна могла стати здобиччю воюючих сторін. Крім того, більшість населення, українських діячів, політичних партій підтримували ідею автономності. Ідея самостійності не набула поширення. М. Грушевський виступав за широку автономію України у складі Росії. Лише, під час українсько-більшовицької війни Грушевський сприйме необхідність незалежної України. До пунктів політичної програми М. Грушевського необхідно віднести: децентралізацію держави, парламентське правління, поділ влади, забезпечення прав національних меншостей; широке самоуправління. Щодо моделі майбутнього суспільно-політичного устрою України, то М. Грушевський не сприймав поліцейсько-бюрократичний устрій, наголошував, що хочемо оперти правління на широких основах самоврядування.

ЦР сформувала виконавчий комітет — Малу Раду. 16 травня 1917 р. до Петрограда прибула делегація і подала ТУ декларацію, в якій вимагала визнання автономії України. Проте, ТУ, продовжуючи великодержавну політику, не підтримав дану резолюцію,

це дало поштовх ЦР діяти рішучіше та еволюціонувати з національно-політичного центру в національно-державний. Вже 10 (23) червня 1917 р. ЦР прийняла І Універсал, в якому стверджувалося право українського народу на автономію у межах етнографічних українських земель у складі Росії. Проголошення І Універсалом автономії України розпочало важливий етап національного державотворення. Вже 15 (28) червня 1917 р. створено перший український уряд — Генеральний Секретаріат.

Складне становище у державі, посилення національно-визвольного руху змусили Тимчасовий уряд шукати компроміс з Радою: ТУ визнав Генеральний Секретаріат вищим органом управління в Україні, його склад мав затверджувався ТУ у Петрограді, а ЦР мала поповнитися представниками національних меншин. Остаточно питання про устрій України і земельне питання мали вирішити Всеросійські установчі збори. Аналізуючи цей компроміс можна вважати, що більшу користь здобув ТУ, адже ЦР віддала йому право затверджувати членів Секретаріату, яке попередньо належало їй [1, с. 97].

Вже 3 (16) липня 1917 р. було проголошено ІІ Універсал, в якому вказано, що ЦР поповниться представниками інших народів та визначить новий склад Секретаріату, який представить на затвердження Тимчасового уряду. Багато науковців оцінює ці кроки Центральної Ради як прояв нерішучості. І все ж, дії ЦР були спрямовані на мирне вирішення питання про автономний статус України, задля компромісу, згоди з ТУ вона пішла на обмеження своїх прав.

Досягнувши угоди з ТУ Рада мала братися за управління країною, однак уряду бракувало навичок управління державою. Замість вирішення проблем, таких як земельне питання, відновлення правопорядку, урядовці втрачали час у суперечках. Точилися міжпартійні дебати з головних питань революційних перетворень, державного будівництва, національної стратегії українства. Ставши на чолі національно-визвольних процесів українські партії мали запропонувати суспільству цілісну програму подальшого розвитку. Поряд із розв'язанням соціальних проблем, необхідно було вирішити питання національно-державного статусу України, визначити основні форми організації влади. Проте, українські партії не розробили цілісної концепції державотворення, яка б підтримувалася всіма партіями. Її розробка і втілення у життя йшли фактично паралельно вже під час революції. Кожна з партій мала власні погляди щодо механізмів створення федерації і пропонувала свої варіанти її функціонування, різні уявлення щодо визначення моделі національно-державного будівництва України — автономна Україна у складі федеративної Росії чи незалежна Україна; парламент європейського зразка, ради робітничих, селянських і солдатських депутатів чи "трудовий принцип" організації влади; військово-політичний союз з Радянською Росією чи альянс із країнами Антанти та ін. [2, с. 11]. Більш того, за доби ЦР розколу зазнали найвпливовіші партії — УПСР і УСДРП.

Практично всі українські партії поділяли думку про необхідність реорганізації земельної справи. Питання полягало у тому, як це зробити: поміркованими заходами з урахуванням інтересів великих землевласників чи радикальним шляхом конфіскації великої земельної власності, до якого схилялась більшість безземельного і малоземельного селянства. Не було в української еліти й стратегічного бачення і єдності щодо ролі військового будівництва. Так, М. Грушевський і В. Винниченко вважали армію злом. Прихильники М. Міхновського навпаки вбачали в українізації військових підрозділів початок створення національної армії для відродження української державності. ЦР не було створено збройну силу, яка відстояла б проголошену державність. Скоро стане зрозумілим, що управляти країною без армії, чиновників неможливо.

Поступово авторитет ЦР серед населення України помітно падає, адже вона зволікала з вирішенням економічно-соціальних проблем, насамперед земельної. Лідери ЦР певний час свідомо ухилялись від обговорення гострих соціально-економічних питань, дотримуючись гасла "Національна справа перш за все — соціальна потім". Вони побоювались, що зосередженість на соціальних аспектах може розколоти національний рух. Подальший розвиток ситуації в Україні показав хибність такої політики. Ситуація загострювалася: господарство знаходилося у стані розрухи, зростало безробіття, ціни, посилювався розлад державного управління. Секретаріат фактично не мав своїх органів на місцях і коштів. Безсилля влади, загострення соціально-національних суперечностей, тягар війни — усе це викликало незадоволення у суспільстві та зумовлювало визрівання політичної кризи, а ЦР втрачала соціальну підтримку трудящих верств українського населення. У посиленні антиурядових виступів значну роль відігравали більшовики, їх радикальні заклики "Мир — народам!", "Земля — селянам!", "Фабрики і заводи — робітникам!", "Націям — самовизначення!" знаходили підтримку серед мас, особливо серед селянства.

25 жовтня (7 листопада) 1917 р. у Петрограді перемогло збройне більшовицьке повстання, в результаті було повалено владу ТУ, проголошено радянську владу, декрети про мир і землю й створено радянський уряд.

7 листопада 1917 р. ЦР прийняла III Універсал, в якому проголосила утворення Української Народної Республіки, що мала існувати у федеративному зв'язку з Росією. Універсал закріплював ряд прав людини і громадянина, декларував програму соціально-економічних і політичних реформ: земля проголошувалася власністю трудового народу, яка переходить до нього без викупу; встановлення державного контролю за виробництвом, 8-годинного робочого дня; скасовувалася смертна кара; розширення місцевого самоврядування. ЦР обіцяла розпочати переговори з Німеччиною. Отже, в III Універсалі зроблено конкретні кроки щодо вирішення головних завдань національного державотворення. Цей Універсал — акт історичної ваги: український народ задекларував свою волю і право на свободу, це перший самостійний державно-правовий документ української демократії XX ст.

Проте, навряд чи можна вважати виправданим проголошення у III Універсалі федерації УНР з Росією і, у той же час, невизнання Раднаркому російським урядом, проголошення УНР як автономної державної одиниці Російської республіки, але не під більшовицькою владою. ЦР мала реальні важелі влади в Україні, але заганяла себе в глухий кут ефемерного союзу з більшовиками. У цій боротьбі з більшовиками, ЦР змарнувала час, майже не реалізувавши нею ж проголошених реформ.

Проголошення УНР викликали неоднозначні оцінки. Появу III Універсалу відсвяткували у більшості міст України, позитивно поставилися українські партії. Водночас, у містах і військах зберігався антиукраїнський дух і прагнення більшовиків встановити радянську владу. Якщо в I Універсалі утверджувалася національна ідея, яка об'єднувала всіх українців, то в III — накреслювалися соціально-економічні заходи, що в різних колах сприймалися по-різному. Так, гостру реакцію викликала позиція ЦР з земельного питання, яке постало через 8 місяців після її утворення. Протестували проти скасування приватної власності на землю землевласники, банкіри й ін. ЦР роз'яснювала, що скасовує приватну власність лише для нетрудових господарств, а трудові господарства площею земель до 50 десятин не відбиратимуть. Не підлягали перерозподілу землі з виноградниками, хмелем, ділянки цукрових заводів. Зрозуміло, що безземельних, малоземельних селян це не задовольняло, тим більше, що ЦР виступила з обіцянкою передати землю селянам після скликання Установчих зборів,

тоді яку Росії вже діяв декрет про землю. Селянство було практично одностайним і виступало за скасування приватної власності на землю і перерозподіл її між тими, хто на землі працює. Така аграрна політика мала негативні наслідки. Проголошення власності трудового народу на землю розколювало українське суспільство на два ворогуючі табори (поміщиків і селян). По-друге, відкладання вирішення аграрного питання обурювало селян, які прагнули негайних змін і негайного його вирішення.

Невдоволення населення використали більшовики. Мирно захопити владу більшовикам не вдалося. Перемога більшовизму стала можливою лише завдяки зовнішній інтервенції. 8 грудня у Харків вступили червоногвардійські загони, розпочалася перша війна Радянської Росії проти УНР. 12 (25) грудня було утворено український радянський уряд. На час вирішальних боїв ЦР не мала організованих військових сил, у чому сама була винна: адже у грудні 1917 р. розпочала демобілізацію армії. Частина військ під впливом більшовицької агітації зайняла нейтральну позицію, деякі переходили на бік більшовиків.

У січні 1918 р. влада ЦР в Одесі була повалена і у інших південних містах, у Криму. Розгорталися бої і на Лівобережній Україні. За умов наступу радянських військ становище в Україні загострювалося, не було єдності у партіях, у самій ЦР. Значна частина робітників підтримувала більшовиків, українське село залишалося здебільшого нейтральним. Нажаль, національна свідомість більшості українських селян не була вироблена, вони не розуміли необхідності боротьби за українську державу, не усвідомлювали того, що без національного визволення неможливе соціальне визволення.

Наступ більшовицьких військ, безрезультативність переговорів із Раднаркомом розвіяли надії керівників ЦР щодо можливості створення федеративної демократичної Росії і, відповідно, перебування у її складі УНР. Бажаючи укласти мирний договір з країнами Четвертного Союзу, не допустити втручання більшовиків у внутрішні справи України, УЦР ухвалює IV Універсал 9 (22) січня 1918 р., в якому проголосила: "Однині УНР стає самостійною, незалежною, вільною, суверенною державою українського народу". Проте, час був втрачений, лідери ЦР не змогли вчасно скористатися піднесенням національних почуттів широких мас навесні-влітку 1917 р. Водночас їхнє спочатку вороже сприйняття ідеї самостійності України формувало у населення негативне ставлення до неї, і проголошення незалежності IV Універсалом не знайшло розуміння у мільйонів пересічних громадян. Усі демократичні права та свободи, проголошенні III Універсалом, були підтверджені IV Універсалом. Проте втілити ці положення Раді не вдалося. Наступала більшовицька армія.

Більшовики 26 січня вступили до Києва, розгорнувши терор проти населення. Останньою надією ЦР була іноземна допомога. Симпатії Ради схилялися на бік Антанти, але реакція, зокрема, Франції, яка відстоювала відновлення єдиної Росії, була неоднозначною. Керівники УНР підписали договір з країнами Четвертного Союзу. Делегація ЦР звернулася з проханням надати УНР військову поміч у боротьбі з більшовиками. А ЦР мала поставити центральним державам 60 млн. пудів сільськогосподарських продуктів.

2 березня 1918 р. іноземні війська вступили у Київ, в Україні формально була відновлена влада Ради, але фактично владу здійснювало командування німецьких і австро-угорських військ. Політика ЦР розчарувала майже усі верстви населення України. Неукраїнці засуджували розрив зв'язків між Україною та Росією, селяни не отримали землі, у заможних селян і землевласників націоналізація їх володінь викликала невдоволення, всі засуджували ЦР за союз з Німеччиною. Рада не змогла створити ефективний державний апарат, щоб навести порядок і контролювати

ситуацію на місцях. Посилювалось безладдя та хаос. Окупаційна влада перестала зважати на український уряд і стала відкрито втручатись у його діяльність.

29 квітня на останньому засіданні Ради було прийнято Конституцію, в яких підкреслюється, що УНР є державою суверенною, самостійною, де панує принцип суверенітету народу України. Проголошення незалежності і прийняття Конституції розпочало відокремлення України від тоталітаризму, імперського мислення. Ідеали УНР полягали в їх орієнтації на розбудову демократичних засад державно-владних відносин. Конституція носила демократичний характер, базувалась на прогресивних ідеях тогочасного конституціалізму.

Отже, у часи діяльності ЦР, ідея незалежності не одразу стала домінуючою. Аналізуючи Універсали та погляди лідерів ЦР простежується принципова позиція: бажання ЦР здійснити демократичну перебудову суспільного і державного ладу України мирними засобами. Різні верстви українського суспільства підтримали і УЦР, і національно-визвольну ідею, і процес українського державотворення. На Раду покладали великі надії солдати, селяни, робітники. Проте з часом авторитет ЦР серед населення падає, адже лідери ЦР не запропонували, адекватних сподіванням основної маси населення, соціальних програм, вона так і не змогла вирішити економічно-соціальні проблеми, це викликало загальне незадоволення у суспільстві та зумовлювало визрівання політичної кризи. Селянство не було задоволено вирішенням аграрного питання, а від позиції селянства залежала доля будь-якої влади. Не було єдності ні у політичній еліті, ні в українському суспільстві щодо подальшої долі України. Різноманітний за позицією склад ЦР, міжпартійна і внутріпартійна боротьба послаблювала зсередини український національний рух, і стала ще однією з причин занепаду ЦР. На відміну від гасел більшовиків, Рада національне питання ставила попереду соціальних питань, останні вирішувала повільно. Неспроможність поєднати національні домагання з економічними завданнями відвернули від неї широкі верстви населення.

Разом з тим, проіснувавши всього 13,5 місяців Центральна Рада, заклала могутні підвалини державного будівництва: вона поновила в Україні державницьку свідомість, очолила відродження національної, суверенної, соборної держави, пройшла еволюцію у прагненнях від автономії — до незалежності, налагодила дипломатичні відносини з іншими державами, її незалежність визнали європейські країни, домоглася визнання прав українського народу на свою державу, культуру, мову. Державно-правові акти УНР стали фундаментом, на якому формувалися і розбудовувалися пізніші державотворчі концепції української нації, надихали наступні покоління на боротьбу за повне визволення України. Не дивлячись на те, що мета ЦР — формування української самостійної держави не була реалізована, вона не зникла, а жила в умах кращих представників українського народу, продовжувала існувати у суспільстві у латентному стані. При виникненні сприятливих умов і оформленні політичних сил, які її репрезентували, вона буде досягнута.

Література

1. *Гунчак Т.* Україна перша половина XX ст. Нариси політичної історії / Т. Гунчак. — К.: Либідь, 1993. — 288 с.
2. *Любовець О. М.* Ідейно-політичні процеси в українських партіях у контексті альтернатив революційної доби (1917–1920 рр.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / О. М. Любовець; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2006. — 31 с.

Ф. К. БИСЕНБАЕВ
к. филос. н., доц. УАІСНС МАУП

ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПА СПРАВЕДЛИВОСТИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 103–106

Несомненно, одной из глубинных причин драматических событий, развернувшихся в Украине, является дефицит справедливости, накопившийся в обществе за последние десятилетия. Механизмы, генерирующие этот дефицит, были, к сожалению, уже изначально заложены в самой базисной структуре общества, его основных институтах, определяющих экономические возможности и социальные условия жизни людей, а так же отношение центральных и региональных органов власти. На порочность самой базовой социально-экономической модели общества не раз указывали ряд известных политиков, ученых, представители экспертного сообщества. Они давно и безуспешно пытались повлиять на изменение социально-экономического курса, предупреждая о бесперспективности и губительности для страны нынешней кланово-олигархической системы, поскольку именно олигархия, в конечном итоге, и является заказчиком той несправедливой, неконкурентной, централизованной, коррупционной модели социально-экономического устройства, которую мы сегодня имеем.

Об осознании властью необходимости реформирования базисной структуры общества свидетельствует представленный Президентом проект изменений в Конституцию, обсуждавшийся в Парламенте летом этого года. “Изменение Конституции — требование времени... Президент изменяет философию государственной власти от Византии к Европе” — заявил, представлявший этот проект, высокопоставленный чиновник из администрации президента [1].

Что же представляет собой философия государственной власти в Европе, полноправное членство в которой, как известно, провозглашено в качестве стратегической цели Украины? В Европе под философией государственной власти имеют в виду, прежде всего, вопрос о принципах государственного строительства вообще. “Эти принципы, — писал немецкий философ И. Кант, — не столько законы, которые дает уже образовавшееся государство, сколько законы, единственно на основании которых и возможно образование государства в соответствии с исходящими из чистого разума принципами внешнего человеческого права вообще” [3, с. 79]. Что это за принципы и какое они имеют отношение к сегодняшним проблемам суверенной Украины?

Акцент на общую справедливость или справедливость основных общественных институтов есть первая главная особенность европейской философии государственной власти, а точнее говоря, ее политической философии. “Общая справедливость отвечает на вопросы о предназначении и смысле совместного, объединенного, социально упорядоченного существования в обществе и государстве” [2, с. 457].

Современное европейское общество — это общество *эгалитарной справедливости*, под которой понимается равенство в свободе, равенство возможностей и жиз-

ненных шансов граждан. В концепциях справедливости, представленных в европейской политической философии, таких, как либерализм, коммунитаризм, социализм, либертаризм, феминизм, нет разногласий относительно фундаментальной ценности эгалитарного принципа справедливости (в основании которого, как известно, лежит великая идея христианства о равенстве всех перед Богом). Спор между ними ведется лишь о более точной реализации "высшего идеала равенства жизненных шансов", будь то через равную свободу, через предоставление социальных гарантий, через социализацию собственности, путем предоставления равных прав женщинам или равенства людей в рамках общин.

Ясно, что социальная *несправедливость* может корениться не только в самих фундаментальных принципах, но также и в том, как эти принципы применяются в жизни. Одна из особенностей европейского опыта государственного строительства — это стремление к постоянному совершенствованию процедур во всех системах и общественных институтах с целью свести к минимуму возможность произвола. Опыт деятельности тоталитарных и авторитарных режимов в 20 веке показал, какое принципиальное значение в функционировании политической системы имеет демократическая система сдержек и противовесов, разделение властей в качестве механизма процедурной справедливости, позволяющий избежать чрезмерного сосредоточения политической власти в одних руках, и, прежде всего, строжайшее отделение исполнительной власти от законодательной, и в этой связи — недопущение самовластного исполнения государством законов, которые оно само себе устанавливает. Именно это зло, т. е. самовластие, отмечал еще Кант, является наиболее разрушительным для жизни общества. "Правительство, которое было бы также законодательствующим, — писал он, — следовало бы назвать деспотическим в противоположность патриотическому, под которым, однако, подразумевается не отеческое правительство — самое деспотическое из всех правительств (к гражданам относятся как к детям), а отечественное, при котором само государство хотя и обращается со своими подданными как с членами одной семьи, но, в то же время, относится к ним как к гражданам государства, т. е. по законам их собственной самостоятельности, каждый из них сам себе господин и не зависит от абсолютной воли другого лица — равного ему или стоящего над ним" [3, с. 238].

Основные положения европейской модели справедливости отражают стремление к идеальной организации взаимодействия институтов гражданского общества с органами государственной власти. Принцип эгалитарной справедливости предполагает необходимость значительного государственного вмешательства в отношения распределения и весьма сильной социальной политики, содержащей конкретные программы, направленные на возмещение незаслуженного неравенства как результата общественного случая. Иначе говоря, социальное различие в богатстве, доходах, политическом положении не должно влиять на шансы человека в получении образования, доходов и власти. Стремление европейских государств обеспечить равный доступ к образованию и культуре путем субсидий общественному образованию способствует достижению фактического, а не только формального равенства возможностей. Обеспечение равных стартовых условий предотвращает образование монополий и гарантирует всем социальный минимум. Используя марксистскую терминологию можно сказать, что речь в данном случае идет не столько о "производстве средств к жизни", сколько о "производстве самого человека". Кто, например, сто лет тому назад, мог предположить, что равный доступ к среднему образованию будет закреплен в Конституциях большинства стран мира в качестве фундамен-

тального права человека. Само развитие общества достигла сегодня такого уровня, что без элементарной грамотности невозможно и представить себе современного человека. Несомненно, равный доступ к начальному и среднему образованию в значительной степени уравнял жизненные шансы и перспективы большинства людей по сравнению с предшествующими веками. Однако общество не стоит на месте, оно развивается в сторону все большего усложнения, появления все новых, усложненных форм социальности вообще, которые, неизбежно, будут порождать и новые формы "незаслуженного неравенства" между людьми с последующими новыми попытками их возмещения государством.

Один из парадоксов общественного бытия Украины заключается в том, что сокрушаясь по поводу всеобъемлющей социальной несправедливости в стране, мы, однако, мало способны понять, какую же именно справедливость мы хотим получить в результате, каковы причины несправедливости и что именно надо сделать, чтобы общество стало справедливее. Когда заходит речь о справедливости, у нас крайне дискуссионным оказывается, как правило, лишь вопрос о справедливом социально-экономическом распределении. Именно эта тематика условно обозначается как "социальная справедливость" на фоне отсутствия хотя бы приблизительного консенсуса по поводу вопросов правовой или эгалитарной справедливости, требующей демократического общественного устройства, формального гражданского равенства и обеспечения ряда фундаментальных личных свобод,

Между тем, именно установление в обществе исходного принципа эгалитарной справедливости, т. е. равенства всех в свободе, равенства жизненных шансов и возможностей есть та основа, опираясь на которую только и можно надеяться установить в обществе какие-то общезначимые рациональные стандарты распределительной справедливости, упорядочивающие экономические и социальные неравенства. Речь, по сути, идет о таких, признаваемых обществом в целом, правилах и принципах, лишь следуя которым люди могут быть уверены, что большинство по статусу, доходу и авторитету результатов заслуживается справедливо. "Справедливость есть главная добродетель общественных институтов, подобно тому как истина есть главная добродетель научных систем. — пишет современный американский философ Дж. Роулс — ... Социальные институты являются справедливыми в том случае, когда нет произвольных отличий между индивидами в отношении их базовых прав и обязанностей, в том числе и тогда, когда правила сообщества определяют должный баланс между соперничающими притязаниями групп во имя преимуществ в общественной жизни в целом" [3, с. 230–232].

Путь обретения либерально-эгалитарной справедливости в Украине весьма затруднен, но не из-за отсутствия автономных и инициативных индивидов, осознавших свои достоинства и права, сколько из-за реального бесправия людей и отсутствия равенства возможностей. Как уже отмечалось, под именем либерализма у нас фактически восторжествовала иерархическая феодально-клановая система распределительной справедливости. Произошло удивительное смешение понятий таким образом, что те, кто называли себя либералами, проповедовали свободу, в действительности преследовали цели частного обогащения и торжества частных интересов за счет всеобщего. Государству в Украине необходимо обеспечить действенность принципа "равенство возможностей". Речь, по сути, идет, если воспользоваться языком социологической теории, об обеспечении открытого характера социальной мобильности, как важнейшего условия свободного самоопределения личности в обществе. Только на основе принципа равенства возможностей имеет смысл безусловное

требование правового долга, обращенное к субъекту власти, осуществляющему внешнее принуждение: “исключи войну между индивидами, воздавая каждому свое”. В свете этого принципа “своим” каждого индивида может быть признано только то, чего он достиг “благодаря таланту, прилежанию и удаче” [3, с. 81]. В этом смысле, благо государства, стремящегося проводить справедливую социальную политику, состоит не в обеспечении благосостояние граждан и их счастья, а, прежде всего, в устранении препятствий, которые мешают им добиваться успеха собственными силами и пользоваться заслуженным счастьем. Человек, считает Кант, может почитать себя счастливым “ в каждом состоянии, если только он сознает, что причина того, что он не поднимается на равную ступень с другими... лежит не в непреодолимой воле других людей, а только в нем самом (в его способностях или в его непреклонной воле) или же в обстоятельствах, которые он никому не может поставить в вину” [3, с. 83]. Ясно, что забота о соблюдении справедливости должна безусловным образом ставиться на первый план во всех действиях власти. Любые другие цели и задачи должны стать вторичными, подчиненными по отношению к ней. Это же, по сути, означает, что ни одна, затеваемая властью, экономическая и социальная реформа не будет иметь успеха, если ей не будет предшествовать ряд строго-правовых мер, направленных на обеспечение правовой справедливости, на искоренение основных злоупотреблений власти, выразившихся, прежде всего, в сращении власти и бизнеса, в установлении узким кругом лиц жесткого контроля над процессами социальной дифференциации, происходящими в обществе.

Литература

1. *В Администрации* президента рассчитывают на принятие новой Конституции до 15 августа // Комсомольская правда в Украине. 10 июля 2014.
2. *Гусейнов А. А.* Справедливость // Этика: Энциклопедический словарь. — М.: Гардарики, 2001.
3. *Кант И.* Сочинения в шести томах. — Т. 4, ч. 2. — М.: Мысль, 1965.
4. *Роулс Д.* Теория справедливости // Этическая мысль: научно-публистические чтения. — М.: Политиздат,1990.

А. С. БАНДУРКА
к. філос. н., УА ІСНС МАУП

САНІТАРНИЙ КОРДОН ЯК МЕТОД ПРОТИДІЇ РОЗПОВСЮДЖЕННЮ РАДИКАЛЬНИХ ІДЕЙ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 107–109

Суспільне життя повне парадоксів. Один з них — боротьба з тероризмом по всьому світові одночасно із існуванням тенденції по збільшенню підтримки населенням радикальних угрупувань, у багатьох країнах світу [див., напр. 1]. Перше пов'язано з екстремістською активністю, яка почалася більше десяти років тому з атаки на башти Всесвітнього торгівельного центру в Нью-Йорку, друге — з наслідками економічної кризи, високим рівнем безробіття, вимушеним зменшенням видатків на соціальну сферу та розчаруванням в класичних методах політичної боротьби.

Терористичні акти організовують члени різноманітних радикальних угрупувань, і не лише релігійних, як було під час сумнозвісних терактів 9/11, але й молодіжних чи політичних. Так, масовий розстріл на острові Утойя був скоєний норвезьким націоналістом Андерсом Брейвіком, а підрив федеральної будівлі в Оклахома-Сіті американцями з антиурядовими поглядами — Тімоті Маквеєм та Террі Ніколсом.

Задля протидії новим терористичним актам в аеропортах всього світу посилили міри безпеки, поставили залізні рамки при вході в адміністративні будівлі, почали ретельно перевіряти відвідувачів масових заходів, однак майже нічого не зробили для того, щоб запобігти поширенню деструктивних ідей, особливо серед молоді. Виходить, що цивілізований світ сьогодні більше боїться засмаглих терористів, що можуть захопити літак, та світлих арійців, які можуть розстріляти їх дітей, ніж того, що їх діти самі можуть перетворитися на масових вбивць. Ба більше, дивлячись на зростання рівня підтримки ультраправих радикальних партій у Греції, Франції, Бельгії та інших цивілізованих країнах, виходить, що жахливі уроки початку XXI століття не всіма були засвоєні добре. Не дивно, що ліберально-демократичні сили знову піднімають питання про запровадження механізму "санітарного кордону" у внутрішній політиці держав [див. напр. 2].

Санітарний кордон є умовною назвою груп держав (Польща, Фінляндія, Литва, Латвія, Естонія), які стримували проникнення комуністичних ідей в західні країни з Радянської Росії та СРСР (1918–1940) [3], проте сьогодні у вузькому сенсі під санітарним кордоном в політиці розуміють систему держав, об'єднаних для створення бар'єру між країнами, взаємодія яких являє загрозу для інших. У широкому — це метод боротьби з поширенням небезпечних ідей шляхом ізоляції та відмови від співпраці з їх розповсюджувачами. Прикладом санітарного кордону "у дії" слугує об'єднання лівих та правих "системних" партій в Бельгії в ad hoc коаліції перед виборами з єдиною метою недопущення сепаратистів в парламент [4]. І, хоча "Фламандський інтерес" — таки прорвав санітарний кордон на останніх парламентських виборах в Бельгії, його доцільність підтверджена часом.

Питання запровадження механізму "санітарного кордону" ще до недавнього було неактуальним для України. Так, зокрема на сайті Геніческої районної державної адміністрації стверджується, що "за період 2002–2010 років у країні було зареєстровано 6 випадків вчинення або підготовки терористичних актів, що не несли значної загрози" [5]. Навіть високий рівень підтримки націоналістичної партії ВО "Свобода" на чергових виборах народних депутатів 2012 року не свідчив про радикалізацію українського суспільства. Зневірений електорат "м'яко" реагував на екстремістські заклики "Свободи", оскільки був впевнений в їх популістській природі [6]. І лише в 2014 в побутовий лексикон одвічно толерантних українців увійшов термін терорист, коли так звані народні Донецька та Луганська республіки були визнані терористичними організаціями.

Попри існування очевидних фактів підтримки (у тому рахунку й підтримки людським ресурсом) антиукраїнських воєнізованих угрупувань урядом Російської Федерації, до лав даних терористичних угрупувань входять також й громадяни України, вороже налаштовані до своєї Батьківщини з різних причин. Можливості їх перевиховати в держави на сьогоднішній день немає. І коли виникає питання, як зупинити подальше розповсюдження руйнівних ідей, провідні фахівці пригадують досвід Європи, пропонуючи відмовитися не лише від перемовин з терористами, але й повністю ізолювати те населення Донбасу, що їх підтримує, депривувавши від усіх матеріальних, соціальних та культурних благ України. Такий терапевтичний хід мав би на меті показати ступінь спорідненості з іншими регіонами та залученості в загальну економіку країни, однак, чи не призведе він до подальшої радикалізації населення, інтенсифікації терористичної діяльності, розподілу на "своїх" та "чужих" тощо?

Для протидії тероризму Україні потрібен не внутрішній санітарний кордон, а довготривала реабілітація "хворих". За умови недієздатності держави, сьогодні боротьба з екстремізмом лягає повністю на плечі громадських активістів, готових займатися роз'яснювальною роботою та політичної освітою широких верств населення, волонтерством, благодійністю, консультуванням, оскільки, розчарованість в політиці ліберально-демократичної інтелігенції не означає розчарованість в ній люмпенів, які охоче підхоплюють гучні радикальні гасла та намагаються втілювати їх у життя, не розуміючи можливих руйнівних наслідків.

Література

1. *Андреев А., Польская К.* Болгария: радикализация общества накануне парламентских выборов. — [Електронний ресурс] // Deutsche Welle. — 11/05/2013. — Режим доступу: http://dw.de/p/18SLs
2. *Литвин*: 5-процентный барьер для Украины неприемлем. Пусть лучше будет "санитарный кордон" // Цензор. нет. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://censor.net.ua/news/209496/litvin_5protsentnyyi_barer_dlya_ukrainy_nepriemlem_pust_luchshe_budet_sanitarnyyi_kordon
3. *Яценко Н.* Санитарный кордон // Толковый словарь обществоведческих терминов [Електронний ресурс]. — 1999. — Режим доступу: http://www.slovarnik.ru/html_tsot/s/sanitarn3y-kordon.html
4. *Портякова Н.* Бельгийские ультраправые прорвали "санитарный кордон" [Електронний ресурс] // "Коммерсант". — 10/10/2006/ — Режим доступу: http: // www.kommersant.ru/doc/711596

5. *Державна* політика у сфері протидії тероризму // Сайт Генічеської районної державної адміністрації. — [Електронний режим]. — Режим доступу: http: // genichesk-rda. gov. ua/index. php?option=com_content&view=article&id=583&Itemid=270
6. *Лихачев В*. Тягнибок и все-все-все. ВО “Свобода” в европейском контексте [Електронний ресурс] // “Хадашот”. — № 2. — лютий 2013. — Режим доступу: http: // hadashot. kiev. ua / content / tyagnibok-i-vse-vse-vse-vo-svoboda-v-evropeyskom-kontekste

Н. Г. БАЄВА

магістр з адм. менеджм., м. Київ

НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АМБУЛАТОРНОЇ АКУШЕРСЬКО-ГІНЕКОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 110–112

Державна політика у сфері охорони здоров'я спрямовується на підвищення рівня здоров'я, поліпшення якості життя і збереження генофонду Українського народу. Реалізація цієї політики потребує здійснення комплексу державних і галузевих заходів, серед яких провідне місце займає здійснення активної демографічної політики, спрямованої на стимулювання народжуваності і зниження смертності, збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я населення [1].

Стратегія розвитку акушерсько-гінекологічної допомоги базується на принципі єдності здоров'я матері та дитини. Реформування діяльності галузі охорони здоров'я визначається переорієнтацією на первинну медико-санітарну допомогу вагітним, жінкам, дівчаткам, яка має пріоритетне значення. Вищезазначеним питанням призначено низку організаційних наказів та методичних рекомендацій Міністерства охорони здоров'я України [2–4].

Основними принципами амбулаторної акушерсько-гінекологічної допомоги залишаються: систематичний, кваліфікований, в рівній мірі доступний в селах і містах лікарський, фельдшерський профілактичний нагляд за жінками, своєчасна діагностика і лікування акушерської та гінекологічної патології, широка інформаційно-просвітницька робота з питань репродуктивного здоров'я, планування сім'ї, підготовки вагітних до пологів.

Для поліпшення якості акушерсько-гінекологічної допомоги на догоспітальному етапі розроблено державні стандарти профілактичних, лікувально-діагностичних та реабілітаційних заходів. Потребують доопрацювання і нормативного врегулювання технологічні моделі клінічних лікарень, науково-дослідних установ та підвищення ролі науковців у вирішенні проблем репродуктивного здоров'я. Охорона здоров'я матері й дитини виступають пріоритетним напрямом діяльності держави, спрямованим на збереження генофонду нації. Особливого значення набуває об'єднання акушерської і гінекологічної служб із загальною медичною службою для оздоровлення населення підліткового віку, здійснення заходів щодо планування сім'ї, орієнтація акушерства на перинатальну охорону плода, вдосконалення діяльності центрів і кабінетів пренатальної діагностики, покращення загальної медичної і спеціалізованої допомоги вагітним.

Актуальними залишаються проблеми профілактики, своєчасної діагностики і лікування хворих на онкогінекологічні захворювання. Створення акушерсько-гінекологічних відділень у складі багатопрофільних лікарень, організація об'єднаних акушерсько-терапевтично-педіатричних комплексів розширює можливості для сво-

єчасного надання невідкладної допомоги фахівцями суміжних спеціальностей (хірурги, урологи, терапевти, неонатолоти та ін.), а також для організації сучасних потужних відділень інтенсивної терапії і реанімації, цілодобової лабораторної служби і функціональної діагностики. Для покращення спеціалізованої допомоги матерям і дітям створюються перинатальні центри, які обладнані сучасною лікувально-діагностичного апаратурою для оцінювання і корекції стану плода, догляду й лікування недоношених, незрілих і хворих новонароджених.

Акушерсько-гінекологічну допомогу в Україні організує Головне управління медичної допомоги дітям і матерям Міністерства охорони здоров'я (МОЗ) України. Основні законодавчі акти з питань охорони материнства і дитинства приймає відповідна комісія Верховної Ради України. У складі Головного управління медичної допомоги дітям і матерям МОЗ є відділи лікувально-профілактичної допомоги дітям і акушерсько-гінекологічної допомоги, які здійснюють організаційно-методичне керівництво акушерсько-гінекологічною допомогою шляхом реалізації чинного законодавства, наказів, інструкцій, методичних вказівок і рекомендацій, інформаційних листів, службових розпоряджень. Важливі питання акушерсько-гінекологічної допомоги обговорюються на засіданнях Колегії МОЗ України. Головний акушер-гінеколог МОЗ України входить до штату Головного управління. Головні акушери-гінекологи регіонів працюють за планом, затвердженим начальником Головного управління або завідувачем обласного (міського) відділу охорони здоров'я. Основними завданнями головних акушерів-гінекологів є такі: вживання заходів щодо профілактики гінекологічних захворювань і ускладнень гестаційного періоду; виявлення початкових стадій захворювань; покращення якості лікування; впровадження в практику акушерсько-гінекологічних закладів новітніх методів діагностики і лікування, прогресивних форм і методів роботи з метою зниження материнської і перинатальної захворюваності й смертності, професійної захворюваності, онкогінекологічних та інших захворювань, підвищення ефективності лікування.

Головний акушер-гінеколог залучає до виконання зазначених вище обов'язків асоціації та товариства акушерів-гінекологів, акушерсько-гінекологічні заклади, а також територіальне розміщені кафедри вузів і профільні відділи НДІ.

Керівництво акушерсько-гінекологічною службою в районі здійснюється центральною районною лікарнею, у штаті якої є посада заступника головного лікаря з питань материнства й дитинства. Важливу роль відіграє обласна лікарня, до складу якої входять гінекологічні й акушерські відділення. Вони координують роботу базових і виїзних жіночих консультацій.

У забезпеченні належного санітарно-гігієнічного стану лікувально-профілактичних закладів активну участь беруть обласна, міська і районні санітарно-епідеміологічні станції.

До спеціальних закладів акушерсько-гінекологічної допомоги належать: заклади амбулаторного типу — жіночі консультації як у складі пологового будинку, поліклініки, так і самостійні; пологові будинки; гінекологічні стаціонари; акушерсько-гінекологічні відділення районних, міських та обласних лікарень, великих медико-санітарних частин; фельдшерсько-акушерські пункти.

Амбулаторно-поліклінічна допомога, яка надається жіночими консультаціями, є основним видом акушерської допомоги. Основними завданнями жіночої консультації виступають: диспансеризація вагітних; профілактика материнської та перинатальної захворюваності і смертності; надання допомоги гінекологічним хворим; вживання заходів щодо планування сім'ї; профілактика і виявлення передрако-

вих і онкологічних захворювань; активне відвідування хворих удома; санітарно-просвітня робота; організація шкіл материнства; експертиза непрацездатності.

Жіноча консультація проводить свою роботу за принципом дільничного обслуговування населення, яке мешкає у закріпленому за нею районі. Дільниця лікаря акушера-гінеколога налічує до 3 тис. жінок дітородного віку, а у випадках організації жіночої консультації при медико-санітарній частині підприємства — до 1,5 тис. робітниць.

Таким чином, охорона здоров'я матері й дитини є пріоритетним напрямом діяльності держави, спрямованим на збереження генофонду нації.

Література

1. *Концепція* розвитку охорони здоров'я населення України / Указ Президента України від 7 грудня 2000 року № 1313/2000.
2. *Наказ* МОЗ України від 28.12.2002 № 503 "Про удосконалення амбулаторної акушерсько-гінекологічної допомоги в Україні".
3. *Наказ* МОЗ України від 15.07.2011 № 417 "Про організацію амбулаторної акушерсько-гінекологічної допомоги в Україні".
4. *Наказ* МОЗ України від 09.01.2014 № 7 "Про внесення змін до наказу МОЗ України від 15 липня 2011 року № 417 "Про організацію амбулаторної акушерсько-гінекологічної допомоги в Україні".

О. І. ОВАДЕНКО
магістрантка, УАІСНС МАУП

Ю. В. РУЛЬ
докт. мед. н., доц., УАІСНС МАУП

ЗНАЧЕННЯ ГРАФОЛОГІЇ ДЛЯ РОБОТИ З КАДРАМИ У ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 113–121

Існує багато областей застосування графології. Найпоширенішою областю застосування, зокрема за кордоном, є визначення психологічного й психічного профілю людини при її працевлаштуванні й визначення, чи може вона виконувати посадові обов'язки, враховуючи її індивідуальні психологічні особливості [1, с. 50].

Графологія також застосовується в професійному орієнтуванні для оцінки рис характеру людини і її психологічної й психічної, а іноді, навіть, клінічної характеристики щоб надати допомогу у визначенні рівня та напряму тієї області діяльності, де людина може успішніше реалізувати себе й досягти кращих результатів. Велике значення графології в консультуванні по певних психологічних проблемах і проблемах порушень психіки та поведінки людини [2, с. 60].

Графологія, як і будь-який психологічний аналіз, є наукою, на межі мистецтва. Ступінь успішності графологічного аналізу залежить від підготовки фахівця, його особистого досвіду, навичок. Більшість шкіл графології вважають за необхідне починати з отримання загального враження про рукопис. Потім досліджуються окремі показники: розмір, нахил, ширина, вертикальні пропорції, правильність, зв'язаність, форма з'єднання, натиск, швидкість, ритм, рівномірність ліній, ступінь спрощення написання літер, відстань між словами й рядками, загальне розташування й численні дрібні деталі, такі як манера ставити крапки над "і" [3, с. 225].

Вивчення цих характеристик — "чиста графологія", цілком наукова процедура в тому розумінні, що такі фактори, як пропорції й кути, розміри й інтервали можуть бути виміряні й досліджені методами оброблення цифрової інформації [4, с. 187].

Найбільш рельєфні зміни у динаміці розвитку інтелекту ми отримали при графологічній експертизі зразків писемної творчості та образотворчого мистецтва у абітурієнтів які поступають до вищого закладу "Міжрегіональної Академії управлінням персоналом".

Основною проблемою в графології на мій погляд є складність підтримки професійного рівня. Про це самі графологи говорять і пишуть багато. Аналіз почерку, безумовно, один з найцікавіших елементів культурного шару цивілізації. Але для того, щоб він не став черговою історичною реліквією, необхідний постійний приплив молодих сил. Мотивованих і творчих. Це не відбувається так, як хотілося б. Графологія помітно старіє. При цьому зберігається її висока вимогливість.

Нажаль в Україні популяція графології набирає обертів дуже повільно [5, с. 8].

За основу дослідження ми брали графологічний аналіз з допомогою якого ми вимірювали інтелект.

Для графологічного аналізу почерку ми використовували різні диктанти абітурієнтів які не знали, що буде проводитись дослідження. Це додає впевненості та чіткості.

Після ретельного графологічного аналізу писемної мови ми порівнювали з оцінками абітурієнтів як ознаками їхнього інтелекту та отримуємо наявність чи відсутність, рівень та напрямок зв'язків між ними. Це дає змогу за каліброваними даними почерку побудувати і математично описати функції цих зв'язків.

Дослідження проводилось по етапна.

Першим етапом проведення дослідження являється ретельна інтерпретація тесту кожного респондента за певними критеріями, усього їх двадцять дев'ять. Після інтерпретації письма була зведена таблиця для на дальшої її обробки.

Другим етапом проведення дослідження був графологічний аналіз підпису за тридцяти п'яти іншими критеріями, які мали іншу структуру та іншу інтерпретацію. Зведена таблиця.

Третім етапом було вивчення та підрахунок балів кожного респондента. Зведена таблиця містила в собі також паспортні дані респондента, в якій враховувались бали з навчальних закладів таких як: школа, технікум, інститути, академії.

Побудова кореляційної матриці та визначення статистичної значимості коефіцієнтів кореляції причинно-наслідкового зв'язку між показниками інтелекту (факторіальні показники) та показниками графологічного аналізу почерку, текстів (результуючі показники), зроблені піддослідними, та виявлення і наукове обґрунтування найбільш маніфестних результуючих графологічних показників.

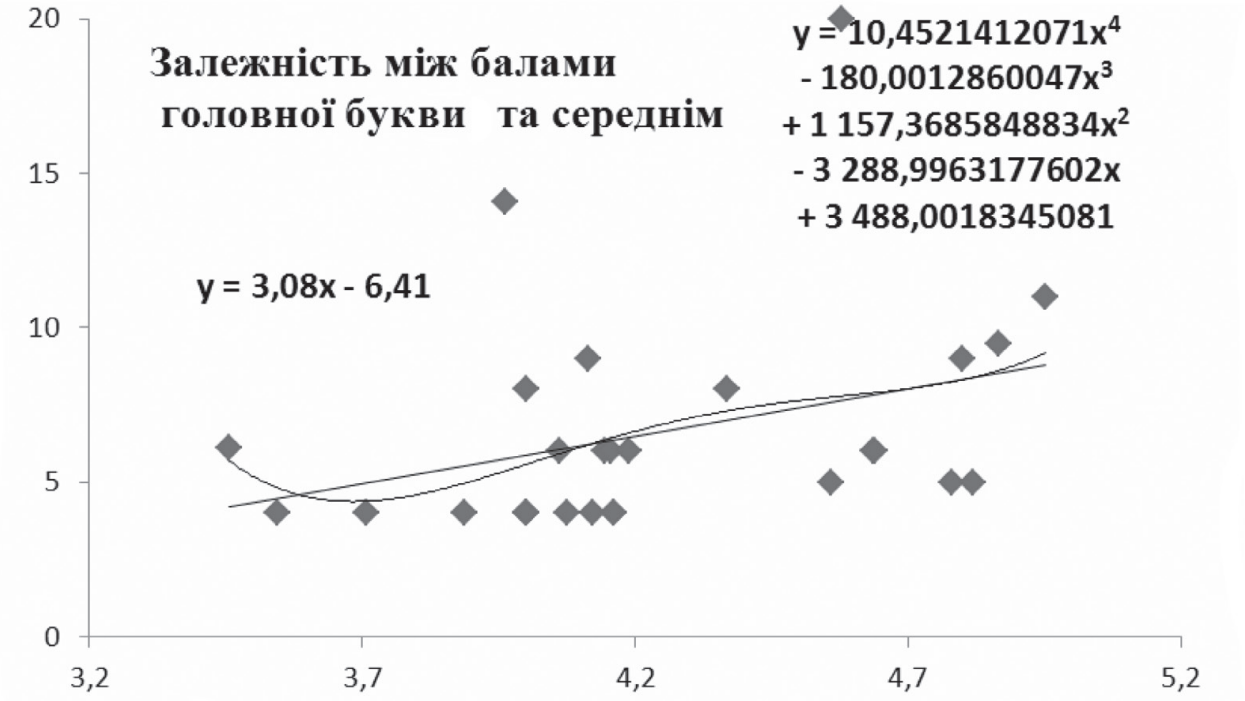

Висновок 1: кожним збільшенням відстані між словами на 1 мм імовірність середнього балу успішності збільшується на 3,08 бали.

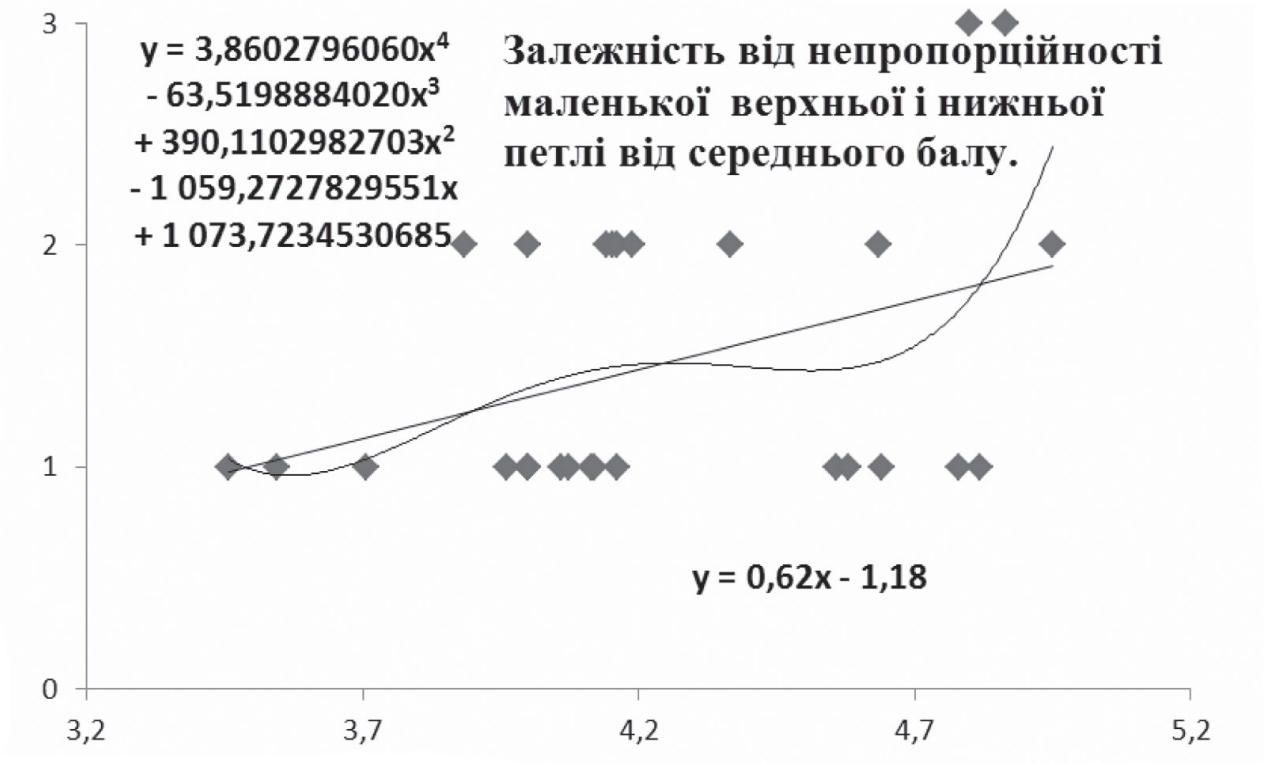

Висновок 2: Залежність від непропорційності маленької верхньої і нижньої петлі від середнього балу збільшується на 0,62 бали.

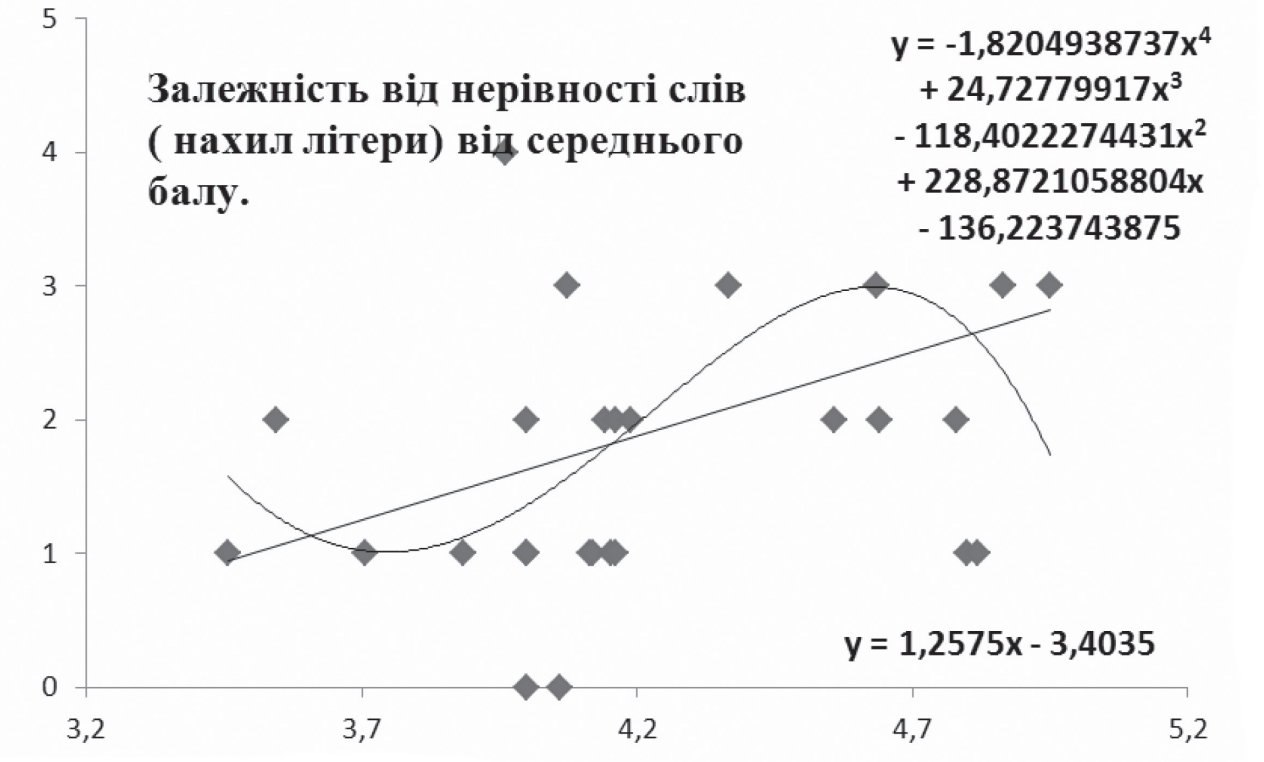

Висновок 3: Залежність нерівності слів від середнього балу 1 мм імовірність середнього балу успішності збільшується на 1,2575 бали.

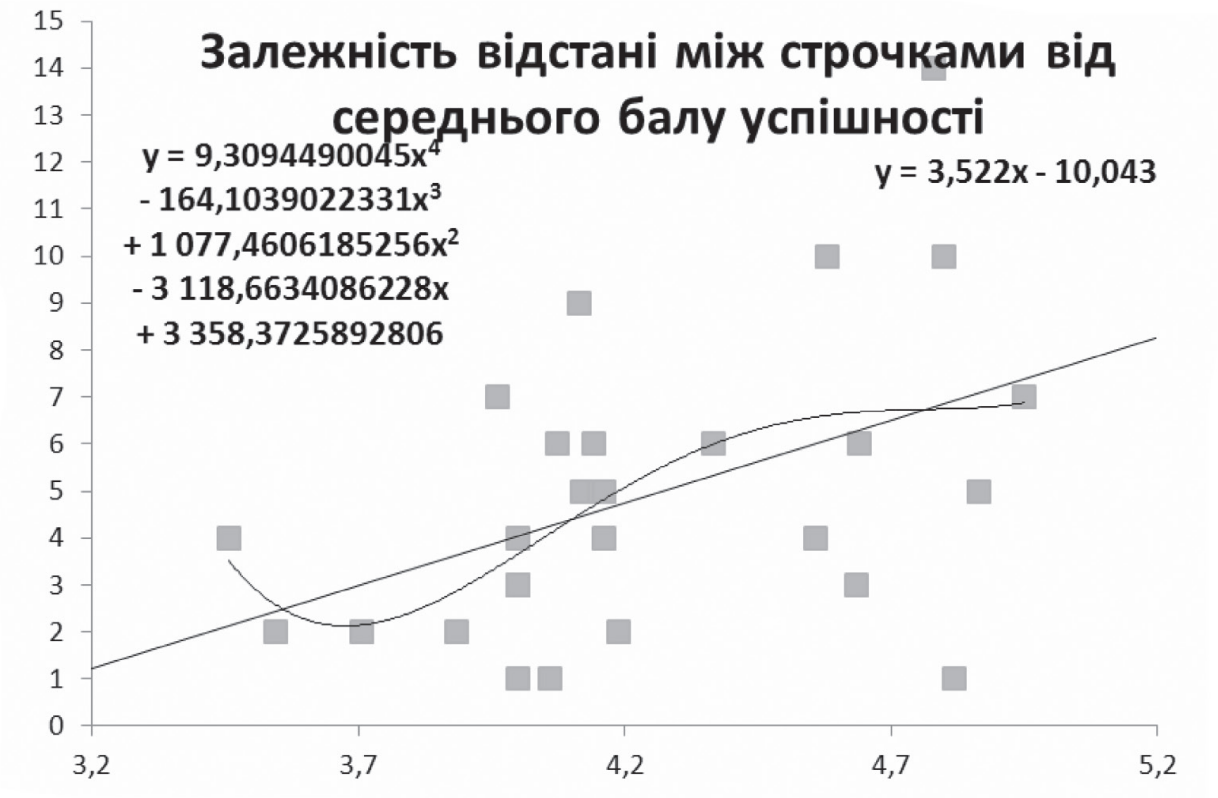

Висновок 4: Залежність відстані між строчками від середнього балу успішності, імовірність середнього балу успішності збільшується на 3, 522 бали.

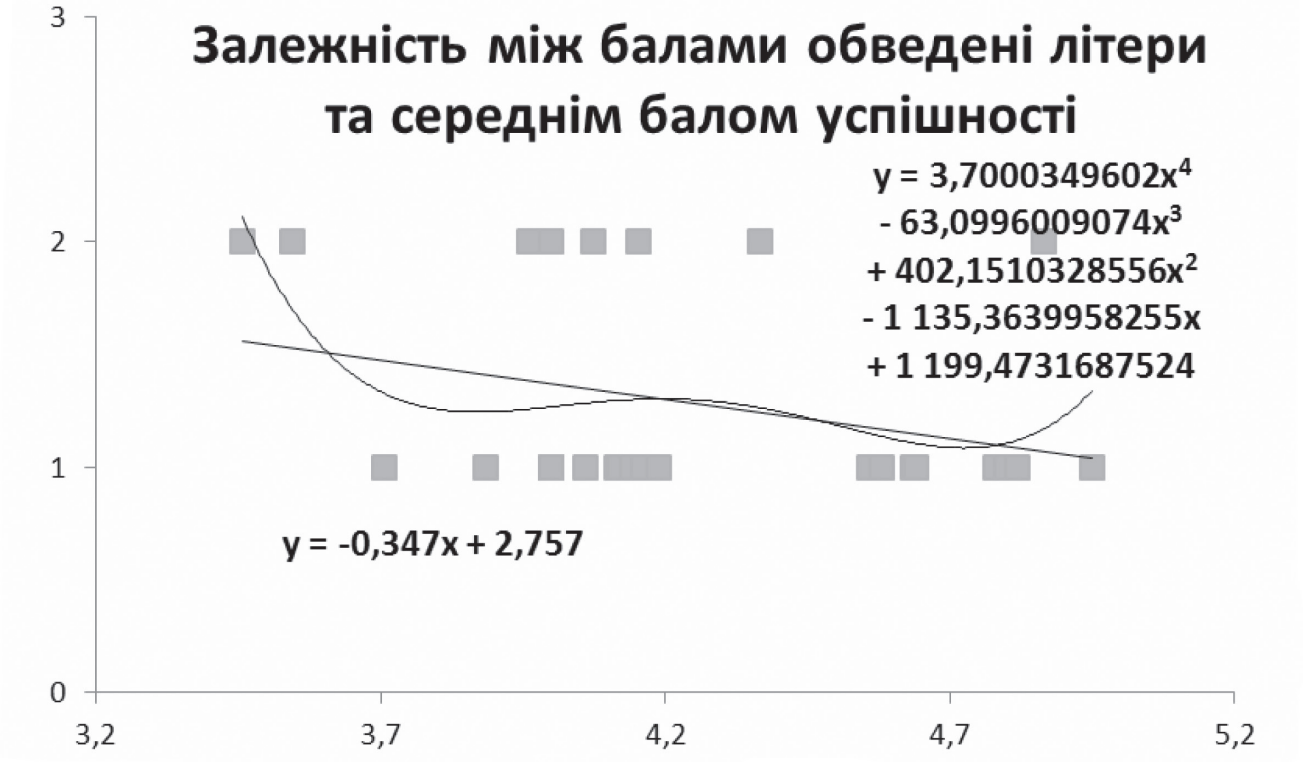

Висновок 5: Залежність між балами обведені літери та середнім балом успішності, імовірність середнього балу успішності зменшуються на — 0,347 бали.

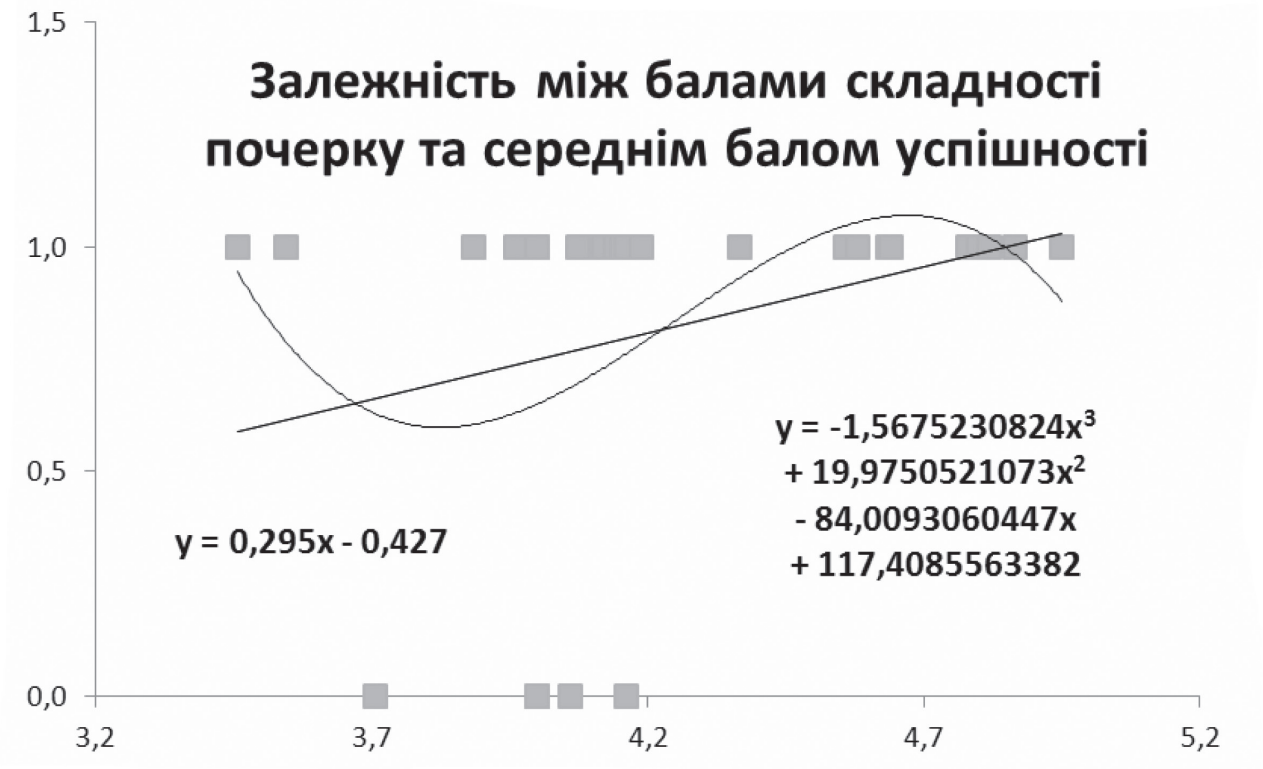

Висновок 6: Залежність між балами складністю печерка та середнім балом успішності, імовірність середнього балу успішності збільшується на — 0,295 бали.

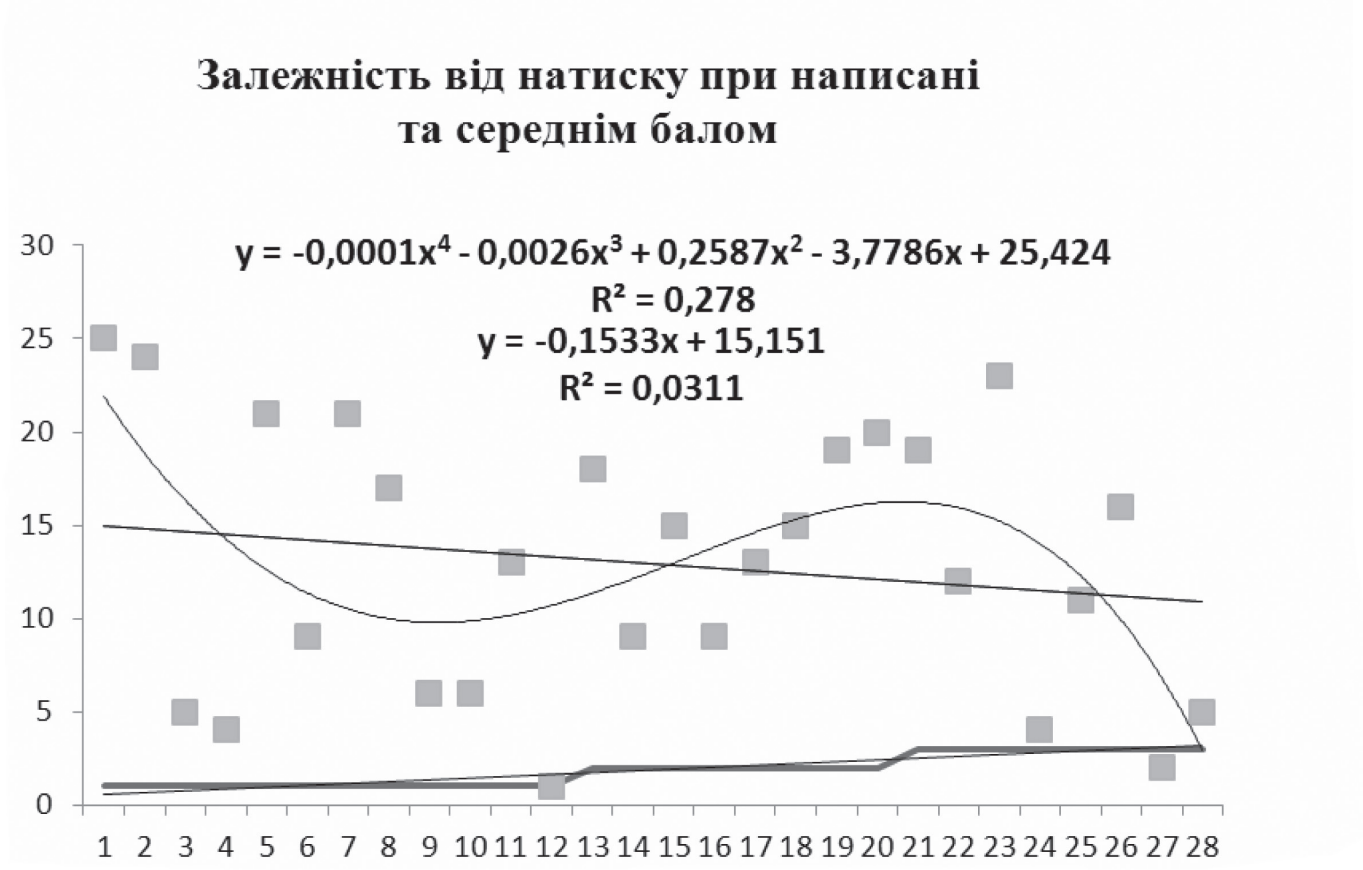

Висновок 7: Залежність від натиску при написані та середнім балом, імовірність середнього балу успішності зменшується на — 0,1533 бали.

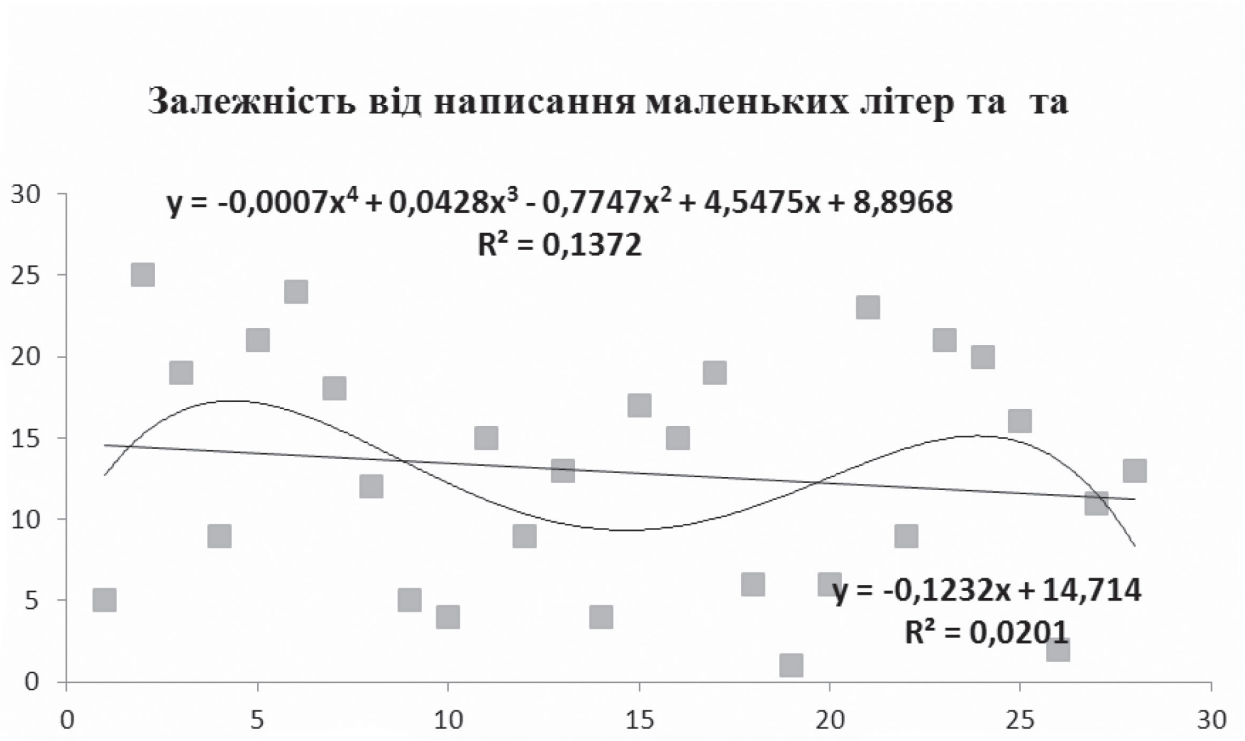

Висновок 8: Залежність від написання маленьких літер та середнім балом, імовірність середнього балу успішності зменшується на — 0,1232 бали.

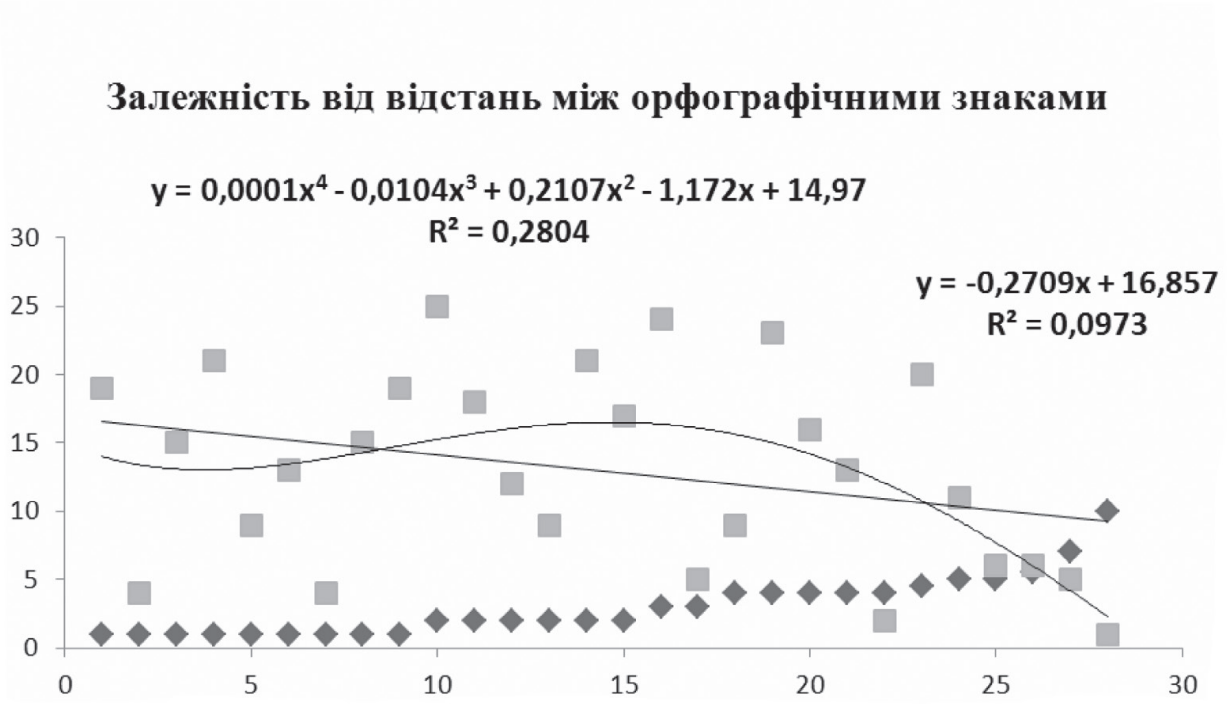

Висновок 9: Залежність від відстань між орфографічними знаками та середнім балом, імовірність середнього балу успішності зменшується на — 0,2709 бали.

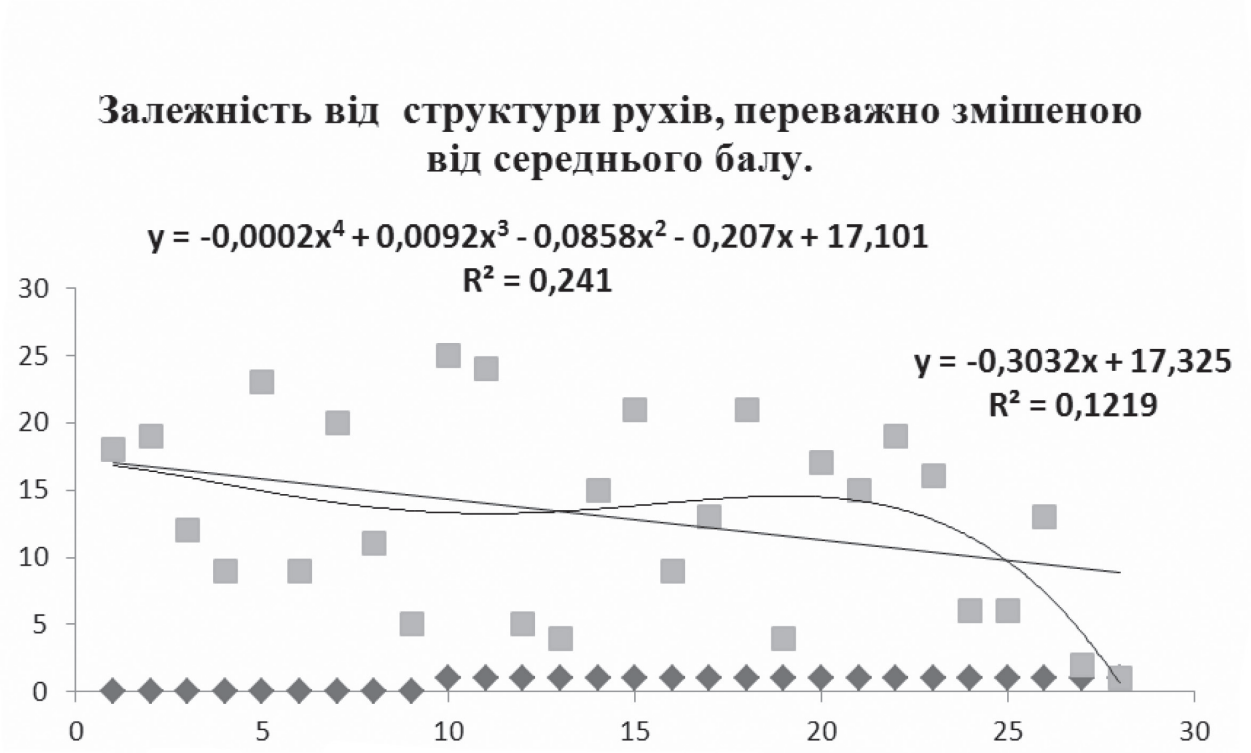

Висновок 10: Залежність від структури рухів, переважно замішеною від середнього балу, імовірність середнього балу успішності зменшується на — 0,3032 бали.

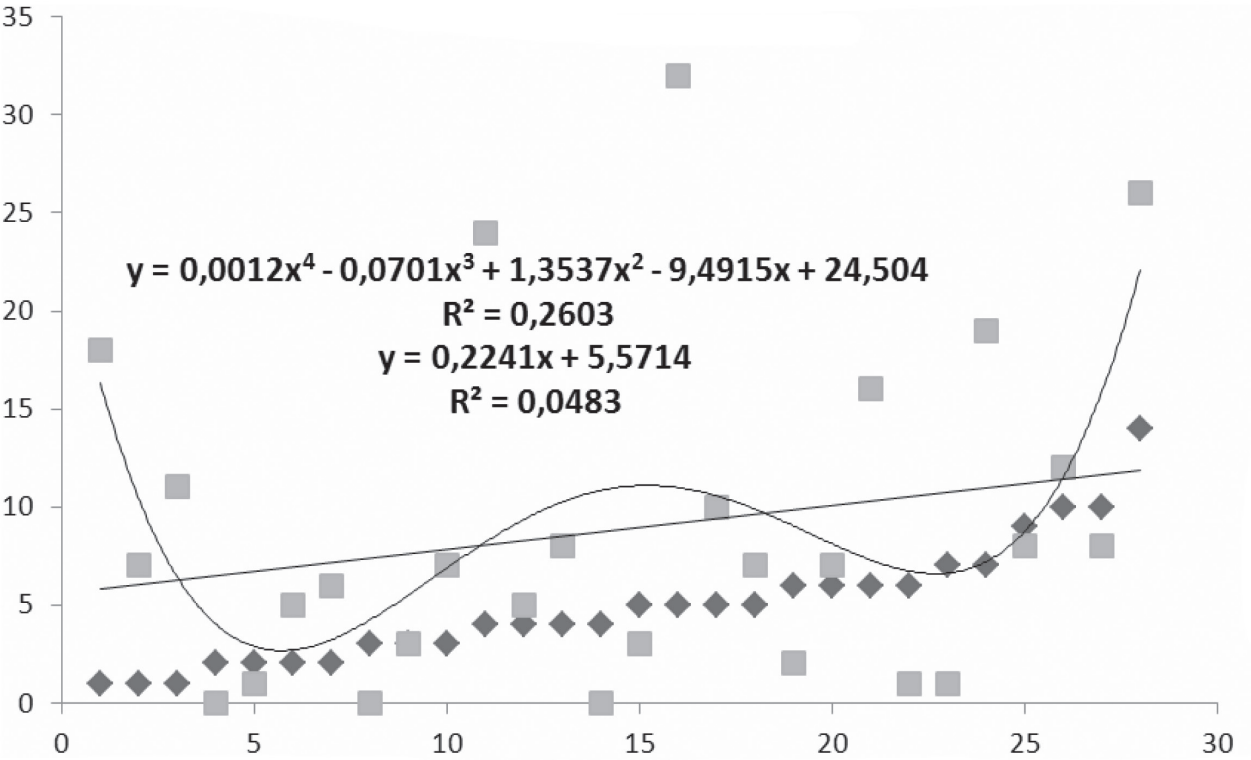

Висновок 11: Залежність відстані між словами від вищого балу, імовірність середнього балу успішності збільшується на — 0,0483 бали.

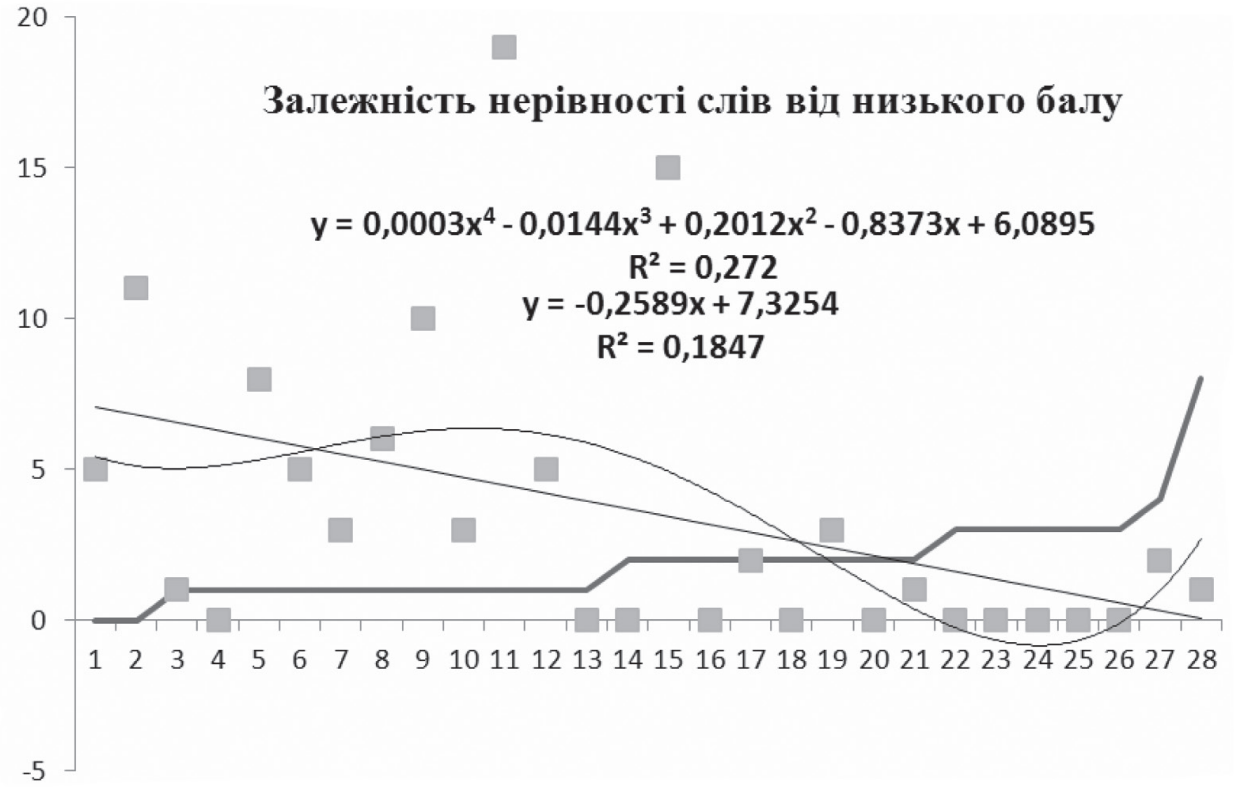

Висновок 12: Залежність нерівності слів від низького балу, імовірність середнього балу успішності зменшується на — 0,2589 бали.

Після отримання математико — статистичного аналізу письма у графіках можна ретельно роздивитися різницю чи підтвердження досліду.

Респонденти с середнім балом успішності найчастіше роблять більшу відстань між словами, у них не пропорційні нижні та верхні петлі. Слова можуть бути не рівні але відстань між строчками дозволяє тримати рівновагу. Припускається складних, тяжко читаний почерк.

В середньому інтелекті не припустимі обведені літери з сильним натиском. Також слова та окремі літери середнього об'єму. Відступ між орфографічними знаками не значний. Рухи переважно не змішані [6, с. 36].

У таких людей інтервал символізує щедрість ощадливість, відкритість, скованість. Іноді це є показник відсторонення від суспільства та великого занурення в працю [7, с. 38].

Ці респонденти мають гарну увагу, свої думки та погляди, дипломатичність і артистичні натури [8, с. 74].

Орфографічні знаки — свідчить про те що людині притаманна охайність, спостережливість, інтелектуальність, послідовність у своїх діях [9, с. 45].

У респондентів з середнім балом успішності завжди психологічний стан знаходиться у рівновазі.

Респонденти з низьким балом успішності майже завжди пишуть незграбно, слова та окремі літери нерівні, з граматичними помилками.

Помилки свідчить про низький інтелект та погану увагу.

Кривий почерк показує нам втрату сили волі, нервозність.

Якщо почерк тремтячий, то скоріш всього це емоційна людина, можливо зловживає шкідливими звичками, такі як алкоголь, паління, кофеїн чи наркотичні речовини.

Маніакальна людина великими літерами, вони дуже розмашлеві.

Нахил в право свідчить про те, що людині недостатньо спілкування і вона буде прагнути до суспільства.

Ці люди виставляють свої почуття на показ, в собі ні чого не тримають. У цих людей велика життєва енергія, вони здатні до нових починань, гарно адаптуються.

Ці натури відрізняються самолюбством.

Нахил в ліво може свідчити про сильний контроль над емоціями і розумом. Ці люди мають раціональне мислення.

Якщо нахил дуже сильний, то скоріш всього це лівша. Володіння емоціями. Вони скритні та чуттєві. У стресовий момент можливий вибух емоцій.

Ще можливий почерк вертикальний, це свідчить про раціоналізм та емоційність суб'єкта. Така людина приймає рішення лише зважені. Періодичні або зміни нахилу почерку, носить не врівноважена людина, з нестійкою психікою, про зміну настрою. Прискіпливість до дрібниць.

Дуже велика відстань між слова спостерігається у респондентів з самими великими балами успішності.

Коли проміжки між словами приблизно однакові, значить, у автора все гаразд у житті. Звісно люди з більшим інтелектом багато думають, а розумова діяльність втомлює більше ніж фізична [10, с. 61].

Взаємодію між почерком людини і рисами характеру вивчає графологія. Саме по почерку ми можемо виявити емоційність людини, самооцінку, психічні та психологічні аспекти.

У цій роботі ми розглянули ознаки почерку, які дають можливість з'ясувати про інтелектуальні здібності людини.

Література

1. *См.*: Кноблох Х. Графология / Осведомленность и наука / Пер. Е. П. Кудряшовой: Переводч. Группа КЮМО. — М., 1974. — С. 58.
2. *См.*: Зуевв Инсаров Д. М. Почерк и личность. — М.: Изддво "СТ", 1993. — С. 60–67.
3. *Графология*. Как "читать" человека по почерку. — М.: Эксмо, 2009. — 225 с.
4. *Почерк* и типы личности: Инесса Гольдберг. — М.: У-Фактория, АСТ Москва, 2008. — 187 с.
5. *Книги* "Исаева Елена "Практическая графология: как узнать характер по почерку" стр. 8 (www.rulit.net/books/prakticheskaya-grafologiya)
6. *См.*: Романова Е. С. Графические методы в практической психологии. — СПб., 2004. — С. 36–58.
7. *Сара Д*. Тайны почерка. — М.: Вече, Персей, АСТ, 1996. — С. 38.
8. *См.*: Аубакиров А. Ф., Алесковский С. Ю. Создание методики установления психологического портрета по признакам почерка. — Алматы, 1997. — С. 74.
9. *См.*: Кноблох Х. Графология / Осведомленность и наука / Пер. Е. П. Кудряшовой: Переводч. Группа КЮМО. — М., 1974. — С. 45.
10. *См.*: Образцов В. А., Богомолова С. Н. Криминалистическая психология: Учеб. пособие для вузов. — М., 2002. — С. 61.

М. В. ХИЛЕВИЧ
член Наукового товариства Сергія Подолинського, м. Київ

АРХЕОЛОГІЧНА ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ З ТОЧКИ ЗОРУ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 122–126

Цивілізація — це державна форма організації суспільного життя що розпочинається з обробітку землі, який є передумовою поділу праці [4, 11, 14]. Поділ праці виникає тоді, коли виробництво засобів існування задовольняє необхідні життєві потреби самого виробника (селянина) і виробників інших засобів (серпів, плугів, тракторів...відповідно до певного археологічного періоду). За археологічними дослідженнями [8, 9, 15] явище поділу праці спостерігається на землях України ще в трипільські часи (VIII–III тис. до н. е.): промислове виробництва кремнієвих серпів, масове виготовлення керамічного мальованого посуду; обробіток великих площ для посівів зернових культур [8, 9, 15]. За означенням Микити Шаповала "Суспільний поділ праці створив державу — і це єдина наукова теорія" [14, с. 165].

Держава того часу являла собою **управлінську структуру** міжгалузевих взаємин, керованих звичаєвим правом. Звичай — це неписаний закон, коли за певну дію законом не передбачено покарання але всі її виконують як щось обов'язкове, фундаментальне, як аксіома суспільного життя, правила напрацьовані досвідом попередніх поколінь. Події, описані в поемі Т. Шевченка "Катерина", приклад дії звичаєвого права: "Зосталися сиротами і батько і мати". Старі батько і мати виганяють єдину дочку, бо так велить звичай. Завдяки народним звичаям суспільства тих часів мали високу стійкість і були гарантією сталості суспільства.

Окрім звичаїв, які регламентували суспільну поведінку, існувала **звичаєво-обрядова народна школа з системою базових уроків**, які відображали **світоглядну систему обробітку землі** і вирощування їстівних рослин. За означенням Миколи Чмихова: Світогляд — цілісна система поглядів на Всесвіт і суспільство, закономірності їхньої будови і розвитку, роль окремої людини в житті природи і людського суспільства в минулому, сьогоднішньому і майбутньому [13].

Враховуючи той факт, що в трипільському суспільстві було відсутнє майнове розшарування, приходимо до висновку: товарний обмін (оплата праці, **цінова політика**) виконувалися на засадах **енергетично кількісної оцінки** — використання цих засобів в тій мірі, в якій вони сприяли підвищенню урожайності (урожай як засіб акумуляції сонячної енергії). і слово "платити" дійшло до нас, мабуть, з тих часів коли "**плат**" (відрізок лляного полотна) був "грошовою" одиницею, **платіжним засобом** оплати товарів чи послуг. І на відміну від сучасних паперових грошей (друкування яких нічим не обмежене і ніким не контрольоване) **розмір цих платіжних засобів "контролювалось"** урожаєм (природними умовами географічної зони —

джерело атмосферної енергії), родючістю грунту (грунт — сировина і засіб виробництва). Майже до XX ст. скриня нареченої, обов'язково була наповнена сувоями полотна, які вона наткала і виконувала роль своєрідної ощадної книжки.

Очевидно, вже в ті часи було започатковане розуміння, що колективна дослідницька праця дає найбільший ефект. Суспільний поділ праці зі справедливою її оплатою, очевидно, був організований завдяки управлінській системі міжгалузевих взаємин, яка створюється для інтелектуалізації виробничого процесу. Управлінську систему взаємин в системі суспільного поділу праці варто назвати — **трудова демократія** [14, с. 204], яка передбачає виборчу систему на засадах трудової демократії (професійно-представницька система виборів). Така система виборів зберігалася в Україні в Києві за часів Магдебурзького права [2].

Зміна клімату (похолодання) наприкінці III-го тис. до н. е. (зменшення атмосферного енергетичного бюджету країни) призвела до звуження поділу праці і переселення людності в теплі краї, про що і свідчать залишки окремих елементів трипільської культури в культурній спадщині Китаю, Шумеру [3]. Але на теренах України ця культура державницького суспільства ніколи не припинялася. Інформаційне ядро людності залишалося на території сучасної України в усі часи. Про що і свідчать дослідження ДНК пізньотрипільського поселення печери Вертеба (село Більче Золоте) Тернопільської області [12].

Зі зміною клімату, що спричинило зменшення урожайності (сонячної енергії акумульованої в зерні), зменшення посівів і перехід до кочового тваринництва і відповідного способу життя, суспільна організація "курганної культури" набула ознаки **військової демократії** (війна як ремесло) **із значним** звуженням **поділу праці** та появою **світогляду воїна** захисника землі [9]. Кочівники в цей час дуже тіснили слов'ян, тому на межі лісостепу і степу з'явилися фортифікаційні споруди, які отримали назву Змієві вали. За дослідженнями археолога М. П. Кучера залишки такого валу біля Рокитного Київської обл. датуються 2300 роком до н. е."Спорудження Змієвих валів вимагало титанічних зусиль. Для зведення одного кілометра валу необхідно було півтори тисячі чоловік протягом усього літнього сезону. А їх було від Тясмина до столиці п'ять таких ліній. Спорудження Змієвих валів тяглося з перервами понад півтори тисячі років. Вони періодично ремонтувалися й добудовувалися. На підступах до Києва спорудження оборонних валів тривало навіть у часи князя Володимира, хоча ряд городищ, що входили в систему захисту столиці, таких як Хотівське та Ходосівське, було споруджено ще в VI ст. до н. д. Масштаб робіт, єдність інженерного задуму, способи будівельних вирішень при спорудженні укріплень, вибір місцевості і природних перепон — усе це свідчить не тільки про високий рівень воєнно-інженерного мистецтва у ранньослов'янську епоху а і про існування системи управління державного зразка" [4].

Чергова зміна клімату 1648 року (вибух вулкана Санторін) знову спричинили переселення української людності в теплі краї (Таджикистан, Пенджаб-Індія і появою в Індії каст "суспільно-професійні скупчення, між якими поділено працю" за означенням Микити Шаповала з посиланням на проф. Бугле, яка фактично була професійною структуризацією суспільства) [14, с. 135].

Після зміни клімату, ті хто залишився почали займатися видобуванням дулевини (різновид сталі, при видобуванні якої відсутня стадія чавуну, залізо ще в мідному віці) сиродутим способом (бо на той час залізні вироби були дорожчими за золото) і в такий спосіб продовжили форми організації суспільного життя але в **змішаній формі трудова демократія + військова демократія** [13, с. 16]. А залізний вік став

“епохою експансії слов’ян на значні території Європи та Азії, утвердженням ними ряду своїх держав” [13, с. 94].

Поява залізного плуга (зміцнення виробничих потужностей) стала **чинником переходу до індивідуально-сімейного способу обробітку землі**. Пізніше, коли було винайдено трактор (як більш потужний засіб виробництва), і окрема сім’я не мала можливості купити трактор, на Україні з’явилися ідеї спілок кооперації.

Особливості частих змін народонаселення Північного Причорномор’я (скіфів замінили сармати, після чергового похолодання, бо Чорне море замерзало майже до берегів сучасної Туреччини), яке перетворилося на “коридор” руху з Азії в Європу, стали причиною “сталого суспільства” **військової демократії**. Ця форма в Україні припинила своє існування з руйнацією Запорізької Січі. “Таким чином, на території України історичні епохи були водночас і природно-кліматичними епохами” ... і “з епохи бронзи населення України проживало в умовах дев’яти варіантів держави” [13, с. 108, 113].

Висновки: культура українського народу має дуже розгалужені корені, які до цих пір як слід не систематизовані, але те, що українська цивілізація трипільського періоду стала цивілізаційним взірцем державності трудової демократії, ми, нащадки, зобов’язані пам’ятати, вивчати, вдосконалювати і використовувати цей досвід попередніх поколінь у сьогоднішніх пошуках форм організації суспільного життя. Тому в наш час **патріотичні** організації, які сповідують ідею збереження ідентичності української нації як носія культури державності з часів Трипілля мають дотримуватися **ідеології збереження культури корінного народу**, виходячи з означення: культура — досвід попередніх поколінь. Культура — це здобуток розумової діяльності людини до дій, які генетично не закладені при народженні людини і передаються у спадок наступним поколінням з допомогою засобів навчання. **Державний лад** — трудова демократія (професійна структуризація суспільства), **система виборів** — професійно представницька (зразка Магдебурзького права), **держава** — це соціально організоване об’єднання людей, яке здійснює право вищого володіння на певну територію, в межах якої воно регулює своїми законами поведінку індивідів, громадських і політичних організацій [14, с. 52]. Але досягнути стану сталого суспільства, в умовах глобалізації зможемо тільки тоді, коли буде створена термодинамічна теорія організації суспільства і оплати праці. За нинішнього стану оплати праці ми приречені на ланцюгову реакцію суспільних невдоволень.

У своєму розвитку людство досягло великого поступу в умінні акумулювати сонячну енергію (основне енергетичне джерело життя на планеті Земля) завдяки фотосинтезу (вирощуванню рослин). Акумуляція та перетворення енергії вітру (вітроенергетика), падаючої води (гідроенергетика), енергія сонячних батарей та інші — є допоміжними і безпосередньо можуть бути використані в обслуговуванні. А для перетворення цих видів енергії в продукти харчування їх треба застосувати у вирощуванні рослин: закритий грунт (суперкліматрон Мурачьова), підвищення агрокультури, консервування, кріовакуумна сушка та інше. А вже освічена людина зможе перетворити ці нижчі види енергії у більш високі творчі енергії наукових досягнень і піднятися на більш високий рівень осягнення природних законів та відповідне їх застосування [1, 6, 7, 11].

Але, приділяючи увагу розвитку техніки, науковці майже зовсім не приділяли уваги розвитку **наукового суспільствознавства**. Це і призвело до того, що єдине людське суспільство розділилося на групи, котрі кожна на своє розуміння почала розподіляти енергетичний бюджет (в цей термін вкладається зміст як енергетична

оцінка продуктів харчування так і енергетична оцінка палива та атмосферне тепло). І термін "політика" — діяльність на користь більшості, набув смислового значення — боротьба за владу ("аби мені було добре"). Крім того в економічну діяльність людини (господарювання) та обмін продукцією (товаром) була введена дія посередника (гроші) — як засіб обміну товарами та послугами. Діяльність (функція) цього посередника є корисною лише до тієї міри, доки вона буде контрольована і матиме науково-обгрунтовану **одиницю вимірювання корисності цієї діяльності**. А коли фінансова діяльність цього прошарку суспільства виходить за межі оцінки своєї корисності для суспільства і набирає ознаки "гроші роблять гроші», привласнюючи для себе більшу частину суспільного продукту (надлишкового), який через обставини їм нікуди подіти і вони починають їх витрачати на предмети розкоші, позбавляючи "обкрадених в такий спосіб" людей навіть необхідного то замість суспільного розвитку розпочинається "переділ" — тобто війни, революції.

На думку всесвітньо відомого українського вченого Сергія Подолинського: "... війна з усіма своїми атрибутами, тобто регулярними військами, військовими флотами, арсеналами та ін., — є... розкрадання енергії *(непродуктивна витрата енергії, комерційний проект з метою пограбування)*, що є в розпорядженні людства,... проте існує думка, що війна, перешкоджаючи надлишку населення, збільшує добробут людей, що залишаються. Тепер, утім, думка ця майже відкинута, бо стало надто очевидно, що загальна сума військових витрат у кожній країні набагато більша, ніж сума, що коштує утримання людей, які гинуть на війні" [10, с. 276]. На війну в Іраці було витрачено грошей стільки, що за рахунок цих коштів можна було б на кожному будинку США поставити сонячну батарею. Отже, сьогодні перед всім планетарним людством постали дві проблеми, які потребують негайного вирішення: професійна структуризація планетарного виробництва та науково-обгрунтована система управління і створення наукою **еталона суспільної вартості** та відповідної **суспільної етології (коеволюції)**, як науки суспільної поведінки господарювання і суспільних взаємин. Інакше людство своїми діями знищить само себе або голодом або війнами. Такий перебіг подій передбачав ще Арнольд Тойнбі: "Людство ... або вчинить самогубство, або навчиться жити як одна сім'я".

Література

1. *Барабаш О. Ю.* Рільництво, овочівництво, садівництво України з точки зору симбіотичного землекористування // Фізична економія: методологія дослідження та глобальна місія України. — К.: КНЕУ, 2009. — С. 403–412.
2. *Білоус Наталія* Київ наприкінці XV — у першій половині XVII-го століття. Міська влада і самоврядування. — К.: Вид. дім "К-М А", 2008. — 360 с.
3. *Варга Домокош.* Древний Восток: пер. с венгерского. — Будапешт: Корвина, 1985. — 169 с.
4. *Василенко Г. К.* Ранні слов'яни. Рукопис. — К.: Зодіак-ЕКО, 1995, — 230 с.
5. *Гимбутас М.* Цивилизация великой богини. Мир древней Европы: пер. с англ. — М.: Рос. полит. энциклопедия, 2006. — 572 с.
6. *Злупко С. М.* Основи екогомології. — Львів: Видавничий центр ЛНУ, 2003 — 240 с.
7. *Кенэ Ф.* Избранные экономические произведения. — М., 1960. — С. 360.
8. *Куштан Д.* Клад кремниевого сырья с позднетрипольского поселения. Tyragetia, s. n., vol. IV [XIX], nr.1, 2010, 132–138.

9. *Пашкевич Г. О., Відейко М. Ю.* Рільництво племен трипільської культури. — К.: Інститут археології НАНУ, 2006. — 145 с.
10. *Подолинський С. А.* Вибрані твори. — К.: КНЕУ, 2000. — 327 с.
11. *Руденко М. Д.* Енергія прогресу. — К.: Журналіст України, 2008. — 715 с.
12. *Сохацький М., Нікітін О., Ковалюх М., Відейко М.* Перші дослідження ДНК за антропологічними матеріалами трипільської культури із печери Вертеба // Трипільська культура. Пошуки відкриття, світовий контекст. — К., 2007. — Табл. 1.
13. *Чмихов М.* Від яйця — райця до ідеї спасителя. — К.: Либідь, 2001. — 429 с.
14. *Шаповал М. Ю.* Загальна соціологія. –К.: УЦДК, 1996. — 367 с.
15. *Gaydarska B.* Application of GIS in settlement archaeology. An integraed approach to prehistoric subsistence strategies // Трипільські поселення–гіганти. Матеріали міжнародної конференції. — К.: Корвин-Прес, 2003. — С. 212–215.

Т. В. ВОЛОБОЄВА
магістрантка, ІП МАУП

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 127–129

На сьогоднішній день страхування в нашій державі є важливим видом господарської діяльності, який здійснюється як і державою, так і великою кількістю недержавних страховиків. Однак, сама сфера страхової діяльності в нашій державі потребує змін.

Держава не може залишатися обіч від страхової діяльності, оскільки вона згуртовує інтереси населення, страхових організацій та економіки, оскільки стан страхового ринку більшою мірою визначається процесами, які відбуваються саме в економічному секторі України. Для чіткого, виразного та прозорого функціонування страхового ринку в нашій державі необхідна низка реформ і рецепція та відповідна адаптація транформованих європейських норм у цій галузі господарювання. Діяльність страхових організацій є частиною соціально-економічних відносин і тому тут нагально необхідна участь держави в особі органів регулювання та страхового нагляду.

Заінтересованість у створенні адекватного розвинутим економічним відносинам ринку страхових послуг виявляють не лише суб'єкти господарювання, а і держава, яка є заінтересованою у страховому захисті державного майна. Ці питання вирішуються щляхом впровадження в Україні перевірених світовою практикою форм і видів страхування. Страхування є однією зі складових фінансової діяльності суб'єктів господарської діяльності.

Однак існують негативні чинники, котрі стримують розвиток ринку страхових послуг: недосконаліть захисту прав споживачів страхових послуг; низький рівень співвідношення страхових платежів з відрахуванням платежів, переданих на перестрахування українським страховикам, і валового внутрішнього продукту, незначна клієнська база страховиків, а також зосередження страхової діяльності переважно на майновому страхуванні юридичних осіб; нерозвиненість довгострокового страхування життя, недержавного пенсійного забезпечення та відсутність правового регулювання діяльності страховиків і сфері обов'язкового медичного страхування; недостатність надійних фінансових інструментів для інвестування; велика кількість страхових компаній з низьким рівнем ккапіталізації, а також слабкий розвиток національного перестрахового ринку; використання страхового ринку суб'єктами господарювання для оптимізації оподаткування та витоку коштів за кордон; недостатній рівень кадрового та наукового забезпечення страхової діяльності; низький рівень страхової культури населення.

Під страховою діяльністю розуміють врегульовану нормами права господарську діяльність страхових організацій з надання страхових послуг за рахунок сформо-

ваних страхових фондів, що здійснюється на підставі ліцензії, як правило, з метою отримання прибутку [1, с. 512–514].

Згідно з кількістю діючих на страховому ринку страхових компаній на ньому складаються специфічні умови, які впливають на відносини страховиків і страхувальників, рівень і методи державного регулювання, способи надання страхових послуг, організаційні особливості страхових компаній.

Страхування у сфері господарювання є діяльність, спрямована на покриття довготермінових та короткотермінових ризиків суб'єктів господарювання з використанням заощаджень через кредитно — фінансову систему або без такого використання.

Відповідно до закону України "Про страхування" страхування визначене як вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [2, ст. 1].

Зі змісту законодавства про страхування можна зробити висновок, що страхова діяльність охоплює такі види господарської діяльності як: страхування, перестрахування і фінансову діяльність, пов'язану з формуванням, розміщенням та управління страхових резервів.

Страховиками визнаються фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно з Законом України "Про господарські товариства", а також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності [3].

Учасників страховика повинно бути не менше трьох. Страховик реєструється в місцевому органі виконавчої влади як суб'єкт підприємницької діяльності і заноситься до реєстру.

Страхова організація (страховик) як господарське товариство може створювати свої філії і представництва, проте здійснювати страхову діяльність мають право лише філії.

Державне регулювання страхового ринку — сукупність економічних, адміністративно-правових та організаційно — технологічних відносин між суб'єктами страхового ринку і державою під час цілеспрямованого комплексного впливу останньої на страховий ринок як єдину систему [4].

Вплив держави на страховий ринок здійснюється переважно через формування законодавчої і нормативної бази діяльності учасників страхового ринку та передбачає вибір моделі державного регулювання. Цей процес має грунтуватися на зміцненні вітчизняного страхового ринку загалом, підвищенні фінансової стійкості страхових компаній і якості страхових послуг [5].

Як зазначає Я. Ф. Габрон, державне регулювання страхової діяльності становить собою створення державою рамочних умов для функціонування страхового ринку, у межах яких його суб'єкти вільні у прийнятті своїх управлінських рішень. Незважаючи на порстійне і стрімке зростання страхового сектору економіки України як за розмірами, так і за складністю, відповідно до міжнародних стандартів він ще слабо розвинений. Особливою формою державного регулювання страхової діяльності є розробка типових Правил страхування. Для всіх суб'єктів страхових правовідносин розробка та використання типових Правил страхування дає значні переваги, а тому

їхнє введення як способу впливу регулятивного органу на якість надання страхових послуг в Україні буде дуже актуальним [6].

Державне регулювання страхування, як і економіки загалом, є науково обгрунтованим самозахистом суспільного ладу від властивих механізму ринкової економіки тенденцій, що саморуйнуються, які зумовлені наявністю позитивних зворотніх зв'язків.

Державне регулювання страхової діяльності має певні етапи:

1. Визначення ролі страхової галузі в економічній системі держави, аналіз стану галузі.
2. Позначення напрямків впливу держави на страхову галузь, побудова "дерева цілей" розвитку галузі.
3. Розробка плану і створення довгострокової програми розвитку стахування в Україні.

Об'єктом державного регулювання страхової галузі є система соціально-економічних відносин з приводу організації захисту від ризиків та здійснення страхового бізнесу за допомогою об'єднання коштів суб'єктів цих відносин, а суб'єктом державного регулювання виступає держава в особі її різноманітних інститутів [7].

Перспективи подальшого розвитку у цьому напрямку полягає у розробці цілісної науково-обґрунтованої теорії страхових правовідносин у сфері господарювання. Про розвиток страхового ринку та страхової справи в Україні говорити ще зарано, тому що існує низка причин, які створюють перепони в оптимізації та інтенсифікації даного процесу.

В Україні гостро постає проблема необхідності постійного вдосконалення методів державного регулювання страхової діяльності. Адаптація української системи державного регулювання страхового ринку України до стандартів розвинених країн повинна проводитися поступово. Наразі необхідно звернути увагу на:

- Систему страхування у розвинутих країнах.
- Національні системи координації і функціонування страхових організацій.
- Практику страхування в багатьох державах, де широко розвинутий інститут страхування та існує успішна конкуренція між страховими компаніями.

Література

1. *Щербина В. С.* Господарське право України: підручник. — К.: Юрінком Інтер, 2009. — 640 с.
2. *Закон* України "Про страхування" від 07.03.1996 р., № 85/96-ВР.
3. *Закон* України "Про господарські товариства" від 19 вересня 1991 року // Відомості Верховної Ради України; 1992. — № 49. — Ст. 682. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rada.gov.ua
4. *Фурман В. М.* Страховий ринок в Україні: проблеми становлення та стратегія розвитку: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.04.01 / В. М. Фурман. — К., 2006, — 36 с.
5. *Сподарева О. Г.* Розвиток системи державного регулювання страхового ринку України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua
6. *Габрон Я. Ф.* Сутність державного регулювання страхової діяльності в Україні, Економічний вісник Донбасу. — № 3 (21). — 2010 р.
7. *Соболь Р. Г.* Сутність державного регулювання страхової діяльності в Україні, Харківський РІ НАДУ.

С. С. ФЕРЕНЕЦЬ
магістрантка, ІП МАУП

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ТРИБУНАЛУ В БОРОТЬБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 130–133

Міжнародне співробітництво держав у сфері боротьби зі злочинністю розвивається на трьох рівнях:

- рівень двостороннього співробітництва між державами;
- регіональний рівень;
- співробітництво на універсальному (загальносвітовому) рівні [3].

Форми міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю надзвичайно різноманітні, однак усі вони зводяться до таких видів:

1. Укладання міжнародних угод (про правову допомогу в кримінальних та інших справах, конвенції щодо боротьби з окремими злочинами міжнародного характеру тощо);
2. Створення відповідних міжнародних організацій (спеціально створені для протидії міжнародній злочинності — Інтерпол або організації загальної компетенції, для яких боротьба зі злочинністю є одним з напрямів роботи — ООН, ОБСЄ, Рада Європи та ін.) [3].

На підставі міжнародних угод та в рамках міжнародні: організацій держави вирішують різноманітні питання, а саме узгодження національних законодавств у сфері боротьби з злочинністю; надання правової допомоги у кримінальних справа; та екстрадиція; взаємодія правоохоронних органів; обмін досвідом надання технічної та фінансової допомоги; створення спільних спеціалізованих банків даних про злочини і злочинців [3].

Міжнародний тероризм — це суспільно небезпечні в міжнародному масштабі діяння, спрямовані на досягнення визначених цілей, як правило, політичних, що супроводжуються безглуздою загибеллю людей, перериванням міжнародних транспортних відносин, порушенням нормального функціонування дипломатичних представництв держав і їхнього персоналу, що заважають здійсненню міжнародних контактів і зустрічей [3].

Як правопорушення також кваліфікується співучасть у зазначених діях і спроба здійснення їх. Кожна держава-учасниця Конвенції 1980 р. вживає відповідних заходів покарання за зазначені правопорушення з урахуванням їх серйозності [3].

Стаття 3 Конвенції 1988 р. містить перелік діянь, що повинні визнаватися кримінальними злочинами державами-учасницями відповідно до національного законодавства. Серед них варто виділити: виробництво, виготовлення, готування, пропозицію, пропозицію з метою продажу, поширення, продаж, постачання на будь-яких умовах, посередництво, перевезення, транзитне перевезення, транспортування, імпорт чи експорт будь-якої наркотичної чи психотропної речовини в порушення положень конвенцій 1961 і 1971 р.; культивування опійного маку, кокаїнового куща,

рослини каннабіс з метою виробництва наркотичних засобів; організацію, керівництво чи фінансування зазначених правопорушень та ін. [3].

"Фальшивомонетництво" чи підробка грошових знаків є одним з найдавніших протиправних діянь, що серйозно підривають економічну систему держав. У1929 р. була підписана Міжнародна конвенція про боротьбу з підробкою грошових знаків. Відповідно до цієї Конвенції обманні дії з виготовлення чи зміни грошових знаків (паперових грошей, банківських білетів, металевих монет), що знаходяться в обороті, а також збут підроблених грошових знаків кваліфікуються як злочин. Вона не охоплює діяння, пов'язані з підробкою векселів, чеків, акредитивів, знаків поштової оплати й інших цінних паперів, тому висуваються пропозиції щодо її ревізії й удосконалювання. З 1931 р. держави-учасниці Конвенції 1929 р. разом з іншими зацікавленим сторонами періодично збираються на міжнародні конференції дл координації зусиль держав, емісійних установ і найбільших банків у боротьбі з "фальшивомонетництвом" [3].

Рабство, работоргівля, торгівля жінками і дітьми. Згідно і Конвенцією про рабство 1926 р. Рабство визначається як положення чи стан людини, над якою здійснюються деякі чи всі повноваження, властиві праву власності. Торгівля невільниками являє собою всякий акт захоплення, придбання чи уступки людини; метою продажу її в рабство; всякий акт придбання невільника; метою продажу його чи обміну невільника; будь-який акт уступки шляхом продажу чи обміну невільника, придбаного з меток продажу чи обміну, так само як і взагалі всякий акт торгівлі чи перевезення невільників [3].

У зв'язку з тим, що проституція і супровідне її зло, яким є торгівля людьми, що переслідує мету проституції, несумісні з достоїнством і цінністю людської особистості і загрожують добробуту людини, родини і суспільства, у 1950 р. була укладена Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами [3].

Найманство було кваліфіковано злочинним і кримінальна діянням у міжнародному праві спочатку в резолюціях Генеральної Асамблеї ООН. Так, у 1968 р. встановлювалося, що практика використання найманців — кримінально каране діяння, а найманці повинні по суду оголошуватися злочинцями, що перебувають поза законом. Державам-членам ООН було рекомендовано прийняти закони, що встановлюють відповідальність за набір, фінансування, навчання найманців, а також за перебування громадян на службі в цій якості й участь їх у бойових діях. Необхідність покарання найманців встановлена й в "Основних принципах правового режиму комбатантів, що борються проти колоніального й іноземного панування й расистських режимів" 1973 р. [3].

Гаазька конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р. стосується злочинів на повітряному транспорті. В 1971 р. прийнята Монреальська конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, до злочинів відносить також акти насильства відносно осіб, що перебувають на борту повітряного судна в польоті; руйнування повітряного судна або заподіяння йому ушкоджень; поміщення або здійснення дій, що приводять до поміщення на повітряне судно, що перебуває в експлуатації, пристроїв або речовини, що можуть заподіяти ушкодження або загрожувати безпеці повітряного судна в польоті; ушкодження аеронавігаційного устаткування; повідомлення свідомо неправдивих відомостей і створення тим самим загрози безпеки повітряного суди (ст. 1) [3].

Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії (МТКЮ, повна назва — Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991 року) був створений Радою Безпеки ООН 25 травня 1993 року на основі резолюції № 827 Ради Безпеки ООН. Ініціатором резолюції виступила Франція [2].

Трибунал має мандат Ради Безпеки ООН. Цим він відрізняється від класичних міжнародних судів, які створюються міжнародним договором [2].

Мета трибуналу — переслідування осіб, відповідальних за тяжкі порушення міжнародного гуманітарного права (грубе знехтування Женевських конвенцій 1949 року, порушення законів і звичаїв війни, геноцид і злочинах проти людяності) на території колишньої Югославії в період з 1991 року і по дату, яка буде визначена Радою Безпеки після відновлення миру. Трибунал розглядає такі серйозні злочини, як умисне вбивство, тортури, незаконне депортування і захоплення заручників. Передбачено судове переслідування за застосування отруйних речовин, безглузде руйнування міст або сіл, історичних пам'ятників [2].

Максимальне покарання, яке може винести трибунал — довічне ув'язнення. Судом не приймаються посилання на "виконання обов'язків" або "підпорядкування наказам". Суд не може початися у відсутність обвинуваченого. Трибунал не має права ухвалювати смертний вирок. Засуджені МТКЮ особи відбувають свій термін в одній з держав, що підписали відповідну угоду з ООН [2].

У штаті трибуналу близько 1200 співробітників з 77 країн. З квітня 2002 року по січень 2005 року суддею трибуналу ad litem був український юрист-міжнародник Володимир Василенко [2].

Слухання справ проходять в трьох судових палатах, в яких зайнято 16 постійних і до дев'яти тимчасових суддів, які обираються Генеральною асамблеєю ООН з представленого Радою Безпеки списку на чотири роки. Умови їхньої служби є такими ж, як у суддів Міжнародного Суду. Вони можуть бути переобрані [2].

Перший вирок трибуналу був винесений 29 листопада 1996 року. До 10 років в'язниці був засуджений боснійський хорват Дражен Едемович, визнаний винним в злочинах проти людяності і порушеннях законів і звичаїв війни. 5 березня 1998 року Едемовичу скоротили термін ув'язнення до п'яти років. 26 серпня 1998 року він був переданий Норвегії, в серпні 2000 року звільнений [2].

Станом на літо 2008 року всього за час існування трибуналу було проведено 142 судових процеси (в тому числі 92 проти сербів, 33 проти хорватів, вісім проти косовських албанців, сім проти боснійських мусульман, і два — проти македонців) [2].

Апеляційна палата міжнародного трибуналу колишньої Югославії сьогодні виправдала хорватських генералів Анте Готовіну і Младена Маркача, яких минулого року засудили за військові злочини проти сербів під час війни у Хорватії у 1991–1995 роках [1].

За матеріалами BBC Апеляційна палата міжнародного трибуналу постановила, що військова операція 1995 року, якою керували хорватські генерали Готовіна і Маркач, не була етнічною чисткою. Генералів звільнили у залі суду. Суд ООН у 2011 році звинуватив двох генералів в участі у злочинній змові, якою керував тодішній президент Хорватії Франьо Туджман і метою якої було вигнання сербів з країни [1].

У квітні 2011 року трибунал засудив Готовіна і Маркача на 24 та 18 років ув'язнення за участь у військовій операції "Буря" у 1995 році, коли хорватська армія витісняла сербів з району Країна поблизу хорватсько-боснійського кордону [1].

Під час операції з Країни виселили близько 200 тис етнічних сербів, щонайменше 150 осіб були вбиті. Вирок суду 2011 року спричинив низку протестів у Хорватії, де вважають, що хорватські військові не брали участі у військових злочинах [1].

Напередодні оголошення остаточного судового вироку, у Хорватії відбулися зустрічі ветеранів війни 1990 років і відбувся молебень за засуджених генералів [1].

Література

1. *"Гаазький* суд виправдав хорватських генералів" // http://ipress.ua/news/gaazkyy_sud_vypravdav_horvatskyh_generaliv_11467.html
2. *"Міжнародний* трибунал щодо колишньої Югославії" // Вікіпедія
3. "*Сучасне* міжнародне право" // Pidruchniki. com/1584072020653/pravo/suchasne_mizhnarodne_pravo

В. В. КІЙКО
магістрант, ІП МАУП
науковий керівник — Ковальчук А. Ю., к. юрид. н.

АНАЛІЗ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 134–136

Посилення інтеграційних процесів ставить перед Україною конкретні вимоги щодо удосконалення економічної та правової системи. Важливе значення в цьому відіграє вивчення як позитивного, так і негативного досвіду зарубіжних країн. Так у Німеччині, згідно ст. 1 "Закону про Федеральну Рахункову Палату" провідну роль в проведенні фінансового контролю відіграє Федеральна Рахункова Палата, яка є верховним федеральним органом і, як незалежний орган фінансового контролю підпорядковується тільки закону [2, с. 113]. Члени Федеральної Рахункової Палати володіють незалежністю суддів, функціями яких є перевірка звітності, а також рентабельності й правильності управління в економічній та бюджетній сфері. Інші ж їх функції встановлюються федеральним законодавством [2, с. 112]. Членами Федеральної Рахункової палати являються президент, віце-президент, керівники ревізійних відділів та ревізійних секторів. Президент та віце-президент, як посадові особи призначаються на певний період, який становить 12 років.

У Франції виявлення і попередження бюджетно-фінансових зловживань покладено, згідно ст. 1 "Закону про Рахункову палату" на Рахункову палату — одну з найстаріших державних установ країни, яка допомагає парламенту та Уряду контролювати виконання фінансових законів. Рахункова палата у Франції була створена у 1982 році, по суті вона є судовою адміністрацією. Законодавець відніс до її компетенції здійснення загального контролю за державними фінансами. Такого ж роду контроль в комунах, департаментах і регіонах за місцевими державними установами здійснюється регіональними Рахунковими палатами, рішення яких можуть бути оскаржені в Рахункову палату Франції.

У Великобританії головним контролюючим органом є Національне контрольно-ревізійне управління, яке виступає від імені парламенту, виконує функції контролю над бюджетно — фінансовою сферою. В 1983 році був прийнятий "Закон про фінансовий контроль" який встановив новий порядок призначення Генерального контролера та його статус, створення Комісії по фінансовому контролю та Національної рахункової палати, встановлюється новий порядок стимулювання економічної ефективності, доцільності та цілеспрямованості при використанні державних коштів міністерствами, установами та організаціями, а також вносяться зміни або відміняються певні положення законів про служби, які наділені повноваженнями по проведенню перевірок державних кас та рахунків [3, с. 92].

Згідно Конституції Італії, а саме ст. 100, Рахункова палата здійснює попередній контроль законності актів уряду, а також здійснює наступний контроль виконання державного бюджету. Приймає участь в випадках та формах, встановлених законом, контролює фінансову діяльність організацій, яким держава надає допомогу. Рахункова палата здійснює юрисдикцію з питань публічної звітності та по іншим справам, які вказані в законі. Закон забезпечує незалежність Рахункової палати Італії [2, с. 166].

В Конституції Іспанії вказано, що Рахункова палата являється вищім органом контролю за рахунками та управління економікою держави, а також за державним сектором. Палата несе пряму відповідальність перед Генеральними Кортесами і виконує функції по делегуванню своїх повноважень щодо вивчення та перевірку загальних рахунків держави. Рахункова палата, незалежно від своїх власних компетенцій, кожного року звітується в Генеральні Кортеси, в якому вона доповідає про допущені порушення та накладені стягнення [2, с. 168].

В Чехії контрольна функція покладена на Контрольну службу. В "Законі про Вищу Контрольну службу" вказано що, Вища Контрольна служба (далі "служба") являє собою незалежний контрольний орган Чехії. До повноважень служби належать: перевірка управління державною власністю та фінансовими ресурсами, річну звітність Чехії за виконання бюджету, управління ресурсами, яки надаються державі з закордону, і під які вона дає гарантії, випуск та погашення державних цінних паперів, розміщення державних замовлень [2, с. 175].

Система органів державного фінансового контролю в Україні на сьогоднішній день знаходиться на стадії формування. Як в державах ЄС так і в Україні фінансовий контроль здійснюється органами законодавчої влади, виконавчої влади та недержавними спеціалізованими організаціями. Згідно ст. 85 Конституції України, контроль за виконанням Державного бюджету України покладений на Верховну Раду України (ВРУ) [1, с. 335].

Отже, вивчення зарубіжного досвіду організації фінансового контролю може стати науковим надбанням нашої держави. Аналіз позитивного та негативного досвіду, встановлення досягнень та помилок при проведення фінансового контролю в зарубіжних країнах може надати суттєву допомогу в удосконаленні сучасної фінансової системи України. Наукове переосмислення теорії фінансового контролю є значним кроком в удосконалення практики проведення фінансового контролю. А законодавче закріплення організації фінансового контролю надасть гарантій ефективності проведення фінансового контролю.

Література

1. *Конституція* України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. // Україна. Закони. Основні чинні кодекси і закони України / Уклад. Ю. П. Єлісовенко. — 2-ге вид. — К.: Махаон, 2003. — 976 с.
2. *Правовое* регулирование государственного финансового контроля в зарубежных странах. Аналитический обзор и сборник нормативных документов / Составители: С. О, Шохин, В. И. Шлейников. Аналитический раздели общ. ред. С. О. Шохина. — М.: Прометей, 1998. — 324 с.
3. *Дорош Н. І.* Державний фінансовий контроль: зарубіжний досвід і шляхи вдосконалення // Фінанси України. — 1998. — № 1. — С. 47–55.

4. *Фінансове* право: Підручник / Є. О. Алісов, Л. К. Воронова та ін. Керівник авт. кол. і від. ред. Л. К. Воронова. — Видання друге, виправлення та доповнення. — Х.: Фірма "Консум", 1999. — 496 с.
5. *Николаев Ю. Н.* Государственный контроль в развитых капиталистических странах // Контроллинг. — 1991. — № 2. — С. 52–55.
6. *Лебедев В. А.* Финансовое право. Учебник. — М.: Статут (в серии "Золотые страницы российского финансового права Росии"), 2000. — 461 с.

Т. О. КОСТЮК
к. політ. н., УАІМВЛ МАУП

ПОЛІТИЧНА КРИЗА В УКРАЇНІ ЯК НАСЛІДОК НИЗЬКОЇ ДИНАМІКИ ЗМІН ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ І ПРОЦЕСІВ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 137–138

Сучасної системної політичної кризи неможливо було уникнути з огляду на лише задекларовану, але не реалізовану на практиці політичну реформу. Про неї багато говорилось, але дебати точились переважно навколо питання про форму політичного устрою. На нашу ж думку, не це питання є критичним, адже в світі є багато прикладів успішних і стабільних в політичному сенсі демократичних держав і з президентсько-парламентською, і з парламентсько-президентською формами правління. Головним мало б стати завдання створити дієву вертикаль влади, припинити протистояння, не перетворювати державні інститути на гуртки за інтересами, а дати їм змогу виконувати роль антикризового менеджера і, найголовніше, створювати важелі зворотного зв'язку, тобто усвідомлювати свою відповідальність перед народом і бачити оцінку своєї роботи на чергових виборах.

Нажаль, кланово-олігархічні структури, які утримували владу в своїх руках з моменту незалежності, працювали на власне збагачення, ігнорували потребу негайного проведення такої актуальної на часі адміністративної реформи і децентралізації влади. Саме проблема керованості з центру і стала благодатним ґрунтом, на якому укоренилось і виросло зерно розбрату і сепаратизму, що вилилось у військове протистояння на Сході України. Крім того, політична нестабільність і олігархічна влада сприяли прийняттю в державі змішаної системи виборів, яка створила недолугий, недієвий і розрізнений парламент. З іншого боку, поява такого парламенту свідчить про нагальну необхідність більш ефективного врахування інтересів регіонів при підготовці та прийнятті законів.

Не можна також відсторонюватись від розгляду інших системних питань політичної діяльності, яка повинна стати усвідомленою цілеспрямованою діяльністю соціальних суб'єктів з реалізації свої політичних інтересів. І рівень урахування інтересів соціуму і держави в цілому почне переважати рівень власних, приватних чи корпоративних, інтересів окремих громадян або соцыальних груп лише тоді, коли зростатиме рівень політичної свідомості і політичної культури. Ці питання нерозривно пов'язані з розбудовою громадянського суспільства, зародження якого відбулося на Майдані 2004 року, а інтенсифікація розвитку і перехід на якісно новий рівень спостерігались на Майдані 2014 року. Український народ усвідомив необхідність стати нацією задля відстоювання національних інтересів. Наразі основним завданням для української нації є прирощення функцій суб'єкта, а не об'єкта політики, перебирання на себе повноважень керувати державою через обраних депутатів, а не навпаки. Відповідно до синергетичної науки майбутнє України може розвивати-

ся за кількома сценаріями. Варто не втратити здобутки революції Гідності, укріпити політичну свідомість через підвищення рівня політичної культури нації. Першочерговим завданням є обрання нового, гідного складу парламенту, за це гинули люди на Майдані, за це гинуть люди в зоні АТО. Слід провести повну люстрацію влади і суддів. Не на папері, а насправді. Нажаль, і далі продовжуються таємні голосування, а політичні баталії є не конструктивними, а деструктивними, адже спрямовані на підвищення власних рейтингів політичних сил перед виборами. Розбудова України, підвищення рівня життя через покращення економічної ситуації виглядають безглуздими передвиборчими обіцянками, адже всі розуміють, що за сучасних умов в Україні неможливо швидко досягти прогресу в жодній сфері життя.

Слабка динаміка розвитку політичних інститутів не сприяє розвитку держави і працює лише на погіршення ролі України в світі. Декларативність намірів про допомогу з боку розвинених держав при повній відсутності практичного сприяння у розв'язанні ситуації на Сході України і в Криму є прямим тому підтвердженням. Україна повинна прокинутись від ілюзорних сподівань на допомогу ззовні і почати самостійно рятувати країну. Для цього слід відмовитись від популізму в політиці, провести дієву адміністративну реформу, яка б сприяла делегуванню більших повноважень на місця з дотриманням інтересів держави в регіонах, проводити лояльну і послідовну політику щодо національних меншин з превалюванням інтересів титульної нації. Це здатні зробити лише політики нової генерації, тому першочерговим завданням є перезавантаження влади, припинення існування кооперативу "Верховна Рада" і створення справжнього Парламенту як законодавчого органу. Проте списки політичних партій і блоків переповнені політиками старої формації, які повністю себе дискредитували, а місця в цих списках і далі продаються за великі гроші. Тому прогнозовано очікувати повної зміни облич при владі не доводиться, а отже виникає логічне припущення, що в історії з українськими майданами "далі буде".

Підсумовуючи, зазначимо, що сьогоднішня системна політична криза в Україні дає підстави сформулювати таку аксіоматичну сентенцію: у суспільстві, де представники революційного руху прагнуть офіційної влади, але є нездатними ефективно управляти країною, державотворчої політики очікувати не доводиться. Критична ситуація, яку переживає наша держава, веде суспільство до хаосу та стагнації. Вихід тільки один: підвищувати рівень громадянської і політичної свідомості, щоб активність нації не спадала пропорційно до стабілізації соціально-економічної ситуації в країні, але спрямована була не на бунтівні виступи всіх проти всіх, а на проведення політики консенсусної злагоди свідомих і високопатріотичних політиків з свідомими і політично активними громадянами України.

О. П. САМОЙЛЕНКО
к. політ. н., Волинський інститут МАУП ім. В. Липинського

ДЕРЖАВНА ФУНКЦІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У СУСПІЛЬСТВІ, ЩО ТРАНСФОРМУЄТЬСЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 139–141

Проблема прав людини — центральна проблема суспільного розвитку і державного будівництва одночасно. Справа в тім, що забезпечення та захист прав людини це та сфера, де в найбільшій мірі перетинаються інтереси людини та суспільства, закладаються фундаментальні основи демократії як варіанту суспільного устрою, спрямованого на охорону вільної громадянської спільноти.

Постійна та послідовна діяльність із захисту прав людини стає цілком самодостатнім компонентом суспільно-політичної діяльності, входить до числа інтересів та політичних дій політичних партій, громадських організацій, локальних самоврядних спільнот, однак центральне місце тут займає державна політика та координуюча діяльність держави по захисту прав людини. Йдеться про правозахисну функцію держави, особливо такої, що радикально трансформується. Адже дослідження цієї проблеми має дати відповідь на питання пошуку шляхів налагодження суспільної згоди та консенсусних методів вирішення конфліктних протиріч, узгодження позицій щодо напрямів суспільної згоди та засобів реформування української держави в контексті функціонування політичних інститутів та процесів.

Права людини (human rights) — складна, неоднозначна категорія яку досліджують такі відомі вітчизняні та зарубіжні науковці як Ф. Білі, М. Головатий, Л. Даймонд, Р. Даль, О. Дідковська, Т. Синова, І. Киянка, Ю. Левенець, В. Литвин, А. Лійпхарт, А. Міхальченко, Р. Патнем, М. Примуш, Ф. Рудич, А. Сіленко, Ю. Сурмін, О. Чемшит, Г. Щедрова. Разом з тим, не зважаючи на ґрунтовну розробку окремих аспектів, на сучасному етапі розвитку вітчизняної політичної науки стан розробленості проблеми є далеким від вичерпного. Центральними були і залишаються два питання: а) суть, сенс прав людини у сучасному світі; б) роль (функція) держави як центрального суб'єкта політики у сфері забезпечення та захисту прав людини.

З-поміж багатьох визначень суті прав людини виділимо те, що дається українським політологом М. Ф. Головатим. Він зазначає, що права людини, це:

1) права, які має людина як жива істота; 2) у ширшому значенні — права індивіда як члена суспільства; 3) права, які охороняє держава, узаконені конституцією або іншими актами свободи людини, що зумовлюють їй можливість діяти певним чином; 4) система економічних, соціальних, політичних і юридичних прав і гарантій, спрямованих на розвиток людини; 5) невід'ємні та обов'язкові для дотриманнявсіма громадянами політичні, економічні, соціальні, культурні та інші можливості життєдіяльності, надані людині від природи, без яких вона не може повноцінно існувати як людська істота; 6) права індивіда як члена суспільства, права особистості. Права людини є насамперед певними ідеями політичного, морального, правового характеру, які у різних формах суспільної свідомості відображають вимоги, претензії різних

класів і соціальних груп суспільства, продиктовані умовами життя, рівнем соціального розвитку [2, с. 366].

Чому права людини є засадничими в державній політиці? "Права людини, — пишуть українські етнополітологи, — є певним стандартом у стосунках між індивідами та із владою. Так само вони є межею втручання держави у життя особи, способом обмеження, поділу, демократизації влади" [1, с. 448].

Вказана специфіка обумовлює особливості державної політики у сфері захисту прав людини, механізми та засоби її здійснення.

В правовому (юридичному) плані права людини закріплюються конституцією, у відповідних законах, які охоплюють усе життя і самореалізацію людини. Підкреслимо й те, що у сучасному світі головним чином розрізняють права й свободи громадянина та права людини як права державні та права недержавні. Особливість останніх полягає в тому, що вони не мають позитивного, волевстановленого, навмисного характеру, а випливають із самого суспільного єства, є приписом, наданим людям із позадержавних, позаюридичних сфер. Залежно від того, якою мірою встановлені державою норми, права й свободи кореспондують з природними правами людини, визначають рівень демократичності й справедливості існуючого ладу [4].

Беручи до уваги, що українське суспільство: а) є суспільством перехідного стану і періоду; б) функціонує в координатах системних криз і гострих конфліктів; в) поступово, однак все ж демократизується; г) має власну державну, в тому числі і правову політику в частині захисту прав людини, — влада (уряд) держава мають діяти у такий спосіб.

По-перше, формувати державну політику із захисту прав і свобод людини за рахунок поєднання зусиль усіх суб'єктів такої політики у сферах економічній, політичній, соціальній, культурній, духовній та інших сферах функціонування українського соціуму.

По-друге, виокремлювати провідні напрями впливу практики відстоювання індивідуальних та колективних прав людини на стабілізацію демократичного політичного процесу, (постійність та повторюваність дій і з захисту прав людини, застосування ненасильницьких форм та методів політичної боротьби, рекрутування громадян для масової політичної участі, підвищення рівня політичної культури, громадянської та правової свідомості суб'єктів політики) які сприяють формуванню та підтримці політичної стабільності як результату співпраці держави та громадянського суспільства.

По-третє, використовувати усі засоби обстоювання та захисту прав людини, але найперше — політико-правові, інституційні та організацій. В останньому вбачається потреба широкого розвитку городянського суспільства, посилення його впливу на політику держави, усі державотворчі процеси. Так, український політолог Б. Г. Макаренко з цього приводу зазначає наступне: "Специфічними носіями правозахисної ідеології у політиці трансформаційних суспільств, в тому числі й України, стають громадські організації та групи, які висувають на політичний порядок денний питання невідповідності наявного стану захисту прав людини провідним насьогодні критерієм та орієнтиром. Висування питань адекватного захисту прав людини на передній план життя суспільства з недосконалою системою демократії нерідко стає причиною дестабілізаційних проявів в умовах політичного процесу стагнаційної стабільності. У разі успіху проголошених перетворень формується політичний режим динамічної демократичної стабільності, який гарантує консенсусний тип при-

йняття рішень та справедливий, заснований на реальній електоральній підтримці баланс між політичними силами" [3, с. 14].

По-четверте, врахуймо, що системність та постійна і велика повторюваність порушення прав людини є основним предметом організованої боротьби з цим негативним явищем у сучасному світі загалом. Незважаючи на широке різноманіття форм, засобів, ресурсів та методів відстоювання прав людини у сучасному суспільстві, в тому числі і Українському, можна виокремити декілька напрямів, які характеризуються найбільшим впливом на політичний процес. Доведено, що ними є: діяльність індивідів, громад, правозахисних груп із прийняття судових рішень з приводу порушення прав людини, які мають резонансний характер; комунікаційна діяльність неурядових суб'єктів в межах технологій досягнення політичної мети; діяльність із поширення правової культури та свідомості, яка зокрема включає й аналітичну та ідейну розробку сучасного змісту прав людини та пріоритетів їх захисту.

Література

1. *Етнократологічний* словник: Енцикл.-довід. слов. / За ред. О. В. Антонюка, М. Ф. Головатого та Г. В. Щокіна. — К.: МАУП, 2007. — 576 с.
2. *Культурологічний* словник / За ред. В. І. Рожка, О. В. Антонюка. — К.: НМАУ. — 464 с.
3. *Макаренко Б. Г.* Захист прав людини як чинник забезпечення політичної стабільності в сучасній Україні. Автор. дис. кандидата політичних наук: 23.00.02. — Політичні інститути та процеси. — Дніпропетровськ, 2010. — 19 с.
4. *Халипов В. Ф.* Власть. Кратологический словарь / В. Ф. Халипов. — М., 1997. — 523 с.

К. В. МУРАВЙОВ
к. юрид. наук, доц., проф. МКА, ІП МАУП

ЩОДО ПОНЯТТЯ “ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ” ТА ЇХ ВИДІВ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 142–145

Створення належних умов реалізації, охорони і захисту прав людини неможливо без існування та ефективного функціонування гарантій її прав і свобод, завдяки яким створюються необхідні умови для їх надійного захисту. Так, ст. 22 Конституції України [1] зазначає, що конституційні права і свободи гарантуються, тобто на законодавчому та правозастосовному рівні має відбуватися розробка способів та засобів реалізації основних положень, що визначають правовий статус особи.

Питання про гарантії виникає щоразу, коли здійснюється перехід від необхідного до існуючого, вони у всіх випадках є проблемою реальності правового явища, одним з найголовніших питань вирішення проблеми правильного застосування правових норм, забезпечення законності та багатьох інших процесів правової діяльності.

На сьогоднішній день проблема створення ефективної системи гарантій прав людини — одна з нагальних та складних проблем, якій слід приділити увагу для впровадження в життя закріплених міжнародно-правовими та національними актами прав і свобод. Тому визначення поняття гарантії та їх особливостей стосовно прав і свобод людини є одним з завдань, які стоять перед наукою та практичною діяльністю.

Гарантії являють собою ідеальну модель, відповідно до якої має формуватися юридичне і фактичне положення конкретної особи, які є необхідними для правового статусу в цілому та для кожного його елементу. Але більш за все їх потребують права, свободи та обов’язки. “Без відповідних гарантій, проголошених в конституції, в законах, права і свободи — ніщо” — наголошують відомі вчені-юристи [2, с. 221].

В першу чергу слід визначитися з поняттям “гарантії” та їх видами.

В літературі відсутнє єдине розуміння гарантій статусу особи. Слово “гарантія” означає забезпечення, умову тощо. В радянські часи визначенню гарантій прав і свобод не приділялась велика увага, але певні напрацювання, які заслуговують увагу, були. Так, наприклад, під гарантією розумілися правові засоби, що забезпечують реалізацію того або іншого права людини і громадянина [3, с. 246].

З іншої точки зору гарантії визначалися як засоби і способи, за допомогою яких забезпечується реальне здійснення демократичних прав і свобод [4, с. 11–15]. Але це визначення не дає розуміння властивостей та особливостей, які притаманні гарантіям. Якщо розглядати гарантії прав і свобод як засоби, котрі покликані забезпечити реалізацію, охорону та захист прав і свобод особи, що також було запропоновано вченими тих часів, то це давало змогу розкрити функціональне призначення цього явища, але матеріальний зміст залишається невизначеним. Інші дослідники розглядали гарантії як економічні, політичні, ідеологічні та юридичні засоби, які забезпечують постійне удосконалення змісту прав і свобод, їх реальне здійснення, а

в необхідних випадках — ефективний захист. Також під гарантіями розуміють як умови та засоби, які забезпечують фактичну реалізацію і надійну охорону (захист) прав і свобод кожної людини [5, с. 178]. При цьому визначалась мета та основні напрямки втілення такого правового явища. Піддаючи таку точку зору критиці, сучасні автори вважають, що в такому випадку розкриття матеріального змісту гарантій підміняється перерахуванням їх видових категорій [6, с. 59].

В сучасній науці поняттю "гарантії" почали надавати трохи інший сенс. Так, гарантії прав і свобод людини і громадянина почали розглядати як умови, засоби, способи, що забезпечують здійснення у повному обсязі і всебічну охорону прав і свобод. В широкому плані поняттям "гарантії" охоплюється вся сукупність об'єктивних та суб'єктивних факторів, що спрямовані на дійсну реалізацію прав і свобод особи, на усунення можливих причин їх неповного або неналежного здійснення та захист прав від нерідких порушень. Хоча ці фактори дуже різноманітні, але по відношенню до реалізації прав і свобод вони виступають в якості умов, засобів, способів, прийомі та методів правильного здійснення права.

З іншого боку гарантії розглядаються як соціально-політичне та юридичне явище, яке характеризує три моменти: пізнавальний, що дозволяє розкрити теоретичні знання про об'єкт їх впливу та отримати практичний досвід про соціальну і правову політику держави; ідеологічний, який використовується владою з метою пропаганди демократичних ідей як всередині держави, так і за її межами; практичний, який визначається як інструментарій юриспруденції, передумова задоволення соціальних благ. Саме гарантії визначають як систему соціально-економічних, юридичних, організаційних передумов, засобів та способів, що створюють можливість для здійснення своїх прав, свобод та інтересів.

Виходячи з викладеного, під гарантіями слід розуміти прийняті державою на себе зобов'язання створювати необхідні умови та надавати відповідних засоби, які б забезпечили фактичну реалізацію та правовий захист прав і свобод всіх і кожного. У свою чергу реалізація може здійснюватися в формі фактичного володіння правом, користування та розпорядження чи в захисті та відновленні прав у випадку їх порушення. Основною функцією гарантій є виконання обов'язків держави перед особами в галузі реалізації прав особи. Об'єктами гарантій виступають суспільні відносини, пов'язані з охороною та захистом прав людини, задоволенням майнових та немайнових інтересів.

Гарантіям притаманні певні ознаки, які дозволяють їх виокремити з ряду інших приписів, що створюються державою в вигляді нормативно-правових актів. Звичайно, першою ознакою є нормативність гарантій, тобто визначенні їх в текстах відповідних законів чи підзаконних актів. Не менш важливою є ознака формальної визначеності, яка полягає в можливості розширеного тлумачення правового змісту гарантій. Зокрема, досить вагомою є системність гарантій, яка знаходить свій вияв у правовій системі конкретної держави, доцільність — тобто умова, яка дозволяє гарантіям ефективно забезпечувати процес здійснення прав і свобод особи; фундаментальність, тобто завданням цих приписів є чітке визначення та захист основних прав і свобод людини; універсальність гарантій, що дозволяє їм поширювати свій вплив на майже всі сфери суспільного життя на всій території держави незалежно від часу; індивідуальності дій, бо поширюються на кожну конкретну особу при наявності певних обставин, а саме у випадках реалізації права або потреби у його захисті; їх пріоритетність, що підкреслюється їх розташуванням у II Розділі Конституції України [1], а також відображення деяких гарантій у міжнародно-правових актах.

Це також породжує таку рису, як значущість гарантій, бо саме вони пов'язують між собою можливості суб'єктів правовідносин. Зміст та обсяг цих приписів є однаковим для всіх фізичних та юридичних осіб, що підпадають під юрисдикцію України. При цьому виникає потреба безперервності дій основних гарантій, тобто їх постійне існування та застосування кожним учасником правовідносин.

Забезпеченість гарантій з боку держави шляхом створення загальних умов для реалізації встановлених гарантій визначає, що у випадку порушення цих приписів можуть застосовуватися заходи державного примусу [6, с. 61–62].

Виходячи з усього вищевикладеного, можна зробити висновок, що гарантії — це система нормативних, формально визначених універсальних приписів, що діють безперервно з метою втілення справедливості в процесі реалізації кожною людиною фундаментальних прав і свобод та підтримуються державою за допомогою можливості застосування державного примусу.

Найбільш значущу роль в сучасних умовах побудови української державності відіграють спеціальні (юридичні) гарантії, відносно яких існують декілька поглядів. Зокрема вважається, що юридичні гарантії — це норми права, які передбачають у своїй сукупності правовий механізм, покликаний сприяти захисту прав та свобод [7, с. 41–45]. Інші автори зауважують, що це державно-правові засоби, які забезпечують здійснення і охорону прав, свобод та обов'язків людини і громадянина [8, с. 29–31]. Існує також точка зору, відповідно до якої під юридичними гарантіями слід розуміти ті правові засоби і способи, що встановлені законом, за допомогою яких у суспільстві громадянам забезпечується реалізація їх прав і свобод [9, с. 12]. Аналізуючи ці гарантії, деякі вчені зауважують, що вони охоплюють всі правові засоби, які забезпечують здійснення й охорону прав і свобод людини і громадянина [10, с. 191]. Фахівці в галузі конституційного права вважають, що юридичні гарантії захисту є специфічним правовим засобом забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини і громадянина [11, с. 88].

Підсумовуючи ці погляди, можна зробити висновок, що юридичні гарантії — це закріплені нормами права загальнообов'язкові, формально визначені принципи та умови, які забезпечують реалізацію прав та свобод шляхом належної регламентації порядку їх здійснення, а також способи їх охорони та захисту.

Оскільки гарантії слугують способом забезпечення нормальної реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини, можна зробити висновок, що загальне поняття гарантій прав і свобод людини функціонально можна поділити на три елементи.

Першим з них є безпосередньо гарантії реалізації — умови, способи та засоби, що створюють можливості для повноцінного втілення в життя прав і свобод особи. Вони сприяють формуванню та розвитку нормальних правовідносин між членами суспільства, при наявності яких людина може повноцінно втілити свої права та виконати обов'язки, при цьому не порушуючи прав, свобод та обов'язків інших осіб. Тобто це — умови та засоби, принципи та норми, які забезпечують здійснення, охорону і захист зазначених прав, є порукою виконання державою та іншими суб'єктами правовідносин тих обов'язків, які покладаються на них з метою реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Другим елементом можна вважати гарантії охорони прав і свобод людини. Під цим поняттям розуміється система засобів та способів, спрямованих на недопущення можливих порушень прав і свобод людини. Вони мають створювати певні умовні "перепони" в процесі реалізації прав і свобод особи з метою відокремлення індивідуальних правових статусів та створення умов для нормального втілення в життя на-

даних можливостей або виконання обов'язків, які вимагаються від особи державою або суспільством в межах правовідносин.

Гарантіями захисту, тобто засобами та механізмами, що спрямовують свою дію на відновлення порушених прав, притягнення винуватих осіб до відповідальності та відшкодування нанесеної шкоди можна вважати третім елементом. При цьому слід відмітити, що другий та третій складовий елементи існують невід'ємно від першого та в своїй єдності створюють можливості для дійсного забезпечення наданих або охоронюваних прав і свобод, а також належного виконання покладених обов'язків, які в своїй сукупності становлять основу правового статусу особи. Більш того, гарантії захисту прав виникають лише в тому випадку, коли гарантії реалізації та охорони не створили належних умов для втілення прав в життя або ці положення були порушені та потребують швидкого відновлення. Тому розглядати гарантії захисту прав конкретної групи суб'єктів права неможливо без аналізу передумов їх виникнення, тобто гарантій реалізації та охорони.

Література

1. *Конституція* України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// zakon.rada.gov.ua/laws
2. *Воеводин Л. Д.* Юридический статус личности в России: Учебное пособие. — М.: Издательство МГУ, Издательская группа ИНФРА • М–НОРМА, 1997. — 304 с.
3. *Иванов А. П.* Гарантии конституционных прав советских граждан // Ученые записки Саратовского юридического института им. Д. И. Курского. — 1968. — Вып. XVII. — Кн. 1. — С. 243–248.
4. *Государство* и личность в СССР. Правовые аспекты взаимоотношений / В. А. Патюлин; Отв. ред. Н. П. Фарберов. — М.: Наука, 1974. — 246 с.
5. *Витрук Н. В.* Гарантии прав личности. — В кн.: Права личности в социалистическом обществе. — М.: Наука, 1981. — С. 144–206.
6. *Магновський І. Й.* Гарантії прав і свобод людини і громадянина в праві України (теоретико-правовий аспект): Дис... канд. юрид. наук. — К., 2003. — 205 с.
7. *Конституционное* право. Учебник / В. В. Альхименко, В. Н. Бутылин, А. П. Герасимов, Н. Л. Гранат и др.; Отв. ред. А. Е. Козлов. — М.: БЕК, 1996. — 464 с.
8. *Князєв В.* Конституційні гарантії прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні // Право України. — К., 1998. — № 11. — С. 29–31.
9. *Лукашева Е. А.* Социалистическая законность в современный период // Советское государство и право. 1968. — № 3. — С. 10.
10. *Козлова Е. И, Кутафин О. Е.* Конституционное право Российской Федерации: Учебник. — М.: Юристъ, 1995. — 420 с.
11. *Конституція* незалежної України: навчальний посібник // За ред. В. Ф. Погорілка, Ю. С. Шемчушенка, В. О.Євдокимова. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Спілка юристів України, 2000. — 568 с.

В. В. ГОЛОВЧЕНКО
к. юрид. н., ст. наук. співр., ІП МАУП

О. В. ГОЛОВЧЕНКО
докт. філос. в галузі права, МАУП

ПРАВО НАРОДУ НА ПОВСТАННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 146–148

Суверенітет народу та функціонування інститутів громадянського суспільства пов'язані з забезпеченням прав та свобод людини і громадянина, які є основоположними конституційними категоріями. Влада народу — найвища влада в державі, вона гарантує недоторканність прав особи, бо нею визначається весь державний устрій. З цього виходить і Конституція України, яка закріплює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Тобто в центрі правового регулювання стоїть саме людина, і держава несе перед нею відповідальність за свою діяльність.

Державні органи, приймаючи владні рішення і здійснюючи інші свої функції, зобов'язані діяти в інтерфесах конкретної людини. Основним обов'язком, визначальним орієнтиром у діяльності державних органів і головним критерієм її ефективності є забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Це стосується і законодавчої діяльності, і діяльності глави держави, органів виконавчої державної влади, органів судової влади. У Конституції України підкреслюється, що права і свободи людини, гарантії їх реалізації визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Це принципові положення, при порушенні яких суспільство має право на їх захист, основним механізмом якого є відкликання влади народом. Якщо заміна влади не відбувається, народ має право на повстання і вирішення проблем збройним шляхом з метою позбавлення від гноблення та тиранії.

Право на повстання, революцію, супротив гнобленню міжнародно-правовими актами розглядаються як конституційний еквівалент права на необхідну оборону, крайній захід (ultimaratio), до якого звертаються у разі неможливості ефективно захищати свої права за допомогою інших механізмів, що реалізуються в умовах демократичного режиму [1].

А. Ф. Коні у своїй кандидатській роботі "Про право необхідної оборони" писав: "Народ, влада якого прагне порушувати його державний устрій, має в силу правової підстави необхідної оборони право на революцію, право на повстання" [2, с. 205–294]. Зрозуміло, що такий самозахист повинен бути адекватним ситуації вчинюваного самозахисту, адже йдеться не про зовнішнє гноблення завойовників, а про гноблення з боку влади своєї країни.

Теорія становлення, формування та розвитку прав людини і громадянина, право на опір гнобленню були сформульовані одними із перших. Так, у Французькій Декларації прав людини і громадянина від 26 серпня 1789 року в статті 2 говориться: "Мета всякого політичного Союзу — забезпечення природних і невідчужуваних прав людини. Цими правами є свобода, власність, безпека та опір гнобленню".

Ще рішучіше тринадцятьма роками раніше в Декларації незалежності США 1776 року право на опір гнобленню прямо пов'язується з поведінкою власного народу супроти уряду. Там сказано: "Ми вважаємо очевидним такі істини: всі люди створені рівними і вони всі наділені своїм Творцем деякими невідчужуваними правами, до яких належить життя, свобода та прагнення щастя. Для забезпечення цих прав засновано серед людей уряди, які запозичують свою справедливу владу зі згоди тих, котрими правлять. Якщо така форма уряду стає згубною для цієї мети, то народ має право змінити чи знищити його та сформувати новий уряд, заснований на таких засадах і з такою організацією влади, які, на думку цього народу, найбільше можуть сприяти його безпеці та щастю. Певна річ, обережність радить не міняти урядів, що існують здавна, через маловажливі чи тимчасові причини. Але коли довга низка зловживань і узурпацій, що незмінно переслідують одну й ту саму мету, виявляє намір зрадити цей народ до влади необмеженого деспотизму, то він не тільки має право, а й зобов'язаний повалити такий уряд і на майбутнє довірити свою безпеку іншій охороні". Як бачимо, в цій декларації чітко визначено залежність, сторонами якої виступають діяльність уряду та право народу і навіть обов'язок повалення уряду, що зловживає довірою народу.

Крім зазначених декларацій Франції та США, воно зафіксовано в багатьох міжнародних документах і конституціях окремих держав. Так, Загальна Декларація прав людини, прийнята 10 грудня 1948 року Генеральною Асамблеєю ООН, у своїй преамбулі проголосила: "Зважаючи на те, що необхідно, щоб права людини охоронялися владою закону в цілях забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися, як до останнього засобу, до повстання проти тиранії та гноблення". Декларація прав людини підтверджує право не тільки народу, а й окремої людини на повстання проти тиранії та гноблення. Це дуже суттєво. Адже можновладці намагаються розглядати кожну людину чи групу осіб, які виступають проти тиранії та гноблення, як звичайних кримінальних злочинців чи екстремістів, зважаючи на той загальний інтерес, який захищають ці люди [3, с. 18–31]. Не можна одночасно притягнути до кримінальної або адміністративної відповідальності десятки тисяч (навіть одну тисячу) осіб. Масова участь людей у повстанні перевищує обсяг можливого покарання. Практика свідчить, що організатори масових акцій під тиском натовпу звільняються від відповідальності. За таких умов дії учасників повстання піддаються декриміналізації (кримінально-правовій інфляції) внаслідок крайньої необхідності та природного права людини на опір гнобленню.

Отже право на повстання набуло в новітній час не лише декларативного, а й законодавчого характеру.

У цьому плані і Конституція України не є винятком. У низці статей по суті, йдеться про право громадянина на опір гнобленню. Так, у статті 27 сказано: "Кожний має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань". Тим хто працює, стаття 44 Конституції України надає право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

Як носій суверенітету і єдине джерело влади народ може реалізувати своє право визначати конституційний лад в Україні шляхом прийняття Конституції України на Всеукраїнському референдумі. Таку позицію висловив Конституційний Суд України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України (справа № 6-рп від 05.10.2005 р.).

У згаданому Рішенні Конституційного Суду України (п. 4.4. мотивувальної частини) мова йде про заборону узурпації належного виключно народові права визначати і змінювати конституційний лад в Україні державою, її органами або посадовими особами. Узурпація означає, привласнення переліченими суб'єктами права, що належить народові — єдиному джерелу влади. У резолютивній частині Рішення КСУ чітко сказано: "Тільки народ має право безпосередньо шляхом всеукраїнського референдуму визначати конституційний лад в Україні, який закріплюється Конституцією України".

Підсумовуючи, ми поділяємо думку М. І. Скригонюка, який дійшов висновку: "Народ має право на опір, а тому необхідно внести відповідні зміни до Конституції України та Кримінального кодексу України" [4, с. 17–21]. Такі доповнення мали б превентивне значення щодо можливої узурпації влади посадовцями та гарантували би реальний вплив народу на діяльність державних органів.

Література

1. *Погребняк С. П., Уварова А. А.* Сопротивление угнетению. — [Электронный ресурс]. — 21 марта 2014.
2. *Кони А. Ф.* О праве необходимой обороны: Приложение к Московским университетским известиям. — М., 1865. — Т. 1.
3. *Головченко В. В., Головченко О. В.* Правозастосування і захист прав людини (монографія). — Чернігів, 2012. — С. 18–31.
4. *Скригонюк М. І.* Плебсологія і право народу на опір. — Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. — 2005, № 65–66.

Д. В. МАЛАЩУК
к. екон. н., доц., ІП МАУП

ВПЛИВ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ЧИННИКІВ НА ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 149–150

Визначальну роль у формування інвестиційного клімату посідає держава. Важливий вплив на формування інвестиційного клімату мають такі фактори як: доступність кредитів для інвесторів, соціально-політична стабільність країни, рівень корупції у державі, рівень податкових і відсоткових ставок по інвестиційних кредитах, величина експортних й імпортних мит, які визначають можливість вивезення прибутку (або продукції) та імпорту устаткування, технологій та ін.

На нашу думку, факторами, що найсуттєвіше впливають на формування інвестиційної привабливості країни є доступність кредитів для інвесторів та соціально-політична стабільність [1]. Ступінь кожного з перерахованих параметрів залежить, головним чином, від стану політичної системи, від здатності даної системи генерувати позитивні імпульси. Важливе значення при цьому мають міцність демократичних інститутів і ефективне забезпечення прав і свобод. Таким чином, чим стабільніша політична система, тим важливіші стають економічні критерії при визначенні інвестиційного клімату. Під стабільністю і передбачуваністю політичної системи ми розуміємо, в першу чергу, згоду політичної еліти (на всіх рівнях ієрархії влади) відносно основних соціально-політичних та економічних проблем, конструктивну взаємодію виконавчої, законодавчої та судової влади, Центру і регіонів, а також підтримка населення політики, що проводиться керівництвом країни.

Умовно політико-правові чинники можна поділити на підгрупи:

1. *Політичні чинники* (вплив політичних процесів на формування інвестиційного клімату, політичний режим, стабільність політичної системи, наявність чи відсутність конфліктів між політичними опонентами, частота зміни урядів, кількість політичних скандалів, рівень довіри до влади, політичні рішення, щодо інвестиційного клімату)

2. *Правові чинники* (характеризуються наявністю стабільного законодавства, конституційних законів, кодексів, законів, що захищають права власності та права інвесторів, їх несуперечливістю, простотою та чіткістю, що передбачає наявність прямої дії і механізмів виконання, а також ефективністю судової системи, рівень корупції).

Правове регулювання іноземних інвестицій здійснюється національним законодавством, на яке впливає міжнародне право. Норми національного права встановлюють правовий режим іноземних інвестицій — національний, пільговий чи обмежувальний. Вибір конкретних правових засобів для регулювання іноземних інвестицій залежить від конкретних соціально-економічних умов.

Сприятливими умовами для залучення іноземних інвестицій є: політична та економічна стабільність; наявність стабільного національного законодавства про

іноземні інвестиції; стан внутрішнього ринку, ступінь його насиченості товарною продукцією та задоволення попиту споживачів, наближення до джерел сировини, собівартість виробництва інвестиційних проектів, що створюються; термін їх окупності, можливість транспортування та збуту продукції тощо.

Перешкодами для залучення іноземних інвестицій є: часті зміни інвестиційного законодавства; несприятливе для іноземних інвесторів податкове законодавство; відсутність вільноконвертованої національної валюти; недосконаліть банківської системи; відсутність або неповна інформація щодо найбільш вигідних місць вкладення капіталу [2].

На надходження іноземних інвестицій впливає інвестиційний клімат держави — сукупність політичних, правових, економічних та соціальних умов, що сприяють і забезпечують інвестиційну діяльність іноземних інвесторів [3, 4]. Сприятливий інвестиційний клімат покликаний забезпечити захист інвестора від інвестиційних ризиків.

Механізм залучення іноземних інвестицій передбачає розвиток, в першу чергу, законодавчої бази країни, яка залучає дані інвестиції, тому що без конкретно закріпленого в законодавства відносин між державою та іноземним інвестором існують дуже високі ризики для інвестування і не можна бути повністю впевненим не те щоб в отриманні прибутку, але навіть у повному їх поверненні. Тому держава формує спеціальну державну політику для залучення іноземних інвестицій, яка повинна здійснюватися послідовно і не відходячи від плану [5].

Література

1. *Резник Н. П.* Чинники формування інвестиційного клімату / Н. П. Резник // Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку та окремий бізнес: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. — Дніпропетровськ, 2008. — Т. 1. — С. 25–27.
2. *Фактори* політичного ризику // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: //www.investblog.net.ua/
3. *Харитонова В.* Как “измерить” инвестиционный климат?/ В. Харитонова // Финансы в Сибири. — 1998. — № 3. — С. 13–17.
4. *Шевченко Н. І.* Фактори, що визначають інвестиційну привабливість держави // Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2010. — № 8. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=63
5. *Ванькович Д.* Інвестиційний клімат в Україні та шляхи його поліпшення: економіко-правовий аспект / Д. Ванькович, Н. Демчишак // Економіст. — 2007. — № 4. — С. 79–81.

А. Г. ГОЛЬЦОВ
к. геогр. н., УАІМВЛ МАУП

ВНУТРІШНЯ ГЕОПОЛІТИКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 151–154

На нинішньому етапі розвитку України потреба проведення докорінних політичних та соціально-економічних реформ є дуже актуальною. Реформи повинні мати системний характер і бути підпорядкованими чітко визначеним стратегічним цілям, котрі підтримуватимуться переважною більшістю населення країни. Нині, за кризових умов, здійснення реформ у будь-якій сфері суспільного життя потребує застосування дуже ретельно обраних механізмів. Особливо це стосується ключових завдань внутрішньої геополітики в сучасній Україні.

Внутрішня геополітика з прикладного погляду є впорядкованою сукупністю політичних заходів, котрі розробляються та реалізуються державою щодо забезпечення оптимального функціонування державної геополітичної системи, ефективної взаємодії її геопросторових підсистем і компонентів. Внутрішня геополітика має відгравати інтегруючу роль щодо економічних, культурних, етнічних, інформаційних та інших напрямів політики держави в її геопросторі.

Серед головних завдань внутрішньої геополітики слід відзначити: розробку науково обґрунтованих рекомендацій щодо оптимізації територіального устрою держави; вироблення стратегічних засад управління територіальним розвитком держави; визначення стратегії й тактики управління розвитком окремих регіонів країни, враховуючи їхні специфічні особливості; проведення державної політики щодо забезпечення самоврядування регіонів країни, прав етнічних та релігійних спільнот населення, враховуючи при цьому інтереси національної безпеки; врегулювання конфліктних геополітичних ситуацій на теренах країни тощо. Внутрішня геополітика має бути спрямована на оптимізацію функціонування геополітичної структури країни — форми політичного управління внутрішнім геопростором на основі притаманного даній державі принципу розподілу владних повноважень між центральними та регіональними (місцевими) органами влади.

Слід зазначити, що внутрішня геополітика в Україні, починаючи зі здобуття незалежності, не мала системного характеру. Окремі геополітичні заходи носили, значною мірою, хаотичний характер, оскільки були продиктовані інтересами лобістських груп регіональних політичних еліт (за якими стояли відповідні бізнес-угруповання). По суті регіони часто віддавалися у фактичне володіння певним елітним групам в обмін на їхню лояльність щодо центральної влади в Києві.

Нинішньою владою проголошено стратегічний курс на децентралізацію адміністративно-територіального устрою держави. Під децентралізацією, як правило, розуміють політичний процес, що передбачає делегування центральним урядом певних повноважень на регіональний (місцевий) рівень. Взагалі у розвинених країнах світу децентралізація здійснюється насамперед задля оптимізації практичного

вирішення питань загальнодержавного значення, а також підвищення ефективності регіонального та локального управління, ефективної реалізації регіональних програм розвитку. У процесі децентралізації відбувається так звана деволюція, коли регіони вимагають та отримують певну політичну владу і дедалі більшу автономію за рахунок частини повноважень центральної влади.

Найбільш прогресивним видом децентралізації вважається так звана "демократична", коли частина повноважень державної влади передається на рівень адміністративно-територіальних одиниць — органам регіонального та місцевого самоврядування. У принципі за демократичної децентралізації має формуватися розгалужена система регіонального (місцевого) самоврядування, за якої місцеві справи вирішуються органами влади і посадовими особами, котрих обирає населення відповідних територіальних одиниць, а не чиновниками, призначеними центральним урядом.

З іншого боку, може застосовуватися "адміністративна" (бюрократична) децентралізація, за якої частина повноважень центральної державної влади передається спеціальним регіональним та місцевим урядовим органам — державним адміністраціям. Тим самим набуває розвитку так звана виконавча "вертикаль влади". Така деконцентрація усе ж може мати окремі позитивні наслідки. Хоча державні адміністрації і призначаються центральною владою й залежать від неї, усе ж на практиці відбувається певне розширення компетенції й збільшення самостійності регіональних та місцевих адміністративних органів управління. Крім того, за умов демократичного розвитку має, певною мірою, зростати залежність цих адміністративних структур від відповідних органів самоврядування.

Для великих держав світу надання адміністративно-територіальним одиницям першого ступеня певних повноважень є необхідним кроком, оскільки центральні органи влади у своїй діяльності не мають можливості охопити весь спектр регіональних проблем. Таким чином зменшується навантаження на центральний уряд і задовольняються амбіції регіонів щодо самоуправління, що має зміцнювати державну цілісність. Водночас доцільним є розширення кола повноважень місцевих органів влади нижнього рівня. Децентралізація є ефективною, якщо спирається на ґрунтовно розроблену і добре опрацьовану законодавчу базу. Проте поточні конфліктні ситуації як між центральними та регіональними, так і між регіональними та місцевими органами влади, безперечно, усе ж виникають.

З теоретичного погляду перспективними напрямами трансформації геополітичної структури України може бути або укрупнення областей (створення великих регіонів), або, навпаки, їхнє розукрупнення (розподіл на округи по кілька адміністративних районів). У принципі можливе також поєднання обох підходів. Хоча нинішній адміністративно-територіальний устрій України склався ще за радянських часів, такі докорінні зміни геополітичної структури держави нині навряд чи доцільні, особливо з огляду на несприятливу політичну та соціально-економічну ситуацію.

У країнах зі значним ступенем внутрішньої політичної, економічної, соціальної, етнічної та культурної диференціації застосовується така форма децентралізації, як автономізація. Автономія є формою децентралізації влади в країні, коли певна її частина здобуває розширення самоврядування на основі відповідного законодавства і збереження підпорядкування загальнодержавним органам влади. Це передбачає право населення автономії створювати (відповідно до норм законодавства) органи самоврядування і через них самостійно вирішувати місцеві питання суспіль-

ного життя. Автономія також може означати особливі права, що надаються в межах держави чи регіону окремим етнічним спільнотам.

Органи влади територіальних автономних утворень наділяються правом ухвалювати місцеві закони в межах своєї сфери компетенції. Для демократичних правових держав притаманна тенденція поступового розширення самостійності органів влади територіальних автономій, сфери їхньої компетенції. При автономізації певних регіонів має відбуватися і прогресивний розвиток місцевого самоврядування на низовому рівні (територіальних громад). При цьому можуть виникати окремі колізії щодо розмежування повноважень між органами влади автономії й органами місцевого самоврядування. Такі проблеми, безперечно, мають вирішуватися в межах загальнодержавного правового поля і з урахуванням тих законодавчих актів, що належать до компетенції територіальної автономії.

Значний інтерес для розвитку внутрішньої геополітики в Україні становить досвід розбудови в Західній Європі такого феномена, як регіоналістична держава. На відміну від традиційних складних унітарних держав, де автономії займають лише частину території, регіоналістичні держави цілком складаються саме з автономних утворень. Кожен регіон фактично є територіальною політичною автономією з можливим врахуванням також етнічних особливостей. Автономні одиниці мають законодавче право з місцевих питань, їхня компетенція зафіксована в конституціях відповідних держав, але в автономій немає сфери спільної компетенції з центральними органами, як у федеративних країнах. Регіоналістичну модель державного устрою реалізовують, наприклад, такі європейські держави, як Франція (22 регіони), Італія (20 регіонів-областей), Іспанія (17 регіонів-провінцій). Крім оптимізації політичної, економічної та соціальної організації життя країни, утворення повноцінних регіонів має на меті також реалізацію внутрішніх геополітичних цілей — мінімізувати, розколоти, а в ідеалі звести нанівець сепаратистські рухи на її території.

Проте, досвід регіоналізації в країнах Західної Європи свідчить про небезпеку гострих проблем у реалізації такого курсу внутрішньої геополітики. Так, надання Корсиці статусу регіону Франції зі значними автономними правами поки що не поклало край боротьбі корсиканських сепаратистів за суверенізацію. В Іспанії, хоча в окремих провінціях і відбувається в цілому мирний діалог між регіональними етнічними спільнотами і центральним урядом (Галісія, Валенсія), є приклади непримиренної боротьби ЕТА (баскських сепаратистів) за здобуття незалежності Країною Басків. А нині ще й активізувалося прагнення провідних політичних сил Каталонії здобути державну незалежність.

Однією з найважливіших складових внутрішньої геополітики є етнічна. З прикладної точки зору внутрішня етнічна геополітика є комплексом переважно політичних заходів, які здійснюються державними органами влади по відношенню до етносів в географічному просторі країни. В ідеалі етнічна геополітика має бути спрямована на забезпечення повноцінної участі всіх етнічних спільнот у політичному житті країни, можливостей задоволення ними своїх економічних, соціальних та культурних прав.

У багатонаціональних країнах із наявністю великих етнічних спільнот (меншин) може існувати національно-територіальна автономія, що означає надання самостійності у вирішенні питань внутрішнього життя окремій території, населеній переважно представниками певної нетитульної етнічної спільноти. За сучасних умов, крім національно-етнічного фактора, беруться до уваги ще й історичні, соціальні, економічні та інші чинники. І національно-етнічний фактор перетворюється з го-

ловного, визначального на лише важливий, істотний. Таким чином, формується фактично територіальна автономія, що значною мірою враховує етнічні особливості. Наприклад, з 20 регіонів-областей Італії лише 5 сформовані із врахуванням етнічної ознаки. Отже, національно-територіальна автономія доцільна в багатонаціональних країнах для задоволення потреб великих етнічних спільнот, котрі проживають компактно, переважають у відповідних регіонах і досягли певного рівня політичного та соціально-економічного розвитку.

Іншою досить поширеною формою етнічної автономії є національно-культурна — законодавчо закріплені права певного етносу (етнічної групи) на збереження і розвиток своєї мови, культури, самобутності, утворення громадських організацій тощо. Національно-культурна автономія має екстериторіальний характер, тобто не пов'язана з виокремленням території. Ця форма етнічної автономії доцільна, коли етнос (етнічна група) не має переважної питомої ваги в жодному регіоні, проживає в різних частинах країни чи його відносно компактні групи перемішані з іншими етносами. Саме таке розселення етнічних меншин притаманне нинішній Україні. На загальнодержавному рівні інтереси певних етнічних спільнот мають захищати обрані ними представницькі органи.

На нашу думку, утворення національно-територіальних автономій в Україні недоречне, а доцільнішою формою задоволення різноманітних інтересів численних етносів, які мешкають на території країни, є надання їм національно-культурної автономії.

Політична автономізація на території України має проводитися поступово і вкрай обережно. За сучасних умов гострої політичної та економічної кризи, загроз державній незалежності поки що необхідне збереження централізованого контролю над регіонами країни.

А. Ю. КОВАЛЬЧУК
к. юрид. н., ІП МАУП

МІСЦЕ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 155–156

Економіка будь-якої країни не може існувати без збалансованої сталої фінансової політики. Фінанси — це "кров" економічної системи держави. Проблема належної підтримки фінансової безпеки держави є найактуальнішою, оскільки зачіпає усі галузі національного господарства, приватних підприємців, усі прошарки населення, все суспільство і державу в цілому. Надаючи належне місце забезпеченню фінансової безпеки 21 травня 2014 року Постановою Кабінету Міністрів України було закріплено створення Державної фіскальної служби України. Державна фіскальна служба України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і який реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі — єдиний внесок), державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску.

Державна фіскальна служба України відповідно до покладених на неї завдань: узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до компетенції ДФС, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та в установленому порядку подає їх Міністру фінансів; розробляє проекти законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, наказів Мінфіну з питань, що належать до сфери діяльності ДФС, забезпечує контроль за своєчасністю, достовірністю, повнотою їх нарахування та сплати до бюджету і відповідних позабюджетних фондів; контролює своєчасність подання платниками податків та єдиного внеску передбаченої законом звітності, своєчасність, достовірність, повноту нарахування та сплати податків і зборів, єдиного внеску, митних та інших платежів; здійснює контроль за дотриманням податкового і митного законодавства, законодавства щодо трансфертного ціноутворення, законодавства щодо адміністрування єдиного внеску та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого законом покладено на ДФС; здійснює облік платників податків та єдиного внеску, осіб, які здійснюють операції з товарами, що перебувають під митним контролем, об'єктів оподаткування та об'єктів, пов'язаних з оподаткуванням; забезпечує ведення обліку податків і зборів, платежів; здійснює диференціацію платників податків; вирішує відповідно до Митного кодексу України питання щодо реалізації компромісу; здійснює застосування адміністративного арешту (арешту) майна платників податків та/або зупинення видаткових операцій на їх рахунках у банках, фінансо-

вих санкцій до платників єдиного внеску; здійснює погашення податкового боргу платників податків, а також стягнення своєчасно ненарахованих та/або несплачених сум єдиного внеску з платників єдиного внеску; проводить роботу з відстрочення, розстрочення та реструктуризації грошових зобов'язань та/або податкового боргу, погоджує з Мінфіном рішення про розстрочення або відстрочення грошових зобов'язань платників податків чи податкового боргу на строк, що виходить за межі одного бюджетного періоду, здійснює в межах повноважень, передбачених законом, списання безнадійного податкового боргу; ініціює застосування до платників податків та платників єдиного внеску судових процедур банкрутства; здійснює ведення митної статистики та Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД); здійснює інші повноваження, визначені законом.

Такі широкі повноваження забезпечать дотримання режиму законності та дисципліни у сфері фінансів, покращать шляхи взаємодії підрозділів фіскальної служби щодо обміну інформацією і протидію негативним чинникам, яки руйнують вітчизняну фінансову сферу.

Література

1. *Положення* про Державну фіскальну службу України.
2. *Белоусова І. А.* Управління трансакційними витратами в системі фінансової безпеки підприємств і корпорацій / І. А. Белоусова, О. А. Кириченко // Зовнішня торгівля: право та економіка. — К., 2010. — № 3. — С. 72–80.

І. О. ШАШКОВА-ЖУРАВЕЛЬ
докт. філос. в гал. права, ІП МАУП

ХАРАКТЕРИСТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ ОСІБ, ЩО ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ В ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВАХ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 157–159

На сучасному етапі розвитку суспільства правові системи різних держав світу передбачають різні підходи щодо залучення ув'язнених до праці — від імперативного обов'язку примусово працювати в пенітенціарних установах, до розуміння праці ув'язнених як пільги, право на яку надається найбільш дисциплінованих із них.

Так, імперативний обов'язок ув'язнених працювати передбачений в законодавстві Швейцарії та Германії. В свою чергу, у Великобританії передбачено обов'язок пенітенціарних установ створити достатню кількість робочих місць з метою забезпечення організованою та корисною роботою усіх працездатних ув'язнених та інших ув'язнених, що виявляють бажання працювати. В Японії законодавчо передбачені види кримінального покарання у вигляді позбавлення волі як із залученням ув'язнених до примусової праці, так і без залучення до примусової праці. Одні із найбільш ліберальних правових норм щодо праці ув'язнених закріплені в законодавстві Фінляндії та Італії. Зокрема, у Фінляндії правові норми передбачають свободу ув'язненого здійснювати вибір на користь праці або навчання в робочий час. Цікаво, що в Італії робота ув'язнених вважається пільгою, на яку потрібно заслужити [1].

Варто зазначити, що провідну роль в системі правової регламентації праці ув'язнених на рівні європейського регіону відіграє нормотворча діяльність Ради Європи. Так, Комітетом Міністрів Ради Європи були прийняті Європейські пенітенціарні правила. Правила були переглянуті та оновлені в 2006 році на підставі рішень Європейського суду з прав людини, в результатів яких положення Європейської конвенції захисту прав людини та основних свобод 1950 р. були застосовані до основних прав ув'язнених. Питання регулювання праці ув'язнених знаходять відображення в пункті 26 Європейських пенітенціарних правил, що передбачає наступні важливі положення:

- ставлення до праці в місцях позбавлення волі як до позитивного елементу внутрішнього режиму та неприпустимості застосування її в якості покарання;
- забезпечення ув'язнених роботою, яка, наскільки це можливо, буде підтримувати або розвивати навички, що дозволять ув'язненому заробляти собі на життя після звільнення;
- неприпустимість будь-якої гендерної дискримінації при наданні ув'язненим роботи;
- надання роботи, яка включає елемент професійної підготовки ув'язненим, яким це може бути корисним, особливо молодим ув'язненим;

- забезпечення можливості ув'язнених обирати вид діяльності, в якій вони хотіли б брати участь, у межах наявних можливостей, з урахуванням відповідного професійного відбору та вимог порядку і дисципліни;
- необхідність досягнення максимальної відповідності організації та методів роботи у виправних установах організації та методам аналогічної роботи в суспільстві з метою підготовки ув'язнених до умов нормального професійного життя;
- неприпустимість підпорядкування інтересів ув'язнених меті фінансового прибутку від діяльності підприємств у виправних установах;
- обов'язок пенітенціарної установи самостійно, або разом із приватними підрядниками, забезпечити роботу для ув'язнених як на території пенітенціарної установи, так і поза її межами;
- право ув'язнених одержувати за свою працю справедливу винагороду;
- забезпечення можливості ув'язнених витрачати принаймні частину свого заробітку на придбання дозволених предметів для особистого користування та виділяти частину заробітку своїм родинам;
- доцільність заохочення ув'язнених до заощадження ними частини свого заробітку, який має бути їм виданий після звільнення або використаний для інших дозволених цілей;
- необхідність запровадження заходів охорони здоров'я ув'язнених та техніки безпеки їхньої праці, не менш суворих, аніж заходи, які застосовуються щодо робітників на волі;
- необхідність передбачення коштів для виплати ув'язненим компенсації у випадку отримання виробничої травми, включаючи професійні захворювання, на умовах не менш сприятливих, аніж умови, передбачені законом для робітників на волі;
- встановлення тривалості робочого дня та робочого тижня ув'язнених відповідно до місцевих норм або звичаїв, які визначають умови найму вільних робітників;
- право ув'язнених мати принаймні один день відпочинку на тиждень і достатньо часу для освіти та інших занять;
- доцільність розповсюдження на працюючих ув'язнених, наскільки це можливо, національної системи соціального забезпечення [2].

Слід зазначити, що на захист трудових відносин за участю ув'язнених в європейському регіоні спрямована, також, Резолюція Комітету міністрів Ради Європи № 75 (25) "Про працю засуджених" від 18.09.1975 року, що має рекомендаційний характер. В положеннях зазначеної Резолюції висловлюється побажання урядам держав-учасниць Ради Європи щодо:

- надання певного статусу та певного пріоритету праці засуджених;
- забезпечення достатніх ресурсів для підтримки програми трудового виховання у відповідності до потреб пенітенціарних установ;
- використання адекватних та сучасних систем управління працею засуджених;
- пристосування до позатюремних стандартів умов праці, завдань виробництва і оплати праці, наскільки це практично можливо, враховуючи особливий характер праці в тюрмах;
- координації системи розподілу виробничих робіт з іншими аспектами управління пенітенціарними режимами [3].

Вищенаведене засвідчує, що більшість європейських регіональних міжнародно-правових норм, спрямованих на захист праці ув'язнених має рекомендаційний ха-

рактер. В свою чергу, потрібно звернути увагу на те, що за даними правозахисних організацій, в багатьох державах, в тому числі, в Україні існують численні проблемні питання щодо захисту праці ув'язнених. Так, правозахисники констатується, що часто ув'язнені в пенітенціарних установах працюють за мізерну оплату праці або взагалі без оплати (фактично в колоніях використовується безоплатна праця засуджених, яка має ознаки рабської). Також, правозахисні організації зазначають, що адміністрація установ в деяких випадках пропонує засудженим за певні преференції, наприклад, за обіцянку надати умовно-дострокове звільнення, письмово погодитись працювати без оплати. Крім цього, громадські правозахисні організації вказують на випадки роботи ув'язнених по 12 годин та навіть у дві зміни, при тому, що офіційно це не фіксується, що дає можливість адміністрації пенітенціарних установ заперечувати такі порушення нормування праці ув'язнених [4].

На нашу думку, оптимізація системи правового регулювання праці ув'язнених потребує консолідації зусиль органів державної влади, адміністрації пенітенціарних установ, міжнародних неурядових організацій, громадських правозахисних організацій, в першу чергу, з метою:

- забезпечення ефективно діючого контрольного механізму щодо дотримання в пенітенціарних установах нормативних положень щодо нормування праці ув'язнених та оплати їх праці;
- посилення заходів, що спрямовані на забезпечення охорони праці ув'язнених та виробничої санітарії;
- встановлення реальних (фізично досяжних) норм виробітку для осіб, залучених до праці в пенітенціарних установах.

Література

1. *Аккулев А. Ш.* Трудоиспользование осужденных к лишению свободы: ключевые проблемы и пути разрешения. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.zakon.kz/analytics
2 *Європейські* пенітенціарні правила у редакції 2006 року. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.kiev.ua
3. *Резолюция* Комитета министров Совета Европы № 75 (25) "О труде заключенных" от 18.09.1975 г. — Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. — М.: СПАРК, 1998. — С. 208.
4. *Права* ув'язнених // Доповідь громадської правозахисної організації "Донецький меморіал". — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.helsinki.org. ua

В. М. ТІМАШОВА
к. юрид. н., НАУ, м. Київ

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 160–162

Еволюція суспільно-політичного життя свідчить, що еліта як один з основних інститутів політичної системи є невід'ємним складником будь-якого суспільства, у тому числі й транзитивного. Політична еліта, детермінуючи політичний і соціально-економічний стан суспільства, є інститутом влади, який визначає найближчі й перспективні завдання розвитку певної спільноти. Такі цілі знаходять відображення в ухваленні важливих стратегічних рішень і використанні ресурсів державної влади для їх реалізації. Політична історія України за останні двадцять три роки свідчить, що жоден правлячий клас, який піднімався на політичний Олімп, не запропонував суспільству національної концепції демократичного транзиту. Політичні еліти витрачали свою енергію лише в популістських дискусіях про владу, вирішуючи свої вузькогрупові (партійні) інтереси. Брак концепції чітких політичних дій, прийнятних як для політичної опозиції, так і всього громадянського суспільства, породив безліч проблем і труднощів у просуванні конче необхідних реформ на шляху демократизації суспільства, що викликало не одну політичну, економічну і соціальну кризу [1, с. 110].

Серед основних проблем стосовно місця і ролі еліт у процесі демократичного правління критичними для сучасної політики та філософії демократії є такі: 1) ідеологія, якої слід дотримуватися); 2) розподіл владних повноважень для ефективного демократичного управління); 3) розв'язання конфлікту між індивідом і спільнотою, між свободою і правами індивіда та соціальною справедливістю); 4) визначення прямого чи опосередкованого народного правління); 5) умови, ресурси та механізм реалізації влади [2, с. 156].

Основне джерело соціального вибуху в посттоталітарному суспільстві криється насамперед у конфлікті старих і нових еліт, оскільки для кризових періодів суспільства протистояння еліти і народу може набувати революційних форм лише в тому випадку, коли інтереси правлячої еліти виявляються несумісними (взаємовиключними) з інтересами опозиційних політичних сил. Десятки юридично оформлених політичних партій, які декларують опозиційність правлячій еліті, не змогли стати реальною опозицією владі. Остання відтворювала в суспільстві явище, характерне для розвиненого соціалізму, — всюдисущу "партію влади", яка легко пожертвувала ідеологічними догмами й окремими політичними фігурами заради консервації замкнутої системи регулювання соціально-економічних відносин, в якій могли змінюватися виконавці, але не механізми, відпрацьовані десятиліттями економічного примусу. Спроби надати цій системі невластиві їй функції соціального захисту населення оберталися фарсом, яка робив переважну більшість населення незаможною, такою, що потребує державної опіки. Таким чином відтворювався феномен "єдності

партії і народу", коли "партія" постійно піклується про те, щоб у суспільстві було побільше незаможних, а останні тримаються за неї, чіпляючись за останні привиди завоювання соціалізму [1, с. 111].

Незважаючи на те, що в Україні процес диференціації еліт призвів до протистояння партії влади і опозиції, в суспільстві не знайшлося достатньо активних і організованих сил, які могли б перманентний процес відмирання старої суспільної системи перетворити на революційний вибух, спираючись на масову недовіру до владних структур і невдоволення економічним станом країни. Це насамперед пов'язано з поділом сфер впливу між елітами, коли економічна сфера опинилася в руках старої номенклатурної еліти, а ідеологічна — в компетенції найбільш організованої нової еліти, що сформувалася навколо ідеї пріоритетності зміцнення національної державності. Стара і нова еліти, розділивши сфери впливу, створили потужний центристський буфер, що стримував соціальний вибух. Разом з тим, праві націоналістичні і ліві комуністичні радикали саме своїм непримиренним суперництвом знижували потенціал вибухонебезпечного екстремізму. В результаті ні ті, ні інші не змогли заручитися вирішальною підтримкою люмпенізованих і маргінальних верств населення, що складають основну деструктивну силу соціального протесту.

До того ж, демократична риторика як в устах населення, так і в устах нової влади значною мірою має прагматичний характер, сподіваючись більше на підтримку і допомогу з боку "заможного" Заходу, ніж бажання самим орієнтуватися на демократичні норми соціального життя. Йдеться насамперед про такі демократичні цінності, як верховенство права і рівність всіх перед законом, повага до прав та інтересів кожного громадянина, свобода слова, відсутність дискримінації, соціальна солідарність, громадянська активність і т. п. Щоб ці цінності не були порожнім звуком, владна еліта першою повинна демонструвати відповідні зразки поведінки.

Російський політолог С. Кара-Мурза вважає, що ціннісний конфлікт із населенням розриває узи "горизонтального" товариства і розколює моральну спільність, яка тільки й може створити "розумну економіку" [3, с. 244]. Якщо найближчим часом ситуація не зміниться на краще, і навіть розв'язана Росією війна не стане точкою біфуркації, яка обере шлях самоусвідомлення і відкристалізації нації та остаточного визначення демократичного розвитку за європейським вектором, цей політичний тип культури еліти може стати на заваді суспільного розвитку, демократизації, побудови громадянського суспільства.

Російський пасіонарний письменник, лауреат Нобелівської премії І. О. Бунін у своєму есе "Освобождение Толстого" писав, що Лєв Толстой в останні роки життя, сприйнявши філософію зороастризму, говорив, що людське життя поділяється на фазиси: спочатку людина живе користю тільки особистою, у наступному фазисі користь ця поширюється на членів сім'ї, близьких людей, тобто у цих фазисах людина живе в основному жагою брати, захоплювати, привласнювати. У третьому фазисі росте її совість, сором користі тільки особистої, закінчується її жага тільки брати і все більше зростає потреба віддавати узяте у людей, природи, миру — починається її духовне існування [4, с. 15]. Тобто, коли у політика жити для блага людей стає внутрішньою потребою, тоді особа може бути політиком, бо виходить за межі свого егоїстичного, сімейного і найближчого колективного "Я", кристалізуючи і сприймаючи суспільні цінності. Коли цього в більшості немає, формування демократичної еліти відсувається на невизначений час.

Література

1. *Політична* еліта Республіки Молдова в контексті демократичного транзиту / П. Варзарь // Політичний менеджмент: Український науковий журнал. — 2008. — Спец. вип. — С. 109–116.
2. *Україна* в пошуках себе: національна ідея, проблеми розвитку: зб. матеріалів експертів Всеукр. експерт. мережі / Упоряд. О. Судакова. — К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2007.
3. *Enciclopedia* Blackwell a gindirii politice / Coord. D. Miller. — Bucuresti: Humanitas, 2000.
4. *Бунин И. А.* Собрание сочинений: В 6-ти т. Освобождение Толстого; О Чехове; Воспоминания; Дневники; Статьи / Редкол.: Ю. Бондарев, О. Михайлов, В. Рынкевич. — М.: Худож. лит., 1988. — 719 с.

О. С. ДЬОМІНА
к. юрид. н., докторан, НПУ імені М. П. Драгоманова

ЦІННІСНІ ОСНОВИ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 163–166

Україна на сучасному етапі представляє суспільство перехідного періоду, яке характеризується формуванням нової системи політичних цінностей та норм політичної поведінки.

Дослідження питання цінностей в контексті соціально-політичної трансформації суспільства передбачає широке використання політіко-культурного інструментарію, бо цінності поряд з орієнтаціями символами, що визначають ситуацію, в якій має місце політична діяльність, є найважливішим елементом політичної культури суспільства.

У політичній культурі виражається суб'єктний вимір політики. У ній розглядається не просто діяльність політичних інститутів, а відношення самого суспільства, його членів, до цих інститутів і структур.

Такий підхід має виключно важливе значення для розуміння політичного життя суспільства, бо розуміння поглядів, цінностей, установок, стереотипів, мотивів поведінки людей має не менш важливе значення для політичного життя суспільства, чим діяльність політичних інститутів і еліт.

Розглядаючи ціннісні основи політичної культури українського суспільства, необхідно зауважити, що поряд з нею існують політичні субкультури, а саме: особливі політичні культури певних соціальних груп. В літературі субкультура розглядається як сукупність політичних орієнтацій, які значно відрізняються від "культурних орієнтацій, що домінують у суспільстві" [1, с. 151].

Політична культура суспільства не є простою сумою політичних субкультур, оскільки вона вбирає в себе найбільш стійкі, типові ознаки, які характеризують політичну свідомість і поведінку основної маси населення, ті політичні цінності, що переважають в цьому суспільстві. Кожна політична субкультура включає в себе і те загальне, що характеризує домінуючу в суспільстві політичну культуру, і те специфічне, що відрізняє, визначає і формує саме її. Ці особливості обумовлені відмінностями у стані суспільних груп у економічній і соціальній структурах, відмінностями за етнічними, релігійними, віковими та іншими ознаками. Наявність різних політичних субкультур може бути джерелом дестабілізації суспільно-політичного життя і, не виключено, що "ступінь сумісності між різними субкультурами є головним фактором, який впливає на політичну стабільність країни" [2, с. 81]. В цілому ж наявність в суспільстві субкультур є нормальним і природним явищем, але лише за наступних умов: 1) якщо цінності і норми певної субкультури не вступають в непримиренний конфлікт з цінностями загальнонаціональної культури; 2) якщо група, що виражає її, терпимо і з повагою відноситься до субкультури і цінностей інших груп; 3) якщо в рамках суспільства і загальнонаціональної культури існують

загальні цінності і норми, що розділяються носіями різних субкультур (наприклад, пошана до інститутів демократії, до прав і свобод людини, до влади закону). Дотримання всіх цих умов дозволяє суспільству підтримувати стабільність і забезпечувати злагоду більшості його членів у тих або інших питаннях. У разі ж, якщо цього немає і в суспільстві існують і активно діють групи з непримиренними політичними установками воно приречене на соціальний розкол і нестабільність.

Наявність не співпадаючих субкультур, інакше кажучи, фрагментарність політичної культури суспільства, може призвести до втрати загальнонаціональних традицій і цінностей, ідеалів і цілей. Така відсутність політичної єднальної структури, як правило, пояснюється довгою, багатовіковою бездержавністю, тобто відсутністю власного досвіду влади, а також розчленування української території та включення її частин у різні держави з іншими культурами, політичними системами і традиціями. Це призвело до психологічного, побутового та політичного відчуження між різними частинами українського народу. У нас співіснують різні типи цінностей — віджитих і нових, які не дістають свого діалектичного синтезу.

Як зазначає Л. Нагорна, сучасна політична культура українського населення відбиває як загальний слабкий рівень усвідомлення ним своїх політичних та економічних інтересів і прав, так і виразну поляризацію українського соціуму, яка значною мірою є спадком його багатовікової бездержавності й існування у різних цивілізаційних полях. До того ж на її стані негативно позначаються відсутність узгодженого політичного проекту і загальноприйнятої національної ідеї, нерозвинутість і штучність партійної системи, безпрецедентне зростання корупції і, як наслідок, поглиблення соціальної нерівності, перманентне протистояння гілок влади. Сучасній політичній культурі українського суспільства також притаманні такі характерні риси: слабкість горизонтальної ідентифікації і фрагментованість, що у свою чергу зумовлені розмитістю національного культурно-символічного поля, браком механізмів зворотного зв'язку між владою й суспільством, існуванням гостро відмінних, що мають свій географічний вимір, типів політичної свідомості, зневажливим ставленням до норм права й моралі [4, с. 57].

Ці риси формують іншу — конфліктну політичну культуру, що виявляється в нездатності досягти згоди (внутрішньо духовної і зовнішньо соціальної), відсутності толерантності, політичної етики. Ми висловлюємо "недовіру до державних органів, а водночас продовжуєм цілковито покладатися на державу, ставлячись до неї як колись до керівної комуністичної партії" [5, с. 59] — зауважує французька дослідниця А. Дубентон; фрагментована політична культура, суть якої полягає в нездатності віднайти серед розмаїття субцінностей ті, що були б спільними для цілого суспільства; псевдопартиципаційність — коли участь у виборах є високою, але мотиви останньої зосереджені на установках призвичаєного обов'язку або на голосуванні "проти всіх".

Важливою характеристикою фрагментарної культури є домінування локальної лояльності над загальнонаціональною. Інакше кажучи, переважна частина населення належить до груп, що відстоюють місцеві інтереси, які визнаються пріоритетними по відношенню до загальнонаціональних. Тим самим, і толерантність стає як би "відносною": крайня терпимість по відношенню до членів своєї групи може поєднуватися з такою ж крайньою нетерпимістю до всіх інших. Це, зрозуміло, властиво більш тоталітарній, ніж демократичній культурі, оскільки фактично означає відсутність терпимості в її традиційному сенсі.

Методи розв'язання проблем у фрагментарній культурі суперечливі: з одного боку, декларується прихильність до діалогу і громадянської злагоди, з іншою, —

зберігається тоталітарний культ "боротьби до упору". Слабкість або повна відсутність традицій демократичних процедур вирішення конфліктів при фрагментарній культурі обумовлює нестабільність політичної влади на всіх рівнях. "Держави з фрагментарними політичними культурами мають тенденцію до широко поширеного політичного насильства, хронічно непримиренних конфронтацій, до величезної інтенсивності конфліктів між основними соціальними групами і звичайного ухилення від законно визнаних громадянських процедур, які існують в стабільніших системах" [1, с. 44].

Сьогодні очевидним є те, що Україна поки що не має єдиних ціннісних орієнтирів, а політичний процес в Україні знаходиться на стадії формування політичної структури суспільства і визначення шляхів розвитку основних сфер політичного життя. Незрілість цих процесів дає можливість лише прослідкувати основні тенденції становлення політичної культури нації. Її розвиток постійно порушувався у зв'язку з різними соціально-політичними потрясіннями, а процеси трансформації, що охопили всі виміри буття людини, поставили саму її в ситуацію вибору власної позиції, пошуку ідентичних власній особистості цінностей та світоглядних орієнтирів. За короткий історичний період зруйнувалась вся система звичних правових і політичних уявлень, настанов, цінностей які визначали життя людини в попередню епоху. Суперечливість суспільних перетворень, нові економічні реалії разом з політичними технологічними, ідеологічними новаціями викликали певну ціннісну дезорієнтацію в суспільстві, поставили питання політичної ідентифікації та самоідентифікації як суспільства в цілому, так і окремої особистості.

Глобалізація модернізаційного процесу це універсалізація тих людських цінностей, які детермінують цей процес. Зокрема, універсального, загальнолюдського сенсу набувають такі політичні цінності, які визначають демократизацію, лібералізацію суспільства. Ці цінності добре відомі. Це цінності свободи, рівності, справедливості, політичної участі, громадської активності, плюралізму, толерантності і ін. Саме демократія і її цінності, як підтверджує історичний досвід, створюють найбільш реальні передумови для розвитку особистості, подолання нею відчуження від суспільства, влади, політичної системи, а також до якісних змін у самому суспільстві.

До основних умов набуття політичною культурою ознак демократичної в Україні слід віднести посилення реальних демократичних процесів, зростання активності громадянських ініціатив, у тому числі прозорості у діяльності органів державної влади, подолання корупції, підвищення життєвого рівня населення, реальне вирішення інших актуальних суспільних проблем, що дозволить зміцнити довіру громадян до державної влади; розробка та реалізація державної програми з формування демократичної політичної культури населення, в тому числі, демократичної культури молоді як її невід'ємної частини; масове поширення наукових політологічних та правових знань, зокрема, шляхом поглибленого викладання політології, правознавства інших соціально-гуманітарних дисциплін у вищих і середніх навчальних закладах.

Як зазначають В. Бебик, М. Головатий, В. Ребкало: "політична культура в демократичному суспільстві повинна бути спрямована на виховання таких молодих людей і всього населення, які поважають закони, але чинять супротив у тому випадку, коли їх права порушуються" [5, с. 13]. Процес змін повинен привести до появи "нової парадигми політичної культури", що включатиме такі цінності, як злагода, співдружність, співпраця, толерантність, національне відродження [5, с. 30].

Література

1. *Geertz C.* Thick Description “Toward an Interpretive Theory of Culture” // The interpretation of cultures. — N.-Y.: Basis Books, 1973. — P. 82–112.
2. *Holms L.* Politics in Communist World. — Oxford. — 1986. — 288 p.
3. *Нагорна Л. П.* Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії / Л. П. Нагорна. — К.: Стилос, 1997. — 278 с.
4. *Дубентон А.* Громадянське суспільство в Україні: на варті демократії // “Ї”. Незалежний культурологічний часопис. — 2001. — Число 22. — С. 55–71.
5. *Бебик В. М.* Політична культура сучасної молоді / В. М. Бебик, М. Ф. Головатий, В. А. Ребкало. — К.: Укр. НДІ проблем молоді, 1996. — 112 с.

Ф. М. МЕДВІДЬ
к. філос. н., професор МКА, ІП МАУП

М. Ф. ЧОРНА
магістр права, аспірант ІП МАУП

О. С. НЕСТЕРЕНКО
магістр права, здобувач МАУП

КОМЕРЦІЙНА ТАЄМНИЦЯ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 167–172

Комерційну таємницю вважають одним із найдавніших способів охорони результатів інтелектуальної діяльності. Вона існує з давніх часів, ще до появи відповідних правових норм. У Стародавньому Римі була вже запроваджена правова охорона комерційної інформації, за порушення якої передбачалася система штрафів, зокрема подвійний штраф за примушення рабів розкривати секрети професійної діяльності їх власників.

Сучасне розуміння комерційної таємниці сформувалося в період промислової революції в Англії. Перше судове рішення щодо захисту комерційної таємниці в США було винесене і оформлене у 1837 р. [10, с. 27–29].

В Україні регулювання комерційної таємниці здійснюється з 1991 р. положеннями Закону УРСР "Про підприємства в Українській СРСР", з 1992 р. — Закону України "Про підприємства в Україні". З 1 січня 2004 р. набув чинності Господарський кодекс України, де комерційній таємниці присвячене надзвичайно важливе місце [13; 14].

Предметом "комерційної таємниці" є відомості, пов'язані з комерційною і господарською діяльністю підприємства: виробнича і технологічна інформація, інформація про управління, фінанси й іншу діяльність. Це можуть бути документи про комерційні переговори підприємства і методи ціноутворенні, документи пов'язані з маркетинговими дослідженнями ринку, відомості про організацію праці і підбір працівників, інформація про умови збереження документів, тобто відомості, що мають комерційну цінність [11, Т. 3, с. 166].

Термін "комерційна таємниця" часто ототожнюють з терміном "конфіденційна інформація". На наш погляд, термін "конфіденційна інформація" є родовим стосовно терміна "комерційна таємниця". Згідно ЗУ "Про інформацію" від 02.10.1992 р. конфіденційна інформація це відомості, що знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних або юридичних осіб і поширюються за їхнім бажанням відповідно до передбаченими ними умовами. Особливістю відомостей, що складають комерційну таємницю, як виду конфіденційної інформації, є їх комерційний і господарський характер. Іншими словами, це інформація, що має економічну цінність, здатна впливати на фінансове становище суб'єкта підприємницької діяльності, розмір одержуваного ним прибутку.

Кожен підприємець самостійно визначає склад відомостей, що відносяться до комерційної таємниці. Законодавством України встановлені два обмеження, застосовуваних до таких відомостей.

По-перше, відомостями, що складають комерційну таємницю, не можуть бути відомості, що складають державну таємницю. Правовий режим відомостей, що складають державну таємницю, регулюється ЗУ "Про державну таємницю" від 21.01.1994 р. [4]. Державна таємниця — це вид секретної інформації, що включає відомості в сфері оборони, економіки зовнішніх відносин, державної безпеки й охорони правопорядку, розголошення яких може заподіяти шкоду життєво важливим інтересам України і які визнані законом державною таємницею і підлягають охороні з боку держави. Державним комітетом України з питань державних секретів затверджений перелік відомостей, що складають державну таємницю.

По-друге, Кабінетом Міністрів України затверджений перелік відомостей, що не складають комерційну таємницю [16]. Ці відомості використовуються при здійсненні перевірок контролюючими органами, аудиторами для проведення аудита, при здачі звітності в різні фонди. До них відносяться: 1) статутні документ, документи, що дозволяють займатися підприємницькаою або господарською діяльністю і її окремими видами; 2) інформація з усіх установлених форм державної звітності; 3) дані, необхідні для перевірки вирахування і сплати податків і інших обов'язкових платежів; 4) зведення про чисельність і склад працюючих, їхній заробітній платі в цілому за професіями і посадами, а так само наявність вільних місць; 5) документи про сплату податків і обов'язкових платежів; 6) інформація про забруднення навколишнього природного середовища, недотриманні безпечних умов праці, реалізацію продукції, що заподіює шкоду здоров'ю, а так само інших порушень законодавства України і розмірах заподіяних при цьому збитків; 7) документи про платоспроможність; 8) відомості про участь посадових осіб підприємства в кооперативах, малих підприємствах, союзах, об'єднаннях і інших організаціях, що займаються підприємницькою діяльністю; 9) відомості, що відповідно до діючого законодавства підлягають розголошенню.

Хоча зазначені відомості не віднесені до відомостей, що складають комерційну таємницю, але вони і не є відкритими і загальнодоступними. Надаватися вони можуть лише по підставах встановлених у нормативних актах України [8].

Однозначного визначення терміна комерційна таємниця, як відомо, немає. Так, ст. 36. Господарського кодексу України "Неправомірне збирання, розголошення та використання відомостей, що є комерційною таємницею" говорить, що відомості, пов'язані з виробництвом, технологією, управлінням, фінансовою та іншою діяльністю суб'єкта господарювання, що не є державною таємницею, розголошення яких може завдати шкоди інтересам суб'єкта господарювання, можуть бути визнані його комерційною таємницею. Склад і обсяг відомостей, що становлять комерційну таємницю, спосіб їх захисту визначаються суб'єктом господарювання відповідно до закону [1].

Дещо чіткіше визначення комерційної таємниці подано в Цивільному кодексі України [2]. У ст. 505 "Поняття комерційної таємниці" гл. 46 "Право інтелектуальної власності на комерційну таємницю" цього Кодексу сказано, що комерційною таємницею є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам

заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці.

Керівники і спеціалісти підприємств до відомостей, що становлять комерційну таємницю, найчастіше відносять: обсяги інвестування, кредитування, фінансування підприємства та джерела їх надходження; поточні обсяги виробництва (місяць, квартал, рік); фінансові результати діяльності підприємства (прибуток, рентабельність за місяць, квартал, рік); розподіл прибутку; назви та координати фірм-контрагентів; виконання договорів та умови співпраці з партнерами (сума укладених угод, розцінки, строки тощо); зацікавленість підприємства у придбанні товарів чи послуг; матеріальне стимулювання працівників (у тому числі заробітна плата, премії); характеристика та репутація працівників підприємства; канали, регіони, умови поставок і збуту продукції; напрями і результати проведення маркетингових досліджень; маркетингова тактика і стратегія підприємства [6; 7, с. 51–55].

У статті 505 Цивільного кодексу (ГК) України встановлено, що комерційною таємницею є інформація, що є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які зазвичай мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, застосованих особою, яка законно контролює цю інформацію. У той же час ГК України відносить комерційну таємницю до прав інтелектуальної власності.

ЗУ "Про інформацію" встановлюється, що інформація, що входить в комерційну таємницю, відноситься до конфіденційної і у зв'язку з цим може бути поширена тільки за бажанням її власників, користувачів або розпорядників. Цим же Законом встановлюється перелік видів інформації, яка ні за яких умов не може бути визнана конфіденційною, а отже, і комерційною таємницею. Ці обмеження, перш за все, спрямовані на захист прав людини (знати про стан навколишнього середовища, якість харчових продуктів, про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та ін.).

Комерційна таємниця — право підприємства на збереження в таємниці виробничих, торговельних і фінансових операцій, а також відповідної документації. Комерційною таємницею іменують всю інформацію, що становить комерційну таємницю, тобто, науково-технічну, технологічну, виробничу, фінансово-економічну або іншу інформацію, в тому числі її складову, секрети виробництва (ноу-хау), яка має дійсну або потенційну комерційну цінність у силу невідомості її третім особам, до якої немає вільного доступу на законній підставі й у відношенні якої власником такої інформації введений режим комерційної таємниці [15, с. 93–97; 5, с. 69–71].

Ноу-хау (від англ. Know — how — знаю як), термін, що застосовується у міжнародних відносинах для визначення технічних знань, виражених у формі документації, виробничого досвіду і навичок і т. д. Іншими словами, під ноу-хау розуміють оригінальні технології, знання, вміння, які ще не стали широко відомі і можуть бути використані для досягнення конкурентної переваги. Найчастіше під ноу-хау беруть інновації, що мають потенційну комерційну цінність у силу невідомості іншим особам. Значною характеристикою ноу-хау є "комерційна таємниця". У високотехно-

логічної економіки ноу-хау становить ключову частину активів компанії. Ноу-хау є об'єктом нематеріальної інтелектуальної власності. До нематеріальних основних фондів відносяться також наукомісткі промислові технології, топології інтегральних мікросхем, секрети виробництва ("ноу-хау"), торгові знаки, патенти та інша. "Ноу-хау" вважається власністю підприємства поряд з патентами на винаходи, товарними знаками, авторськими правами; обмін "ноу-хау" може здійснюватися за згодою між підприємствами шляхом передачі документації, організації навчання працівників, участі фахівців у промисловому виробництві. Ноу-хау має на увазі захист за допомогою таємниці. Відомості не розкриваються, але у разі розголошення або незалежного відкриття іншою особою заборонити використання такого способу (технічного рішення) вже неможливо.

Слід зауважити, що не всі відомості можуть вважатися комерційною таємницею. По-перше, не можуть вважатися комерційною таємницею відомості, що становлять державну таємницю. Питання доступу, охорони і відповідальності, пов'язані з державною таємницею, регулюються ЗУ "Про державну таємницю" [4] від 21.01.94 р. (Зі змінами та доповненнями), а також відповідними нормами КпАП та КК України. Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений наказом голови СБУ від 01.03.2001 р. № 52.

По-друге, не можуть становити комерційну таємницю відомості, визначені Кабінетом Міністрів України. Перелік їх затверджений постановою КМУ від 09.08.93 р. № 611[16; 12], відповідно до якого комерційну таємницю не становлять:

— Установчі документи та документи, що дозволяють займатися підприємницькою діяльністю та її окремими видами. До даних документів можуть бути віднесені статут, установчий договір, реєстраційні свідоцтва, ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності, сертифікати на право здійснення деяких видів операцій, патенти на право здійснення деяких видів діяльності і т. д.; — Інформація за всіма встановленими формами державної звітності. Серед цих відомостей можуть бути присутніми дані податкової, фінансової (баланси, звіти про фінансові результати, про власний капітал, про рух грошових коштів і т. д.), статистичної та інших видів звітності; — Дані, необхідні для перевірки обчислення і сплати податків та інших обов'язкових платежів. До таких документів можуть бути віднесені всі елементи податкового обліку, у тому числі регістри податкового обліку (наприклад, книги обліку продажу та придбання), облікові податкові документи (наприклад, податкові накладні), первинні розрахункові і облікові документи (накладні, чеки, акти і т. д.). Крім того, виходячи з положень статті 11 ЗУ "Про державну податкову службу в Україні" [3] до таких належать звітність по РРО, дані про відкриті (закритих) банківських рахунках, про рух грошових коштів за цими рахунками і т. д.; Відомості про чисельність і склад працюючих, їхню заробітну плату в цілому та за професіями й посадами, а також про наявність вільних робочих місць. До них можуть бути віднесені колективний договір, штатний розклад, табелі обліку робочого часу і т. д.; Документи про сплату податків та обов'язкових платежів. Такими є платіжні доручення на сплату податків і зборів (обов'язкових платежів); Інформація про забруднення навколишнього природного середовища, недотримання безпечних умов праці, реалізації продукції, що завдає шкоди здоров'ю, а також про інші порушення законодавства України і розмірах заподіяних при цьому збитків; Документи про платоспроможність; Відомості про участь посадових осіб підприємства в кооперативах, малих підприємствах, спілках, об'єднаннях та інших організаціях, які займаються підприємницькою діяльністю; Відомості, які підлягають оприлюдненню відповідно

до чинного законодавства. До такої інформації може бути віднесена, зокрема, інформація про випуск акцій підприємством, пропонованих для відкритого продажу, яка згідно зі ст. 23 ЗУ "Про цінні папери і фондову біржу" підлягає обов'язковому опублікуванню.

Підприємства зобов'язані надавати перелічені в цій постанові відомості органам державної виконавчої влади, контролюючим і правоохоронним органам, іншим юридичним особам відповідно до чинного законодавства на їх вимогу.

Нескладно помітити, що даний перелік настільки широкий, що включає в себе практично всі види фінансової інформації підприємства. Що ж тоді реально можна віднести до комерційної таємниці? Всі види інформації, які можуть вважатися комерційною таємницею, умовно можна розділити на дві групи: технічна інформація і комерційна інформація.

До першої групи можна віднести не запатентовані науково-технічні розробки, бази даних та інші комп'ютерні програми, створені підприємством, всі види ноу-хау, різні технічні проекти, промислові зразки, не запатентовані товарні знаки і т. д. Слід мати на увазі, що об'єкти інтелектуальної власності, по яких отримані патенти або авторські свідоцтва, до складу комерційної таємниці відносити немає сенсу, тому що подібні об'єкти охороняються відповідним законодавством (зокрема, ЗУ "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі", "Про авторське право та суміжні права ", "Про охорону прав на промислові зразки ", "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг "і т. д.) [9; 8].

У другу групу можна включити умови контрактів, дані про постачальників та покупців, інформацію про переговори, різні маркетингові дослідження, дані про розрахунок відпускних цін, розміри знижок і т. д.

Для того щоб ці дані були саме той матеріал, який можна було б назвати комерційною таємницею, їх необхідно оформити відповідним чином.

До відомостей, що становлять комерційну таємницю належать: Умови договорів, угод, контрактів. Інформація про заключенни' договорах, угодах, контрактах. Інформація про контрагентів підприємства. Фінансова інформація підприємства. Технологічна інформація підприємства. Відомості, пов'язані з управлінням підприємства. Відомості про працівників підприємства. Інші дані, які відповідно до чинного законодавства не належать до таких, які не можуть бути комерційною таємницею.

Отже, комерційна таємниця — це відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, які є об'єктом інтелектуальної власності, мають комерційну цінність, розголошення яких може завдати шкоди інтересам суб'єкта господарювання.

Література

1. *Господарський* кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2003.
2. *Цивільний* кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2003.
3. *Закон* України "Про державну податкову службу в Україні" від 04.12.90 № 509-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 2.
4. *Закон* України "Про державну таємницю" // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 49.
5. *Виноградова Г. В.* Інформаційне право України: Навч. посіб. / Г. В. Виноградова. — К.: МАУП, 2006. — 144 с.

6. *Гаврыш В.* Практическое пособие по защите коммерческой тайны. — Симферополь: Таврида, 1994. — 72 с.
7. *Гладишенко М. І.* Правові та організаційні аспекти діяльності підприємця для захисту комерційної таємниці // Персонал. — 2005. — № 3. — С. 51–55.
8. *Державна* та комерційна таємниця. Нормативно-правове регулювання / О. М. Роїна. — К.: КНТ, 2006. — 424 с.
9. *Дроб'язко В. С.* Право інтелектуальної власності: Навч. посіб. / В. С. Дроб'язко, Р. В. Дроб'язко. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — 512 с.
10. *Калініченко О. В.* Економіка підприємства. Практикум: Навч. посіб. / О. В. Калініченко, О. Д. Плотник. — К.: Кондор, 2012. — 600 с.
11. *Кучерявенко І. М.* Комерційна таємниця // Юридична енциклопедія в 6 т. / За ред. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: "Укр. Енцикл.", 2001. — Т. 3; К-М. — С. 166.
12. *Наказ* Ліцензійної палати України і СБУ "Про умови і правила провадження підприємницької діяльності (ліцензійні умови) з розроблення, виготовлення і реалізації спеціальних технічних засобів (в тому числі іноземного виробництва) для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації та контроль за її дотриманням" від 07.04.99 № 30/76.
13. *Нікіфоров Г. К.* Підприємництво та правовий захист комерційної таємниці / Г. К. Нікіфоров, С. С. Нікіфоров. — К.: Олан, 2001. — 208 с.
14. *Носік Ю. В.* Права на комерційну таємницю в Україні: Монографія / Ю. В. Носік. — К.: КНТ, 2007. — 240 с.
15. *Підприємницьке* безпекознавство в Україні: Навч. посіб. / Е. І. Низенко, П. Д. Біленчук, Г. С. Семаков, В. Б. Міщенко.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, А. М. Подоляки. — К.: "Вид. дім "Персонал", 2010. — 352 с.
16. *Постанова* Кабінету Міністрів України "Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці" від 09.08.93 № 611 // Зібрання постанов укряду України. — 1983. — № 12.

О. М. МІХАТУЛІНА
докт. філос. в гал. права, ІП МАУП

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РИНКУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 173–175

Держава регулює важливіші суспільні відносини, серед яких вагоме місце посідає на господарську діяльність. З метою ефективного управління цією діяльністю держава видає нормативно-правові акти, які є загальнообов'язковими всіх суб'єктів господарювання, державних органів та посадових осіб.

Основні риси державного регулювання:

1. Державне регулювання господарської діяльності є попередньою стадією реалізації економічної політики та має державно-політичний характер.
2. Соціальне призначення державного регулювання господарської діяльності полягає в організації та упорядкованості господарських відносин, учасниками яких відповідно до ст. 2 ГКУ є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.
3. Реалізація соціального призначення здійснюється шляхом реалізації функцій забезпечення перспективного розвитку підприємництва.
4. Реалізація функцій здійснюється шляхом використання методів.
5. Суб'єктом державного регулювання господарської діяльності виступає Верховна Рада України.
6. Об'єктом державного регулювання господарської діяльності є процеси і тенденції господарювання.
7. Форма виразу державного регулювання господарської діяльності є акт регулювання (Господарський Кодекс України), в який трансформується політичне рішення.

Принципи державного регулювання господарської діяльності:

- Принцип законності;
- Принцип забезпечення економічної багатоманітності та рівного захисту всіх суб'єктів господарювання;
- Принцип справедливості, добросовісності, розумності; Судовий захист прав у разі його порушення;
- Принцип обмеженого втручання (обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємництві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства та держави ст. 6 п. 1 абз. 3 ГКУ); Захист національного товаровиробника (ст. 6 п. 1 ГКУ);
- Заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарських правовідносинах.

Характер зв'язків держави і механізму правового регулювання обумовлений нерозривним зв'язком між державою і правом. Саме держава, як апарат політичної влади здійснює через свої органи правотворчу, правозастосовну і правоохоронну діяльність. Посилання на Територію Держави та права (3). Тому діяльність державних органів є необхідною умовою функціонування механізму правового регулювання господарських відносин.

У функціонуванні механізму правового регулювання господарських відносин особливу роль відіграє правозастосовна діяльність державних органів, яка уособлює її діяльність щодо реалізації відповідних владних повноважень. Правозастосування стає необхідним тоді, коли для виникнення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків наявності самої норми права недостатньо, і виникає потреба у виданні відповідними державними органами додаткових індивідуальних актів, що надають чинності механізму правового регулювання.

Завдання правозастосовної діяльності — продовжити запрограмоване правотворчістю загальне нормативне регулювання за допомогою норм права. Допоміжним інструментом при цьому є індивідуальна регламентація, що здійснюється за допомогою актів застосування права і виявлення права і виявляється в уточненні реального правового положення суб'єктів. Отже, правозастосовна діяльність держави доповнює процес правового регулювання, створюючи можливості для реалізації прав і обов'язків суб'єктів господарювання, якщо постає потреба в додаткових індивідуальних актах державних органів. Так, конституційною нормою закріплено право громадян займатися підприємницькою діяльністю. Але для реалізації цього права потрібно мати видані державними органами відповідні індивідуальні акти, що регулюють порядок набуття цього права згідно із Законом про "Про державну реєстрацію юридичних і фізичних осіб — підприємців" від 15 травня 2003 р.

Держава для реалізації економічної політики, використання цільових економічних та інших програм і програм економічного і соціального розвитку застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності.

Основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання є:

1. державне замовлення;
2. ліцензування, патентування, квотування;
3. сертифікація та стандартизація;
4. застосування нормативів та лімітів;
5. регулювання цін і тарифів;
6. надання інвестиційних, податкових та інших пільг;
7. надання дотацій, компетенцій, цільових інновацій та субсидій.

Державне замовлення є засобом державного регулювання економіки шляхом формування на договірній (контрактній) основі складу та обсягів продукції (робіт, послуг), необхідної для пріоритетних державних потреб, розміщення державних контрактів на поставку (закупівлю) цієї продукції (виконанню робіт, надання послуг) серед суб'єктів господарювання, незалежно від їх форми власності.

Ліцензування, патентування певних видів господарської діяльності та квотування є засобами державного регулювання у сфері господарювання спрямоване на забезпечення єдиної державної політики у сфері та захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів.

У сфері господарювання застосовується:

1. технічні регламенти;
2. стандарти;
3. кодекси усталеної практики;
4. класифікатори;
5. технічні норми.

Держава може надавати дотації суб'єктам господарювання: на підтримку виробництва життєво важливих продуктів харчування, на виробництво життєво важливих лікарських препаратів та засобів реабілітації інвалідів, на імпортні закупівлі окремих товарів, послуги транспорту, що забезпечують соціально важливі перевезення, а також суб'єктам господарювання, що опинилися у критичній соціально-економічній або екологічній ситуації, з метою фінансування капітальних вкладень на рівні, необхідному для підтримки їх діяльності, на цілі технічного розвитку, що дають значний економічний ефект, а також в інших випадках, передбачених законом.

Держава може здійснювати компетенції або доплати сільськогосподарським товаровиробникам за сільськогосподарську продукцію, що реалізується ними державі.

Підстави та порядок застосування засобів державної підтримки суб'єктів господарювання визначаються законом.

Система оподаткування в Україні, податки і збори встановлюються виключно законами України. Система оподаткування будується за принципами економічної доцільності, соціальної справедливості, поєднання інтересів суспільства, держави, територіальних громад, суб'єктів господарювання та громадян. Держава здійснює антимонопольну-конкурентну політику та сприяє розвиткові змагальності у сфері господарювання на основі загальнодержавних програм, що затверджуються Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України.

Суб'єкт господарювання має право на одержання інформації про результати інспектування і перевірок його діяльності не пізніше як за тридцять днів після їх закінчення, якщо інше не передбачено законом. Дії та рішення державних органів контролю та нагляду, а також їх посадових осіб, які здійснювали інспектування і перевірку, можуть бути оскарженні суб'єктом господарювання у встановленому законодавством порядку.

Н. А. ГРИНЧАК
докт. філос. в гал. екон., НАСОА, м. Київ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЕКТНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 176–178

Юридична природа іноземних інвестиційних відносин така, що вони регулюються особливим дворівневим правовим режимом. Іноземні інвестиції, маючи приватно-правовий характер, перебувають одночасно як у національно-правовому, так і в міжнародно-правовому регулюванні. Дана концепція, вперше розроблена А. Г. Богатирьовим, правильно відображає суть правової регламентації іноземних інвестицій [1]. Дворівневий метод регулювання іноземної інвестиційної діяльності, заснований на пріоритетному застосуванні норм міжнародних договорів в силу розділу І ст. 9 Конституції України, передбачає поєднання міжнародно-правового та внутрішнього (національного) регулювання.

Регулювання інвестиційної діяльності на міжнародному (наднаціональному) рівні відбувається на основі міжнародного інвестиційного права.

Унаслідок різнорідності своїх суб'єктів міжнародне інвестиційне право набагато ширше і об'ємніше щодо своєї правосуб'єктності, тому воно не укладається тільки в рамки міжнародного публічного права. Принципово особливою його рисою виступає участь у міжнародних інвестиційних відносинах різних за своєю юридичною сутністю суб'єктів. Залежно від суб'єктного складу міжнародні інвестиційні відносини носять як публічно-правовий, так і приватно-правовий характер; вони існують між державами і міжнародними організаціями, між державами та юридичними, фізичними особами з інших держав, між державами та транснаціональними корпораціями, а також між юридичними і фізичними особами різних держав, тобто різнорідними за своїм національним походженням господарюючими суб'єктами.

Тому, принципове значення при розгляді структури міжнародного інвестиційного права має паралельний розгляд міжнародного договору з позицій міжнародного особистого права та міжнародного приватного права.

Джерелами міжнародного інвестиційного права є:

- двосторонні міжнародні угоди про взаємне заохочення і захист інвестицій;
- міжнародні угоди про усунення подвійного оподаткування;
- двосторонні міжнародні торговельні договори;
- договори про поселення;
- договори про економічне та промислове співробітництво;
- міжнародні конвенції та регіональні договори.

Прийняття на себе урядами зобов'язань міжнародного характеру збільшує втрати можливої відмови від проведеного політичного курсу, це сприяє зміцненню довіри до цієї політики та активізації інвестиційної діяльності. Стратегії, які передбачають найбільш жорсткі умови виконання зобов'язань, тобто дозволяють інвесторам

вимагати від уряду забезпечення виконання умов міжнародних договорів безпосередньо через рішення міжнародного арбітражу, що мають обов'язкову силу, можуть зміцнити довіру до влади, але для цього необхідно постійно підвищувати прозорість процесу арбітражу. Стратегії, що будуються в основному на турботі влади про свою репутацію, також можуть сприяти підвищенню довіри до їхньої політики, але їх результативність буде залежати від дотримання всіма сторонами процесу домовленостей.

Поступальний та динамічний розвиток міжнародного інвестиційного співробітництва неможливо уявити без тісної, гармонійної взаємодії внутрішнього і міжнародного права [2, с. 78]. При цьому однією з найважливіших тенденцій є все більше прагнення держав закріплювати свої відносини у сфері іноземних інвестицій на основі міжнародних договорів, і, отже, дотримуватися прийнятих міжнародних зобов'язань. Тому в даний час продовжує чітко простежуватися тенденція до зростання ролі і числа договірних норм в міждержавних інвестиційних відносинах.

Ця тенденція виступає одним з невід'ємних чинників розвитку сучасного права в цілому, та міжнародного права зокрема. Здійснення міжнародним правом своїх функцій можливе лише при тісній взаємодії з національним правом. Поглиблення взаємодії міжнародного та національного права носить характер об'єктивної закономірності, яка відображає більш загальну закономірність — поглиблення взаємодії національного суспільства зі світовим співтовариством [3, с. 54].

На національному рівні основою регулювання іноземних інвестицій у країні є спеціальне законодавство щодо іноземних інвестицій (у країнах, що розвиваються) або відповідні розділи національного законодавства (в промислово розвинених країнах). Положення щодо державного регулювання інвестиційної діяльності в Україні містяться в низці нормативно-правових актів різної юридичної сили.

Насамперед слід назвати Конституцію України, ч. 4 ст. 13 якої передбачає забезпечення державою соціальної орієнтації економіки України, а, отже, — і цивілізовані засади організації та здійснення інвестиційної діяльності як необхідної складової господарської системи будь-якого рівня: загальнодержавного, регіонального, місцевого, локального.

Господарський кодекс України містить положення щодо інвестиційної політики як складової державної економічної політики та її спрямування на створення суб'єктам господарювання необхідних умов для залучення і концентрації коштів на потреби розширеного відтворення основних засобів виробництва переважно у пріоритетних галузях економіки, а також забезпечення ефективного і відповідального використання цих коштів та здійснення контролю над ними.

Крім того, положення державного регулювання базуються на інших нормативних документах (законах, указах, постановах, декретах,інструкціях тощо), серед них слід насамперед відзначити Закони України "Про режим іноземного інвестування", "Про фінансовий лізинг", "Про інноваційну діяльність", "Про цінні папери та фондовий ринок", Податковий кодекс України тощо.

Загалом, механізм державного регулювання міжнародної інвестиційної діяльності в Україні можна зобразити у вигляді рис. 1.

Однією з проблем в інвестиційній сфері України та її регіонів є недостатність фінансових ресурсів і незначні можливості їх залучення, що пояснюється, як правило, недосконалою нормативно-правовою базою та несприятливим інвестиційним кліматом. Так, експерти Міжнародного Банку реконструкції та розвитку (МБРР) характеризують українське законодавство як надмірно складне та таке, що постій-

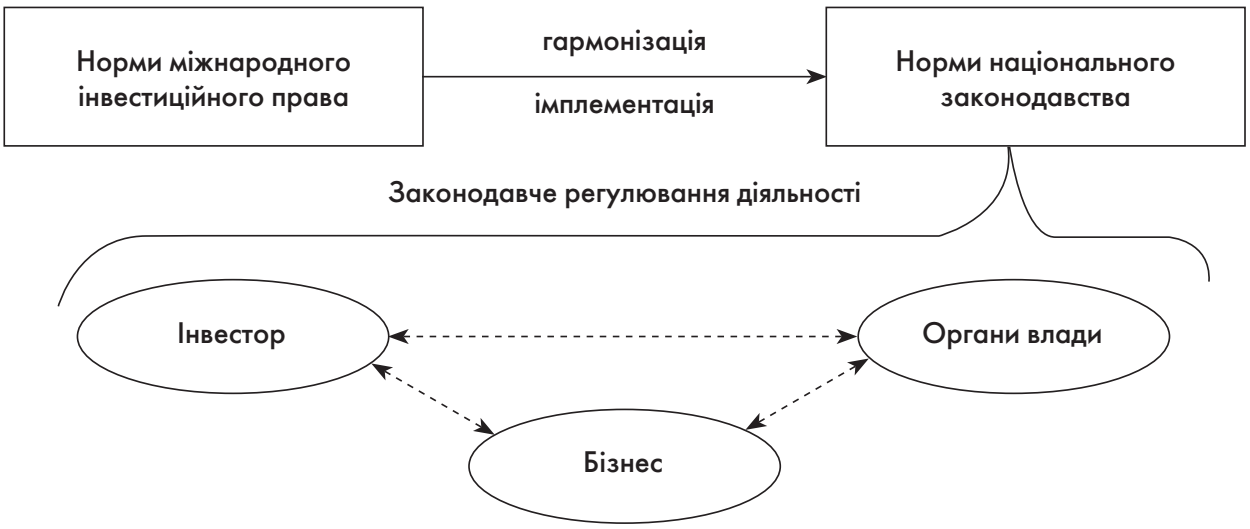

Рис. 1. **Механізм регулювання міжнародної інвестиційної діяльності в Україні**
Джерело: складено автором на основі 1–4

но змінюється. На їх думку, в Україні, саме з позиції миротворчої діяльності, мають місце несприятливі для іноземного інвестора умови. У доповнення до частих змін законодавства нові закони часто мають зворотну силу, що загрожує інвестору необмеженим ризиком. Створена законодавчо-нормативна база, яка регулює умови здійснення інвестиційної діяльності на території України, за підрахунками експертів, вміщує понад 200 нормативних документів [5].

Література

1. *Богатырев А. Г.* Инвестиционное право / А. Г. Богатырев. — М., 1992. — 482 с.
2. *Лукашук И. И.* Международное право. Общаячасть / И. И. Лукашук. 3-е изд., перераб. и доп. — М.: ВолтерсКлувер, 2005. — 456 с.
3. *Фархутдинов И. З.* Международноеинвестиционное право и процесс / И. З. Фархутдинов — М.: Проспект, 2010. — 416 с.
4. *Закон* України "Про режим іноземного інвестування". — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80
5. *Парцхаладзе Л.* Інвестиційний клімат України: глобальне потепління / Л. Парцхаладзе // Дзеркало тижня. — 2004. — № 29.

М. Ф. ЧОРНА
магістр права, аспірант ІП МАУП

ДОНОСО ВАРГАС ДІЄГО ХОСЕ
проф. МУ "UISEK" (Еквадор), докт. філос. в гал. політол.

ДОНОСО ВАРГАС САНТЬЯГО ФЕЛІПЕ
магістр політології, здобувач МАУП

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 179–182

До пріоритетних напрямів реалізації стратегії національної безпеки України відноситься, на думку аналітиків, інформаційна безпека, так як в умовах сучасної інформаційної війни, проникливості кордонів і формування нової політичної географії виникли нові суперечності різного характеру між окремими державами та регіонами. За цих умов зміцнення національної безпеки України необхідно розглядати як одну з головних передумов її існування, самозбереження та подальшого розвитку як незалежного та повноправного члена світового співтовариства.

Серед дослідників є різні підходи до трактування національної безпеки України, зокрема, до визначення та розуміння таких базових понять, як "національні інтереси", "національна безпека", "інформаційна безпека держави" тощо. Співвідношення понять "національна безпека" та "інформаційна безпека", як і самі підходи до визначення категорії "інформаційна безпека" потребують подальшого дослідження [5, с. 24–38; 7, с. 116–122].

При аналізі категорії "національна безпека" найбільшого розповсюдження отримали два підходи: перший розглядає національну безпеку через призму "національних інтересів", другий — пов'язує національну безпеку з системою базових національних цінностей як на структурному, так і на функціональному рівнях [8, с. 9–10].

За умов глобальної інтеграції та жорсткої міжнародної конкуренції головною ареною зіткнень і боротьби різновекторних національних інтересів стає інформаційний простір. Сучасні інформаційні технології дають змогу досягти реалізації власних інтересів без застосування воєнного інструментарію, послабити або навіть зруйнувати конкуруючу державу, не застосовуючи сили, за умови якщо ця держава не усвідомить реальних та потенційних загроз негативних інформаційних впливів і не створить дієвої системи захисту і протидії цим загрозам.

Інформаційний простір, інформаційні ресурси, інформаційна інфраструктура та інформаційні технології, як зазначено в Проекті інформаційної безпеки України (РНБО України), значною мірою визначають рівень і темпи соціально-економічного, науково-технічного і культурного розвитку держави. За сучасних умов, на думку аналітиків, інформаційна складова набуває дедалі більшої ваги і стає одним з найважливіших елементів забезпечення національної безпеки України.

“Інформаційна безпека України, — на думку Громико І., Саханчук Т., — це захищеність державних інтересів, за якої забезпечується запобігання, виявлення і нейтралізація внутрішніх та зовнішніх інформаційних загроз, збереження інформаційного суверенітету держави і безпечний розвиток міжнародного інформаційного співробітництва”.

Отже, вартує зазначити, що інформаційна безпека як стан захищеності інформаційного простору, який забезпечує його формування і розвиток в інтересах громадян, організацій і держави в цілому, захист від неправомірного зовнішнього і внутрішнього втручання; стан інформаційної інфраструктури, процесів, за яких інформація використовується суворо за призначенням і не впливає негативно на інформаційну чи інші системи як самої держави, так і інших країн при її використанні.

Інформаційна безпека України як один з видів національної безпеки, важлива функція держави, означає: законодавче формування державної інформаційної політики; створення відповідно до законів України можливостей досягнення інформаційної достатності для ухвалення рішень органами державної влади, громадянами та об’єднаннями громадян, іншими суб’єктами права в Україні; гарантування свободи інформаційної діяльності та права доступу до інформації у національному інформаційному просторі України; всебічний розвиток інформаційної структури; підтримка розвитку національних інформаційних ресурсів України з урахуванням досягнень науки і техніки та особливостей духовно-культурного життя народу України; створення і впровадження безпечних інформаційних технологій; захист права власності всіх учасників інформаційної діяльності в національному просторі України; збереження права власності держави на стратегічні об’єкти інформаційної інфраструктури України; охорону державної таємниці, а також інформації з обмеженим доступом, що є об’єктом права власності або об’єктом лише володіння, користування чи розпорядження державою; створення загальної системи охорони інформації, зокрема охорони державної таємниці, а також іншої інформації з обмеженим доступом; захист національного інформаційно простору України від розповсюдження спотвореної або забороненої для поширення законодавством України інформаційної продукції; встановлення законодавством режиму доступу іноземних держав або їх представників до національних інформаційних ресурсів України та порядок використання цих ресурсів на основі договорів з іноземними державами; законодавче визначення порядку поширення інформаційної продукції зарубіжного виробництва на території України [3, с. 370–374; 2, с .714].

Державна політика інформаційної безпеки визначається пріоритетністю національних інтересів, системою небезпек і загроз і здійснюється шляхом реалізації відповідних доктрин, стратегій, концепцій і програм в інформаційній сфері відповідно до чинного законодавства. Основні напрями державної політики з питань національної безпеки в інформаційній сфері відповідно до ЗУ “Про основи національної безпеки України” такі: забезпечення інформаційного суверенітету України; вдосконалення державного регулювання розвитку інформаційної сфери шляхом створення нормативно-правових та економічних передумов для розвитку національної інформаційної інфраструктури та ресурсів, впровадження новітніх технологій у цій сфері, наповнення внутрішнього та світового інформаційного простору достовірною інформацією про Україну; активне залучення засобів масової інформації до боротьби з корупцією, зловживаннями службовим становищем, іншими явищами, які загрожують національній безпеці України; забезпечення неухильного дотриман-

ня конституційного права громадян на свободу слова, доступу до інформації, недопущення неправомірного втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у діяльність засобів масової інформації, дискримінації в інформаційній сфері і переслідування журналістів за політичні позиції; вжиття комплексних заходів щодо захисту національного інформаційного простору та протидії монополізації інформаційної сфери України [1].

До проблем забезпечення інформаційної безпеки України відносять загрози національним інтересам і національній безпеці в інформаційній сфері: прояви обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації; поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії; комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм; розголошення інформації, яка становить державну та іншу, передбачену законом, таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави або спрямована на забезпечення потреб та національних інтересів суспільства і держави; намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації [1; 9; 10].

Для формування збалансованої державної політики та ефективного проведення комплексу узгоджених заходів щодо захисту національних інтересів у інформаційній сфері, створення розвиненого і захищеного інформаційного середовища слугує організація функціонування системи інформаційної безпеки, складовими компонентами якої є національні інтереси в інформаційній сфері, загрози та небезпеки цим інтересам, сама інформаційна безпека як інструмент зі створення сприятливих умов для їх реалізації, які в сукупності становлять собою об'єкт управління органами державного управління, система забезпечення інформаційної безпеки, тобто суб'єкт управління, більше того, основні напрямки політики національної безпеки в інформаційній сфері, а також внутрішнє та зовнішнє середовище. Інформаційна безпека забезпечується цілим комплексом заходів системою забезпечення національної безпеки України, що включає сукупність державних органів, громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян [4, с. 387–412].

До пріоритетних напрямків забезпечення інформаційної безпеки України можна, на наш погляд, віднести: створення законодавчої та нормативної бази; здійснення моніторингу інформаційної безпеки України; стандартизація, сертифікація та ліцензування діяльності у сфері забезпечення інформаційної безпеки України; удосконалення та розвиток державної інформаційної інфраструктури з урахуванням вимог інформаційної безпеки України; удосконалення системи освіти, навчання та виховання з урахуванням вимог інформаційної безпеки України та Закону України "Про державну мову"; розробка міжрегіональних, державних та міждержавних програм розвитку системи інформаційної безпеки України [6; 11, с. 103–104].

У зв'язку з ***посиленням негативного зовнішнього впливу на інформаційний простір України***, що загрожує розмиванню суспільних цінностей і національної ідентичності, недостатніми залишаються обсяги вироблення конкурентноспроможного національного інформаційного продукту. Наближається до критичного стан безпеки інформаційно-комп'ютерних систем в галузі державного управління, фінансової і банківської сфери, енергетики, транспорту, внутрішніх та міжнародних комунікацій.

Забезпечення сприятливих зовнішніх умов для розвитку та безпеки держави передбачає забезпечення інформаційної безпеки при інтеграції до структур глобального інформаційного суспільства.

Отже, в умовах становлення стратегії національної безпеки України, як "дорожньої карти" реформування сектору загальної безпеки важливою її складовою виступає інформаційна безпека держави, що виступає станом захищеності національних інтересів в інформаційній сфері.

Література

1. *Закон* України "Про основи національної безпеки України" // Урядовий кур'єр. — 2003. — 30 липня.
2. *Кравець Є. Я.* Інформаційна безпека держави // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: "Укр. Енцикл.", 1998. — 1999. — Т. 2. — С. 714.
3. *Кравець Є. Я.* Національна безпека України: міжнародно-правові аспекти // Ідеологія державотворення в Україні: Історія і сучасність. — К., 2004. — С. 370–374.
4. *Ліпкан. В. А.* Національна безпека України: навч. посіб. — 2-ге вид. — К.: КНТ, 2009. — 574 с.
5. *Ліпкан В. А., Максименко Ю. Є., Желіховський В. М.* Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: Навчальний посібник. — К.: КНТ, 2006.
6. *Медвідь Ф. М.* Інформаційна безпека України в контексті становлення стратегії національної безпеки держави // Юридичний вісник України. — 2008. — № 43. — 25–31 жовтня.
7. *Медвідь Ф. М.* Інформаційна безпека України: ґенеза і становлення // Наукові праці МАУП / Редкол. В. Б. Захожай (гол. ред.) та ін. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2010. — Вип. 2 (25). — С. 116–122.
8. *Нижник В. Н., Ситник Г. П., Білоус В. Т.* Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): Навч. посіб. / За заг. ред. П. В. Мельника, Н. Р. Нижник. — Ірпінь, 2000. — 304 с.
9. *Про стратегію* національної безпеки України: Указ Президента України від 12 лютого 2007, № 105/2007 // Урядовий кур'єр. — 2007. — 7 березня.
10. *Указ* Президента України № 514/2009 Про Доктрину інформаційної безпеки України // http://www.president.gov.ua/documents/9570.html
11. *Чорна М. Ф., Доносо Варгас Дієго Хосе, Доносо Варгас Свнтьяго Феліпе* Інформаційна безпека України: політико-правові засади // Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку: збірник тез наукових доповідей за матеріалами X Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених, 21–22 березня 2014 р. / Уклад. К. В. Антонюк, І. О. Дейнега, Л. І. Кекіс. — Луцьк: Оконська А. Ю. 2014. — С. 102–104.

М. Л. ШЕСТАК
докторант, МАУП

ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 183–184

Державна інвестиційна політика була і залишається важливішою складовою економічної політики загалом, дієвим механізмом забезпечення переходу від планово — розподільної до ринкової економіки. На цьому наголошують багато вітчизняних вчених, зокрема — А. Н. Алимов, А. Н. Антипов, Л. Антонюк, О. Ф. Балецький, О. В. Батура, Є. Р. Бершеда, И. А. Бланк, Л. М. Борщ, О. М. Вінник, В. В. Волкодав, О. В. Гаврилюк, А. С. Гальчинський, В. Геєць, С. В. Глущенко, В. М. Грідасов, А. П. Дудка, А. Г. Загородний, О. А. Кириченко, К. П. Ландик, І. І. Лукінов, Т. В. Майорова, А. В. Мар'яненко,, О. П. Михайленко, А. С. Музиченко, А. В. Омельченко, М. Ю. Порвін, В. І. Польшаков, О. І. Рогач, Н. О. Титаренко, В. Г. Федоренко, Д. В. Черваньов, Н. І. Шевченко та ін.

Серед іноземних авторів достатньо назвати імена Е. Бем — Баварка, Ф. фон Візера, Дж. Кейнса, Ф. Кене, Дж. Дьюгенберрі, Ф. Петті, Д. Рікардо, А. Сміта, Р. Фріша та ін.

2. Проблема державної інвестиційної політики має розглядатися для перехідних суспільствах як важливіша засада їх стабілізаційного розвитку. При цьому потрібен міждисциплінарний підхід: економічний, політологічний, соціально — психологічний, організаційно — управлінський (менеджмент) тощо [3]. Що стосується моделі інвестиційної політики, то вона має бути власного (національного) із запозиченням, одночасно кращого світового досвіду практичної реалізації такої політик.

3. В Україні є достатня нормативно — правова база для розвитку інвестиційних процесів [6; 7], яку найбільше обумовлюють Закони України "Про інвестиційну діяльність" (19 березня 1996 р.). І все на загальний інвестиційний клімат визнати задовільним немає підстав, його слід суттєво розвивати і поліпшувати. Свідченням цього є низький рівень привабливості окремих галузей економіки, системи господарювання, наприклад, агропромисловий комплекс.

4. За усієї, практично достатньої нормативно — правової бази щодо інвестування загалом, потребують вдосконалення саме державні механізми організації і забезпечення інвестування (О. Ф. Балицький [1]), І. О. Бланк [2], М. И. Денисенко [4], А. З. Загородний, Ю. І. Стадницький [5] та ін.

5. Найбільш науково обґрунтованим був і залишається в сучасній Україні фінансовий, банківський менеджмент, менше дослідженим є іноземний інвестиційний процес. Бракує спеціальних робіт по механізмам здійснення інвестування, визначенню ефективності наукових планів і проектів, дослідженню інтеграційних, партнерських дій учасників інвестиційного процесу.

6. Інвестиційна діяльність має декілька взаємопов'язаних складових, однак для сучасної України вирішальними є дві — економічна і соціальна. В сучасній літературі менше всього досліджена саме соціальна складова.

7. Практично не проаналізовано достатнім чином проблеми впливу інвестиційних процесів саме на "перехідну" економіку — від планово — розподільної до ринкової. Тут діють організаційно — управлінські механізми, що найширше пов'язані з державою, державною політикою у цій сфері.

Такими, на наш погляд, є основні проблеми науково — прикладного характеру, пов'язані з дослідженням інвестиційних процесів у сучасній Україні.

Література

1. *Балицький О. Ф.* Управління інвестиціями: навч. посіб. / О. Ф. Балинський, О. М. Теліженко, О. М. Соколов [Текст]. — Суми: Університ. книга. — 2004. — 427 с.
2. *Бланк И. А.* Инвестиционный менеджмент / И. А. Бланк. — К.: Ника — Центр: Эльта — Н, 2002. — 448 с.
3. *Борщ Л. М.* Інвестування: теорія і практика: навч. посіб. / Л. М. Борщ. — К.: Знання, 2005. — 470 с.
4. *Денисенко М. И.* Організаційно — економічний механізм інвестування: монографія / М. И. Денисенко. — К.: Наук. світ, 2001. — 414 с.
5. *Загородний А. Г., Стадницький Ю. І.* Менеджмент реальних інвестицій / А. Г. Загородний, Ю. І. Стадницький. — К.: Знання, 2000. — 209 с.
6. *Про інвестиційну* діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560 — XII / www.rada.gov.ua
7. *Про іноземні* інвестиції. Закон України від 19 березня 1996 р. № 93 / 96 — ВР // www.rada.gov.ua

Ю. П. ЛІСОВСЬКА
ст. викл., ІП МАУП

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 185–187

Цілеспрямованість України в реалізації намірів інтегрування до європейського співтовариства потребує зайняття нею міцних позицій в у всіх без виключення сферах, в тому числі інформаційній. Слід відзначити, що з моменту проголошення незалежності в Україні і до теперішнього час відбувається формування стабільної національної системи регулювання суспільних інформаційних відносин і процесу інформатизації з урахуванням темпів їх проникнення в різні, й насамперед, пріоритетні сфери суспільного життя.

Існуюча політика держави в інформаційній сфері (вузьке тлумачення) спрямована як на розвиток безпосередньо інформаційної сфери, так і на підвищення ефективності розвитку державності, безпеки, оборони, пріоритетних галузей економіки, фінансової та грошової системи, соціальної сфери, галузей екології та використання природних ресурсів, науки, освіти і культури, міжнародного співробітництва за допомогою інформаційної сфери. Пріоритетна увага приділяється підвищенню ефективності державного управління як однією з функцій держави. Це підтверджується і Концепцією Національної програми інформатизації, в якій інформаційна сфера, інформатизація розглядається як важливий засіб для розвитку України [1]. Відповідна державна політика проводиться і щодо підтримки розвитку саме інформаційної сфери — сфери засобів масової інформації, сфери науково-технічної інформації, видавничої справи та реклами, сфери статистики, сфери бібліотечної та архівної справи, сфери інформатики та обчислювальної техніки тощо. У такому вигляді ця політика легалізована та легітимізована у законах України: “Про Національну програму інформатизації” [2], “Про Концепцію Національної програми інформатизації” [1], “Про інформацію” [3] тощо.

В Конституції України (ст. 17) чітко закріплено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [4].

Сучасне суспільство усе більше здобуває риси інформаційного суспільства, і як результат зростаюча роль інформації в суспільному житті обумовлює необхідність зосередження уваги на проблемах забезпечення інформаційної безпеки.

На теперішній час рівень інформаційної безпеки не повною мірою відповідає потребам суспільства й держави. Насамперед, це проявляється в тім, що в країні на низькому нормативно-правовому рівні врегульовані відносини в галузі масової інформації, слабкими темпами йде формування єдиного інформаційного простору. Слід погодитися, що головні учасники інформаційного процесу — кінцеві споживачі інформації не повною мірою готові стати частиною повноцінного інформаційного

суспільства, до якого впевнено рухаються всі високорозвинені країни. У зв'язку з цим головна увага повинна зосереджувати ся не стільки на технічному забезпеченні інформаційної безпеки, скільки на проведенні психологічної, правової та теоретичної підготовки населення.

У сфері масової свідомості загрози національній безпеці позначаються як "девальвація духовних цінностей, пропаганда зразків масової культури, заснованих на культі насильства, на культурних і моральних цінностях, що суперечать цінностям, прийнятим в українському суспільстві", терпимість до антигромадської поведінки, "протиправне застосування спеціальних засобів впливу на індивідуальну, групову та суспільну свідомість", маніпулювання інформацією (дезінформація, приховування або перекручування інформації, нав'язування помилкової інформації).

Вирішення проблеми інформаційної безпеки, як правило, починається з виявлення суб'єктів інформаційних відносин і інтересів цих суб'єктів, пов'язаних з використанням інформаційних систем. Це обумовлено тим, що для різних категорій суб'єктів характер розв'язуваних завдань може істотно розрізнятися. Наприклад, завдання розв'язувані адміністратором локальної мережі по забезпеченню інформаційної безпеки, у значній мірі відрізняються від завдань, розв'язуваних користувачем на домашньому комп'ютері, не зв'язаному мережею.

Таким чином, можна зробити висновок, що завдання по забезпеченню інформаційної безпеки для різних категорій суб'єктів можуть істотно розрізнятися, а інформаційна безпека не зводиться винятково до захисту від несанкціонованого доступу до інформації — це принципово більше широке поняття.

При аналізі проблематики, пов'язаної з інформаційною безпекою, необхідно враховувати специфіку даного аспекту безпеки, який полягає в тім, що інформаційна безпека є складовою частиною інформаційних технологій — галузі, що розвивається безпрецедентно високими темпами. В галузі інформаційної безпеки важливі не стільки окремі рішення (закони, навчальні курси, програмно-технічні вироби), скільки механізми генерації нових рішень, що дозволяють, як мінімум, адекватно реагувати на погрози інформаційної безпеки або передбачати нові погрози та вміти їм протистояти.

Особливе місце в наукових дослідженнях, які активізуються з кожним роком, займає інформаційна безпека. Останнім часом інформаційна безпека та її окремі аспекти стали предметом численних робіт російських та українських дослідників. Однак проблема усвідомлення цього явища залишається відкритою, що є логічним і необхідним, зважаючи на надвисокі темпи розвитку суспільних відносин в інформаційній сфері. Даний факт пояснюється, в першу чергу, розширенням можливостей інформаційного впливу на суспільні відносини, що спричиняє виникнення нових загроз суспільній безпеці та зумовлює необхідність оновлення і вдосконалення системи її забезпечення. Крім того, саме поняття інформаційної безпеки потребує постійного переосмислення, викликаного швидкими сутнісними змінами феномену інформації та домінуючими тенденціями розвитку світового суспільства, яке все більше отримує "інформаційний" вимір.

Масштабність сучасних перетворень інформаційної сфери є причиною виникнення низки практичних і теоретичних проблем, що особливо актуалізують необхідність уточнення поняття інформаційної безпеки та надання йому більш широкого й системного характеру.

Література

1. *Про Концепцію* Національної програми інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 р. // Юрид. вісник України. — 1998. — № 18. — С. 8–16.
2. *Про Національну* програму інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 р. // Юрид. вісник України. — 1998. — № 18. — С. 2–8.
3. *Про інформацію*: Закон України від 2 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 48. — Ст. 650.
4. *Конституція* України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

О. Ф. КІРОВ
докторант, МАУП

ПРАВОВА ПРИРОДА ВІДНОСИН З КОРПОРАТИВНОГО ІНВЕСТУВАННЯ: СПЕЦИФІКА ПРОЯВУ ТА ЕЛЕМЕНТИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 188–189

На сьогодні, з розвитком ринку цінних паперів в Україні, набувають поширення нові правовідносини, зокрема відносини з корпоративного інвестування, правова природа яких є нез'ясованою. Для з'ясування правової природи означених відносин необхідно приділити увагу місцю зазначених відносин у системі права і системі законодавства. Розв'язання цього питання базується на з'ясуванні їх предмета і методу та співвідношення в них приватних і публічних засад.

Для того, щоб визначити правову природу правовідносин з корпоративного інвестування, нам, насамперед, необхідно визначитися з тим, що взагалі розуміють під поняттям "правова природа". Так, Д. О. Братусь визначає, що юридична (правова) природа — це виключно теоретичне поняття з властивими йому на сьогодні спірними відтінками і прогалинами (беручи до уваги відсутність ґрунтовної дискусії з приводу поняття, змісту, видів і ознак даної категорії) [1, с. 29–35]. Існує й інша позиція, відповідно до якої правова природа будь-якого явища може бути визначена як його найзагальніша юридична характеристика, яка охоплює його в усій повноті ознак, зв'язків і форм буття у сфері права [2, с. 26]. З'ясування природи, місця в правовій системі певного виду суспільних відносин зумовлює поширення на них загальних положень (принципів, методів та ін.). Окрім того, допомагає обґрунтувати необхідність ефективного законодавчого регулювання відповідних відносин шляхом скорочення невиправданої кількості нормативно-правових актів [3, с. 19]. На нашу думку, визначення правової природи надає змогу висвітлити місце певного явища у правовій дійсності та виокремити характерні ознаки такого явища, з'ясувавши його особливості.

За своєю суттю корпоративні відносини є предметом регулювання цивільного права з тією особливістю, що корпоративні відносини є правовідносинами, що виникають між їх учасниками, які об'єднані спільною метою для ведення будь-якого роду діяльності, але здійснюють таку діяльність спільно — як один суб'єкт, використовуючи (при бажанні кожного із учасників корпоративних відносин) об'єднані в одне ціле матеріальні блага, майно, інтелектуальний потенціал і т. п., які раніше належали кожному із учасників окремо [4, с. 9]. Таку точку зору, на наш погляд, можливо підтримати частково, зокрема, в частині визнання корпоративних правовідносин цивільно-правовими. Щодо об'єднання учасників відносин спільною метою та здійснення спільної діяльності для досягнення означеної мети, ми не підтримуємо такої позиції, оскільки, не вбачаємо спільності в діях учасників. Корпоративні правовідносини у відносинах з корпоративного інвестування виникають між корпоративним фондом (АТ) і акціонером корпоративного фонду, і кожен акціонер має свою

мету, як-от набуття цінних паперів і прав, посвідчених цінними паперами. Крім того, існує точка зору, що специфічною складовою предмета цивільного права виступають корпоративні відносини з притаманними їм поняттям, підставами виникнення і припинення, суб'єктним складом і змістом [5, с. 25].

Здійснюючи корпоративне інвестування, інвестори корпоративного фонду набувають корпоративних прав, які не можуть мати іншої правової природи, крім цивільно-правової. Вони є правами суб'єктів — учасників корпоративних відносин, які є різновидом цивільно-правових відносин. Корпоративні права є поєднанням майнових та організаційних, що надають їм своєрідного характеру без штучного їх розмежування.

Одним із елементів, які надають нам можливість визначити правову природу корпоративних інвестиційних правовідносин, є принципи та основні ідеї цивільного законодавства, які в цивілістиці ототожнюються з принципами цивільного права та є характерними особливостями цивільно-правового методу правового регулювання. В юридичній літературі зауважено, що основні ідеї цивільного законодавства — це вироблені в процесі законотворчості основоположні ідеї, що мають характер фундаментальних і опорних для цивільно-правового регулювання, і такі, що несуть у своєму змісті інформацію про способи, властивості й ознаки правового регулювання у сфері майнових і особистих немайнових відносин. Крім існуючих у доктрині цивільного права думок стосовно загальних засад цивільного законодавства, у ст. 3 ЦК України було закріплено такі з них: неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини; неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, установлених Конституцією України та законом; свобода договору; свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; судовий захист цивільного права та інтересу; справедливість, добросовісність і розумність.

Література

1. *Братусь Д. А.* Понятие "юридическая природа": актуальные проблемы теории и практики (продолжение) / Д. А. Братусь // Юрист. — 2010. — № 1. — С. 29–35.
2. *Майданик Р.* Цивільні відносини: поняття та види / Р. Майданик // Право України. — 2009. — № 8. — С. 21–27.
3. 1 Правова природа відносин у сфері інновацій / Л. М. Долгополова // Адвокат. — № 3 (102). — 2009. — С. 19–22.
4. *Гриньова В. М.* Інвестування: підруч. / В. М. Гриньова, В. О. Коюда, Т. І. Лепейко, О. П. Коюда. — К.: Знання, 2008. — 452 с.
5. *Гританс Я. М.* Корпоративные отношения: Правовое регулирование организационных форм / Я. М. Гританс — М.: Волтерс Клувер, 2005. — 160 с.

С. В. ВОВК
докторант, МАУП

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ КОРПОРАТИВНИХ ПАЙОВИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 190–192

У цивілістичній науці неодноразово досліджувалися питання щодо змісту корпоративних прав та окремих особливостей їх здійснення [1–3]. Однак динаміка прийняття корпоративного, у тому числі акціонерного, законодавства України вказує на нові проблеми та недоліки механізму здійснення корпоративних прав та реалізації інтересів.

Однією із новел у правовому регулюванні акціонерних правовідносин є можливість укладення договору між акціонерами, яким на них покладаються додаткові обов'язки [4, с. 75].

Як вбачається з аналізу норм Закону України "Про акціонерні товариства", акціонери також можуть укласти між собою договір з метою досягнення певного правого результату, зокрема, договору про встановлення додаткових обов'язків для акціонерів щодо участі у загальних зборах (ст. 29). На думку О. Уварової та Р. Кабальського, ця умова буде найбільш ефективною у запобіганні відсутності кворуму [5, с. 133]. Акціонери можуть здійснювати свої корпоративні права за погодженням між собою, однак ці відносини належать до внутрішньо корпоративних, тому не можуть регулюватися за допомогою цивільно-правового договору. По-перше, кожен обов'язок повинен мати механізм забезпечення його виконання, тобто акціонер повинен нести відповідальність за його невиконання або неналежне виконання. Такого механізму забезпечення виконання покладених на акціонера додаткових обов'язків за договором не існує. По-друге, умова про обов'язкову участь у загальних зборах суперечить чинному цивільному законодавству України. Так, відповідно до ст. 100 ЦК України право участі є немайновим правом, яке особа здійснює вільно, на власний розсуд. По-третє, у ч. 2 ст. 14 ЦК України зазначено, що особа не може бути примушена до дій, вчинення яких не є обов'язковим для неї. Відповідно до ч. 1 ст. 203 ЦК України зміст правочину (у т. ч. договору) не може суперечити ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам.

Відносини щодо здійснення акціонерами за погодженням своїх корпоративних прав, належать до внутрішньо корпоративних, не регулюються за допомогою цивільно-правового договору. У зв'язку з цим, норму абз.2 ч. 1 ст. 29 Закону України "Про акціонерні товариства" від 17 вересня 2008 року, що передбачає можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі у загальних зборах, потрібно виключити, як таку, що суперечить Цивільному кодексу України від 16 січня 2003 року.

Розглянемо окремі аспекти здійснення кожного із корпоративних прав. Право на участь в управлінні є немайновим, тісно пов'язаним з майновим правом. Воно

не може бути відчужене або передане іншій особі окремо від інших прав чи у відриві від пайового цінного паперу, однак воно не належить до особистих немайнових прав фізичної особи, передбачених Книгою II ЦК України. Право на участь в управлінні може бути здійснене лише у випадку належного виконання емітентом свого обов'язку щодо надання акціонерам всього обсягу необхідної інформації. Отож, усі права акціонера взаємопов'язані між собою, що накладає свій відбиток на їх здійснення. Здійснення права на участь в управлінні не може бути здійснене у випадку застосування процедури санації або ліквідації АТ, оскільки управління справами товариства здійснює спеціально уповноважена особа.

Право на участь в управлінні товариством здійснюється не лише шляхом вчинення дій, пов'язаних із проведенням та участю у загальних зборах, а й іншими способами, передбаченими договором або актами цивільного законодавства. Зокрема, ініціювання акціонером (-рами), якому (-м) належить понад 10 відсотків акцій аудиторської перевірки; надіслання до акціонерного товариства інформаційного запиту тощо. Дане право може бути здійснене одночасно двома способами, така ситуація є можливою, коли участь у голосуванні бере представник акціонера (ним вчиняються юридичні дії) та сам акціонер, який не реєструвався для участі у загальних зборах, але присутній під час їх проведення (тобто йдеться про фактичні дії особи).

Відповідно до ч.1 ст. 34 Закону України "Про акціонерні товариства" право на участь у загальних зборах мають особи, які включені до переліку акціонерів, які мають право на таку участь, або їх представники. Інформацію про включення особи до переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, може надати товариство або особа, яка веде облік права власності на акції товариства. Відповідно до Указу Президента України "Про електронний обіг цінних паперів і Національний депозитарій" від 25 травня 1994 року [6] облік прав власності на іменні цінні папери здійснюється в системі реєстру власників іменних цінних паперів у документарній та/або бездокументарній формі. Станом на сьогодні акції повинні бути випущені у бездокументарній формі. Таким чином, на них не поширюється норми щодо ведення реєстру власників іменних цінних паперів, така інформація може бути надана зберігачем. Водночас, Закон України "Про акціонерні товариства" оперує поняттям "реєстр власників іменних цінних паперів". Крім цього, акціонер, включений до переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, не має права брати участь у загальних зборах, якщо він не зареєструвався або йому відмовлено у реєстрації. Підставою для відмови у реєстрації є лише відсутність в акціонера (його представника) необхідних документів, які надають йому право участі у загальних зборах, відповідно до законодавства (документи, що ідентифікують особу або посвідчують її повноваження).

Відповідно до ч. 2 ст. 34 Закону України "Про акціонерні товариства" вносити зміни до переліку акціонерів, які мають право участі у загальних зборах, після його складення заборонено. Така заборона є перешкодою для здійснення права на участь в управлінні акціонерним товариством особою, яка набула корпоративних прав після складення зазначеного переліку.

Література

1. *Рабовська С.* Правовий зміст корпоративних прав за ГК та їх складові частини / С. Рабовська // Право України. — 2005. — № 7. — С. 68–71.

2. *Гулик А.* Право акціонера на участь в управлінні справами акціонерного товариства. / А. Гулик // Підприємництво, господарство і право. — 2007. — № 3. — С. 40–43.
3. *Денисенко К. В.* Корпоративні майнові відносини закритих акціонерних товариств: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / К. В. Денисенко. — Одеса: Одеська юридична академія, 2010. — 22 с.
4. *Марьянков А. Н.* Соглашение акционеров по российскому праву // Российский ежегодник предпринимательского (коммерческого) права. № 3. 2009. / А. Н. Марьянков / Под ред. д-ра юрид. наук В. Ф. Попондопуло. — СПб.: ООО "Университетский издательский консорциум "Юридическая книга", 2010. — 488 с. — С. 75–90.
5. *Кабальський Р.* Коментарі до Закону України "Про акціонерні товариства" / О. Уварова, Р. Кабальський. — Х.: Фактор, 2009. — 384 с.
6. *Про облік* прав власності на іменні цінні папери та депозитарну діяльність: Указ Президента України, 25 травня 1994 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua

О. О. ГУБІНА
докторантка, МАУП

ПРАВОВА ОСНОВА НАДАННЯ ПОДАТКОВИХ ПІЛЬГ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 193–194

Право на користування податковими пільгами є суб'єктивним правом платників податків — суб'єктів господарювання, яке закріплюється у певних нормативно-правових актах [1, с. 38]. Правову основу формування системи податкових пільг складають нормативно-правові акти уповноважених органів влади, прийняті відповідно до Конституції та ПК. Так, згідно п. п. 30.5 ст. 30 ПК, податкові пільги, порядок та підстави їх надання встановлюються виключно ПК, рішеннями ВР АРК та органів місцевого самоврядування, прийнятими відповідно до цього кодексу. Слід відзначити, що джерела встановлення податкових пільг, які чинять регулятивний вплив на господарську діяльність, є різновидом регуляторних актів, відповідно до положень ст. 1 Закону України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності", а отже, підлягають оприлюдненню, аналізу регуляторного впливу, базовому, повторному та періодичному відстеженню його результативності (ст. ст. 8–10 Закону). Вказаний закон визначає регуляторний акт як прийнятий уповноваженим регуляторним органом нормативно-правовий акт, який або окремі положення якого спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання; а також прийнятий уповноваженим регуляторним органом інший офіційний письмовий документ, який встановлює, змінює чи скасовує норми права, застосовується неодноразово та щодо невизначеного кола осіб який або окремі положення якого спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, незалежно від того, чи вважається цей документ відповідно до закону, що регулює відносини у певній сфері, нормативно-правовим актом [2].

Слід зазначити, що з комплексного аналізу норм ПК та ГК України випливає неможливість встановлення податкових пільг правовими актами індивідуальної дії. Відповідно до п. 7.4 ст. 7 ПК, підстави для надання податкових пільг та порядок їх застосування визначаються виключно цим кодексом. Податкові пільги не можуть встановлюватись актами індивідуальної дії для окремих суб'єктів господарювання, оскільки це є порушенням принципів рівності та нейтральності оподаткування, закріплених п. п. 4.1.2. та 4.1.8 п. 4.1 ст. 4 ПК. Крім того, згідно з положеннями п. п. 12.3.7 п. 12.3 ст. 12 ПК, не дозволяється сільським, селищним, міським радам встановлювати індивідуальні пільгові ставки місцевих податків та зборів для окремих юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців і фізичних осіб або звільняти їх від сплати таких податків та зборів. Однак, згідно з п. 30.9 ст. 30 ПК, податкова пільга, крім зниження ставки податку та звільнення від оподаткування, надається шляхом

податкового вирахування (знижки), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору та зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору [3]. Аналізуючи наведену норму п. п. 12.3.7 п. 12.3 ст. 12 ПК, можна дійти висновку, що вона не забороняє сільським, селищним, міським радам надавати індивідуальні податкові пільги у формах інших, ніж встановлення пільгових ставок податків або зборів та звільнення їх від сплати таких податків та зборів. Отже, заборона, встановлена п. п. 12.3.7 п. 12.3 ст. 12 ПК, не охоплює усіх можливих форм надання податкових пільг, надаючи органам місцевого самоврядування можливості для зловживання повноваженнями. Думається, що вказаний вибірковий підхід до попередження встановлення індивідуальних податкових пільг є невиправданим та потребує доопрацювання. Зокрема, необхідним видається поширення вказаної заборони на усі форми надання преференцій зі сплати податків шляхом внесення змін до п. п. 12.3.7 п. 12.3 ст. 12 ПК та викладення її у наступній редакції; "не дозволяється сільським, селищним, міським радам встановлювати індивідуальні податкові пільги з місцевих податків та зборів для окремих юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців і фізичних осіб". Вказане сприятиме прийняттю більш виважених та справедливих рішень місцевих рад щодо надання податкових пільг суб'єктам господарювання, а також запобігатиме викривленню конкурентного середовища шляхом встановлення необґрунтованих переваг окремим підприємцям.

Література

1. *Яремчук А. С.* Податкові пільги у контексті пріоритетів соціально-економічного розвитку України / А. С. Яремчук // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. Економічні науки. — 2008. — № 2. — С. 38–41.
2. *Писаний Д. О.* Податкові пільги та преференції в податковому законодавстві України та податковому праві ЄС (порівняльний аналіз) / Д. О. Писаний // Держава і право: зб. наук. праць. Юрид. і політ. науки. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. — Вип. 31. — С. 334–338.
3. 1 податкових пільг в Україні у контексті європейського досвіду / А. М. Соколовська, Т. І. Єфименко, І. О. Луніна та ін. — К.: НДФІ, 2006. — 320 с.

С. А. КЛИМЧУК
ст. викладач, ІМЕФ МАУП

РЕГІОНАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В КОНТЕКСТІ АГРОБІОЕНЕРГЕТИЧНОГО АЛЬЯНСУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 195–197

Вивчення проблематики стратегії розвитку підприємств альтернативної енергетики, їх специфіки, особливостей та умов діяльності зумовили розробку концепції стратегії розвитку, що базується на міжгалузевій інтеграції. Нова стратегія спирається на наявний ресурсний і виробничий потенціал. Виявлення суті, рушійних сил і ролі перетворення потенціалу сільськогосподарських, деревообробних та біоенергетичних підприємств в ресурс розвитку, що дає можливість якісної трансформації та підвищення ефективності їх діяльності [2].

Для розвитку альтернативної енергетики, яка має потужний потенціал саме на регіональному рівні, необхідне створення єдиної виробничо-економічної системи "сировина — первинна обробка — готова продукція — реалізація" у вигляді агробіоенергетичного альянсу. Побудова нової міжгалузевої виробничої системи на принципах інтеграції сільськогосподарських, деревообробних виробництв є організаційно-економічним засобом протидії спаду виробництва, формування раціональної структури управління, активізації інноваційної діяльності та реалізації планів розвитку (табл. 1). Тому перспективною інтеграційною формою організації виробництва і переробки відходів є стратегічний агробіоенергетичний альянс, що являє собою єдиний виробничо-господарчий комплекс з централізованим управлінням та охоплює повний цикл виробництва і реалізації біопаливної продукції. Стратегічний агробіоенергетичний альянс може вирішувати проблему прогресивного розвитку виробників біопалива та їх сировинної бази.

Таблиця 1

Учасники агробіоенергетичного альянсу

Суб'єкти виробничої системи	Стан до реформування	Бачення після реформування
1	2	3
Сільськогосподарські підприємства	Скорочення масштабів виробництва, зниження посівних площ, проблеми з утилізацією відходів	Збільшення масштабів виробництва, гарантовані доходи, мотивація сільського господарства, створення нових робочих місць
Деревообробні підприємства	Проблеми з утилізацією відходів, додаткові витрати на сплату штрафів за забруднення територій	Створення інтегрованих виробництв призведе до екологічної утилізації відходів та отримання додаткових коштів. Встановлення тісних зв'язків із споживачами через систему взаємовідносин у агробіоенергетичному альянсі

Закінчення табл. 1

1	2	3
Виробники біопалива	Катастрофічне скорочення масштабів виробництва продукції через нестачу сировини	Для виробництва гранул з відходів с/г — до 70 % необхідного обсягу сировини може забезпечувати агросектор України; Для виробництва брикетів і гранул з деревини — 100 % завантаження вітчизняною сировиною

(Запропоновано автором)

Вважаємо, що тільки науково обґрунтований системний і послідовний підхід до економічних проблем становлення та розвитку вітчизняного виробництва біопалива дозволить проникнути у сутність проблеми розвитку провідних секторів національної економіки — промислового й аграрного виробництва, з урахуванням реалій їх функціонування. Існує декілька вагомих причин необхідності одночасного інтеграційного взаємозв'язку біоенергетичного та аграрного секторів:

- по-перше, альтернативна енергетика не може відігравати свою беззаперечно важливу роль у розвитку економіки, якщо не будуть об'єднані її людські й матеріальні ресурси і не буде розроблена дієва національна політика підтримки альтернативної енергетики;
- по-друге, з розвитком альтернативної енергетики та її сировинної бази активізується процес спеціалізації, що дозволить забезпечити конкурентоспроможність вітчизняного виробництва;
- по-третє, існують галузі національного господарства, які не слід залишати у ізоляції.

Відсутність комплексного підходу підтримки на регіональному рівні альтернативної енергетики веде до зменшення енергоефективності паливно-енергетичного комплексу України. Наявність власної сировинної бази та об'єднання зусиль біоенергетики й сільського господарства складає основу для свободи вибору у розвитку економіки. Прискорене масштабне використання потенціалу біоенергетичного та аграрного виробництва дозволило б вже у найближчі часи покращити стан не тільки в цих сферах, а й частково зменшити енергозалежність нашої країни.

Основними принципами розвитку системи господарювання виробників біопалива та її сировинної бази в контексті агробіоенергетичного альянсу є: єдність науково-технічних, економічних і соціальних задач розвитку; зосередження уваги на нагальних економічних задачах, узгодження інтересів, цілей діяльності виробничих структур, дозволятиме досягти індикативного ефекту "синергетичного резонансу"; досягнення достатньої інтенсивності динаміки трансформації у виробництві необхідне для нарощування позитивних тенденцій, які втілять ідею самоорганізаційної парадигми розвитку.

Таблиця 2

Основні цілі формування альянсів у сфері альтернативної енергетики

Цілі	Характеристика
1	2
Забезпечення сировиною	Інтеграційна синергія між сільськогосподарськими, деревообробними підприємствами сприятиме забезпеченню виробників біопалива сировиною в умовах інтенсифікації виробництав

Закінчення табл. 2

1	2
Збільшення частки на ринку	Порівняно з природним розвитком і зростанням у разі інтеграції мають змогу виробники біопалива швидко зрости у своїй сфері з отриманням більшої частки на ринку або зрости із проникненням в інші сфери діяльності. При цьому, реалізуючи певні можливості, які вимагають швидкого вирішення, а також досягається проникнення у певні регіони за допомогою географічного зростання
Синергія	Збільшення загальної вартості активів, прибутку та зменшення витрат
Диверсифікація	Розширення асортименту та переорієнтація ринків з надання послуг
Зменшення ризиків	Зменшення ймовірності (загрози) втрати частини ресурсів (фінансових, технологічних, трудових), недоотримання доходів або появи додаткових витрат у результаті здійснення певної виробничої та фінансової діяльності; — зменшення ризиків, пов'язаних з розширенням видів діяльності або з виходом на нові ринки; — зниження інвестиційних ризиків
Другорядні цілі	Оптимізація управління бізнес-процесами; — отримання доступу до науково-дослідних і конструкторських розробок; — залучення висококваліфікованого персоналу; — певні податкові та економічні цілі; — тощо

(Запропоновано автором)

Визначивши інтенції зарубіжного та вітчизняного досвіду інтеграційних альянсів їх вплив на формування стратегії розвитку та ідентифікація проблематики функціонування підприємств альтернативної енергетики, дозволило запропонувати в умовах, що склалися та одним із антикризових заходів створення агробіоенергетичного альянсу.

Результатом реалізації стратегії розвитку альянсу слід вважати створення ефективної синергетичної системи, яка впроваджена на заміну неефективно діючої неузгодженої системи розрізнених виробництв сировини, біопаливних виробництв.

Література

1. *Даніалі П.* Розвиток підприємницької діяльності переробної галузі в умовах поглиблення інтеграційних процесів / П. Даніалі // БІЗНЕС ІНФОРМ. — № 9–2013. — С. 161–165.
2. *Климчук С. А.* Таксономічний аналіз стратегії розвитку підприємств альтернативної енергетики / С. А. Климчук // Економічний вісник НТУУ "КПІ". — № 11. — К., 2014. — С. 59–64.
3. *Махді Ахмадпур-Ебрахімі* Роль стратегічних альянсів у стійкому розвитку конкурентних переваг / Махді Ахмадпур-Ебрахімі // БІЗНЕС ІНФОРМ. — № 8–2011. — С. 224–227.
4. *Шульженко Л. Є.* Економічна безпека стратегічного альянсу в контексті теорій взаємодії / Л. Є. Шульженко // БІЗНЕС ІНФОРМ. — № 8–2013. — С. 361–366.

В. Ю. СОЛТИС
студентка 6 курсу, НУ "Острозька академія"

НОРМАТИВНО- ПРАВОВА БАЗА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ НІМЕЧЧИНИ ПІСЛЯ ОБ'ЄДНАННЯ КРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 198–201

Об'єднана Німеччина відіграє важливу роль у сучасній системі міжнародних відносин. ФРН належить до країн-лідерів у Європі, бере участь у прийнятті рішень на міжнародному рівні, є ініціатором багатьох проектів, які мають важливе значення для підтримки миру та безпеки у світі. Німеччина є членом групи високорозвинених індустріальних держав "G8", провідною силою у європейському фінансово-економічному і політичному союзі, впливовим членом європейських і трансатлантичних організацій, найважливішим партнером США по НАТО.

Знання специфіки роботи зовнішньополітичного механізму ФРН на сучасному рівні допомагає зрозуміти основні тенденції курсу країни щодо вирішення європейських та глобальних проблем. Такий досвід є важливим для багатьох країн, зокрема і для України на сучасному етапі, адже проблеми, які виникали в процесі розбудови єдиної держави, розробки нової зовнішньополітичної стратегії обмежували можливості ФРН. Щоб уникнути політичних помилок і прорахунків, доцільно скористатися досвідом країн.

Статус об'єднаної Німеччини, її територію, кордони, відповідальність і права визначив Договір "2+4", підписаний у Москві 12 вересня 1990 року в результаті переговорів за формулою "2+4" — ФРН, Німецька Демократична Республіка (НДР), СРСР, США, Великобританія, Франція. У Європі не створювалася нова держава, а розширилася Федеративна Республіка Німеччина, що існувала з 1949 року. У конституційно-правовому аспекті процес об'єднання Німеччини означав, що з 3 жовтня 1990 року НДР опинилася у сфері дії Основного Закону ФРН. Зовнішні кордони об'єднаної Німеччини були проголошені остаточними, це було закріплено у відповідних документах, підписаних ФРН із Польщею та Чехією [5].

2 грудня 1990 р. на загальних виборах Бундестагу перевагу отримала урядова коаліція ХДС/ХСС і ВДП, а 17 січня 1991 р. голова ХДС Гельмут Коль був обраний Федеральним канцлером об'єднаної Німеччини. Перед лідерами ФРН постали проблеми: зближення позицій країни щодо міжнародних проблем, проведення діалогу про нові структури безпеки в Європі, визначення місця німецької держави у військово-політичних структурах на континенті, формування її військової доктрини. Тому уряд мав вирішити одне з важливих завдань — вироблення нової зовнішньої політики країни.

Зовнішні аспекти об'єднання країни стали предметом дипломатичної боротьби. На порядку денному уряду ФРН постали так звані "сім запитань Шеварднадзе", зокрема Радянський Союз цікавило, які політичні і юридичні гарантії того, що німецька єдність не створить у майбутньому загрозу національній безпеці

інших держав і миру в Європі? Яке місце посяде німецька держава у військово-політичних структурах на континенті? Якими будуть реальний потенціал цієї країни, її військова доктрина, структура збройних сил? Чи будуть готові німецькі держави враховувати інтереси інших європейських держав, шукати на колективній основі взаємоприйнятне вирішення всіх питань, у тому числі європейського мирного врегулювання? [1].

Зовнішньополітичний курс ФРН після об'єднання визначався чинниками, пов'язаними із глобальними змінами, що відбувалися на початку 1990-х рр. як на світовій арені, так і в самій Німеччині. До найважливіших з них належать закінчення холодної війни, розпад соціалістичного табору та дезінтеграція Радянського Союзу, об'єднання західної і східної Німеччини в єдину державу.

Об'єднання Німеччини, здобуття нею державного суверенітету, могутній економічний потенціал країни викликали необхідність розробити такі концептуальні основи зовнішньої політики, які відповідали б новій геополітичній ситуації та новому положенню ФРН [10].

В умовах фундаментальної зміни майже всіх чинників, що мали вплив на систему міжнародних відносин, ФРН у зовнішній політиці надалі дотримувалася принципів, що існували до 1989 р.: загальноєвропейське співробітництво в рамках ОБСЄ, розвиток європейської інтеграції з особливим акцентом на німецько-французькій співпраці, збереження трансатлантичних відносин із США, активна стабілізаційна політика щодо Східної Європи і Росії, головним як і раніше залишалося зміцнення європейської спільноти та НАТО.

По-перше, зовнішня політика ФРН розглядалася як політика в Європі і за допомогою Європи. Німецькі інтереси ототожнювалися з європейськими: керівництво країни сподівалося, що перетворення Союзу в особливу політичну структуру та використання переваг загальної ваги Європи, дасть можливість країні стати більш дієздатною у сфері зовнішньої політики порівняно з тим, що вона могла б досягти самостійно. По-друге, на випадок виникнення потенційної напруги у сфері безпеки між європейською й атлантичною політикою, керівництво ФРН орієнтувалося на США [4].

Нині діюча Конституція ФРН 1949 року (офіційна назва — Основний закон) залишала за народом право "у вільному самовизначенні досягти єдності і свободи Німеччини", що було виконано 1990 року. На засадах Договору про об'єднання, який регулював вступ НДР до ФРН, по-новому були сформульовані преамбула і заключна стаття Основного закону. У тексті Конституції задокументовано, що німецький народ знову досяг своєї єдності. Від 3 жовтня 1990 року Основний закон є чинним для всієї Німеччини [3, 213–215].

Конституція Німеччини не має окремого розділу, присвяченого зовнішній політиці, з розгорнутим викладенням цілей та завдань діяльності держави у цій сфері. Зовнішньополітичні цілі, завдання та принципи закріплені в преамбулі Основного закону та його окремих розділах [9].

Після внесення змін до конституції, зокрема ведення у 1992 році статті 23 Основного закону, викликаної угодою про Європейський Союз на заміну положень, згідно з якими відбулося об'єднання НДР і ФРН, було затверджено такі нормативні основи зовнішньої політики як збереження миру та заборона нападницької війни, готовність до кооперативного інтернаціоналізму, повага до прав людини та заходи щодо їх дотримання, зобов'язання щодо дотримання міжнародного права. Німеччина може бути лише тоді членом військового союзу, якщо він стоїть на сторожі миру

[7]. В такий спосіб ФРН легітимізувала своє членство в НАТО та Західноєвропейському союзі.

Після возз'єднання Німеччини відбулася трансформація німецьких уявлень про рамки національної безпеки ФРН. Ці зміни зафіксовані в "Білій книзі" 1994 р., "Директивах з оборонної політики" 2003 р., Концепції Бундесверу. Дії Бундесверу було сфокусовано на операціях у контексті запобігання конфліктів і кризового управління, а також на підтримці союзників, в тому числі за межами території НАТО. У "Концепції бундесверу" 2004 р. і "Білій книзі" 2006 р. було обґрунтовано необхідність втручання Німеччини в конфлікти і кризи в інших країнах на основі легітимного міжнародно-правового мандата і в межах дій таких організацій, як ООН, ОБСЄ, НАТО, ЄС [8].

Таким чином, у ФРН офіційні погляди на можливі війни і конфлікти, способи забезпечення безпеки країни викладені у ряді документів, які загалом утворюють ієрархічну структуру: положення документа більш високого рівня конкретизовані у наступних документах. До таких документів належать "Білі книги" з питань безпеки і оборони, директиви щодо оборонної політики, а також Концепція Бундесверу [11]. Ключовими положеннями цих документів стали визначення національних оборонних інтересів і пріоритетів Німеччини.

"Біла книга безпеки Федеративної Республіки Німеччина", яку видав уряд Г. Коля 1994 року в Бонні є практично єдиним документом періоду 1990-х років, в якому більшменш чітко були визначені зовнішньополітичні пріоритети країни. Серед них такі [6]:

1. Спільна з європейськими демократіями інтеграція до ЄС.
2. Міцний трансатлантичний союз, заснований на спільних цінностях й інтересах із Сполученими Штатами Америки як світовою державою. Орієнтація на партнерство у відносинах із сусідніми східними державами, їх підключення до західних структур і створення таким чином нового всеохоплюючого кооперативного порядку у сфері безпеки.
3. Дотримання міжнародного права і прав людини і справедливий світовий економічний порядок на правилах ринкової економіки [6].

Таким чином, за канцлерства Г. Коля почала формуватися нова концепція усієї зовнішньої політики ФРН — мультилатералізм — включення країни в систему міждержавних відносин, насамперед через міжнародні організації, і її діяльність методами багатосторонньої дипломатії [10].

Зовнішні військово-стратегічні фактори зумовили новий статус ФРН — члена НАТО — як сильної держави, яка бере на себе відповідальність за підтримання миру в світі. Основні цілі були озвучені Г. Колем у промові в листопаді 1990 р. Згідно з ними "об'єднана Німеччина зобов'язалася служити справі миру, відмовилася від виробництва, володіння атомною, біологічною і хімічною зброєю, заявила про рішучість дотримуватися своїх прав та обов'язків за Договором про нерозповсюдження ядерної зброї і зобов'язалася скоротити чисельність своїх збройних сил до рівня 370 тис. осіб (45 %)" [2].

Отже, за уряду Г. Коля відбулося формування нової зовнішньополітичної стратегії ФРН. Зовнішньополітичні пріоритети країни закріплені в ряді документів: в преамбулі Основного закону та його окремих розділах. "Білій книзі" 1994 р. 2006 р., "Директиві з оборонної політики" 2003 р., "Концепції бундесверу" 2004 р. Мультилатералізм обрано країною як оптимальну модель поведінки на міжнародній арені. Згідно з ідеями цієї концепції німецька держава активно співпрацює з іншими країнами в рамках діяльності ЄС, ООН, НАТО і прагне відігравати на світовій арені роль лідера.

Література

1. *Всесвітня* історія XX століття: Навч. посібник / [Текст] / С. Пивовар, Я. Серіщев, С. Стельмах. — К.: Феміна, 1995. — 236 с.
2. *Коваль Г. В.* Організаційна структура НАТО та особливості еволюції/ Світова та європейська інтеграція: Навч. посібник / [Текст]. — Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. — 340 с.
3. *Конституційне* право зарубіжних країн: Навч. посібн. / [Текст] / М. С. Горшеньова, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін.; За заг. ред. В. О. Ріяки. — 2-е вид., допов. і перероб. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — 544 с.
4. *Кривонос Р. А.* Німеччина у структурі європейської співпраці: монографія / Р. А. Кривонос. — К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2004. — 166 с.
5. *Кріпак І. О.* Політичні та соціально-економічні перетворення у східних Німецьких землях після об'єднання Німеччини / [Текст] /І. О. Кріпак. — Полтава: Полтавський національний педагогічний у-т ім. В. Г. Короленка. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/35_NOBG_2013/Istoria/2_152563.doc.htm
6. *Павлов Н. В.* Внешняя политика ФРГ в постбиполярном мире / [Текст] / Н. В. Павлов. — М.: Наука, 2005. — С. 187.
7. *Рудольф П.* Основные направления внешней политики ФРГ / [Текст] / П. Рудольф // Проблемы внешней и оборонной политики (сборник статей). — М.: РИСИ, 1994. — С. 62 –87.
8. *Рудчик Т.* Реалізація зовнішньополітичних інтересів Німеччини у сфері діяльності НАТО / [Текст] /Т. Рудчик // Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива: збірник матеріалів Третьої всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених. — Острог: Вид. Національного ун-ту "Острозька академія", 2012. — Вип. 2. — С. 80.
9. *Степанов В. А.* Досвід реалізації зовнішньої політики Федеративної Республіки Німеччина (1990–2005 рр.): автореф. / В. А. Степанов — К.: Дипломатична академія України при МЗС України, 2008. — 20 с.
10. *Теміров Ю.* Всесвітня історія XX століття: дати, події, коментарі / [Текст] / Юрій Теміров, Людмила Шикова. — Донецьк: ВКФ "БАО", 1998. — 93 с.
11. *Шишкіна В. О.* Головні тенденції трансформації збройних сил провідних країн Європи / [Текст] /В. О. Шишкіна. — К.: Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України, 2011. — Режим доступу: http://www.academia.edu/4174043/11

Є. В. ЛІСОВОЛ
магістрант, ІП МАУП
науковий керівник — Ковальчук А. Ю., к. юрид. н.

ВИКОНАВЧА ВЛАДА В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 202–203

В сучасній системі управління багатьох країн світу органи виконавчої влади займають провідне місце в реалізації політичних, державних та соціальних завдань, які виступають центральною ланкою державної системи. Безумовно, саме органи виконавчої гілки влади є на практиці фактичними реалізаторами законів України та нормативно-правових актів, а також вони виступають генераторами та виконавцями багатьох державних рішень.

Багатоступеневий та складних шлях державного будівництва в Україні показав, як важливо визначити системи повноважень та обов'язків виконавчої влади і як в подальшому відображається на ефективності їх функціонування. Не звертаючи увагу на великий обсяг трансформацій в законодавстві та Конституції, Україна знаходиться в пошуку оптимальної моделі взаємодії між гілками влади. В цьому процесі місце та роль виконавчої влади є одним з центральних [2].

В той же час, ми не можемо заперечувати загальносвітової тенденції до зростання ролі виконавчих органів, які наслідком ускладнення економічних процесів і необхідності в компетентних колегіальних органах. В політичному розумінні, органи виконавчі влади є найбільш нестабільними, оскільки вони напряму залежать від політичної волі інших державних та політичних суб'єктів. Відповідно до цієї точки зору, рівень відповідальності і змістовності рішень органів виконавчих влади є надзвичайно високим. Розглядаючи систему органів виконавчої влади в Україні, потрібно звернути увагу на основні тенденції та фактори, що впливають на їх функціонування, а також на основні проблеми цієї гілки влади, в механізмі їх вирішення в комплексному вимірі.

Існувало багато причин та факторів, які не давали українській системі управління рухатися вперед, проте з юридично-управлінської точки зору варто визнати, що великим бар'єром для створення дієвої моделі управління став недосконалий конституційний процес. Варто зазначити, що цей процес продовжується і зараз.

На сучасному етапі конституційного ладу в Україні можна виділити основні проблеми:

1. Перша проблема знаходиться в площині народження Конституції. Процес прийняття Конституції в Україні має характер політичного шантажу та суцільної юридичної неадекватності. Конституція 1996 року — це копіювання європейського досвіду, зокрема французького).
2. Велика кількість положень Конституції 1996 року не були узгодженні політичною реформою. В результаті чого, неможливість правого регулювання конфліктів. Це закріпило протистояння гілок влади України.

3. Сучасна українська Конституція описує малу загальну сферу державного управління, поза увагою залишається проблематику місцевого самоврядування. Отже, механізм взаємодії місцевої та центральною владою не визначені діючою Конституцією.
4. Українська Конституція за своїм змістом не продумана та не має перспективу політичного та державного майбутнього України. Створена та діє засадах політичного компромісу, між політичними сферами впливу. Це підкреслює повну безінноваційність і безперспективність чинного Основного закону.
5. Основний закон не поширює верховенство права на принципи судової влади. Судова гілка влади конституційно необґрунтована [1].

Варто зазначити важливість конституційних перетворень, які б мали змогу відкрили нові механізми до функціонування української управлінської системи. Варто зазначити, що зміна для формування дійсно дієвої системи управління конституційних положень має супроводжуватися комплексною зміною і зміною чинного законодавства.

Література

1. *Конституція* України. — К.: Преса України, 1996. — 80 с.
2. *Авер'янов В. Б., Крупчан О. Д.* Виконавча влада: конституційні засади і шляхи реформування. — Харків, 2001.

І. В. ЛОЗИНСЬКА
магістрантка, ІП МАУП
науковий керівник — Ковальчук А. Ю., к. юрид. н.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ПРИ ПРОВЕДЕННІ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 204–205

Фінансовий контроль є однією з основних умов забезпечення фінансової основи держави. Система фінансового контролю формується з метою реалізації права держави забезпечити власні фінансові інтереси. Історично склалось так, що фінансові інтереси держави мають певний пріоритет по відношенню до приватних. Минули роки характеризуються посиленням фінансового контролю з боку держави, при цьому фактично були зневажені права і свободи людини. Це стало причиною підвищення показників економічної злочинності, так як у громадян певним чином сформувалась психологічне бажання обійти встановленні державою приписи в сфері фінансової діяльності. Вивчаючи питання проведення фінансового контролю, можна зазначити, що значну увагу науковцями було приділено саме контролюючим суб'єктам та організаційно-правовому механізму їх діяльності. Незначну ж увагу, нажаль, було звернено саме на конституційні права підконтрольних суб'єктів. На нашу думку, сьогодення, вимагає більш уважнішого ставлення до суб'єктів господарювання, а саме до їх конституційних прав. Фінансовий контроль перш за все, має бути направлений на збереження свого соціального призначення.

Слід звернути особливу увагу на таку функцію фінансового контролю, як надання допомоги підконтрольній структурі в наведенні порядку на об'єкті. Нажаль, на сьогоднішній день, контроль все ще сприймається як репресивний захід, при якому контролюючи суб'єкти спрямовують свою діяльність на виявлення недоліків та покарання винних, хоча виходячи з завдань, які стоять перед фінансовим контролем, він є інструментом виправлення помилок у роботі господарюючих суб'єктів, попередження правопорушень, поновлення законності та дисципліни. Порядок у контрольні правовідносини вносить правове регулювання, яке з одного боку, спрямовує поведінку органів, що здійснюють фінансовий контроль на ефективність проведення контрольних дій, з додержанням конституційних прав господарюючих суб'єктів, а з іншого, дисциплінує діяльність підконтрольних суб'єктів. Прийнятий Закон України» Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення правового захисту громадян та запровадження механізмів реалізації конституційних прав громадян на підприємницьку діяльність, особисту недоторканість, безпеку, повагу до гідності особи, правову допомогу, захист)" в якому зазначалося на ряді змін до деяких законодавчих актів України, але в той же час, в вищевказаному Законі розширено коло дій за вчинення яких передбачається відповідальність, а саме збільшився перелік статей в Кодексі України про адміністративні правопору-

шення, в яких передбачається відповідальність господарюючих суб'єктів за порушення в галузі фінансового та підприємницької діяльності.

Висновок. Сьогодення потребує змін в ідеології фінансового контролю, саме в неухильному додержанні конституційних прав господарюючих суб'єктів при здійсненні контрольних заходів органами, які наділені контрольними повноваженнями. Це, безумовно, стане однією з умов ефективного проведення фінансового контролю. Знайшовши спільний знаменник в розумінні закону суб'єкти фінансового контролю та суб'єкти господарювання можуть конструктивно співпрацювати, що в кінцевому підсумку надасть позитивних результатів в здійсненні фінансової діяльності держави, надасть змогу успішно боротися з порушеннями фінансового законодавства.

Література

1. *Конституцій* України // Основні чинні кодекси і закони України/ Уклад. Ю. П. Єлісовенко. — 2-ге вид. — К.: Махаон, 2003. — 976 с.
2. *Закон* України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення правового захисту громадян та запровадження механізмів реалізації конституційних прав громадян на підприємницьку діяльність, особисту недоторканість, безпеку, повагу до гідності особи, правову допомогу, захист)" // Урядовий кур'єр. — 2005. — № 29. — С. 2–10.
3. *Гаращук В. М.* Контроль і нагляд у державному управлінні. — Харків: Фоліо, 2002. — 176 с.

В. Г. ЗАВЕРУХА
студент 4 курсу, ІП МАУП
науковий керівник — Ковальчук А. Ю., к. юрид. н.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 206–207

“Благо народу — вищий закон”
Цицерон

На сьогоднішній день дискусійним є питання впливу державної влади на права та свободи людини. В державі не може мати надмірну владу одна людина або група людей. Але держава не може існувати без влади. Тому існує концепція конституціоналізму.

Доктрина сучасного конституціоналізму ґрунтується на основоположній ідеї “обмеження державної влади” або “обмеженого правління”. А. Крусян наголошує, що конституціоналізм розглядається у нерозривному зв’язку з обмеженням влади на користь прав, свобод та інтересів людини [1, с. 71]. Дане обмеження, зазвичай, регламентується конституцією.

У широкому розумінні в юридичній літературі поняття “конституціоналізм” розглядається як теорія і практика організації державного і суспільного життя відповідно до конституції [2, с. 349].

Конституція є нормативно-правовим актом, який має найвищу юридичну силу. Згідно ч. 2 ст. 6 Конституції України органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України. В ст. 7 Конституції Білорусі зазначено, що правові акти, їх окремі положення, визнані в установленому законом порядку такими, що суперечать положенням Конституції, не мають юридичної сили. В ст. 5 Конституції Республіки Болгарії зазначено, що Конституція являється вищим законом, інші закони не можуть їй суперечити. Дане положення відображене не тільки в конституціях європейських країн. В ст. 7 Конституції Народної Республіки Бангладеш зазначено, що дана Конституція являється урочистим вираженням волі народу, верховним законом Республіки. Згідно ч. 2 ст. 4 Конституції Казахстану Конституція має вищу юридичну силу і пряму дію на всій території республіки. В пункті с ст. 1 Конституції Південно-Африканської Республіки зазначено що верховенство Конституції і права є одним із принципів, на яких базується Південно-Африканська Республіка.

Існують писані і неписані конституції. Писані конституції виражені у формі єдиного нормативно-правового акту. Неписані складаються з багатьох актів. Наприклад, неписаною є конституція Великобританії, яка складається з багатьох актів, які, в свою чергу, мають довгу історію: Велика хартія вольностей 1215 р., Білль про права 1689 р., Акт про престолонаступництво 1701 р. тощо.

Конституціоналізм передбачає захист прав і свобод людини та громадянина як основу діяльності держави. Згідно ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава

відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. В ст. 1 Конституції Чеської Республіки вказано, що Чеська Республіка являється суверенною, єдиною демократичною правовою державою, заснованою на повазі прав і свобод людини і громадянина. В параграфі 2 Глави 1 Конституції Королівства Швеції зазначено, що державна влада повинна здійснюватися з повагою до гідності всіх людей взагалі і до свободи, гідності кожної людини. В ст. 2 Конституції Турецької Республіки вказано, що Республіка Туреччина є державою, яка поважає права людини. В ст. 30 Конституції Республіка Польщі зазначено, що природжена і невід'ємна гідність людини є джерело свобод і прав людини і громадянина. Вона непорушна, а її повага і захист являються обов'язком публічної влади.

Окрему увагу варто приділити конституціоналізму в ісламських державах. У зв'язку з великим впливом релігії — ісламу на процес становлення та розвитку ісламських держав велике значення як джерело права має релігійно-правова норма. Це відкладає свій відбиток на конституційні норми даних держав.

Особливість конституцій ісламських держав полягає у верховенстві релігійно-правових норм над законами. Наприклад, ст. 277 Конституції Пакистану закріплено, що всі існуючі закони повинні бути приведені у відповідність до приписів ісламу, як вони встановлені в священному Корані і сунні... і жоден закон не може бути прийнятий, якщо він суперечить таким приписам [2, с. 351]. В ст. 3 Конституції Ісламської Республіки Афганістану зазначено, що в Афганістані не один закон не може суперечити переконанням і положенням священної релігії Ісламу.

Отже, проаналізувавши вищевикладене можна надати наступне визначення конституціоналізму:

1. Конституціоналізм у вузькому розумінні — це доктрина, яка базується на ідеї обмеження державної влади на користь прав і свобод людини і громадянина, визначенні діяльності основної держави як захист прав і свобод людини і громадянина.
2. Конституціоналізм у широкому розумінні — це організація державного і суспільного життя відповідно до конституції.

У підсумку варто зазначити, що конституціоналізм є невід'ємною складовою демократичної, правової держави.

Література

1. *Колісник В.* Сутність конституціоналізму, конституційна доктрина та головні доктринальні підходи до визначення конституційного ладу // Право України № 12. — 2013. — С. 71–92.
2. *Бехруз Х.* Конституціоналізм в ісламських державах: становлення, сучасний стан і напрями трансформації // Право України № 11–12. — 2012. — С. 349–356.

Ю. К. ПИТРУЧАК
студентка УРІМБ МАУП
науковий керівник — Климчук М. М., к. е. н.

ДОМІНАНТНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 208–209

За сучасних реалій здійснення господарсько-економічної діяльності та значного рівня конкурентної боротьби, що існує на світовому туристичному ринку, зростає необхідність пошуку додаткових методів підвищення конкурентоспроможності регіонів, що виходять на ринок зі своїм туристичним продуктом.

Регіони України володіють потужним рекреаційно-туристичним потенціалом, який при ефективному використанні здатний не лише привести до відродження рекреаційно-туристичних комплексів, а й дати поштовх для розвитку всієї вітчизняної економіки.

Туризм є одним із домінантних векторів розвитку економіки та культури, проте, державна і регіональна політика реалізації механізму стратегічного управління туристичною сферою залишається недостатньо послідовною та обґрунтованою, що обумовлено наступними детермінантами:

- по-перше, безперервною реструктуризацією та реорганізацією центральних органів виконавчої влади, які здійснюються в системі управління туристичною діяльністю;
- по-друге, негативними економічними процесами останнього десятиліття, що охопили й туристичну сферу.

Як наслідок, було порушено цілісність базисних компонент туристичної інфраструктури, напрацьовані зв'язки, відбулося руйнування соціально орієнтованого внутрішнього туризму та погіршення його матеріально-технічної бази.

В той же час, слід відзначити, що в Україні діяльність у сфері туризму достатньо врегульована інституційним базисом, який включає закони, нормативно-правові акти, а також державні і регіональні стратегії та програми розвитку туризму. Зокрема, основоположним законодавчим актом є Закон України "Про туризм" [1].

В сучасних формаціях регіональний туризм має ряд серйозних проблем: низька якість рекреаційно-туристичних послуг, слабо розвинена інфраструктура, високий рівень зносу основних засобів, стагнація розвитку внутрішнього та в'їзного туризму.

Вирішення проблематики розвитку регіонального туризму базується на розробці та реалізації ефективної системи стратегічного управління та державного регулювання на регіональному та державному рівнях, що представлені синергією мети, стратегії і програм реалізації.

Контент-аналіз досліджень вітчизняного та світового досвіду управління туристичним комплексом дозволив ідентифікувати три підходи до його формування [2].

Перший підхід полягає в тому, що регіональна політика в деяких секторах національної економіки, включаючи і туризм, часто не здійснюється відокремлено, а інте-

грується в політику інших секторів економіки. Регіони включають в свої економічні стратегії плани розвитку туризму [3]. Така необхідність вирішення проблем туризму в загальному контексті соціально-економічного розвитку регіону обумовлюється рядом причин. По-перше, регіональний туристичний комплекс є невід'ємною частиною господарської та соціальної системи територіального утворення. На розвиток економіки туризму суттєвий вплив спричиняють стан кредитно-грошової системи, рівень розвитку суміжних секторів економіки, сфери послуг в цілому та ін. По-друге, розвиток туріндустрії потребує концентрації значних фінансових ресурсів та в багатьох випадках передбачає наявність великої кількості учасників як на стадії формування інвестиційного портфелю, будівництва, реконструкції, так і на стадії функціонування підприємства. По-третє, як показує практика, найбільш значні результати в контексті окупності вкладеного капіталу досягаються при можливості формування конкурентоспроможного комплексного туристичного продукту, що передбачає наявність розвинутої супутньої інфраструктури та спеціалізацію на всіх стадіях виробництва та реалізації туристичних послуг.

Другий підхід базується на тому, що регіони, які характеризуються високою туристичною привабливістю та розвинутим туристичним сектором, розробляють самостійні стратегії розвитку туризму. Цей підхід є доцільним за умови обґрунтування того, що розвиток туризму буде сприяти динамічному та збалансованому розвитку адміністративно-територіальних одиниць, тому що стратегічний план — це документ, який спрямований на досягнення головної мети (в даному випадку це розвиток туристичної індустрії) — підвищення конкурентоспроможності території.

Третій підхід враховує наступну характерну особливість туризму — часто привабливі для туристів місця знаходяться в межах більш ніж одної адміністративної одиниці, тому необхідним є їх співробітництво. Таке співробітництво може передбачати спільну технічну інфраструктуру. Розвиток туризму також передбачає координацію дій місцевої влади з державною адміністрацією на рівні району та вище. Усталення такої співпраці суттєво підвищує можливості для розвитку туризму.

Базуючись на принципах комплексного підходу доцільно формувати та реалізувати стратегічне управління регіональним туризмом. Розвиток регіонального туризму потребує регульованого, пропорційного й оптимального поєднання економічного, соціо-культурного та екологічного потенціалу. Регіональне управління розвитком туристичного комплексу в такий спосіб буде спрямованим на нівелювання деструктивних впливів та зростання позитивних наслідків розвитку туристичного комплексу.

Література

1. *Закон* України "Про туризм" від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР // Інтернет-ресурс Верховної Ради України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zakon.rada.gov.ua
2. *Яцук Н. В.* Поняття державного регулювання сфери рекреації // Науково-виробничий журнал "Держава та регіони". — Серія: Державне управління. — 2009. — № 3. — С. 249–256.
3. *Теребух А. А., Костючко В. Н.* Опыт стратегического планирования развития туристских центров. ДГУУ, 2005.

С. С. БОЙКО
к. політ. н., УРІМБ МАУП

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 210–212

Ідея громадянського суспільства є одним з найцінніших досягнень світової політико-правової думки. Поняття "громадянське суспільство" склалося не відразу, зміст його формувався та збагачувався поступово.

Існує велика кількість поглядів і думок, але більшість з них зводиться до основних трьох напрямів:

1. Громадянське суспільство розглядається як найбільш якісний етап розвитку людського суспільства; держава є складовою громадянського суспільства.
2. Громадянське суспільство виступає як механізм, що зв'язує особу, її інтереси, потреби і державу як політичну організацію суспільства.
3. Громадянське суспільство і держава розглядаються як окремі елементи суспільної структури [1, 33].

Термін "громадянське суспільство" використовувався для характеристики типу політичної асоціації, члени якої підкоряються дії її законів, завдяки чому забезпечуються мирний порядок і якісне правління. За цією давньою традицією, витоки якої йдуть від ідеї поліса у Арістотеля (koinoia politike — громадянське суспільство); sosietas civilis у Ціцерона — громадянське суспільство і держава ототожнюються: бути громадянином держави означає бути членом громадянського суспільства, поводитися відповідно до його законів [3, 78].

Перші спроби модернізації концепції громадянського суспільства були здійснені англо-французькою громадською думкою, а подальші кроки — німецькими філософами.

Новий підхід щодо "громадянське суспільство" — держава" формується шляхом консолідації поглядів стосовно того, що громадянське суспільство має право захищати себе від держави. Як приклад такого розуміння проблеми була праця Т. Пейна "Права людини" (1791–1792 рр.). Ідеолог американської політичної думки Т. Пейн вважав, що людині від природи притаманне прагнення до громадянського життя [6, 12].

Особлива роль у розвитку концепції громадянського суспільства належить Г. Гегелю. Мислитель розглядає його як продукт історичного розвитку, вважає суспільство категорією переважно господарського характеру, яка базується на суспільних потребах, а державу — категорією морально-ідеологічного змісту [6, 18].

Новий імпульс ідея громадянського суспільства отримала у Г. Гоббса. Як захисник державного абсолютизму він описує природний стан людини як сумарну і побічну психічну ситуацію, а поняття "держава", "суспільство" та "уряд" у нього рівноцінні поняття. Автор звертає увагу не на порівняння чи поєднання держави і суспільства, а на тенденцію до одержавлення суспільства, до жорстокої правової регламентації соціальних процесів.

Специфіка сучасних тенденцій розвитку України свідчить, що процес формування громадянського суспільства та правової держави проходить паралельно, під взаємним впливом і контролем. Необхідність вивчення громадянського суспільства, як самостійної наукової категорії, зумовлюється насамперед необхідністю реформування суспільного життя та формування основних рис майбутньої організації суспільства.

У юридичній літературі деякі вчені відносять до громадянського суспільства систему недержавних відносин (А. Кочетков), інші — всі суспільні зв'язки, які виникають поза сферою політики (А. Одинцова) та розглядають його як сукупність неполічених відносин, галузь спонтанного самовиявлення інтересів й волі вільних індивідів та їх асоціацій [8, 34].

Група авторів першого в Україні "Політологічного словника" вважає, що "громадянське суспільство" — це сукупність неполітичних відносин (економічних, національних, духовно-моральних, релігійних тощо), галузь спонтанного самовиявлення інтересів і волі вільних індивідів та їх асоціацій" [8, 17].

Таким чином, на відміну від держави громадянське суспільство не структуроване по вертикалі, не передає імпульсів, що керують зверху до низу, але створює мережу інтересів, які об'єднують всіх громадян у певну спільність, забезпечують стабільність політичної системи.

Отже, громадянське суспільство — це історичний тип у розвитку людського суспільства, його конкретна якісна характеристика; це сфера самовиявлення і реалізації потреб та інтересів вільних індивідів через систему відносин (економічних, соціальних, релігійних, національних, духовних, культурних). Структурними елементами цієї системи є організації (політичні партії, громадські об'єднання, асоціації) та різні об'єднання (професійні, творчі, спортивні, конфесійні тощо), що охоплюють всі сфери суспільного життя і є своєрідним регулятором свободи людини [10, 302].

Такий підхід до аналізу громадянського суспільства дає можливість зробити висновок про те, що воно має відображати суспільні відносини, взаємозв'язок всіх сфер суспільного життя людини. У той же час громадянське суспільство — не будь-яке суспільство, а сукупний індивід, який виступає через систему різних асоціацій, об'єднань своєрідним регулятором свободи людини.

Проблематика громадянського суспільства доволі доволі складна, вона не обмежується структурними моментами у його функціонуванні та розвитку. Важливе місце у дослідженні даного феномена належить узагальненню тих особливостей, які притаманні громадянському суспільству.

По-перше, громадянське суспільство розглядається як сукупність вільних індивідів. Це знаходить вияв у різних аспектах, а саме: економічному, соціальному та політичному.

По-друге, громадянське суспільство — це відкрите соціальне утворення, що зумовлюється: 1) відсутністю жорсткої регламентації з боку держави щодо забезпечення гласності, свободи слова, критики; 2) правом вільного в'їзду та виїзду; 3) обміном інформаційними, науковими та освітянськими технологіями з іншими державами.

По-третє, громадянське суспільство — це складна структурована система, для якої характерна повнота, стійкість та відтворюваність.

По-четверте, громадянське суспільство — це система, що має свої механізми розвитку та управління.

По-п'яте, громадянське суспільство — це правове демократичне суспільство, для якого є характерним: визнання та матеріалізація ідей верховенства права, особли-

вістю останнього має бути поділ на публічне і приватне право; єдність права та закону; правове забезпечення і розмежування діяльності різних гілок влади; розвиток та вдосконалення суспільства разом з розвитком і вдосконаленням правової держави.

Отже, формування уявлень щодо визнання поняття громадянського суспільства, його структури та особливостей відкрите для подальшого обговорення і наукового аналізу.

Література

1. *Мельниченко В.* Напрями і проблеми становлення громадянського суспільства в Україні // Концептуальні засади реформування політичної системи в Україні. Стан і перспективи розвитку політичних наук. — К., 2001. — С. 30–39.
2. *Нижник Н. Р., Скрипник Г. П.* Безпека людини в умовах громадянського суспільства // Формування громадянського суспільства в Україні: стан, проблеми, перспективи: Зб. наук. пр. УАДУ/ За заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князєва. — К.: Вид-во УАДУ, 2001. — С. 138–166.
3. *Ситник Г. П.* Актуальні проблеми формування громадянського суспільства в контексті національної безпеки України // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали наук.-прак. конф. / За заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князєва. — К.: Вид-во УАДУ, 2001. — С. 187–192.
4. *Ситник Г. П.* Державне управління національною безпекою України: Монографія. — К.: Вид-во НАДУ, 2004. — 408 с.
5. *Структурні* перетворення у сфері відкритості. Дослідження категорії громадянське суспільство. Перекл. з нім. — Львів: Літопис, 2000.
6. *Суспільні* реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали наук.-практ. конф. / За заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князєва. — К.: Вид-во УАДУ, 2001. — Т. 1. — 472 с.

О. Б. ЧМИР
к. філос. н., УА ІСНС МАУП

НАЦІОНАЛЬНЕ НАРОДОВЛАДДЯ: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ВИМІРИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 213–216

Майдан та Революція гідності повністю й остаточно спростували можливість застосування в Україні такої форми державного правління як "космополітична демократія", що ґрунтується на безідейній, а тому політично дезорієнтованій механічній більшості, яку легко організовують у своїх інтересах влада та різні олігархічні структури. Народ показав, що може реально впливати на процеси державотворення не впливає. Політична ситуація змінилася кардинально, і це повинні усвідомлювати представники влади, які тепер балотуються до Верховної ради України.

Українська нація тепер вже стає суб'єктом державотворення і єдиним господарем держави, а не пасивним об'єктом політичних маніпуляцій і безпорадною жертвою сваволі владоможців. Так, кожний окремий українець усвідомлює власні права як громадянина України і тепер намагається реалізувати їх шляхом "прямої дії" на владу, а також через систему виборів.

Історичний досвід та політична практика розвинених західних країн довели, що нація не матиме ніяких прав, навіть на власній землі, поки вона не має своєї власної національної держави. Також доведено, що людина не може мати ніяких прав у країні, поки безправною, бо бездержавною, є її нація.

Для повернення прав і свобод українській нації Україні необхідно утвердити себе як національної держави з реальною системою національного народовладдя і постійно розширювати владу громади в усіх сферах суспільного життя.

Зі сфери філософії політики дослідження феномену влади показали, що якою б "народною" вона не була — і за походженням людей влади, і за способом формування (через вибори чи шляхом призначення) — все одно вона буде замкнутою системою і, як така, буде орієнтуватися на власні інтереси. "Хорошою" буває не та влада, яка складається з хороших людей, а та, яка перебуває під постійним, щоденним контролем і тиском об'єднаного національною ідеєю народу — через всеохопну систему національного народовладдя" [1].

Система національного народовладдя — націократія — можлива лише в умовах ствердження і розбудови національної держави.

І тут необхідно розтлумачити, що таке "національна держава".

"Національна держава — це природне прагнення кожного розвинутого народу, це завершення його політичного самоутвердження, внаслідок якого він стає повноправним і єдиним господарем своєї долі на своїй землі, своєї держави і влади в ній, своєї країни і всіх її ресурсів. Це політичне утворення корінного народу на його власній території для державного забезпечення своїх інтересів у всіх сферах життя, для гарантованого відродження і розвитку, процвітання і буття нації в часі. Це політична система, у якій влада (усі її гілки, структури, посадові особи) є носієм на-

ціональної ідеї і послідовним захисником національних інтересів свого народу — як у самій країні, так і на міжнародній арені" [2].

У національній державі кожна сила, що приходить до влади, гарантує громадянам цієї держави діяти лише в національних інтересах. Така гарантія забезпечується контролем всеохопного механізму національного народовладдя. В іншому випадку, якщо влада не виконує взятих на себе зобов'язань, негайно і назавжди перестає бути владою. Якщо структури та їх представники використовують "кредит довіри" нації, але не відповідають їй, вони назавжди сходять із політичної арени держави.

Такий механізм дозволяє зменшити можливість соціально-політичних маніпуляцій влади практично до нуля. До того ж, національна держава гарантує стабільний розвиток та зміцнення соціально-економічної політики, оскільки остання здійснюється за формулою: "Від створення і зміцнення національної держави — через захист економічних інтересів нації — до заможності кожного громадянина" [3].

Геніальна Ліна Костенко якось зауважила: "А де ж наша універсально-державницька теорія? Я не закликаю до троглодитсько-шовіністичних ідеологем, але ж потрібна концептуалізація підвалин, на яких має стояти держава" [4, с. 40]. Вона, як завжди, права.

Для розбудови Національної держави необхідно:

1. Перейти від постколоніальної командно-адміністративної системи та нинішньої космополітичної демократії (фактично — бюрократії та клановості) до українського народоправства у практиці формування всіх гілок і структур влади (законодавчої, виконавчої, судової) та органів самоврядування.
2. В Україні не може бути депутатом, керівником чи державним службовцем той, хто не визнає за українцями права на власну державу, хто пропонує українцям замість їхньої власної національної держави якесь космополітичне чи новоімперське утворення, хто відверто зневажає український народ, ігноруючи в законодавчій практиці інтереси української нації, а в офіційному спілкуванні — державну українську мову.
3. Розсекретити і зробити публічними відомості про національний склад рад і державних установ усіх рівнів. Приховування чи фальсифікація такої інформації має каратися як важкий антидержавний злочин.
4. Перетворити Верховну Раду у сутнісно український парламент — носія української національної ідеї та послідовного виразника українських національних інтересів як у законотворчій, так і позапарламентській націозахисній діяльності. В українській державі не може бути ні легітимним, ні українським законодавчо-представницький орган будь-якого рівня, у якому не було і немає проукраїнської більшості із депутатів — носіїв української національної ідеї. Український народ не несе відповідальності за дії і рішення різних узурпаторів, які діяли від його імені, але без його волі.
5. Ввести реальний і конституційний механізм відкликання будь-якої виборної особи, що втратила довір'я виборців.
6. Обмежити депутатську недоторканність, бо ніхто не може бути виведений за межі правового поля, але виступаємо проти її відміни, бо це узалежнить депутата не від народу, а від будь-кого, незадоволеного його діяльністю, передусім — від виконавчої влади.
7. Поширити саме таку — обмежену законом — недоторканність і на народних обранців усіх рівнів (депутатів, голів сіл і міст): для успішної діяльності і захисту

інтересів громади їх статус мусить бути узаконено вищим, ніж рядового громадянина, а особливо — чиновника.

8. Розширити і конституційно закріпити представницькі функції і права депутата будь-якого рівня у відстоюванні інтересів нації, держави, громади — аж до права тимчасового припинення розпорядження чи посадових обов'язків чиновника, що порушує закон.
9. Утвердити самоврядування як "четверту владу", як єдиний кадровий резерв для формування інших гілок влади, як обов'язковий початковий етап у кар'єрі народних депутатів та керівників органів виконавчої влади, як реальний і постійно діючий фактор урівноваження між іншими гілками влади.
10. Проводити окремі вибори до органів місцевого самоврядування.
11. Проводити вибори депутатів обласних рад в окремих округах, а не за нинішньою системою.
12. Проводити прямі вибори голів обласних і районних адміністрацій.
13. Ввести пряму виборність суддів на альтернативній основі.
14. Проводити вибори голів сільських громад (війтів) у всіх населених пунктах, а не лише там, де є сільрада.
15. Ввести виборність начальників міліції та дільничних міліціонерів, що є необхідною передумовою давно назрілого перетворення міліції (озброєної структури, яка твориться в кризовий період для захисту влади та встановленого нею режиму) у поліцію (структуру для підтримання правопорядку і захисту прав громадян).
16. Суттєво розширити виборність в інших сферах суспільного життя, передусім у структурах виконавчої влади — замість формальних, без участі громади і політикуму, конкурсів на заміщення вакантних посад.
17. Не допускати жодного обмеження державотворчих прав народу (передусім — виборів Президента України не народом, а Верховною Радою та виборів депутатів тільки за партійними списками).
18. Утворити депутатську вертикаль на чолі з депутатом Верховної Ради — для забезпечення ефективної діяльності депутатів місцевих рад у вирішенні регіональних завдань та активної їх участі у вирішенні проблем загальнодержавних і для предметного контролю "знизу" за діяльністю депутата Верховної Ради.

Суспільство — це не просто населення країни, а народ, представлений кількома поколіннями й об'єднаний спільною метою, завданнями, відповідальністю за долю держави.

Неправда, що рядові виборці, зокрема сільські, не зможуть вплинути на результати виборів: якби це було так, то не витрачались би мільйони на підкуп і обман виборців, не було б такої лютої гризні між претендентами за вплив на електорат.

Неправда, що колись нам вдасться обрати до влади святих, які самі, без нашого впливу і тиску, ощасливлять нас. Такий підхід веде до того, що обираємо не найбільш святого, а найбільш шахраюватого, який найкраще зумів прикинутися безгрішним. Обираймо тих, чиї провини перед суспільством не набирають розміру непрощенних гріхів перед Богом і котрі вже дозріли до того, що задоволення своїх особистих інтересів готові досягати не політичним шахрайством, а реальною боротьбою за реалізацію української національної ідеї та за наші національні ідеали, права та інтереси.

Неправда, що окремий депутат, партія чи блок не можуть нічого зробити для реалізації наказів виборців. Можуть! Бо за ними — маси виборців. Підняти, згуртувати, повести їх на боротьбу за інтереси громади, нації, держави — обов'язок тих, кого

обрав народ. Не захочуть — домагатися всіма засобами їх негайного усунення й обрання інших.

Люстрація усіх гілок влади — не порожнє гасло, але вимога сучасності для становлення Національної держави.

Наша доля — у наших руках. Бо незмінними правдами є Шевченкове: "Боріться — поборете!.." та "В своїй хаті своя й правда, і сила, воля". Тільки так — переможемо.

Література

1. *Василь Іванишин*. Національне народовладдя. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://banderivec.org.ua/?page=pages/zmist4/zmist406
2. *Василь Іванишин*. Національна держава. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://banderivec.org.ua/?page=pages/zmist4/zmist405
3. *Програма* реалізації української національної ідеї у процесі державотворення. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: //banderivets.org.ua/programa-realizatsiyi-ukrayinskoyi-natsionalnoyi-ideyi-u-protsesi-derzhavotvorennya.html
4. *Ліна Костенко*. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала [Текст] / Вступ. Слово Б. Якимовича. — Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. — 52 с.

В. В. ГОЛОВЧЕНКО
к. юрид. н., заслужений юрист України, ІП МАУП

ПРАВОВА КУЛЬТУРА І УКРАЇНСЬКИЙ МЕНТАЛІТЕТ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 217–220

З'ясування співвідношення правової культури з національним менталітетом є надзвичайно актуальною потребою, оскільки дане питання не було предметом комплексного наукового аналізу ні за радянських часів, ні за часів незалежності нашої держави. М. Юрій зазначає, що немає такої сфери діяльності нації або її громадян, де б не діставав вияв притаманний їм менталітет. Під останнім він розуміє записаний у матеріальних основах психіки певний код поведінки, що детермінує стійкий соціально-психологічний стан суб'єкта (людини, нації, народу), органічну цілісність соціально-психологічних якостей і рис, притаманних певному народу, його громадянам, яка обумовлює саме таку, а не інакшу реакцію суб'єкта менталітету на зміну навколишніх умов [1, с. 102].

Менталітет нації дістає вияв у системі моральних вимог, соціальних норм, цінностей і принципів виховання, формах правовідносин між людьми, їх ставленні до природи й праці, в національному характері та темпераменті, різних компонентах загальної культури етносу, в тому числі й політико-правової.

Українське суспільство довгий час поділялось на тих, хто годував країну (селянство), і тих, хто її боронив (козацтво), що породжувало дві майже протилежні свідомості. Перший тип свідомості українця відзначався миролюбністю, поміркованістю, що дозволяло перечекати численні негоди історичної долі — "якось воно буде". Цей тип свідомості виявився у певній замкненості характеру за принципом "Моя хата — з краю". Однією з рис цього стилю є селянська звичка відповідати запитанням на запитання.

Другий тип оборонця — козак, захисник, воїн, шальний, нестриманий парубок, здатний на героїчні і нерозсудливі вчинки.

Національний менталітет і правова культура знаходяться між собою у складних історико-діалектичних співвідносинах, які інколи важко зафіксувати, відокремити одне від іншого, оскільки, з одного боку, вони за своїм походженням є явищами духовними, а з іншого — соціально-неоднорідними.

Поняття "менталітет" не можна змінити поняттям "культура"або "правова культура", оскільки менталітет є складовою частиною культури і посідає в ній своє, особливе місце. Правова культура, як і культура в цілому, обумовлюється економічними, науковими, етнічними, соціальними, політичними, релігійними та іншими факторами. Національна ментальність являє собою підсвідоме ідейно-психологічне явище в системі культурних цінностей, що сформувалось упродовж існування народу. Вона більш консервативна у порівнянні з правовою культурою і є тим стержнем, за допомогою якого правова культура конкретного етносу ідентифікується від правової культури інших народів. Національний менталітет є стабілізуючим фактором, завдяки якому правова культура набуває консервації національного забарвлення.

Національний менталітет (залежно від його специфічних ознак) для правової культури може мати як позитивне, так і негативне значення. Скажімо, національні традиції, обряди, що до менталітету знаходяться ближче, аніж культура, а фактично є його ознаками, на стан правової культури впливають більшою мірою, ніж саме право і можуть складати природне право якогось народу. Якщо національні традиції чи обряди наповнені негативним змістом, то це накладає негативний відбиток і на правову культуру. Трансформувати ж негативні звички або традиції народу у позитивні юридично значимі цінності значно складніше, ніж, скажімо, внести доповнення або зміни до правових норм. Ось чому для усвідомлення національних особливостей правової культури й врахування їх у законотворчій діяльності законодавцю ще замало мати лише одну тільки юридичну підготовку. Якщо законодавець не зрозумів або не захотів зрозуміти особливості національної душі народу, він не зможе прийняти закон, який був би сприйнятий народом як "свій", як такий, що підлягає обов'язковому виконанню.

Менталітет народу в цілому, як і правовий менталітет, зокрема, є консервативним явищем із своїм специфічним арсеналом стереотипів, моделей поведінки, ідей, установ. Разом із тим ментальність передбачає і живий відгук на соціальні зміни і політико-правові події. Це дуже важлива особливість менталітету, завдяки якій може розвиватись, змінюватись і правова культура народу.

Для української ментальності у сфері мовно-культурних відносин характерним є підсвідоме бажання українців користуватись більш "шляхетними"мовами (зокрема, російською на сході України). Ця специфічна риса не сприяє у повній мірі реалізації статті 10 Конституції України та законодавства України про мови. 14 грудня 1999 року Конституційним Судом України прийнято рішення про офіційне тлумачення положень зазначеної конституційної норми щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі. Згідно з цим рішенням українська мова як мова державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Проте за час після прийняття рішення (як і відповідної норми Конституції України) "мовна проблема"в Україні суттєво не змінилась, оскільки ментальність народу, його звички, традиції мають більшу силу, ніж норми закону. Цей факт засвідчив також недолугість вузьконормативного праворозуміння. Право на мову — це абсолютне право людини, невід'ємна частина її ментальності, особистої культури.

Історія української мови це повністю підтверджує. Силою законів, указів та інших актів її намагались як знищити, викорчувати (імперська Росія), так і навязати, тобто провести суцільну українізацію суспільства (початок радянського періоду). І ті, й інші спроби завершились нічим. А, скажімо, така ж поліетнічна держава, як і Україна, Бельгія, після тривалої мовної конфронтації, закріпила у статті 23 Конституції правило: "Використання мов, прийнятих у Бельгії, не є обов'язковим; воно може бути регламентоване лише законом і лише стосовно актів державної влади та для судочинства".

Російський учений Д. Анучін писав, що українці й фізично (антропологічно) відрізняються від сусідів-слов'ян. Цілком самодостатніми є вони й духовно. Одна з очевидних їхніх прикмет — гумор (здатність ставитися й до світу, й до себе аналітично, оптимістично і поважно). "Серед інших особливостей української народності, — вважав він, — що виросли на ґрунті економічних і побутових умов їх життя, завше вказують також на розвиток індивідуалістичних засад за рахунок

суспільних (подрібненість родин, подвірна форма землеволодіння, слабкість суспільного устрою). Вказані властивості психіки українця під впливом природних умов розвинули в ньому мрійливість (схильність до символів, образів, порівнянь), схилили його до чутливості, ліризму, музикальності (втілені у відчутті, музикальних українських піснях), а в галузі релігійній передали йому індиферентність до догматичних суперечок, догматики і взагалі до формальної сторони релігії... Розвиток інтелекту і почуття відбувається на активності характеру українця: йому важко визначитися, але вже визначившись, він є впертим у досягненні своєї цілі ("хохляцька впертість")..." [2].

Узагалі психологи єдині в тому, що ментальності українства характерний індивідуалістичний код цінностей, що стимулює мотивацію досягнень, особисту незалежність, впевненість, потребу спиратися лише на власні сили, рівність, неприпустимість насильства. Особливий наголос роблять психологи на емоційному аспекті української ментальності.

Е. Онацький, автор виданої в еміграції Української малої енциклопедії (1957–1967 рр.), писав: "...Кожний з нас мав можливість безпосередньо спостерігати, як легко в нас люди гніваються, ображаються, запалюються, підпадають під вплив різних демагогів, як легко вірять різним наклепам, як легко обурюються і міняють свої політичні орієнтації" [3, с. 38].

В. Яворський вважає, що "У психіці зрусифікованих українців панує роздвоєність. Вони, будучи за духом українцями, за формою намагаються бути росіянами. Це спричиняє нерозв'язаний конфлікт між їх внутрішніми бажаннями і способами їх зовнішньої реалізації. У результаті дух не знаходить матеріального виявлення, а матеріальне позбавлене духу"[4].

На думку Н. Вадима, "...причина недостатньо високого рівня і провінційності української культури лежить не в природній неспроможності українців, а в руйнівній культурній експансії Росії, яка вириває з українського суспільства значну частину людського потенціалу... І якби вдалося все населення України, включаючи зрусифіковану частину, замкнути на українській національній культурній основі, то ми неодмінно вийшли б за короткий час на рубежі світової культури" [5, с. 35].

Більш як 340-літнє перебування більшості українського народу у складі російської, потім — комуністичної імперії сприяло знищенню мужнього, "лицарського"і збільшенню притаємного, спрямованого на елементарне біологічне виживання, у психіці українського етносу.

Але існує й думка, що не тільки зовнішні чинники спричинила політичну безпорадність української нації. Як вважає Н. Вадим (США): "Хиби українців полягають у їхній нездатності витворити свою здібну еліту, незважаючи на "несприятливі умови". Саме тому, — вважає дослідник, — психологія українського народу сформувалася без цього головного чинника, необхідного для державотворення та "високого культурного розвитку" [5, с. 8].

На стан правової культури нашого суспільства негативно вплинуло й те, що у критичні періоди свого формування український народ не мав достатнього впливу одного з важливих чинників формування своєї самобутньої ментальності — здібної політичної та культурної еліти. Як наслідок — ментальності українства стали притаманні такі риси, як обмеженість, вузькість інтересів, а відтак і посилена практичність, пристосуванство, нехіть, нездатність відрізнити головне від другорядного, недостатність шляхетності та аналітичного, надмірність інстинктивно-емоційного, інтуїтивного чинників у психіці українського народу [6].

Розбіжності в даному плані української ментальності із західноєвропейською полягають у тому, що під впливом колективного стресу (революції, війни, стихійні лиха), що діє протягом досить довгого часу, національна психіка підсвідомо починає виробляти інші психічні, соціальні, а згодом і правові норми регуляції суспільного життя.

Провідною характерною рисою ментальності будь-якого народу є ставлення до власної державності. На жаль, практично всі дослідники свідчать, що державницькі начала розвинуті в українців дуже слабо. М. Могорита пише: "Економічні, політичні та мовно-культурні зв'язки переконують у нашім східнім походженні. Вища державотворча ініціатива південних і західних слов'ян і майже повна її відсутність у наших пращурів остаточно переконує, що ми таки — "чадо Сходу, з рабської покори" [7].

Менталітет — це вмонтований в правову культуру регулятор людської поведінки. Сучасний стан правової культури й українського менталітету знаходиться у кризовому стані. Явища деморалізації, високий рівень захворюваності, глобальна бідність та інші негативні явища змушують людей і українське суспільство заради виживання здійснити переоцінку правових і соціальних цінностей.

Українській ментальності притаманні патерналістичні уявлення про роль держави. Українець у більшій мірі очікує допомоги з боку держави, аніж прагне допомогти чимось самій державі. Про споживацькі настрої красномовно свідчать факти корумпованості з боку високопосадових державних службовців, розкрадання державної власності в астрономічно великих розмірах, неповага до норм права й законодавства тощо. У західній цивілізації людина покладається більше на власні сили й можливості, держава для неї є лише юридичним арбітром, який суворо охороняє приватну власність, свободу, безпеку своїх громадян та діє у відповідності з чинними нормами права.

Генетичним кодом до української ментальності закладені такі небажані психологічні риси як імпульсивність, алогічність, ірраціональність, пасивність, навіюваність, наївна ідеалістичність, емоційність, легковірність тощо. Для законодавців дуже важливо зрозуміти, інтуїтивно відчути психологію української ментальності, її стереотипи, реакції, забобони, звички, традиції тощо. Адже завдяки їм людина отримує, засвоює й формує юридичні знання, норми поведінки, уявлення, переконання. На основі ментальності виникають сходні з уже готовими стереотипами алгоритми правового мислення, стереотипи реагування на конкретні правові ситуації. В межах національної ментальності формується характерний лише для даної правової культури стиль правової активності, правосвідомість особи.

Література

1. *Юрій М. Ф.* Етногенез та менталітет українського народу. — Чернівці, 1997.
2. *Цит. за Кононенко П.* Українці: хто ми, які ми, чого ми варті // Вечірній Київ, 1994, 11 січня.
3. *Онацький Є.* Українська емоційність / Українська душа. — К.: Наукова думка, 1992.
4. *Вадим Н.* Дещо про українську ментальність. // Поступ. — 1994. — № 25.
5. *Вадим Н.* Там само. — С. 8.
6. *Бебик В.* Що ми за люди, українці? // Філософська і соціологічна думка. — 1992. № 6.
7. *Могорита М.* Наш менталітет // Карпатська Україна. — Ужгород, 1993, 30 грудня.

В. В. ШУСТЬ
докторант, ІСПП НАПН України

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ ЯК ПЕРШОЧЕРГОВЕ ЗАВДАННЯ ПОБУДОВИ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 221–223

Суспільні зміни, що відбуваються в Україні являють собою складний процес, спрямований на просування суспільства новим, більш демократичним шляхом. Концепція оновлення суспільства зачіпає всі сфери соціального життя, торкаючись інтересів кожної людини, тому природно, що її реалізація обумовлюється зростанням політичної активності людей, бо чим більший розмах, чим більша широта історичних дій, тим більше число людей, яке в цих діях бере участь і, навпаки, чим глибших перетворень потребує країна, тим більшого інтересу і свідомого ставлення, переконання в їх необхідності потребують нові мільйони і десятки мільйонів громадян. Актуальність формування політичних цінностей молоді обумовлена зростанням ролі політики в суспільстві, ускладненням змісту політичних цінностей на рівні особистості і соціальних груп, підвищенням уваги суспільства до системи політичних цінностей як цінностей, на основі яких особистість здійснює політичний вибір. Саме завдяки залученню до світу політичних цінностей окрема особистість знаходить можливість орієнтуватися в постійно мінливій політичній ситуації.

Історія новітнього часу — це історія постійної масштабної і часом драматичної взаємодії суспільства і політики, яке характеризується переходами суспільства від тотальної політизації до менш тотальної аполітичності. Досвід політичної модернізації різних країн свідчить про актуальність дослідження проблем взаємодії суспільства і політики, про необхідність прояснення глибинних чинників такого впливу.

Питання про оптимізацію взаємодії суспільства і політики набуває особливої важливості в контексті пошуку людством шляхів подолання кризових явищ в цивілізаційному поступі, вироблення стратегії самозбереження і розробки моделі керованого переходу до сталого розвитку. Завдання, що стоять перед практичною політикою — об'єднання зусиль різних верств суспільства, країн і народів у боротьбі з глобальними небезпеками не можуть бути вирішені без істотної трансформації політичних цінностей, без становлення нової політики, в центрі якої виявляються не питання влади, панування, примусу, а проблема підтримки діалогу різних сил і світоглядних позицій.

Фундаментальна проблема розвитку цінностей молодої людини сьогодні стає предметом міждисциплінарних, або точніше — полідисциплінарних досліджень. Кожна з суспільно-гуманітарних дисциплін виділяє всередині цієї проблеми свій особливий зріз, вносячи власний неповторний внесок у її комплексну розробку. Однак жодна з них не може відволіктися від того істотно загального, що так чи інакше проявляється в усіх аспектах названої проблеми і задає вихідні підстави її аналізу. Це — історичний характер розвитку цінностей людини, що творить і осво-

ює багатство людської культури. Не складає в цьому плані винятку і політична психологія.

Соціальні процеси, що відбуваються в останні роки в нашій країні, зумовили зростання інтересу до минулого і до його впливу на цінності сучасників. Це актуалізує дослідження зв'язків між історичними подіями та психологічними особливостями формування політичних цінностей молоді. Особливої зацікавленості набувають питання прогнозування соціально-психологічних тенденцій в конкретних ситуаціях сьогодення.

Водночас зростає прагнення до розширення сфери наукового пошуку, включенню до нього поряд з науковим знанням дослідження повсякденної психологічної думки, освоєнню результатів пізнання психічної реальності в руслі життєвої практики людини, в мистецтві, міфології, релігії. Це, в свою чергу, висуває завдання переоцінки предмета, методолого-теоретичних підходів і методів політичної психології, пошуку способів асиміляції різних джерел психологічного знання, їх наукового трактування та інтерпретації.

У сучасній Україні відбувається радикальна трансформація, що виявляється в почерговій зміні політичних режимів, інститутів влади та еліт, в ускладненні процесів взаємодії політичних систем та громадянського суспільства, в різноманітності форм політичної участі громадян у суспільно-політичному житті. В результаті створеного різноманіття заплутаних соціально-політичних відносин особистості досить складно знайти себе, вбудуватися в політичну систему. Щоб вчинити політичний вибір, визначити свою політичну позицію, особистості необхідно порівняти свої уявлення про цінності, політичні ідеї, свої установки з подібного роду уявленнями про соціально-політичні орієнтації різних соціальних спільнот. У цьому зв'язку виникає необхідність вивчення механізмів формування політичних цінностей. Таким чином, наукову і практичну актуальність дослідження психології формування політичних цінностей молоді на сучасному етапі розвитку держави визначає не тільки необхідність підготовки молодих громадян до усвідомлення цілей і засобів перетворення сучасного суспільства, а й потреба у виробленні у них знань і умінь бачити перспективні напрямки розвитку держави.

Важливою складовою в ціннісній сфері особистості виступає система переваг-референцій, в якій відбивається соціальна і політична практика людини, спільноти, групи, класу, суспільства в цілому, їх інтереси і потреби. Постійно змінювані уподобання протягом певного відрізку часу становлять основу ціннісного положення будь-якого соціального чи політичних суб'єкта. В онтологічному аспекті вони є підставою побудови системи цінностей. На межі дихотомії «онтологія цінності — онтологія політики» можливо виявлення і опис політичних цінностей як об'єктивованих ідей певних соціальних і політичних явищ. Політичні цінності виникають і функціонують у свідомості людини, соціальної групи як продукти духовної життєдіяльності у вигляді відповідних ідей, цілей, норм. Наявність так званої «преференційної детермінації» сприяє тому, що кожна політична цінність як би вступає в численні контакти і в силу цієї обставини піддається «розщепленню» на два елементи — абстрактний і конкретний, які на наступному етапі починають виробляти відповідні ціннісні потреби суб'єктів. Система переваг як сукупність елементів групової свідомості і як основа формування політичних цінностей є, таким чином, істотним чинником, що визначає умови ініціювання, детермінації всього політичного процесу. Такі міркування дозволяють стверджувати необхідність створення концепції формування політичних цінностей, орієнтованої на політичне виховання молоді.

Вивчення політичних цінностей на сучасному етапі розвитку політичної психології є актуальним у силу також інших причин. По-перше, з'являється можливість розкрити загальні особливості становлення цінностей особистості в сучасну епоху. По-друге, дослідити своєрідність розвитку політичних цінностей в певних регіонах України. По-третє, простежити залежність розвитку політичних цінностей особистості від умов певного макро- і мікросередовища.

С. І. СЛОБОДЯН
докт. філос. в гал. політол, УАІМВЛ МАУП

ЗМІНА МЕТОДІВ КОМУНІКАЦІЙ СОЦІАЛЬНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ФІГУРАНТІВ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 224–226

Проводячи рекламну кампанію в політиці, важливо пам'ятати про цей вид реклами і, по змозі, доповнювати і роз'яснювати рекламні матеріали, добиваючись позитивної реакції і повного взаєморозуміння не тільки з потенційними прихильниками, а й з громадськістю. Для досягнення цього позитивну роль відіграють різноманітні некомерційні заходи — патронат, благодійні акції, меценатство.

Чим численніша партія, тим ширше поле її діяльності, тим більше часу доводиться приділяти паблік рилейшнз. У своїй діяльності політична партія чи громадська організація торкається інтересів багатьох людей, груп та організацій, які часто є протилежними. Діяльність паблік рилейшнз має спрямовуватись на постійне інформування всіх груп людей, з якими доведеться працювати політичній організації, а також на аналіз ситуації та передбачення можливої реакції тих чи інших груп людей і організацій у відповідь на конкретну діяльність.

Негативна громадська думка є індикатором ігнорування партією своєї загальносоціальної ролі. У розвинутих країнах існує поняття "корпоративної соціальної відповідальності", поширюване як на бізнес, так і на політику. Велика партія чи громадська організація, впливовий політичний діяч відповідають перед суспільством, у якому вони ведуть свою діяльність. Перший їхній обов'язок — діяти на благо своїх членів, другий — на благо всього суспільства. При невиконанні цих двох умов діяльність політичної організації приречена на провал. Кожна політична структура та її керівник мають не тільки відповідати певному соціальному еталонові, а й виконувати певні соціальні обов'язки.

Корпоративна соціальна відповідальність спрямована на розв'язання наступних завдань:

- підтримка та розвиток ініціативи різних соціальних верств у залученні до діяльності урядових установ;
- освіта. Сприяння створенню нових можливостей для молоді;
- благодійництво. Підтримка соціальне незахищених верств населення;
- культура та мистецтво. Допомога різноманітній творчій діяльності та консолідація громадськості;
- навколишнє середовище. Підтримка зусиль, спрямованих на реалізацію екологічних програм.

Для досягнення цілей паблік рилейшнз важливо підтримувати неформальні відносини з представниками преси й громадськості та заохочувати членів організації до постійного роз'яснення позицій організації в тих чи інших сферах діяльності журналістам, представникам органів влади. З цією сферою пов'язаний також другий аспект діяльності паблік рилейшнз, спрямований на внутрішнє середовище —

на членів самої організації. Без виховання почуття співпричетності не тільки до своєї справи, а й до успіху партії загалом неможливо домогтися взаєморозуміння з громадськістю та окремими соціальними групами.

Куди б не спрямовувалася діяльність паблік рилейшнз — на зовнішнє середовище чи на партійних функціонерів, членів партії чи громадського об'єднання — мають діяти принципи достовірності інформації, повноти інформації та простої форми викладу даних.

Отже, політичну рекламу ми визначаємо як окремий вид комунікативних технологій саме політичної системи, об'єктом яких є специфічний "товар" — політик. Чому системи? Перш за все тому, що таку форму використовують не лише представники легітимне діючої влади, а й політичні партії, лідери окремих угруповань, кандидати в депутати всіх рівнів, претенденти на посади "мерів", директорів потужних підприємств, та й самі представники ЗМК, які розповсюджують рекламу. В політичних комунікаціях, як і у звичайному ринковому середовищі, використовуються вищезазначені форми реклами.

У практиці мас-медіа існують різні комунікативні режими взаємодії ЗМК і громадської думки, притаманні суспільствам з різним політичним устроєм, який дає можливість встановити принципи інформаційної взаємодії політичної влади в особі різних представницьких і адміністративних установ з асоціаціями, неформальними групами громадянського суспільства.

Доцільність застосування триланкової типології режимів комунікативної взаємодії, тобто їх поділу на імперативно-індоктринальний, маніпулятивний та діалогічний. Кожен з режимів застосовується не сам по собі, а в рамках певної комунікативної технології — сукупності засобів трансформації громадської думки через радикальну зміну переконань та настанов, тобто повну реновацію когнітивної сфери психічної реальності; щеплення гетерокоду — випадкової субпрограми, яка зумовлює прийняття ситуативних рішень; через рівноправну комунікативну взаємодію в діалогічному обміні на взаємовигідних для комуніканта та комуніката засадах.

Прийоми впливу на джерела активності також мають власну специфіку, оскільки відносяться вже не до побудови інформаційних моделей, а до енергетичної мобілізації та рівня активації масової свідомості, їхнє призначення полягає не стільки в тому, щоб імперативне спонукати до певної активності, скільки в можливості непомітного, латентного підживлення різноманітних нерівноважних станів.

Вплив ЗМК на регулятори прояву активності полягає у спрямованості комунікативних потоків на певні "чутливі місця" масової свідомості та громадської думки, під якими розуміються, передусім, установки, стереотипи, Я-образи спільноти.

Пропаганда може розглядатися, на відміну від реклами, як монологічна комунікативна технологія, метою якої є досягнення уодностайнення масової свідомості на користь окремого погляду, точніше, єдиної категорично правильної точки зору.

Актуальним з точки зору пропаганди може бути не стільки насадження нових поглядів, ідей, думок, скільки інформаційний асонанс з уже існуючими уявленнями громадськості. Більше того, пропаганда вважається ефективною за умови того, що вона не стільки підіграє на користь визначених ідеологічних позицій, скільки уподібнюється рекламі, граючи на "значеннях значень" цільової аудиторії, а не на її раціональних переконаннях.

Виокремлемо кілька аспектів впливу пропаганди на громадську думку: шляхом поширення нової інформації пропаганда в тих чи інших ситуаціях підкріплює, доповнює, підсилює вже сформовану громадську думку; вона змінює тим чи іншим

способом сформовану громадську думку у випадках, коли виникає нова інформація, з'ясовується неадекватність функціонуючої громадської думки тим чи іншим реальним соціальним процесам; пропагандистські повідомлення стимулюють виникнення громадської думки з нових проблем, точніше сказати, з тих, що до певного часу не виступали як об'єкти інтересу громадської думки.

Що стосується використання для впливу на громадську свідомість паблік рилейшнз, то їхня діяльність має спрямовуватись на постійне інформування всіх груп людей, з якими доведеться працювати політичній організації, а також на аналіз ситуації та передбачення можливої реакції тих чи інших груп людей і організацій у відповідь на конкретну діяльність. Для досягнення цілей ПР, як на нашу думку, важливо підтримувати неформальні відносини з представниками преси й громадськості та заохочувати членів організації до постійного роз'яснення позицій організації в тих чи інших сферах діяльності журналістам, представникам органів влади.

А. М. МОНЬКО
магістрант ІСНіС МАУП
науковий керівник — Нельга Т. О., кан. соц. наук. доц.

ДЕРЖАВА ТА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ШЛЯХИ ТА ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 227–230

Проблема співвідношення влади у державі та громадянському суспільстві значно актуалізується під впливом міжцивілізаційного зсуву, у який потрапив наприкінці XX століття соціальний світ. За умов глобальної переструктуризації субстанціональної основи планетарної спільноти, по-перше, проблема розподілу владних взаємовідносин між громадянським суспільством і державою стає своєрідним ключем до з'ясування перспектив людини та суспільства у третьому тисячолітті.

Ступінь наукової розробки проблеми формування громадянського суспільства засобами влади залишається низьким. Сьогодні майже відсутні публікації з цієї проблеми. На особливу увагу, у межах теоретичної концептуалізації означеного в роботі механізму взаємодії, заслуговують три складові даного політологічного проекту, а саме: держава, влада і громадянське суспільство. При цьому поняття "держава" і "влада" майже співпадали в обсязі і функціях і тому вживались як поняття "державна влада" [2, с. 24].

До цього часу процес формування громадянського суспільства та феномен влади, як предмет кратології, розглядались зарубіжною та вітчизняною науковою думкою як дві відносно самостійні проблеми суспільного розвитку. За таких обставин сучасна філософсько-політологічна думка ще не встановила між ними, мається на увазі феноменами "влади" і "громадянського суспільства", достатній технологічний зв'язок. За нашою настановою "влада" — це елемент опосередкування, тобто дослідження його місця та ролі є серцевиною доведення будь-якої ідеї, гіпотези, парадигми, концепції або теорії.

У філософсько-політологічній літератури країн, так званого соціалістичного табору проблеми громадянського суспільства почали з'являтись з 80-х років минулого століття у вигляді критики тоталітарного суспільства. У цей же час почала культивуватись ідея про "соціалістичне громадянське суспільство" та "соціалістичну правову державу". Певну данину цій ідеї віддали поляки З. Печлинський та Л. Колаковський, угорці М. Вайда та Я. Кіш, радянські дослідники А. Мігранян, В. Нерсесянц та деякі ін.

Зростаючої популярності концепція громадянського суспільства набула за останні двадцять років. Утворене у глибині Нового часу громадянське суспільство стало виявом соціальної політичної і культурної реальності, відомої як Західноєвропейська цивілізація. Йдеться про цивілізацію, життєвий простір якої окреслений цінностями, що покладені в основу суспільного добробуту, високих стандартів життя і вільного розвитку особистості людини. У центрі цих цінностей перебуває свобода і гуманістичні й демократичні норми її самоздійснення.

Найбільш характерним для сучасної України є те, що в ній особливої актуальності набувають процеси розбудови громадянського суспільства. Їх співіснування за умови збереження активного опанування одне до одного дає підстави для наростання конфліктності в соціальному організмі країни. При цьому найсуттєвіші конфлікти формуються по лінії дуального співіснування — "законодавство — природні права", "державна економічна політика — економіка приватного життя", "колективне життя — приватне життя", "обов'язки — особиста свобода", "ідеологія правлячої еліти — власні переконання", "масова культура — особисті уподобання" та ін. [4, с. 140].

Історично і логічно першою формою суспільного життя є, як відомо, рід. Тому з його появою логічно пов'язують витоки громадянського суспільства. У своєму становленні рід пройшов, дві стадії — епоху материнського і батьківського розвитку, формуючи міфологічне світосприймання і культуру страху в межах ойкумени (органічної єдності конкретних природних умов і конкретного людського фактору). Якщо в епоху матріархату соціальною клітиною є весь рід у чистоті усіх своїх кровно родинних відносин, то в епоху патріархату соціальною клітиною стає патріархальна сім'я. Вони як економічні суверенні спільноти людей, утворюють общину, точніше спільноту, — де люди пов'язані територіальною цілісністю, приналежністю до одного тотему, єдиного пантеону богів; солідарністю, єдністю мотивів і дій, спільністю інтересів і мірою відповідальності.

Розвиток громади йшов по двох напрямках: або за рахунок кількісного росту моноетнічної спільноти, або за рахунок спілки окремих громад. Якщо до цього додати специфіку ойкумени, то різноманіття історичних форм спільноти людей слід сприймати як цілком природний феномен. У цьому різноманітті традиційно виділяють азіатський, античний, германський та слов'янський типи громад. Але влада авторитету і у далекому минулому, і наприкінці XIX століття демонструє обмеженість своїх можливостей долати суперечності між частиною та цілим [8, с. 33].

Ідея громадянського суспільства, що виникла у XVIII ст., виконала, як відомо, своє призначення як засіб ідеологічного забезпечення так званих буржуазних революцій, презентуючи руйнівну силу. У подальшому інтерес до неї дещо послаб, але зовсім не пропав. Майже через сто п'ятдесят років ця ідея пережила друге народження, але вже не як засіб руйнації, а як інструмент конструктивного вирішення проблем, від вирішення яких залежить перспектива розвитку людства загалом і окремих країн зокрема.

Оскільки у XX ст. посилюється роль особистості, то утворюється нова концепція раціональності — "особистість — громадянське суспільство — держава". Останнє не змінює принцип формальної раціональності, що ізжила себе в епоху модерну, і потребує істотного редагування в умовах постмодерну, коли зруйнувалась стара шкала цінностей, а нова ще не склалася, де людина знає "звідки вона", але не знає "куди вона". За цих умов, не можна розбудовувати громадянське суспільство за наказами зверху, спираючись на інститути держави, але його не можна розбудовувати й знизу, Спираючись на ініціативу деяких, далеко не усіх соціальних утворень недержавного походження. Отже, громадянське суспільство можна тільки плекати та леліяти, проявляючи зацікавленість як зверху, так і знизу.

Оскільки громадянське суспільство — це цілий комплекс відносин у середині суспільства й по відношенню щодо держави, то до нього не можна застосувати якунебудь одну характеристику, хоча невтручання державної влади у приватне життя

й одночасний його захист, виглядають обов'язковим показником існування громадянського суспільства. Не можна не помітити, що наукова література віддзеркалює елементи та окремі процеси внутрішнього устрою та механізму функціонування громадянського суспільства, вивчення якої через призму історичного аналізу здатне відтворити засобами логічного мислення цілісний алгоритм саморозгортання громадянського суспільства. Так, наприклад, елементи громадянського суспільства проявлялись у першу чергу в економіці — незалежні ринкові утворення нового типу, що виросли із ранніх сімейних, общинних та корпоративних асоціацій.

Соціальна актуальність проблеми формування громадянського суспільства значно посилюється наявністю у середнього класу цілої низки потужних проблем, що пов'язані з облаштуванням ним для себе сприятливого життєустрою. Воно, громадянське суспільство, цю потребу виявляє у історичному русі як постійне прагнення до певного рівня свободи або демократії. Більш ґрунтовний аналіз багатовікового прагнення громадянського суспільства до свободи викладено у монографії А. Ф. Карася "Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях" [9].

Громадянське суспільство і держава генетично, морфологічно і функціонально взаємопов'язані одне з одним, і феномен влади має для формування громадянського суспільства двояке значення, а саме: як інструмент власного внутрішнього споживання, що нам відомо як саморегулююча діяльність, і як інструмент зовнішнього, мається на увазі державного, регулюючого тиску, що відомий нам як організуюча роль держави.

Громадянське суспільство поставляє у соціальний організм будь-якої країни комплекс взаємоузгоджених дій або функцій, а саме: по-перше, — це творення та відтворення життя людини, або демографічну функцію; по-друге, — це соціалізація та ресоціалізація особистості людини; по-третє, — це самоорганізація життя громади, у тому числі й самоуправління; по-четверте, породження держави, або морфогенетичну функцію; по-п'яте, — це здійснення соціального контролю за діяльністю держави щодо умов та механізмів відтворення родового життя людей. Саме такий комплекс функцій має бути притаманним для громадянського суспільства, щоб воно було ефективним.

Література

1. *Алехин В. В., Коноваленко Н. В.* Воля и власть в социальном управлении (историко-философский аспект) // Менеджер. — 1998. — № 1. — С. 75–81.
2. *Арато Е., Коген Дж.* Відродження, занепад і реконструкція концепції громадянського суспільства // Політична думка. — 1996. — № 1. — С. 24–30.
3. *Афанасьев В. Г.* Системность и общество. — М.: Политиздат, 1980. — 368 с.
4. *Бакуменко В.* Роль державно-управлінських рішень у становленні громадянського суспільства // Формування громадянського суспільства в Україні: стан, проблеми, перспективи. — К.: Видавництво УАДУ, 2001. — 247 с.
5. *Веселов Ю. В.* Экономическая социология: История идей. — СПб.: Издательство С.-Петербургского университета, 1995. — 168 с.
6. *Відносини* між державою і громадянським суспільством: Матеріали "круглого столу" 19 листопада 2003 року. — К.: НІСД, 2003. — 115 с.
7. *Войтович С. О.* Соціальні інститути суспільства: рід, влада, власність. — К.: Ін-т соціології НАН України, 1998. — 120 с.

8. *Волков Ю. Н., Гуторов В. А. Г*ражданское общество: истоки и современность. — СПб.: Изд-во “Юридический центр Пресс”, 2002. — 296 с.
9. *Громадянське* суспільство і соціальні перетворення в Україні: Тези наукової конференції / За ред. А. Ф. Карася. — Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. — 126 с.
10. *Громадянське* суспільство як здійснення свободи: центрально- східноєвропейський досвід / За ред. Анатолія Карася. — Львів: Львівський національний університет імені І. Франка, 1999. — 384 с.

Е. В. ЯНЮК
магистрантка, НУФВСУ, г. Киев

ЗАДАЧИ И ПРОБЛЕМЫ СТУДЕНЧЕСКОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 231–232

Студенческое самоуправление не является новым феноменом, уходя своими корнями еще во времена возникновения первых средневековых университетов. Уже тогда наиболее способные студенты привлекались к выполнению отдельных административных функций, а также к преподаванию в качестве помощников профессоров. Недаром университеты считаются своеобразной моделью гражданского общества и в этом плане предшествовали современному типу европейской цивилизации.

В нынешней Европе студенты принимают достаточно активное участие в обеспечении качества высшего образования и управлении высшими учебными заведениями, которое осуществляется, в частности, через органы студенческого самоуправления. Такое коллективное, солидарное участие рассматривается руководством учебных заведений и функционерами системы образования не просто как дополнительная гарантия адекватности образовательных услуг требованиям их реципиентов (студентов и работодателей), но и как существенный фактор социализации молодежи, рост ее политической и правовой культуры и общественной активности, который позволяет студентам на практике ознакомиться с функционированием учебного заведения (через участие в подготовке и принятии определенных решений в рамках ВУЗа) и системой представительной демократии (на примере выборных органов студенческого самоуправления).

В Украине, на сегодняшний день, функционирование институтов студенческого самоуправления достаточно малоэффективно, причем как для решения собственно студенческих проблем, так и с точки зрения оптимизации учебного процесса.

Одним из наиболее существенных препятствий остается почти полная зависимость студенческих самоуправляющихся институтов (студенческого самоуправления, профсоюзов, профессиональных и общественных объединений, университетских СМИ и т. п.) от администрации ВУЗа, нежелание некоторых должностных лиц считаться с мнением молодого поколения, пусть даже если оно высказано в коллективной форме. Поэтому самыми тихими и молчаливыми членами ученых советов, как правило, являются представители студенческих организаций. Мнением их интересуются в последнюю очередь.

Между тем у коллективов студенческих групп есть обширные права, благодаря которым они могут решить очень многие проблемы. Так что стоит научиться пользоваться этими правами. Благодаря самоуправлению студенты имеют полное право:

- самостоятельно избирать старост, и отстранять их от обязанностей. Для этого достаточно обратиться в деканат с предложением об утверждении решения, принятого коллективом студенческой группы.

- студенческие коллективы имеют полное право выдвигать собственных кандидатов на присвоение стипендий — именных и персональных;
- обращаться к стипендиальной комиссии с ходатайством о назначении персональной надбавки к стипендии студентам за активное участие в жизнедеятельности ВУЗа (и о снятии этой надбавки);
- вносить предложения в профком и студенческий совет о распределении мест в общежитии;
- вносить предложения и подавать запросы в органы администрации ВУЗа по всем вопросам, касающимся непосредственно жизнедеятельности их группы;
- студенческий коллектив может настоять на наказании или даже отчислении студентов групп по вопросам, не связанным с неуспеваемостью — для этого нужно представить в деканат или ректорат обоснованное мотивационное письмо. А может с помощью такого письма ходатайствовать о восстановлении на учебу.

Администрация ВУЗа обязана давать ответы на вопросы собраний студентов факультета или группы. А по вопросам, требующим дополнительного изучения, информировать студенческие организации в течение 10 дней.

Еще одной причиной неэффективной работы самоуправления является пассивность студентов. Равнодушие в сфере студенческого самоуправления тормозит развитие этого движения. Студенты должны осмыслить что самоуправление не игра, а реальный шанс повлиять на жизнь учебного заведения и почувствовать собственную значимость.

Деятельность студенческого самоуправления — это конкретная реализация гражданских прав студентов, умение решать социальные, экономические и культурно-образовательные проблемы. Оно способствует удовлетворению молодежных потребностей в реализации студенческих интересов, является местом общения и взаимодействия между администрацией и студенческим коллективом.

И наконец — для реализации задач и выполнения собственных функций органы студенческого самоуправления должны иметь хорошую материальную базу.

Проблема слабости института студенческого самоуправления требует оперативного решения. Тем более что студенческое самоуправление признано одним из приоритетов для Украины в сфере управления университетами в рамках образовательной программы ЕС “TEMPUS”.

Эффективность системы студенческого самоуправления будет способствовать не только оптимизации учебного процесса в высшей школе, но и социализации молодежи, выработке у нее коммуникативных, управленческих навыков, развития политической культуры молодого поколения. В этом контексте студенческое самоуправление можно рассматривать как предпосылку для развития гражданского общества и парламентских демократических традиций.

В. Б. ЗАХОЖАЙ
д. екон. н., проф., МАУП

О. О. КАЗАК
здобувач ступ. к. екон. н., м. Київ

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОБ'ЄКТ СТАТИСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 233–234

Сьогодні перед Україною стоять завдання підвищення темпів економічного зростання за рахунок інноваційного розвитку і модернізації, у тому числі переважно не сировинних галузей економіки. Це спричиняє посилення уваги до проблеми інвестування, оскільки пов'язано з серйозною структурною перебудовою економіки на всіх рівнях. При цьому вивчення інвестиційних проблем припускає реалізацію комплексного підходу, який максимально враховував би всю сукупність чинників, що обумовлюють інвестиційний процес і що забезпечують кінець кінцем ефективність інвестицій в усіх елементах економічної системи.

Інвестиційна діяльність машинобудівних підприємств характеризує процес обґрунтування і реалізації найбільш ефективних форм вкладення капіталу, спрямованих на розширення економічного потенціалу підприємства [1].

В останні роки системний підхід набуває широкого використання при дослідженні соціально-економічних явищ та процесів. Використання принципів системного підходу дозволяє адекватно описати імовірнісний механізм формування статистичних закономірностей. При системному підході інвестиційну діяльність на різних рівнях розглядають як об'єкти, що поєднують безліч взаємодіючих елементів у єдине ціле і являють собою систему. Залежно від мети дослідження система може бути представлена у вигляді елемента (чи підсистеми) деякої системи більш високого рівня — макросистеми. Так утворюється ієрархічна піраміда систем, що характеризують інвестиційний процес та інвестиційну діяльність з горизонтальними і вертикальними зв'язками між ними [2].

Об'єктом статистичного дослідження інвестиційної діяльності виступають не окремі учасники, напрями та інструменти інвестування, а масові явища і процеси, що відбуваються і інвестиційній сфері. Пізнавальний процес дозволяє сформулювати конкретні економічні закони, які регулюють розвиток інвестиційної діяльності на всіх рівнях економіки як всередині країни, так і за її межами. Загальний ефект від інвестиційної діяльності залежить від економічної ефективності інвестування різних суб'єктів, однак їх не можна розглядати як алгебраїчну сума індивідуальних ефектів учасників інвестиційної діяльності, що утворюють систему, оскільки такий комплекс являє собою складну систему, що має властивості, відмінні від властивостей окремих елементів.

Базуючись на енциклопедичному визначення статистики інвестиційної діяльності в цілому [3], можна визначити предметом статистики інвестиційної діяльності

машинобудівних підприємств як підгалузі практичної діяльності та напряму прикладної науки (статистики інвестиційної діяльності в цілому) закономірності формування й зміни кількісних відношень, що відображають забезпечення відтворення капіталу на основі інвестиційної діяльності з метою ефективного управління інвестиційним процесом на рівні окремих машинобудівних підприємств та галузі в цілому. Статистика інвестиційної діяльності машинобудівних підприємств складається зі статистики реальних інвестицій, статистики фінансових інвестицій, статистики наукової та інноваційної діяльності.

Головною задачею статистики інвестиційної діяльності машинобудівних підприємств є своєчасне подання достовірної науково-обґрунтованої інформації про стан інвестиційної сфери, діяльність суб'єктів інвестування та ефективність інвестиційного процесу на рівні управління окремих суб'єктів господарювання на основі комплексного статистичного аналізу.

Інвестиційна діяльність машинобудівних підприємств характеризує процес обґрунтування і реалізації найбільш ефективних форм вкладення капіталу, спрямованих на розширення економічного потенціалу підприємства. Аби визначити ефективні напрями інвестування, недостатньо оцінити результативність діяльності окремих суб'єктів або ефективність тих чи інших інструментів. Для цього необхідно навчитися визначати загальні результати інвестиційного процесу на різних рівнях на основі використання принципів системного підходу.

Література

1. *Мушников О. О.* Вплив інвестиційної діяльності на розвиток підприємства / О. О. Мушников // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2012. — № 40. — С. 274.
2. *Ерина А. М.* Математико-статистические методы изучения экономической эффективности производства. — М.: Финансы и статистика, 1983. — С. 37.
3. *Статистический* словарь / Гл. ред. М. А. Королев. — 2–е изд., перераб. И доп.– М.: Финансы и статистика, 1989. — С. 474.

Л. В. РОМАНОВА
докт. екон. н., проф., ІМЕФ МАУП

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ АГРАРНОГО МАРКЕТИНГУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 235–238

Інтеграція аграрного сектору в світову економіку, що характеризується зростанням конкуренції, формуванням нових умов ведення агробізнесу і спрямуванням його на запити та інтереси споживачів замість диктату виробників вимагає нагальної необхідності у впровадженні таких ринкових інструментів в управління підприємствами, яким є маркетинг. Саме маркетинг забезпечує конкурентноздатність та ефективність діяльності підприємств за рахунок, перш за все, їх орієнтації на довгострокові відносини зі споживачами. В зв'язку з цим та враховуючи недостатній розвиток маркетингу в аграрних підприємствах формування підвалин аграрного маркетингу, зокрема його концепцій набуває важливої значимості та актуальності.

Вивченням концепції маркетингу займалися цілий ряд вчених: М. Бейкер, Ф. Котлер, К. Келер, Дж. Шонесі. Сучасними проблемами аграрного маркетингу займалися такі вітчизняні вчені як Єранкін О., Я. Ларіна, В. Мессель-Веселяк, П. Саблук, І. Соловйов та ін. Однак недостатньо опрацьованою є проблема формування сучасної концепції аграрного маркетингу. Тому метою даного дослідження є вивчення сучасної концепції аграрного маркетингу та її складових.

Поняття концепція від лат. означає: систему поглядів на те чи інше явище; спосіб розгляду певних явищ; загальний замисел. Концепція маркетингу представляє систему поглядів на розробку інноваційних пропозицій з метою забезпечення і збереження ринку покупців, які приносять прибуток.

Для визначення сучасної концепції аграрного маркетингу пропонуються наступні методологічні підходи.

1. Необхідність врахування світових тенденцій розвитку маркетингу, Так як система агро маркетингу являється підсистемою маркетингу взагалі, то процеси розвитку теоретичних основ маркетингу являються базовими і системоутворюючими для аграрного маркетингу [1]. В теорії маркетингу виділяють цілий ряд концепцій стосовно розуміння поняття маркетингу, стану попиту, сфери застосування та управлінські. Нас в даному випадку цікавлять останні. До них відносять виробничу, товарну, збутову, маркетингову та соціально-етичного маркетингу. Причому, ці концепції також визначені більшістю дослідників і в аграрному маркетингу.

Виробнича концепція. Основна увага зосереджується на виробництві дешевих, доступних для споживачів товарів. В сучасних умовах використовується при розширенні існуючих та завоюванні нових ринків.

Товарна концепція. При насиченні ринку товарами постає проблема підвищення його якості. Тому менеджмент компаній спрямовує свою діяльність на якості продукції, упаковки, дизайну та їх удосконаленню.

Збутова концепція або орієнтація на продажі. Враховуючи, що пропозиція товару перевищує попит і споживачі мають вибір при купівлі товару, підприємства прагнуть за допомогою агресивних методів збуту буквально нав'язати свою продукцію.

Маркетингова концепція. На зміну спрямуванню компаній на виробника і продавця, досягнення власних інтересів, з'являється концепція маркетингу, фундаментальним принципом якої є орієнтація на запити і потреби споживачів. Сьогодні в літературі і на практиці декларується спрямованість я підприємницької діяльності на споживача. Однак присутність на ринку в значних масштабах неякісної продукції споживання, в т. ч і імпортної, свідчить про зворотне. Тому для визначення сутності вказаної орієнтації і можливості її практичної реалізації пропонується розглядати в контексті співвідношення сил на ринку [2].

При цьому найбільш прийнятною є орієнтація на споживачів, умовою здійснення якої передбачається співпадання чи перевищення очікувань та інформування споживачів. Це вважається правилом поведінки на конкурентних ринках, коли фірма розуміє і знає споживачів краще за конкурентів. Застосування цієї концепції принесло США успіх в кінці XX ст. і така концепція має стати домінантною в т. ч. на аграрних підприємствах.

Знання споживачів на мові маркетингу означає розуміння їх нужд і потреб. Виробники пропонують різноманітні товари для задоволення одних і тих же нужд. Ф. Котлер при цьому робить слушне зауваження, яке сьогодні в процесі погоні за прибутками бізнесом просто нівелюється: виробники мають продавати корисність, а не просто матеріальний продукт чи послугу [3].

Концепція соціально-етичного маркетингу. Вона передбачає задоволення потреб не лише споживачів відповідного цільового ринку, але також використання таких методів діяльності і таких товарів, які забезпечують підвищення добробуту всього суспільства.

Зміна умов середовища обумовила за Ф. Котлером формування та розвиток сучасної концепції холі стичного (цілісного) маркетингу, що включає маркетинг взаємовідносин, інтегрований маркетинг, внутрішній маркетинг та соціально-відповідальний маркетинг. Таким чином, сучасна концепція аграрного маркетингу має базуватися на холі стичній концепції маркетингу, що включає перелічені складові. Ця позиція підтримується в літературних джерелах [4, 10].

Концепція маркетингу взаємовідносин.. Маркетинг відносин базується на взаємовигідних, заснованих на довірі і передбачуваності довгострокових творчих відносинах зі споживачами, що мають на меті створення комунікацій, заснованих на правді, бізнес-сіток підтримки та дійсно якісних товарів. Завданням маркетингу відносин є, за даними іноземних спеціалістів, замість встановлення, підтримки і покращення відносин з клієнтами для отримання прибутку в звичайному маркетингу — розвиток вірності товару, встановлення постійних зв'язків з клієнтом задля підвищення обсягу продаж в довгостроковому періоді [5]. Маркетологи починають працювати з конкретними живими людьми, їх запитами, характеристиками, формують електронний банк даних своїх споживачів, і при сегментуванні провідним критерієм є прибутковість споживача, адже врахування потреб має приносити прибуток [6].

Інтегрований маркетинг. Поняття інтеграція відповідно довідкових видань з латинської трактується як об'єднання в ціле певних частин. За літературними джерелами під інтегрованим маркетингом розуміють формування комплексної сукупності маркетингових заходів по створенню, просуванню та наданню цінностей споживачу. Інтегрований маркетинг базується на двох принципах: використання різних мар-

кетингових заходів для просування і наданні цінності споживачам та координації всіх маркетингових заходів для отримання економічного ефекту [3]. Інтегрований маркетинг передбачає направленість на маркетинг всього управління компанією, зокрема, ресурсами, попитом, маркетинговими сітками.

Концепція *внутрішнього маркетину*. Внутрішній маркетинг слід розглядати як стратегію менеджменту на розвиток у співробітників підприємства позитивного відношення до споживачів. З іншого боку, внутрішній маркетинг розглядають як діяльність по задоволенню потреб споживачів на внутрішньому ринку, якими в даному випадку виступають співробітники компаній [7].

Ф. Котлер підкреслює, що внутрішній маркетинг є більш важливішим ніж зовнішній. Саме внутрішній маркетинг забезпечує прийняття маркетингових принципів всіма співробітниками компанії, включає найом, навчання і мотивацію працівників до високого рівня обслуговування клієнтів [3]. Заслуговує на увагу підхід до розуміння внутрішнього маркетингу з точки зору партнерських відносин [7]. Тому внутрішній маркетинг визначається не лише як сукупність відносин всередині організації, а також як інтеграційна функція управління системою взаємовідносин на всіх рівнях управління організацією. Розглядаючи організацію як внутрішній ринок можна побачити, що співробітники компанії одночасно виступають внутрішніми споживачами і внутрішніми постачальниками послуг.

В контексті внутрішнього маркетингу в маркетинговому управлінні з'являється необхідність інтеграції функцій маркетингу і управління. А це вносить на порядок денний необхідність зміни в підготовці спеціалістів з маркетингу не ремісників, а маркетологів управлінців зі вміннями стратегічного бачення і прийняттям стратегічних рішень. Тому виникає потреба в підсиленні ролі дисциплін з управління при підготовці спеціалістів з маркетингу.

2. Другим методологічним підходом при визначенні сучасної концепції аграрного маркетингу є врахування особливостей аграрного сектору. В літературі їх визначають багато. Однак ми зупинимося лише на тих, які, на нашу думку, обумовлюють необхідність внесення змін до концепції маркетингу. Так, співпадання території аграрного виробництва і проживання селян обумовлює доцільність формування концепції територіального маркетингу. Тому пропонується доповнити існуючі концепцій аграрного маркетингу концепцією територіального маркетингу. Вона передбачає зв'язок сільськогосподарського маркетингу з територіальним та залежність ефективності маркетингу аграрної продукції з конкурентоспроможністю регіонів [8].

Наступною особливістю агарного виробництва маркетингу є його зв'язок з живою природою. На основі цього предмет досліджень в аграрному маркетингу Н. Козуб логічно пропонує доповнити обміном з живою природою, що є підставою для формування екологічної концепції маркетингу. Звідси випливає висновок про взаємозв'язок аграрного маркетингу зі станом природного середовища. В основі підвищення ефективності виробництва в АПК та доходів сільського господарства, на думку П. Т. Саблука і В. Я. Месель-Веселяка, є зростання технологічного рівня аграрного виробництва, впровадження ресурсозберігаючих та екологічно чистих технологій" [9, 11]. Концепція екологічного маркетингу передбачає не лише збереження живої природи, а також вирощування екологічно чистої органічної продукції.

Таким чином, на основі проведених досліджень можна зробити висновок про те, що сучасна концепція аграрного маркетингу має включати наступні її складові: концепцію маркетингу взаємовідносин, інтегрованого соціально — етичного, внутрішнього, територіального та екологічного маркетингу.

Література

1. *Попова Е. А.* Эволюция концептуальных маркетингових подходов в системе управления АПК. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://sibac.info/files/2011_04_11_Economy/Popova.doc
2. *Дж. О'Шонесси.* Конкурентный маркетинг: Стратегический подход / Пер. с англ. под ред. Д. О. Ямпольской. — СПб.: Питер, 2002. — 864 с.
3. *Ф. Котлер, Кеплер К. Л.* Маркетинг менеджмент. 12 изд. — СПб.: Питер, 2009. — 816 с.
4. *Ларіна Я. С.* Холістична концепція як основа розвитку маркетингу підприємств аграрного сектору України. Таврійський державний агротехнологічний університет, 2013. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: irbis — nbuv.goy.ua
5. *Хелен Дж. Алфорд Ор, Майкл Дж. Нотон.* Менеджмент, когда вера имеет значение / Пер. С англ. О. Живица, Ю. Щербининина. — К.: Кайрос, 2003 — 356 с.
6. *Горелова А. А.* Маркетинг: правила игры меняются // Журнал Маркетинг № 1 2006. — С. 12–18.
7. *Пэйми Войма, Кристиан Гренроос.* Внутренний маркетинг — перспектива партнерських отношений. — Маркетинг / Под ред. М. Бейкера. — СПб.: Питер, 2002. — 1200 с.
8. *Галямов Р. Р.* Специфика инструментов территориально — отраслевого маркетинга // Маркетинг в России и за рубежом, № 4. — 2005 г.
9. *Стратегічні* напрями розвитку агропромислового комплексу України / За ред. П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка. — К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2002. — 226 с.
10. *Єранкін О. О.* Соціальна відповідальність агробізнесу в контексті вирішення проблем розвитку сільських територій // Вісник Сумського національного аграрного університету Серія "Економіка і менеджмент", випуск 6/2, 2011, С. 31–34, с. 31].
11. *Трегобчук В. М.* Екологічні пріоритети пореформеного розвитку АПК України. С. 161–170, с. 162. — Зб. Основні напрями високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. — К.: ІАЕ УААН, 2002. — 730 с.

В. С. РИЖИКОВ
докт. пед. н., доцент, УАІМВЛ МАУП

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО МЕНЕДЖМЕТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ РЕАЛІЯХ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 239–241

Сьогодні в наукових та підприємницьких колах керівників вищої ланки, у сучасній науковій вітчизняній та зарубіжній спеціальній економічній літературі відбувається дискусія про місце і роль управлінського обліку в системі управління підприємством. У контексті зазначеної проблематики існує значна кількість наукових досліджень і практичних розробок як зарубіжних так і вітчизняних науковців Апчерч А., Датар Ш., Друді К., Фостер Дж., Хорнгрен Ч., Яругова А., Вахрушина М. А., Голов С. Ф., Карпова Т. П., Нападовська Л. В., Пушкар М. С., Чумаченко М. Г., Карпенко О. В. та ін.

Незважаючи на величезну кількість наукових робіт із тематики управлінського обліку, особливо у вітчизняних публікаціях, недостатньо висвітлено значення та сутність управлінського обліку для становлення ефективного управління сучасних підприємством в умовах ринкової економіки і орієнтації законодавства та уніфікації обліку до міжнародних стандартів.

Сутність управлінського обліку визначено в ст. 1 Закону України від 16.07.99 р. № 996-XIV "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" (далі — Закон про бухоблік) внутрішньогосподарський (управлінський) облік — система обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством [2].

В свою чергою можна сказати, що бухгалтерський облік — процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень.

Відповідно до (п. 5 ст. 8 Закону про бухоблік підприємство самостійно розробляє систему та форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю господарських операцій. Але питання методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності (п. 2 ст. 6 Закону про бух облік) регулює Міністерство фінансів України, яке затверджує національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, інші нормативно-правові акти щодо ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності [2].

Ільїна С. Б., Т. С. Журба зазначають, що управлінський облік — підсистема бухгалтерського обліку, яка в рамках однієї організації забезпечує її управлінський апарат інформацією, що використовується для планування, власне управління і

контролю над діяльністю організації. Цей процес включає виявлення, вимірювання, збір, аналіз, підготовку, інтерпретацію, передачу і прийом інформації, необхідної управлінському апарату для виконання його функцій [3].

Управлінський облік — це процес виявлення, вимірювання, нагромадження, аналізу, підготовки, інтерпретації та передачі інформації, що використовується управлінською ланкою для планування, оцінки і контролю всередині організації та для забезпечення відповідного підзвітного використання ресурсів [1, с. 209].

Управлінський облік — це економічна система, пов'язана із підготовкою та забезпеченням системи управління інформацією при здійсненні інвестиційної, операційної та фінансової діяльності, яка дозволяє розробляти та в комплексі приймати найбільш ефективні оперативні, тактичні стратегічні рішення на різних рівнях управління підприємством [4, с. 35–36].

Завданням управлінського обліку, на думку професора Фаріона І. Д. та Писаренка Т. М. є складання звітів, інформація яких призначена для власників підприємства, його керівників (менеджерів) та інших внутрішніх користувачів інформації [6, с. 12].

Більш повний і деталізований перелік таких завдань наводить професор Пушкар М. С. Основними завданнями управлінського обліку, на його думку, є [5, с. 229]:

- складання кошторисів на виробництво продукції;
- облік витрат на виробництво паралельно за багатьма напрямами (цех, дільниця, бригада, виріб, елемент, стаття калькуляції);
- визначення об'єктів калькулювання, калькуляційних одиниць;
- вибір методів обліку витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції;
- складання планових і звітних калькуляцій;
- аналіз відхилень від норм витрат;
- групування відхилень за причинами і винуватцями;
- забезпечення інформації для управління про відхилення від норм;
- визначення собівартості продукції, норми прибутку, рентабельності;
- аналіз собівартості продукції і виявлення резервів її зниження;
- автоматизація обліку, калькулювання і аналізу собівартості продукції.

На підприємстві в сучасних умовах ринкової економіки значення управлінського обліку є досить значним в системі обліку, планування, контролю, аналізу даних про витрати й результати господарської діяльності в розрізі необхідних для управління об'єктів, оперативного прийняття на цій основі різних управлінських рішень з метою оптимізації фінансових результатів діяльності підприємства.

Література

1. *Голов С. Ф., Єфіменко В. І.* Фінансовий та управлінський облік. — К.: ТОВ "Автоінтерсервіс", 1996. — 544 с.
2. *Закон* України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.99 р. № 996-XIV із змінами і доповненнями (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 40, ст. 365.
3. *Ільїна С. Б.* Контролінг процесів господарської діяльності в харчовій промисловості: навч. посібник / С. Б. Ільїна, Т. С. Журба. — К.: Професіонал, 2008. — 592 с.

4. *Нападовська Л. В.* Управлінський облік: Монографія. — Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. —450 с.
5. *Пушкар М. С.* Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти): Монографія. — Тернопіль: Економічна думка, 1999. — 423 с.
6. *Фаріон І. Д., Писаренко Т. М.* Бухгалтерський управлінський облік: Навчальний посібник / За ред. д-р екон. наук, проф. І. Д. Фаріона. — Тернопіль: Економічна думка, 2003. — 566 с.

М. М. КЛИМЧУК
к. е. н., ІМЕФ МАУП

ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ З МЕТОЮ УПЕРЕДЖЕННЯ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОЛАПСУ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 242–243

Сучасні формації розвитку енергетичного сектору демонструють необхідність розробки й імплементації комплексного підходу до вирішення проблем заміщення природного газу іншими видами палива, зокрема й альтернативними джерелами енергії.

Враховуючи потенціал альтернативних джерел енергії, на державному рівні активно шукають рішення щодо зменшення енергозалежності країни, прикладом постанова Кабінету міністрів № 293 від 09.07.2014 "Про стимулювання заміщення природного газу в сфері теплопостачання", що стимулює використання в основному твердого біопалива (деревина, тверді відходи рослинництва, паливні брикети та гранули) в ЖКГ [4].

Держава дотувала виробництво теплової енергії для потреб населення виключно в тому випадку, якщо для цього використовувався природний газ, навіть після підвищення тарифів на 40 %, населення платить за теплову енергію по 314 грн за Гкал при її собівартості в 913 грн за Гкал (без ПДВ). Різниця погашається за рахунок прямих дотацій і субвенцій місцевим бюджетам на компенсацію різниці у вартості газу. У 2013 році таке субсидування обійшлося державі в 34,4 млрд грн [1].

Собівартість теплової енергії, виробленої з твердого біопалива, становить 600–700 грн за Гкал, проте різницю між цією сумою та 314 грн Гкал (які заплатить за тепло населення) раніше не компенсувалась, доцільно зауважити, що за таких умов альтернативне паливо не було конкурентоздатним порівняно з газом, прийняттям постанови № 293 держава продемонструвала готовність підтримки виробництва теплової енергії для населення з біопалива. Отже, виробник тепла з біопалива отримає тариф на рівні 822 грн за Гкал, з цієї суми 314 грн заплатить населення, а 508 грн компенсує бюджет з тих грошей, що раніше йшли на субсидування ціни газу, фактично, ця постанова створило економічну базу для заміщення газу в ЖКХ.

Імплементація запропонованого механізму не потребує пошуку додаткових джерел фінансування — акцентується увага виключно на перерозподілі уже наявних дотацій, враховуючи цінову політику у сфері альтернативної енергетики, реалізація представленого механізму призведе до економії бюджетних коштів на рівні 15 %.

Базисом теплової генерації України є 24 тис. котелень, з яких 16 тис. (до 70 % від загальної кількості) працюють на природному газі, а на ібіопаливо було переведено не більше 300 котелень, які обслуговують об'єкти соціальної сфери та бюджетні

установи загальна встановлена потужність котелень, які використовують паливні брикети та гранули, становить не більше 120 МВт.

За оцінюванням фахівців, з урахуванням географії розміщення котелень в населених пунктах і витрат на логістику, біомаса здатна замістити виробництво 10,5 млн Гкал (або третину від потреби). Проблем з модернізацією цих котелень для використання твердого біопалива фахівці не прогнозують, адже на більшості об'єктах вже встановлені по 2–3 котли, що дозволяють використовувати різні види палива [1].

Натепер, в Україні налічується близько 300 підприємств, що виготовляють біопаливо, які знаходяться в Івано-Франківській, Закарпатській, Вінницькій, Житомирській та інших областях. Виробництво паливних брикетів та гранул має експортно-орієнтований характер, адже 90 % всієї продукції реалізовують переважно на європейських ринках [2].

Діагностика основних проблем розвитку підприємств альтернативної енергетики, дозволила виокремити найголовнішу-це забезпечення сировиною в умовах інтенсифікації виробництва, проте це питання можна вирішити за рахунок вирощування і переробки енергетичних культур (швидкозростаючих верби, тополі, міскантусу) [3].

Основним бар'єром, що заважає використанню твердого біопалива є рутинний — невпевненість перед заміною "простого" і звичного природного газу на інше паливо. Проте в мовах євроінтеграції і уніфікації енергетичної політики з країнами ЄС, повинні враховувати їх досвід, де частка біомаси в тепловій генерації зараз перевищує 15 %, наприклад, у Швеції з біомаси виробляється 61 % теплової енергії, в Австрії — 37 %, Данії — 35 %.

Висновок. Проведене дослідження показало, що для забезпечення енергонезалежності та енергоефективності країни, необхідно нівелювати та упередити всі деструктивні впливи, що виникають в сучасних формаціях розвитку паливно-енергетичного комплексу, через призму розроблення та імплементації комплексного підходу держаної підтримки розвитку альтернативної енергетики.

Література

1. *Гелетуха Г. Г., Железная Т. А., Трибой А. В.* Перспективы использования отходов сельского хозяйства для производства энергии в Украине. Ч. 1 / Г. Г. Гелетуха, Т. А. Железная, А. В. Трибой // Промышленная теплотехника, 2014. — Т. 36. — № 4.
2. *Климчук М. М.* Розвиток ринку твердого біопалива в Україні / М. М. Климчук // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. — Вип. 2 (129) / Наук. Ред. І. Г. Манцуров. — К., 2012. — С. 143–147.
3. *Климчук М. М.* Управління бізнес-процесами на підприємствах альтернативної енергетики: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / М. М. Климчук; Нац. техн. ун-т України "Київ. політехн. ін-т". — К., 2014. — 20 с. — укр.
4. *Постанова* Кабінету Міністрів № 293 від 09.07.2014 "Про стимулювання заміщення природного газу в сфері теплопостачання" // Урядовий кур'єр № 139 від 02.08.2014.

Т. О. СТОЛЯРОВА
к. пед. н., ІМЕФ МАУП, НУДПС, м. Київ

В. А. ОДИНЕЦЬ
к. екон. н., доцент, НУДПС, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ КОМП'ЮТЕРНОГО МОДЕЛЮВАННЯ МАКРОПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 244–246

Сьогодні депресивний стан української економіки унеможливлює підтримання належних соціальних стандартів для переважної більшості населення. Існують мільярдні заборгованості із зарплат, соціальних виплат.

Але розбудова орієнтованого на інтереси людей, відкритого для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожний міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному й особистому розвиткові та підвищуючи якість життя залишається одним із головних пріоритетів України. Саме так на законодавчому рівні було визначено один із головних пріоритетів щодо перспективного розвитку держави [1].

Розробка стратегії сталого соціально-економічного розвитку в умовах інформаційного суспільства вимагає обґрунтування макропоказників (індикаторів) сталого розвитку. Існує базовий набір індикаторів, підготовлений для обговорення комісією ООН зі сталого розвитку [3,4]. Він включає в себе набор індикаторів, що відображають сучасний стан різних сфер життєдіяльності, змін що відбуваються та дій, що коригуються. Індикатори умовно розбиті на 4 групи:

1) соціальні — до них відносяться індикатори демографічної динаміки, індикатори, що показують рівень захисту здоров'я населення, боротьби з бідністю;
2) економічні індикатори — характеризують рівень економічного розвитку, споживання, обсяг фінансових ресурсів та механізми їх функціонування;
3) екологічні індикатори — індикатори стану водного, земельного та інших видів ресурсів, атмосфери, відходів;
4) організаційні індикатори, що характеризують структуру прийняття рішень.

Ми застосували "Моделі загальної економічної ріноваги" [2], яка реалізує взаємодію моделей функцій сукупного попиту та сукупної пропозиції, в якості структурної моделі економіки та моделюванні за її допомогою реакції економічної системи на зміни чинників, пов'язаних як із зовнішньоекономічною, так і з інвестиційною та промисловою політиками.

Але для формування моделі сталого розвитку та моделі загальної економічної рівноваги невраховані показники для сучасних критичних політичних та економіч-

них змін Україні та постійної загрози зі сторони Російської Федерації. Тому миз вернулись до найпростішої моделі ринку капіталу рівноваги з неповною інформацією, описаної Робертом С. Мертоном [6].

Сфера моделювання фінансової економіки охоплює фінанси, мікротеорію інвестицій і велику частину економіки невизначеності. Межі цій сфері є проникними і гнучким, що видно з впливу фактору невизначеності на інші галузі економіки, включаючи державні фінанси, промислові організації та монетарну теорію. Складні взаємодії часу і невизначеності гарантують інтелектуальний виклик і актуальність вивчення фінансової економіки та її моделювання. Математика об'єкта містять застосування деяких ймовірностей та теорії оптимізації. Хоча історично досвід стосується тією чи іншою мірою до прийняття в практику нових структурних моделей оцінки (наприклад, моделі ціноутворення опціонів) і дифузії інновацій у фінансових продуктів (см. Rogers, 1972 для загального обговорення дифузії інновацій). Визнання різних швидкостей поширення інформації має особливе значення в емпіричних дослідженнях, де зростання в складних і чутливих методів для перевірки фінансово-поведінкових моделей значно деформує просту інформаційну структуру наших моделей ціноутворення активів.

Все це не означає, що модель ідеальний ринок не були і не будуть просто абстракціями для фінансового аналізу. Модель дійсно може забезпечити кращий опис фінансової системи в довгостроковій перспективі. Однак, дослідники повинні бути інформовані про нечутливість цієї моделі до інституційних складнощів і оцінки меж точності, які очікувані від її пророкування про природу і терміни фінансової поведінки. Більш того, навіть скромне визнання інституціональних структур і інформаційних витрат може пройти довгий шлях до пояснення фінансової поведінки, яке в іншому випадку розглядається як аномальна до стандартна моделі friction-market. Отже, ми звернулись до простої моделі ринку капіталу рівноваги з неповною інформацією. Вона включає два періоди моделі ринку капіталу рівноваги в навколишньому середовищі, де кожен інвестор знає тільки про підмножину доступних цінних паперів. Наступним етапом розробки даної моделі буде вивчення впливу на структуру рівноважних цін на активи, викликаних цим конкретним типом неповної інформації.

Висновки. Таким чином, раціонально сформувати модель сталого розвитку або модель загальної економічної рівноваги без можливості виникнення небезпеки втрати, розрахунку очікуваного курсу повернення та додаткового прибутку було б занадто мало, щоб виправдати додаткову інформацію, моніторинг і взагалі неприємність витрати, розвитку кризи та зовнішньої загрози.

Отже, раціональні показники домінують на фінансових ринках та мають вплив на соціально-економічні процеси, проте виробляють аномальну поведінку по відношенню до моделі ідеального ринку. Інституційні складності та інформаційні витрати можуть викликати значні зміни в масштабах часу, над якими різні види аномалій як очікується, будуть усунені на ринку. У довгостроковій перспективі моделі при не конкретній інформації неефективність може бути стійкою, проте створені деякі проміжні етапи дослідження поведінки цін безпеки.

Література

1. *Державна* служба статистики України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

2. *Сухоруков А. І.* Теоретико-методологічний підхід до інтегральної оцінки та регулювання рівня економічної безпеки держави / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі // Банківська справа. — 2011. — № 4. — С. 13–32.
3. *Тищук Т. А.* Економіка України у 2011 році: прогноз динаміки, виклики та ризики / Т. А. Тищук, Ю. М. Харазішвілі, О. В. Іванов; за заг. ред. Я. А. Жаліла.– К.: НІСД, 2011. — 88 с.
4. *Центр* исследований в области социального моделирования — CRESS Университета Суррея. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://cress. soc. surrey.ac.uk/web
5. *Hassan, S., Antunes, L., & Gilbert, N.* (2010). Going back home: social simulation and artifical intelligence. Computational and Mathematical Organization Theory, 16(4), 325–328 p.
6. *Robert C. Merton*. A Simple Model of Capital Market Equilibrium with Incomplete Information. The Journal of Finance, 2010, Volume 42, Issue 3. — P. 483–503.

Л. А. БОВШ
к. е. н., ІГРіТБ КНУКіМ

С. М. МАРЧЕНКО
докт. філос. в гал. екон., проф. МКА, ІМЕФ МАУП

В. І. БОВШ
магістрант, УРІМБ МАУП

РЕІНЖИНІРИНГ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 247–250

Зовнішнє оточення будь-якої фірми розвивається швидкими темпами. В умовах політично-економічної кризи, яку Україна переживає поетапно починаючи з 2008 р. і яка ускладнюється військовими діями на сході, варто переосмислювати сучасну філософію бізнесу. Фінансові потоки спрямовуються на соціально-політичні потреби, а підприємства змушені самостійно шукати шляхи оптимізації витрат і прибутку. Разом з тим, посилюється конкурентна протидія, зростають запити споживачів, особливо до якості сервісних послуг.

Вищевикладене визначає актуальність наукового дослідження процесів перетворень організації в сучасну керовану модель бізнесу.

В цих умовах керівник організації вирішує не тільки питання стратегії і розвитку, скільки питання оперативного управління в умовах кризи. Таким чином, керівник намагається віднайти універсальну технологію (“срібної кулі”), в ході реалізації якої вирішуються всі проблеми організації.

Крім того, варто зважати на специфіку функціонування підприємств готельного господарства — бізнес зі значними матеріальними витратами, які переважно носять характер авансових платежів. Крім того, ця сфера підвладна значному впливу зовнішнього середовища: сезонності, політичній і соціально-економічній ситуації в країні. Коли в країні криза і деякі регіони стають недоступні для рекреації, або взагалі знаходяться у зоні ризику, грошові потоки скорочуються — підприємства стають збитковими. Щодо готелів ділового спрямування, основними клієнтами були російські бізнесмени, стосунки з якими сьогодні катастрофічно обмежені політично-економічним ембарго. Тому попит на готельні послуги значно впав. Накладає відбиток на фінансовий стан готельних підприємств також значне зниження платоспроможності споживачів. Тому пошук моделі кризового реінжинірингу є об’єктивно необхідною справою виживання.

Пропозицій щодо методології формування системи реінжинірингу достатньо багато, з’являються нові, більш досконалі. При цьому ринок пропонує як вже перевірені досвідом, так й інноваційні методики практичного застосування в Україні.

Однією з найбільш актуальною в теперішній час є методика управління підприємством на основі Системи Збалансованих Показників (BSC), яка дозволяє розглянути кожен елемент господарської діяльності окремо і детально [1].

Таким чином, здійснюється розробка показників діяльності виходячи з чотирьох перспектив (рис. 1): фінанси, ринки и клієнти, процеси, навчання і розвиток, а також і система відображення та аналізу для прийняття управлінських рішень.

Рис. 1. **Чотири перспективи системи збалансованих показників в системі реінжинірингу бізнес-процесів готельного підприємства** [2]

Система збалансованих показників є універсальною методикою, яка пов'язує стратегічне планування та оперативне управління підприємством, створює умови для прийняття рішень керівниками різних ланок управління, дозволяє оперативно реагувати на зміни ринкового середовища.

Аргументом на перевагу цієї методики є те, що функціонування BSC можливе лише при існуючій стратегії, без якої неможливим стає складання стратегічних карт. Таким чином функціонування BSC створює умови постійного контролю на всіх ділянках і в усіх службах готелю.

Крім того, визначені показники ефективності позитивно сприймаються середнім менеджментом та виконавцями, так як співробітники чітко розуміють, що від них вимагається і можуть проявляти ініціативу в управління підприємством.

Характеризуючи слабкі сторони BSC, можна зазначити відсутність швидких результатів від її впровадження, складність розробки і визначення ваги показників. Проте, на практиці, впровадження BSC часто стикається ще з однією проблемою — необхідністю кардинальних змін як в організаційних процесах, так і карті бізнес процесів, системі фінансового обліку, інформаційного обміну та інших об'єктах управління, тобто в декількох організаційних моделях організації. Таким чином, проводячи зміни організаційних моделей компанія буде скорочувати або додавати продукти, функції, процеси, а також перерозподіляти відповідальність служб готелю за виконання окремих видів робіт. Це стає причиною негативних внутрішніх

процесів в організації, пов'язаних з недостатньою компетенцією менеджерів до проектування і моделювання процесів, або небажання змін і прийняття ними відповідальності — документи, що регламентують наміри компанії, розроблені, але проваджуються повільно.

В будь-якому випадку, підприємство готельного господарства, впроваджуючи BSC, розглядається в розрізі шести перспектив [3]:

- перспектива Що? — інформація, якою потрібно володіти для реінжинірингу підприємства;
- перспектива Як? — процеси, операції, функції, які виконуються над суб'єктом управління, передача інформації по службам готелю;
- перспектива Де? — місцерозташування готелю. Це накладає відбиток на специфіку діяльності готелю: призначення, асортимент додаткових послуг, логістичні потоки;
- перспектива Хто? — люди і організаційна структура, розподіл відповідальності і функції робітників, підвищення стандартів обслуговування;
- перспектива Коли? — час поетапної реалізації бізнес-процесів з перетворення організації;
- перспектива Навіщо? — мотивація, що стимулює до заходів і дій власників (мотивація додаткових фінансових витрат), менеджерів (успішність компанії), працівників (мотивація праці).

Отже, в цілому, аналізуючи діяльність готелю, вирішуються завдання з визначення бізнес-процесів, потрібного розміру ресурсів, що споживаються при роботі процесів, та що мотивує співробітників.

Як було зазначено вище, роботі з впровадження реінжинірингу передує розробка стратегії — системи довгострокових цілей розвитку підприємства, що представляє собою описову модель (або техніко-економічний проект) майбутнього бачення бізнесу. Так, цілями розвитку для готелю в сучасних умовах можуть стати наступні: підвищення категорійності, підвищення якості обслуговування, впровадження нових технологій обслуговування гостей. Звичайно, першочерговими є питання рентабельності та стійкості фінансового стану. Тому доповнювати склад BSC обов'язково варто показником ризикозахищеності бізнесу.

Після розробки і документарного затвердження стратегії розвитку підприємства наступним етапом є створення стратегічної карти бізнесу. Так, поліпшення бізнесу можливе за рахунок зростання продажів, що для підприємства готельного господарства можливе за рахунок розширення асортименту.

Таким чином, на плані будівлі та прилеглої території наносяться ввіртуальні (заплановані) підрозділи. Потім вибудовується структура бізнес-одиниць, яки прив'язується до загальної системи управління логістичними потоками в готелі. Це дозволяє уявити власникам та топ-менеджерам послідовність дій та заходів до календарного плану, визначити основні напрямки розвитку майбутніх бізнес-одиниць.

Сформувавши попередній план, кожну мету варто розкласти до рівня завдання, що, по суті, є формулюванням майбутньої ідеології розвитку підприємства.

Наступним кроком є розробка концептуальної моделі майбутньої організації, що передбачає моделювання декількох систем, підкріплених відповідними документами (внутрішніми по підприємству, інженерно-архітектурними, санітарно-гігієнічними тощо, що мають дозвільний характер).

Крім того, доцільним є визначення переліку всіх необхідних ресурсів, потрібних в ході роботи бізнес-процесів і складання подетального ресурсного класифікатора.

Таким чином, попередньо зазначені дії є основою для створення карти бізнес-процесів, яка за сутністю є технологічною картою підприємства, що повністю описує мережу взаємопов'язаних і взаємодіючих бізнес-процесів підприємства — систему внутрішніх комунікацій та модель зв'язків з зовнішнім середовищем. Створена таким чином система обміну інформацією і організаційна структура дають можливість регламентувати інформаційний потік за часом і виконавцями.

Отже підготовчі роботи по розробці бізнес-плану були проведені. Тому можна переходити до створення деталізованої моделі. Так, створення підрозділу в готелі щодо надання нової додаткової послуги передбачатиме розробку класифікатора функцій виконавців, їх посадових обов'язків, необхідного переліку оснащення та фінансових ресурсів; а також проведення сертифікації послуги.

Описані дії дозволять керівництву компанії сконцентруватися на важливих напрямах діяльності підприємства, здатних в умовах кризи забезпечувати стабільний фінансовий стан.

Підсумовуючи вищевикладене можна зробити висновок, що процедура впровадження одного з варіантів реінжинірингу бізнес-процесів достатньо клопіткий процес, що вимагає значних витрат часу, проте є значно коротшим шляхом, ніж розробка бізнес-плану, та містить елементи застосування впливового контролю за ефективністю господарської діяльності компанії.

Література

1. *Смирнова Н.* Что делать после разработки стратегической и счетной карт? [Текст] / Н. Смирнова // Консультант директора. — 2006. — № 7. — С. 13–18.
2. *Дворников А.* От стратегических целей к организационному проектированию [Текст] / А. Дворников // Авант Партнер. — 2005. — № 19 (76). — С. 65–78.
3. *Смирнова Н.* Анализ стратегии как начало реинжиниринга компании [Текст] / Н. Смирнова // Консультант директора. — 2006. — № 6. — С. 14–23.

В. В. КОБРЖИЦЬКИЙ
д ф. в гал. екон., професор МКА, УАІМВЛ МАУП

К. С. НЕСВЯЩЕНКО
магістрантка УАІМВЛ, МАУП

АКТУАЛЬНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ ПОРТІВ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 251–253

Сучасний водний транспорт, завдяки низьким цінам, значним відстаням і великим обсягам перевезень товарів, відіграє особливо значну роль у організації та проведенні експортно-імпортних операцій, є важливою підвалиною всієї міжнародної торгівлі. На цей вид транспорту припадає понад 80 % обсягів міжнародного товарного обміну.

Безперечно, що під терміном "водний транспорт" слід розуміти не тільки морські та річкові судна, що виконують комерційні рейси з перевезення пасажирів або вантажів. Це також і порти, і техніка, що обслуговує кораблі в портах, і вся інфраструктура, котра пов'язана із портами та забезпечує їх роботу.

Торговельний порт є транспортно-виробничою системою, котра включає підприємства та організації різних форм власності. У сучасних умовах розвитку світової економіки торговельні порти більшості країн посилюють свою роль не тільки як зв'язувальні ланки між сушею і морем для забезпечення руху товарів, але й як промислові, комерційні центри вантажного розподілу та інформаційного забезпечення.

Як ефективні інструменти освоєння територій та розвитку регіонів і відіграючи значну позитивну соціальну роль, торговельні порти світу працюють в умовах жорсткої конкурентної боротьби, котра сприяє впровадженню в портову діяльність останніх досягнень в галузі техніки, технології, організації та управління усіма портовими операціями.

Раніше ми уже зверталися до проблеми функціонування вітчизняних морських портів [1] і акцентували увагу на їх інвестиційній привабливості через те, що цей показник досить однозначно вказує не лише на реальний стан цих крупних специфічних підприємств транспортної галузі та управління ними, але й на перспективи подальшого розвитку та зміцнення їх позицій на сучасному насиченому ринку послуг портового обслуговування та перевезень.

Відомо [2], що перспективи стратегічного розвитку морського чи річкового порту визначаються його здатністю створити такі умови для реалізації інвестиційних проектів, які дозволили б потенційному інвесторові:

- здійснити мінімально допустимі вкладення ресурсів з найменшим ризиком, достатньою нормою прибутку і терміном окупності;
- оптимально вбудувати порт в існуючу логістичний ланцюжок, обслуговуючу виробничий блок;
- за рахунок партнерства з портом підвищити ефективність діяльності промислової групи, в яку він вводиться.

В Україні до 2006 року існувало Агентство з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій. Воно запропонувало методику оцінки інвестиційної привабливості підприємств, за якою розрахунки такої привабливості спиралися на показники майнового стану, фінансової стійкості, прибутковості, ліквідності активів, та ділової активності підприємства.

На нашу думку, перелік показників доцільно було б доповнити такими важливими управлінськими чинниками як кадровий потенціал підприємства, стан управлінського обліку та його комп'ютеризація, корпоративні управління і культура, виробнича програма і діючі технології виробничих процесів, маркетингова діяльність і конкурентоспроможність фірмового продукту на вітчизняному та міжнародному ринках. Досить часто розрахунки показника інвестиційної привабливості в кінцевому вираженні корелюють із бажанням інвестора.

Стосовно таких багатопланових підприємств, якими є сучасні морські та річкові порти, необхідно мати такий показник, що водночас давав би кількісну характеристики і узагальнював би важливі для інвестора аспекти діяльності порту [3].

Аналіз роботи вітчизняних портів за 2011–2013 роки [3] показує:

1) лідером вітчизняної галузі за всіма параметрами є Одеський морський торговельний порт.

При цьому підприємство має дуже низький коефіцієнт фондовіддачі (0,2 грн), що вказує на наявні в порту проблеми (значне недовантаження виробничих потужностей або їх неповноцінне використання через фізичну амортизацію);

2) на другому місці за виробничо-комерційними показниками знаходиться Маріупольський морський торговельний порт. Хоча за результатами 2011 р. він був на 3 місці, а 2012 — на 4.

Значний рівень інвестиційної привабливості підприємства можна пояснити високою рентабельністю та темпами її зростання, а також наявністю високорозвиненої портової інфраструктури. При цьому є невикористані ресурси щодо нарощування обсягів переробки вантажів, що могло б призвести також і до зростання фондовіддачі.

У той же час, з огляду на реалії військових подій на Донбасі, перспективи Маріупольського порту значно погіршуються як через можливі руйнування та безпосередні збитки від пошкодження портової інфраструктури, так і через різке падіння промислового та сільськогосподарського виробництва в регіоні;

3) третє місце, що його займає Миколаївський порт, пояснюється високим приростом кількісних показників обробки вантажів і, відповідно, менших витрат на кожну тону вантажу при значній його диверсифікованості;

4) ще два порти Одещини, Південний та Іллічівський морські порти разом із Керченським трохи відстали від Миколаївського.

Хоча у Керчі й обробляють вантажів майже втричі менше, ніж у Іллічівську, проте саме Керченський порт отримав чистий прибуток на 6,2 % більше, тоді як Іллічівський, попри зростання вантажообігу на 7,3 %, отримав доходів на 36 % менше і знизив обсяг чистого прибутку на 35 %.

Звичайно, актуальність обговорення роботи Керченського морського порту в поточному році недоречна, а коли повернеться її актуальність — невідомо.

У той же час, актуальна ситуація у роботі вітчизняних портів докорінно змінюється за рахунок часткового перерозподілу ринку (і можливого його подальшого пожвавлення), а також імовірного зниження валових витрат Іллічівського та Південного портів. При цьому, якщо враховувати реальну ситуацію в регіоні, порти

Південний та Іллічівський знаходиться у кращому становищі, ніж Миколаївський, тому що Одеська область має значно вищий потенціал розвитку, ніж Миколаївська завдяки більш активному та насиченому бізнес — середовищу, розвиненим і диверсифікованим промисловості та інфраструктурі.

Стосовно Іллічівського морського порту слід зауважити, що наявна міжнародна поромна переправа Поті-Іллічівськ-Варна може працювати з більшим навантаженням, особливо з огляду на інтенсифікацію пасажирських і вантажних комерційних перевезень між Грузією та країнами ЄС. Це дозволить українському порту обробляти більшу кількість суден і отримувати вищі доходи;

5) значні перспективи зростання показників економічної діяльності за рахунок збільшення вантажообігу і рентабельності мають такі важливі порти, як Херсонський та Ізмаїльський.

Можливості та потенціал Бердянського порту теж значно зменшуються у зв'язку з воєнними діями в сусідніх областях;

6) як показує аналіз опублікованих даних, є порти — аутсайдери, які мають показники у 4–5 разів гірші за лідера.

Як і в попередніх випадках, ми назвемо, але не аналізуватимемо малоефективну роботу Севастопольського та Ялтинського морських портів. У цей же час Скадовський, Білгород-Дністровський та Усть-Дунайський порти, попри деяку обмеженість своїх потенційних можливостей порівняно з Одеським, Миколаївським, Південним та Іллічівським портами [4], повинні скористатися зміною політичної та економічної ситуації на Півдні України. Керівництву цих портів слід докласти зусиль для знайдення можливостей щодо інтенсифікації та диверсифікації своєї діяльності, здійснити перерозподіл вантажних потоків та доходів на свою користь.

На нашу думку, у зв'язку з розширенням співробітництва України з ЄС та пожвавленням міжнародної торгівлі з європейськими країнами, значні перспективи відкриваються перед двома нашими дунайськими портами, через які можна відчутно наростити експортно-імпортні товарні перевезення між Україною та рядом наших європейських країн-партнерів. Крім цього, перебуваючи в акваторії міжнародного транспортного коридору № 7 (Дунайського), вони мали б обробляти більшу кількість іноземних суден, що рухаються цим водним шляхом.

Література

1. *Несвященко К. С.* Перспективи розвитку та інвестиційна привабливість вітчизняних морських портів у контексті сповільненого виходу вітчизняної економіки з кризового стану / Доповідь на Всеукр. наук-практ. конфер. "Правова держава: досвід, можливості, механізми формування в сучасній Україні". — К.: МАУП, 24 квітня 2014 р.
2. *Демьянченко А. Г.* Методика рейтинговой оценки инвестиционной привлекательности государственных морских портов Украины // Економіка та держава, 2013. — № 11. — С. 11–15.
3. http//www.ukrstat,gow.ua
4. *Мельник О. В.* Обґрунтування стратегії розвитку річкових портів // Інвестиції: практика та досвід, 2013. — № 15. — С. 99–101.

Н. І. ТІМКО
докт. філос. в гал. екон., доц., ІМЕФ МАУП

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ: ОЦІНКА ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 254–257

Спроможність банківської системи повноцінно виконувати свої економічні функції, її місце і роль у процесах економічного відтворення залежить від стану фінансової стійкості банків. Сучасний етап функціонування банківської системи України характеризується невизначеністю умов подальшого розвитку, скороченням ресурсного потенціалу в умовах фінансової нестабільності, яка зумовлена відпливом банківських депозитів, погіршенням стану платоспроможності банківських установ. Важливим аспектом щодо зниження ризиків банківської діяльності, підвищення конкурентоспроможності банків, можливостей нарощування ресурсного потенціалу та управління ним є розроблення методологічних підходів щодо визначення фінансової стійкості банків і формування системи показників її оцінки, пошук регуляторних інструментів щодо зниження рівня чутливості банків у несприятливих макроекономічних умовах.

Формуванню ефективних методик управління фінансовою стійкістю банків присвячено фундаментальні дослідження таких вчених як О. В. Васюренко, О. Д. Вовчак, Ж. М. Довгань, О. В. Дзюблюк, В. Міщенко. Однак, враховуючи динамічність середовища діяльності банків, пошук інструментарію управління фінансової стійкістю банків триває та обумовлює необхідність удосконалення методик формування системи показників її оцінки.

Дослідження категорії "фінансова стійкість" банку дає змогу визначити її як якісну характеристику фінансового стану комерційного банку, котра характеризується достатністю, збалансованістю та оптимальним співвідношенням фінансових ресурсів і активів за умов підтримання на достатньому рівні ліквідності й платоспроможності, зростання прибутку та мінімізації ризиків, за якої банк здатний витримати непередбачені втрати і зберегти стан ефективного функціонування.

Фінансова стійкість банківської системи це інтеґральний показник, що характеризує спроможність системи та її складових економічних підсистем функціонувати і розвиватися відповідно до загальноекономічного та соціально–політичного становища держави. Стійкий фінансовий стан банківської системи характеризується підвищенням рівня прибутковості банківського сектору економіки, збільшенням обсягів реалізації та асортименту банківських продуктів в умовах розширення кола банківської клієнтури, а також зростанням рівня капіталізації комерційних банків.

Здатність пристосуватися до впливу сукупності негативних та позитивних факторів відбиває рівень чутливості банківської установи, а спроможність уникнути

ризиків без значних збитків — фінансову стійкість. Проведено дослідження дозволило встановити такі ключові фактори, що впливають на рівень фінансової стійкості банківської установи [1; 2; 3]:

- зовнішні (економічні умови господарювання; соціальна та політична стабільність; стан грошового ринку; кредитна, процентна і валютна політика НБУ; стійкість національної валюти; стан платіжного балансу країни; ступінь правової і нормативної забезпеченості банківської діяльності тощо);
- внутрішні (рівень капіталізації банку; величина і структура витрат, і доходів; якість активів та зобов'язань; рівень прибутковості; склад майна і структура фінансових ресурсів; ліквідність балансу; стан внутрішнього контролю та ефективність системи управління банківськими ризиками тощо.

Міжнародна рейтингова агенція Standard & Poor's віднесла банківський сектор України на 05.09.2014 р. до групи "10" (з найбільшими ризиками за шкалою від 1 до 10) за рівнем галузевих ризиків та ризиків крани.

З початку 2014 р. Тимчасову адміністрацію введено у 23 банківські установи — кожен 12-ий банк України (серед них ПАТ "КБ "АКТИВ-БАНК", ПАТ "КБ "ПІВДЕНКОМБАНК", АТ "БРОКБІЗНЕСБАНК" тощо). 17 банківських установ визнано неплатоспроможними (кожен 10 банк). За оцінкам експертів ще близько 20–30 мають проблеми з підтримкою ліквідності, ознаки неплатоспроможності та "очікують" на фактичне визнання своєї недієздатності.

В той же час, з травня 2014 р. НБУ почав діагностичне обстеження 35 найбільших за розміром активів банків України, передбачене програмою stand-by Міжнародного валютного фонду та проектом Світового банку з підтримки фінансового сектора України. Стрес-тести перших 15 банків не виявили жодних загроз (результати тестування не оприлюднено).

За перше півріччя 2014 р. загальний обсяг депозитів у національній валюті зменшився на 10,3 % — до 378,7 млрд грн, в іноземній валюті — на 23,9 % — до 23,4 млрд дол. США [4]. В умовах відпливу коштів із банківського сектору постало питання регулювання ліквідності банківської системи з метою уникнення кризи неплатежів та забезпечення вчасного виконання зобов'язань банків перед вкладниками.

Підтримка ліквідності банків здійснювалась через стандартні монетарні інструменти і додаткові спеціальні механізми. Обсяг операцій НБУ з купівлі цінних паперів за перше півріччя 2014 року становив 43,9 млрд грн, тоді як обсяг продажу — 1,0 млрд грн Загальний обсяг кредитів рефінансування, наданих НБУ становив 119,9 млрд грн (обсяг повернення коштів за цими операціями — 83,4 млрд грн). Зростанню коррахунків банків сприяло пом'якшення вимог щодо формування обов'язкових резервів — їх обсяг за перше півріччя 2014 року зменшився на 4,0 млрд грн — до 6,9 млрд грн) [4].

Незважаючи на підтримку ліквідності банків, кредитна активність продовжувала скорочуватися. У 2014 року загальний обсяг кредитів у національній валюті знизився на 7,4 %, в іноземній валюті — на 7,2 %. Зазначене зумовлене як чинниками попиту (зменшення кількості надійних позичальників в умовах зниження економічної активності), так і пропозиції (скорочення ресурсної бази банків). Таким чином, банківська система спрямовує всі ресурси на збереження власної життєздатності. Водночас прострочена заборгованість в кредитному портфелі банків зросла з 7,7 % до 10,8 %.

Для комплексної оцінки фінансової стійкості банківських установ можуть бути застосовані індикатори фінансової стійкості (ІФС), визначені для банківського сек-

тору України в межах взаємодії з МВФ. Показники поєднують аґреґовані дані банків та вибірково представлені в табл. 1 [4].

Таблиця 1

Індикатори фінансової стійкості депозитних корпорацій, 2009–6 міс. 2014 рр. [4]

№	Індикатори: в %, у базисних пунктах	2009	2010	2011	2012	2013	01.07. 2014
1	Співвідношення регулят. капіталу до зважених за ризиком активів	18,08	20,83	18,90	18,24	18,26	15,87↓
2	Співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу	31,97	29,17	25,76	25,10	30,65	47,02↑
3	Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів	13,70	15,27	14,73	13,80	12,89	14,61↑
4	Норма прибутку на активи	-4,38	-1,40	-0,74	0,25	0,24	0,04↓
5	Норма прибутку на капітал	-32,25	-9,73	-5,01	1,70	1,68	0,29↓
6	Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів	11,45	10,22	10,64	-	20,63	21,85↑
7	Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	28,51	21,61	8,41	2,50	6,94	14,64↑
8	Співвідношення капіталу до активів	13,10	14,63	14,76	14,73	15,06	13,64↓
9	Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів	52,59	48,23	42,13	39,52	43,25	44,53↑
10	Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань	55,83	51,25	49,76	50,14	43,25	46,86↑

Відношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів використовується для характеристики достатності та адекватності капіталу депозитних корпорацій з метою визначення надійності банківського сектора та його здатності протистояти зовнішнім шокам. Скорочення показнику свідчить про вищі темпи зростання активів порівняно з темпами росту регулятивного капітала і є свідченням зниження стійкості банківського сектора. Зростання активних операцій без збільшення капіталізації зумовлює зростання ризику ліквідності, адже в умовах відтоку депозитів призводить до нездатності банківських установ підтримувати рівень активних операцій за рахунок власного капіталу. Про зниження рівня капіталізації свідчить і співвідношення капіталу до активів, яке знизилось до рівня 2009 р.

Індикатори відношення недіючих кредитів за мінусом резервів до капіталу та відношення недіючих кредитів за мінусом резервів до сукупних кредитів, призначені для визначення потенційного впливу негативно класифікованих кредитів на капітал та активи банків. Зростання значень показників вказує на підвищення кредитного ризику та відбиває скорочення капіталу депозитних корпорацій, внаслідок його спрямовування на формування резерву для покриття проблемних активів.

Показники норми прибутку на активи та капітал розраховуються для аналізу ефективності використання активів та капіталу депозитними корпораціями. Різке зниження значень індикаторів за 6 місяців 2014 р. зумовлено збитковістю депозитних корпорацій.

Індикатор відношення ліквідних активів до сукупних активів дає уявлення про ліквідність банківського сектора, що використовується для задоволення очікуваної та неочікуваної потреби в грошових коштах. Зростання показника свідчить як

про підвищення рівня ліквідності, що може оцінюватись позитивно, однак в умовах надлишкової ліквідності вказують на обмежені здатності банківських установ щодо виконання базових функцій перерозподілу фінансових ресурсів та забезпечення розширеного відтворення економіки, внаслідок формування активів в найбільш ліквідній грошовій формі.

Коефіцієнт відношення чистої відкритої валютної позиції до капіталу призначений для визначення схильності банківських установ до впливу валютного ризику. Зростання показника вказує на загострену вразливість від валютного ризику. Аналогічний висновок дозволяє зробити і зростання показників співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів та зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань.

Визначені індикатори фінансової стійкості депозитних корпорацій мають негативні відхилення від своїх трендів у 1-му півріччі 2014 р. Аналіз параметрів фінансової стійкості дає змогу зробити висновок, що банківська система України є нестійкою до таких ризиків, як валютний, кредитний, процентний та ризик ліквідності.

За визначених умов, підтримка фінансової стійкості банківської системи на регуляторному рівні має забезпечуватись комплексом стабілізаційних заходів:

- сприяння забезпеченню безперебійного здійснення платежів та вчасного виконання зобов'язань перед вкладниками, за рахунок підтримки ліквідності банків шляхом запровадження спеціальних механізмів підтримки ліквідності банків, які мають відплив депозитів та скасування окремих обмежень на отримання кредитів рефінансування; купівлі в банків державних облігацій України, та розширення переліку цінних паперів при проведенні операцій РЕПО; пом'якшення вимог до формування банками обов'язкових резервів;
- створення стимулів для повернення коштів у банківську систему: за рахунок підвищення внутрішньої вартості гривні через стабілізацію курсу та інструменти процентної політики;
- забезпечення рівноваги валютного ринку через проведення операцій НБУ на міжбанківському валютному ринку, посиленням контролю за проведенням спекулятивних операцій, встановлення обмежень щодо перерахування іноземної валюти за окремими операціями.

Література

1. *Стійкість* фінансових ринків України та механізми її забезпечення / [О. І. Барановський, Є. О. Бублик та ін.]; за ред.: О. І. Барановського. — К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2010. — 491 с.
2. *Єфремова Н. В.* Фінансова стійкість сучасного комерційного банку та її основні елементи / Н. Ф. Єфремова, О. В. Золотарьова, Ж. О. Грозан // Економічний простір. — 2011. — № 52/1. — С. 149–158.
3. *Огієнко В. І.* Систематизація та аналіз індикаторів фінансової стійкості в Україні / В. І. Огієнко, О. В. Луняков // Вісник УБС НБУ.– 2013.– № 1 (16). — С. 3–8.
4. *Індикатори* фінансової стікості Офіційний сайт НБУ. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/

О. М. КІСІЛЕВИЧ-ЧОРНОЙВАН
д. філос в гал. права, ІП МАУП

НОРМИ МІЖНАРОДНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА В СФЕРІ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ТИСКУ: МІЖНАРОДНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АСПЕКТИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 258–261

Найважливішим завданням системи міжнародного права є забезпечення миру, стабільності та поваги прав людини. Зважаючи на наростаючі негативні світові процеси та необхідність дотримання балансу прав й інтересів окремих держав і міжнародної спільноти в цілому, все більш нагальною в даній сфері стає потреба у виробленні нових міжнародно-правових стандартів регулювання суспільних відносин, пов'язаних зі спробами інформаційного впливу на державу, суспільство і окремого індивіда, тобто підняття на якісно новий рівень правового регулювання питань інформаційної безпеки.

Інформаційна безпека — явище багатогранне і багатоаспектне. Її проблема ґрунтується на фактичній залежності усіх сфер життєдіяльності суспільства і держави (економіки, політики, науки, культури), забезпечення національної і міжнародної безпеки від нормального обміну інформацією, надійного функціонування інформаційних і телекомунікаційних систем, технологій і засобів.

Саме безпека на інформаційному рівні часто має приоритетне значення, оскільки вона в значній мірі визначає, з одного боку рівень захищеності і, як наслідок, стійкості, основних сфер життєдіяльності суспільства по відношенню до небезпечного інформаційного впливу, а з іншого — інтенсивність розвитку суспільства в тій чи іншій сфері за рахунок ефективного використання накопичених людством знань [1, с. 11–12]. А в світлі останніх подій, які відбуваються в Україні, перед кожною країною в європейському регіоні досить гостро постало питання створення більш ефективної системи інформаційної безпеки як на національному рівні, так і на міжнародному.

Не останню роль в цьому відіграє встановлення та закріплення спеціальних принципів міжнародного інформаційного права. Однак, якщо роль та юридична сила загальних принципів міжнародного права ні в кого не викликає сумнівів, то зі спеціальними принципами міжнародного інформаційного права не все так однозначно.

Наразі не існує єдиного, або хоча б декількох нормативних актів, які б встановлювали перелік та чітке формулювання спеціальних принципів міжнародного інформаційного права (далі МІП). Частину даних принципів фахівці з міжнародного права виводять із Загальної Декларації прав людини 1948 р. та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. (принцип попередження і припинення розповсюдження зі своєї території ідей, які засуджуються міжнародним співтовари-

ством; (ст. 20); принцип протидії держав розповсюдженню на своїй території ідей, які заборонені міжнародною спільнотою і представляють собою загрозу державній безпеці, суспільному порядку здоров'ю і моральності населення (ст. 19); принцип забезпечення вільного доступу населення до засобів масової інформації (ст. 19); принцип (право держав) розвитку державами своїх інформаційних інфраструктур для досягнення своїх політичних, економічних і культурних цілей (ст. 1), інші — з численних міжнародних актів міжнародних організацій (наприклад, в Європейській конвенції про транскордонне телебачення від 5 травня 1989 р., Заключному акті НБСЄ 1975 р., Декларації про основні принципи, які торкаються вкладу засобів масової інформації в укріплення миру і міжнародного взаєморозуміння, в розвиток прав людини і в боротьбу проти расизму та апартеїду та підбурювання до війни 1978 р., Резолюції № 1 Ради Європи 1997 р. "Вплив нових комунікаційних технологій на права людини та демократичні цінності" тощо), більшість з яких має рекомендаційний характер. Однак, як відмічає професор Г. М. Вельямінов, ці норми "soft low" створюють підґрунтя для законного прийняття країнами відповідних нормативних актів чи вчинення дій, які б були неправомірними за відсутності рекомендаційної норми [2, с. 83]. Таким чином, поступово, із накопиченням певного масиву міжнародної практики, створюються міжнародні звичаї в галузі регулювання інформаційної сфери, які в свою чергу вже будуть загальнообов'язковими.

Практика показує, що спираючись на загальновизнаний принцип свободи і плюралізму ЗМІ (для надання видимості легальності), деякі країни поширюють недостовірну, перекручену та наклепницьку інформацію, чим порушують цілу низку спеціальних принципів МІП, а зважаючи на сучасний рівень розвитку технічних можливостей і маніпулятивних технологій, це може нанести серйозні збитки іншим країнам.

Виходячи з вищесказаного, в останній час часто постає питання, чи напрацьовано достатній обсяг міжнародної практики для визнання vis obligandi (обов'язкової сили) за вимогами, щодо обов'язку держав здійснювати контроль за діяльністю національних ЗМІ, які поширюють ідеї та відомості за кордоном, а також вимогам, щодо обов'язку попередження і припинення використання засобів масової інформації для образливої чи ворожої іншим державам пропаганди і для втручання в їх внутрішні справи, та вичленення їх у спеціальні принципи МІП. Дане питання досить серйозне, оскільки є одним з аспектів забезпечення інформаційної безпеки на усіх рівнях (локальному, регіональному та глобальному).

Як вже було сказано, інформаційна безпека — явище багатогранне та багатоаспектне. Одним з таких аспектів виступає створення ефективного (підвищення ефективності) стану та умов захищеності інформаційного середовища суспільства, держави та особи за яких не допускається (чи мінімізується) нанесення шкоди їхнім інтересам внаслідок ведення інформаційного тиску/інформаційних війн.

Міжнародними актами визнається, що засоби масової інформації будь-якої країни можуть захищати той спосіб життя, політичний і соціальний порядок, які існує в їх країні, виражати свою точку зору з приводу тієї чи іншої події. Проте, інформація не повинна носити наклепницький характер, викривляти реальні факти, бути вирваною з контексту тощо. Одразу постає питання: які дії на законних підставах відповідно до міжнародного права може прийняти країна для захисту від інформаційного тиску (інформаційної війни) та мінімізації наслідків такого тиску (війни)?

Окрім Загальної Декларації прав людини 1948 р., Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. та Конвенції про міжнародне право спросту-

вання 1952 р., до цих пір на міжнародному рівні не прийнято жодного глобального юридично обов'язкового акту в цій сфері. Так, на 60-й сесії ГА ООН планувалося прийняти проект міжнародної конвенції з міжнародної інформаційної безпеки. Проблема не ухвалення документу пов'язана з неузгодженістю позицій групи урядових експертів з таких питань, як практичні заходи з попередження розробки, виробництва, використання та поширення інформаційних озброєнь в рамках глобального режиму міжнародної інформаційної безпеки. [3, 42].

Серед актів "soft low", можна відзначити Декларацію ООН про основні принципи, що стосуються вкладу засобів масової інформації в зміцнення миру та міжнародного взаєморозуміння, в розвиток прав людини і в боротьбу проти расизму й апартеїду та підбурювання до війни (1978 р.); Резолюцію ГА ООН 127(II) 1947 р. "Неправдива та перекручена інформація", Резолюції ГА ООН 53/70, 54/49, 55/28, 56/19, 57/53, 58/32, 59/61, 60/45, 61/54, 62/17, 63/37, 64/25, 65/41, 66/24, 67/27 та 68/24 (де серед іншого підкреслюється необхідність попередження використання інформаційних технологій в злочинних чи терористичних цілях) "Досягнення в сфері інформації та телекомунікації в контексті міжнародної безпеки". Ці акти дають підстави країнам вводити певні обмеження та відповідальність за протиправні діяння в інформаційній сфері не порушуючи при цьому своїх міжнародних зобов'язань.

Якщо взяти європейський регіон, то пріоритетними цілями політики в сфері інформаційної безпеки (ЄС, РЄ, НАТО та ОБСЄ) є захист цілісності інформації та інформаційних систем, гарантування належних умов її обігу та цінності. Питанням протистояння інформаційному тиску приділено набагато менше уваги.

Основними актами в даному випадку є Європейська Конвенція про захист прав людини й основних свобод 1950, Хартія основоположних прав ЄС 2007 р., Європейська конвенція про транскордонне телебачення 1989 р. та Директива Парламенту та Ради ЄС 65/2007 "Щодо наближення законів, постанов та адміністративних положень держав-членів стосовно діяльності в сфері теле- та радіомовлення" 2007 р. Дані документи дають право державам встановлювати певні обмеження в інформаційній сфері з метою забезпечення інформаційної безпеки, а також покладають обов'язок (виходячи з норм Конвенції 1989 р., Директиви та практики Європейського суду з прав людини щодо застосування Конвенції 1950 р.) контролювати за відповідними параметрами якість поширюваної ЗМІ інформації (плюс враховується важливість принципу саморегуляції ЗМІ для запобігання порушенню права на свободу слова).

Окрім вказаних актів, засудження та заборона розповсюдження неточної і неперевіреної інформації міститься в Рекомендації РЄ № R (97) 20 "Розпалювання ненависті" 1997 р., Резолюції РЄ 1003 (1993 р.) "Про етичні принципи журналістики"; Резолюції РЄ (74) 26 "Про право на відповідь — стан особи відносно преси" (1974 р.); Рекомендації РЄ № R (97) 20 "Про наклепницькі висловлювання" (1997 р.); Політичній декларації про ЗМІ в демократичному суспільстві 4-ї Європейської конференції міністрів з політики у сфері засобів масової комунікації (1994 р.); Міжнародних принципах журналістської етики (прийнятих на IV Консультативній зустрічі міжнародних і регіональних професійних журналістських організацій) (1983 р.); Йоганнесбурзьких принципах "Національна безпека, свобода самовираження та доступ до інформації" (1995 р.), тощо [4, с. 117].

Щодо можливості держави втручатися у свободу виявлення поглядів в разі запобігання порушенню правопорядку, то така міжнародна установа як Європейський суд з прав людини перш за все підкреслював, що поняття "порядок" в даній статті

стосується не тільки "публічного порядку" в сенсі статті 6. Воно також зачіпає і порядок, який має підтримуватись в рамках конкретної соціальної групи [5, с. 9]. До того ж згідно з п. 2 статті 10, для даного втручання необхідно показати, що заходи, застосовані в конкретній справі, були "необхідні в демократичному суспільстві" для "попередження порушення порядку".

Таким чином, виходячи вищесказаного, на сьогодні і державами і міжнародними організаціями на глобальному рівні визнається існування проблеми інформаційного тиску (інформаційні війни) і виражається засудження такого його аспекту, як поширення недостовірної, спотвореної та наклепницької інформації. Однак актів, які б містили конкретні норми vis obligandi в цій сфері, не існує. З відси виходить, що нормативним підґрунтям на міжнародному рівні для правомірних дій держави із захисту своєї інформаційної безпеки можуть виступати встановлені загальні засади регулювання прав людини та норми "soft low". Європейські регіональні організації більш конкретні у вимогах до якості поширюваної інформації і обов'язків держав в даній сфері, однак і тут більшість актів носить рекомендаційних характер.

Як свідчить практика, досить важко притягнути до відповідальності державу за діяльність в міжнародній сфері, тим більше в міжнародній інформаційній сфері. Крім того, досить часто, мова йде здебільшого про моральну, а не про політичну відповідальність. Тому на сьогодні досить актуальним є питання посилення існуючих стандартів відповідальності та розробки нових міжнародно-правових юридично обов'язкових норм хоча б на регіональному рівні відносно відповідальності держав за діяльність національних ЗМІ, яка наносить шкоду міжнародному миру та співробітництву, державній та суспільній безпеці. Також необхідно розробити єдиний міжнародний акт, який би містив уточнені принципи міжнародного інформаційного права, створити відповідний інституційний механізм (наприклад, Бюро з інформаційної безпеки в системі органів ЄС), відпрацювати механізм подачі та розгляду претензій тощо.

Література

1. *Кісілевич-Чорнойван О. М.* Інформаційна безпека та міжнародна інформаційна безпека: проблема визначення понять // Юриспруденція: теорія і практика. — 2009.— № 8. — С. 11–18.
2. *Вельяминов Г. М.* Международное экономическое право и процесс (Академический курс): Учебник / М.: Волтерс Клувер, 2004. — 496 с.
3. *Макаренко Є. А.* Інформаційна політика Європейського Союзу. — К: 2000. — 288 с.
4. *Кісілевич-Чорнойван О. М.* Сучасні тенденції розвитку системи міжнародного права (міжнародного інформаційного права): Дис. ... на здоб. наук. ступ. д-ра філософії в галузі права / МКА; МАУП; Між нар. відкр. ун-т. — К., 2009. — 227 с.
5. *Європейські* стандарти в галузі свободи слова / Міністерство юстиції України / Д. М. Третьяков (упоряд.). — К.: Видавничий дім "Ін Юре", 2002. — 230 с.
6. *Офіс* офіційних публікацій Європейської Комісії http://www.europ.eu.int
7. *Офіційний* сайт ООН http://www.un.org

А. В. ЗОЛОТАРЕВСЬКИЙ
докт. філос. в гал. екон., доцент, ІМЕФ МАУП

МЕХАНІЗМ СТВОРЕННЯ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 262–265

У тезах наведено авторський підхід до розгляду проблеми розробки та впровадження стратегії конкурентоспроможного розвитку організації в умовах світової політичної та економічної нестабільності.

Основною умовою конкурентоспроможності організації є її здатність орієнтуватися в сучасному світі, в неперервному потоці інформації та мати чітку стратегію розвитку, спрямованого на формування конкурентних переваг в масштабах ринку та часового періоду.

Трансформація світових економічних відносин внаслідок глобалізації та інформатизації господарської діяльності вимагає перегляду традиційних підходів до визначення конкурентоспроможного розвитку організації з урахуванням умов світової політичної та економічної нестабільності.

Міжнародний інститут менеджменту (Швейцарія) сформулював сутність конкурентоспроможності на рівні національної економіки у вигляді так званих "золотих правил" [1, с. 6]: стабільне та передбачуване законодавство; гнучка структура економіки; інвестиції у традиційні та технологічні інфраструктури; стимулювання приватних заощаджень та внутрішніх інвестицій; агресивність експорту та привабливість внутрішнього ринку; якість, гнучкість та прозорість управління та адміністрування; взаємозалежність заробітної плати, продуктивності праці та податків; скорочення розриву між мінімальними та максимальними доходами, зміцнення середнього класу; інвестиції в освіту та підвищення кваліфікації; баланс переваг глобалізації економіки та національних особливостей.

Для характеристики конкурентоспроможності країни у світовій практиці використовують багатофакторні векторні моделі, що охоплюють 380 показників. Вони згруповані у вісім агрегованих факторів: внутрішній економічний потенціал, зовнішньоекономічні зв'язки, державне регулювання, кредитно-фінансова система, інфраструктура, система управління, науково-технічний потенціал та трудові ресурси [1, с. 8].

В питані конкурентоспроможності держави мова йде про глобальну економічну конкуренцію за право кожної країни зайняти достойне місце в системі світового господарювання [2, с. 190]. В першій та другій третинах XX століття джерела міжнародної конкурентоспроможності шукали в конкурентних перевагах, що притаманні країні в цілому. В теоретичних та емпіричних дослідженнях домінувала парадигма факторних пропорцій або теорія Хекшера-Оліна [3, с. 36]. Згідно цієї теорії порів-

няльна перевага визначається нерівномірним розподілом між країнами немобільних факторів виробництва.

Однак, за М. Портером, термін "конкурентоспроможна країна" не має самостійного значення, тому, що його головна мета в економіці — забезпечення громадянам високий рівень життя [4, с. 85]. А конкурентоспроможність національної економіки забезпечують конкретні підприємства, тобто конкурентоспроможність країни складається з комплексу конкурентоспроможних успіхів її підприємств [4, с. 87].

Відповідно, конкурентоспроможність організації може бути визначена як комплексна порівняльна характеристика підприємства, яка відображує ступінь переваги сукупності оціночних показників його діяльності, по відношенню до сукупності показників конкурентів.

Стратегія є поняття, що за строк свого існування пройшло складний генезис, від древніх греків до сьогодення й продовжує розвиватися. Визначення терміну "стратегія" є доволі складним через відсутність єдиної дефініції, адже подібно до термінів "культура" чи "свідомість", цей термін змінюється в різних аспектах. Тому слід визначитися з дефініцією терміну "концепція". Під терміном концепція розуміється кілька визначень: 1. Від лат. Conceptio — розуміння, певний спосіб розуміння (трактування) будь-якого предмета; 2. Система поглядів на те чи інше явище, процеси, спосіб розуміння, тлумачення [5, с. 240–241]; 3. Керівна ідея; 4. Провідний замисел, конструктивний принцип діяльності людини; 5. Вихідний замисел теорії.

На нашу думку, в стратегічному аспекті, задля конкретизації визначення терміну "стратегія", слід розглядати термін "концепція" у вигляді розуміння головного замислу, суми домінуючих аспектів дослідження.

Стратегія — це довгостроковий курс розвитку фірми, спосіб досягнення цілей, який вона визначає для себе, керуючись власними міркуваннями в межах своєї політики.

Економічний розвиток визначається як довготерміновий процес, що має на меті зростання доходів (чи продуктів) в розрахунку на одиницю витрат ресурсів.

При оцінці організації та його економічного зростання необхідно розглянути мету та цілі існування самої організації з точки зору керівників цього підприємства. Кожен з рівнів керівництва займає свою, унікальну але вузьку позицію. Вони бувають наступними:

1) Директорат підприємства зацікавлений в збереженні основної продукції та консервації профілю підприємства. Ринкові відносини — це лише умова для вирішення цієї задачі.
2) Керівництво міста та району забезпечити зайнятість населення, поповнити бюджет й вирішити соціальні проблеми.
3) Представники владної вертикалі в національних рамках чи в рамках федерації розробляють свою програму.
4) Банк-кредитор зацікавлений лише в тих змінах, котрі дозволять повернути хоча б частину заморожених активів.
5) Конкретна організація має свою позицію якщо його продукція успішно реалізується поза межами виробничого об'єднання.
6) Окрема позиція, всеохоплююча але не перетинається з іншими, це позиція тіньового бізнесу, котрий має своїх представників у керівництві підприємства та регіону.

Більшість конфліктів закладається на стадії бізнес-проектування та легко вирішуються за допомогою консультативного впливу. Кожний інноваційний зсув всере-

дині самого об'єкту збільшує кланово-корпоративне подрібнення суб'єктного населення об'єкту й тим самим, робить просте предметне вирішення проблеми переходу системи в новий стан практично неможливим [6, с. 75].

Формальну модель процесу стратегічного розвитку організації ($М_{ср}$) як соціально-економічної системи можна записати у вигляді наступного кортежу:

$$М_{ср} = \{С, р\}, \quad (1.1)$$

де С={Ск}, к є К — множина властивостей виробничо-економічної системи;

Р = {рк}, р є Р — множина складових процесу стратегічного розвитку економічної системи.

Розвиток організації характеризується такими чинниками:

1) Вектор розвитку — позитивний/негативний, прогрес/регрес, якість/кількість.
2) Швидкість розвитку — V, результат за період, динаміка.
3) Об'єкт-предмет розвитку — О, на що впливає розвиток.
4) Причина розвитку — Р, фактор під впливом котрого змінюється характер розвитку.
5) Результат (стан-результат) — R, стійкий (відносно) баланс в кінці кожної стадії розвитку соціально-економічної системи.

$$F(R)(A; V; O; P; R) \rightarrow opt. \quad (1.2)$$

Функція не має від'ємного значення, але окремі аргументи функції розвитку можуть набувати негативних значень.

Виходячи з того, що стратегія є програмою розвитку, ми розглядаємо стратегію як програмний продукт, й це бачення зумовлює підхід до розробки стратегії з точки зору складання планів розвитку з певними орієнтирами та обмеженнями.

Розглядаючи механізм як сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ [7, с. 444], ми вважаємо, що механізм стратегії економічного розвитку підприємств складається наступних процесів: 1)розробки стратегії; 2) тестування стратегії; 3) відладки стратегії; 4) впровадження стратегії; 5)підбиття результатів використання стратегії.

Основні орієнтири в стратегічному фарватері розвитку ми розглядаємо в основних елементах бізнесу: час, гроші, людський фактор та добре ім'я фірми. Кожен з елементів слід розгорнути під таким кутом до інших, щоб зона їх взаємопокриття займала максимальну площу, що дає простір для стратегічного маневру. Чим більший розмір взаємного перекриття, тим більший вибір стратегічних альтернатив для керівництва підприємства в плані його подальшого розвитку. Тому основними орієнтирами в стратегічному фарватері розвитку ми вважаємо рівноважні еквілібрім-точки у взаємопов'язаних парних факторах, що впливають на розвиток підприємства.

Кожен з елементів має власну роль у стратегічному полі та значення для результатів розвитку підприємства, а також власну специфіку в процесі стратегічного планування. Тому, стратегія розвитку організації це програма дій з досягнення стратегічної мети (ідеального стану) через фарватер шляхів діяльності підприємства складений з векторів розвитку, орієнтованих на рівноважні точки парних факторів зовнішнього впливу пропонуємо наступну схему стратегії.

Парними факторами впливу на розвиток підприємства ми пропонуємо вважати використовувані підприємством елементи бізнесу. Стратегічне поле підприємства ми пропонуємо розглядати як його стратегічну сферу.

Тобто, під елементами бізнесу ми розуміємо співвідношення: "попит-пропозиція", "час-гроші", "ризик-прибутковість", комплекс трудових відносин та співвідношення

конкурентних переваг підприємства до конкурентних переваг його конкурентів. Такий елемент бізнесу як “good will” (добре ім’я) ми розглядаємо в комплексі з таким елементом як “рівень менеджменту”. Кожен з рівнів відповідає окремому елементу бізнесу підприємства розглянутому під тим кутом, що дозволяє розподілити його на дві складові, структурна рівновага котрих, у вигляді рівноважної точки, є орієнтиром для стратегії розвитку підприємства.

Стратегія управління конкурентоспроможним розвитком є тим інструментом, за допомогою якого слід вирішувати фінансові та стратегічні завдання організацій, що, з одного боку, визначається державною стратегією, а з іншого — багато в чому характеризує напрям та межі цієї стратегії. Сучасна стратегія розвитку організацій має орієнтуватися на здорову конкурентну позицію в масштабах культивованого сегмента ринку, що забезпечить оптимальну прибутковість та економічну стабільність.

Література

1. *Алімов А. Н.* Конкурентоспроможність національної економіки // НАН України. ін-т економіки. — К., 2011. — 59 с.
2. *Caemmerer*, Die Entwickelung der strategishen Wissenschaft. — Berlin: Raub. 1994. — 500 p.
3. *Щербинін А. С.* Опыт и перспективы использования Интернет в коммерческих целях — Барнаул: Алтай, 2014. — 218 с.
4. *Пахомов Ю.* Об экономических, социальных и цивилизацыонных аспектах рыночных реформ. // Общество и экономика. — 2010. — № 8.
5. *Философский* словарь / Под ред. И. Т. Фролова. — М.: Политиздат, 1980. — С. 444.
6. *Кононенко І. В.* Управління розвитком підприємства. — Х. ХДЕУ. 2001, — 200 с.
7. *Фатхутдинов Р. А.* Стратегическая конкурентоспособность. — М.: Экономика, 2014.

В. Д. БІГДАШ
докт. філос. в гал. екон., професор МКА, ІМЕФ МАУП

УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВИХ МЕХАНІЗМІВ БАНКІВСЬКО-СТРАХОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 266–268

Актуальність дослідження розвитку інтеграційних процесів банків та страхових компаній в Україні обумовлені стрімким розвитком глобальних ринків і необхідністю включенням фінансових компаній України у єдиний світовий фінансовий простір, розвитком інформаційних технологій, зміцненням конкурентних переваг учасників фінансової сфери, світовою і національною політичною і економічною нестабільністю.і

Економічні основи взаємодії та інтеграції банків і страхових компаній обумовлені тим, що обидва фінансові інститути належать до єдиної системи фінансових посередників, а також функціональною близькістю страхової і банківської діяльності за рахунок виконання загальних функцій (управління ризиками, інвестування, капіталізації). Ці фактори визначають можливості розвитку відносин співпраці і подальшої інтеграції.

До спільних переваг інтеграції банків та страхових компаній відносять ефекти масштабу та "синергії", можливість об'єднання персоналу і технічних засобів, які використовуються для управління та оцінювання ризиків, диверсифікація фінансових ризиків, можливість створення уніфікованої фінансової торговельної марки, фінансового супермаркету.

До переваги банків від інтеграції зі страховиками відносять — забезпечення додаткової гарантії стійкості і надійності; модифікація власних продуктів; передавання власних ризиків страховикам; робота з надійним партнером для страхування застав; керування додатковими активами — резервами страхової компанії; просування банківських продуктів через страхову компанію; залучення стабільних довгострокових ресурсів.

До переваги страхових компаній від інтеграції із банками відносять використання ефективних банківських каналів збуту для продажу страхових продуктів; просування страхових продуктів новому сегменту споживачів, готових отримувати фінансові послуги; страхування ризиків банку-партнера; операції страхування з клієнтами банку (постійні страхові премії, мінімізація витрат на ведення справи); удосконалення інноваційних технологій.

Створення банківсько-страхового об'єднання надає можливості використання синергічного ефекту, як з позиції банківського, так і страхового бізнесу. Це забезпечує підвищення ефективності управління не тільки в напряму отримання доходів, але покращує фінансову надійність інтегрованого бізнесу. Перспективною формою

інтеграції банків та страхових компаній у сучасних умовах розвитку економіки України є створення фінансового супермаркету.

Дослідження показують, що впродовж 2009–2013 років рівень інтеграції банків і страхових компаній в Україні був відносно низьким: серед близько 180 банків та більш ніж 430 страхових компаній безпосередніми учасниками інтеграції капіталів та банкострахування були лише 25 банків і 26 страхових компаній. З іншого боку, з визначених банків 20 за класифікацією Національного банку України є системними, а 23 страхові компанії входять до ТОП-30 установ за обсягом активів та капіталу. Таким чином, при суттєвих показниках нестабільності в економічній та політичних сферах України можливі значні фінансові збитки за рахунок ефекту кумуляції прояву системних ризиків одночасно в великих фінансових компаніях.

На нашу думку, в період економіко-політичної нестабільності з напрямів розвитку інтеграції банків та страхових компаній в першу чергу необхідно розвивати механізми управління ризиками діяльності фінансових установ.

Вимоги до організації і функціонування системи управління ризиками у страхових компаніях (надалі — Вимоги) розроблені Нацкомфінпослуг у листопаді 2013 року у відповідності до пункту 4 частини першої статті 28 Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" та підпункту 18 пункту 4 Положення про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, затвердженого Указом Президента України від 23 листопада 2011 року № 1070.

Відповідно до цих вимог страховик повинен розробити стратегію управління ризиками, яка повинна містити: мету управління ризиками; визначення основних принципів управління ризиками; визначення ризиків страховика з урахуванням класифікації ризиків; карту ризиків; визначення допустимих меж ризиків; опис процедур управління ризиками; опис механізму виявлення та оцінки ризиків як систематичного процесу, що включає аналіз нових та переоцінку існуючих ризиків; опис механізму забезпечення платоспроможності страховика відповідно до вимог законодавства та загальної величини ризиків страховика; опис розмежування функцій і відповідальності у процесі управління ризиками, визначення осіб, відповідальних за перегляд ефективності Стратегії; порядок взаємодії між виконавчим органом страховика, наглядовою радою та структурним підрозділом страховика (або призначеним працівником), що виконує функцію оцінки ризиків, у процесі управління ризиками.

Передбачено, що у разі істотних змін у діяльності страховика, зокрема змін у видах страхування, що здійснює страховик, введення нових страхових програм, значних організаційних, операційних та інших подій, страховик повинен переглянути та за необхідності внести зміни до Стратегії та Системи Управління Ризиками.

На нашу думку, у зв'язку зі змінами у політичному і економічному середовищі України з кінця 2013 року по поточний період, доцільно оперативно вносити відповідні зміни, особливо при здійсненні спільної діяльності із банківськими установами.

Згідно вказаних Вимог страховики повинні оцінювати та здійснювати заходи управління чотирма групами ризиків: 1) андеррайтинговими, 2)ринковими, 3) дефолту контрагента, 4) операційними.

На нашу думку, для андеррайтингових ризиків при здійсненні загального страхування доцільно приділити увагу моніторингу економічного стану клієнтів-страхувальників, статистиці збитковості, рівню виконання зобов'язань перед кре-

диторами, а також рівню ризиків техногенного характеру та стихійних явищ. Для андеррайтингових ризиків при здійсненні страхування життя та медичного страхування необхідно прогнозувати погіршення демографічної статистики — підвищення рівня смертності, підвищення показників тимчасової втрати працездатності, інвалідності, захворюваності тощо.

При управлінні групою ринкових ризиків доцільно використовувати різні спільні заходи. Для ризиків інвестицій в акції рекомендується спільне управління процесом інвестування; для ризику процентної ставки — спільне управління залученням позикових коштів, зокрема надання страховиком страхових резервів; для валютних ризиків — розподіл зобов'язань та активів в різних валютах, для ризику спреду (ризику чутливості активів та зобов'язань до коливання різниці в доходності між облігаціями підприємств та державних облігацій з тим самим (або близьким) терміном до погашення) — спільне управління цінними паперами; для майнового ризику (ризику чутливості вартості активів та зобов'язань страховика до коливання ринкових цін на нерухомість) — спільний моніторинг ринку нерухомості, професійна статистика страховика по ринку нерухомості; для ризику ринкової концентрації — спільний моніторинг емітентів цінних паперів.

При управлінні групою ризиків дефолту доцільно застосовувати наступні заходи — використання ресурсів банків як гаранта виконання зобов'язань страховиком. При управлінні групою операційних ризиків доцільно використовувати такі заходи — розподіл ризиків між страховиком і банком шляхом розподілу бізнес-процесів, обробки інформації, резервування (дублювання) технологій, контроль та навчання персоналу.

Проведене дослідження показало ефективність застосування для покращення банко-страхової інтеграції розробки оперативних заходів управління ризиків з урахуванням вимог Нацкомфінпослуг до управління ризиками страхових компаній.

О. В. КОРЕЦЬКА
аспірантка, МАУП

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНЦІЇ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 269–273

Проблема конкуренції в економічній науці не є новою. Вчені досить детально проаналізували такі питання, як поняття конкуренції, форми та методи конкурентної боротьби, механізм конкуренції тощо.

Домінуючий напрямок досліджень характеристик конкуренції протягом XVIII і XIX ст. визначався працями А. Сміта. Він розумів сутність конкуренції як результат взаємодії у ринкових угодах незалежних покупців і продавців з метою отримання для себе максимальної вигоди від трансакції.

Конкуренція довгий час розглядалася як сила, що сприяє ідеальному вирішенню проблеми економічної результативності, а монополія протягом довгої історії засуджувалася за руйнування конкурентного ідеалу. По А. Сміту, найважливіший принцип, що забезпечує успішну результативність ринкової економіки, — реалізація особистого, приватного інтересу, спрямованого і контрольованого конкуренцією.

А. Сміт уперше довів, що конкуренція, порівнюючи норми прибутку, приводить до оптимального розподілу праці і капіталу. Вона повинна врівноважувати приватні інтереси й економічну ефективність. А. Сміт ототожнював конкуренцію з "невидимою рукою" ринку — автоматично рівноважним механізмом ринку. І, якщо врахувати, що центральним мотивом відомої праці вченого "Дослідження про природу і причину багатства народів" є дія "невидимої руки", зрозуміло, яке велике значення А. Сміт приділяв конкуренції як фактору, що регулює відповідність приватних і суспільних інтересів.

Теорію вільної конкуренції вдосконалював Д. Рикардо, інший класик політичної економії, послідовник і, одночасно, опонент А. Сміта. Він виявив закономірну в умовах вільної конкуренції тенденцію норми прибутку до зниження, розвив теорії вартості і розподілу, запропонував теорію відносних переваг, відповідно до якої країні слід експортувати товар, якщо витрати його виробництва в ній нижче, ніж в інших країнах. При цьому успіх країни в конкретних галузях досягається максимально ефективним використанням факторів виробництва (робоча сила, земля, капітал і природні ресурси) шляхом їх вільного переміщення — ринкові сили самі спрямовують ресурси країни в ті галузі, де вони можуть бути застосовані з максимальною ефективністю. Продукція цих галузей експортується, а імпортуються ті товари і послуги, у виробництві яких країна випробує порівняльний недолік чинників.

Із розвитком процесів глобалізації й інтеграції концепція порівняльних переваг на основі факторів виробництва не завжди пояснює структуру експорту й імпорту країн. Нова парадигма була створена Майклом Портером. Тільки вихід на ринок з товаром, що має достатні конкурентні переваги, дає можливість підприємству ви-

жити в умовах ринку. Підприємства, що вкладають сили в товар, який не має таких переваг, приречені на банкрутство.

М. Портер значно розширив список факторних умов, що входили в інші попередні факторні моделі, включивши туди 5 груп факторів:

- людські ресурси (з розбивкою на окремі групи працівників, включаючи вчених вищої категорії);
- природні ресурси (включаючи також клімат і географічне розташування країни);
- капітал (із врахуванням національних розходжень, що залишилися, в умовах фінансування та розмаїтості видів національних ринків капіталу);
- науково-інформаційний потенціал (усі накопичені країною знання, пов'язані з виробництвом товарів і послуг — наукові, технічні, ринкові і т. д.);
- інфраструктура (тип, якість та вартість видів інфраструктури, що впливають на конкурентоспроможність).

Головний висновок М. Портера полягає в ідеї, що основні для конкурентоспроможності фактори країною не успадковуються, а створюються. Причому найбільшого значення набуває ефективність використання факторів — темпи їх створення та механізми їх удосконалення.

В літературі, присвяченій висвітленню проблем конкуренції та конкурентних ринків, відомі два підходи до цієї теми. Перший підхід походить з повсякденного розуміння конкуренції як суперництва за досягнення кращих результатів на будь-яких теренах, і визначає конкуренцію як змагання на ринку. Другий розглядає конкуренцію як елемент ринкового механізму, який дає змогу врівноважити попит і пропозицію. Ці два підходи відомі ще з класичної економічної теорії.

До *першого підходу* визначення конкуренції (функціональний, поведінковий підхід), належать представники менеджменту та австрійської школи економіки. Для них конкуренція передбачає змагання між окремими громадянами та фірмами за можливості покращити своє положення. Таке розуміння дуже близьке до буденного, звичного вживання терміну "конкуренція".

Розуміння конкуренції менеджерами також є наближеним до звичного, хоча й охоплює набагато ширше коло явищ. Так, у галузі звичайно присутні п'ять видів конкуренції: 1) конкуренція між учасниками галузі; 2) загроза з боку нових конкурентів в галузі; 3) конкуренція з боку виробників товарів-замінників з інших галузей; 4) конкурентний тиск постачальників, викликаний необхідністю взаємодії з ними та обов'язками перед ними; 5) конкурентний тиск споживачів, викликаний необхідністю взаємодії з ними та обов'язками перед ними. Компанія конкурує не тільки з виробниками аналогічного продукту, а й також із тими, з ким вона взаємодіє або може у перспективі взаємодіяти на ринку. Можливо, наведене визначення занадто широке, але втім його варто враховувати хоча, б тому, що воно відбиває бачення тих, для кого конкуренція — основна лінія поведінки. Крім того, у запропонованому менеджерами тлумаченні цього поняття наявні риси суперництва, яке звичайно асоціюється із конкуренцією.

Подібне тлумачення поняття конкуренції надають економісти, які належать до австрійської школи. На їхню думку, конкуренція полягає у врахуванні реальних і можливих дій інших людей. Чим докладнішу інформацією про чужі дії та очікування ви маєте, тим ваші власні дії та очікування успішніше будуть їм відповідати і, завдяки цьому, більш конкурентними будуть пропоновані вами товари і послуги.

Наприклад, видатний представник цієї школи Й. Шумпетер розглядав конкуренцію як динамічний процес, боротьбу старого з новим, креативну руйнацію ("творче руйнування"), що веде до відкриття нового товару, технології, джерела сировини або нового типу організації. Ця конкуренція, з одного боку, забезпечує істотне скорочення витрат і підвищення якості продукції, а з іншого "... вона загрожує існуючим фірмам не тільки незначним скороченням прибутків і випуску, а повним банкрутством".

Конкурентну боротьбу ведуть підприємці — організатори виробництва, які прокладають нові шляхи, здійснюють нові комбінації ресурсів. Для того, щоб здійснити свій вибір у світі обмежених ресурсів, підприємці повинні мати інформацію про те, що, як і для кого виробляти. Однак, у ринковій економіці така інформація розпорошена поміж багатьма продавцями та покупцями. Отримати її можна, здійснивши "процедуру відкриття", стверджував австрійський економіст Ф. фон Хайєк, тим самим розвинувши погляди Й. Шумпетера. Цілком очевидно, що функціональна концепція конкуренції — пряме продовження поведінкової концепції, оскільки її наріжним каменем є поведінка підприємця-новатора, який руйнує стару організацію бізнесу.

Поведінкове тлумачення конкуренції було характерним і для неокласичної політичної економії. Неокласики, включивши в економічний аналіз гіпотезу раціонального економічного агента, пов'язували конкуренцію із боротьбою за рідкісні економічні блага, а також за гроші споживачів, на які їх можна придбати. З їхньої точки зору, фактор дефіциту мав виключно важливе значення для пояснення поведінки ринкових агентів. Дефіцит, згідно їх тлумачення, є відносним: просто бракує благ порівняно з потребами людей. Економічні блага, як і ресурси, застосовані у їх виробництві, можна використати по-різному. Це створює проблему вибору, призначення кожного блага (ресурсу) для певних цілей, конкуруючих між собою.

Отже, для класиків та неокласиків конкуренція є притаманною ринковій економіці боротьбою, суперництвом за найбільш вигідні умови виробництва та збуту товарів. Однак у поведінковій концепції конкуренції фактично було проігноровано той факт, що конкурентна боротьба ведеться й за монополізацію ринків збуту, джерел сировини, результатів науково-технічного прогресу, вигідних умов отримання кредиту, кваліфікований персонал тощо. Усе це призводило до нарощення елементів монополізму та змінам у системі побудови ринку або типів ринкової структури та дало підстави для проникнення в економічну теорію структурної концепції конкуренції.

До цього, *другого підходу* належить більшість представників сучасної економічної науки. На їхню думку, конкуренція існує тоді, коли фірми отримують можливість не враховувати дії одна одної. Ринковий механізм, на їх погляд, повинен бути знеособленим і не залежати від дій окремих осіб.

Завдяки працям Ф. Еджуорта, А. Курно, Дж. Робінсона, Е. Чемберліна та інших вчених, структурна концепція конкуренції вийшла на перше місце, заповнивши сучасну економічну теорію чотирма типами ринків: досконалої конкуренції, монополістичної конкуренції, олігополії та монополії. Тобто в методі класифікації визначається скільки саме існує конкуренції за ринок. Позиції цієї концепції у західній економічній думці є настільки сильними, що сам термін "конкуренція" найчастіше вживається саме у такому структурному розумінні.

Вихідною моделлю конкуренції є, як відомо, модель досконалої конкуренції. Основоположником сучасної теорії досконалої конкуренції є А. Курно, який опу-

блікував у 1838 р. "Дослідження математичних принципів теорії багатства". Однак розвиток даної теорії став результатом не тільки "Дослідження..." А. Курно, але й викривленням базової інтерпретації.

Концепцію монополістичної конкуренції розробив Е. Чемберлін. Він звернув увагу на те, що диференціація товару приводить до виникнення замість єдиного ринку мережі частково відокремлених, але взаємопов'язаних ринків, де існує широке різноманіття цін, витрат, обсягів випуску продукції тієї чи іншої товарної групи. Диференціація не виключає і монополії на продукт. Влада монополії, однак, не розповсюджується на більш широкий клас товарів, різновидом якого є монополізований продукт. До Е. Чемберліна термін "монополістична конкуренція" вживався щодо олігопольної побудови ринку, наприклад у А. Пігу. На його думку, монополістична конкуренція — це конкуренція між декількома продавцями, кожен із яких виготовляє значну частку усієї продукції, що випускається.

Олігополію можна визначити таким чином: тип галузевого ринку, який характеризується наявністю декількох дуже великих фірм, контролюючих значну частку виробництва і збуту та конкуруючих одна з одною. Товар може бути і диференційованим і стандартним. Фірми-олігополії мають вплив на ринкову ціну. У галузі існують високі бар'єри входження.

При монополії існує виключне право виробництва, промислу, торгівлі та інших видів діяльності, що належить одній особі, групі осіб або державі. Монополіст здійснює контроль над ціною та обсягами випуску, що дає йому змогу отримувати монопольний прибуток. При монополії існують заборонено високі бар'єри входження у галузь. Монопольне положення на ринку може бути забезпечене штучно: за допомогою виключних прав, патентів і авторських прав, власності на усі найважливіші джерела сировини, недобросовісної конкуренції

Таким чином, при структурному підході акцент зміщується із зіткнення фірм одна з одною на аналіз структури ринку й тих умов, які панують на ньому. Як підкреслює А. Юданов, "... у центрі уваги постає не суперництво фірм у встановленні ціни, не з'ясовування того, хто і чому переміг, а встановлення факту принципової можливості (або неможливості) впливу фірми на загальний рівень цін на ринку. Якщо такий вплив неможливий, то йдеться про ринок досконалої конкуренції, у протилежному випадку — про один з різновидів конкуренції недосконалої".

Таке розуміння конкуренції помітно відрізняється від її визначення у класичній та неокласичній теорії, яка не проводила різниці між конкуренцією та суперництвом (боротьбою). У структурній концепції конкуренції цей термін ("конкуренція") використовується не для опису існуючої поведінки економічних агентів, а для характеристики моделі, побудови ринку, а відтак — для прогнозування поведінки продавців і покупців на тому чи іншому ринку.

Отже в економічній теорії існують два концептуальних підходи до трактування конкуренції (рис. 1). Перший варіант трактування конкуренції пов'язаний з її аналізом виключно як процесу. При цьому підкреслюється специфіка конкуренції як процедури відкриття нових можливостей використання існуючих (доступних) ресурсів, а також створення нових ресурсів. За такого підходу конкуренція розглядається передусім як динамічний процес, що проявляється в удосконаленні продуктів і технологій, відкритті нових ринків, нових джерел сировини або нового типу організації. Це, зазвичай, вимагає здійснення інвестицій, стимулом для яких є можливість отримання позитивного прибутку, поки цінова конкуренція не призведе до зниження ціни до рівня довгострокової рівноваги.

Згідно з другим, конкуренція — це ситуація на ринку, за якої жоден з господарюючих суб'єктів не в змозі суттєво вплинути на загальні умови економічного обміну. Конкуренція тут є властивістю рівноважного стану будь-якого ринку зі статичними базовими характеристиками. Виходячи з цього, аналіз конкуренції в межах даного підходу здійснюється в термінах часткової або загальної рівноваги з використанням метода порівняльної статики. Найчіткіше цей підхід викристалізувався у парадигмі "структура — функціонування — результат".

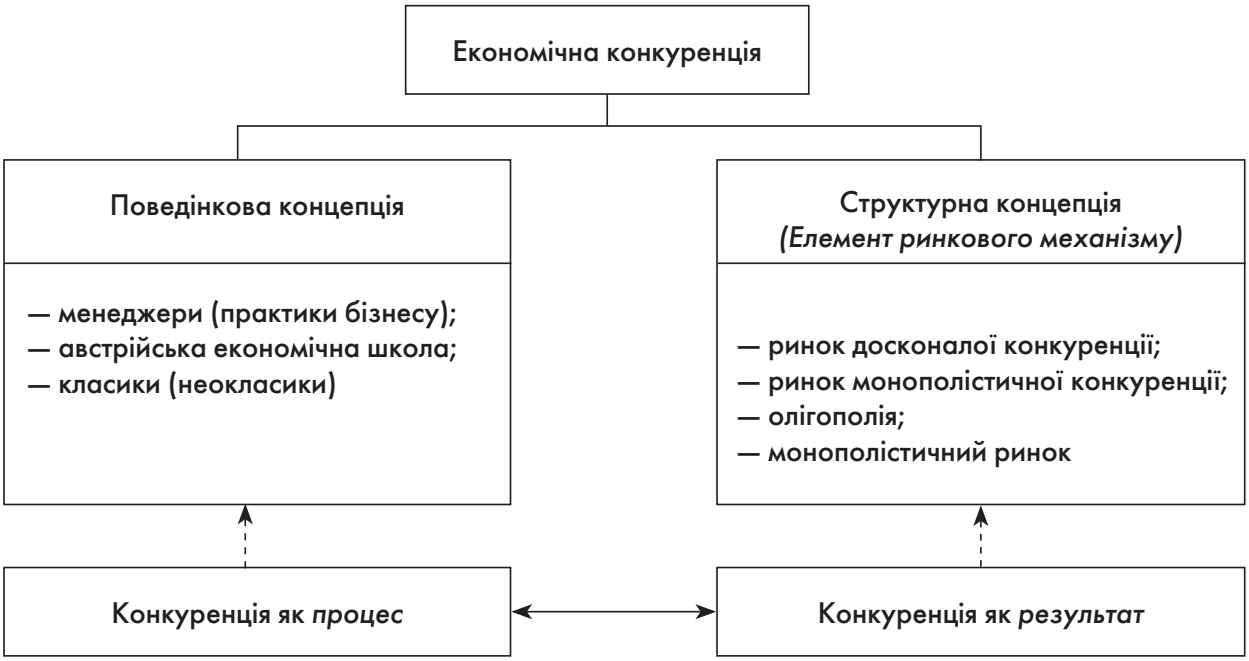

Рис. 1. **Концептуальні підходи щодо трактування конкуренції**

Сучасні уявлення про конкуренцію характеризуються насамперед зміною концепції "конкуренція" на ширше поняття "взаємодії фірм на ринку". Для ефективної взаємодії фірм у ринковому середовищі однаково важливими є і конкурентний процес (теорія добросовісної конкуренції), і конкурентний результат (економічна ефективність в усіх її формах).

Завдяки такому підходу отримала розвиток думка про те, що конкуренція може бути надлишковою, тобто такою, що веде не до ефективності, а до руйнування ринку і галузі. Крім того, спостерігається розрізнення між конкуренцією, що сприяє розвитку ринку (добросовісна, "чесна" конкуренція), і конкуренцією деструктивною (недобросовісною), навіть у тих галузях, де конкурентні взаємодії в принципі бажані.

Таким чином, не вдаючись в морфологію і класифікацію терміну "конкуренція", можна стверджувати що на сьогодні так виглядає теорія конкуренції.

Р. В. БУРСОВ
здобувач, МАУП

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ТЕХНОЛОГІЧНОГО РІВНЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 274–275

У світовій практиці оцінка технологічного рівня підприємств проводиться за допомогою експертних процедур. Проте, не менш важливим критерієм технології є її ефективність відносно інших технологій, які використовуються у виробництві. Параметри ефективності мають більш чітке значення для конкретних промислових підприємств.

З метою ідентифікації українських високотехнологічних промислових підприємств доцільно надати визначення поняттю "високотехнологічне промислове підприємство".

Це підприємство, що виробляє високотехнологічну продукцію, а також здійснює розробку, розвиток і виведення на ринок нових продуктів та/чи інноваційних виробничих процесів шляхом систематичного використання наукових та технічних знань [1].

Але більш точно технологічний рівень промислового підприємства можна оцінити за такими основними критеріями:

- наявність у структурі виробництва великої частки високотехнологічної продукції, конкурентоспроможної на міжнародному ринку;
- висока додана вартість та висока продуктивність праці;
- випуск нових видів продукції та/чи нових виробничих процесів;
- використання у значній мірі проміжної високотехнологічної продукції для виробництва кінцевої продукції (мають високу частку закупок високотехнологічних товарів для потреб власного виробництва);
- застосування високотехнологічних методів виробництва та високотехнологічних процесів;
- наявність у штаті значної частки працівників технологоорієнтованих професій;
- здійснення значних капіталовкладень у внутрішні та зовнішні дослідження і розробки (ДіР);
- здійснення значних обсягів інвестицій на техніко-технологічне переозброєння.

У сукупності вони дають розгорнуту картину про технологічний стан та потреби у технологічному оновленні промислового підприємства.

Безперечно, питома вага високотехнологічної продукції у загальному обсязі виробництва та реалізації продукції промислового підприємства є основним параметром за яким слід вимірювати технологічність підприємницької діяльності.

Готова продукція є кінцевим результатом виробництва, а її конкурентоспроможність на ринку як внутрішньому, так і зовнішньому є підтвердженням успішності економічної діяльності.

Даний критерій має бути основним при побудові системи показників оцінки технологічного рівня промислового підприємства, особливо коли на мікрорівні доступна інформація по досліджуваному підприємству, яка забезпечує чітке уявлення до якої категорії воно належить за технологічним рівнем продукції.

Ефективність виробничо-господарської діяльності промислового підприємства, що розраховується як відношення валової доданої вартості на одного працюючого в інформаційному розумінні підходить для оцінки будь-якого рівня економіки. Він доповнює загальну картину і реально відображає технологічний стан промислових підприємств або їх сукупності (виду економічної діяльності), а також промисловості в цілому.

Це пояснюється тим, що чим вища продуктивність праці (створюється більше доданої вартості), відповідно, вищий технологічний рівень виробництва.

Техніко-технологічний рівень продукції можна аналізувати в комплексі додаткових показників, але це ефективно лише по конкретному підприємству, їх складно застосовувати для певної сукупності підприємств, тим більше для оцінки технологічного рівня всієї промисловості.

Оцінка рівня кваліфікації персоналу підприємства за показниками пов'язаними з роботою і витратами на технологоорієнтованих працівників взагалі потребує окремого дослідження, що має бути орієнтоване на оцінку професійного рівня даної групи персоналу промислового підприємства, критеріям за якими певного працівника відносити чи виключити з даної групи тощо. Даний показник можна вважати додатковим, тим більше якщо його розглядати з точки зору технологічного оновлення промислових підприємств.

Рівень інноваційної діяльності промислових підприємств доцільно розглядами в контексті впровадження нових технологій виробництва, він підходить для оцінки будь-якого економічного рівня як підприємства, підприємств окремого виду економічної діяльності, а також промисловості в цілому.

Також з метою більш точної оцінки технологічно рівня промислових підприємств пропонується застосовувати критерій енергоспоживання та енергозбереження.

Даний параметр можна вважати основним, якщо використовувати теорію технологічних укладів, за якою кожний з них має ядро — перелік основних домінуючих видів економічної діяльності, а також ключовий фактор — основний вид енергії, на основі якої підприємства даних сфер функціонують.

Якщо орієнтуватись на шостий технологічний уклад, його ключовим фактором є використання альтернативних джерел енергії, які змінюють саме газові технології, що притаманні п'ятому укладу технологій.

Не менш важливим є питання екологічної безпеки промислового виробництва. Даний параметр звичайно взаємопов'язаний із попередніми, але заслуговує виокремлення до окремої групи.

Технологічне оновлення промислових підприємств має передбачати зниження викидів вуглекислого газу в атмосферу, зниження обсягів забруднення навколишнього природного середовища, у тому числі за рахунок попередження і не допущення аварій на виробництві. Тобто, технології виробництва повинні мати високий рівень технічної безпеки.

Література

1. *Наказ* Міністерства промислової політики України "Про затвердження Методики з ідентифікації українських високотехнологічних промислових підприємств" від 08.02.2008 р. № 80. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: //www. uazakon.com/documents/date_ee/pg_gtwgwd/index.htm
2. *Федулова Л. І.* Методологічні підходи щодо оцінки технологічного рівня промислового виробництва / Л. І. Федулова // Наука та інновації. — 2008. — Т. 4. — № 4. — С. 65–84.

І. Я. ТКАЧУК
аспірант, ЧНУ імені Юрія Федьковича

УЧАСТЬ НАСЕЛЕННЯ У ВИРІШЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 276–278

Історично склалось, що населення, яке найбільш зацікавлене у ефективній діяльності держави, не може безпосередньо керувати нею. Тому його участь у формуванні соціально-економічної політики та вирішенні проблем соціально-економічного характеру може здійснюватись двома способами: делегуванням власної волі уповноваженим особам шляхом участі у виборчому процесі або участю у діяльності мережі громадських організацій, метою яких є посередництво між населенням та державою.

Зауважимо, що перший спосіб не забезпечує постійної участі населення у вирішенні згаданих проблем і по суті обмежується датами проведення виборів, в той час як другий характеризується постійністю, а значить більшою гнучкістю і адаптивністю. Але найбільшої ефективності участі населення у формуванні зваженої соціально-економічної політики можна досягти при поєднанні цих двох способів: спочатку населення обирає представників влади на виборах, а в подальшому співпрацює та/чи опонує владі шляхом участі в діяльності мережі громадських організацій.

Участь населення у діяльності громадських організацій здійснюється двома методами: прямої участі, тобто членства, або опосередкованої — благодійництва на користь організацій. Зауважимо, що ефективна діяльність громадських організацій вимагає залучення фінансових ресурсів і часто немалих, тому кошти, які громадські організації можуть залучити від населення, є важливим джерелом діяльності та розвитку громадських організацій, яке дозволяє диверсифікувати джерельну базу, забезпечивши тим самим більшу незалежність діяльності громадських організацій від держави та міжнародних благодійників.

На жаль, сьогодні говорити про серйозні “вливання” від членських внесків не можна, причиною чого є обмеження, які створює чинне податкове законодавство. Так, ПКУ, суттєво обмежує перелік видів громадських організацій, членські внески яких не оподатковуються податком на прибуток [7, ст. 157] (що змушує велику кількість громадських організацій “викручуватись” і документально оформлювати членські внески як благодійну допомогу від фізичних осіб), а також не стимулює сплату таких внесків фізичними особами [7, ст. 166.3]. Як наслідок, не зважаючи на постійність частки, яку складали членські внески у структурі доходів громадських організацій у період 2009–2013 рр. (знаходилась у межах [13,32 %:14,44 %] [1–5]), а також зростання їх абсолютної величини на 58 %, величина членських внесків у розрахунку на 1 члена за цей же ж період скоротилась на 10,13 % (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз надходжень громадських організацій від членських внесків у 2006–2013 рр.

Джерело фінансування	2009 рік	2010 рік	Відхилення, %	2011 рік	Відхилення, %	2012 рік	Відхилення, %	2013 рік	Відхилення, %	Загальне відхилення	
										грн., осіб	%
Членські внески, млн грн	315,54	388,68	23,18	475,31	22,29	533,64	12,27	499,96	-6,28	184,42	58,45
Членські внески на 1 члена, грн	15,69	12,9	-17,78	12,67	-1,78	14,72	16,18	14,1	-4,21	-1,59	-10,13

**складено автором на підставі [1–5]*

Соціологічні дослідження [6], а також мізерність розмірів членських внесків у розрахунку на 1 члена свідчать про те, що такі внески не відіграють істотної ролі у формуванні бюджетів громадських організацій, а скоріш дають керівництву змогу здійснювати контроль над членством в організаціях, а членам відчути спільність інтересів та поглядів.

Що ж стосується благодійності від фізичних осіб, то сьогодні ще рано говорити про існування розвиненого ринку благодійників через незначні обсяги надходжень від неї, однак вона мала стійкі тенденції до зростання протягом досліджуваного періоду, що свідчить про зародження культури філантропії серед населення України. Динаміку надходжень громадських організацій від благодійників-фізичних осіб зображено на рис. 1.

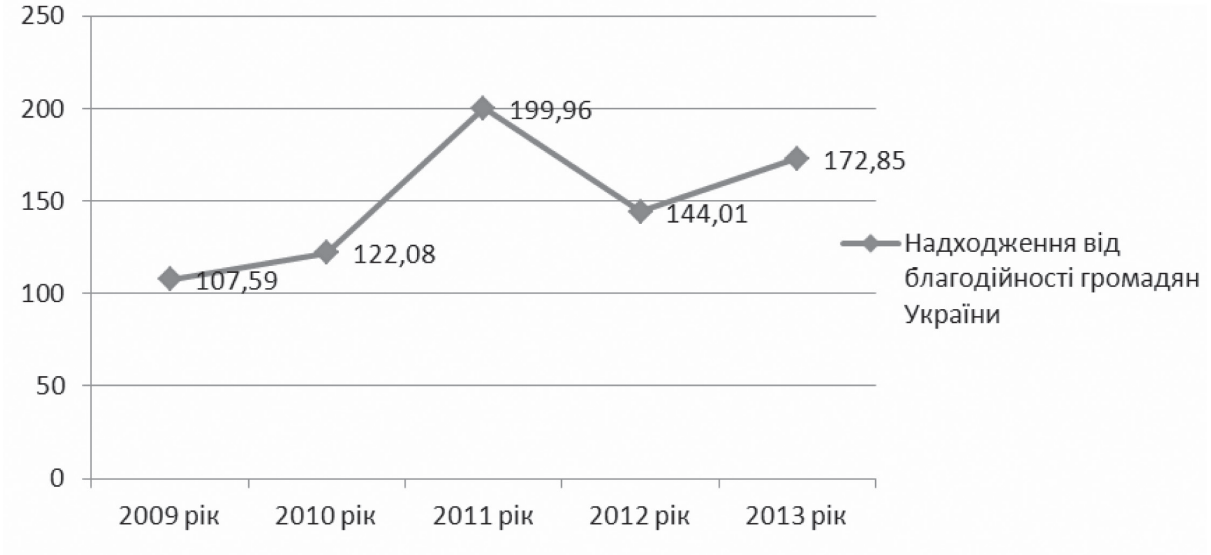

Рис. 1 **Надходження громадських організацій від благодійності фізичних осіб, млн грн**

Варто зазначити, що в умовах сплеску патріотичних настроїв серед населення, породженого складною політичною ситуацією, обсяги надходжень від благодій-

ності та членських внесків на користь громадських організацій (які реалізовують значну кількість заходів з підтримки переселенців із анексованого Криму та зони АТО, а також військовослужбовців та добровольців) можна значно збільшити, але для цього треба провести ряд сміливих реформ. Перш за все реформування вимагає чинне податкове законодавство: розширення переліку видів громадських організацій, доходи від членських внесків яких звільняються від оподаткуванням податком на прибуток, дозволить "вивести з тіні" значні їх обсяги, а створення податкових стимулів для населення — як от створення можливості включення до податкової знижки з ПДФО членських внесків, сплачених на користь громадських організацій, — збільшить активність населення. При цьому варто розглянути і можливість підвищення максимального розміру суми загального оподатковуваного доходу, яку можна віднести до такої знижки, з існуючих 4 %, що заразом стимулюватиме населення до благодійності на користь громадських організацій.

Вартим розгляду є і запровадження нетрадиційних методів фінансового забезпечення діяльності громадських організацій в Україні як от відсоткова філантропія та ендавменти, які дозволять не лишень залучити вагомі ресурси до бюджетів громадських організацій, але і привернути увагу соціуму до їх діяльності.

Література

1. *Громадські* організації в Україні у 2009 р.: Стат. бюлетень / Державна служба статистики України. — К., 2010. — 155 с.
2. *Громадські* організації в Україні у 2010 р.: Стат. бюлетень / Державна служба статистики України. — К., 2011. — 157 с.
3. *Громадські* організації в Україні у 2011 р.: Стат. бюлетень / Державна служба статистики України. — К., 2012. — 157 с.
4. *Громадські* організації в Україні у 2012 р.: Стат. бюлетень / Державна служба статистики України. — К., 2013. — 152 с.
5. *Громадські* організації в Україні у 2013 р.: Стат. бюлетень / Державна служба статистики України. — К., 2014. — 152 с.
6. *Дослідження* існуючого досвіду та законодавства України у сфері фінансування громадських організацій органами державної влади, органами місцевого самоврядування та приватним сектором. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.osce.org/uk/ukraine/76891?download=true
7. *Податковий* кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755–17

Я. К. СІМАК
магістрантка, ІП МАУП

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 279–281

Сьогодні обов'язкова державна система пенсійного забезпечення не здатна надати високий рівень пенсії при низьких розмірах обов'язкових пенсійних відрахувань і несприятливих демографічних умовах. Саме тому участь у системі недержавного пенсійного забезпечення дозволяє створити додаткове до гарантованого державою джерело пенсійних виплат і забезпечити гідний рівень життя при досягненні пенсійного віку.

Недержавні пенсійні фонди як добровільний та ефективний засіб накопичення на старість з'явилися в Англії більше двох з половиною століть тому, пізніше в Росії (у другій половині XVIII ст.). У 1897 році в Росії і, зокрема, в Україні успішно діяли більше 200 емеритальних, пенсійних і страхових кас, найбільш потужними з яких були каси залізничників, вчителів, службовців Товариства пароплавства по Дніпру, деяких великих підприємств.

Принцип "зроби пенсію собі сам" відійшов на другий план з появою державних пенсійних систем. Німеччина запровадила цей соціальний інститут у 1889 році, Австралія та Велика Британія — у 1908 році, в Сполучених Штатах Америки державна пенсійна система з'явилась в 30-ті роки XX сторіччя, у Радянському Союзі — в 1956 році.

Старт системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні розпочався з прийняттям законодавства щодо реформування пенсійної системи. З 1 січня 2004 року набрали чинності Закони України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" та "Про недержавне пенсійне забезпечення". Таким чином, в Україні було регламентовано створення нової багаторівневої (змішаної) пенсійної системи. Її сутність полягає в тому, що вона дозволить зробити пенсійну систему нашої країни фінансово збалансованою та стійкою. В такій системі ризики, пов'язані з демографічною та економічною ситуаціями, будуть розподілені між трьома її рівнями, що дозволить захистити майбутніх пенсіонерів від зниження загального рівня доходів. Сьогодні багаторівневі пенсійні системи створені практично в усіх країнах світу, а їх елементи успішно апробовані впродовж багатьох років у цивілізованих країнах.

Для того, щоб забезпечити людині достатній життєвий рівень після закінчення активної трудової діяльності, в Україні запроваджено сучасну трирівневу пенсійну систему. Відповідно до Закону "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" вона базується на трьох незалежних один від одного рівнях, два з яких — обов'язкові, а один — добровільний.

Перший рівень — це солідарна система, в якій усі кошти, що перераховуються підприємствами та застрахованими особами до Пенсійного фонду України, одразу ж виплачуються нинішнім пенсіонерам.

Другий рівень — накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Частина обов'язкових пенсійних відрахувань буде спря-

мована на персональні рахунки громадян. Ці кошти будуть інвестуватися в українську економіку, а інвестиційний дохід збільшуватиме розмір майбутніх пенсійних виплат.

Третій рівень — система недержавного пенсійного забезпечення. В цій системі можуть брати участь добровільно як фізичні особи, так і юридичні особи-роботодавці.

Відповідно до чинного законодавства недержавне пенсійне забезпечення здійснюється:

1) недержавними пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів;
2) страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;
3) банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб [2, ст. 2].

Недержавний пенсійний фонд — це фінансова установа, діяльність якої базується на принципах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень. Фонд залучає пенсійні внески фізичних і юридичних осіб, інвестує кошти з метою їх захисту від інфляції та примноження, а пізніше здійснює пенсійні виплати за рахунок накопичених пенсійних активів.

Кожен вкладник фонду може укласти один або кілька пенсійних контрактів з адміністратором одного чи кількох пенсійних фондів на свою користь та користь інших осіб.

Пенсійний контракт укладається у письмовій формі щонайменше в трьох примірниках, якщо контракт укладається з вкладником, який не є учасником відповідного пенсійного фонду, або у двох примірниках, якщо вкладник є учасником фонду [3, с. 191].

Істотними умовами пенсійного контракту є:

- паспортні дані вкладника фонду та його ідентифікаційний номер Державного реєстру фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів (якщо вкладником є фізична особа) або повне найменування, місцезнаходження (юридична адреса) постійно діючого органу управління, реєстраційні та банківські реквізити вкладника фонду (якщо вкладником є юридична особа);
- паспортні дані учасника фонду та його ідентифікаційний номер Державного реєстру фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів;
- посилання на обрану вкладником фонду пенсійну схему;
- строк дії пенсійного контракту, умови його зміни та розірвання;
- порядок розрахунків між пенсійним фондом та учасником фонду у разі дострокового розірвання пенсійного контракту або ліквідації пенсійного фонду;
- права, обов'язки, відповідальність сторін та порядок розв'язання спорів;
- розмір пенсійних внесків та умови його зміни.

У пенсійному контракті також можуть бути зазначені інші умови за згодою сторін.

Разом з пенсійним контрактом вкладнику (учаснику) фонду надається інформація про адміністратора, осіб, які здійснюють управління активами, та зберігача пенсійного фонду, яка включає їх реєстраційні, банківські реквізити та реквізити відповідних ліцензій.

Вкладник фонду, який є учасником фонду, має право в односторонньому порядку розірвати пенсійний контракт, який укладено з ним особисто, або вимагати зміни його умов.

У своїй праці Дмитро Сандлер звертає увагу на позитивні наслідки, які повинні настати після прийняття Закону "Про недержавне пенсійне забезпечення":

1. Дозволить підвищити рівень пенсійних виплат людям похилого віку. Разом із пенсійними виплатами, що виплачуватимуться з реформованої системи обов'язкового пенсійного страхування, середня пенсія становитиме 55–60 % середньої заробітної платні проти нинішніх 32 %.

2. Сприятиме розвитку фондового ринку.

3. Сприятиме розвитку страхувального бізнесу. Розвиток недержавних пенсійних фондів спричинить значне збільшення попиту на продукти страхувального бізнесу, зокрема на страхування життя та на страхування довічної пенсії з установленим періодом, довічної обумовленої пенсії, довічної пенсії подружжя.

4. Приведе до зниження обсягів тіньової економіки. Через пільги в оподаткуванні для учасників і вкладників недержавного пенсійного забезпечення (внески до недержавних пенсійних фондів та одержаний інвестиційний доход не оподатковуються, а оподатковуються лише пенсійні виплати) і обмеження на ці пільги (внески до недержавних пенсійних фондів не повинні перевищувати 25 % заробітної плати учасника) учасники недержавного пенсійного забезпечення матимуть додатковий стимул вимагати виплату свого заробітку в офіційному секторі.

5. Збільшення бюджетних надходжень у майбутньому. Механізм сплати податків збільшить бюджетні надходження шляхом розширення бази оподаткування: пенсійні виплати включатимуть не тільки пенсійні внески, що є доходом громадян чи роботодавців, а, отже, підлягають оподаткуванню в будь-якому випадку, а й інвестиційний доход.

6. Зменшить залежність від зовнішніх запозичень та сформує додаткове джерело довгострокового кредитування економіки. Оскільки кошти недержавного пенсійного забезпечення інвестуються на довгострокову перспективу (коли припустити, що людина розпочинає свою трудову діяльність у 25-річному віці, виходить на пенсію в шістдесят років і живе до 67,9 років, то середня тривалість інвестиції становить приблизно 20 років), вони стануть додатковим стимулом розвитку реального сектору й економічного зростання.

Запровадження недержавного пенсійного забезпечення — це важливий крок реформування системи пенсійного забезпечення України. Створення законодавчих передумов функціонування інститутів додаткового, добровільного пенсійного забезпечення є нагальною вимогою часу та необхідною умовою існування ефективної, соціально справедливої системи відносин у сфері соціального забезпечення населення.

Література

1. *Закон* України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" від 09.07.2003 р. зі змінами і доповненнями
2. *Закон* України "Про недержавне пенсійне забезпечення" від 09.07.2003 р. зі змінами і доповненнями
3. *Безугла В. О., Загірняк Д. М.* Соціальне страхування: Навчальний посібник — К.: Центр учбової літератури, 2011. — 208 с.
4. *Сандлер Дмитро* Особливості впровадження системи недержавного пенсійного забезпечення — Журнал "Віче" № 22 / листопад 2007. — http://www.viche.info

О. В. ЩЕРБІНСЬКИЙ
студент 3 курсу, ІМЕФ МАУП
Науковий керівник — Климчук М. М., к. екон. н., ІМЕФ МАУП

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА НОВІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 282–284

Малий бізнес є однією з домінантних компонент економіки України. Неоднозначні наслідки трансформаційних змін, диспропорції структурності економіки та недосконаліть інституційного середовища актуалізують вивченя проблем забезпечення сталого розвитку малого бізнесу, здійснення його підтримки з боку держави.

Основними характеристиками МБ є: свобода вибору видів діяльності, залучення економічних ресурсів, встановлення цін, користування прибутком тощо).

Сучасні автори зосередили увагу на особливостях розвитку підприємництва на різних стадіях, процесі створення та діяльності фірм. На основі синтезу різних течій теорії підприємництва зароджується новий еволюційний підхід, у межах якого самостійним об'єктом аналізу виступає мала фірма, насамперед інноваційна.

Досвід розвинених країн свідчить, що МБ, завдяки своїм специфічним рисам, виконує в економіці ряд важливих функцій, з-поміж яких: виробнича, інноваційна, конкурентна, соціальна, регулююча, структурна, девелоперська. Економічну ефективність малого бізнесу пов'язують, головним чином, із забезпеченням економічного зростання, підвищенням рівня зайнятості й доходів населення, збільшенням продуктивності та інновацій. Це обумовлює необхідність здійснювати державне регулювання малого бізнесу в напрямі сприяння його сталому розвитку.

Як показує досвід розвинених країн, державна політика у сфері підтримки малого бізнесу перетворилася на самостійну складову загальної соціально-економічної політики. Підтримка МБ має різний характер, варіюючись від опіки (захист малих підприємств від несприятливого впливу ринку) до партнерства (участь малих підприємств у реалізації державних ініціатив). Загалом державна підтримка малого бізнесу містить велике різноманіття форм, методів та механізмів, які забезпечують упровадження системи стимулів для існуючих підприємств і потенційних підприємців. Світовою тенденцією є поступова відмова від прямих методів підтримки МБ на користь непрямих методів стимулювання. Однак при цьому держава створює максимально сприятливі умови для підвищення життєздатності підприємництва.

Рівень державної підтримки малого бізнесу варіюється залежно від моделі державного регулювання, розвинутості цього сектору та його ефективності. Підприємницьке середовище залишається вкрай несприятливим, а в багатьох сферах навіть агресивним. Це підтверджується різними міжнародними рейтингами. Наприклад, у рейтингу умов ведення бізнесу *"Doing Business-2013"* Україна посідає низьке 137 місце. Хоч у попередньому році вона займала 152 позицію, тобто покращення скла-

ло 15 пунктів, у цілому умови ведення бізнесу залишаються незадовільними (поліпшення досягнуто лише внаслідок ліквідації деяких адміністративних бар'єрів) [13]. За індексом глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму Україна у 2012–2013 рр. посіла 73 місце (2011–2012 рр. — 82 місце).

Незважаючи на позитивну зміну оцінки, що обумовлено високим, але нерозкритим потенціалом країни, проблемними залишаються такі важливі для малого бізнесу складові індексу: "інституції" — 132 місце, "ринок товарів і послуг" — 117 місце, "стабільність фінансового сектору" — 114 місце, "рівень розвитку бізнесу" — 91 місце, "інновації" — 71 місце [13].

Погіршення стану МБ в Україні підтверджують і офіційні статистичні дані, зокрема: 1) кількість малих підприємств на 10 тис. населення знизилася від 84 у 2007 р. до 70 у 2011 р.; кількість фізичних осіб-підприємців — відповідно від 477 до 209; 2) кількість суб'єктів малого підприємництва, зайнятих на підприємствах, зменшилася від 6003,7 тис. осіб у 2007 р. до 4442,2 тис. осіб у 2011 р.; 3) частка реалізованої суб'єктами малого підприємництва продукції (робіт, послуг) у загальному обсязі реалізованої продукції в економіці у цілому скоротилася від 18,2 % у 2007 р. до 13,1 % у 2011 р., а збиток відповідно збільшився від 19862,7 млн грн до 51091,0 млн грн [14].

Нові реалії розвитку малого бізнесу демонструють: 1) загострення структурних диспропорцій, що постійно звужує сферу діяльності малих підприємств; 2) через економічну рецесію погіршується доступ підприємств МБ до ринків та капіталів; 3) незавершеність становлення ринкових інститутів, недосконаліть державного регулювання, корупція і т. п. призводять до деградації підприємницького середовища; 4) малий бізнес наразі сконцентрований в окремих галузях, функціонує під тиском органів влади та часто в тіні; 5) перманентно зростає кількість людей, які стають підприємцями переважно через погіршення стану ринку праці.

Проте, держава декларує наміри змінити ситуацію. У 2012 р. прийнято Закон України "Про Розвиток та державну підтримку малого и середнього підприємництва в Україні", де передбачається його всіляка підтримка на

національному та регіональному рівнях. Однак на практиці малий бізнес залишається без реальної підтримки, дисбалансі не здатним захищати свої інтереси. Новими напрямами державної підтримки малого бізнесу повинні стати:

- формування локальних (регіональних, міських, районних, сільських) систем підтримки малих підприємств;
- зміцнення здатності малого бізнесу до самоорганізації та саморегулювання на національному, регіональному і місцевому рівнях, у тому числі через розширення інституційної спроможності об'єднань суб'єктів малого підприємництва;
- покращення культури підприємництва серед населення за допомогою програм навчання та соціальної реклами, ствердження в підприємницькому середовищі принципів соціальної відповідальності;
- розширення сфери діяльності державних малих підприємств, створення інституту громадських малих підприємств, додаткова підтримка соціального підприємництва;
- підвищення рівня інноваційної активності малих підприємств, розвиток інтелектуального капіталу і соціальних компетенцій у цьому секторі.

Розвиток малого бізнесу — важливе завдання державної економічної політики. У сучасних умовах стан сектору МБ в Україні загалом є незадовільним і не відповідає цілям реформування національної економіки. Держава повинна надавати реальну

підтримку малому бізнесу, у тому числі за рядом нових напрямів, що дозволить забезпечити сталий розвиток сектору.

Література

1. *Habiby A. S.* Les entrepreneurs du XXI-e siecle: Un changement qualitative / A. S. Habiby, D. M. Coyle // Problemes econ. — Paris, 2011. — No 3026. – P. 28–34.
2. Eliasson G. An entrepreneurial economist on the economics of entrepreneurship / G. Eliasson, M. Henrekson, W. J. Baumol // Small business economics. — Dordrecht etc., 2004. — Vol. 23. — No 1. — P. 1–7.
4. *Isenberg D. J.* How to start an entrepreneurial revolution / D. J. Isenberg // Harvard business rev. — Boston, 2010. — Vol. 88. — No 6. — P. 41–50.
5. 1 малих підприємств (статистичне оцінювання впливу на економічне зростання та конкурентоспроможність країни): монографія / [І. Г. Манцуров, С. С. Ващаєв, С. Г. Дрига та ін.]; за наук. ред. І. Г. Манцурова. — К.: КНЕУ, 2009. — 181 с.
6. *Березянко Т. В.* Актуальні напрями державної підтримки малих підприємств у процесі подолання наслідків кризи / Т. В. Березянко // Інвестиції: практика та досвід. — 2012. — № 10. — С. 34–36.
7. *Бутенко А.* Державна підтримка підприємницького сектору України: досвід і проблеми / А. Бутенко // Економіка України. — 2012. — № 5. — С. 41–51.
8. *Умєров Р. Е.* Особливості розвитку малого підприємництва в Україні / Р. Е. Умєров // Актуальні проблеми економіки. — 2012. — № 10 (136). — С. 64–67.
9. *Шубін О. О.* Поняття та мотиви застосування механізму сталого розвитку підприємств малого бізнесу / О. О. Шубін // Торгівля і ринок України. — 2012. — Вип. 33. — С. 3–7.
10. *Офіційний* веб-портал Верховної Ради України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/

К. В. КОРСАК
д. філос. н., Інституту вищої освіти НАПН України

УКРАЇНСЬКА ІДЕЯ ДЛЯ XXI СТОЛІТТЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 285–288

Війни, як відомо, виграють не тільки на фронтах, але й у головах. Для другої складової нашої спільної перемоги може виявитись корисною авторський варіант "Української ідеї — XXI". Імпульсом до його створення були не тільки потреби Вітчизни, а й находження в останні роки й місяці безприкладної кількості наукових відкриттів і досягнень. Саме відсутність подібних фактів і надмірна поширеність різноманітних міфів стала тією причиною, що всі попередні варіанти не отримали всенародного визнання.

Очевидно, що успішна і креативна ***"Українська ідея — XXI"*** *є незамінним засобом об'єднання громадян задля формування нації та успішного вирішення завдання життєзабезпечення у сучасних швидкозмінних умовах глобалізованого світу. Вона може спиратися тільки на об'єктивну оцінку минулого й безпомилкове планування майбутнього.*

Об'єктивні дані про справжнє історичне коріння українців як одного з багатьох європейських народів-землеробів археологи, генетики й представники кількох інших наук розпочали накопичувати тільки в останні кілька років. Після завершення міжнародної програми "Геном-2000" й отримання повної розшифровки генів людини завдяки великому вдосконаленню вимірювальних приладів науковці розпочали успішно аналізувати мільйони викопних залишків з усіх музеїв і сховищ світу, встановлюючи генні особливості пращурів європейських та інших народів, датувати їх, досліджуючи одночасно мікроскопічні рештки зернин чи фрагменти речей буденного вжитку.

Основне їхнє досягнення можна сформулювати таким чином: приблизно 11–12 тисяч років тому першими у світі народи Близького Сходу перейшли від збиральництва і спорадичного полювання на доступну рухому здобич до продуктивного рільництва і скотарства. З цього моменту дуже прискорився цивілізаційний прогрес землеробів і стала наростали їх перевага над усіма іншими, що заклякли на неолітичній стадії.

Виключно точною є оцінка цієї "колиски" агроукраїноєвропейців американським науковцем-універсалом Дж. Даймондом: "Цей регіон виявився найдавнішим осередком цілої низки проривів, зокрема, місцем першої появи міст, письма, імперій і того, що ми називаємо лихом (або даром) цивілізації. Усі ці прориви своєю чергою спиралися на високу густоту населення, відкладені в запас харчові надлишки та утримання майстрів-нерільників, що стало можливим завдяки виникненню харчового виробництва у формі рільництва і тваринництва" (Зброя, мікроби і харч: Витоки нерівностей між народами. — К.: Ніка-Центр, 2009. — С. 132).

Відтак, ми маємо всі підстави пишатися досягненнями наших пращурів, але не слід називати себе "найкращими", адже всі європейські землеробські народи мають спільне коріння. Лідерство цієї території сформувалося не тому, що саме тут скуп-

чилися беручкі до праці й новаторства пра-українці, а через унікальне для суходолу поєднання сприятливих умов біологічного довкілля з виникненням для всього населення особливо гострої потреби якомога швидше віднайти нові засоби харчування та урятуватися від голодної смерті. Для цього вони одночасно розпочали вирощування зернових і гороху шляхом розкидання їх насіння на попередньо злегка підготовлений і захищений від небажаних "нахлібників" ґрунт й одомашнили дрібних копитних для отримання м'яса, молока і вовни. Для полегшення оранки, для транспорту і приведення у рух досить швидко винайдених млинів (велику кількість твердого зерна неможливо було подрібнити традиційними методами) наші пращури з невеликим запізненням одомашнили і великих близькосхідних копитних.

Вони отримали можливість різко підвищити народжуваність, адже стабільність перебування ліквідувала необхідність матерям нести на собі дітей і відмовлятися від народження наступних на період щонайменше 4–6 років. Діти стали великою цінністю, адже достаток родини розпочав залежати від кількості і сили робочих рук — витривалості чоловічої частини.

Підвищення кількості населення та обмеженість легкодоступних ґрунтів примусили наших пращурів розпочати повільний марш на Захід і Північ: молоді родини за допомогою старших займали сусідні орні землі й засновували нові поселення. Цей рух у бік сучасної Європи являв собою два потоки, що охопили невеличке у той час Чорне море. Сотні генетиків та інших науковців, як згадано вище, за останні 10–15 років відтворили багато деталей цього руху. Пра-українці та інші аграрії-європейці заснували поселення на всій континентальній частині Старого Світу. А гени кочівників з Азії не перетнули Дон, заполонивши Валдайську височину, північ, Урал, степи Калмикії й подальші північніші терени. Ніяких "росіян" ще не було.

На теренах України ці два потоки сформували дві споріднені, але все ж трохи відмінні культури — пра-черняхівську і пра-трипільську. Землероби скупчувалися у доволі великих селах, періодично змінюючи їх розташування під впливом вичерпання родючості ґрунту (використання органічних добрив було мінімальним). Значний розмір поселень й відмова від дрібнохутірського роздрібнення були зумовлені певною загрозою з боку тогочасних кочових азійських гуртів, від яких наші пращури не мали природного захисту (гір, морів чи непрохідних лісів). На щастя, вона була незначною, оскільки ці гурти мали у своєму розпорядженні тільки овець і кіз та жодного серйозного озброєння, що переважало б коси і ціпи рільників.

Ситуація, на жаль, різко змінилася й загострилася після чергового грандіозного досягнення пра-українців, що полягало в одомашненні тарпанів — швидких і потужних степових коней, табуни яких пересувалися в таврійських та інших степах. Дж. Даймонд відзначає це як особливо вагоме досягнення мешканців українських земель, адже ніхто й ніде не зробив подібного, хоч історія знає десятки спроб. Праукраїнці отримали для швидкого верхового пересування, транспорту вантажів на легких возах та оранки витривалих тварин, що харчувалися самотужки і не вимагали особливого догляду. На превеликий жаль, вони не спромоглися вберегти своє багатство від зазіхань кочівників-степовиків. Вкравши табунець-другий, ті виростили тисячі й десятки тисяч тварин, що одразу перетворило їх у страшну загрозу для пра-українців, зумовило тривалий період під назвою "переселення народів" зі швидким переміщенням на тисячі кілометрів, значно урізноманітнило генетичну мапу сучасної Європи.

Тут ми вимушені скоротити до пари фраз опис дій пра-українців в умовах загроз кінних хмар степовиків: 1) наші пращури вимушено змістилися на північ

у зону лісів і заселили увесь майбутній шлях "із варяг у греки"; 2) утвердилися у Прикарпатті й успішно згуртувалися для відсічі навалам ворогів, зокрема й татаро-монгольським набігам; 3) спробували спорудити "Змійові вали", але вони виявилися не надто ефективними; 4) ймовірно, використовували таємні печери на одну родину, де могли перечекати тиждень (за цей час коні нападників устигали винищити всю траву, що примушувало ворогів швидко рухатися в інше місце, полишивши пра-українців у спокої). Висловлюємо припущення, що сучасними інструментами можна виявити тисячі решток подібних печер у верхній частині схилів широких степових балок...

Не будемо деталізувати внесок пра-українців у винайдення металургії міді і бронзи, їх участь у поширенні заліза. Важливішим є аналіз авторської гіпотези 1972 року щодо появи російської мови і великоросів. Студенти-старшокурсники запропонували перейти у викладанні спецкурсу з теоретичної фізики з української мови на російську, стверджуючи, що вона значно "розвиненіша". Це стало приводом для серйозного аналізу, що складався з двох частин.

У першій на основі співставлення кількох мов усі дійшли згоди щодо надмірної багатозначності іменників у російській мові, а студенти визнали, що тему "кохання" неможливо адекватно відтворити на "могучем языке".

У другій студенти визнали логічним таке припущення: дружини чернігівського й новгород-сіверського князів, які програли суперництво за Київ та володіння шляхом "з варяг у греки", рятуючи життя, обрали шлях блискавичної втечі на північний схід, де на Валдайській височині винищили всіх місцевих чоловіків і за вимушеною участю жінок стали множити чисельність майбутніх "великоросів" (стають зрозумілими також історичні корені найвідомішої російської формули стосунків чоловіка і жінки: "Если бьет, значит любит"). Наукове підтвердження цієї гіпотези через 30 років здійснила Російська академія наук. Виявилося, що приблизно половина генів великоросів має слов'янське, 40 % — угро-фінське походження, а подальший внесок зробили татари (але не монголи!) й частина розвинених народів Європи. Зауважимо — ці дані керівники Росії швидко перевели у розряд "для службового використання". У даний момент там поширюється міф про те, що всі росіяни походять від вікінгів, що спорудили спершу Стару Ладогу, а пізніше "все інше, включаючи й Київ".

Та повернення українцям знань про свою правдиву історію є лише частиною тієї продуктивної ідеї, що потрібна нам у XXI ст. Для безпеки і високої якості життя ми маємо побудувати національну економіку на цілком нових виробничих засадах, зберігаючи з минулого тільки те, що може виявитися придатним у наступні роки.

З прискіпливого аналізу того, що ми маємо у даний момент, випливає аж надто невтішний висновок — Україна не має ні часу, ні ресурсів, ні спроможності "розштовхати" інших учасників відкритого світового ринку й випередити їх у добробуті на основі традиційних виробництв. Ми не можемо діяти так, як учинили (по черзі) у другій половині XX ст. Німеччина, Фінляндія, Японія, Південна Корея, Сінгапур, Малайзія, Бразилія, урешті — Китай після 1980-го року. Нам потрібний інший шлях.

Засоби для цього "українського шляху" забезпечили наукові відкриття останніх місяців. Так трапилося, що вони надійшли саме в момент нашої найвищої потреби у зміні енергетики, виробництва, всієї економіки і суспільства. У центрі цих відкриттів — перовськітні (формула $CaTiO_3$) павутинної товщини *сонячні фотоелементи*, що у сотні разів дешевші від товстих і незручних кремнієвих, перші тонкі *плівкові акумулятори* з високою концентрацією енергії та перспективи швидкого *вдосконалення реплікаторів* (більш відомі як "3D-принтери") з весни 2014 року.

Вказане без надмірних труднощів цілком спроможна виготовляти сучасна промисловість України. За кілька років ми назавжди відмовимося від нафти, газу і вугілля, перейдемо на вдосконалений електротранспорт, поступово закриємо не тільки ТЕС, але й АЕС.

Зміни, звичайно, будуть грандіозні, адже цілковито зникне наявна екологічно шкідлива енергетика й надійде майже безкоштовна "сонячна". Кожна родина з легкістю побудує собі помешкання бажаного розміру і конструкції шляхом поєднання перовськітних фотоплівок і принтерів з лазерами, що перетворять глину чи пісок у пористі, міцні й теплонепроникні будівельні елементи.

Та обмежимося тільки цим начерком економічно-будівельної частини Української ідеї для XXI ст., зауваживши тільки те, що науково-технологічний прогрес не припиниться, а тому виникнуть інші несподівані перспективи (ось чергові "прожекторні" терміни з майбутнього: спінтроніка, "гаряча" надпровідність, квантові машини та ін.).

P. S. Для успішного аналізу сучасного світоглядного стану майже усіх росіян цілковито необхідним є звернення до відкриттів етологів-нобеліантів, що пояснюють неминучість падіння цілого народу у прірву ненависті до тих, кого вони вважали "нашими". Закони етології дають змогу зрозуміти, коли уявлення людини про свою спроможність "міркувати" частково правильні, а коли "міркування" узагалі не є мисленням, а становить собою автоматичне і цілковито бездумне виконання генетичних за основою законів Природи.

Д. Г. ЮНИК
докт. пед. н., доц. УАІМВЛ МАУП

ЗАВАДОСТІЙКІСТЬ УПРАВЛІНЦІВ ПЕРСОНАЛОМ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АСПЕКТ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 289–292

Розвиток інформаційно-комп'ютерної цивілізації на межі XX–XXI століть, стрімкі та кардинальні зміни в суспільстві потребують креативної особистості, здатної сприймати інновації, а також швидко змінюватися. Значна роль у становленні такої особистості відводиться професійній освіті. Процес підготовки майбутніх фахівців до управління персоналом привертав увагу багатьох поколінь визначних педагогів та науковців. Зокрема, досить гостро постала проблема цілеспрямованого розвитку завадостійкості, яку слід трактувати як не вроджену, а набуту інтегральну властивість особистості, що гарантує оптимальну взаємодію управлінців із зовнішнім середовищем в умовах негативного впливу різноманітних стресорів завдяки збереженню психофізіологічної стійкості без включення резервних сил організму.

У процесі управління персоналом лише теоретично можна представити наявність такої ситуації, за якої прийняття необхідних рішень не потребувало б їх корекції для досягнення мети. Заздалегідь неможливо абсолютно погодити сформовану програму техніко-тактичних дій зі всім комплексом реальних умов управлінської діяльності. Компенсацією неузгодженості між уявленою моделлю такої програми і сигналами її реалізації виступає завадостійкість управлінців персоналом. Недостатня сформованість цієї властивості призводить до послаблення їх контролю за показниками діяльності, тимчасового відхилення від них уваги, неадекватної оцінки отриманої інформації тощо.

Завадостійкість як особистісна властивість управлінців персоналом є складником психологічної готовності до діяльності в екстремальних умовах. Їй належить вирішальне значення в детермінації негативного впливу факторів на злагодженість прийняття рішень. У кінці XX — на початку XXI століть проблема завадостійкості суб'єктів досліджувалася в аспектах:

- загальної фізіологічної стійкості [В. Генковська, В. Денисов, П. Сімонов та ін.];
- психологічної стійкості [О. Баранов, Л. Китаєв-Смик, К. Осетров та ін.];
- емоційної стійкості [В. Небиліцин, Я. Рейковський, Н. Сміт та ін.];
- емоційно-вольової стійкості [М. Дьяченко, В. Мільман, А. Мірошин та ін.].

Загальна фізіологічна стійкість характеризується як система особливої організації фізіологічної сфери особистості, що забезпечує її максимально ефективне функціонування в будь-яких умовах діяльності. Вона проявляється у двох аспектах: в результатах діяльності при взаємодії з зовнішнім середовищем; в організації внутрішньої структури процесуальної системи. Їй властивий активний характер в чиненні опору внутрішнім чи зовнішнім перешкодам. Загальна фізіологічна стійкість суб'єктів спрямовується не лише на утримання беззмінного відповідного ста-

ну, а й на збереження послідовних процесів загалом. Саме тому з позицій системно-структурного підходу цій властивості особистості притаманна інваріантність, котра простежується у спроможності одночасно утримувати власну організацію при саморусі та саморозвиткові. За умови надмірного короткострокового чи одноразового впливу зовнішніх або внутрішніх перешкод на перебіг функціонування такої системи загальна фізіологічна стійкість виявляється у швидкості поновлення втраченого стану, а при тривалому чи багаторазовому впливі — у видозміненні цього стану зі збереженням основних внутрішніх взаємозв'язків між елементами її структури. Нестійкість фізіологічної сфери ідентифікується як за результатами діяльності, так і завдяки аналізу інформаційних процесів, їх порушень у психологічній та фізіологічній сферах особистості.

Психологічна стійкість суб'єктів характеризується спроможністю їх психіки протистояти негативним впливам будь-яких перешкод. Вона детермінується складністю завдань. У тій чи іншій ситуації ускладнені завдання умовно розподіляються на три види незалежно від того, що їх рівень є індивідуальним для кожної особистості.

Перший вид складності завдань пов'язується із застосуванням раніше сформованих стереотипних рішень. Рівень їх складності визначається кількістю елементів одного стереотипного рішення, ступенем їх схожості, існуючими взаємозв'язками та вимогливістю до точності реалізації. Чим більше елементів містить у собі одне стереотипне рішення, тим складнішим для суб'єктів стає завдання. Ледь помітна відмінність навіть одного з її елементів ускладнює процес безпомилкової швидкої реалізації стереотипних умінь чи навичок як у звичних, так і в емоціогенних умовах управлінської діяльності. Реалізація якісно засвоєної інформації, як правило, менше піддається дезорганізаційному впливу зовнішніх стресорів, якщо рівень збудження не перевищує індивідуальну порогову величину. За надзвичайної вимогливості до точності реалізації стереотипних рішень багаторазові вказівки дають позитивний ефект лише в тих випадках, коли з кожним повторенням операції здійснюються одним і тим же способом. Видозмінення способів призводить до їх руйнації. Однак, процес реалізації стереотипних рішень, які потребують варіативності, гнучкості та модифікації, ускладнюється встановленням жорсткого стереотипу способів виконання необхідних операцій.

Другий вид складності завдань пов'язується з нестатичними умовами управлінської діяльності, які зобов'язують керівників персоналу здійснювати координацію виконання поставлених завдань. Рівень їх складності визначається: кількістю координованих елементів та їх різноманітністю; важкістю координації; часовим лімітом.

Третій вид складності завдань вимагає від управлінців персоналом творчої активності та пошуку нових оригінальних рішень. Рівень їх складності залежить від непередбачених змін зовнішніх обставин та появи нових перешкод при виконанні поставлених завдань. Крім того, управлінська діяльність ускладнюється з ростом кількості опосередкованих, абстрактних і складних роздумів, необхідних для вирішення таких завдань.

Емоційна стійкість особистості у психологічній науці кінця XX — початку XXI століть досліджувалася в напрямах:

- цілісної функціональної системи емоційної саморегуляції напруженої й одночасно продуктивної діяльності;
- стабільної спрямованості емоційних переживань на позитивне вирішення поставлених завдань;
- єдності енергетичних та інформаційних характеристик психічних процесів.

Відповідно до першого вищеозначеного напряму розгляду емоційної стійкості, означена властивість особистості характеризується цілісністю функціональної системи в досягненні певного ступеня корекції її емоційних станів. Основними ознаками емоційної стійкості є наявність сформованої саморегуляції, що забезпечує оптимальну поведінку, оптимальний стан психічного здоров'я та оптимальний перебіг професійної діяльності в напружених умовах.

Згідно з другим вищеозначеним напрямом розгляду емоційної стійкості особистості, ця властивість розглядається з позицій знаку та інтенсивності емоцій. Максимізація позитивного і мінімізація їх негативного впливу на результативність діяльності є вирішальною детермінантою прояву емоційної стійкості індивідів. Інтерпретація сутності емоційної стійкості суб'єктів зводиться до їх здатності регулювати власні емоційні стани або до властивості організму бути емоційно стабільним, тобто мати незначні зрушення у величинах, які характеризують емоційні реакції у звичних та емоціогенних умовах діяльності. Відповідно до цього підходу, виокремлюється два різних поняття: "стійкість емоцій" і "емоційна стійкість". Перше означає статичність відчуття емоцій певного знаку й модальності, а друге — здатність управляти власними емоціями для збереження високої працездатності без зайвого напруження в емоціогенних умовах.

Третій напрямок розгляду емоційної стійкості суб'єктів базується на єдності енергетичних та інформаційних характеристик їх психічних процесів. Енергетичні характеристики психічних процесів пов'язуються з природженими властивостями темпераменту (збудженням, гальмуванням, рухливістю й лабільністю нервових процесів, рівнем тривожності чи невротизму), а інформаційні — з регулятивними механізмами самоконтролю.

Втім, незалежно від наявності різних методологічних платформ у розгляді емоційної стійкості суб'єктів, експериментально доведено, що лише завдяки спонукальній та гальмівній функціям вольової регуляції підсилюється, зберігається чи стримується її інтенсивність. Врахування вольового компонента в психологічній системі керуючих механізмів емоційної стійкості розширило розуміння її сутності. Таким чином, у науці виокремилось поняття "емоційно-вольова стійкість", де емоції, воля, інтелектуальні та мотиваційні компоненти розглядаються як єдині взаємопов'язані між собою ланки цілісного процесу її саморегуляції.

Завадостійкість управлінців персоналом створюється адаптацією до впливу короткострокових та тривалих стресорів (невдачі в аналогічних або наближених умовах діяльності; відчуття страху; відвернення уваги від процесу діяльності; швидкості прийняття рішень; неприємних фізичних відчуттів; боротьби; довгострокової роботи тощо) на діяльність в емоціогенних умовах і саморегуляцією їх психофізіологічної сфери. Емоції, виконуючи функції відображення не об'єктивних явищ, а суб'єктивних відношень до них, приймають участь у саморегуляції психофізіологічної сфери управлінців персоналом, тобто аналогічно до вольових зусиль виступають регулятором їх завадостійкості.

Завадостійкість управлінців персоналом залежить від розвитку їх інтелекту та рівня інформованості. Чим вище їх інтелектуальний рівень, тим менше затрачується зусиль на утримання оптимального психологічного стану в емоціогенних умовах, оскільки: розумовим "втручанням" у процеси саморегуляції підвищується стійкість до дії стресорів; знання та інформованість знімають надмірне хвилювання завдяки усуненню "дефіциту інформації".

Завадостійкість управлінців персоналом створюється адаптацією до дії внутрішніх та зовнішніх факторів і саморегуляцією їх психофізіологічної сфери. У процесі

адаптації до емоціогенних умов діяльності простежуються три варіанти взаємодії організму з зовнішнім середовищем, а саме:

1) "зверхність" управлінців персоналом над середовищем, яка забезпечує оптимальне функціонування їх біосистем;
2) домінування рівноваги між управлінцями персоналом і середовищем, яка призводить до збереження оптимального стану на когнітивно-фізіологічному рівні;
3) "зверхність" середовища над управлінцями персоналом, що викликає надмірну емоційну напругу або пригніченість і дезорганізовує злагодженість прийняття необхідних рішень.

Вищевикладена інформація надає підстави окреслити чотири перспективних напрями розвитку завадостійкості фахівців для успішного управління персоналом, зокрема:

1) уникнення дезорганізуючого впливу стресорів на перебіг діяльності;
2) нівелювання зайвої дії стресорів;
3) психофізіологічну витримку, яка забезпечує адекватну реакцію організму на зайву дію навіть сильних, раптових і тривалих стресорів;
4) чинення опору діючим стресорам.

Література

1. *Китаев-Смык Л. А.* Психология стресса / Леонид Александрович Китаев-Смык. — М.: Наука, 1983. — 367 с.
2. *Симонов П. В.* Эмоциональный мозг / Павел Васильевич Симонов. — М.: Наука, 1981. — 214, [1] с.
3. *Смит Н.* Современные системы психологии: история, постулаты, практика / Ноэль Смит [пер. с англ. А. А. Алексеева]. — СПб.-М.: Прайм-Еврознак, 2003. — 382 с.

В. М. КОЛПАКОВ
к. воен. н., проф. МКА, УРІМБ МАУП

НЕКОТОРЫЕ ПОНЯТИЙНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 293–297

“Исследование наряду с другими деятельностями направлено на создание аппарата понятий, который бы обеспечивал правильное представление мира, необходимое для практической деятельности. Для того чтобы мы могли практиковать, т. е. чтобы у нас были грамотные педагоги, психиатры, инженеры, умеющие видеть и действовать, нужно в процессе обучения их в школе и вузе начинять их головы правильными понятиями. Если у них будут правильные понятия, они будут уметь действовать и разбираться в ситуации. Работа по образованию понятий не может осуществляться в процессе практической деятельности... Никакая деятельность — производственная, практическая, жизненная — не приводит к изменению понятий и развитию людей. Развивается только производственная деятельность, причем, всегда — и это показано гигантской историей — она развивается за счет того, что повышение производительности труда дает возможность все большее и большее число людей выделять на исследование, т. е. специальное развитие понятий. Те же, кто производит, понятий не развивают. Для того чтобы развивалось производство, нужно менять и трансформировать понятия, и делать это непрерывно. И тот, кто развивает и трансформирует понятия — та страна, тот народ, то государство, — тот и выигрывает историческое соревнование” [19, с. 5].

1. Проблема методологических подходов в системе образования

Каждая наука познает мир через знания своего объекта исследования. Сегодня подавляющее большинство исследователей во всех областях науки предпочитают работать только в рамках своих научных предметов и на представителей других дисциплин смотрят как на ”чужаков”, которых следует опасаться и держать на разумном расстоянии, чтобы оградить свои научные предметы от ”загрязнения” и вульгаризации [18]. Наука вообще в последние десятилетия в результате такой специализации и концентрации на своем предмете сделала рывок в познании определенной области реальной действительности, но утратила целостность. Современные психологи знают только психологию человека, физиологи — только его физиологию и т. д. Это естественно, но до тех пор, пока не возникает вопрос о человеке как биосоциальной и духовной системе, органично “встроенной” в биосферу (ноосферу) земли. Объяснить это можно исходя из того, что в современной науке используется натуралистический подход, суть которого в дифференциации предметов исследования. Следствием этого подхода является то, что в каждой области знания существует своя методология, свои методы исследования, но когда требуется исследовать деятельность, то этот подход не позволяет это сделать и рекомендуется

системодеятельностный [18]. Однако здесь возникает затруднение, что понимается под системой, под деятельностью. Система (по Л. Берталанфи), как все знают, — это взаимодействие элементов целостности, а по П. Анохину взаимосодействие этих элиментов [1]. Согласитесь, принципиальная разница. Особенность скрывается и за понятием — деятельность. Деятельность связана с понятием "рефлексия". Это фиксируется всеми философами, психологами, методологами и т. п. Если анализировать понятие "рефлексия", то мы придем к выводу, сделанному еще Т. де Шарденом — это феномен, свойственный только человеку [17].

Обобщая мнения различных специалистов мы пришли к выводу, что рефлексия — это интегральный механизм высшей психики, связанный с механизмом сознания, самосознания, самоопределения, воли и т. п. человека. Следовательно, без рефлексии нет человека. Это подтверждается последними исследованиями В. Лефевра, В. Лепского, О. Анисимова и др. Это позволило С. Кара — Мурза объяснить одну из причин развала СССР — у людей были отключены рефлексивные процессы [10], а у интелигенции потерян разум [11].

Для решения этой понятийной проблемы и развития этих понятий необходима совместная деятельность различных специалистов, развитие форм междисциплинарной коммуникации и комплексного полипредметного мышления. Сегодня вполне обоснованно мнение, что человеку необходимо мышление, которое придет на смену научному и философскому, т. е. методологическое мышление [2–3; 7; 18; 19].

Но в нашей системе образования мышлению не учат, как утверждают ряд ученых [2, 3, 7, 18] и показывают наши исследования [12].

Однако решению этих задач не способствует имеющаяся проблема в методологии науки. В начале прошлого века, как утверждается рядом специалистов, произошла замена гносеологии эпистемологией [14, с. 4], что квалифицировано Фейербендом, как "эпистемологический анархизм" [15].

Методология науки перестала исследовать основную проблему гносеологии, проблему соотнесения знаний и действительности, и переключилась на анализ системы знаний. Гносеология перестала заниматься проблемой истинности знаний, а эпистемология сегодня исследует лишь структуру знаний. Это оторвало науку от действительности. Наука перестала заниматься адекватностью научных знаний реальным явлениям [14, с. 4] и превратилась в элемент дезинформации.

2. Проблема "методологического сервеса" в системе образования

Методологический сервес неодходим для решения проблемы сложившейся в современной педагогике и управленческой практике. Суть проблемы кроется в несоответствии "знаниевой парадигмы" требованиям времени. На рис. 1. показано, что образование в ВУЗе дает знания, которые выпускники не готовы применить на практике. То есть получая знания в виде понятий, концептов, теорий и т. п. значительная часть обучающихся не знает, что с ними делать. Методологический сервис должен таким людям превратить эти знания в инструкции, методы, технологии и т. п. Исследования показывают, о наличии проблемы в подготовке специалистов системы образования — они не владеют понятийным (методологическим) мышлением, необходимым для ее решения[2, 4, 8, 16]. Этим частично объясняется, фиксируемые факты "плохого" отношения студентов к своему образованию в Вузе. Их не учат тому, что "необходимо на войне". Методологический сервис — это деятельность преподавателей, имеющих методологическую подготовку по превращение знаний (концептов, теорий, понятий) в практикозначимые

документы: методики, методички, программы, технологии и т. л. Это деятельность по обслуживанию процессов деятельности — преподавательсной, производственной, управленческой и т. л.

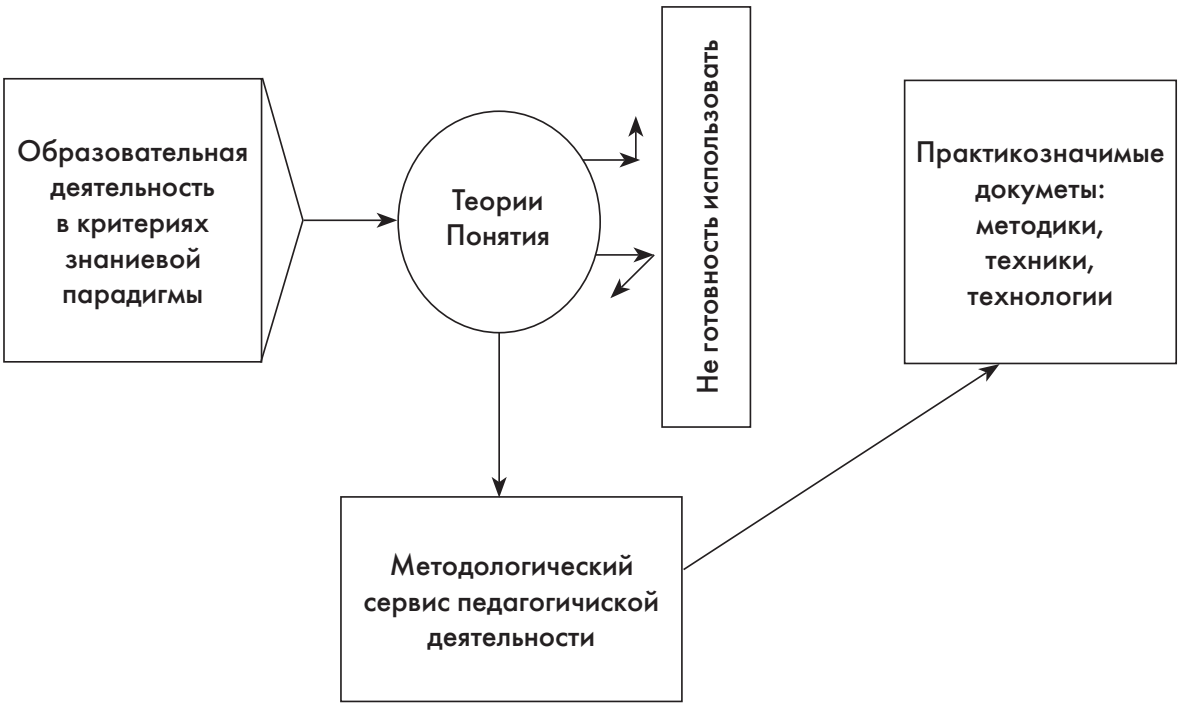

Рис. 1. **Методологический сервис педагогичиской деятельности системы образования**

3. Рассудочность и разумность мышления

Особенностью мышления является то, человек может мыслить с позиций разума и рассудка. Это характеризует культуру его мышления и имеет принципиальную значимость не только для его жизни, но и человеческой цивилизации в целом. Проблема проясняется уже в понимании разума и рассудка. В словарях украинского, российского и белорусского языков не существует различия в понимании между разумом и рассудком.

Наиболее детальную разработку представлений о двух уровнях мыслительной деятельности в понятиях разума и рассудка было получено в немецкой классической философии — в первую очередь у И. Канта и Г. Гегеля. Согласно И. Канту, “всякое наше знание начинается с чувств, переходит затем к рассудку и заканчивается в разуме” [9, с. 340]. Г. Гегель исходя из ценности не рассудочного, а разумного мышления столкнулся с проблемной ситуацией в логике и разработал свою версию логики [3, с. 52; 5]. Он пришел к выводу, что “в любой науке содержание существенно связано с формой”, что научное (теоретическое) знание, как продукт соответствующего мышления, зависит от способа организации мышления. Выполненные нами исследования методом игромоделирования показывают, что современная образовательная парадигма имеет рассудочную основу, характерную для ”Запада”, прежде всего для Европы и ее ”наследника” США. Если согласится, что современная образовательная система рассудочная, то следовательно, она не соответствует требованиям законов бытия, разума. Это объясняет порождение многие противоречий в цивилизованном настоящем “западного” мира.

Выводы

На сегодня накопленного знания вполне достаточно чтобы использовать их в системе образования, однако при переходе к вопросам формирования мыслительных способностей обучаемых, обнаруживается много проблем. Они касаются и степени полноты знаний, используемых в качестве основы для мыслительных действий обучаемого, и трудоемкости организующих воздействий со стороны обучающего, и самих технологий формирования и развития мышления и т. п. А между тем практика мышления в сферах профессиональной деятельности, сложность процессов мышления возрастает. Соотношение между знанием о мышлении и проектным его выражением дает основания делать выводы о недостаточной освоенности всех этих наработок в практике обучения мышлению, понимания механизма мышления. В наибольшей степени это касается "стратегического мышления". Еще в древности признавалось, что в своем мышлении стратег, правитель должны опираться на высшие представления о бытии, о сути управления

Методологическое различие между подходами к объекту исследования проявляется в различии способов онтологического видения и представления мира, средств и методов мыслительной деятельности. Применительно к теории— это различные технологии в подходе к принятию решений в процессе деятельности.

Современные идеи о статусе методологического мышления связаны с кризисом основ классического естествознания, проявившемся еще в начале XX в. Для преодоления кризиса, необходим пересмотр подходов к развитию науки, норм познания и способов научной деятельности. Г. Гегель утонченно показал, как слабости рассудка, так и сильные стороны разума. Если сохранить потенциал рассудочного и вовлечь потенциал разумного подходов, то появляется общая линия процесса развития в управлении, аналитике и педагогическом обеспечении развития человека, групп, сообществ, страны.

Литература

1. *Анохин П. К.* Теория функциональных систем. — Успехи физиологических наук. — 1970. — Т. 1. — № 1. — С. 19–54.
2. *Анисимов О. С.* Новое управленческое мышление: сущность и пути формирования / О. С. Анисимов. — М.: Экономика, 1991. — 352 с.
3. *Анисимов О. С.* Гегель: мышление и развитие (путь к культуре мышления) / О. С. Анисимов. — М., 2000. — 800 с.
4. *Выготский Л. С.* Собрание сочинений: В 6-ти т. 2. Проблемы общей психологии / Под. ред. В. В. Довыдова. — М.: Педагогика,1982. — 504 с.
5. *Гегель Г. В.* Наука логики. — Энциклопедия философских наук. — Т. 1. — М.: Мысль, 1974. — 471 с.
6. *Гершунский Б. С.* Философия образования для 21 века (в поисках практико-ориентированных концепций) — М.: Изд-во "Совершенство", 1998. — 608 с.
7. *Громыко Ю. В.* Мыследеятельность: курс лекций. — В 3-х кн: Кн. 1 Введение в теорию мышления и деятельности. — М.: Пушкинский институт, 2005. — 384 с.
8. *Давыдов В. В., Лазарев В. С, Неверкович В. С.* К проблеме совершеннствования методов подготовки руководителей // Психологический журнал. — 1989 — Т. 10, № 1. — С. 32–41.
9. *Кант И.* Критика способности суждения // Его же. Сочинения в 6 т. — Т. 5. — М.: Мысль, 1966. — 564 с.

10. *Кара-Мурза С. Г.* Манипуляция сознанием. — М.: Алгоритм, 2000. — 688 с.
11. *Кара-Мурза С. Г.* Потерянный разум. — М.: Эксмо; Алгоритм, 2007. — 736 с.
12. *Колпаков В. М.* Концептуально — технологические основы развития стратегического мышления / Вісник післядипломної освіти: зб. наук. пр. / Ун-т менедж. освіти НАПН України. — К.: Атопол, 2014. — С. 62–76.
13. *Лефевр В. А., Адамс-Веббер Дж.* Функции быстрой рефлексии в биполярном выборе // Рефлексивные процессы и управление № 1, 2001, июль-декабрь. — Т. 1. — 133 с.
14. *Малиновский Л. Г.* Модельно-конструктивное мышление / Л. Г. Малиновский; Ин-т проблем передачи информации. — М.: Наука, 2003. — 656 с.
15. *Никифоров А. Л.* Философия науки: история и методология. — М.: Дом интеллектуальной книги, 1998. — 276 с.
16. *Розин В. М.* Методология: становление и современное состояние: Учебное пособие. — М.: Москов. псих. институт, 2005. — 414 с.
17. *Шарден де Пьер Тейяр.* Феномен человека. — М.: Наука, 1987. — 240 с.
18. *Щедровицкий Г. П.* Избранные труды. — М.: Шк. Культ. Полит., 1995. — 751 с.
19. *Щедровицкий Г. П.* Психология и методология. — Т. 2. — Вып. 1. — М.: Путь, 2004. — 368 с.

Л. В. БІРДУС
к. сільськогосп. н., проф. МКА, УРІМБ МАУП

СИСТЕМНІ РЕФОРМИ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 298–301

Як відомо, набув чинності новий закон України “Про вищу освіту”, прийнятий парламентом два місяці тому. Зміни, запущені цим законом, стали найпомітнішою системною реформою в Україні.

Однією з базових цінностей закону ”Про вищу освіту” став конституційний принцип рівності форм власності, що знайшло відображення у можливості приватних вищих навчальних закладів претендувати на державне замовлення.

Якість освіти контролюватиме незалежний орган. Значна частина повноважень Міністерства освіти і науки перейде до Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. 25 членів цього колегіального органу обиратимуться на три роки. 13 з них представлятимуть виші (9 — державні, 3 — приватні і 1 — комунальні), 5 — галузеві академії наук, 3 — об’єднання роботодавців, по 2 — Національну академію наук та органи студентського самоврядування. До складу агентства не можуть належати керівники вишів чи Академії наук та їх заступники, бути членом цього органу можна буде не більше двох строків. Нацагентство контролюватиме якість освіти у вишах, формуватиме перелік спеціальностей, розроблятиме стандарти вищої освіти, акредитуватиме спеціальності, навчальні програми, спеціалізовані вчені ради та установи оцінювання якості. Агентство визначить критерії оцінювання якості освіти, які дозволять сформувати рейтинг вищих навчальних закладів. Відтепер кожний навчальний заклад буде змушений доводити, що він дає справді якісні знання. Підсумки оцінювання якості освіти за кожною спеціальністю будуть дійсні п’ять років, після чого виш може знову пройти акредитацію або втратити право навчати за цією спеціальністю. Перший склад агентства повинен бути обраний уже до кінця 2014 року. Статут нового органу мусить затвердити уряд, який також призначить із числа членів агентства його голову та заступника.

Кожний вищий навчальний заклад отримав право впроваджувати власні освітні та наукові програми. Також саме навчальні заклади тепер остаточно присуджуватимуть учені ступені. Нацагентство лише акредитуватиме спеціалізовані вчені ради й розглядатиме апеляції на їх рішення. Виші самостійно вирішуватимуть, чи визнавати іноземні дипломи та ступені під час прийому на навчання і роботу. Навчальні заклади зможуть видавати як власні, так і державні дипломи. Ректорів і деканів обиратимуть строком на п’ять років на прямих виборах викладацькі колективи, а також студенти, частина голосів яких збільшується до 15 %. Міністерство не зможе більше нав’язувати вишам ректорів і мусить укласти контракт із тим керівником, який отримав на виборах понад 50 % голосів.

Вищі навчальні заклади отримали фінансову та господарську автономію. Вони можуть відкривати власні рахунки, отримувати кредити, розпоряджатись майном і

землею. Вони зможуть засновувати наукові парки та підприємства, що займаються наукою чи інноваціями. Навчальний заклад вільно розпоряджатиметься власними доходами, у т. ч. платою за навчання, яка не може вилучатись у державний чи місцеві бюджети. Кожний виш зможе засновувати сталий фонд і користуватись пасивними доходами з нього, перераховувати кошти за кордон для участі в наукових та освітніх асоціаціях.

Значно зросте роль органів студентського самоврядування, що вільно формуватимуться самими студентами. Ці органи захищатимуть права та інтереси студентів, вноситимуть пропозиції до навчальних планів, отримають значний вплив (15 % голосів) при обранні ректорів і деканів, право на оголошення акцій протесту, а також отримають 0,5 % від фінансових надходжень вишу.

Кожний вищий навчальний заклад зобов'язаний працювати прозоро — публікувати на власному сайті документи про свої фінанси, майно, у т. ч. кошториси, звіти про їх виконання, розподіл зарплат тощо. Вищі навчальні заклади також зобов'язані оприлюднювати в Інтернеті підсумки щорічного внутрішнього моніторингу якості освіти. За допомогою єдиних державних реєстрів можна буде отримати інформацію про перелік спеціальностей, видані дипломи, захищені наукові роботи чи сертифікати ЗНО.

Ректори, декани, завідувачі кафедр будуть обиратись на свої посади на п'ять років і не зможуть їх обіймати більше ніж двічі. Забороняється суміщати адміністративні посади (наприклад, проректора чи декана й завкафедрою).

В Україні буде п'ять освітньо-кваліфікаційних рівнів: молодший бакалавр; бакалавр; магістр; доктор філософії; доктор наук. Ступінь "спеціаліста" буде скасовано. Отримання ступеня бакалавра означатиме здобуття повної вищої освіти. Останній набір на "спеціалістів" і "молодших спеціалістів" відбудеться у 2016 році. Усі, хто вже отримав ступінь спеціаліста, автоматично будуть прирівняні до магістрів. Так само зникає поняття "кандидат наук", і всі, хто засвоїть відповідно освітньо-наукову програму й публічно захистить дисертацію, стануть докторами філософії. Усі нинішні кандидати наук за власним бажанням зможуть отримати диплом доктора філософії. Ступені бакалавра, магістра та доктора філософії (PhD) відповідають прийнятій у більшості країн Європи класифікації, що полегшить академічну мобільність українських студентів і науковців.

В Україні більше не буде так званих "рівнів акредитації" вищих навчальних закладів. Натомість будуть чотири типи вишів: університети (універсальні навчальні заклади); інститути та академії (галузеві навчальні заклади) й коледжі (де готують спеціалістів до рівня молодшого бакалавра чи бакалавра).

Наукові роботи та відгуки опонентів перед захистом будуть розміщуватись на сайтах вишів. Сам захист буде відкритим, при чому кожний присутній зможе вільно робити аудіо- чи відеозапис. Санкції за плагіат жорсткі: науковець позбавляється ступеня, його науковий консультант, опоненти та голова спеціалізованої ради — права брати участь у таких радах на два роки, а навчальний заклад — упродовж двох років створювати такі ради. Крім того, кожний ВНЗ мусить запровадити внутрішній контроль плагіату серед викладачів і студентів.

Із 2015 року навантаження на викладача на одну ставку зменшується з 900 до 600 годин. При цьому штат викладачів не змінюється. Це дасть викладачам більше часу на науку, а також зменшить кількість штучних дисциплін, які запроваджувалися для "наповнення годин". Зменшується й навантаження на студентів: один кредит дорівнює 30 годинам замість 36-ти.

Запроваджується передбачена Болонською системою кредитно-модульна система вимірювання навчального навантаження. Воно вимірюватиметься тепер не в годинах, а у кредитах. Бакалавр має набрати 180–240 кредитів, магістр 90–120 і т. д. Додаток до диплома європейського зразка буде містити дані про оцінки і кількість кредитів з кожного предмету. Це дозволить стикувати українські виші не тільки між собою, а й з закордонними навчальними закладами. Студенти і викладачі зможуть захищатися, продовжувати навчання чи роботу в будь-якому виші не тільки України, а й усієї Європи. Студенти зможуть на власний розсуд вибирати значну частину (не менше 25 %) навчальних курсів і викладачів. Бакалаври при вступі на магістратуру можуть вільно вибирати спеціальність, тоді як досі вони могли лише продовжувати навчання за тією самою спеціальністю.

Дотепер зовнішнє незалежне оцінювання знань випускників шкіл (ЗНО) трималось на рішеннях уряду й міністерства, і його могли в будь-який момент скасувати. Відтепер обов'язковість проходження ЗНО для вступу у вищі навчальні заклади закріплено законом. Під час вступного конкурсу кожний сертифікат ЗНО важитиме на менше 20 % підсумкового бала, шкільний атестат — не більше 10 %, призові місця на всеукраїнських олімпіадах і конкурсах — не більше 5 %, оцінка за творчий конкурс або фізичну підготовку в деяких вишах — не більше 50 %. Точний розподіл балів визначає сам виш, який не пізніше 15 жовтня оприлюднює на власному сайті правила вступу на наступний рік.

Із 2016 року запрацює механізм електронного вступу у виші й автоматичного розміщення держзамовлення. Абітурієнти уже на етапі проходження ЗНО вибиратимуть спеціальність і виш, в який хочуть вступити. За підсумками ЗНО буде складено рейтинг абітурієнтів, кращі з них отримають право вчитись безкоштовно. Якщо вони вступлять у вибраний виш, то навчатимуться безкоштовно, а виш, відповідно, отримає державне замовлення на навчання цих абітурієнтів. Таким чином, у відповідності з уподобаннями абітурієнтів автоматично визначатимуться рейтинги спеціальностей і вишів. Виші для отримання державного замовлення змагатимуться не за прихильність міністерства, як донині, а за прихильність абітурієнтів. При цьому бюджетні місця зможуть отримати і приватні виші. Пільговики на кожній спеціальності отримають 5 % бюджетних місць.

Стипендія виплачуватиметься в розмірі не нижче за прожитковий мінімум. Але спочатку всім студентам виплачуватиметься 2/3 від цього розміру, а після першої сесії стипендію отримають 2/3 кращих студентів кожного курсу згідно з рейтингом. Проте рівень стипендій підвищать не одразу, а поступово, починаючи із січня 2015 року, за визначеним урядом графіком.

До 2018 року держава повинна запровадити гарантоване цільове фінансування наукових розробок в університетах, які отримають статус національного або дослідницького. Причому такий статус треба буде постійно підтверджувати.

Закон визначає, що мовою викладання є державна мова. Для підвищення міжнародної академічної мобільності виш має право частину дисциплін викладати англійською чи іншими іноземними мовами, але забезпечивши при цьому знання здобувачами відповідної дисципліни й українською. Перелік іноземних мов, якими дозволено вести викладання, затверджуватиме навчальний заклад. Якщо викладання іноземців ведеться іноземною мовою, для них створюються спеціальні групи, й такі студенти зобов'язані вивчати українську як окрему дисципліну. За бажанням студентів навчальний заклад дає їм можливість вивчити мову національної меншими в обсязі, що дає можливість професійно працювати за фахом з використанням

цією мови. Такі норми закону мусять повсюдно утвердити в вищій освіті українську мову й водночас дати можливість вивчати мови національних менших і дозволити в разі потреби викладати іноземними мовами.

Література

1. *Закон* України "Про вищу освіту" // Верховна Рада України; Закон від 01.07.2014 № 1556-VII. http: // zakon4. rada. gov. ua/laws/show/1556–18
2. http: // tvoemisto. tv/news/16_zmin_u_vyshchiy_osviti_shcho_vstupayut_v_diyu_z_veresnya_66121. html
3. http://osvita.ua/vnz/reform/42886/

П. М. ЛІСОВСЬКИЙ
к. філос н., доц., УАІМВЛ МАУП

ОСВІТА ТА НАУКА ЯК ЦІННІСНО-СМИСЛОВИЙ ФОРМАТ МУДРОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 302–303

У сучасну добу глобалізації, коли відбуваються соціальні конфлікти, освіта та наука має актуальне значення, оскільки її внесок у духовний розвиток державності та народництва має належну оцінку. Саме в добу корінних історичних змін це питання загострилося сьогодні.

У цьому сенсі характерною в річищі мудрості як висвітлення її смисложиттєвих намірів є теорія людського капіталу, яку визначив Гері Беккер. Як вважає автор цієї теорії: "Витрати на освіту є прямим внеском у економічний розвиток" [1, с. 28]. При цьому акцентується увага на здатність освіти забезпечити окремій людині завдяки її ментального простору належний рівень життя, а саме: це матеріальні і духовні рівні життя як одне органічне ціле.

Як свідчить історія, активна підготовка фахівців у гуманітарній сфері (зокрема, право, історія, риторика тощо) є, насамперед, елементарним, простим, тривіальним, а також фундаментальних наук (математика, фізика, хімія, астрономія, куди входила музика), необхідна тогочасній економіці. Тому запозичена з часів Античності модель підготовки, основу якої становили сім вільних мистецтв або septem artes liberals, у часи виникнення університетів стала духовною магістраллю для навчання студентів. Такі університети стали автономним фактором духовної мобільності в суспільстві. Зокрема, термінологія "peregrination academica" — академічних мандрів, здійснений знаючою мірою опануванням кількістю студентів латинню, як мотивація культурним обміном та циркуляцією знань. Саме такий міжнародний паритет в системі знань має нагальне значення для сьогодення.

Так, "Декамерон" Джованні Бокаччо було перекладено майже всіма мовами Європи. Це означало, що такі потужні досягнення науки і мистецтва стрімко ставали відомими за межами конкретної країни.

З огляду на це, університетська освіта є духовним знаряддям формування суспільної людини як духовного просвітителя в соціальному прогресі.

Завдяки напрацьованим механізмам накопичення та реалізації знань університетська освіта формує новітні суспільні потреби та інтереси як соціокультурна обумовленість суспільства.

На наш погляд, в основу ідеї сучасної освіти та науки має бути інтелектуальний розвиток, гуманістична орієнтація її намірів, що становить аксіологічну інтерпретацію діалектичного взаємозв'язку людини, природи та суспільства. Сьогодні освіта та наука має набувати потужного автономного статусу в адміністративно-територіальному усвідомленні в силу відносно автономних територій їх розташування та функціонування за власним режимом.

У цьому змісті поруч з освітою ватро зазначити наукове запровадження на тлі глобального розповсюдження сучасних інформаційних технологій у міжнародному партнерстві.

Як вважає В. Нечаєва, існуючих підходів вже недостатньо для виявлення механізму становлення і функціонування освіти як соціального інституту. У рамках соціокультурного підходу освіта розглядається як складний культурно-історичний процес, в якому мозаїчно, тонкими нашаруваннями еволюціонують культурні форми наступного досвіду [2, с. 84–90].

Проте система підходів до освіти в рамках зазначених наук (педагогіка, психологія, філософія, соціологія) не вичерпує глибини і багатовимірності її теоретичних аспектів, оскільки сучасні міжнародні відносини розгортаються в широкому соціальному просторі, а саме: духовними, правовими, політичними, економічними взаємозв'язками. Адже людський інтелект є духовним ресурсом державотворення в умовах інформаційної революції як мета і засіб міжнародного паритету. Саме сьогодні, коли загострилися небачені раніше всеосяжні проблеми втрати людської мудрості, в основі якої є ціннісно-смисловий формат патріотичного виховання молоді, глибокою постає громадянська відповідальність. На думку Г. Михайлишина: "Стратегічний напрям сучасної освіти полягає у формуванні всебічно розвинутої та обдарованої особистості, яка застосовуватиме здобуті знання не лише в своїй подальшій професійній діяльності, а й постійно оновлювати та поновлювати їх" [3, с. 51–55].

Таким чином, міжнародний паритет як досвід, зокрема країн Європи у модернізації освітніх систем та їх пристосування до нових глобально-інформаційних вимог, має бути корисним у цивілізованому поступу. Саме підтримка наукового сектору освіти та розвиток механізмів контролю якості освітніх послуг на міжнародному та національному рівнях, мають стати тим духовним капіталом мудрості в сфері освіти та науки, що прогресує людство вперед.

Література

1. *Becker, Gary S.* Human Capital. — N. Y.: Columbia University Press, 1964. — P. 28.
2. *Нечаев В. Я.* Новые подходы в социологии образования // Социологические исследования.– М. — 1999. — № 11. — С. 84–90.
3. *Михайлишин Г. Й.* Актуальні проблеми створення сучасної моделі інноваційної освіти в Україні // Грані. — 2012. — № 9 (89). — С. 51–55.

Ю. В. БОНДАР
к. політ. н., доц. УАІМВЛ МАУП

М. Л. ШЕСТАК
докторант, МАУП

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА НА СВІТОВІ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: СТАН НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 304–305

Інноваційно-інвестиційна діяльність — це діяльність у тих сферах і напрямах господарювання, які потребують максимального науково-аналітичного підходу, використання новітніх досягнень науки і техніки. Водночас, ці процеси мають місце і високу ступінь економічної результативності тоді, коли максимально забезпечується інформаційно.

Аналізуючи ці процеси треба брати до уваги спеціальну наукову літературу, яка класифікується так: а) загальні аспекти формування інформаційних суспільств: праці — Д. Белла, О. Білоруса, М. Ільїна, М. Кастельса, Р. Робертсона, Ф. Тоффлера, А. Чухно; б) вплив інформації, інформаційних процесів на економіку: праці — М. Спенса, А. Славіної, В. Занга та ін.; в) вплив інформації, інформаційних процесів безпосередньо на інвестиційні процеси: праці — М. Дубовікова, Е. Петерса, Р. Мандельборта, С. Тищика, С. Теплова та ін.; г) інтеграція економіки України у загальносвітову економіку завдяки, в тому числі і світовим інформаційним процесам: праці — З. Адаманова, А. Анісімова, А. Гальчинського, В. Новицького, А. Мокій та ін.

Малодослідженою в Україні залишається інформаційно-інвестиційна діяльність. Тут за зразок можна взяти хіба що дисертаційну роботу Тищика С. М. "Вплив інформаційного середовища на світові інноваційно-інвестиційні процеси" / Доктор наук у галузі економіки. — К., МАУП, 2012.

Постановчими питаннями, які, в даному випадку, були і залишаються актуальними для вітчизняної економічної, політологічної, соціальної та інших наук, є:

- особливості та головні механізми впливу інформації, інформаційного середовища на інноваційно-інвестиційні процеси в умовах формування ринкової економіки;
- роль інформації в організації інноваційно-інвестиційних процесів;
- сутність явищ інформаційної атракції інвестицій та формування спеціальних моделей цього процесу;
- дослідження різноманітних аспектів організуючої ролі інформації в інноваційно-інвестиційних процесах;
- прогнозування можливих сценаріїв розвитку світових та національних (для України) інноваційно-інвестиційних процесів на основі спеціальних атрактивно-інформаційних моделей.

У цілому дослідження вищенаведених проблем має на меті розроблення та обґрунтування необхідної системи спеціальних заходів, що сприяли б інтеграції сучасної України в глобальне інформаційне середовище інноваційно-інвестиційної діяльності та усунення різноманітних бар'єрів на цьому шляху. Зокрема, маємо звертати увагу на об'єктивні бар'єри, що, з одного боку, взагалі перешкоджають входженню України у світовий інформаційний простір, а з другого — стимулюють інвестиційні процеси загалом.

Серед них виокремимо: наявність та специфіка цифрового розриву; велика суперечливість та непослідовність у генеруванні і відповідному відображенні інформації стосовно України у багатьох, особливо зарубіжних виданнях, інших засобах комунікації; відчутна асиметрія при відображенні інформації про Україну інформаційними агентствами та інші.

Перераховані проблеми потребують ґрунтовнішого наукового опрацювання з тим, аби суттєво поліпшити інноваційно-інвестиційні процеси у сучасній Україні.

Ю. В. РУЛЬ
докт. мед. н., доцент, ІСНС МАУП

ПЕРСПЕКТИВИ ПРОСУМПЦІЇ У ПРИВАТНІЙ ОСВІТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 306–307

Поняття "просумпція" та "просументи" американського походження. Вони виникли у зв'язку з такою бувальщиною. Власник невеличкого продуктового магазину безбідно торгував на околиці Чікаго. У нього склався вже свій контингент покупців, про яких та їх сім'ї він знав усе. Привітаючись зі своїм покупцем, він завжди цікавився його справами, здоров'ям покупця та членів його сім'ї. З роками він створив спільноту покупців, яка не знала ніяких інших магазинів окрім його магазину. Справи йшли вгору. Але одного разу власник магазину, оглянувши околицю, звернув увагу на те, що з двох боків від його магазину закладається будівництво двох крупних багатоповерхових супермаркетів. Будівництво йшло швидкими темпами і вже через рік опустів його магазин. Усі покупці стали купувати більш дешеву продукцію в обох супермаркетах. Сидить він понурий у своєму магазині: жодного покупця. Аж ось зайшов один покупець і сказав: "Ой, я мабуть переплутав, мені треба в наш магазин". І власника магазину осінило. Ось у чому справа. Треба, щоб мій магазин став їх магазином. Він зібрав декого з покупців, сім'ю, декого з економістів, порадився і вирішив. Ціна на його продукти буде трохи більшою за такі ж у супермаркеті. Але ця різниця перекладається на рахунок кожного покупця. З часом він найняв двох фінансистів, які почали розкручувати гроші покупців і подвоювати їх щомісяця. Покупець мав змогу зняти в будь який час зі свого рахунку хоч і всю суму, але тоді пропорційно він втрачав на рості коштів на його рахунку.

Через рік усього в його магазині з'явилися черги, а обидва супермаркети збанкрутували. Звісно, такі експерименти можна проводити лише у приватному ВНЗ, хоча не виключено, що і державні за відповідними змінами у законодавстві схиляться до такої ідеї. Просумпції сприяє стабільна обстановка, відсутність ризику шахрайства, повного чи часткового відчуження власності користувачів та інших протиправних дій. Наші підрахунки показують, що при платні в середньому 8 тис грн. на рік від кожного студента, магістранта чи докторанта, його рахунок, який становить 5–10 % від його платні тобто 400–800 грн за 20 років виростає, як мінімум, до 80000 грн. Це означає, що 5 дітей цього студента зможуть отримати вищу освіту безкоштовно, а половина коштів продовжує зростати за наступні 20 років до 4 млн. грн. Тобто наступне покоління (5 чоловік) вчиться вже на стипендію, яка становитиме 35 тис грн. на місяць. Ці кошти — неабияке оснащення навчального процесу — власна комп'ютерна техніка, накопичувачі даних, надсучасні перекладачі, вичерпна база навчальної літератури, хороше харчування, та місце для проживання (іногородніх) з максимальними умовами для освіти. Чи може такий ВНЗ бути неконкурентоспроможним? Весь контингент абітурієнтів буде прикований до такого ВНЗ. А це, відповідно, розумні та привабливі для унікальних викладачів їх заробітні платні,

це оплата наукових розробок, це оснащення закладу на рівні світових зразків. Це, також, авторитет закладу у Європі, у світі. І хто раніше прийме систему просумпції, той буде недосяжним з якості освіти. Це нереально було в тій, минулій, Україні, усі знають чому, але це реально буде в Україні майбутнього, вільній, незалежній і процвітаючій. І не тільки у навчальних закладах, а в будь-якому підприємстві може бути впроваджена система просумпції. Дехто наважиться на таких же засадах, наприклад, створити Кіберситет, який дистанційно буде готувати фахівців майже усіх напрямів знань на усіх мовах світу. Фантастично зросте авторитет фахівця, викладача, науковця. Незважаючи на це, ВНЗ повинен весь час турбуватися про впровадження, якщо не просумпції зі студентами — просументами, то будь-якої іншої системи накопичення фінансів та заохочення тих, хто користується послугами ВНЗ, і хто, тим більше, користується цими послугами у декількох поколіннях.

Ю. В. РУЛЬ
докт. мед. н., доц., УАІСНС МАУП

М. С. КУЛИК
лікар-психотерапевт

ОСВІТНЯ РОЗУМОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ВПЛИВ НА НЕЇ ФАЗ МІСЯЦЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 308–312

Стаття присвячена вивченню впливу місячних фаз новолуння та повнолуння на тісноту зв'язку між корою та підкоркою, на діяльність нервово-зорового і нервово-м'язового апарату та апробуванню нової методики тестування функціональної здатності окремо лівої та правої півкуль великого мозку.

Медичних працівників і вчених давно цікавить досі ще спірне питання щодо впливу місячних фаз на здоров'я людини. Відомо, що нічне світило і здатне вселяти натхнення і безсоння, і нездужання [4].

Відомо також, що саме на молодик діти частіше прокидаються вночі і плачуть [1]. За свідченням психіатра Н. Гудкової "строго напередодні повного місяця у моїх підопічних настає погіршення. Тому члени сім'ї тримають напоготові додаткові порції ліків" [3].

Головний лікар Федерації космонавтики, дружина прославленого космонавта Людмила Гречко повідомила: "Ще з часів Птолемея в письменах засвідчена залежність рідинних середовищ в організмі (лімфи, крові та ін.) від місячних фаз. У своєму оберненні навколо Землі її супутник викликає приливну хвилю в кілька метрів. Таке потужне тяжіння найсильнішим чином впливає на людину, на все живе — як на фізичному, так і на енергетичному рівнях. Якщо навчитися слухати свій організм і будувати власні плани відповідно до місячного циклу, то можна запобігти багатьом проблемам. Період зростання — час підвищеної біологічної активності; на спадному світилі наша життєздатність помітно знижується. Пікові точки — це дні молодика і повного місяця" [2].

Співробітники університету міста Базель (University of Basel) вивчали процеси, що протікали в головному мозку 30 добровольців під час нічного сну [2]. Автори дослідження за допомогою найсучаснішої наукової апаратури реєстрували активність мозку сплячих досліджуваних, рух їхніх очей у сні, а також зміни концентрації деяких гормонів в крові. Швейцарські вчені повідомляють, що практично у всіх учасників в період повного місяця активність мозкових процесів у фазі повільного сну знижувалася на 30 %. При повному місяці досліджувані засинали в середньому на 5 хвилин пізніше, ніж у період інших фаз місяця, але тривалість їх сну скорочувалася — у середньому на 20 хвилин. Рівень мелатоніну в організмі, гормону, що регулює процеси сну і неспання, знижувався в цей період. "Нами в умовах лабораторії вперше в історії науки були отримані достовірні дані про існування зв'язку між місячними фазами і особливостями протікання мозкових процесів під час сну", — зазначають автори.

У той же час канадські вчені, співробітники центру психології при університеті Лаваля в місті Квебек (Université Laval in Quebec City) стверджують, що ніякого впливу фази нічного світила на стан людської психіки не чинять [3]. Автори вивчали результати обстеження 771 канадця, які зверталися за невідкладною медичною допомогою в 2 клініки провінції Квебек в період між березнем і квітнем 2013. Хворі скаржилися на сильні болі в області грудей, однак у жодного з них навіть при самому ретельному обстеженні не було виявлено ніяких патологічних змін у внутрішніх органах. Разом з тим у більшості з них відзначалися напади паніки, тривожні стани і навіть наявність суїцидальних думок. Автори дослідження спробували знайти зв'язок між загостренням психічних розладів у пацієнтів і повним місяцем, проте такого зв'язку виявлено не було.

"Нам не вдалося встановити факту будь-якого впливу повного місяця або молодика на стан психіки хворих", — підкреслює професор Женев'єва Белльвілль (Geneviève Belleville), яка керувала цим дослідженням [3].

Цих та багатьох інших, у тому числі навколонаукових відомостей для нас виявилось досить для того, щоб поставити перед собою мету дослідження: у термінальні точки місячних фаз (новолуння та повнолуння) знайти можливу різницю у сприйнятті впливу місяця на функціональний стан і діяльність півкуль великого мозку.

Методика дослідження: У якості досліджуваних були обрані підлітки найбільш критичного віку (14–15 років): 12 хлопчиків і 11 дівчаток, що вчаться в одній з середніх шкіл міста Києва. Окрім власного методу для тестування нервово-м'язового апарату та зорового аналізатора [4] були використані метод Векслера (малювання запам'ятованих фігур), метод Шульте (таблиці) та загальноприйнятий тепінг тест (кількість постукувань за одну хвилину правою і лівою рукою). Дослідження було проведено двічі на піку новолуння, позначивши його балом 1, та на піку повнолуння, позначивши його балом 28 (за днями фаз місяця). Ряди отриманих цифрових даних були оброблені математично за допомогою непараметричного методу кореляції Пірсона. Перевага непараметричного методу полягає в тому, що оброблення цифрових даних за ним не вимагає попередньої перевірки на відповідність розподілу варіант за нормальною закономірністю, близькою до кривої Гаусса, і, в той же час, відрізняється високою чутливістю, особливо тоді, коли кількість пар перевищує 30.

У таблиці 1 представлені дані порівняння стану нервово-м'язового апарату та зорового аналізатора за методами Векслера, Шульте та тепінг-тесту у фазу новолуння та повнолуння (див. табл. 1.)

Таблиця 1

Стан нервово-м'язового апарату та зорового аналізатора у термінальні фази місяця

№ п/п	Назва показника	Коефіцієнт кореляції	Критерій імовірності помилки висновку (p)
1	Тест Векслера (%)	0,338188	p < 0,05
2	Тест Шульте (с): I повтор	-0,305432	p < 0,05
	II повтор	-0,073437	p > 0,05
	III повтор	-0,224451	p > 0,05
3	Тепінг-тест (постук/ хв.) Права рука I повтор	0,056476	p > 0,05
	II повтор	0,157438	p > 0,05
	III повтор	0,111749	p > 0,05
	Ліва рука I повтор	0,111478	p > 0,05
	II повтор	0,196493	p > 0,05
	III повтор	0,180670	p > 0,05

Дані, представлені у табл. 1. свідчать про те, що зі збільшенням фази місяця від 1 до 28 дня відбулося достовірне збільшення % виконаного завдання і достовірне скорочення часу на виконання тесту Шульте.

У малюнках 1 і 2 продемонстровані, відповідно, зміни у тесті Векслера та тесті Шульте, що залежали від переходу від новолуння (1 день фаз місяця) до повнолуння (28 день фаз місяця). Для того, щоб не віднести ці зміни за рахунок звикання до тесту ми спочатку тестували стан нервово-м'язового апарату та зорового аналізатора на 28 день, а потім на 1 (див. мал. 1 і 2).

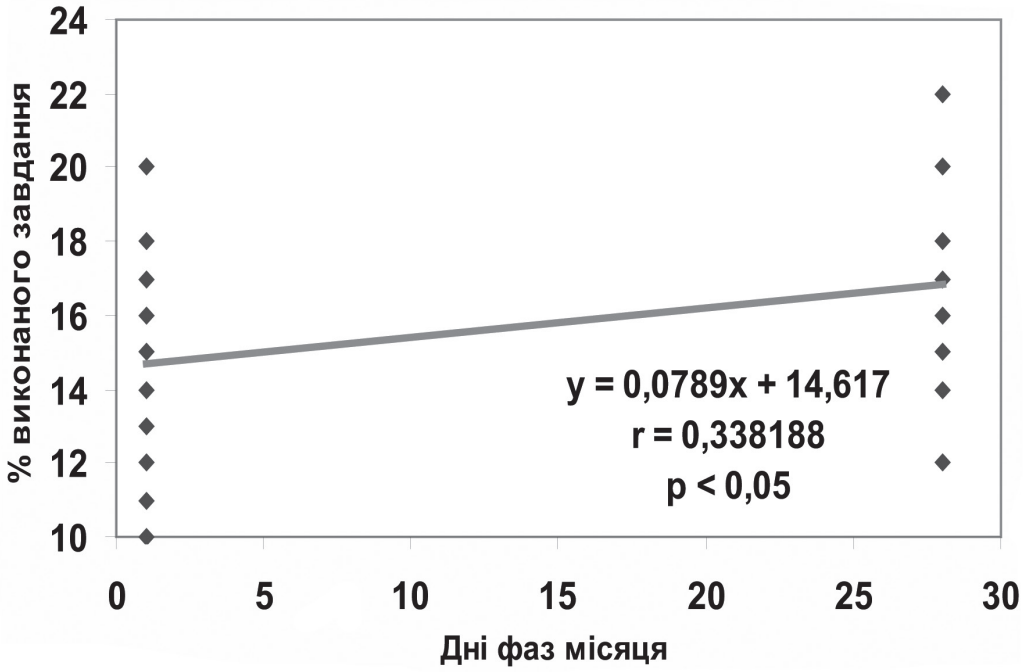

Мал. 1. **Зміна відсотку виконаного завдання у тесті Векслера за зміною термінальних фаз місяця**

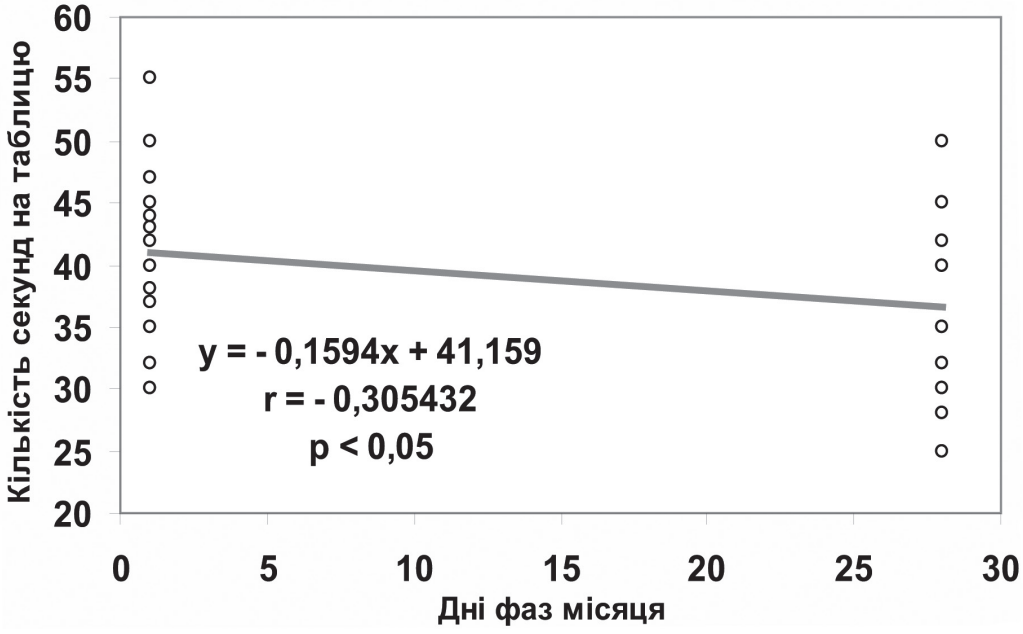

Мал. 2. **Зміна кількості секунд на одну таблицю у тесті Шульте за зміною термінальних фаз місяця**

Як видно з наведених вище малюнків 1 і 2, при переході з новолуння до повнолуння відбувається достовірне збільшення відсотка заповнених комірок у тесті Векслера та достовірне скорочення часу на виконання завдання за тестом Шульте (прослідкувати послідовність цифр від 1 до 25, хаотично розміщених у двомірній таблиці). Ці спостереження безперечно свідчать про стимуляцію активності півкуль великого мозку у період повнолуння. Це, в певній мірі, протирічить висновкам, зробленим авторами джерел (2 і 3).

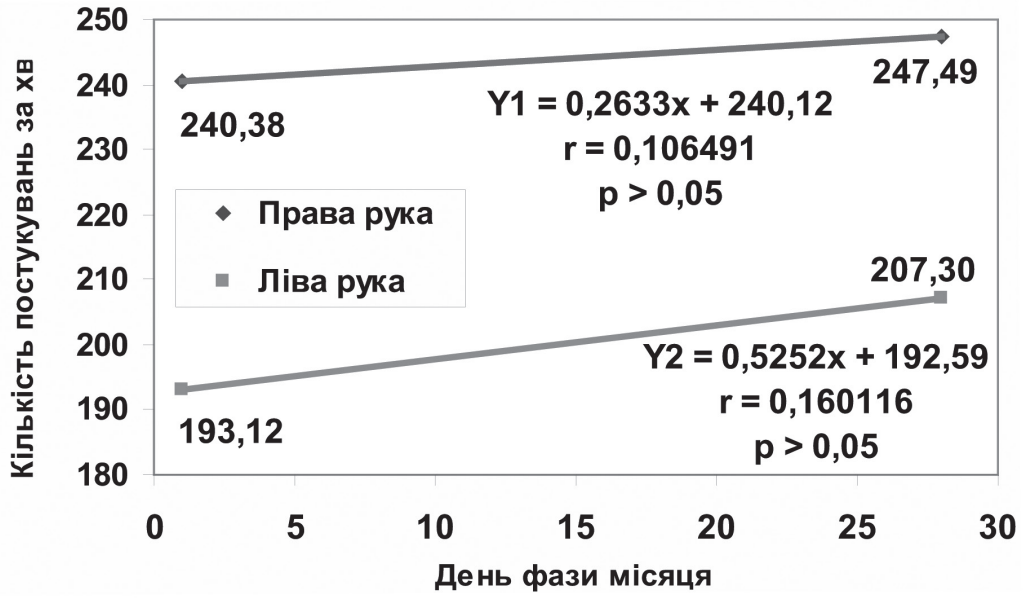

Мал. 3. **Зміна кількості постукувань за Тепінг-тестом при переході від новолуння до повнолуння**

За даними, представленими у малюнку 3, спостерігається чітка тенденція підвищення кількості постукувань лівою рукою і менш виражені зміни при постукуванні правою рукою.

Отже, тепінг-тест правою та лівою руками окремо виявився менш чутливими до зміни фаз місяця. Але вектор змін свідчить про підвищення активності нервово-м'язового комплексу, що не протирічить результатам тестування за Векслером і Шульте.

За цим тестуванням спостерігаємо більш високу чутливість правої півкулі до фази повнолуння. Ці зміни проявляються у стимуляції швидкості реакції нервово-м'язового апарату більшою мірою при роботі лівою рукою, тобто під керівництвом правої півкулі.

Висновки:

1. Встановлено, що повнолуння стимулююче впливає на деякі функціональні можливості нервово-м'язового апарата, керованого півкулями великого мозку.
2. Зокрема, на повнолуння достовірно підвищується кількість символів Векслера, які підліток здатен запам'ятати і відтворити за 1 хвилину.
3. На повнолуння, у порівнянні з новолунням, підлітки були здатні швидше вирішити завдання таблиці Шульте.
4. Встановлено, що права півкуля на рівні тенденції більш чутлива до зміни фази місяця, аніж ліва, що підтверджено збільшенням кількості постукувань у тепінг-тесті.

5. Отже, результати даного дослідження не підтверджують тезу канадських вчених про відсутність будь-якого впливу фаз місяця на центральну нервову систему.

Література

1. *Луна* не влияет на психику человека — ученые. Режим доступу: http://www.aif.ru/health/life/304053
2. *Фазы* Луны на психику человека не влияют?, 28.02.2013. Режим доступу: http: // www.psychosomatica.ru/display/Fazi-Luni-na-psihiku-cheloveka-ne-vliyayut.html
3. *Феномен* влияния фаз Луны на психику человека действительно существует, 29 июля 2013 г. Режим доступу: http://www.health-ua.org/news/15617.html
4. *Врачи* подтвердили сильное влияние полнолуния на людей. Режим доступу: http:// fedpost.ru/lydi/43246-vrachi-podtverdili-chto-polnolunie-okazyvaet-moshhnoe.html

І. М. НАЙДЬОНОВ
канд. пед. наук, доц, проф. МКА, УАІМВЛ МАУП

ЕФЕКТИВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ — ОСНОВА КОМПЕТЕНТНОСТІ СПЕЦІАЛІСТА

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 313–315

Проблеми педагогічного менеджменту у вищому навчальному закладі завжди були актуальними. Як відмічають науковці І. Д. Бех, М. Ф. Головатий, В. В. Захожай, К. В. Корсак, В. Г. Кремінь, В. М. Нагаєв, С. Д. Рєзнік, Г. В. Щокін, інші, сьогодні вони стали ще гостріше. Це пов'язано з рівнем якості спеціалістів, їх конкурентної спроможності на ринку праці. Дослідження працевлаштування випускників сучасних вузів свідчать, що до сорока відсотків з них не можуть отримати роботу за фахом. В деяких джерелах ця цифра більше. Стає питання: чому? Відповіді у науковців неадекватні. Але абсолютна більшість, з них, признають головне — некомпетентність спеціалістів після отримання диплому.

У цьому сенсі, на нашу думку, значна увагу повинна бути привернута на проблеми управління навчальною діяльністю у закладах освіти, тобто педагогічний менеджмент. Їх можна розглядати в широкому соціальному розумінні слова, і в конкретно функціональному. Так, першу групу проблем можна віднести до управління на макрорівні. Виходячи з її сутності, змісту, ми вважаємо, що поки не буде адаптований новий Закон "Про вищу освіту", вона буде найгострішою.

Друга група проблем, не менш важлива, а в напрямку функціонування цілісного педагогічного процесу, завжди знаходиться на першому плані — це як відомо, управління навчальним процесом у закладі освіти, в недалекому минулому — школознавство, або внутрівишівське управління, а сьогодні все більше визначається як педагогічний менеджмент.

Дослідження свідчать, що другу групу проблем можна поділити на три підгрупи, або рівні управління: перший, вищий — опосередковане управління навчальним процесом. Це — ректорат, менеджери його структурних підрозділів безпосереднього підпорядкування; другий — суб'єкти безпосередньо управління навчальним процесом. Це — професорсько-викладацький склад і менеджери організації освіти в структурних підрозділах навчального закладу; третій — суб'єкти учіння, суб'єкти управління самоосвітою, тобто суб'єкти і об'єкти навчально-пізнавального процесу. Їх ціле покладання, мотивація є основою самоосвіти, самовдосконалення майбутнього фахівця, його конкурентної спроможності на ринку праці.

Названа тріада — основа ефективності цілісного педагогічного процесу закладу освіти. Кожен з її структурних компонентів має свої специфічні проблеми і умови ефективного функціонування. Серед них виділяються дві останні ступені. Вони є основними компонентами управлінського впливу в навчальній діяльності і ефективного функціонування процесу навчання.

Як відомо, ефективність діяльності викладача науковці визначають в науково-теоретичному плані, ми уже говорили, як компетентність та його компетенції. На

науково-практичному, або емпіричному рівні як рівень знань, умінь навичок відповідної категорії суб'єктів викладання, який визначити об'єктивно на діагностичному рівні дуже складно.

В навчальних посібниках, підручниках як теоретично, так і схематично, достатньо суттєво і змістовно обґрунтовані основні складові компетентної діяльності викладача вищої школи. Узагальнено вони визначені і в авторському посібнику "Методика викладання фінансово-економічних дисциплін: методика, технологія, управління", в інших наукових джерелах.

Відомо, що викладач — центральна фігура у навчальній діяльності суб'єктів учіння. Дослідження свідчать, що значущість викладача-менеджера науковцями розглядається з різних позицій: глобальних — чого чекає суспільство від нього; з позиції суб'єктів навчально-пізнавальної діяльності (студентів) — чого чекають вони від викладача, керівника трудового колективу; з позицій суб'єкта викладання — які його обов'язки, як він розуміє їх? Загалом, професійно-педагогічна компетентність: його знання (теоретичні; знання життя; прикладні знання); уміння (конструктивно-методичні; організаторські); навички — методичні; мислення); особисті якості (моральні; психологічно — педагогічні) тощо.

Значне місце, при цьому, мають його компетенції, тобто методично-професійна майстерність викладача. Це — комплекс його особистих професійних властивостей, що забезпечують ефективніше виконання функціональних обов'язків на основі рефлексивної методологічної самореалізації високого рівня. Важливими характерними якостями — є професійні компетентності (уміння, навички), педагогічні здібності та техніка. Усі названі риси взаємопов'язані, їм властивий саморозвиток.

Науковці визначають, що компетентності викладача можна розділити на змістовні і шляхи їх оцінки в умовах вузу. У змісті виділяються *процесуальні і результативні показники*. Процесуальні показники включають: методичне забезпечення педагогічної діяльності; методику педагогічного спілкування; особистість викладача. До результативних показників можна віднести рівень підготовленості викладача до діяльності та рівень методичного забезпечення суб'єктів учіння. До суб'єктивних характеристик відносяться психічні процеси, функції, стан (наприклад мотивація, мислення, самосвідомість тощо), а також цілісна позиція особливості у різних ситуаціях.

Рівень викладацької майстерності залежить від гармонійної взаємодії *двох підсистем* творчості викладача: *науково-пошукової і об'єктивно-емоційної*. До першої можна віднести знання предмету, психологічно — педагогічні знання; друга включає психофізичну природу викладача, мистецтво спілкування, творче самопочуття, уміння управляти своїм емоційним станом. Все назване знаходить своє відбиття в оволодінні (За А. С. Макаренко) педагогічною технікою. Це — комплекс мовних, комунікативних та організаторських умінь, направлених на створення найбільш оптимальної для навчальної взаємодії атмосфери у студентській групі (групах). Технологія, методика їх передбачає наступні компоненти: вербальні, невербальні (мова тіла, міжособистісний простір, головні характеристики спілкування), емоційно-психологічні (стійкість, воля, акторська психотехніка, самовиховання, фізичний стан тощо), організаторські (самовдосконалення техніки, технологія використання педагогічної техніки).

Розглянуті проблеми сприяли формування ряду технологічних, методичних напрямів управління інноваційними процесами, формами в освітянській сфері. Серед них виділяються: технологія "портфоліо педагога" як засобу самоорганізації та са-

морозвитку особистості педагога — автори І. Рожнятовська, М. Мосієнко, Г. Кузьменко, О. Шатохіна; методика інтерактивного навчання Олени Пометун; методика сугестопедичного навчання С. С. Пальчевского; педагогічні технології М. М. Чепіль, інші.

Перелік сучасних інноваційних підходів до діяльності викладача, в теоретичному плані можна продовжити. Але проблема у тому, що їх реалізація не забезпечується на менеджерському рівні. Педагоги-науковці в своїх роботах відмічають, що викладач вищої школи як спеціаліст — предметник має високу компетентність, але як методист, організатор навчального процесу не завжди відповідає сучасним критеріям, вимогам до викладацької діяльності. Це підтверджено широкими дослідженнями навчального процесу у вищій школі, проведеного науковцями Росії, України, Латвії в кінці минулого, на початку цього століття. Було визначено два основних недоліки — недостатня організація навчального процесу і методична обмеженість. А це основні компоненти управління навчальною діяльністю у закладі освіти.

При яких **умовах** можна ці прогалини в закладі вищої освіти закрити без додаткового фінансування? Аналіз літературних джерел, наші дослідження свідчать, що це можна рішити за умов:

По-перше, відновлення діяльності шкіл, курсів, клубів передового досвіду викладацької діяльності;

По-друге, вдосконалення наукової організації процесу підвищення кваліфікації викладачів.

По-третє, підвищення ефективності педагогічної практики у магістратурі.

По-четверте, зобов'язати одну відповідальну кафедру в навчальному закладі не педагогічного спрямування за організацію і проведення практики, а не випускної кафедри.

По-п'яте, бажано підвищити мотиваційний компонент викладацької діяльності, особливо в його матеріалізованому вигляді, хоча це практично не реально. Фінансові труднощі має кожен навчальний заклад.

Таким чином, ефективність педагогічного менеджменту у сучасних ВНЗ має ряд системних проблем, які можна вирішити за умов підвищення сумісної управлінської діяльності викладачів, суб'єктів освітянської діяльності деканату, і, безпосередньо суб'єктів учіння. Їх інтерактивна сумісна діяльність — залог оптимізації і інтенсифікації навчального процесу, підготовки конкурентної спроможності випускника на ринку праці.

Література

1. *Закон* України "Про вищу освіту" № 1556-VII від 1.07.2014 р.
2. *Головатий М. Ф.* Менеджмент недержавної системи освіти у новітній Україні: концептуальні засади у соціальній політиці // Наукові праці МАУП. — К., 2009. — Вип. 1 (20).
3. *Найдьонов І. М.* Викладання фінансово-економічних дисциплін: методика, технологія, управління. — К.: "Центр учбової літератури", 2014. — 730 с.
4. *Хриков Є. М.* Управління навчальним закладом: Навч. посіб. — К.: Знання, 2006. — 365 с.
5. *Щёкин Г. В.* Основы кадрового менеджмента: Учебник. — 5-е изд., стереотип. — К.: МАУП, 2004. — 280 с.

И. В. СТЕПАХНО
к. физ-мат. н., ІМЕФ МАУП

РОЛЬ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕННОМ РАЗВИТИИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 316–320

Александр Герцен говорил: “Наука — сила, она раскрывает отношения вещей, их законы и взаимодействия”.

В современности благосостояние стран непосредственно зависит от состояния их сферы науки. На мой взгляд, только те страны, которые уделяют серьезное внимание научным исследованиям, успешно осваивают новейшие наукоемкие технологии, предоставляют для этого достаточно мощные финансовые, информационные, производственные, интеллектуальные средства лидируют в современной политико-экономической гонке и занимают ведущие позиции на мировой арене.

Управление современным обществом без науки невозможно. На современном этапе развития наука изменяет социальную структуру общества. Во всем мире наблюдается тенденция роста численности занятых умственным трудом и уменьшения численности занятых неквалифицированным физическим трудом.

Наука воздействует на человека непосредственно через образование. Изучение научных трудов и достижений способствует развитию детей, их формированию как образованной личности. В основе современного образовательного процесса лежит научная картина мира, и сфера образования опирается на научно рекомендуемые методики.

Наука, осуществляя направленное воздействие на образовательный процесс и на изменение структуры образования, распространяется на все его компоненты: цели, задачи, принципы, формы и методы, средства, результаты.

На сегодняшний день мы можем сказать, что наука в современном обществе играет важную роль во многих отраслях и сферах жизни людей. Уровень развитости науки служит одним из основных показателей развития общества, а также это — показатель современного развития государства. Все вокруг человека — это достижения науки.

Современная наука обладает удивительными возможностями. Еще в 1904 году Никола Тесла утверждал, что когда-то человек сможет посылать свою мысль на самые далекие расстояния. Спустя век это стало возможным. Информатизация общества достигла такого высокого уровня, что сейчас практически любую информацию человек может найти в интернете.

XX в. был выдающимся в области технического развития. Без всякого преувеличения можно сказать, что за 100 лет сделано открытий не меньше, чем за всю предыдущую историю человечества. Вклад, который внесла наука в XX в. в развитие человечества, огромен. Но если же сложить средства, которые человечество потратило на фундаментальные научные исследования за всю свою историю, сумма окажется несравнимой ни с одним бюджетом какой — либо развитой страны. Государства те-

ряют огромное количество средств, которые можно было бы направить на борьбу с голодом и болезнями, и другими проблемами, встающими перед главами государств.

Начиная с эпохи Возрождения, наука, отодвинув на задний план религию, заняла ведущую позицию в мировоззрении человечества. Если в прошлом выносить те или иные мировоззренческие суждения могли только иерархи церкви, то, впоследствии, эта роль целиком перешла к сообществу ученых. Научное сообщество диктовало обществу правила практически во всех областях жизни, наука являлась высшим авторитетом и критерием истинности. На протяжении нескольких веков ведущей, базовой деятельностью, цементирующей различные профессиональные области деятельности людей являлась **наука**. Именно наука была важнейшим, базовым институтом, так как в ней формировалась и единая картина мира, и общие теории, и по отношению к этой картине выделялись частные теории и соответственные предметные области профессиональных деятельностей в общественной практике. "Центром" развития общества являлись научные знания, а производство этих знаний — основным видом производства, определяющем возможности остальных видов и материального, и духовного производства. Но во второй половине XX века определились *кардинальные противоречия* в развитии общества: как в самой науке, так и в общественной практике. Рассмотрим их. Противоречия в науке: 1. Противоречия в строении единой картины мира, созданной наукой, и внутренние противоречия в самой структуре научного знания, которые породила сама же наука, создание представлений о смене научных парадигм (работы Т. Куна, К. Поппера и др.). 2. Стремительный рост научного знания, технологизация средств его производства привели к резкому увеличению дробности картины мира и, соответственно, дроблению профессиональных областей на множество специальностей. 3. Современное общество не только сильно дифференцировалось, но и стало реально поликультурным. Если раньше все культуры описывались в едином "ключе" европейской научной традиции, то сегодня каждая культура претендует на собственную форму самоописания и самоопределения в истории. Возможность описания единой мировой истории оказалась крайне проблематичной и обреченной на мозаичность. Встал практический вопрос о том, как соорганизовать "мозаичное" общество, как управлять им. Оказалось, что традиционные научные модели "работают" в очень узком ограниченном диапазоне: там, где идет речь о выделении общего, универсального, но не там, где постоянно необходимо удерживать разное как разное. 4. Но главное даже не в этом. Главное в том, что за последние десятилетия роль науки (в самом широком смысле) существенно изменилась по отношению к общественной практике (также понимаемой в самом широком смысле). Триумф науки миновал. С XVIII в. до середины прошлого XX в. в науке открытия следовали за открытиями, а практика следовала за наукой, "подхватывая" эти открытия и реализуя их в общественном производстве — как материальном, так и духовном. Но затем этот этап резко оборвался — последним крупным научным открытием было создание лазера (1956 г.). Постепенно, начиная с этого момента, наука стала все больше "переключаться" на технологическое совершенствование практики: понятие "научно-техническая революция" сменилось понятием "технологическая революция", а также, вслед за этим появилось понятие "технологическая эпоха" и т. п. Основное внимание ученых переключилось на развитие технологий. Возьмем, к примеру, стремительное развитие компьютерной техники и компьютерных технологий. С точки зрения "большой науки" современный компьютер по сравнению с первыми компьютерами 40-х гг. XX в. принципиально ничего нового не со-

держит. Но неизмеримо уменьшились его размеры, увеличилось быстродействие, разрослась память, появились языки непосредственного общения компьютера с человеком и т. д. — т. е. стремительно развиваются технологии. Таким образом, наука как бы переключилась больше на непосредственное обслуживание практики. Если раньше в ходу были теории и законы, то теперь наука все реже достигает этого уровня обобщения, концентрируя свое внимание на моделях, характеризующихся многозначностью возможных решений проблем. Кроме того, очевидно, работающая модель полезнее отвлеченной теории. Исторически известны два основных подхода к научным исследованиям. Автором первого является Г. Галилей. Целью науки, с его точки зрения, является установление порядка, лежащего в основе явлений, чтобы представлять возможности объектов, порожденных этим порядком, и, соответственно, открывать новые явления. Это так называемая "чистая наука", теоретическое познание. Автором второго подхода был Френсис Бэкон. О нем вспоминают гораздо реже, хотя сейчас возобладала именно его точка зрения: "я работаю, чтобы заложить основы будущего процветания и мощи человечества. Для достижения этой цели я предлагаю науку, искусную не в схоластических спорах, а в изобретении новых ремесел...". Наука сегодня идет именно по этому пути — пути технологического совершенствования практики. 5. Если ранее наука производила "вечное знание", а практика пользовалась "вечным знанием", т. е. законы, принципы, теории жили и "работали" столетия или, в худшем случае, десятилетия, то в последнее время наука в значительной мере переключилась, особенно в гуманитарных общественных и технологических отраслях, на знание "ситуативное". Так, например, в настоящее время многие социально-экономические системы исследуются посредством построения математических моделей с использованием различных разделов математики: дифференциальных уравнений, теории вероятностей, нечеткой логики, интервального анализа и др. Развитие науки, в первую очередь, естественнонаучного и технического знания обеспечило человечеству развитие *индустриальной революции*, благодаря которой к середине XX в. была, в основном, решена главная проблема, довлевшая над всем человечеством на протяжении всей истории — проблема голода. Человечество впервые за всю историю смогло накормить себя (в основном), а также создать для себя благоприятные бытовые условия (опять же в основном). И тем самым был обусловлен переход человечества в совершенно новую, так называемую *постиндустриальную эпоху* своего развития, когда появилось изобилие продовольствия, товаров, услуг, и когда, в связи с этим, стала развиваться во всей мировой экономике острейшая конкуренция. Поэтому за короткое время в мире стали происходить огромные деформации — политические, экономические, общественные, культурные и т. д. И, в том числе, одним из признаков этой новой эпохи стали нестабильность, динамизм политических, экономических, общественных, правовых, технологических и других ситуаций. Все в мире стало непрерывно и стремительно изменяться. И, следовательно, практика должна постоянно перестраиваться применительно к новым и новым условиям. И, таким образом, *инновационность практики становится атрибутом времени*. Если раньше, еще несколько десятилетий назад в условиях относительно длительной стабильности образа жизни общественная практика, практические работники — инженеры, агрономы, врачи, учителя, технологи и т. д. — могли спокойно ждать, пока наука, ученые разработают новые рекомендации, а потом их апробируют в эксперименте, а потом конструкторы и технологи разработают и апробируют соответствующие конструкции и технологии, и лишь

потом дело дойдет до массового внедрения в практику, то такое ожидание сегодня стало бессмысленным. Пока все это произойдет, ситуация изменится коренным образом. Поэтому практика, естественно и объективно устремилась по другому пути — практические работники стали создавать инновационные модели социальных, экономических, технологических, образовательных и т. д. систем сами: авторские модели производств, фирм, организаций, школ, авторские технологии, авторские методики и т. д.). В целом, очевидно, наука и практика в современных условиях развития общества в отношениях друг к другу стали подобны противоположным полам, необходимым для воспроизведения потомства — дальнейшего развития цивилизации. При этом, наверное, наука играет роль женского начала как объект более тонкий и капризный. Практика же — роль мужского начала: она более груба, прямолинейна и требовательна.

С одной стороны, защищаются сотни и тысячи диссертаций по авторским моделям фирм, финансовых структур, производств, сельскохозяйственных ферм, образовательных учреждений — их результаты требуют теоретического осмысления, обобщения, систематизации и т. д., чтобы войти в единые русла экономических, педагогических, математических и других теорий. К этому ученые пока что практически не приступали. А объем информации растет и растет. С другой стороны, в условиях плюрализма мнений многие ученые увлеклись созданием новых направлений в науке (чаще всего это лишь "якобы новые" направления, просто идет переосмысление прежних основ с позиций некоторых новых ценностей. Так, например, в педагогической науке появилось множество новых "педагогик": "антропоцентрическая педагогика", "витагенная педагогика", "гендерная педагогика" и т. д. и т. п. — десятки новых "педагогик" вплоть до "педагогики любви". Естественно, исключать необходимость таких поисков вовсе нельзя. Но при этом размывается тело научных теорий, наука стала расти "в куст", а не "в ствол". С третьей стороны, этот фактор усугубляется еще тем обстоятельством, что за последние годы, опять же в связи со стремительным ростом числа защищаемых диссертаций, резко вырос научный потенциал ВУЗов, а также отраслевых институтов и академий повышения квалификации. Что, конечно же, явление в целом положительное. При этом разрастаются объемы научных исследований и спектр их направлений. Но при нарушенных научных коммуникациях — отсутствие средств на командировки, малые тиражи научных журналов, лишь эпизодическое проведение научных конференций и семинаров, а главное, при отсутствии какой-либо координации научных работ — поле проводимых исследований во многих отраслях научного знания становится трудно-обозримым, а, точнее говоря, практически необозримым. И ориентироваться в нем становится крайне сложно. С четвертой стороны, резкий рост количества научных исследований приводит к "размыванию" научных школ. С пятой стороны, возникает весьма интересный парадокс. Раньше ученые и практические работники находились как бы на разных полюсах, хотя и взаимосвязанных: на одном полюсе "теория", на другом — "практика". Но сегодня ситуация стремительно меняется. Ведь большинство практических работников, защитив свои диссертации, остаются на своей практической работе. И возникает новый "тандем": на одном полюсе ученый, профессионально занимающийся наукой — на другом полюсе практический работник, но тоже ученый, совмещающий свою практическую деятельность с научными исследованиями. Условно первого назовем "ученый-теоретик", второго — "ученый-практик". И разговор у них происходит уже как бы "на равных". Но в такой ситуации "ученые теоретики", чтобы сохранить свой статус и статус науки должны будут

подняться на гораздо более высокий уровень научных обобщений, на более высокий теоретический уровень. Но вряд ли на сегодняшний день большинство профессиональных ученых способны на это. Поэтому сближение науки и практики создает новые серьезные проблемы именно для науки, для сообщества ученых. Как они будут решаться — покажет время. Таким образом, подводя итог, можно констатировать, что роль науки в современном обществе изменилась кардинальным образом. И этот фактор вызывает и будет дальше вызывать существенное влияние на все стороны жизни: политику, экономику, социальную сферу, образование, культуру.

С. К. КОСТЮЧКОВ
к. полит. н., доц., ХГУ, г. Херсон

СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ КАК БАЗОВЫЙ ИНСТРУМЕНТ ПРОГРЕССИВНОГО РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 321–324

Ведущую роль в процессе развития любого общества и вообще, цивилизации, играет система образования, которая обеспечивает продуктивное функционирование механизма трансляции накопленных знаний и культурных ценностей от поколения к поколению. Это касается знаний о мире, окружающем человека, разнообразных по содержанию и характеру проявлений общественной жизни, о созданной человечеством субординированной системе ценностей, а также умений и навыков индивида по решению проблем, возникающих в процессе взаимодействия в триаде Человек — Общество — Государство. Развитые страны мира активно реализуют концепцию непрерывного, в течение жизни, образования, сущность которого заключается в привлечении как можно большего числа лиц к образовательному процессу в различных его формах. Несомненно, что нынешнее, XXI столетие знаменуется актуализацией "общества знаний", главная функция которого — опережающее развитие когнитивных качеств личности, образовательных систем в социуме, интеллектуального потенциала общества [2, с. 321].

В условиях динамичного социума образование играет важную инструментальную роль в диагностировании общественного "здоровья" и поиска оптимальных путей гармонизации взаимоотношений между государством и гражданским обществом. И гражданское общество, и государство формируются и функционируют для удовлетворения потребностей и интересов человека, в том числе — и в сфере образования. Гражданским обществом можно назвать такое общество, в котором формируется — средствами образования и воспитания — гражданин, являющийся:

- человеком, который осознает себя свободным членом общества;
- индивидом, свободным экономически, имеющим право выбора форм и видов трудовой деятельности, в том числе предпринимательской, свободным политически и идеологически;
- субъектом, который наделен широким спектром прав и свобод, в том числе правом частной собственности ("субъект-владелец");
- лицом, которое осознает и реализует в процессе жизнедеятельности свою ответственность перед обществом;
- гражданином, который защищен законом от прямого посягательства на свои права или их ограничений со стороны государства.

Курс на укрепление государства, принятый в современной Украине — это курс на то, чтобы приспособить наше государство к условиям XXI века, когда складываются предпосылки для формирования информационного, технотронного, высокотехнологического общества, эффективно управлять делами которого можно только на

основе существенной модернизации организационной деятельности, прежде всего, самого государства и его аппарата. Управление должно быть рациональным, результативным, перспективным, именно эти условия способствуют усилению взаимосвязи и взаимовлияния государства и гражданского общества.

Гражданское общество — это система самостоятельных и автономных от государства общественных институтов и отношений, которые призваны способствовать реализации интересов индивидов и их коллективов. Эти интересы и потребности выражаются и осуществляются через такие институты гражданского общества, как семья, система образования, научные и профессиональные объединения, организации, ассоциации, осуществляющие свою деятельность на основе реального самоуправления (территориальные, производственные, просто по интересам). Имеются в виду объединения, созданные "снизу", а не по указке вышестоящих органов; политические партии, функционирующие на основе соглашения (консенсуса) с другими институтами гражданского общества.

Гуманистические тенденции в образовании, характерные для гражданского общества, предусматривают концентрацию внимания на индивидуальности человека, его личности, а также направление на сознательное развитие самостоятельного критического мышления членов общества, которые осознают, что дальнейшее развитие всех сфер жизни социума невозможно без решения комплекса политических, экономических, морально-духовных проблем. В наиболее общем виде их можно сформулировать следующими положениями:

- как оптимизировать образовательное пространство в направлении сохранения, поддержки и развития человеческой индивидуальности, актуализируя при этом необходимую согласованность усилий государства, гражданских коллективов и конкретных личностей на основе совпадения результирующего вектора;
- каким образом реформировать систему образования, чтобы учебные заведения стали истинной школой демократии для молодежи страны и обеспечивали условия для перспективной реализации гражданами хозяйственных, социальных и политических инициатив;
- как превратить потребности человека с материально-прагматических на духовно-гуманистические;
- что необходимо сделать для формирования в обществе потребности в каждой личности и создание условий реализации этим человеком своего нравственного, интеллектуального и духовного потенциала;
- с чего начинать движение к национальному (общенародному) идеалу, учитывая при этом разновекторность общественных интенций и мультикультурализм современного социума.

Гражданское общество — это саморазвивающаяся и самоуправляемая система. Объединяясь в различные организации, индивиды устанавливают между собой разнообразные по формам отношения, реализуют свои подчас разнонаправленные интенции, и этим обеспечивают гармоничное, продуктивное, перспективное развитие общества, исключая вмешательство государства, как политической силы в сферу функций гражданского коллектива. Гражданское общество имеет свои внутренние ресурсы саморазвития, независимые от государства: гражданская инициатива как осознанная и продуктивная деятельность во благо общества, гражданский долг, гражданская совесть, представляющая собой особого рода социальные ценности, без которых невозможно дальнейшее развития гражданского общества.

Гражданское общество — это особое социальное поле, где интегрирующими элементами выступают признание, обеспечение и защита естественных и приобретенных прав человека и гражданина. Идеям гражданского общества о разумности и справедливости власти, о свободе и благополучии личности конгениальны идеи приоритета права и закона, правового обеспечения разделения ветвей государственной власти.

Конструкцию современного гражданского общества можно представить (условно) как совокупность следующих основных систем.

Социальная система включает в себя совокупность объективно сформировавшихся общностей людей и установившихся между ними коммуникативных связей. Это основной, первичный слой гражданского общества, оказывающий определяющее влияние на жизнедеятельность других его систем. Прежде всего, это институты семьи и отношения, обусловленные ее существованием. Затем следуют отношения, непосредственно отражающие социальную сущность человека. Это конкретные отношения индивидов как между собой, так и в гражданских коллективах (объединениях, союзах и т. п.). И, наконец, отношения, возникающие между большими социальными общностями людей (нациями, классами).

Основой экономической системы являются отношения собственности, составляющие сущность экономических отношений и весь процесс общественного производства и потребления. В Украине в соответствии с Конституцией признаются и защищаются равным образом частная, государственная, муниципальная и иные формы собственности (статьи 13) [1].

Отношения производства материальных и нематериальных благ составляют второй структурный слой общественной системы. В основе производства лежит производительный труд членов общества, поэтому неотъемлемой частью экономических отношений являются производственные отношения, характер которых не зависит от воли и сознания отдельно взятого человека. Акционерные, частные, государственные, кооперативные, муниципальные предприятия, фермерские хозяйства, индивидуальные частные предприятия граждан с присущими им характерными признаками и являются структурными элементами экономической системы.

Отношения распределения, обмена, потребления общественного совокупного продукта являются в значительной степени составной частью экономической системы, не смотря на то, что они в известной степени функционируют в рамках социальной системы.

Духовно-культурная система формируется в результате отношений между людьми, их объединениями, государством и обществом в целом в сфере духовно-культурных благ при помощи специальных научных, образовательных и религиозных институтов, посредством которых эти отношения реализуются.

Информационная система складывается как результат коммуникативных отношений как непосредственно, так и через средства массовой информации. В качестве структурных элементов могут выступать общественные, муниципальные и частные организации, учреждения, предприятия, а также отдельные граждане и их объединения, осуществляющие производство и выпуск средств массовой информации. Информационные отношения носят сквозной, пронизывающий характер, они охватывают все сферы гражданского общества [3].

В современных условиях управление формированием знания является важной социальной функцией государства, определяет превалентные цели в области обра-

зования, адекватные вызовам настоящего, не ограничивая при этом процессов самоорганизации и взаимодействия в структурах гражданского общества, ориентированных в совершенствование системы образования, в частности высшего.

Литература:

1. *Конституція* України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: // zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
2. *Коропченко А. А.* Образование в России: традиции и новации. Материалы научно-практической конференции факультета “Управление и право”. “Национальные традиции в политике, праве и культуре” 14 апреля 2007 г. / А. А. Коропченко // Общество — вчера, сегодня, завтра. Межвузовский сборник научных трудов. — Вып. 3. — М.: МГУПИ, 2007. — С. 321–333.
3. *Проценко О.* Походження свободи (осмислення витоків та розвитку концепції громадянського суспільства) / О. Проценко, В. Чепінога. — К.: Смолоскип, 1996. — 142 с.

О. В. ВОЙТЕНКО
к. психол. н., УАІСНС МАУП

РЕКЛАМНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ВІД ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 325–327

Перехід до становлення ринкової економіки викликав бурхливий розвиток рекламної галузі, що кожного року набуває в Україні все потужніших обертів. Життя сучасного суспільства вже неможливо уявити без реклами і її роль у нашому суспільстві вже давно не обмежується ринковою діяльністю. Вплив реклами стрімко зростає практично в усіх галузях громадського життя.

З обслуговуючого ринок інструменту, реклама перетворилася в потужний засіб формування стереотипів поведінки, оцінки навколишнього середовища, стала об'єктивною формою виховання суспільства.

Традиційно виконуючи велику економічну роль, реклама загострює конкурентну боротьбу, що поступово призводить до появи в рекламній діяльності як основного принципу "ціль виправдовує засоби", згідно з яким увагу споживачів намагаються залучити будь-якою ціною. Тому якість реклами сьогодні змістилася в бік відвертого цинізму і повної відсутності моральності. Коли мова йде про прибутковість бізнесу або утримання позицій на ринку, етичні норми часто відходять на другий план. У сучасних умовах у рекламній діяльності існує цілий ряд проблем етичного характеру.

Виконуючи своє пряме призначення стимулювати збут, реклама з усіх боків закликає "купуй", "скуштуй", "отримай", "придбай" і т. д., тим самим сприяючи формуванню надзвичайно матеріалістичного суспільства, в якому прагнення до споживання затьмарює всі інші прагнення; формуючи у споживачів бездумну споживацьку психологію. Отже, проблемою є також співвідношення зовнішнього психологічного впливу реклами на людей і об'єктивних потреб у запропонованих товарах. Застосовується навіть тактика розпалювання агресії. Все це впливає на настрій, змінює цінності, формує відношення, створює певний психологічний клімат у суспільстві.

Проблемою є пропаганда спотворених уявлень про національні традиції та культурні цінності, яка має місце, коли переосмислюються базові етичні концепти.

Рекламна індустрія накопичила за свою історію величезний арсенал всіляких засобів психологічного впливу, винахідливість рекламних прийомів вражає. Але, на жаль, ця потужна зброя все частіше опиняється в не дуже порядних руках, внаслідок чого з'являється вульгарна і непристойна реклама, що принижує людську гідність. Отже, питання підвищення і контролю якості реклами вимагає сьогодні пильної уваги з боку громадськості.

Вирішення цього важливого питання з одного боку — за представниками рекламного бізнесу, та науковцями, що працюють над вирішенням проблем ефектив-

них маркетингових комунікацій, і викладачами вищих навчальних закладів, які займаються підготовкою кадрів для вітчизняної реклами, — з іншого.

Сучасна реклама суттєво впливає на всі сфери життєдіяльності людини і суспільства в цілому. Тому рекламну освіту необхідно розглядати не з вузьких економічних позицій, з орієнтацією на запити ринкової економіки, а як важливу складову всієї національної системи освіти, як інститут виховання духовності, культури, нового економічного мислення, формування громадянського суспільства, яке цінує права людини, її свободу і соціальну відповідальність.

Високу якість реклами, її повноцінне функціонування в системі ринкових відносин здатні забезпечити тільки справжні фахівці зі спеціалізованою освітою. Але можна впевнено стверджувати, що у сфері реклами відчувається нестача професійних фахівців. Однією з причин цього є недосконаліть системи професійної підготовки рекламістів, яка фактично формується одночасно з формуванням рекламної галузі.

Як підготувати професійного рекламіста? У цьому плані є дуже важливим вдосконалення професійних освітніх стандартів, створення програм, які б сприяли стратегічному соціально-орієнтованому розвитку рекламної індустрії.

У практиці викладання важливо не тільки розкривати зміст наукових категорій та концепцій, а й знаходити ефективні форми передачі знань, домагатися їх засвоєння на рівні мислення та поведінки студента.

Важливе місце серед "секретів" успіху посідає практика безпосередньо у відділах реклами та рекламних агентствах. Практична підготовка з першого курсу надає студентам можливість адаптуватися до умов виробництва; освоїти технологію праці в команді; визначити, на що чекають у рекламному агентстві від молодого спеціаліста; усвідомити місце і роль кожної дисципліни в практичній діяльності, гарантує працевлаштування.

Одним з основних принципів виховання майбутніх рекламістів має стати соціальна відповідальність — концепція, відповідно до якої виготовлювачі реклами враховують інтереси суспільства, покладаючи на себе відповідальність за вплив їх діяльності на різні сторони суспільного життя. Це зобов'язання виходить за рамки встановленого законом зобов'язання дотримуватися законодавства і припускає, що рекламісти добровільно приймають додаткові заходи для підвищення стандартів своєї діяльності.

У галузі реклами основним документом, що носить регулятивний характер, є Міжнародний кодекс рекламної практики, прийнятий Міжнародною торговельною палатою. Він являє собою звід правил і етичних норм, яких у добровільному порядку зобов'язуються дотримуватися учасники рекламного ринку. Контроль за дотриманням цих норм могли б здійснювати численні професійні громадські організації рекламістів: Спілка рекламістів України, Всеукраїнська рекламна коаліція, Асоціація агентств зовнішньої реклами України та ін. Рекламна індустрія багатьох країн активно бере участь в своєму власному регулюванні. Цей процес і називається саморегулюванням. Принципи завжди одні й ті ж: реклама повинна бути законною, пристойною, чесною і правдивою, зробленою з почуттям соціальної відповідальності та з відповідною повагою до правил чесної конкуренції [1].

Існує також гостра необхідність у психологічних дослідженнях рекламної діяльності, пошук цивілізованих шляхів підвищення її ефективності, адже дія реклами реалізується через вплив на психіку людини. Такий вплив можливий, якщо реклама правдива, надає достовірну інформацію про властивості рекламованого товару, а самі товари об'єктивно необхідні споживачу.

Отже, кращий спосіб боротьби з поганою рекламою — реклама високого рівня, яку здатні створити висококваліфіковані фахівці, що засвоїли новітні практичні напрацювання щодо рекламних технологій, сучасних засобів бізнес комунікацій, управління рекламними компаніями і усвідомили необхідність забезпечення високих стандартів у рекламі, а разом із ними — формування довіри і впевненості споживачів.

Література

1. *Соціально-етичний* маркетинг: монографія / [А. А. Мазараки, Є. В. Ромат, Г. В. Алданькова та ін.]; за заг. ред. А. А. Мазараки та Є. В. Ромата. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. — 328 с.

О. Л. ТУРИНІНА
д. н. у гал. психол., к. психол. н., УАІСНС МАУП

УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В ЗАКЛАДАХ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 328–331

Розвиток організації передбачає наявність різноманітних протиріч, які породжують конфліктні ситуації, зіткнення думок, точок зору, прагнень і т. ін. У свою чергу конфліктна ситуація може за наявністю інциденту перетворитися в конфлікт.

Особливо характерну конфліктогенну ситуацію в системі освіти може породжувати протиріччя між інноваційними підходами, технологіями і традиційними. Саме тому кожний керівник організації повинен мати певну психологічну готовність до управління конфліктами. Насамперед, керівникові необхідно мати певну конфліктологічну компетентність, тобто чітко уявляти собі соціально-психологічну суть цього феномену. Визначення поняття "конфлікт" виходить з латинського conflictus — зіткнення. Але не кожне зіткнення можна, на нашу думку, назвати конфліктом. Деякі автори [1; 4; 8; 9] вводять до змісту поняття конфлікту протиріччя. Так, протиріччя, є обов'язковим атрибутом будь-якого конфлікту. На думку Д. Майєрса, "конфлікт — це несумісність цілей, що сприймаються. Багато конфліктів містять лише невеличке ядро справжніх цілей, головна проблема — перекручене сприйняття чужих мотивів і цілей [5; 545]. Таке протиріччя є, за К. К. Платоновим, ілюзорним. Але конфлікт може виникнути і тоді, коли чужі цілі і мотиви сприймаються правильно, але вони не збігаються і їх носії вступають у протиборство (яке породжено об'єктивно існуючими протиріччями). Якщо визначити особливості міжособистісних конфліктів, а саме з ними має, насамперед, справу керівник організації, то він (конфлікт) має певне емоційне, когнітивне, поведінкове забарвлення з аксіологічною підвалиною. Причому, конфлікт не завжди супроводжується негативними емоціями, переживаннями, адже це може залежати від індивідуальних особливостей опонентів. Інша справа, що ці переживання можуть бути гострими, але їх модальність значною мірою, як показують наші спостереження, залежить від таких індивідуальних особливостей людини, як тип нервової діяльності, темперамент, рівень домагань, установки, ціннісні орієнтації особистості і т. ін.

Таким чином, атрибутивними властивостями конфлікту, на нашу думку, є зіткнення, протиборство, значущі для особистості, (групи) протиріччя, психологічні фактори, що мають протилежну спрямованість (установки, норми поведінки, мотиви, інтереси тощо). Виходячи з цього, ми сформулювали наступне визначення:

Конфлікт — це зіткнення і протиборство протилежно спрямованих психологічних факторів у взаємодії між особистостями, групами або всередині особистості, породжене значущими для них протиріччями [3; 129].

Важливими питаннями є також оцінка конфлікту як позитивного або негативного явища взагалі і в менеджменті освіти зокрема. У психологічних працях конфлікт оцінюється неоднозначно. Одні автори (В. В. Бойко, О. Г. Ковальов, В. М. Парфьо-

нов, Б. Д. Паригін) оцінюють конфлікт як явище негативне. Так, Б. Д. Паригін вважає, що людина, якщо вона втягнута в конфлікт, "як правило, достатньо гостро і болюче переживає ситуацію, що виникла, особливо розлагодженість своїх взаємостосунків з іншими. А це може мати найрізноманітніші негативні наслідки для його психічного стану. Виявилось, що час після конфліктного психологічного резонансу в декілька разів перевищує час самого конфлікту. Це час домінування в свідомості людей, в їх психіці негативних емоцій, важких негативних переживань, що вибивають із звичної колії діяльності, що раніше задана [7; 19–20].

Конфліктна і постконфліктна нервова напруга нерідко є передумовою серйозної душевної і фізичної кризи, яка може призвести навіть до інфаркту міокарда. У той же час сьогодні у конфліктології висловлюється думка щодо конструктивної функції конфліктів. О. Г. Ковальов вважає, що є конфлікти, які після розв'язання не залишають ніяких негативних наслідків. "Це буває тоді, — пише він, — коли протиборство носило делікатний характер, протиріччя було зняте вичерпним способом так, що конфліктуючі повністю задоволені рішенням, між ними встановлюються нормальні товариські стосунки, які не мають прихованого відчуття недоброзичливості" [4; 139]. Тут автор ще не стверджує конструктивності конфлікту, а лише обмежує негативний характер його наслідків. Більш рішучий крок в напрямку позитивної оцінки конфліктів роблять М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі: "Коли люди думають про конфлікт, вони частіше за все асоціюють його з агресією, погрозами, спорами, ворожістю, війною і тощо. У результаті існує думка, що конфлікт — явище завжди небажане, що його необхідно по можливості уникати і що його слід негайно розв'язувати, як тільки він виникає...

Сучасна точка зору полягає в тому, що навіть в організаціях з ефективним управлінням деякі конфлікти не тільки можливі, але навіть бажані. Але в багатьох ситуаціях конфлікт допомагає виявити різноманітність точок зору, дає додаткову інформацію, допомагає виявити більшу кількість альтернатив або проблем і т. ін." [6; 517].

Ці автори розподіляють конфлікти на функціональні (які призводять до підвищення ефективності організації) і дисфункціональні (які призводять до зниження особистої задоволеності, групового співробітництва і ефективності організацій. В цьому випадку конфлікт трактується як непогодженість думок, тому для його подолання пропонується толерантність, з чим слід погодитися.

Наша точка зору полягає в тому, що в менеджменті освіти протиріччя в міжособистісній взаємодії є закономірним явищем. Деякі з протиріч, коли вони перетворюються в протиборство двох або декількох сторін, стають конфліктами. За наслідками ці конфлікти можуть бути деструктивними, коли вони руйнують міжособистісні стосунки, заважають позитивному розвитку особистості, негативно впливають на психічне і фізичне здоров'я людей. Конфлікти можуть мати конструктивний характер, якщо їх розв'язання не наносить шкоди здоров'ю людей, забезпечує перемогу прогресивного, сприяє розвитку особистості. Але, враховуючи можливі негативні наслідки психічної напруги, довготривалої стресової ситуації, керівникові частіше слід думати про те, як попередити небажані деструктивні конфлікти. А коли іти на конфлікт, доцільно співставити всі можливі наслідки, особливо коли вони торкаються дитини. Менеджер в освіті (як і в будь якій іншій галузі) змушений вміти управляти конфліктом.

Методологічною основою управління конфліктом повинна бути логіка управлінського процесу з урахуванням специфіки конкретних конфліктів. Успішну апробацію пройшла поетапна діяльність з розв'язання конфліктів:

1. Визначення учасників конфлікту: безпосередніх і тих, що підтримують опонентів, або "втягнуті" у конфлікт. Як правило, в освітніх закладах, особливо навчально-виховних, специфікою конфлікту є його іррадіація, тобто використання конфліктуючими таких "засобів", як учні, їх батьки тощо. Тому чітке визначення всіх, хто має причетність до конфлікту, є важливою умовою наступної ефективної діяльності з його подолання. Тут важливо зібрати якомога більше інформації, яка може стати релевантною з точки зору конфлікту.
2. Формулювання проблеми, тобто основної суперечності, що є базою конфлікту.
3. Вивчення та визначення мотивів опонентів. Тут є доцільність запросити для діагностування професійного психолога, адже виявлення мотивів поведінки людини є дуже складним питанням. Його розв'язання потребує застосування комплексу методик: спостереження, інтерв'ю, узагальнення незалежних характеристик, експерименту, аналізу продуктів діяльності. Але і у випадку, коли буде працювати психолог, від керівника значною мірою залежить правильність висновків щодо мотивів конфліктуючих сторін. Йдеться про співробітництво керівника з психологом у цій роботі.
4. Розробка варіантів виходу з конфлікту. Тут доцільно використати варіанти, які пропонуються за тестом К. Томаса. До речі, використання діагностичного матеріалу, здобутого за тестом К. Томаса, може допомогти обрати варіант, який може іноді здаватися парадоксальним. Так, в одному відділі освіти співробітники за цим тестом показали перебільшення стратегії "уникнення". Але це не означало відсутності конфліктної ситуації ("неприйняття" співробітниками нового інспектора), вона була прихована. У зв'язку з цим керівник пішов на гласне розкриття суті протиріч між новим співробітником і досвідченими членами колективу.
5. Ознайомлення опонентів з можливими конкретними варіантами рішення. Досвід показує, що саме обговорення з опонентами загальних варіантів розв'язання конфліктних ситуацій має психокорекційне значення, адже, з одного боку, іде розширення діапазону "репертуару" шляхів оптимізації міжособистісної взаємодії. З іншого боку, обговорення типових варіантів виходу з конфлікту і співставлення їх з конкретною ситуацією допомагає "звузити плацдарм спору", виключити з нього психотравмуючі елементи. У залежності від психологічних особливостей опонентів ознайомлення з варіантами розв'язання конфлікту здійснюється індивідуально з кожним, або є доцільність здійснити це у вигляді ділової гри з виконанням опонентами ролей протилежної сторони.
6. Прийняття рішення, яке влаштовує опонентів.
7. Реалізація прийнятого рішення.
8. Аналіз та оцінка ефективності розв'язання конфлікту.

Отже, етапи розв'язання конфлікту відповідають логіці процесу управління (планування — 1–4 етапи; організація — 5, 7 етапи; контроль — 8 етап). Негативна інформація про те, що конфлікт не розв'язаний, стане поштовхом для пошуку нових, більш ефективних шляхів розв'язання конфлікту.

Література

1. *Ершов А. А.* Взгляд психолога на активность человека. — М.: Луч, 1991.
2. *Карамушка Л. М.* Психологія управління закладами середньої освіти. — К.: Ніка — Центр, 2006. — 332 с.

3. *Коломінський Н. Л.* Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект) — К.: МАУП, 2000 — 286 с.
4. *Ковалев А. Г.* Коллектив и социально-психологические проблемы руководства. — М.: Политиздат, 1978. — 279 с.
5. *Майерс Д.* Социальная психология. — СПб "Питер", 2011. — 688 с.
6. *Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф.* Основы менеджмента. — М., 2009 — 702 с.
7. *Парыгин Б. Д.* Социально-психологический климат коллектива: пути и методы изучения. — Л.: Наука, 1981. — 192 с.
8. *Пірен М. І.* Основи конфліктології. — К., 2008. — 436 с.

Н. Д. ПАЛЬМ
к. філос. н. УАІСНС МАУП

ОСВІТА ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 332–334

Обраний Україною шлях до європейської та світової інтеграції посилює необхідність модернізації усіх сфер суспільного життя, і, насамперед, освітньої галузі, яка в сучасних умовах стає ключовим генератором суспільних змін.

Відомо, що доба змін — це період структурних видозмін в організації суспільства, коли формуються головні характеристики людини майбутнього, нова модель взаємодії держави та суспільства, становлення якої відбувається в умовах наскрізної глобальної інформатизації світу.

У зв'язку з цім, нас цікавить не стільки трансформація структури влади, яка в українських реаліях відбувається постійно й не завжди має передбачливий та певною мірою "системний" характер, мова йде про вплив суспільних змін на соціальну якість освіти за останні роки, про механізми впливу нових форм суспільного життя на освіту громадян, на навчально-виховний процес. Освіта при цьому розглядається як отримання людиною свідомої самостійності в пізнанні простору й часу його життя.

У різні історичні епохи мета освіти визначається єдністю інтересів суспільства й людини. У більш широкому розумінні — єдністю інтересів людства, конкретно визначеного суспільства й людини.

В контексті вищезазначеного виділимо нові якісні характерні риси сучасної освіти: відкритість світовому співтовариству, участь в утворенні та реалізації світових соціокультурних проектів, що пов'язані з покращенням життя; протистояння кризовим явищам, як внутрішній, так і зовнішній агресії, екстремізму тощо; пізнання та використання кращих світових традицій та досягнень; вміння співставляти інноваційні досягнення із соціокультурними традиціями; можливість корегувати сучасні інноваційні технології зі світовими екологічними стандартами; будувати паритетні відносини з іншими країнами світу; органічне поєднання різних блоків знань, науково-технічних, соціогуманітарних, світоглядно-ідеологічних та ін.

На даний час у багатьох країнах світу, в тому числі й в Україні, йдуть не лише поверхневі зміни, а й глибинні трансформації суспільного устрою, тому необхідно одночасне реагування на двох рівнях (поверхневому та глибинному). В ідеальному варіанті — з випередженням подій, що можливе при умові науково-філософського аналізу цих процесів.

Якщо говорити про адаптаційні механізми при засвоєнні нових умов, то можна констатувати наступне: при поверхневих трансформаціях пристосування до інновацій має вигляд не дуже великих змін; при цьому зберігається основний устрій життя. Зокрема, в професійній сфері це може бути підвищення кваліфікації, перепідготовка по спеціальності та ін., а в побуті проявлятися новими побутовими приладами, технічною та інформаційною основою домашнього господарства тощо.

У випадку ж глибинних (сутнісних) трансформацій змінюється весь устрій життя. Все, що було колись стабільним — житло, сім'я, ідеали та мрія у майбутнє — все руйнується. Людина опиняється на краю прірви, в стані розгубленості та безнадії.

Зокрема нагадаємо, що за період перебудови світоглядного бачення українців, що підпорядковувалися західним лібералістично — демократичним стандартам наприкінці минулого століття, відбулася депопуляція населення (скорочення його чисельності) та неадекватні зміни, в результаті чого Україна зайняла перше місце серед країн Європи не з тих показників, на які варто було б орієнтуватися... У нашій країні смертність продовжує перевищувати народжуваність, незважаючи на вагомі дотації з боку держави при народженні дітей, немає кому служити в Збройних силах за станом здоров'я, в сім'ях люди репродуктивного віку не замислюються щодо необхідності продовження роду, за статистичними даними кожна четверта сімейна пара репродуктивного віку взагалі не може мати дітей...

У цих складних кризових умовах "руйнування" всіх рівнів буття головним аспектом життя людини стає її динамічне мислення й фундаментальний "знаннєвий" загальнокультурний та науково-технічний потенціал. Чим глибші соціальні трансформації, тим більш необхідним стає потенціал базових знань, що необхідні людині [2, с. 32].

Контекст аналізу трансформаційних соціальних процесів містять філософські джерела багатьох дослідників.

Так, наприклад, сутність людини, за словами В. Андрущенка, є духовною, стрижень життя — духовний; основа основ підготовки людини до життя розгортається через формування духовності, чим, власне, опікується освіта" [3, с. 6]. Останнє зумовлює статус освіти як одвічної духовної цінності для всіх історичних часів і народів. І доки існуватиме людина, духовність (сформована засобами навчання і виховання) буде головним виміром її соціальності, критерієм особистості, гарантом самореалізації.

На думку вченого, перспектива людства — в його високій духовності. Роль освіти в цьому поступі колосальна, однак лише за умови, якщо вона буде духовною [3, с. 10].

Як зазначає автор багатьох робіт у цієї сфері Л. Карпець, "сьогодні стає все більш очевидним, що класична модель освіти є важливою передумовою формування економічного підходу до вивчення поведінки людини й потребує принципового перегляду, оскільки вже не відповідає вимогам, які висуваються до школи й освіти сучасним суспільством й виробництвом" [4, с. 173].

Другі дослідники — М. Наливайко, Є. Ушакова наголошують, що "власне чітко врегульована соціальна державна сфера освіти — виховання й та, що постійно діє, формує той "знаннєвий" та людський потенціал суспільства, що здатний реалізувати стратегічні плани країни" [1, с. 32].

Слід зазначити, що поряд с цім, сьогодні у галузі філософії освіти світоглядно — ціннісного сенсу продовжують набувати проблеми цивілізаційного діалогу (полілогу) між Заходом та Сходом. Поширюються ідеї зіткнення цивілізацій, які обстоює американський політолог, професор Гарвардського університету С. Гантінгтон.

За С. Гантінґтоном, Україна належить до "розколотих" країн, тобто тих, що розташовані по обидва боки лінії розлому між цивілізаціями. У таких країнах великі групи належать до різних цивілізацій та постійно йде протиборство між ними: кожна намагається "визначити країну як свій політичний інструмент та зробити свою мову, релігію і символи державними". Окрім того, "сили відштовхування роз-

колюють ці країни на частини та притягують до цивілізаційних магнітів інших суспільств". Тому для України, котру дослідник "оцінює як важливу другорядну регіональну державу, модель співіснування різних етнічних груп і цивілізацій, бажано залишатись єдиною, зміцнювати незалежність, мати тісні стосунки з Росією і водночас розвивати дружні зв'язки із Заходом" [5, с. 19–20].

Неможливо пізнати своє життя абстрактно або теоретично. Пізнати життя, як наголошує Л. Карпець, — означає пізнати самого себе, а саме це є альфою й омегою освіти [4]. Адже освіта — це не просто накопичення різного роду знань або збір і систематизація факторів. Освіта — пізнання життя як цілісного процесу. А ціле неможливо пізнати через його частини, не дивлячись на те, що всі правителі, релігійні діячі й політики доводять зворотне.

Таким чином, на реалізацію не популістського, а вірного стратегічного курсу соціального життя країни можуть вплинути лише потрібні для цього люди — культурні, моральні, освічені, соціально активні та небайдужі.

Тому головним завданням освіти є формування цілісної, а значить розумної молоді. Не випадково в усьому світі освіта розглядається як ключовий фактор стабільного розвитку держави, і якість вищої освіти має відігравати ключову роль у створенні єдиного Європейського освітнього простору, тому вона, власне, має бути центральною й в освітній політиці України.

Література

1. *Наливайко Н. В., Ушакова Е. В.* Философский анализ системы образования в трансформирующихся обществах / Н. В. Наливайко, Е. В. Ушакова // Философия образования. — 2009. — № 1(26). — С. 26–35.
2. *Новий* тлумачний словник сучасної української мови / І. О. Радченко, О. М. Орлова. — К.: ПП Голяка В. М., 2007. — 768 с.
3. *Андрущенко В. П.* Духовна сутність освіти / В. П. Андрущенко // Вища школа України. — 2007. — 31(24). — С. 5–10.
4. *Карпець Л. А.* Стратегічні цілі філософії освіти / Л. А. Карпець // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. — 2011. — № 1 (1). — С. 172–182.
5. *Гантінґтон С.* Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / С. Гантінґтон. — Л., 2006. — 325 с.

Ю. К. КОРСАК
к. філос. н., Інституту вищої освіти НАПН України

ФІЛОСОФІЯ ПРО НОМАДИЗМ Й АТОМІЗАЦІЮ ЯК СЕРЙОЗНІ ЗАГРОЗИ СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 335–338

У цій статті, спираючись на сучасну методологію головних частин філософії, які вивчають не тільки людину як унікальний феномен, а й суспільство та освіту, розглянемо новітні явища в бутті людини та важливі тенденції їх розвитку в близькому майбутньому задля їх своєчасного врахування під час модернізаційних змін вищої школи України.

Визнаємо одразу, що "новітні явища" не означають опис й аналіз тих десятків феноменів глобального чи континентального охоплення, що розгортаються перед нами і одночасно втягують у свої глибини. Обмежимося тільки двома, які відтворюються термінами "*номадизм*" і "*атомізація соціуму*".

Маючи грецьке коріння слово "номадизм" відсутнє у Великому тлумачному словнику української мови. Він пропонує тільки "номади" та його україномовний еквівалент "кочові народи". В інших джерелах для "номадизму" зустрічаємо різноманіття пояснень: 1) кочовий спосіб виробництва (застосування терміну "виробництво" виглядає аж надто сумнівним); 2) кочовий тип господарства (це вже виглядає логічним словосполученням); 3) номадизм — це паразитарне і споживацьке ставлення до землі, схильність до грабунку і руйнувань; 4) у міжнародному енциклопедичному словнику "Глобалістика" номадизм означає і масову трудову міграцію, і мобільність груп привілейованого населення з видатними індивідуальними рисами їх членів; 5) англомовні Вікіпедія і Британська енциклопедія основним значенням "номадизму" вважають постійне чи тривало-періодичне буття людей "у дорозі", що відрізняє їх від мігрантів, які зазвичай усього раз чи двічі змінюють одне місце життя на інше, віддалене й більш привабливе; 6) серед англомовних джерел легко відшукати й такі, що доволі влучно визначають сучасно-філософський "номадизм" як позначення "життя поза Державою"; 7) у створеній в Мінську енциклопедії постмодернізму стисло сформульовано фундаментальні основи номадології — новітньої теорії основ сучасного соціуму: "Номадологія у широкому сенсі — фундаментальна для постмодернізму установка на відмову від характерних для класичної метафізики презумпцій, а саме... [2, с. 624]". Вкажемо їх лаконічно: *організація буття, розуміння простору, детермінізм, вибір фундаментальних опозицій, присвоєння сенсу об'єктам і процедурам*.

Тут доречно повернутися до особливостей аргументації французів Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі, які "...намагалися теоретично сформулювати ідею спільноти, що протистоїть владі держави, і знайшли його в племенах кочівників — номад, які змогли створити "машину війни", здатну знищити конкретні держави та імперії. Історія дає нам переконливі приклади таких перемог: німецькі кочові племена разом з гунами розтрощили Римську імперію; монгольські кочівники захопили Китайську імперію,

держави Середньої Азії і Русь... Але головним завданням для Дельоза і Гваттарі було довести саму здатність кочівників, багато в чому менш культурних, ніж осідле населення, руйнувати потужні світові цивілізації. З цією метою вони конструюють гіпотезу про особливі властивості племінної, кочової культури: кочівникам природно притаманна "машина війни", яка допомагала здобувати перемогу над апаратом Держави" [1, с. 105].

На наш погляд, у поглядах французів домінує доволі міфологічне уявлення про кочівників, які насправді з не надто небезпечних груп грабіжників перетворилися у "народи" не випадково, а тільки після того, як пра-українці на пониззі Дніпра одомашнили дикого коня — тарпана. У прадавні часи кочівники узагалі не мали худоби й не відрізнялися від інших груп первісних людей, що вимушені були переміщуватись з місця на місце під впливом кліматичних факторів. Азійські кочівники поліпшили свій "життєвий рівень" після поширення з "Родючого Півмісяця" овець і кіз, одомашнених у десятому тисячолітті до нашої ери безпосередніми генетичними пращурами українців та більшості сучасних європейських народів (зокрема, й французів).

Винахідники землеробства з демографічних причин від покоління до покоління розширювали свій життєвий ареал, назавжди прийшли на степові та лісостепові чорноземи приблизно 7 тисяч років тому. А пізніше вони здійснили те, що не вдалося більше нікому — одомашнили тарпанів (диких коней).

На жаль, азійські кочівники теж використали цей винахід, що не тільки перетворило їх у майже нездоланних ворогів усіх землеробів, а й спричинило явище, відоме як "переселення народів". Що найгірше — пра-українці примхою Долі опинилася саме на магістральній трасі цього руху. На нашу думку, Скіфія була конгломератом з панів-кіннотників і рабів-землеробів (пра-українців).

На наш погляд, доцільно доволі критично сприймати за істину твердження Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі про те, що будь-які номади "від Природи" володіють "машиною війни" й свідомо скеровують на знищення Держави (в своєму історичному екскурсі вони ототожнюють її з соціумом землеробів). У дійсності об'єктивні історичні дані свідчать про те, що номади намагалися надовго утвердитися там, де була можливість отримувати їжу та інші ресурси тривалий час. В іншому разі вони просто грабували й намагалися утекти зі здобиччю (так зазвичай діяли татарські "людолови" на українських теренах).

Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі створювали, однак, не історичний огляд, а філософський твір. Логіка їхніх міркувань йшла шляхом зростання абстракції. Почавши з опису реально-історичних кочівників і використавши аналогію, вони прийшли до ідеї містифікованого вільного кочового племені, що може зруйнувати владу настільки ж містифікованої зловісної Держави. Тому будь-яка вільна думка, як думка зовнішня відносно до Держави та її світу, стає "машиною війни", а нині через глобалізацію, інформатизацію, міграції провокує руйнування стійких ієрархічних структур та посилення хаотизації.

Як підсумок нашого аналізу думок французьких філософів щодо номадології слід вказати на дві обставини:

- дуже серйозні проблеми для корінних французів настали в останні кілька років не від традиційного літнього прибуття на їхні землі румунських та інших номадромів, а через перетворення передмість чималої кількості міст Франції в "іншокультурні табори", де мешкає аж шість мільйонів прихильників ісламської релігії з їх небажанням відмовлятися від власної культури;

- далеко не кожна “зовнішня щодо Держави” думка є і вільною, і деструктивною для неї. Щойно згадані мігранти у Франції не втрачають здорового глузду й не надто намагаються знищити ту французьку “Корову”, що з бюджету забезпечує їх соціальним захистом, якісною і безкоштовною освітою. Вони свідомі того, що надмірно “вільні думки” небезпечні для них самих, тому беруть активну участь у ліквідації для ісламських терористів можливостей безперешкодної діяльності.

Європейські країни з високим відсотком іммігрантів останнім часом змушені були визнати (це зробила навіть Німеччина, де “номадні” проблеми не надто гострі) неефективність ідеї “мультикультурності” виховання і навчання. Та до цієї проблеми додаються й новіші, що охоплюються поняттями “індивідуалізація”, “атомізація соціуму” та подібними, які застосовні навіть для цілком мононаціональних розвинених держав.

Актуальність саме такого аналізу дуже переконливо підкреслюють такі статистичні показники: “У світі зросте кількість людей, що проживають поодинці й думають, що це — аж ніяк не нещастя, а цілком правильний підхід до організації власного існування. У скандинавських країнах приблизно 40 % домогосподарств складаються всього з однієї особи. В Англії, Німеччині, Франції, Японії одинаків менше, але в середньому набереться приблизно 30 %. Майже на цьому ж рівні тримаються й США” [3]. Засвідчимо, що у Скандинавії індивідуальна відокремленість найбільш прогресує у Швеції.

На наш погляд — це не випадкове явище, оскільки є одразу кілька причин поглибленого показника “атомізації” соціуму шведів. Нагадаємо, що Швеція є “білою вороною” серед європейських держав, оскільки кілька сторіч докладає цілеспрямованих зусиль для збереження нейтрального статусу. Майже 300 років миру були використані для підвищення якості та безпеки життя громадян.

Насамперед — безпеки. Перебування людини у середовищі зі шведським рівнем безпеки значно змінює її поведінку і погляди на стратегію планування свого майбутнього, вибору конкретної життєвої стежини. Традиційні для людини умови — перманентна небезпека для життя і здоров’я, цілковита неможливість індивідуального виживання. А от у Швеції рівень добробуту і соціального захисту настільки високий, що одинак гарантовано матиме окреме помешкання і стандартний набір самозабезпечення. Кожна молода особа має вільний вибір — продовжувати жити разом з батьками, чи “атомізуватися”. Зазвичай дослідники шведського суспільства відзначають прагнення “шведських атомів” до “самореалізації”.

Прогнозуючи виробничо-технологічні зміни найближчих 10–15 років, можна сподіватися на те, що не тільки характерні для Швеції “комуни” на кількасот чи 2–3 тисячі мешканців, а й *окремі домогосподарства* стануть автономнішими в енергетичному і матеріальному самозабезпеченні. Ми маємо на увазі новітній прогрес у перетворенні сонячного світла в електрику. Вже у найближчі роки для індивідуальних помешкань сонячна електрика стане у кілька разів дешевшою від усіх інших видів енергії (включаючи й наявні альтернативні — вітру, припливних хвиль, земного тепла та ін.). Надалі вона витіснятиме наявні джерела для виробничих потреб і міст.

Цей процес повної трансформації енергетики йтиме паралельно до створення усе більш досконалих “поколінь” тривимірних принтерів, які доцільніше називати одним словом — “реплікатори”. Майже повна безкоштовність енергії для реплікаторів та їх швидкий прогрес у виробничих можливостях зумовить чергову науково-технологічну революцію. Зникатиме потреба в акумуляції державних ресурсів для гігантських заводів, гірничорудної промисловості, більшості видів металургії та ін.

Причиною цього буде саме науково-технологічний прогрес, адже будуть запропоновані нові, природні і дешеві матеріали для реплікаторів другого-третього і наступних поколінь, спроможні замінити більшість традиційних сучасних матеріалів для виробів щоденного споживання, будівництва, транспорту тощо. Очевидно — процес атомізації суспільства та зниження інтеграційно-економічної ролі Держави матиме дуже вагомі додаткові матеріальні підстави.

Рамки статті не дають змоги одразу вказати всі наслідки третьої технологічної революції — їх дуже багато. Система вищої освіти вже бере безпосередню участь у підготовці фахівців, які втілюватимуть її в життя. Це стосується не тільки забезпечення кадрами науково-виробничого комплексу, а й усіх інших секторів зайнятості, де у даний момент працює більша частина активного населення (всі види сервісу, освіта і виховання, соціальні служби).

Відтак, вища школа України змушена буде реагувати на надходження третьої технологічної революції, скерованої на заміну ноотехнологіями усіх інших та створення передумов сталого розвитку людства, забезпечення індивідуальної і колективної безпеки, вищої цивілізаційної моралі і зникнення підстав для існування значних конфліктів та протистоянь.

Література

1. *Горбунова Л.* Номадизм як спосіб мислення та освітня стратегія. Стаття 2. Концепти та метафори // Філософія освіти. — 2010. — № 1–2(9). — С. 103–114.
2. *Можейко М. А.* Номадология / Постмодернизм. Энциклопедия. — Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом. 2001. — С. 524–526.
3. *Травин В.* Выдержим ли мы бунт одиночек? (http://newsland.com/news/detail/id/1411076/)5–08–2014

О. І. КОСЕНКО
канд. фіз.-мат. наук, НУБіП, м. Київ

ТОЧНІ НАУКИ ЯК ІНДИКАТОР ЯКОСТІ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 339–342

1. Для початку XXI ст. притаманні одночасні й доволі несподівані глобальні явища і тенденції, що знецінили численні прогнози і передбачення політологів і футурологів багатьох держав світу 1990-х років. Серед цих несподіванок вкажемо зміщення економічних полюсів світу в регіон Китаю з втратою частини свого лідерства Заходом та палке бажання керівників Росії відновити її супердержавний статус (цікаво, що Доктрина-2000 розвитку освіти РФ у новому столітті вважає це завданням № 1). У науковій сфері на позиції лідерства виходять нанонауки і нанотехнології, скеровані на маніпулювання окремими атомами й молекулами та їх невеликими комплексами. Це доволі несподіване явище, адже прогнозисти кінця XX ст. сподівалися на зміцнення лідерства біології та генної інженерії зі скеруванням її на клонування та створення генно-модифікованих продуктів, а не на появу дуже інтегративного провідного сектору, яким є нанонауки і нанотехнології. На наш погляд, "науковою" несподіванкою стало те, що у цьому секторі не існує виразного лідера, якоїсь однієї природничої науки, яка б переважала всі інші так само виразно, як ядерна фізика у середині XX століття. У цій статті ми аналізуватимемо тему "якість вищої освіти" не з акцентом на зміст навчальних планів ВНЗ, а під кутом зору їх участі у підвищенні спроможності вищої освіти й пов'язаних з нею наукових досліджень підвищувати життєзабезпечення населення Землі, безпеку і добробут усіх семи мільярдів людей, а не тільки успіхи так званого "золотого мільярду".

2. Цікаво поглянути на те, як люди свого часу приступили до виконання щойно проголошеного завдання. Мільйони років попередники Homo Sapiens належали до розвинених приматів і не претендували на лідерство у біосфері. Та накопичення невеликих технологічних досягнень — оволодіння вогнем, виготовлення грубо оброблених знарядь з каменю і кісток, винайдення метальної зброї тощо — поступово наблизило наших пращурів до тієї точки біфуркації, з якої стрімко розпочався сучасний етап лідерства людей на Землі.

Поштовхом до цього науковці вважають катаклізм виверження приблизно 70 тис. років тому грандіозного надвулкану на острові Суматра із загибеллю безлічі живих істот на всіх континентах. Група наших пращурів стала настільки малою, що усе сучасне людство є нащадками дітей усього однієї достатньо плодючої жінки, яку й справді доцільно назвати "пра-Євою". Незаперечність цього висновку обгрунтовується тим, що в мільярдів сучасних людей в генному матеріалі є одна й та ж невелика особливість — стандартна для всіх жінок і чоловіків, які в даний момент живуть на Землі.

Спершу нащадки пра-Єви поширилися на більшість континентів і заходилися облаштовуватися там з врахуванням особливостей природного довкілля — розшу-

кувати об'єкти для харчування і полювати на наявну і доступну дичину. Та трохи пізніше й неодночасно вони розпочали вирощувати знайдені "об'єкти" задля гарантування надходження їжі й речей домашнього вжитку — стали висаджувати насіння зернових і бобових у грунт й одомашнили невеликі копитні тварини.

Нас найбільше цікавить той осередок землеробства і тваринництва, що знаходився у Верхній Месопотамії, адже ці винахідники пізніше поступово поширилися на Південь, Схід, Центр і Захід Європи, перетворившись в українців та всіх інших народів-землеробів Старого Світу. Точні датування свідчать, що поява сільського господарства й початок вибухового прискорення технологій сталися 11–12 тисяч років тому, дві-три тисячі років йшла повільна міграція аж до Атлантики, шість тисяч років тому у степах Таврії пра-українці одомашнили диких коней, що невдовзі спричинило тривалий і дуже бурхливий період "переселення народів". Але воно було не загальним, а векторно-орієнтованим, адже являло собою потік азійських племен і народів, що пересувалися на тисячі кілометрів завдяки використанню коней, а не овець і кіз. Сучасне населення України є наслідком зусиль самозбереження прадавніх землеробів в умовах неконтрольованого руху й часткового осідання "переселенців" на землях степової і лісостепової зони.

3. Завдання життєзабезпечення ми вважаємо тим першорядним імпульсом, що детермінував усі головні міркування і дії осіб з виду Homo Sapiens. Для досягнення бажаної мети людина кожного разу поєднувала спроможності головного мозку з використанням тих ресурсів і засобів, які могла помітити чи розшукати в природному довкіллі.

Кожного разу вона винаходила щось і розпочинала застосовувати, так би мовити, "у первинному стані", але практично ніколи не зупинялася на цьому. З аналізу відомих нам антропогенних засобів — не тільки виробів чи інструментарію, а й структур і систем довільного розміру і призначення — та їх порівняння-узгодження з тими функціями, задля виконання яких вони були винайдені, випливає цікавий висновок, точніше, закономірність: рівень досконалості й однорідності винаходів безпосередньо детермінується складністю, проблемністю і важливістю цілей застосування.

Іншими словами: складні і дуже проблемні функції можна здійснити лише одним чи двома подібними між собою досконалими засобом. Якщо ж функції належать до простих, то кількість і різноманітність засобів може бути дуже великою.

Цю закономірність зручно продемонструвати одним з винаходів українського-європейських землеробів — штучними засобами транспортування вантажів по поверхні Землі. Тих, що дають змогу рухатися зі швидкістю десятків сантиметрів чи одного-двох метрів за секунду нескінченно багато. Спершу наші пращури винайшли пару коліс, нерухомо закріплених на осі, використовуючи їх у примітивному й повільному візку. Пізніше вони здогналися відділити колесо від осі й надати йому можливість обертатися, що значно полегшило кочення та управління візком не з двома, а чотирма колесами. Завдяки використанню закону Архімеда для плавання тіл сучасні люди можуть повільно рухати по воді як завгодно важкі об'єкти (розміри можуть складати сотні метрів, а маса — понад мільйон тонн). Бажання рухатися зі швидкістю десятків метрів за секунду зумовило винайдення і вдосконалення автомобілів. Вимоги до економії пального майже стандартизувала матеріали і форму автомобілів, зробили дуже подібними один до одного.

4. Щойно висловлене про засоби транспорту можна було б додатково підтвердити аналізом еволюції будь-яких інших винаходів людини, не тільки інструментів

слюсаря чи лікаря, а й педагогів та вихователів. Тут ми маємо на увазі не тільки технічні засоби навчання, а й організацію всієї системи освіти й вибору її скерування, зокрема, акцентування виконання тих завдань, що мали найвище значення для всього суспільства і в даний момент, і в найближчий час. З історії розвитку освіти також робимо висновок, що освітня сфера рухалася від примітивного стану до тієї очевидної досконалості, якою відзначаються навчально-виховні системи не тільки провідних держав світу, а й нашої України. На наш погляд, саме їх відносна досконалість гранично ускладнює завдання усіх інноваторів і реформаторів в їх намаганнях швидко і рішуче перетворити наявне у щось цілковито нове і ніким ще не бачене. Продемонструвати справедливість сказаного доцільно на прикладі викладання і використання природничо-математичних наук, зокрема, фізики.

5. Викладання і вивчення фізики за час після винайдення землеробства і появи справжніх держав зі спеціальною системою управління і контролю за населенням пройшло шлях від примітивного первинного ознайомлення мізерної кількості учнів у закладах різного рівня, до намагання надати якомога ґрунтовніші знання усьому складу кожної молодої генерації.

Наведемо складений нами список держав, де в 1960–1970-х роках у системах освіти значна увага зверталася на вивчення фізики, розташувавши їх у порядку зменшення складності функцій школи, обсягу навчальних планів і змісту програм, отже, завдань вчителів: СРСР, більшість країн соціалістичного табору (Чехословаччина, НДР, Румунія, Угорщина, Болгарія, Польща та ін.), Франція, Великобританія, Японія, ФРН, Нідерланди, Італія, країни Скандинавії, Канада, США, окремі країни третього світу та ін.

Пізніше сталися серйозні зміни, адже Південна Корея, Сінгапур, Тайвань (а після нього й материковий Китай) поставили перед школами майже такі ж високі вимоги до вивчення фізики, як СРСР чи Японія. З середини 1980-х років більшість країн третього світу, використовуючи програми ЮНЕСКО і допомогу розвинених країн, підвищували рівень і обсяг викладання фізики й інших природничо-математичних наук, акцентуючи їх застосування для розвитку аграрного і промислового секторів національної економіки.

6. У даний момент світ усе більше переймається досягненням такого життєзабезпечення населення, що все ще кількісно збільшується й підвищує свої вимоги до якості їжі та інших продуктів, яке б не знищило всю біосферу разом з людьми. На наш погляд, тут не все гаразд з вибором пріоритетів.

Наприклад, у даний момент у ЗМІ, політичних і наукових виданнях акцентується питання викидів вуглекислого газу і можливого його впливу на підвищення середньої температури тропосфери аж до стадії швидкого танення льодовиків біля обох полюсів Землі, що має призвести до затоплення земель проживання сотень мільйонів людей. Для уникнення небезпеки пропонують десятки засобів, серед яких не можуть вказати прості і дешеві, адже є багато осіб, що матимуть індивідуальну вигоду від складних і дорогих. Вкажемо частину цих "недоцільних": вирощування ріпаку чи інших олійних на полях для зернових культур; спорудження мільйонів вітроелектростанцій; розвиток припливної і хвильової енергетики; використання тепла надр Землі тощо.

Доцільно звернутися до законів фізики і поглянути на вітроелектростанції. Ті використовують вітер, утворений від нерівномірності нагрівання поверхні Землі. Але ж кінетична енергія повітря складає мізерний відсоток тієї енергії фотонів, що нагрівали поверхню планети. Фізики пропонують перетворювати в електричний

струм безпосередньо енергію фотонів, а не витрачати гроші і ресурси на вловлювання вітру, створюючи серйозне шумове забруднення і знищуючи багато птахів. Саме для цього вони багато років вдосконалюють фотоелементи і навіть досягли певних успіхів.

Для космосу і екстремально несприятливих умов на поверхні Землі придатні витривалі фотопанелі з кремнію. А от для побуту і промисловості найбільш перспективними є плівкові фотоелементи на органічних чи неорганічних сполуках. Біосфера використовує для вловлювання енергії Сонця плівкові елементи (листя) на основі хлорофілів, а з 2013 року для людей дуже перспективними стали фотоплівки на сполуці титану ($CaTiO_3$) з назвою "перовськіт". Зауважмо — це приклад саме нанотехнологій. В Інтернеті легко відшукати чимало матеріалів на цю тему (Чебан Е. Напыляемый состав превращает поверхности в солнечные батареи http://vk.com/topic-692972_25780992?post=11809 7–08–2014 та ін.).

Для теми цієї статті важливо підкреслити головне: відкриттям цієї речовини фізика й інші точні науки в черговий раз довели вже добре відому істину: духовне виховання і підвищення моралі дуже важливі, але реальний прогрес людства до порятунку від безлічі загроз можливий тільки на основі унікальних відкриттів науковців.

По-справжньому якісною і суспільно корисною у наш час є тільки та вища школа, що надає молоді серйозні знання з нанонаук і нанотехнологій, готуючи її до настання чергової революції у життєзабезпеченні людей.

М. А. ДЕБИЧ
к. пед. н., доцент, ст. наук. співр., Інститут вищої освіти НАПН України

ҐЕНДЕРНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РІВНОСТІ ТА УПРАВЛІННЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 343–346

Можна запропонувати кілька різноманітних пояснень наростання труднощів у навчанні й вихованні, у забезпеченні якості вищої освіти. Чи не найновіше за часом появи пропонує наша співвітчизниця Т. О. Грабовська: "Однією із причин цього ми вважаємо відсутність ґендерного підходу в освіті, який передбачає: 1) впровадження ґендерних стратегій в освіту: це і ґендерний зміст Державних стандартів вищої освіти; це і ґендерний напрям розвитку моделі спеціаліста, що має сформувати соціопсихологічні орієнтири під час розробки освітньо-кваліфікаційних характеристик підготовки фахівців; 2) глибоке вивчення цілого ряду моментів: хто навчається, хто навчає, якої якості й змісту навчання, хто керує процесом" [1, с. 98].

А чи спроможний новий підхід аж на такі значні досягнення? Ми погоджуємося з доцільністю "ґендеризації" освітньої та інших сфер у сучасних умовах, але відзначаємо, що у цитованій праці достатньо повно викладено тільки загальні абриси виникнення і розвитку ґендерних студій на Заході, але відсутня спроба прогнозу майбутнього хоча б у мінімальному обсязі. Нижче спробуємо ліквідувати цей недолік.

Спершу нагадаємо, що у заключні роки існування СРСР в енциклопедичних виданнях для педагогів та у наукових статтях не використовувався англомовний термін "ґендер", хоч відповідне поняття вже завойовувало увагу на Заході. Загальнодоступні тексти вікіпедій відзначають, що "...до 1960-х рр. психічні або поведінкові властивості, котрі ймовірно відрізняють чоловіків від жінок, називали статевими властивостями або відмінностями. У сучасному розумінні термін ґендер був уведений у науковий обіг американським психоаналітиком Робертом Столлером (Robert Stoller [4]) наприкінці 60-х років XX ст. — він запропонував використовувати для позначення соціальних і культурних аспектів статі поняття ґендер (англійською gender — рід), яке до того використовувалося тільки для позначення граматичного роду і тому не викликало жодних конотацій з біологією" (http://uk.wikipedia.org/ґендер).

Ми вважаємо цей крок Р. Столлера виключно плідним і своєчасним з тієї вагомої причини, що уперше був запропонований науково перспективний шлях соціальних, психологічних і педагогічних досліджень суспільної і соціальної ролі обох статей, що відмежовувався від екзальтацій і викривлень фемінізму. Він забезпечив рівновагу акцентів й дуже успішно привабив багато чоловіків-дослідників до аналізу тих проблем, які вони раніше намагалися оминати через небезпеку "прилучення до фемінізму".

Не випадково майже одразу на Заході новий сектор соціальних і психолого-педагогічних досліджень від стадії брунькування перейшов до вищих політичних і освітніх теренів. Лідерами стали ВНЗ США, Канади, Великобританії, до яких приєдналися європейські університети. ООН та інші міжнародні організації у 1970–

1980-х роках активно підтримали цю суспільну та наукову інновацію і фінансово, і організаційно.

Уся ця активність аж ніяк не відгукувалася в СРСР, заклопотаному майже безперервними модернізаціями шкільної і професійно-технічної освіти, експериментами із застосуванням телебачення та інших засобів навчання, химерних модифікацій правил вступу до ВНЗ тощо. Нові питання розпочали досліджувати вже після розпаду Радянського Союзу.

На перші роки XXI ст. під впливом зразків розвинених держав Заходу і в намаганні інтенсифікувати європейську інтеграцію в законодавчій сфері України сталися позитивні зрушення щодо перетворення теми "ґендер" у постійний і вагомий фактор державної уваги до справ освіти, виховання, зайнятості, соціальної підтримки і забезпечення (прикладами є укази Президента і постанови КМ). Частина діяльності українських науковців була підтримана зарубіжними грантами (фонд Відродження, уряд Канади та ін.).

В Україні стався позитивний злам не тільки в державній політиці, але й у поглядах широкої громадськості. Дуже рідкісними стали випадки ототожнення прикметників "статевий" і "ґендерний", поширилися достатньо точні та досконалі формулювання і визначення.

Хорошим прикладом є матеріали української "Енциклопедії освіти" 2008 року видання. Так, Г. М. Лактіонова у статті "Ґендерне виховання" у кількох рядках акумулює дуже багато важливих для освіти, виховання і суспільства положень: "Якщо стать обумовлює здатність чи нездатність виношувати, народжувати та вигодовувати дітей, біологічно задані відмінності між чоловіком та жінкою, то термін. "ґендер" схарактеризовує однаковості чи відмінності чоловіків та жінок у соціальних ролях, способі життя, моделях поведінки, намірах і прагненнях, нормах і очікуваннях тощо. Таким чином, термін. "ґендер" розкриває соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості людини — чоловіка чи жінки — у різних сферах життєдіяльності. Концепція ґендера включає соціально-психологічні характеристики, здібності та типову поведінку, притаманну жінкам і чоловікам. Ці ролі та обов'язки підвладні змінам з часом, залежні від особливостей культури та соціально-економічних відносин Наприклад, у другій половині XIX ст. в суспільстві точилися дискусії щодо здатності жінок навчатися в університетах. Багато людей, серед яких були й фахівці, поділяли точку зору, що вища освіта завдасть шкоди як окремій жінці, так і суспільному розвитку в цілому. У сучасних умовах право жінок на вищу освіту не піддається сумніву, але багато дівчат, жінок відмовляються від високих професійних намагань, лідерства, тому що, на їх думку, це може завадити їх привабливості в очах чоловіків, створити труднощі для сімейного життя, виховання дітей." [2, с. 128]. У розвиток цього Г. М. Лактіонова особливо наголошує на тому, що все наше сучасне законодавство дотримується принципів ґендерної рівноправності — від тексту Конституції до всіх важливих для освітньої сфери законів. Та навряд чи слід беззастережно погоджуватися з її висловлюваннями щодо причини подібних дій українців — "європейських і світових впливів".

Ми переконані у тому, що більш правильним буде таке твердження: позбавлений гніту тоталітаризму радянського зразка народ і його представники-законодавці просто отримали можливість вільного формування найвизначальніших рис свого освітнього, виховного і культурного законодавства. Урешті, у згаданих та інших законах, у засадах щоденної поведінки на теренах України з моменту появи на них пращурів-землеробів відтворена і закріплена *повна ґендерна рівність* обох статей (особливо яскраво це помітно в усіх формах усної і матеріальної народної творчості). У нас ніколи не домі-

нувала жорстка російська патріархальність, тим більше — шаріат з його антижіночим звичаєвим скеруванням. Тому немає нічого дивного у тому, що побутує і зберігається загальнонаціональний консенсус щодо рівності та цінності обох статей, немає загроз виникнення заперечень щодо положень тих чи інших статей Конституції і законів.

Вказане вище зауваження Г. М. Лактіонової щодо "зарубіжного впливу" ми можемо вважати застосовним переважно щодо тематики і вибору визначальних акцентів наукових досліджень ґендерного питання в Україні. У концентрованому вигляді цей вплив виявляється в акцентуванні усього, що можна хоч побічно віднести до "дискримінації жіноцтва". Рамки статті не дають змогу навести багато прикладів і порівнянь книг і статей, які мають у назві слово "ґендерний". Обмежимося лише однією вказівкою на те, що у книзі "Ґендерні стратегії сталого розвитку України" слово "дискримінація" зустрічається на кожній третій сторінці (загалом — аж 130 разів).

Цей ухил, який ми вважаємо не стільки незастосовним, скільки несправедливим щодо українського народу і культури в цілому, можна пояснити саме "зарубіжним впливом" чи, як мінімум, некритичним запозиченням взірців з публікацій на Заході та методів і результатів досліджень, які виконали провідні міжнародні організації — ООН, ЮНЕСКО, ОЕСР та інші. В умовах концентрації їх уваги на розвитку освіти на всій Землі центральне місце в описах, вимірах і висновках займали багато десятків країн третього світу, а не невелика група європейських держав (зокрема — й Україна) з великими і розвиненими системами освіти. Саме у цій переважній більшості держав, що зазвичай перебувають на різних стадіях розвитку аграрних цивілізацій та використовують не найкращі зразки релігій, жінки перебувають у приниженому стані і не можуть сподіватися на значний індивідуальний розвиток через навчання і отримання професії у ВНЗ.

Наші критичні зауваження щодо недоцільності примітивного запозичення поширених на Заході риторики й дій у темі "ґендер" нещодавно були підтверджені новими подіями в ЄС, де в грудні 2013 року прийняли закон про примусове забезпечення з 2015 року ґендерної рівності в усіх органах управління держав-членів ЄС. До січня 2015 року частка жінок у радах директорів акціонерних та інших компаній має сягнути 30 %, а через п'ять років — аж 40 % [3].

У принципі — Західна Європа вже має чималий досвід залучення жінок до корпоративного та іншого управління, хоч його показники лежать у широких межах — від 3–4 % на Мальті й Кіпрі аж до 27 % у Фінляндії та 33 % у Норвегії, що першою у світі започаткувала поступову "передачу влади" від чоловічої до жіночої половини свого населення шляхом законодавчого квотування. От тільки все ще залишається чимало людей, що вважають його просто нерозумними діями. По-перше, кожна компанія, погоджуючись на 10 % жінок у складі ради директорів, повинна підготуватися до того, що приблизно на одну п'яту зменшиться її ринкова вартість. По-друге — інноватори мають перемогти запеклий опір тих жінок-директорів, які досягли свого становища у змаганні з чоловіками завдяки інтелекту і компетентності, а не біологічній привабливості. По-третє — якось уточнити усі складові сучасного європейського комплексу головних і другорядних статей і обов'язково визначити для них відповідні квоти. І четверте — зазирнути у майбутнє і встановити регулювання для тих цілком можливих випадків, коли претенденти на високі пости задля виграшу у конкурентів використають високотехнологічне медичне втручання і майже миттєво змінять стать з чоловічої на жіночу без поліпшення показників свого головного мозку.

Питання розподілу відповідальності між чоловіками і жінками у сфері державного та усіх інших рівнів управління залишається, на наш погляд, темою дискусій на

основі звернення до подій минулих часів і сукупності індивідуальних висловлювань більш або менш відомих осіб. Ця основа рефлексій надто віддалена від того, що на Заході позначається терміном "Sciences" і в нас має відтворюватися словами "точні (природничі) науки". Серед них значні здобутки у виявленні *законів* індивідуальної і колективної поведінки людей має етологія (в англомовних країнах — еволюційна психологія), а щодо *законів* роботи нашого мозку досягнення в останні роки мають нейрофізіологія і молекулярна біологія. Якщо з усіх цих знань акцентувати тільки найголовніше, то дійдемо висновку, що вся еволюція ссавців і приматів з груповим розселенням вдосконалювала соціальну організацію з вищістю осіб чоловічої статі (цілковито унікальним винятком є тендерна нерівновага у приматів "бонобо", яких лишилось усього кілька тисяч). Тому для соціумів рангу "держави" природним є вождь чоловічої статі, а якщо цю позицію займали жінки, то просто вимушені були діяти "по-чоловічому" (останній приклад — Маргарет Тетчер). Якщо ж соціальна група має дуже малу чисельність — як невелика родина, — то зазвичай спрацьовує інтелектуальна перевага жінок над чоловіками (середнє значення загального інтелекту жінок становить 57–58, а у чоловіків — 42–43). Не розвиваючи цю тему до рівня аналізу усіх можливих варіантів процесів управління, вкажемо, що роль жінок надалі зростатиме тільки у разі переходу людей від життя у великих і дуже великих державах до організації життєдіяльності у формі громад і невеликих за розміром поселень.

З наведеного вище випадку ґендерно-законодавчих дій керівників Європейського Союзу й багатьох інших казусів на планеті випливає однозначний висновок: навіть у разі використання зарубіжних коштів на фінансування ґендерної ситуації в Україні набагато краще не копіювати практику і зразки спонсорів, а діяти оригінально, національно, ефективно і продуктивно. Це стосується не тільки стратегічного планування змін у природничо-математичній освіті, на яку дуже впливає прогрес у технологіях, але й у гуманітарній, яка неминуче охоплюватиме все більшу частину загального контингенту ВНЗ. Поява 3D-принтерів та інші очікувані інновації зменшуватимуть попит на "чоловічі" професії, що примусить хлопців сподіватися на гуманітарні науки і відповідні місця праці — від педагогіки до готельного менеджменту. Та це лише найбільш очевидна частина можливих змін, більш детальний аналіз, розрахований на охоплення подій у середині XXI ст., вимагає окремої публікації.

На закінчення вкажемо — гуманітарна складова сучасної вищої освіти має готуватися до радикальних змін. Успішна її діяльність в майбутньому спиратиметься також на ґендерні теорії, але істотно удосконалені шляхом використання досягнень тих наук, що вивчають саму людину, зміни її мозку упродовж життя, еволюцію нервової системи й органів чуттів та ін.

Література

1. *Грабовська Т. О.* Ґендерна освіта: історичний аспект // Вища освіта України. — 2006. — № 3, додаток, Т. 2. — С. 98–101.
2. *Енциклопедія* освіти / Акад. пед. наук України, головний ред. В. Г. Кремень. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
3. *Заостревцев О.* Феминизм: дискриминация в законе (http: // newsland. com/ news/detail/id/1296352/ 22–12–2013)
4. *Stoller R.* Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity. — New York, 1968.

А. К. ПОХРЕСНИК
к. філос. н., ст. наук. співр., Інститут вищої освіти НАПН України

РИМСЬКИЙ КЛУБ І РЕФОРМИ ОСВІТИ І СУСПІЛЬСТВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 347–350

У радянські часи бачення стану і перспектив розвитку освіти і суспільства визначалося марксистськими теоріями, тому у перші роки незалежності України у плануванні змін домінували ці зразки, насамперед, щодо технологій втілення у життя. Як і свого часу більшовики, наші реформатори 1990-х років планували майже повну відмову від успадкованої вищої школи й скерування на економічно-соціальні науки, а не природничо-математичні. Змінили зміст десятків дисциплін, в структурній побудові вищої школи увели чотири рівні акредитації, а з часу приєднання до Болонського процесу розпочали перехід на цілком нову систему дипломів.

На наш погляд, у сфері суспільної та освітньої теорії мало уваги було звернуто на уважний аналіз і розумне запозичення тих теоретичних досягнень, які були отримані наприкінці XX ст. співробітниками і залученими експертами у головних міжнародних організаціях — ООН, ЮНЕСКО, ОЕСР, СБ, ЄС та кількох інших. Серед цих "інших" особливої уваги заслуговує цілковито незалежна від будь-яких урядів асоціація провідних мислителів сучасності з назвою "Римський клуб". На жаль, вона мало досліджувалася в Україні філософами і представниками інших наук, хоч загалом справила непересічний вплив на світогляд і думки населення всіх розвинених держав світу. У цій статті ми розглянемо причини появи і розвитку Римського клубу та вплив його здобутків на країни Заходу, насамперед, на вищу освіту. Оцінимо мало використаний у вищій школі України доробок Римського клубу. Встановимо особливості сучасного стану цієї неурядової організації та виконаємо прогноз її подальшого розвитку.

Було б помилкою стверджувати, що неурядові організації (чи об'єднання громадян "за інтересами") є винаходом другої половини XX ст., коли вони у розвинених державах стали масовим явищем як один з наслідків явищ демократизації та децентралізації усе більшої кількості держав світу. Особливості поведінки людей вже з часів появи перших великих держав та імперій примушували шукати розуміння і розради в "гуртках за інтересами", що зазвичай конкурували один з одним за кандидатури нових адептів (як сучасні секти і організаційні відділи політичних партій) і намагалися вижити в умовах урядових репресій. Дуже цікаву інформацію з цього приводу нам надають історики, що вивчають походження християнської та інших релігій, філософських та інших наукових учень.

Новітнім прикладом самоорганізації науковців, що зазвичай належать до індивідуалістів, а не колективістів, є саме Римський клуб [2]. Імпульсом до його появи стало поєднання прискорення прогресу людства в космічних дослідженнях з вражаючим збільшенням кількості екологічних катастроф, зокрема, вмирання життя у забруднених водоймах Європи і Північної Америки, численні катастрофи гігантських

танкерів з розливом нафти. Окремі науковці чудово усвідомили, що політ Ю. Гагаріна і вже дуже близьке досягнення Місяця американцями мали наслідком, беручи загалом, лише підвищення забруднення не тільки поверхні Землі, а й космосу.

До конкретного початку роботи цієї міжнародної громадської організації призвело поєднання ідей чи не кращого у XX ст. італійського менеджера-промисловця Ауреліо Печчеї та організаційних ресурсів одного з вищих керівників ОЕСР — Олександра Кінга. 6 і 7 квітня 1968 р. вони зібрали першу нараду 30 провідних представників світової політичної, фінансової, культурної та наукової еліти (пізніше склад був збільшений до 100 осіб з включенням професорів кращих університетів). Засідання проходили у тій будівлі Риму, де колись збирались члени національної "академії наук" (академія Деі Лінчеї), що й зумовило остаточну назву — "Римський клуб".

Долаючи перші й доволі несподівані організаційні труднощі, Римський клуб затвердив статут, обрав керівні органи і твердо визначився з головним своїм завданням — *зробити все можливе для зміни ставлення до виникнення глобальних загроз для всього людства не тільки керівників провідних держав, а й освітньо-наукової громадськості, за можливості — загалу населення планети*. Йшлося про усвідомлення виникнення низки загальнопланетних проблем, які не вирішити локальними зусиллями навіть тоді, коли одна окрема держава робить усе можливе для зменшення забруднень довкілля і намагається повернути національну латочку біосфери у нормальний стан.

Майже одразу виникли словосполучення "глобальна проблематика" і "глобальне мислення". У словниках поширені такі визначення: "**Глобальне мислення** — це якісна характеристика мислення, здатного переробляти величезний обсяг інформації про широкомасштабні проблеми світу, країни або народу. Це мислення широкими категоріями, системне, прогнозне, цілісне. Людина глобального мислення охоплює проблему в цілому, в усіх її зв'язках і залежностях, і вирішує її, сприяючи подальшому духовному, соціальному або економічному розвитку й самовдосконаленню народів, держав, великих людських спільнот. Люди із глобальним мисленням спроможні мислити планетарно. Воно особливо потрібні в сфері науки, політики й управління. Цю якість мислення можна формувати вже в школі, особливо на уроках гуманітарного циклу дисциплін" [3].

До цих помітно завищених вимог додамо тільки одне принципове зауваження: для вирішення глобальної проблематики через поширення глобального мислення необхідне загальне визнання того, що всепланетні проблеми і комплекс загальнолюдських цінностей мають переважати будь-які інші локальні (чи навіть ширші) пріоритети й стати основою досягнення глобальної безпеки і високої якості життя всіх народів Землі.

Життєвий досвід А. Печчеї, на очах якого розгоралося полум'я Другої світової війни й пізніше виникло її "холодне" продовження через непоступливість керівників блоків капіталістичних та соціалістичних держав, свідчив про особливу складність донесення до вух і голів еліти планети очевидно неприємних для них свідчень того, що й вони істотно причетні до світових екологічних та інших негараздів. Керівництво і склад Римського клубу відмовилося від формування різного обсягу декларацій чи звернень "до керівників". Вирішили створювати високоякісні тематичні доповіді з широким авторством кращих науковців світу, скеровані "Римському клубу". Щорічні конференції давали змогу представити і, у разі потреби, поліпшити результат. Надалі вони пропонували ЗМІ, науковцям

і керівним колам держав ці розлогі документи як плід вільної й цілковито незаангажованої творчості визнаних удома і на всій планеті кращих мислителів, "Соломонів" нашого часу (серед них і відомий українець — Б. Гаврилишин). Керівництво Римського клубу ж перебувало у позиції арбітра, що фінансує дослідження, оцінює наукову якість виконаного, але не вводить якісь керівні вказівки і нічим не обмежує повну наукову свободу дослідників. Це необхідно ще й тому, що окремі позиції доповідей не мають одноголосної підтримки інших авторів, включаючи й керівництво Клубу.

"Вільне плавання" Римського клубу розпочалося в 1968 році й триває й досі. Після смерті А. Печчеї в 1984 р. була організована ротація керівників. У даний момент лідерство доручено відомому німецькому досліднику Е. фон Вайцзеккеру, що вславився після появи з його участю незвичайної доповіді 1997 р. [1]. Книга дуже сподобалася — більше ЗМІ і широким читачам, адже стиль викладу був орієнтований саме на них, а також на дрібних і середніх підприємців, зацікавлених у збереженні енергетичних та інших ресурсів.

Ми вважаємо цікавим для філософів та представників інших наук питання про ґенезу Римського клубу як особливого суб'єкту, витвору сучасної інтелектуальної еліти. Аналіз діяльності людей свідчить про те, що дуже рідко і на "рівному місці" виникає щось таке нове, що набагато випереджає свій час. Зазвичай це "щось" обов'язково продовжує якусь помітну чи приховану тенденцію, хоч і справді може набагато перевершувати все попереднє. Ось і Римський клуб виник у відповідь на реальну потребу всього людства в самопорятунку, що й становить, на наш погляд, його видатну особливість й значну відмінність від урядових установ.

Якщо якась інновація відбувається в технічній чи іншій подібній сфері, то її початковий варіант відзначається граничним примітивізмом й пізніше обов'язково відбувається більш або менш тривалий прогрес із заміною менш досконалих виробів ефективнішими. Так відбувалося з літаками, автомобілями, електронно-обчислювальними машинами, мобільними телефонами. Ритм удосконалення змінний, адже спочатку все відбувається повільно аж до моменту концентрації особливо великих ресурсів на стадії досягнення певної досконалості. Гроші і кадри роблять свою справу — виріб дешевшає і краще виконує своє призначення, що й приваблює масового споживача. Пізніше ж неминуче вичерпується застосовність закладеної в нього ідеї й надалі удосконалення неістотні та другорядні.

Це загальне правило не можна застосувати до Римського клубу, що також є інновацією в інтелектуальній сфері, адже він виявився "засобом мислення" й був винайдений для якомога успішнішого аналізу світових проблем і пошуків якомога раціональніших та реальніших шляхів їх вирішення. З точки зору філософії, він також пройшов шлях розвитку, але для широкого загалу початки виявилися непогано прихованими, адже широка публіка була вражена тими доповідями, що презентувалися майже одразу після 1968 р. Не було періоду навчання і вдосконалення залучених осіб — вони життям, освітою і роботою вже були підготовлені для глобального мислення. Вони ж бо були найкращі на планеті.

Пропозиції багатьох кращих матеріалів Римського клубу далеко не завжди отримували світові аплодисменти, адже рідко усім керівниками дуже подобається наукова правда. Та залізна логіка науковців досить часто перемагала супротив й викликала глобальний відгук, зокрема, у питаннях захисту біосфери, подолання комплексу загроз людству й вибору ним шляху сталого розвитку. Критика найчастіше лунала під приводом того, що науковці спиралися на досягнення розвинених держав. Це

було несправедливо хоча б тому, що аж до кінця XX ст. країни третього світу не могли здійснити вагомий внесок у світову науку й детермінувати її розвиток.

Прикро, але вища школа України ігнорувала теоретичні досягнення експертів Римського клубу. Це дуже звужує можливості для формування у студентів багатьох спеціальностей важливого комплексу з критичного і глобального мислення. Студентам лишаються невідомими чудові праці, створені із залученням останніх за часом появи відкриттів багатьох сучасних наук до вивчення соціального, економічного, політичного, культурного та науково-освітнього сьогодення задля точного прогнозування майбутнього. Зауважимо, що значна кількість і висока різноманітність доповідей Римському клубу уможливлює їх використання у навчальних планах з підготовки переважної більшості кваліфікованих кадрів в Україні. Адже корисні не тільки фундаментальні твори мислителів Античності і Нового часу, а й провідних сучасних науковців — гордості людства.

Література

1. *Вайцзеккер Э., Ловинс Э., Ловинс Л.* ФАКТОР ЧЕТЫРЕ. Затрат — половина, отдача — двойная. Новый доклад Римскому клубу. — М.: Academia, 2000. — 400 с.
2. *Римский* клуб / Сост. Д. М. Гвишиани, А. И. Колчин, Е. В. Нетесова, А. А. Сейтов. — М.: УРСС, 1997. — 384 с.
3. http://didacts. ru/dictionary/1010/word/globalnoe-myshlenie

С. В. БЛАГІНІНА
к. пед. н., НДУ ім. Миколи Гоголя

ПАРАДИГМИ СОЦІАЛЬНОГО ТА ОСВІТНЬОГО РОЗВИТКУ: НІМЕЦЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 351–354

В дуже складних сучасних умовах загального прагнення українців стати повноправною частиною Європейського Союзу і приєднатися до НАТО активізувалась дослідницька діяльність науковців-педагогів у пошуках найбільш результативних кроків на шляху виконання положень Болонської декларації щодо узгодження європейських стандартів в організації навчального процесу в закладах університетського рівня, застосування досконалих методів оцінювання досягнень студентів і забезпечення високої якості дипломів та ін. Однак, ще мало праць з порівняння досягнень України та інших європейських держав у модернізації своїх освітніх систем в аспектах великої вагомості — провідних цілей, визначальних принципів, методів удосконалення, дотримання положень світових конвенцій про права людини і захист дітей та ін. У цій статті ми розглянемо саме це питання.

Головний об'єкт дослідження — Федеративна Республіка Німеччини (Німеччина). Ця країна демонструє стабільне економічне зростання й безперервно засвідчує усе вищі досягнення у винайденні новітніх надвисоких технологій найчастіше 6-го технологічного укладу. Одночасно, Німеччина відрізняється одразу кількома освітніми особливостями, які мають суперечливу оцінку міжнародних експертів.

Головна ціль критики — глибокий поділ учнів на велику кількість потоків навчання одразу після завершення програми чотирикласної *початкової* школи. У нас та в переважній більшості держав Європи і всього світу вважають доцільнішим навчати всіх учнів однаково в основній чи молодшій середній школі, відкладаючи момент диференціації на вік 14, 15 чи й 16 років.

Для теми статті важливо вказати, що сім головних варіантів німецьких основних шкіл (а є ще й менш істотні) насправді створюють усього три великі профілі: *один* через гімназію виводить учнів на класичні університети з доволі тривалими навчальними планами і можливістю стати після аспірантури доктором наук; *другий* є шляхом у систему вищої професійно-технічної чи неуніверситетської освіти, де час навчання коротший і дешевший, а отримана компетентність має практично-орієнтований характер; *третій* являє собою дуже різноманітні варіанти учнівства — отримання професійного сертифікату і офіційного права виконувати ту чи іншу ремісничу чи подібну роботу. Зазвичай молоді люди отримують фах безпосередньо на робочому місці під щоденним наглядом майстра, а теоретичні знання — в професійно-технічній школі (подібне навчання називають "сендвіч").

Особливість Німеччини у тому, що всі спільно намагаються утримувати молодь "під контролем" якомога довше, а після нормативного часу учнівства (після виповнення 19 років) скеровувати її в заклади неуніверситетського рівня для професійного вдосконалення і отримання посвідчень рівня обер-майстра чи обер-техніка,

молодшого інженера та ін., які мало чим поступаються на ринку праці дипломам бакалаврів з відповідних спеціалізацій. Важливий також той факт, що німці не збираються нічого істотно змінювати, хоч їх доволі часто критикують за "передчасну селекцію" та за "неповне врахування положень конвенцій про права людини і про захист дітей".

Та останнє звинувачення, на наш погляд, несправедливе, адже у Німеччині не існує якихось нормативів чи інших стандартів, які б визначали, який відсоток випускників початкової школі слід скерувати у гімназію, а який — в інші варіанти закладів. Всі дуже добре обізнані і про призначення початкової школи, і про роль кожного з типів середніх загальних і професійних закладів. Що ще важливіше — у вирішенні всіх важливих справ у Німеччині на рівних правах беруть участь колективи шкіл і представницькі громадські організації.

Яким же чином у Німеччині сформувався суспільний консенсус щодо можливості поділу учнів на такі різні потоки навчання одразу після початкової школи? На наш погляд, відповідь слід шукати на рівні філософії і культури. До того ж, освіта Німеччини є добрим прикладом того, що не лише матеріальне виробництво і фізико-біологічні умови середовища перебування людей, як це акцентують прихильники "лівих" політичних поглядів, визначають всі провідні характеристики освітніх систем. У дійсності — колись більше, а коли й менше — навчально-виховна сфера зазнає впливу духовних чинників, сукупності поширених у соціумі ідей, переконань і навіть упереджень.

Німеччина розташована віддалік від теплих частин земної кулі. Якби не вплив Гольфстріму, її клімат мало чим відрізнявся б від клімату Уралу чи середньої частини Сибіру. Не дивно, що у далекому минулому німці помітно відстали від усіх південних європейських народів у розвитку писемності та поширенні вміння читати і писати серед громадян. Світоглядно-культурним фундаментом появи і розвитку сучасної системи освіти Німеччини слід вважати процес, який отримав назву "Реформація" — бурхливі події у лоні католицької церкви, що після занепаду Риму неподільно визначала релігійні погляди німців та інших народів Західної Європи.

Реформація мала кілька спалахів і знижень, а її причиною стали деформації у самій церкві. За тисячоліття з моменту отримання "офіційного" статусу християнське вчення перетворилася не лише в "систему духовності", а в цілком матеріальну і надзвичайно потужну ієрархічну структуру, яка піклувалася і про душі мирян, і про власне благополуччя.

Вирішення другого завдання можливе лише у разі надходження від селян і ремісників продуктів їхньої праці. Католицька церква поступово стала грандіозною ієрархічною побудовою на чолі з римським папою, яка мала багато рівнів і залучала на них все більше і більше професійних посередників між мирянами і Богом. За кожен свій порух і жест вони чекали оплати. Католицька церковно-адміністративна система винаходила все нові і нові способи отримувати кошти (досить нагадати про сумнозвісні "індульгенції"). Найбільш несправедливим став розподіл багатств у Німеччині, яка у середині XV ст. стала лідером з порівняно масового друку Біблії та інших видань і текстів. До того ж, тогочасна роздроблена Німеччина мала мало не півсотні невеликих університетів, які поширювали не одні лише теологічні знання і погляди.

Тому не випадково саме у Німеччині виникла критична маса переконань у тому, що за багато сторіч керівництво католицької церкви "відхилилося" від заповідей Мойсея і вчення Христа, що слід "повернутися до витоків" і ототожнювати церкву

не з пірамідальною структурою з жадібних і (найчастіше) безчесних осіб, які відділяють мирян від Бога, а з добровільним об'єднанням усіх адептів навколо Ісуса Христа. Благочестя полягає не в слухняності перед професійними представниками авторитарної римської церкви та у виконанні всіх їхніх наказів та визначених ними ж обрядів, а у "справжній і глибокій" набожності, єдиним і надійним джерелом чого є "Закон Божий" і "Святе Письмо". Отже, реформатори, лідером яких виявився німець Мартін Лютер (1483–1546), запропонували і стали обстоювати антиавторитарну концепцію церкви, яка повинна була обходитися без професійно-ієрархічного духовенства.

Очевидно — подібні погляди викликали більш ніж неприхильне ставлення з боку римського папи та всього його духовного війська. Ця ворожість додатково посилювалася тим, що за новим вченням принципи Євангелія ставали абсолютно непорушними нормами індивідуальної і колективної поведінки, яких мали дотримуватися усі і без винятків. Протестанти додали до цього категоричну заборону байдикування і вимогу вславлення Бога через продуктивну працю на користь себе, рідні і громади. Кожен "справжній християнин" *зобов'язаний був особисто читати Святе Письмо* і переконатися в тому, що саме сказав у ньому Бог.

Зрозуміло, що широке розповсюдження у Німеччині подібних поглядів — а до них з власних (і доволі корисливих) мотивів пристали вищі представники світської влади, — радикально змінило ставлення абсолютної більшості еліти і пересічних громадян до грамотності. Вміння читати стало розглядатися як ознака "справжнього християнина", який піклується про використання того спадку, який полишив Христос і всі інші джерела Слова Божого. Щодо соціальної організації реформатори вважали неприпустимим втручання духовенства у світське життя, вимагали контролю держави над церквою, "усуспільнення" останньої аж до рівня її самокерованості на рівні громади. Подібні погляди часто підтримувати ті особи, які досягали повноти влади — у них не було особливого бажання звітувати перед представниками церкви і випрошувати у них "прощення".

Ось і в Німеччині посилення світської ієрархічності і процес злиття князівств супроводжувався, як пропонував М. Лютер і його прихильники, *розвитком освіти на основі її державної організації* та включення у навчальні плани шкіл того, що можна назвати "елементами релігійних вчень". Хоч колискою нових освітніх поглядів стала "найбільш протестантська" Саксонія, пізніше лідером на німецьких землях стала Пруссія, з якою найчастіше і пов'язують створення "класичної німецької гімназії".

Пруссія мала щастя перебувати під управлінням порівняно "освічених" монархів, які вважали більш доцільним кероване ними ж навчання всіх дітей і молоді, а не утримання їх у мороці незнання чи на рівні читання по складах. Вони, звісно, не заперечували проти тих загальних поглядів, які пропонувала реформована і підпорядкована їм церква: доля людини визначена в час її земного буття наперед Вищою Силою. Хоч кожна особа є "природно і безповоротно гріховна", але своєю індивідуальною активністю вона може наблизитися до спасіння (чи й досягти його), якщо буде діяти раціонально і за 10-ма заповідями.

На наш погляд, саме ці морально-етичні і світоглядно-духовні основи і були закладені в систему народної освіти Німеччини в часи Реформації, зміцнювалися пізніше і в своїх головних аспектах *продовжують визначати головні особливості системи освіти сучасної* Німеччини. Німці й досі згодні з припустимістю диференціації учнів ще у віці 10 років, бо це не суперечить вченню реформаторів про вищі визначальні чинники шляху людини в її бутті.

Якщо проаналізувати вимоги Реформації до мислення кожного мирянина, то виявиться, що не тільки кожен з них мав досягти грамотності й самостійно читати Біблію, він ще мав глибоко думати над її текстом. Раніше мислення мирян вважалося зайвим — вони повинні були бути пасивними і точно виконувати всі обряди. Реформація ж народила доволі високі вимоги до мислення кожного християнина, проголосивши людський інтелект головним засобом перемоги над гріхом і джерелом отримання правильних суджень.

Цей "реформаторський нюанс" припав до смаку і більшості керівників тогочасних німецьких держав, адже він виправдовував їх вимогу до своїх підвладних вивчати природні і штучні матеріали та використовувати їх в щоденному житті і під час створення засобів нападу і оборони. Воєн у той час було аж надто багато, тому інженерно-технологічний прогрес став основою позитивних сподівань, що зумовило спершу створення спеціалізованих воєнних вищих закладів, а пізніше (1810 р.) — винайдення кращої й досі моделі "берлінського дослідницького університету", працівники якого одночасно відкривали закони природи та успішно готували нових науковців. З моменту посилення Реформації і впровадження її ідей в освітню систему протестантська частина Європи стала все більше випереджати класично-католицьку в усіх економічно і соціально важливих аспектах, закріпивши свій успіх повною модернізацією вищої школи і створенням безприкладно досконалих університетів та інших ВНЗ.

Вказані нами релігійні теорії та сформовані на їх основі етично-моральні і світоглядні цінності й досі є тим дороговказом, яким керуються німці. На наш погляд, для українців корисно розвивати вищу освіту і наукові дослідження на тих же засадах, що у Німеччині. І реформи слід проводити "по-німецьки": спершу провести дискусії і дослідження, узгодити план, фінансувати обмеженого обсягу експеримент, здійснити аналіз результатів та на їх основі рухатися далі.

Т. В. КІРИК
к. пед. н., доц., ПВНЗ "Київський медичний університет Української асоціації народної медицини"

УПРАВЛІННЯ ПЛАНУВАННЯМ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 355–358

Не справдилося сподівання громадян України на мирне життя і сталий розвиток після відновлення незалежності, яке вони засвідчили своєю одностайністю під час референдуму у грудні 1991 р. Помилки у державному управлінні разом із важким економічним та соціальним спадком радянського періоду зумовили довготривалу кризу, одна з ознак якої — нижчий від показників 1991 р. рівень життя населення і поява мізерної купки жадібних мільярдерів. У даний момент сформувався консенсус щодо необхідності остаточного розриву з минулим, повного втілення у життя програми європейської інтеграції, а також поєднання зусиль для збройної та інформаційної перемоги над підлим ворогом, що намагається утримати нас у мороці минувшини.

У цій статті розглянемо перспективи прискорення розвитку вищої освіти України та її перетворення в інтегральну частину європейського освітнього простору. Попередні малі наші успіхи у створенні та втіленні у життя планів і проектів пояснюються непослідовністю дій державних керівників та використанням звуженої інформаційної бази, акцентуванням другорядних питань — зовнішнього оцінювання, перейменуванням ВНЗ та ін. На цьому сумному тлі управлінських провалів слід дуже позитивно оцінити наш новий Закон України "Про вищу освіту" від 1.07.2014 р. (http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu). Його загальне скерування гранично чітко вказано у короткій преамбулі: "Цей Закон встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з вищими навчальними закладами на принципах автономії вищих навчальних закладів, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях".

Новий Закон має виразне управлінське спрямування і не концентрується над визначенням багатьох пріоритетних понять, зокрема, "конкурентоспроможний людський капітал", "високотехнологічний та інноваційний розвиток країни", "самореалізація особистості" й багатьох інших. Цей його недолік змушені будуть долати державні й громадські органи під час подальшого втілення у життя цього цілком "європейського" законодавчого акту. Долатимуть через створення планів змін, залучення виконавців, моніторинг власних дій разом з порівнянням з тим, що відбуватиметься в Європейському Союзі і поза ним.

Поняття "планування" не є ні новим для нас, ні цілковито інноваційним. Ще на початку формування Радянського Союзу була використана ідея повної відмови від

“стихії ринку” і хаотичності прагнень неорганізованих індивідуумів та здійснений перехід до застосування планування для скерування колективних дій у напрямі досягнення вищих державних політичних та економічних цілей. Визнаємо — жорстко керована вища школа СРСР зробила значний внесок в його успіхи, а у кінцевому провалі комуністичної ідеї аж ніяк не можна звинуватити викладачів ВНЗ.

У даний момент вища школа України перебуває, якщо використати поняття і закони синергетики, у “точці біфуркації” — на початку руху новим шляхом, позначеним словом “європеїзація” та кількома допоміжними поняттями — автономія ВНЗ, демократичність управління, європейська якість тощо. Вважаємо доцільним коротко нагадати про досвід планування освітніх змін, накопичений в Європі і світі.

Після другої світової війни виник “табір” соціалістичних країн, які змінювали свою вищу освіту за взірцями СРСР. Термін “планування” став звичним в усіх нових міжнародних організаціях — ООН, ЮНЕСКО, Світовому Банку та інших, які мали серед своїх статутних завдань допомогу країнам третього світу. Ці організації створили служби планування для забезпечення соціального прогресу, економічного розвитку, розширення спеціальної і вищої освіти.

З історії вищої школи щойно вказані “організатори розвитку” мало що могли запозичити корисного, адже століттями завдання ВНЗ полягало у забезпеченні оборони і нападу, а тому вони були замкненими установами з воєнними статутами. Цивільні заклади мали менше значення і далеко не завжди користувалися пріоритетним фінансуванням. Для нас найважливіше те, що замість планування існувала воля диктатора — Наполеона, Бісмарка чи Сталіна, — яка й визначала цілі, ресурси і терміни.

Друга половина XX ст. відзначалася загальним світовим занепадом авторитарного управління освітою й поширенням засад демократії й децентралізації. Виникла очевидна потреба у створенні теорії освітнього планування. Вже у 1960-х роках до цієї проблеми звернулися представники багатьох наук, насамперед, економіки і соціології.

По черзі стали з’являтися і зазнавати практичної перевірки одразу кілька моделей планування. Найбільшу увагу привернула соціально-демографічна, що спиралася на щойно створені світові конвенції про права людини і захист дітей. Освіта була проголошена тим соціальним благом, яке мала отримати у певний період свого життя кожна людина. У межах соціально-демографічного планування використовувалися демографічні дані й детально обчислювалася кількість місць навчання на всіх рівнях системи освіти. Ігнорувалися освітні пріоритети різних верств громадян, мало думали про максимально ефективне використання фінансових і матеріальних ресурсів в аспектах впливу вищої школи на економічний і технологічний поступ держави.

Бажання усунути вказані недоліки стало причиною появи більш досконалих моделей планування. Багато прихильників мав метод “витрати — прибуток”, у рамках якого освіту розглядали як варіант інвестицій, намагаючись визначити співвідношення витрат на її діяльність і різноманітних прибутків від збільшення людського капіталу, зокрема, підвищення продуктивності праці, поліпшення якості і підвищення ціни виробів і послуг тощо. Бажання рідко супроводжувалося успіхом з багатьох причин — браку статистичних даних, надмірної швидкості технологічних та інших змін, політичної чи іншої нестабільності.

Одним з варіантів щойно вказаного методу планування був той, що понад усе ставив розмір валового національного продукту країни і концентрувався на підготовці працівників для усіх секторів виробництва. Державні установи намагалися перед-

бачити потреби видобувної і обробної промисловості, сільського господарства, транспорту, оборони, управління, освіти і культури. На основі цих припущень встановлювали вимоги до всіх рівнів системи освіти, насамперед, до вищої школи. Та й цього разу точність планування виявилася недостатньою, а головне, доводилося постійно змінювати й уточнювати не тільки другорядні показники, а й стратегію змін.

Серед чинників "стороннього" впливу на вищу освіту з наближенням до настання нового сторіччя були не тільки фінансові труднощі забезпечення переходу від елітарної до масової вищої школи, а й зміни ціннісних пріоритетів молоді і батьків, які сподівалися забезпечити майбутнє своїх дітей через вкладення коштів у навчання. З часом ставало зрозумілим, що збільшення кількісних показників (кошти з бюджету і родин, створення нових університетів тощо) не забезпечувало сподівану якість освіти та її соціальне скерування. Реалії життя в умовах переходу від індустріального до інформаційного суспільства примусили замислитися над вибором нового змісту навчання, уведенням нових дисциплін, застосуванням досконаліших методів трансляції інформації і виховання молоді.

Настав час винайдення нових моделей реформування вищої школи, адже добре перевірений інструмент "лінійних" дій все частіше забезпечував неуспіх. Нагадаємо, що він передбачав кілька послідовних кроків: 1) діагностування стану середніх і вищих шкіл, виявлення недоліків і формування лідерами-політиками цілей реформи на основі власних уявлень про бажані результати на підставі "потреб нації", "побудови суспільства розширеного споживання" тощо; 2) планування на основі згаданих вище чи удосконалених економічних методів; 3) виконання створених планів зусиллями адміністраторів різних рівнів; 4) заключне вивчення нового стану системи освіти. Завжди погоджувалися з тим, що досягнуті не всі цілі, а за час реалізації реформи виникали нові потреби і неочікувані вимоги до діяльності середніх і вищих шкіл. Причина очевидна — постійно бажане ототожнювали з можливим та не звертали уваги на загал освітян, від яких вимагали повної слухняності й відсутності інтелекту.

Перехід до акцентування "людського фактору" спричинив спроби створення нових теорії, які отримали інтегральну назву "моделі реформ третьої хвилі" (тут відчувається вплив пропозиції американця Е. Тоффлера назвати перехід до інформаційного суспільства "третьою хвилею"). Серед найбільш успішних варіантів відомі наступні моделі: відкрита, взаємодії (інтерактивна), трансакційна, діалектична, співучасті, законодавчо-політична. Відрізняючись безліччю другорядних рис, всі вони поєднуються розширеним дослідженням суспільно-політичної атмосфери, аналізом течій і тенденцій змін уявлень про роль системи освіти і частин, поширених вимог до якості освіти. Досягнення широкої громадської підтримки реформ розглядається необхідною умовою для старту реформи.

Подібний пріоритет різко змінив увесь перебіг реформ. Колись їх початком був "просто наказ", у наш час все розпочинається з тривалих і широких дискусій, консолідації позицій головних "груп впливу", обговоренням проекту нового освітнього закону та його прийняття у парламенті. Він визначає загальні риси змін, встановлює розподіл відповідальності і повноважень, утворює інструменти моніторингу реформ і визначення результатів змін та ін. На наш погляд, новий Закон України "Про вищу освіту" задовільно виконує ці фундаментальні вимоги.

З міркувань лаконізму, відзначимо що не тільки на просторах Азії, а й і в Європейському Союзу є чимало прикладів дуже вдалого планування змін вищої школи та втілення планів у життя. Нам особливо імпонують досягнення Фінляндії та Ір-

ландії, які за роки незалежності України методом поступових кроків пристосували свої освітні системи до вимог конкуренції у глобалізованому світі на основі не стільки інформаційних, як інноваційних технологій. Слід зауважити, що в цих країнах та в усіх інших випадках успішних змін (можемо назвати Австрію, Норвегію, Словенію, Польщу) важливим елементом було поєднання законів та належних ресурсів для здійснення обмеженого обсягу експериментів. Піклувалися про підтримку освітян, а кожного разу повний обсяг реформ розпочинався тільки після аналізу результатів вказаних "обмежених експериментів". На відміну від Європи, в Україні 1991–2014 років домінували тільки рішучі тотальні заходи без ознак попереднього експериментування.

Слід вказати на іншу важливу рису "західного реформування". Вона полягає у розширенні інформаційної бази для задуму реформи, накопиченні даних про систему освіти і навчальні заклади, доступність цих даних і можливість порівнювати їх з показниками зарубіжних систем освіти. В ЄС існує незвична для України "прозорість" системи освіти та головних аспектів діяльності ВНЗ. Це історія і досягнення закладу, умови вступу і навчання, навчальні плани і програми предметів і дисциплін, засоби контролю і оцінювання, фінансовий і матеріальний стан закладу, психологічна і фінансова допомога студентам, рейтинг закладу в світовому й національному вимірі, наукові досягнення, підтримка мобільності, міжнародні контакти тощо. Тільки у наш час до кількісних статистичних даних приєдналися якісні, отримані анкетуванням та іншими засобами соціології й інших наук. Значні кошти витрачають на залучення психологів, соціологів, менеджерів та представників не тільки інших наук, а й бізнесових кіл, зацікавлених у розвитку людського потенціалу і підвищенні конкурентоспроможності держави.

На закінчення відзначимо дуже актуальну для сучасної України обставину: не можна бездумно копіювати зарубіжні реформи і загалом, і в дрібних деталях. Справа не тільки у швидкій зміні політичної та економічної картини світу, у зростанні впливу глобалізації і наднаціональних вимог до систем освіти і навчальних закладів (у нашому випадку — європейських стандартів), а й у нечіткості ринків праці на інтервал 2020–2030-х років. Тимчасом, без такого бачення стратегічне планування нашої вищої школи може виявитися помилковим у надто великій кількості важливих положень.

Не дуже складно передбачити продовження скорочення контингентів вищих шкіл. Останні дані державної статистики свідчать, що усього за один рік на початок 2011/2012 н. р. студентів у ВНЗ III–IV рівнів акредитації поменшало на 190 тисяч чол., а на вересень 2012 — ще на 130 000 чол. У 2013 році в українських ВНЗ усіх рівнів акредитації стало ледь більше 2 млн чол., що на 700 тис. чол. менше від того максимального показника, що припав на 2005–2008 рр. Можна стверджувати, що у даний момент ми маємо вже менше 2 млн студентів зі співвідношенням денного і заочного навчання 2:1.

Справжня проблема полягає у неможливості точного передбачення запитів ринків праці в Україні і Європі через кілька років, коли шукатимуть заняття ті молоді люди, які у даний момент навчаються у старшій середній школі. Наш скромний оптимізм ґрунтується на тому, що передбачене новим Законом "Про вищу освіту" підвищення автономії діяльності керівників і колективів ВНЗ значно прискорить і полегшить процес узгодження навчального процесу саме з тими запитами ринків праці, що змінюються постійно і щороку під тиском неконтрольованого переходу від індустріального до суспільства знань.

В. О. МАТЮХІН
докт. наук в гал. екон., Прикарпатський інститут ім. М. Грушевського МАУП

О. В. КОБЗЄВА
докт. філос. в гал. ділового адм., Львівська філія Комп'ютерної Академії "ШАГ"

МОДЕЛЬ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ІТ-ГАЛУЗІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 359–362

XXI століття отримало назву інформаційного. При цьому економічний потенціал країн в значній мірі визначається економікою знань, яка стає рушійною силою науково-технічного прогресу. За даними ООН понад 70 % світового ВВП виробляють люди з вищою освітою. Людський капітал (знання, вміння та практичні навички людини) визначає конкурентоспроможність фахівця на ринку праці.

Особливістю динамічного розвитку сучасної науки та освіти є широке застосування інформаційних технологій (ІТ) у всіх її сферах. Тому актуальним постає питання практичної підготовки сучасного фахівця, який може ефективно застосовувати досягнення інформаційних технологій у різних сферах діяльності — від науково-дослідних розробок, промислового виробництва, енергетики, медицини, економічних інституцій до надання різноманітних послуг. На даний час галузь ІТ-технології в Україні одна з небагатьох, яка має позитивну динаміку щорічного зростання, незважаючи на негативні фактори економічної кризи [1].

Сучасний фахівець любої галузі діяльності повинен відповідати наступним вимогам:

- бути як мінімум впевненим користувачем різноманітних гаджетів: ноутбуків (нетбуків), айфонів (смартофонів), цифрових відео пристроїв (відеокамер, фотоапаратів, відео регістраторів, навігаторів) та ін.;
- знати основи програмування зазначених гаджетів;
- вміти створювати, аналізувати і обробляти бази даних;
- вміти системно працювати в пошукових системах Інтернету та систематизувати необхідну інформацію;
- вміти створювати та передавати друковану та відеоінформацію у мережі Інтернет;
- володіти основами Інтернет реклами;
- створювати сайти-візитки та презентації.

В роботі запропоновано модель практичної підготовки сучасного фахівця, який володіє технологіями ІТ-галузі (рис. 1). Система практичної підготовки складається із 4–х підсистем: дві на ринку освіти — класичні університети та заклади професійної комп'ютерної освіти, а також дві на ринку праці — ІТ-компанії та інтернет-середовище.

По-перше, підготовка відбувається на ринку освіти в класичних університетах, де реалізуються різні програми навчання від бакалаврської (4–4,5 роки) до магіс-

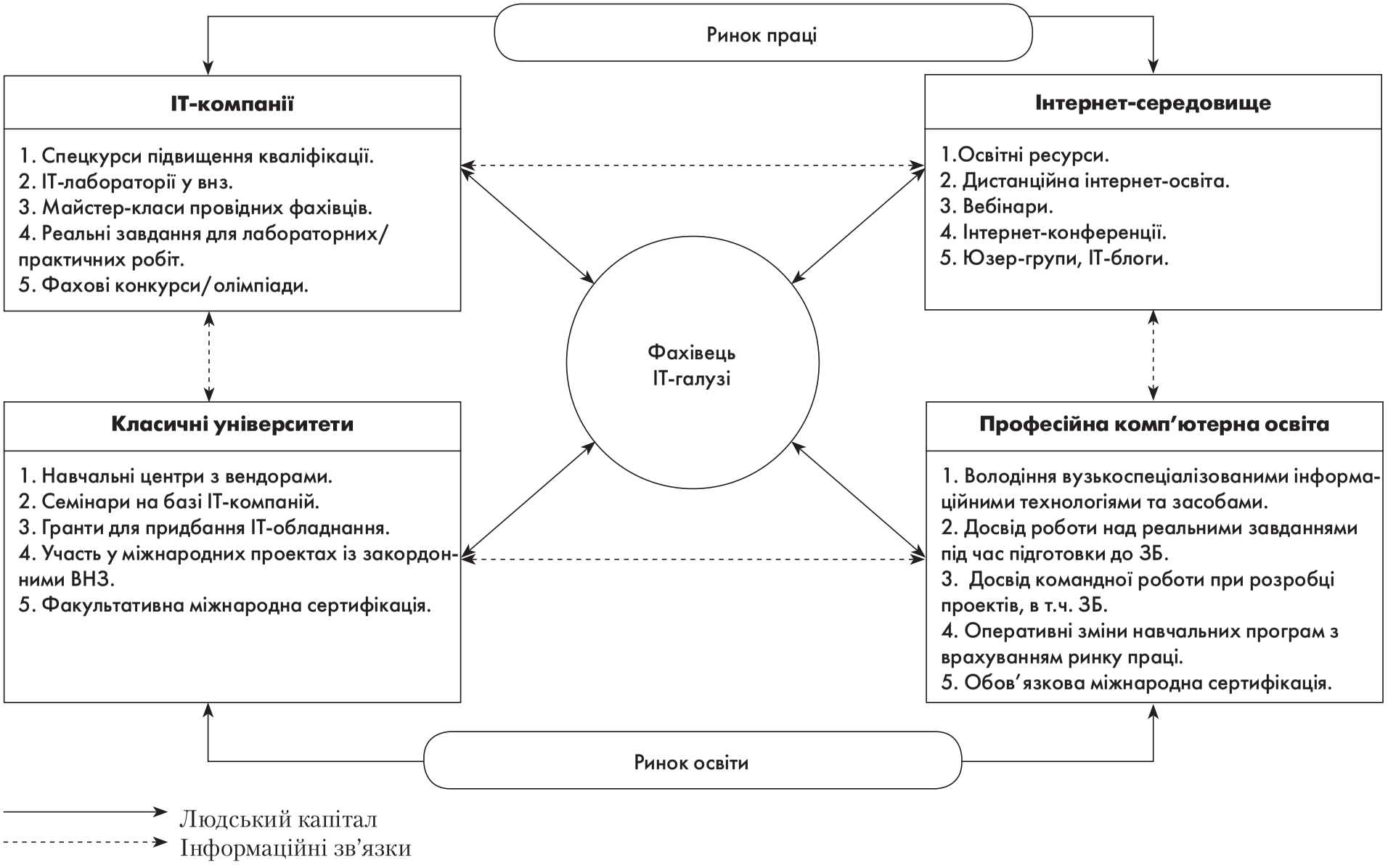

Рис. 1. **Модель практичної підготовки фахівця IT-галузі**

терської (5–6 років). При цьому практична підготовка (практика) становить до 10 % від загального часу навчання. В останні роки у ВНЗ створюються навчальні центри з вендорами, які пропонують сучасне програмне забезпечення або новітню комп'ютерну техніку. Відомі ІТ-компанії також практикують проведення в університетах науково-практичних семінарів, на яких повідомляють про останні інновації у сфері програмування. Суттєве покращення матеріальної бази ІТ-лабораторій деяких ВНЗ відбувається при отриманні міжнародних грантів. Підвищення рівня практичної підготовки має місце для учасників міжнародних проектів із закордонними ВНЗ під час їх стажування. Низка національних університетів практикують останнім часом факультативну міжнародну сертифікацію партнерів-лідерів ІТ-індустрії (компаній Microsoft, Autodesk, Cisco та інші) [2].

Якісним кроком у практичній підготовці фахівців у сфері ІТ-галузі стало створення спеціальних навчальних закладів з професійної комп'ютерної освіти, лідером серед яких є Комп'ютерна Академія "ШАГ" [3]. Особливостями навчального процесу в Академії є 100 % часу практичної підготовки та володіння вузькоспеціалізованими інформаційними технологіями та засобами за спеціалізаціями: "Розробка програмного забезпечення", "Мережеві технології і системне адміністрування", "Комп'ютерна графіка і дизайн".

Досвід професійної комп'ютерної підготовки студенти отримують під час виконання реальних проектів міжнародного конкурсу комп'ютерних талантів "Золотий байт", дипломів та курсових робіт, при цьому вони набувають також досвіду командної роботи. Навчальні програми в Академії регулярно оновлюються з врахуванням вимог ІТ-ринку праці. Крім того, в Академії студенти проходять обов'язкову міжнародну сертифікацію від провідних компаній ІТ-індустрії: Microsoft, Autodesk, Cisco — всього понад 20 міжнародних сертифікатів, які визнаються у всьому світі.

По-друге, практична підготовка фахівців відбувається на ІТ-ринку праці. Це в першу чергу ІТ-компанії, які проводять підготовку фахівців на спец курсах підвищення кваліфікації з відбором кращих випускників для себе. Також регулярно проводяться майстер-класи провідних фахівців, де надається інформація про інноваційні розробки програмного забезпечення. Практичні навички студенти набувають також під час виконання лабораторних робіт, де виконують реальні завдання, які надають ІТ-компанії. Крім того комп'ютерні компанії проводять регулярні творчі конкурси та олімпіади, наприклад, Олімпіада Cisco для школярів та студентів [4], технологічне змагання Imagine Cup від компанії Microsoft [5], де оцінюються кращі практичні ІТ-розробки студентів та їх переможці запрошуються до співпраці або на роботу до компанії.

Другий сегмент практичної підготовки фахівців на ІТ-ринку праці — це Інтернет-середовище. Функціонує достатня кількість освітніх ІТ-ресурсів, де можна самостійно отримати практичні знання з новітніх комп'ютерних технологій [6]. Широке розповсюдження набула також дистанційна Інтернет-освіта, де Міжрегіональна Академія управління персоналом була піонером у впровадженні такої інноваційної форми навчання у всіх регіонах України, у мережі відокремлених структурних підрозділів. Розроблена сучасна база контенту за програмами освітньо-кваліфікаційних рівнів, бакалавр, спеціаліст, магістр [7]. Великої популярності набули різні вебінари, де проходять майстер-класи та тематичні практичні заняття з ІТ-технологій. Інтернет-конференції все частіше проходять в ІТ-галузі в режимі онлайн (де виступають, як досвідчені, так і початкові фахівці, які представляють результати практичних досліджень у сфері їх діяльності). Цікавою формою практичної підготовки ста-

ло спілкування фахівців юзер-груп за інтересами. Крім того, в ІТ-блогах, проходить жвавий обмін досвідом з різних проблемних питань з ІТ-технологій.

В роботы також проведена експертна оцінка відносної ефективності практичної підготовки фахівця (Кі) кожної із чотирьох підсистем запропонованої моделі. При умові, що сума коефіцієнтів ефективності підсистем моделі

$$\sum_{i=1}^{4} Ki = 1,$$

де: $К_1$ — для класичних університетів, $К_2$ — для закладів професійної комп'ютерної освіти, $К_3$ — для ІТ-компаній, $К_4$ — для Інтернет-середовища. Визначені відносні коефіцієнти ефективності підсистем представлені в табл. 1.

Таблиця № 1

Кі	Підсистеми моделі	Значення відносного коефіцієнту ефективності
K_1	Класичні університети	0,25
K_2	Заклади проф. комп'ютерної освіти	0,35
K_3	ІТ-компанії	0,25
K_4	Інтернет-середовище	0,15

Висновки. Запропонована модель практичної підготовки сучасного фахівця із застосуванням технологій ІТ-галузі передбачає комплексний підхід — інноваційні механізми навчання класичних університетів, нових закладів професійної комп'ютерної освіти, ІТ-компаній, та Інтернет-середовища. Напрямом подальшого дослідження стане вивчення оцінки роботодавців ефективності кожної із чотирьох вище зазначених підсистеми моделей.

Література

1. *Актуальні* питання та перспективи кадрового забезпечення ІТ-сфери в Україні. — [Електронний ресурс]: аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. — 2014. — Режим доступу: http: // www.niss.gov. ua/articles/1519/
2. *Мережева* Академія Cisco при Національному університеті "Львівська політехніка". — Режим доступу: http: // old. lp. edu. ua/index. php?id=3877
3. *Комп'ютерна* Академія "ШАГ". — Режим доступу: itstep.org
4. *Олімпіада* Cisco для школярів та студентів. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www. cisco-olymp.org.ua/index.php
5. *Конкурс* Imagine Cup від компанії Microsoft. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.imaginecup.com/Custom/GetStarted
6. *TOP-20* мировых ресурсов для получения бесплатного онлайн-образования. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ubr.ua/labor-market/education/top-20-mirovyh-resursov-dlia-polucheniia-besplatnogo-onlain-obrazovaniia-215441
7. *Міжрегіональна* Академія управління персоналом. Дистанційна освіта. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.maup.com.ua/ru/maup/teleuniversitet

Л. О. КАРБОВСЬКА
к. екон. н., ІМЕФ МАУП

МОДЕЛІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 363–366

Державне фінансування вищої освіти є одним з найбільш впливових важелів, його використання дає можливість забезпечити вирішення проблеми приведення обсягу та структури підготовки фахівців у відповідність до перспективних потреб економіки. Вища освіта має активну фінансову підтримку, але підходи до розподілу фінансових ресурсів, джерела, форми та методи фінансування суттєво різняться.

Досліджуючи підходи до державного фінансування вищої освіти в ряді країн, координатор програм і проектів у сфері вищої освіти Всесвітнього банку Салмі Джаміль, зробив висновок, що сучасні системи фінансування вищої освіти, при їх різноманітті, тяжіють до одного із трьох "альтернативних сценаріїв" — "фінансування на основі пропозиції", "фінансування на основі попиту", трансформаційний підхід [34] (табл. 1).

Таблиця 1

Моделі фінансового забезпечення вищої освіти зарубіжних країн

Характеристики	"Фінансування на основі пропозиції"	"Фінансування на основі попиту"
1	2	3
1.1. Основні підходи до фінансування освіти	Традиційний механізм розподілу фінансових ресурсів (на основі пропозиції) без урахування результативності та якості; пряме державне фінансування постачальників освітніх послуг — ВНЗ (витратний метод)	Інноваційні способи розподілу ресурсів з урахуванням результативності та якості(на основі попиту); фінансування споживачів освітніх послуг — студентів за принципом "гроші прямують за студентом"
1.2. Джерела фінансування	Фінансові ресурси центрального бюджету та бюджетів муніципальних утворень	Кошти центрального та місцевих бюджетів, недержавних фондів, приватних осіб, спонсорів
1.3. Методи фінансування	Фінансування на основі кошторисів, нормативів	Фінансування під освітні програми і проекти
1.4. Інструменти фінансування	Державне замовлення, блок-ґранти, цільові ґранти або субсидії, що розподіляються на конкурсній основі, державні кредити, державні стипендії	ґранти, стипендії, контракти на людський капітал, ваучери і ощадні рахунки, державні кредити і кредити комерційних банків та фондів

Закінчення табл. 1

1	2	3
2. Переваги та недоліки моделей фінансового забезпечення		
2.1. Переваги	Стабільна і диверсифікована участь держави у фінансуванні вищої освіти в країнах з високим рівнем доходів державного бюджету, корпорацій та домогосподарств	Широкий вибір освітніх програм, курсів для користувачів; висока ефективність використання фінансових ресурсів; відповідальність інститутів та мотивація споживачів до результатів навчання
2.2. Недоліки	Відсутність відповідальності та зацікавленості інститутів освіти в наданні освітніх послуг, які дають забезпечують більші можливості щодо працевлаштування випускників	Висока конкуренція між закладами освіти, монополізм, відсутність можливості проведення єдиної державної політики, погодження програм підготовки, узгодження діяльності ВНЗ одного профілю
3. Ризики та регулюючі заходи з метою їх нейтралізації		
3.1. Фактори ризику	Збільшення розриву між фінансовими потребами і можливостями; низький рівень державного фінансування вищої освіти супроводжується падінням якості	Недостатня інституційна диференціація для забезпечення конкуренції, зростання вартості освітніх послуг і зниження доступу до отримання освіти представників малозабезпечених соціальних груп
3.2. Регулюючі заходи держави	Вироблення ефективного механізму розподілу фінансових ресурсів, дотримання принципу прозорості при їх розподілі; забезпечення сумісності і взаємодоповнюваності різноманітних інструментів фінансування	

Джерело: розроблено автором

1. Сценарій “фінансування на основі пропозиції” (постачальників освітніх послуг — фінансування мережі в країнах пострадянського простору) є традиційним механізмом розподілу фінансових ресурсів в країнах пострадянського простору, Центральної Європи та Азії без урахування результативності та якості, що ґрунтується на підтримці реалізації вищою освітою функцій суспільного блага та забезпеченні рівних можливостей доступу до вищої освіти. Відповідно до цього, установи вищої освіти фінансуються державою, виходячи з потреб закладів освіти у фінансових ресурсах (витратний метод), а не результатів їх діяльності.

Основними джерелами фінансових ресурсів є кошти центрального бюджету та бюджетів муніципальних утворень; фінансування установ освіти здійснюється на основі кошторисів чи нормативів; використовуються такі інструменти, як державне замовлення на підготовку кадрів, блок-ґранти, цільові ґранти або субсидії, що розподіляються на конкурсній основі, державні кредити, державні стипендії [3].

Перевагами даного підходу є: стабільна і диверсифікована участь держави у фінансуванні вищої освіти в країнах з високим рівнем доходів державного бюджету, корпорацій та домогосподарств.

Недоліки — відсутність відповідальності та зацікавленості інститутів освіти в наданні освітніх послуг, які дають забезпечують більші можливості щодо працевлаштування випускників.

“Фінансування на основі пропозиції” в країнах з обмеженими бюджетними ресурсами та динамічно зростаючими показниками прийому у ВНЗ супроводжується падінням якості освіти, зростанням диспропорції між попитом і пропозицією на фаховому ринку праці та структурним безробіттям. Нездатність традиційного механізму державного регулювання системи вищої освіти ефективно вирішувати її найважливіші соціальні й економічні завдання спонукало до пошуку нових моделей організаційно-економічного механізму регулювання освіти, а також форм, методів та інструментів фінансування.

Отже, у XXI столітті багато країн провели реформи, що полягають у зміні механізму фінансування вищої освіти — встановленні конкурентного підходу до загального розподілу фінансових ресурсів та залежності між обсягом виділених державою бюджетних коштів і результатів діяльності вищих навчальних закладів (один із показників результативності є рівень працевлаштування випускників за отриманою спеціальністю).

2. Сценарій “фінансування на основі попиту” (споживачів освітніх послуг) базується на ринкових важелях: інноваційному підході до розподілу фінансових ресурсів з урахуванням результативності вищих навчальних закладів та якості наданих освітніх послуг; орієнтацією на споживачів освітніх послуг (студентів) — державні ресурси “прямують безпосередньо за студентом”, а не у вищі навчальні заклади.

Джерелами фінансових ресурсів є кошти центрального бюджету, бюджетів муніципальних утворень, недержавних фондів, юридичних та фізичних осіб, спонсорів; фінансування установ освіти здійснюється під освітні програми і проекти; використовуються широкий набір фінансових інструментів таких, як: ґранти, стипендії, студентські займи, контракти на людський капітал, ваучери і ощадні рахунки.

Ґранти та стипендії. Для стимулювання попиту на менш популярні серед молоді спеціальності та з метою підтримання талановитої молоді з сімей, які мають низький рівень доходів, у США, Великобританії, Нідерландах, Казахстані студенти отримують державні ґранти, у Норвегії, Польщі, Франції — державні стипендії, а в колишніх республіках Радянського Союзу — Вірменії, Азербайджані, Казахстані велика частка державних ресурсів для фінансування вищої освіти надходить у вигляді стипендій на основі оцінки їх успішності (за високі результати у навчанні) [2].

Студентські позики використовуються більш, ніж у 60 країнах. У Великобританії, Австралії, Новій Зеландії, відпрацьовано механізм надання освітнього кредиту. Під час вступу до вищого навчального закладу студент має вибір: або вносить необхідні суми під час навчання (як правило, у розмірі 25 % від реальної вартості навчання), або отримує кредит і виплачує заборгованість по ньому після закінчення закладу вищої освіти. Для надання кредиту проводиться перевірка матеріального стану студента, за наслідками якої його або звільняють від оплати навчання або зобов’язують сплатити частину вартості освітньої послуги протягом п’яти років після закінчення вищого навчального закладу, причому повернення боргу починається тоді, коли доходи випускників сягають певного рівня, наприклад, 85 % середнього рівня доходів по країні.

Через студентські позики держава регулює рівень оплати за навчання у вищих навчальних закладах, наприклад, у Великобританії верхня межа ціни освітніх послуг для громадян ЄС встановлюється в законодавчому порядку.

Контракти на людський капітал укладаються між приватними компаніями та студентами, і є різновидом студентських позик. На основі цих контрактів студенти беруть зобов’язання компенсувати витрати інвесторів у майбутньому за рахунок частини своїх доходів. Укладання контрактів на людський капітал у вигляді пілотних проектів діє в даний час у Чилі, Колумбії, Німеччині і США.

Ваучери — трансферти споживачам освітніх послуг. Це документ (вексель), який отримує від держави студент (на основі набраних балів на вступних випробуваннях) для оплати навчання в обраному ним вищому навчальному закладі, при умові, що цей заклад готовий прийняти його на навчання.

Ваучерне фінансування є формою непрямого державного фінансування закладів вищої освіти із застосуванням подушних нормативів, воно набуло поширення в багатьох країнах таких, як: Болгарія, Чилі, Грузія, Угорщина, Казахстан, а в останні роки також і в Австралії, Фінляндії, Нідерландах, Швеції, Росії.

Освітні ощадні рахунки — персональні рахунки на навчання — використовуються з метою стимулювання накопичень сімей (окремих громадян) для отримання вищої освіти у Бельгії, Канаді, Малайзії, Нідерландах, Сінгапурі, Іспанії, Швеції, Великобританії і США. Держава надає податкові пільги та субсидії фізичним особам, заохочуючи таким чином вкладення коштів на ощадні рахунки сімей — для навчання дітей та професійної підготовки дорослих й працедавців і працівників (підвищення кваліфікації співробітників та своєї особистої) [1].

Перевагами підходу "фінансування на основі попиту" є широкий вибір освітніх програм, курсів для користувачів; висока ефективність використання фінансових ресурсів; відповідальність інститутів та мотивація споживачів до досягнення високих результатів у навчанні.

Недоліки — висока конкуренція між закладами освіти, що породжує-монополізм, неможливість проведення єдиної державної політики щодо погодження програм підготовки, змісту освіти, відсутність координації у діяльності ВНЗ одного профілю.

Показники результативності є основним критерієм при виділенні державних коштів у США, Великобританії і Австрії; у Нідерландах на основі цих показників визначається 50 % фінансування, у Швеції — 45 %, у Литві, Угорщині і Румунії — від 12 до 20 %, в Італії — менше 5 %, хоча повністю на модель "фінансування на основі попиту" не перейшла жодна країна світу [79].

3. Трансформаційний підхід щодо фінансування вищої освіти притаманний для тих країн, у яких пройшли реформи, пов'язані з розподілом витрат на вищу освіту між державою, споживачами освітніх послуг і працедавцями, але потрібно або закріпити позитивні наслідки вже проведених реформ, або подолати їх негативні (часто непередбачувані) результати. Це стосується, перш за все, країн з перехідною економікою у Латинській Америці, Східній Європі і Східній і Центральній Азії [198].

Позитивний досвід цих країн доцільно використовувати, але автоматичне перенесення моделі фінансового забезпечення вищої освіти на український ґрунт не може привести до бажаних результатів.

Література

1. *Боголіб Т. М.* Вдосконалення фінансового забезпечення вищої освіти / Т. Боголіб // Вісник ТДЕУ. — 2006. — № 3. — С. 76–87.
2. *Колісніченко Н.* Альтернативні джерела фінансування вищої освіти: досвід США / Н. Колісніченко // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України — 2006. — № 1. — С. 320–326.
3. *Salmi Jamil.* Scenarios for Financial Stability of Tertiary Education./ Jamil Salmi // Higher Education to 2030 — Volume 2: Globalisation. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.sourceoecd.org

І. С. БАХОВ
к. пед. н., проф. МКА, УАІМВЛ МАУП

ОСВІТА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: РЕАЛІЇ І ВИКЛИКИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 367–370

Сучасна соціальна ситуація в світі характеризується зростанням локальних етнічних конфліктів навіть у тих країнах, де історично разом живуть різні нації і народності. Завдання збереження глобальної безпеки вимагають постійної роботи з вивчення природи та видів конфліктів між представниками різних етнічних груп, їх впливу на соціальне та економічне життя, а також пошуку ефективних шляхів їх подолання.

Освіта, яка забезпечує складний процес розвитку когнітивних, соціальних, емоційних характеристик особистості, не може не реагувати на події, що відбуваються в суспільстві. Досвід багатьох країн, які пережили етнічні конфлікти, показує, що вузи і школи іноді залишаються єдиними структурами, в яких проводиться цілеспрямована об'єднуюча і миротворча політика. Тому педагоги вважають, що освіта може допомогти суспільству сформувати у молоді гуманну модель поведінки та ставлення до людей інших націй. В освіті можна знайти ефективні форми зниження міжнаціональних конфліктів, що застосовуються в широкому соціальному середовищі. Варто зазначити, проблема організації навчання в полікультурному просторі є дуже важливою для всіх європейських держав. Ця проблема набуває складності у зв'язку із збільшенням переселенців та біженців, що спостерігається в усіх розвинених країнах світу.

В Україні посилення міграційного процесу призвело до того, що полікультурним спільнотами стають не тільки традиційні полікультурні регіони, як Крим, Одеська, Закарпатська, Чернівецька області, а й колись типово українські регіони. Створюються і офіційно діють організації, що представляють інтереси різних етнічних меншин.

Багато мігрантів прагнуть швидше адаптуватися до нового соціального середовища, а також допомогти своїм близьким влаштуватися на новому місці. Водночас психологічно вони налаштовані на те, щоб не "загубитися" і не асимілюватися з "чужим" народом. Тому спостерігаються суперечності в їх прагненнях: до бажанням адаптуватися додаються сепаратистські настрої, спрямовані на збереження своєї етнічної спільності як самостійного культурного цілого. Цю проблему необхідно враховувати в педагогічній діяльності.

Більшість країн Європи та Америки являють собою полікультурні суспільства. За останні роки в усіх західноєвропейських країнах відзначається приплив мігрантів з багатьох країн світу. Тому досвід організації вищої освіти в полікультурних країнах Європи є дуже важливим для вітчизняної освіти та вирішення нових проблем, пов'язаних з великим потоком вимушених переселенців, біженців та інших катего-

рій мігрантів. У зарубіжній літературі термін "полікультурний" означає наявність у суспільстві різноманітних культур, пов'язаних з історично сформованими формами спільності людей. Термін "полікультурний" зазвичай означає, що суспільство складається з різних етнічних груп і національних меншин [1].

Хоча часто "національні меншини" визначаються за зовнішніми ознаками, поняття етнічності фокусується не стільки на зовнішніх ознаках, скільки на важливості спільної історії і традицій. В дослідженні Британського інституту політики дається визначення етнічної групи як колективу всередині більшої спільноти, що має родинне походження, пам'ять про спільне історичне минуле і зосереджує культурний фокус на одному або кількох символічних елементах, які визначають основу їх народності [2]. До розуміння загального походження додається поняття загальної культури, що включає такі характеристики як мова, релігія, спосіб життя.

Д. Салазар (Salazar) розглядає етнічну приналежність за такими основними показниками: наявність позитивних почуттів щодо існуючої регіональної групи, спільність мови, території, економічного життя [3].

У сфері інтересів зарубіжних дослідників у галузі освіти є такі питання: наскільки європейська вища освіта сприяє розвитку цивілізованих міжнаціональних відносин, представляє різноманітність культур і сприяє їх розвитку? Чи виступає вища освіта силою, яка стимулює інтеграцію в суспільстві, або, навпаки, має негативний вплив на соціальне становище етнічних меншин, веде до їх дискримінації?

Ці питання відображають загальну тенденцію, що спостерігається у світовому педагогічному співтоваристві і яка пов'язана з орієнтацією на виживання людства як такого. Майбутнє залежить від зусиль з реалізації інтеграційних тенденцій в економічній і культурній галузях, формування нового типу мислення і цивілізованих відносин між людьми. Потрібна мудрість, яку слід протиставляти функціональному і вузько орієнтованому вирішенню окремих проблем [4].

Європейські цінності стосовно полікультурних суспільств проявляються в плюралізмі культур, повазі до інших людей, поєднанні етнічної ідентичності і терпимості до інших національностей, розвитку глобального погляду на людство як мешканців однієї планети. Тому європейська педагогіка прагне аби вища освіта була рушійною силою культурного та інтелектуального розвитку, а також засобом для розвитку загальнодержавної ідентичності.

Водночас можна відзначити наявність проблем, пов'язаних з реальним втіленням декларованих цінностей у життя, зокрема, з питання про організацію вищої освіти для полікультурного середовища. Деякі автори навіть підкреслюють у зв'язку з цим, що освіта переживає кризу ідентичності [1].

Так, наприклад, на думку Вудвороу і Крузера (Woodrow M. and Croiser D.) у вищій освіті багатьох країн Європи спостерігається протиріччя між її національною та інтернаціональною роллю [5].

Це протиріччя виявляється в наступному. Вища освіта завжди несла і несе світові зобов'язання, метою яких є внесок у світову науку, служіння незалежній економіці, шлях до кращого міжнародного розуміння. У сучасному світі ці зобов'язання ще швидше поширюються через створену і швидко розвиваючу систему мобільності, яка сьогодні вже стосується не тільки студентів, викладачів і науковців, а й самих наукових ідей і досліджень через можливості, відкриті технологічної революцією, системою Інтернет. Але разом з тим в системах освіти європейських країн проявляється тенденція переважного вибору національних цінностей, національних інтересів і національної політики.

Ставлення європейської вищої освіти до етнічних груп є своєрідним індикатором у відповіді на запитання: вона представляє національні, монокультурні, елітарні цінності чи тяжіє до міжнародних, полікультурних і не елітарних ідеалів?

Звичайно, освітяни європейських країн прагнуть створити такі освітньої системи і структури, що дозволяють без перешкод навчатися всім своїм громадянам у будь-якій країні. Але все-таки існують бар'єри в реалізації цих добрих намірів, які дуже важко подолати при організації конкретного навчально-виховного процесу. Одним з основних таких бар'єрів є складність засвоєння нової мови, у ролі іншого бар'єра виступає проблема соціальної ідентичності.

З точки зору перспективи для багатьох етнічних груп мова освіти є "символічною і практичної життєвою необхідністю" [6]. Ті, для кого мова викладання не є рідною, перебувають в ущемленій ситуації, як зазначає Валімаа (Valimaa); питання мови є не просто питанням доступності освіти етнічних меншин, але питанням статусу меншин в суспільстві і його культурних інститутах [6]. Якщо у випадках з іноземними студентами мовний бар'єр є сферою відповідальності самого індивіда, то коли йдеться про громадянина держави-представника етнічних меншин, це вже відповідальність освітньої системи, чия політика створює або усуває подібні бар'єри.

Рівні мовного бар'єру варіюють, починаючи з представників меншин, які не розмовляють мовою держави; далі йдуть ті, для кого державна мова не є рідною, а другою мовою, якою вони володіють з різним ступенем досконалості, і, нарешті, ті, для кого вона є першою мовою, але не є мовою їх сімей. У кожному випадку структурам, які визначають освітню політику, необхідно дати відповідь на питання: чи повинні установи вищої освіти бути монолінгвальнимі, білінгвальними або полілінгвальними? Вирішальними чинниками тут є політика держави стосовно державної мови, розмір і географічна концентрація етнічних меншин, додаткові витрати на білінгвальну і полілінгвальну вищу освіту, мовна політика на рівні середньої школи. На рівні європейського парламенту йде дискусія про те, що всі основні європейські мови повинні бути робочими при організації навчання, особливо це стосується вищої школи. Але проблема в тому, що європейських мов занадто багато, щоб зробити їх доступними кожному претенденту на навчання. Наприклад, пропонувалося запровадити 9 основних європейських мов для викладання у вузах, згодом кількість мов дійшла 15.

Поряд з об'єктивно існуючими бар'єрами, такими, як мовний бар'єр, існують і психологічні проблеми реалізації завдань полікультурної освіти, зокрема, проблема ідентичності і соціального досвіду. Так, з дослідження Мора (Mora), такий чинник, як культурна мікросередовище, а саме досвід власних батьків (особливо батька), є дуже важливим в освіті [7].

Для європейських країн проблемою є те, що багато учнів з груп мігрантів належать до культурного середовища з більш низькими в порівнянні з європейськими мотиваціями і очікуваннями на навчання. Труднощі в сприйнятті такими учнями освітніх цінностей пов'язані з неадекватним попереднім шкільним досвідом, де вкрай низькою була установка на отримання вищої освіти, а також не проводилося в достатній мірі консультаційної та профорієнтаційної роботи. Багатьом з цих учнів консультації були недоступні, а якщо і доступні, то, як правило, не враховували різні культурні традиції [8]. Все це призводить до ситуації, коли абітурієнти та студенти з сімей, шкіл і груп, де вища освіта є рідкістю, повинні отримувати освіту в складних умовах чужої для них системи, намагаючись прокласти свій шлях у майбутнє.

Таким чином, серйозною психологічною проблемою організації вищої освіти в полікультурному суспільстві є сформована етнічність учасників освітнього процесу. Будучи невід'ємною частиною соціальної ідентичності людини, етнічність є не тільки суб'єктивним прийняттям певних групових уявлень, певна спільність думок і почуттів, але також побудова системи відносин і дій в різних етноконтактних ситуаціях. У результаті людина визначає своє місце в багатонаціональному суспільстві і засвоює способи поведінки всередині і поза своєї групи.

Висновки. Освітяни європейських країн сьогодні в силу соціальних міграційних процесів усе більше стикаються з проблемою нерівності в освіті різних етнічних груп. Сам факт, що існуюча нерівність відкрито визнається, а не замовчується, означає, що європейська спільнота може рухатися вперед і будувати вищу освіту, доступну для всіх громадян, незалежно від етнічної приналежності. Але питання про те, як можна реалізувати цю ідею, поки ще залишається без відповіді.

Література

1. *Woodrow M. and Croiser D.* (1998) Values in European Higher Education. The Ethnicity Test // Education, Culture and Values. Volume VI. P. 97–100.
2. *Policy* Studies Institute (PSI) Survey (1994) Ethnic Minorities and Higher Education: Why Are There Differential Rates of Entry? London: PSI. Mode access: http://www.psi.org.uk/index.php/site/publication_detail/1688/
3. *Salazar J. M.* Social identity and national identity // Social identity: international perspectives, 1998.
4. *Learning*: The Treasure Within, Report to UNESCO of the International Commission. Jacques Delors. UNESCO, 1998. — 266 p. Mode access: http: // books. google. com. ua/books/about/Learning. html
5. *Woodrow, M. and Croiser, D.* (1996) Access to Higher Education for Underrepresented Groups. — Strasbourg: Council of Europe.
6. *Valimaa J.* (1996) Indigenous Minorities in Higher Education. — Jyvaskyla: University of Jyvaskyla, Institute for Educational Research.
7. *Mora J.* G (1995) Access to higher education for underrepresented groups in Spain. Proceedings of the EAN Cambridge Convention and Council of Europe Workshop: Addsessing Under-Representation in European Higher Education. — Strasbourg: Council of Europe.
8. *Woodrow M.* (1996) Quality and Equality: Values and Policy in European Higher Education. Report of the Project on Access to Higher Education in Europe. Part 1. — Strasbourg: Council of Europe.

Л. О. ФЕДОСОВА
к. психол. н., доцент, УА ІСНС МАУП

М. С. КУЛИК
лікар-психолог, м. Київ

ОСОБИСТІСНА ЗРІЛІСТЬ ЯК ФАКТОР СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 371–374

Однією з актуальних проблем на сучасному етапі розвитку психологічної науки є вивчення особистісної зрілості жінки. Адже зараз чи не перед кожною особою жіночої статі постає проблема вміння "грати за чоловічими правилами", при цьому залишаючись жінкою. За останні півстоліття роль жінки у суспільстві значно змінилася, стала більш вагомою, в той же час, і вимоги до представниць жіночої статті зросли. Це не могло не відбитися і на їх особистісній зрілості і власному почутті щастя та особистого психологічного благополуччя. Сучасний світ ставить перед жінкою складні задачі бути як фізично, так і психологічно здоровою, сильною, впевненою, незалежною, самодостатньою, розумною. Жінці доводиться докладати більше зусиль для особистісного розвитку, мати ширше коло інтересів, вирішувати особисті проблеми, бачити перспективу свого життя, вміти витримувати конкуренцію як на роботі, так і в особистому житті. Для жінки XXI століття складніше зберегати почуття особистої гідності, прийняття себе, адже емоції, які виникають у середньостатистичної жінки, при порівнянніюючи себе із персонажами глянцевих журналів і телебачення (а це неминуче), не завжди позитивні. І це значить, що такі емоції та переживання знижують відчуття щастя. Тому їй доводиться поєднувати у собі і високу адаптивність та емоційну стійкість, і творчість у прийнятті рішень та взаємодії з іншими.

Існує наука акмеологія або психологія зрілості, яка є розділом вікової психології. Вперше в науку поняття "акмеологія" увів Н. А. Рибніков у 1928 році для позначення особливого періоду в житті людини та в розвитку її психіки. У 1960-х роках про необхідність розвитку акмеології як науки про розвиток дорослих писав Б. Г. Ананьєв.

Крім того, якщо дорослість людини може з часом лише збільшуватись, то її зрілість може як зменшуватись, так і збільшуватись з часом, цей показник не можна вважати сталим. Також, існує думка про те, що з віком людина стає більш особистісно дорослою, відповідальною, самоактуалізованою, зрілою. У суспільстві панують переконання, що зрілою людина може стати лише з часом і молодим людям надто рідко притаманна така характеристика. Спробуємо це дослідити у нашій роботі.

Значний доробок в аналіз психологічних проблем особистісної зрілості внесли Б. Г. Ананьєв, М. Й. Боришевський, О. Г. Мороз, С. Д. Максименко, К. М. Муздибаєв, О. В. Киричук, А. О. Реан, В. А. Семіченко, Д. І. Фельдштейн. Визначення понять "особистісна зрілість", "ціннісні орієнтації особистості" розглядали Б. Г. Ананьєв, О. М. Леонтьєв, В. В. Рибалка, К. Роджерс, Г. Олпорт, В. А. Ядов. Особливе місце у розв'язанні проблеми особистісної зрілості належить працям М. Й. Боришевського,

Л. Ф. Бурлачука, О. В. Киричука, Г. С. Костюка, І. С. Кона, В. В. Сафіна й іншим авторам. Так, зокрема, І. С. Кон, В. В. Сафін розглядають формування особистісної зрілості як один із найважливіших показників самовизначення особистості. Становлення особистісної зрілості є тривалим, складним і динамічним процесом, що характеризується своїми особливостями на кожному віковому етапі. Детермінантами особистісної зрілості є психологічна та соціальна зрілість особистості. Ми можемо стверджувати про особистісну зрілість жінки лише у контексті взаємовідносин з іншими людьми, оцінюючи і її соціальну активність також.

Отже, молодим жінкам у XXI доводиться більше знати, вміти і розуміти, ніж цього вимагали реалії часу 20 або 40 років тому. А значить, їм доводиться вже з юнацьких, і навіть шкільних років, брати на себе відповідальність, знаходити шляхи самореалізації, вміти швидко адаптуватися до нових умов, вміти розбиратися у багатьох речах і відповідати сучасним вимогам особистісної успішності.

Психологічне здоров'я особи проявляється через наявність позитивних емоцій та переживань, яких суттєво більше, аніж негативних. Показником рівня позитивних емоцій є суб'єктивне благополуччя і життєва задоволеність людини. З цього випливає, що постійне накопичення особистісного потенціалу, постійні зміни, детермінація індивіда призводить, є причиною його відчуття особистого щастя.

Таким чином, **метою** нашого дослідження було простежити вплив чинників особистісної зрілості на показники задоволеності життям у жінок.

Нами була сформована інтегральна модель зрілої особистості сьогодення і знайдений вплив особистісної зрілості на почуття благополуччя у жінок різних вікових категорій.

За Д. А. Леонтьєвим, особистісна зрілість є сформованою особистісною структурою, яка є виявом особистісного потенціалу і критерієм особистісного зростання людини.

Інтегральна модель "особистісної зрілості" включає наступні компоненти:

- Прийняття себе;
- Позитивне відношення до інших;
- Незалежність;
- Контроль над обставинами (інтернальність);
- Наявність мети у житті;
- Особистісний розвиток.

Як робоче визначення нашого дослідження прийнято наступне: "суб'єктивне благополуччя особистості являє собою інтегральне психологічне утворення, що включає оцінку і ставлення людини до свого життя і самої себе. Під поняттям "благополуччя" ми розуміємо суб'єктивне відчуття людиною себе щасливою, задоволеність собою в цілому.

За Д. Бромлеєм, можемо обрати вікову категорію для нашого дослідження: жінок ранньої дорослості (21–25 років) та пізньої дорослості (40–45 років). Завданням дослідження було встановити рівень психологічної зрілості та суб'єктивного благополуччя у жінок віком від 20 до 45 років; дослідити вплив психологічної зрілості жінки на її відчуття особистого благополуччя; встановити наявність вікових відмінностей у психологічній зрілості жінок та їх суб'єктивному благополуччі. Основні психодіагностичні методи, які використовувались: опитувальник особистісної зрілості (САТ); тест смисложиттєвих орієнтацій Д. А. Леонтьєва (СЖО); методика діагностики соціально-психологічної адаптації (К. Роджерса — Р. Даймонда); шкала суб'єктивного благополуччя (Соколова М. В.); методика "Індекс життєвої задоволе-

ності". Для аналізу отриманих даних були застосовані наступні статистичні методи: критерій оцінки розподілу даних (Колмогорова — Смірнова), метод кореляційного аналізу за критерієм Пірсона та критерій t`Стьюдента для виявлення статистично значущих розбіжностей у порівнянні двох підгруп вибірки, а також множинний регресійний аналіз.

Дослідивши у нашій роботі особистісну зрілість як фактор суб'єктивного благополуччя жінок різних вікових категорій, можемо зробити наступні висновки.

Загальний рівень самоактуалізації у більшої частини молодих жінок середній (53 %), низький рівень майже у четверті опитуваних (26 %) і п'ята частина на високому рівні самоактуалізації (20 %). У молодших жінок найбільш виражена контактність, у старших — самоповага. Жінки від 40 до 45 років, мають середній рівень особистісної самореалізації (67 %), третя частина респондентів показали низький рівень (33 %) і відсутність високого рівня саморозвитку.

Задоволеність життям у респондентів до 25 років на високому рівні, в опитуваних, старше 40 років на середньому рівні.

Це можна пов'язати із тим, що так як для жінок важливо відчувати себе гарною та привабливою, то з віком їх вдоволеність своїми зовнішніми даними, здоров'ям та інтересом з боку чоловіків зменшується, наявність дітей змушує приділяти собі менше уваги.

Дослідивши вплив психологічної зрілості жінки на її відчуття особистого благополуччя, робимо висновок про те, що регресійні моделі для загальної вибірки опитуваних вказують на необхідність особистісної роботи над соціальними відносинами (адаптивність, прийняття інших) та саморозвитку, потреби удосконалюватись. Тобто, фактори соціальні та індивідуальні однаковою мірою мають значення у відчутті власного благополуччя.

Для більш молодих жінок більш важливими є показники самоактуалізації (інтернальність та орієнтація у часі). Тобто, це вміння вважати себе, а не обставин, причиною того, що з особою відбувається, та вміння бачити своє життя цілісним, переживати теперішній момент життя повно та насичено. Тобто, для покращення рівня задоволеності життям, особам жіночої статі від 20 до 25 років, варто зосередитись на особистісному самовдосконаленні.

Старшим жінкам необхідно зосередитись на взаємодії з оточуючими, знижуючи власну агресивність і намагаючись піклуватися по інших, бути уважними до них, шукати нові більш ефективні методи взаємодії, покращання стосунків, тобто направити саморозвиток на соціальне вдосконалення.

Встановивши наявність вікових відмінностей у психологічній зрілості жінок віком від 20 до 25 та від 40 до 45 років та їх суб'єктивному благополуччі робимо наступні висновки. Жінки віком від 20 до 25 років мають вищий рівень самоактуалізації за критеріями вміння жити сьогоденням, змогою приймати себе та інших, тобто бути терпимими, вміння встановлювати тісні дружелюбні відносини. Тобто, ми припускаємо, що саме ці чинники є найбільш змінюваними з віком. Тому жінкам варто шукати шляхи підвищення з кожним роком прийняття власних недоліків, проявляти толерантність до оточуючих, та бути дружелюбними.

Встановили відсутність статистично-значимих вікових відмінностей у психологічному благополуччі жінок віком від 20 до 45 років. Таким чином, припускаємо, що жінки як молоді, так і старші, не залежно від віку, можуть відчувати себе щасливим та задоволеними. Хоча загальний рівень суб'єктивного благополуччя представниць жіночої статі до 25 років дещо вищий, ніж у старших жінок.

Уявлення про образ майбутнього, задоволеність сьогоденням і минулим, терпиме ставлення до інших, незалежність, прийняття себе, інтернальність та наявність мети у житті, наявність мети у майбутньому є показниками душевного комфорту. В той же час, вони є одними із найважливіших компонентів особистісної зрілості. Тому, жінкам, у першу чергу, варто знати свої позитивні якості та розвивати їх, мати мету у житті, займатися саморозвитком, розвивати креативність у власній діяльності, вміти не надто домінувати у відносинах.

З метою розкриття особистісних ресурсів досліджуваних та актуалізації їх особистісної зрілості, був проведений соціально-психологічний тренінг "Актуалізація особистісної зрілості жінки". Метою соціально-психологічного тренінгу було розкриття особистісних ресурсів жінки, розвиток відповідальності, сприяння усвідомленню особистісної мотивації, розвиток навичок конструктивного вирішення кризових ситуацій, мотивації на успіх та здатності до цілевизначення, професійна самоідентифікація, формування здібності до конструктивного подолання кризи, а також розширення особистісного самоусвідомлення та підвищення комунікативної компетентності. Тренінг складався з 6 занять (по 4 години) і проводився з експериментальними групами по 1 заняттю на тиждень.

В основній частині нами були використані вправи, спрямовані на самопізнання, актуалізацію внутрішніх ресурсів, пропрацювання особистісних цілей, визначення власних меж і прав, цілепокладання, пропрацювання своєї соціальної і професійної ролі. Узагальнюючи результати, можна зробити висновок про значний позитивний вплив корекційної програми на рівень особистісної зрілості жінок як старшого, так і молодшого віку.

Отже, жінкам, особливо у віці після 40 років, важливо прагнути до самовдосконалення, виробляти у себе багатосторонній підхід до вирішення ситуації. Вміння бути креативною допомагає швидше, ефективніше вирішувати проблеми, економлячи особистісні ресурси і зберігаючи психологічне здоров'я. Таким чином, підвищуючи свою здатність до креативного мислення і поведінки, ми підвищуємо свій рівень психологічного благополуччя, роблячи життя більш цікавим, різноманітним, наповненим сенсом.

Певна частина опитуваних показують низькі результати загального рівня саморозвитку саме через велику вимогливість до себе та життя в цілому, що заважає відчувати себе щасливою. Варто зрозуміти й усвідомити, що потрібно мати адекватні, а не завищені вимоги до себе, вчитися цінувати те, що мають. Варто більше згадувати власні досягнення, перемоги, достоїнства і цінувати себе саме за це.

Оскільки показники суб'єктивного благополуччя більшою мірою залежать від емоційних факторів, ніж від когнітивних, то жінкам важливо завжди вміти контролювати і керувати власними емоціями, реакціями на ті чи інші події. Важливо вміти формувати власну ціннісну систему як фундамент своєї особистості на основі загальних у даній культурі принципів, але які є комфортними саме для цієї особи. Адже сформована ціннісна система є важливим показником особистісної зрілості жінки. І їй важливо над цим працювати, так як під час виникнення проблем, негараздів, саме особисті принципи і стандарти допомагають мати ресурси для вирішення проблем.

Н. В. ГОЛОВАЧ
докт. філос. в гал. упр. людськ. ресурс., УРІМБ МАУП

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОФВІДБОРУ АБІТУРІЄНТІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 375–378

Докорінні зміни, що відбуваються в економіці нашої держави, суттєво впливають на стан освіти, головним завданням якої є забезпечення економіки держави кваліфікованими кадрами.

Суперечності між новими соціально-економічними вимогами та традиційною системою освіти вимагають пошуку нових підходів у підготовці кваліфікованих кадрів. Особливо актуальною постає проблема професійного відбору абітурієнтів до вищих навчальних закладів.

Традиційна перевірка лише знань і вмінь абітурієнта по окремих предметах не дозволяє визначити його відношення і можливості до спеціальності, якою він хоче оволодіти. Продовжує мати місце неефективна система профвідбору, а одержувані абітурієнтом на екзаменах оцінки не можуть бути критерієм профпридатності у даному випадку. Тому більшість випускників вишів до практичної роботи не готові. І для України стало нормою, що більшість випускників ВНЗ працюють не за тією спеціальністю, яка позначена в їх дипломі.

Проблематика профвідбору абітурієнтів до ВНЗ на сучасній науковій основі в наш час є дуже актуальною.

Пріоритет розвитку особистості в системі професійної підготовки, а також проблеми спрямованості особистості, її професійного самовизначення, професійної готовності розглядалися в працях багатьох вчених (Б. Г. Ананьєв, Ж. П. Вірна, Є. І. Головаха, Т. А. Ільїна, Г. В. Карпенко, О. М. Коропецька, А. Н. Леонтьєв, В. М. Мясищев, К. К. Платонов, С. Л. Рубінштейн, В. А. Ядов, В. А. Якунін та ін.). Проте питання пошуку кардинально нового підходу до організації профорієнтаційної роботи та професійного відбору абітурієнтів до вищого навчального закладу недостатньо розкриті в науковій літературі.

Виникає необхідність перегляду системи комплектування перших курсів навчальних закладів, та організації роботи у цьому напрямку таким чином, щоб виключити попадання випадкових для певної спеціальності людей.

Питання профвідбору достатньо складне. В його основі знаходиться об'єктивне протиріччя між необхідністю прийняття рішення про професійну придатність даного абітурієнта з можливостями одержання при цьому достовірної і надійної інформації.

Ситуація прийому абітурієнтів у ВНЗ України виглядає так, що профвідбір відбувається за прийнятою стандартною схемою, яка не враховує основних елементів професійного відбору абітурієнтів, їх важливих професійно-значимих якостей до діяльності в обраній сфері діяльності. Відповідно необхідним є формування кардинально нового підходу до організації профорієнтаційної роботи.

Вирішення цієї важливої соціальної задачі можливе лише за наукової організації професійної орієнтації молоді силами не лише середніх загальноосвітніх закладів, але й ВНЗ, колективів соціуму, підприємств і організацій.

Профорієнтаційну роботу з молоддю ми розглядаємо перш за все як педагогічну систему підведення молоді до свідомого вибору професії з урахуванням індивідуальних здібностей особистості і необхідності розподілу трудових ресурсів в інтересах суспільства [3, с. 34].

Професійна орієнтація абітурієнтів тісно пов'язана з процесом їх соціалізації і з таким "наскрізним" напрямом розвитку студентської молоді в системі неперервної освіти, як вироблення у неї перспективної цільової установки і прагнення до її неодмінної виконання.

Надання профорієнтаційних послуг абітурієнтам, в першу чергу, має включати: опис специфіки різних спеціальностей, ознайомлення з майбутньою спеціальністю, демонстрація нерозривного зв'язку між бажаною професією й необхідною освітою, розкриття тенденцій розвитку ринку праці в різних регіонах країни, виправлення негативного іміджу "непрестижних" спеціальностей, а також надання абітурієнтам необхідної контактної інформації державних і недержавних організацій, що займаються питаннями профорієнтації та працевлаштуванням.

Готовність студента на початку свого навчання до свідомого вибору діяльності пропонуємо розглянути у такому поєднанні взаємозв'язаних між собою елементів:

- розуміння освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця обраного студентом напряму;
- розуміння значимості професійних назв роботи (посад) у визначеній сфері діяльності;
- його уявлення про сферу діяльності обраної студентом спеціальності;
- знання ним головних вимог обраної спеціальності та самооцінка своїх можливостей до оволодіння нею (в період навчання і пізніше самовдосконалення під час проходження практики);
- зв'язок навчально-громадської діяльності студента з профілем факультету, вміння розв'язувати доступні для нього завдання.

Щоб профвідбір був ефективним та якісним пропонуємо на етапі вступу та у процесі навчання періодично проводити діагностування студента на визначення важливих професійно-значимих якостей особистості до професійної сфери діяльності.

Особливу актуальність це положення набуває відносно студентів молодших курсів, що характеризується віковими особливостями. Усвідомлення майбутньої професії молоді залежить від її виховання, переконань, а також звичок та набутих знань. Однак життєві позиції людини з часом мають властивість змінюватись, вона може приймати чи відкидати колишні погляди, формувати вже інші самостійні думки.

Потрібно звернути увагу і на те, що випускники бакалаврату нерідко змінюють свої професії у подальшому навчанні в магістратурі, і місце роботи часто-густо обирають зовсім не за тим фахом, якому віддали п'ять років свого життя. Отже, вибір своєї майбутньої професії має вирішальне значення для кар'єрного зростання, самореалізації та втілення у життя різноманітних ідей.

Важливою складовою визначення професійної спрямованості особистості є цілеспрямований процес підготовки майбутніх фахівців, на основі визначення власних прагнень, самопізнання щодо формування професійних якостей.

Необхідно також вивчати деякі індивідуальні особливості розумової діяльності і виявляти при цьому випадки низького рівня її розвитку. Так, наприклад, повна

нездатність виконувати завдання на логічність мислення, як правило свідчить про недостатню логічність, критичність розуму, низьку здатність до спілкування, утворення понять та ін. [4, с. 45].

Необхідною умовою успішного оволодіння професійною майстерністю є перш за все досить високий розвиток мислення і пам'яті людини, а також мінімальна кількість стержневих якостей особистості, без вивчення яких неможливо зробити висновок про її професійну придатність до праці у обраній сфері діяльності [5, с. 121].

Постійне збільшення обсягу знань, до чого необхідно вести майбутнього фахівця за роки навчання у вищому навчальному закладі, підвищення вимог до його професійної і спеціальної підготовки викликає гостру потребу всебічного і глибокого дослідження системи формування у студентів професійних навичок, зовнішніх і внутрішніх чинників становлення спеціалістів з базовою вищою освітою, розкриття закономірностей і особливостей професійної підготовки і застосування їх у навчально-виховному процесі. Саме від рівня підготовки фахівця, сформованості його професійних якостей значною мірою залежить успішне виконання соціального замовлення держави на фахівця з високий рівнем професійної компетентності.

Сьогодні шляхи вирішення проблем молоді лежать не стільки у вдосконаленні системи державної молодіжної політики, а скільки у вирішенні фундаментальних питань розвитку українського суспільства. Україна, перш за все, має кризу управління, кризу управлінської культури. І саме тому, що є байдуже ставлення до науки, результатів розробок.

Враховуючи вищенаведене, вважаємо, що у кожному ВНЗ повинна бути задіяна спеціальна служба, яка допомагатиме абітурієнтам та студентам:

- зорієнтуватися у світі професій та потребах ринку праці;
- виявити свої нахили, здібності, об'єктивно оцінити свої особисті якості;
- визначити можливості застосування своїх здібностей у майбутній професійній діяльності з урахуванням інтересів та психологічних особливостей;
- вибрати професію, яка є частиною життєвої стратегії особистості;
- визначити ступень професійної придатності до конкретної професії (робочого місця, посади);
- діагностувати на визначення професійно-значимих якостей до праці за обраною спеціальністю в процесі навчання;
- розробити індивідуальний план розвитку кар'єри, що сприятиме професійному становленню, формуванню відповідних соціальних і професійних якостей, підвищить мотивацію до оволодіння професією, досягненню рівня професіоналізму;
- професійно адаптуватися до визначеної сфери діяльності.

Таким чином, така служба вищого навчального закладу сприятиме психологічній підтримці навчально-виховного процесу і виконуватиме головні завдання, пов'язані з формуванням професійної компетентності майбутніх фахівців.

Першочерговими завданнями вищої освіти має бути забезпечення фундаментальної наукової, професійної та практичної підготовки, набуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх покликань, інтересів та здібностей. Успішне вирішення цих завдань значною мірою залежить від того, як швидко та інтенсивно відбудуться процеси адаптації, з одного боку, системи освіти до вимог та змін у суспільстві, потреб входження до світового освітнього простору, з іншого — студентів до навчального процесу у вищому закладі освіти, до трансформації соціального середовища, інших чинників соціального розвитку.

Правильно організована багатоступенева та різнокомпонентна професійна орієнтація потенційних абітурієнтів, будучи суттєвим етапом психологічної та практичної підготовки особистості до трудової діяльності, дозволить виконати замовлення сучасного суспільства у забезпеченні ринку праці прогресивними фахівцями.

Література

1. *Вірна Ж. П.* Основи професійної орієнтації / Ж. П. Вірна. — Луцьк: Вежа, 2003. — 156 с.
2. *Карпенко Г. В.* Психологія праці та вибір професії / Г. В. Карпенко. — Суми: Університетська книга, 2008. — 168 с.
3. *Коропецька О. М.* Профорієнтація та профпідбір: Навчальний посібник. — Ів.-Франківськ, — 2009. — 348 с.
4. *Корольчук М. С.* Теорія та практика професійного психологічного відбору. / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. — К.: Ніка-Центр, 2006. — 674 с.
5. *Собчик Л. М.* Психология индивидуальности. Теория и практика психодиагностики / Л. М. Собчик. — СПб.: Речь, 2008. — 624 с.

І. М. НИКОЛИН
докт. філос. в гал. псих., УРІМБ МАУП

РОЛЬ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ У ФОРМУВАННІ ГОТОВНОСТІ ДО САМООРГАНІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 379–382

Процес соціалізації першокурсників до умов навчання у вузі є дуже складним та багатогранним. — Білоруський психолог М. Березовін розглядає соціалізацію як "комплексний динамічний процес", зумовлений взаємодією психологічних, соціальних і біологічних факторів [5, с. 15]. Психологічна соціалізація студентів до навчального процесу у вузі включає цілий ряд аспектів, за якими стоять різні зони труднощів, з якими доводиться стикатися студентам на початковому етапі навчання у вузі. Можна чітко виділити три головних аспекти соціалізації першокурсника:

1) дидактичний, пов'язаний з пристосуванням до нової дидактичної ситуації, що відрізняється від шкільної формами та методами організації навчального процесу. Ця новизна і пов'язані з нею труднощі створюють свого роду дидактичний бар'єр, який треба подолати. Головними труднощами даного аспекту є зростання обсягу та складності навчального матеріалу, збільшення питомої ваги самостійної роботи, а також невміння працювати самостійно, планувати та розподіляти свій час;

2) професійний, що передбачає формування любові до обраної спеціальності, поступове набуття професійних умінь і навичок, професійну ідентифікацію особистості;

3) соціально-психологічний, пов'язаний з труднощами в засвоєнні нових соціальних норм, встановленні та підтриманні студентом певного соціального статусу в новому колективі і т. ін. Соціально-психологічна адаптація нерідко ускладнює дидактичну, оскільки вимагає переключення уваги з навчання на спілкування. Всі ці сторони одного процесу тісно пов'язані між собою. Кожна з них має свої характерні риси й особливості і відіграє важливу роль в житті першокурсника.

Природно, що у молодому віці, за наявності недостатнього життєвого досвіду, людина має дуже слабкий імунітет до будь-яких шкідливих соціальних впливів, тому завдання їх своєчасної діагностики і коригування є одним найважливіших завдань психолого-педагогічних наук тощо.

Ця проблема набуває надзвичайної гостроти, коли йдеться про соціалізацію студентів, особливо юнацького віку (17–21 років), адже саме в них продовжують розвиватись ті внутрішні процеси, які згодом приводять до порівняльно самостійних і сталих поглядів, оцінок відносно стабільної системи відношень до оточення і до самих себе.

Перехід з основної школи до вищого навчального закладу пов'язаний із розширенням кола людей, з якими особистість мусить вступати у спілкування, адже змінюється

зміст її діяльності. Але, коли умови життя, навчання, спілкування змінюються, а сама взаємодія з іншими людьми (викладачами, одногрупниками, батьками) стає більш повноцінною, психічний розвиток студента прискорюється, чому сприяє великою мірою і дозрівання фізичного розвитку особистостей юнацького віку.

З іншого боку темпи соціального розвитку в певній мірі невеликі, адже зв'язки з родиною, певна залежність від батьків на початкових курсах залишаються майже незмінними порівняно із попередніми етапами дитинства. Проте особистості юнацького віку продовжують виявляти "почуття дорослості", висувають претензії "дорослої людини". Цей момент починає відігравати дуже важливу роль у поведінці дітей юнацького віку.

Відповідальність цього етапу соціалізації особистості полягає в тому, що він є вже конкретною частиною цілеспрямованого процесу перетворення підлітка в юнака, тобто першим реальним кроком у своє майбутнє.

Як зазначає Я. Коломінський, перехід особистості до нового соціального середовища є складним, протирічивим моментом її розвитку. Пов'язані з цим внутрішньоособистісні кризи обумовлюються великою мірою міжособистісною напругою і неодмінними в такій ситуації конфліктами.

"Саме ці кризові явища породили проблему соціально-психологічної адаптації особистості в колективі" [5, с. 72].

Багатозначність поняття соціалізації характерна, перш за все, для психолого-педагогічних праць, адже їм притаманний недостатньо глибокий аналіз паралельно існуючих наукових концепцій соціалізації. Це такі широко відомі в соціальній психології, позиції:

- соціалізація інтерпретується як інкультурація, тобто як процес входження людини в культуру свого народу (М. Херсковіц);
- соціалізація розглядається як інтерналізація, тобто як сукупність мотиваційних і когнітивних процесів, внаслідок яких зовнішні соціальні норми і вимоги стають внутрішніми вимогами особистості (Ю. Платонов);
- соціалізація зводиться до формування таких рис особистості, які забезпечують її пристосування до суспільства для успішного функціонування в ньому, що і складає зміст процесу адаптації (Ф. Гіддінгс) За: Ю. Платонов, 2004).

Багатьма дослідниками було докладено чимало зусиль до вивчення механізмів соціалізації і адаптації людини в аспектах цих напрямків. Узагальнюючи відповідні результати, К. Дубовська зазначає "При усій несхожості цих концепцій їх об'єднує уявлення про те, що існує деякий правильний, ідеальний процес соціалізації, до якого слід прагнути, за яким треба оцінювати конкретну ситуацію розвитку" [1, с. 150].

З цим висновком збігається і оцінка Ю. Платонова: ...соціалізація розглядається як кінцевий процес; хід і зміст соціалізації постають як такі, що однозначно задаються соціальними вимогами; можливість досягнення деякого кінцевого, адекватного соціальній ситуації рівня успішності (соціалізації) залишається (в різних концепціях) незмінною [2, с. 51].

В процесі професійної підготовки для успішної соціалізації сучасного першокурсникаважливо вміти організовувати себе.

Процес самоорганізації полягає в раціональному використанні свого часу, виробітку внутрішньої дисципліни. Для того щоб домогтися успіху в житті, важливо не нехтувати щоденним плануванням. Час — це найцінніший ресурс. Розвиток самоорганізації необхідно для того, що натренувати силу волі, стати більш відповідальним і обов'язковою людиною.

Амбітні люди, охочі домогтися матеріальної незалежності, поваги і соціального статусу повинні вміти розпоряджатися своїм часом і жити в гармонії з собою.

Принцип самоорганізації полягає в постановці мети, завдань, і власного контролю за їх виконанням. Іншими словами, ви даєте собі слово зробити що-небудь і тримайте його. Суворе виконання намічених дій і дотримання плану вимагає від людини величезної витримки, терпіння і чималих зусиль. Надалі подібна поведінка обов'язково принесе вам бажані результати. Успіх приходить до тих, хто багато працює і, в першу чергу, над собою.

Висока самоорганізація особистості передбачає:

- стриманість;
- відповідальність;
- чіткий контроль і управління своїми емоціями;
- щоденне планування;
- вміння розставляти пріоритети;
- пунктуальність;
- чесність.

Розвиток цих якостей цілком можливо. Як кажуть, було б бажання.

Необхідно скористатися наступними методами і способами самоорганізації:

- завжди розписувати кожен свій день;
- розставляти пріоритети і виконувати справи відповідно їм;
- робити все точно в строк;
- не спізнюватися, перевести годинник вперед хвилин на 5;
- не лінуватися;
- заохочувати себе за великі і маленькі досягнення;
- бути чесним, в першу чергу, з самими собою;
- вести здоровий спосіб життя.

Остання рекомендація є частиною самоорганізації здоров'я. Як відомо, у здоровому тілі — здоровий дух. Це означає, що необхідно дотримуватися культури харчування. Виключіть зі свого раціону надто жирну і шкідливу їжу, пийте більше води (як радять дієтологи, мінімум 2 літри на день), займайтеся спортом. Привчіть себе вставати в один і той же час, робіть це з задоволенням. Більше позитивних емоцій і гумору.

Дотримання всіх цих правил має суворо контролюватися. Безумовно, ніякого коменданта або наглядача не буде. Тому доведеться самому бути собі суддею. Ніяких відмовок і кроків "у бік". Якщо ви вирішили взятися за себе, то йдіть у наміченому напрямку.

Діяльність є зовнішнім проявом самоорганізації особистості і включає як процеси розпредметнювання з утворенням нових сутнісних сил, так і процеси упредметнювання з перетворенням власних елементів особистості на матеріальні об'єкти зовнішнього середовища [3; 67]. Обидва аспекти діяльності взаємообумовлюються [5, с. 33] і передбачають пізнання людиною світу і самої себе, безпосередню практику та оцінку її результатів.

Література

1. *Берн Э.* Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры.

2. *Бех І. Д.* Психологічна суть гуманізму у вихованні особистості // Педагогіка і психологія. — 1994. — № 3. — С. 3–13.
3. *Бех І. Д.* Особистіснозорієнтованевиховання: Навч.-метод. посіб. — К., 1998. — 184 с.
4. *Белинская Е. П., Тпхомандирская О. А.* Социальная психология личности. — М, 2001.
5. *Блонский П. П.* Личность ребенка и воспитание // Психология и дети. — М., 1917. — С. 4–14.
6. *Волянська О. В., Нікояєвська А. М.* Соціальна психологія: Навч. посіб. — Х.: ХНУ ім. Каразіна В. Н., 2007. — 160 с.

Н. Г. ШВЕЦЬ
доцент, УРІМБ МАУП

ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ДЛЯ НАБУТТЯ НАВИКІВ ПОЛІТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 383–387

Інтенсивний розвиток та освоєння сучасних комп'ютерних технологій, розповсюдження електронних мереж, інтеграція у життя мультимедійних засобів спілкування та обміну інформацією вже сьогодні приводять до підвищення ролі цих складових інформаційного суспільства в різних видах людської діяльності, відкривають нові та практично безмежні горизонти в галузі навчання, освіти та професійного розвитку. Все це ставить перед нинішньою системою освіти принципово нову проблему, що має глобальний характер використання цих можливостей в учбовому процесі.

Розгортання групової роботи в віртуальному освітньому просторі несе в себе великий психологічно-педагогічний потенціал, будучи одним із засобів, котрі перетворюють навчання і освіту в активний, свідомий, особистісний, творчий процес.

Існуюча система навчання має наступні ознаки:

1. Мета — передача знань, ознайомлення;
2. Зміст — знання, вміння, навички, розрізнені предмети;
3. Форми і методи — індивідуальна чи фронтальна робота, репродуктивні, пояснювально-ілюстративні методи;
4. Управління студент — об'єкт педагогічного впливу, викладач — службовець, транслятор знань;
5. Контроль — переважно зовнішній, операційний.
6. Результати — безініціативна, малоактивна, мало адаптована до життя особистість, з окремими уривками знань.

Наявність у більшості студентів достатнього досвіду та звичок інтернет-спілкування є психологічним ґрунтом здійснення новітніх технологій навчання.

Проблема сучасної освіти в необхідності формування і застосування віртуальних навчальних освітніх середовищ визначається, зокрема, такими чинниками:

1) забезпеченням широкого доступу суб'єктів навчання та освіти до джерел інформації;

2) необхідністю впровадження у процес навчання та освіти сучасних комп'ютерних технологій, здатних сприяти забезпеченню комплексної різнобічної оцінки рівня успішності, продуктивного самостійного використання "зворотного зв'язку на зворотній зв'язок";

3) потребою використання комп'ютерних мультимедійних засобів навчання та освіти, що дають можливості їхньої індивідуалізації та диференціації, сприяння формування професійної компетентності [3].

Слід врахувати те, що залучення людини до віртуального освітнього простору, її активне перебування (навчання) в ньому, "впровадження дистанційних технологій у процес розв'язування задач сприяє розвитку розумової діяльності, підвищенню рівня самоорганізації навчальної діяльності, формуванню мотивів учіння" актуальність віртуального освітнього простору як для освіти, так і для психології важко переоцінити [2].

До основних переваг створення віртуальних навчальних і освітніх середовищ відносяться: 1) можливості постійного доступу суб'єктів навчання до інформації, що знаходиться у мережі Інтернет; 2) самостійна пошукова діяльність, спрямована на оволодіння необхідною організаційною та навчальною інформацією; 3) збір і накопичення передового, зокрема іноземного, досвіду, а також доступ до інформації, що необхідна для підвищення якості й ефективності освіти; 4) зручна, економічна та ефективна взаємодія, співробітництво як на організаційному, так і на міжособистісному рівнях, налагодження інтернет-спілкування.

Специфіка перцентивних процесів людини при проектуванні занять в тому, що по формі таке заняття скоріше є тренінгом. Проектуваня занять з дисциплін "Політичного менеджменту" з використанням нових інформаційних технологій має метою перетворення навчання в активні, свідомі, особистісні творчі процеси та складатися з наступних етапів:

I етап: Створення в інтернет просторі певної кількості місць для спілкування;

II етап: Організація системи — "викладач (тренер) — комп'ютер — студент";

III етап: Тренінг.

Пропонується використання вищезазначеного підходу до підготовки політичних лідерів. Успіх діяльності політичного лідера залежить від сформованої команди професіоналів. Але мабуть надійність та особливості якості людей не завжди гарантують їх навички та вміння в галузі політичного менеджменту.

Політичний менеджмент — це багатоплановий поведінковий процес, спрямований на вироблення та реалізацію стратегії політичного суб'єкта (держави, партії, лідера) з врахуванням змін, які відбуваються в політичній сфері зокрема та в суспільстві загалом. Прийшов час нових політичних лідерів на всіх рівнях державного управління. Але, їх традиційна підготовка потребує багато часу (від 3 до 5 років), а потреба в них існує вже зараз. Цю складну проблему можливо вирішити з використанням новітніх методів навчання та заходів комунікацій.

Тому пропонується система підготовки в вигляді тренінгів (інтернет-навчання) політичному менеджменту.

Основні завдання політичного лідерства:

- формулювання та ранжування важливих довгострокових цілей, які відповідають вимогам політики та інтересам політичного суб'єкта; — оцінювання та критичний розгляд шляхів досягнення цілей, враховуючи зовнішні та внутрішні умови (чинники) середовища, в якому перебуває політичний суб'єкт;
- вибір, прийняття, реалізація та контроль політичних рішень в умовах існуючої політичної системи та з адаптацією до змін.

У сучасному політичному процесі значення політичного менеджменту постійно зростає. Це спричинило його більшу професіоналізацію та диференціювання. Натепер виокремлюють такі основні види політичного менеджменту, як іміджмейкінг, політичний брендинг, виборчі (електоральні) технології, технології політичних союзів, менеджмент політичних конфліктів, політичне лобіювання.

Іміджмейкінг (індивідуальний чи корпоративний) як вид політичного менеджменту — це створення образу, іміджу державного, політичного діяча та управління ним з певною метою. Політолог зосереджує зусилля на формуванні образу конкретного політика, створюючи доброзичливе ставлення до нього широких верств населення.

Політичний брендинг — формування бренду та управління ним — полягає у ефективному донесенні до масової свідомості символів, значень, образів, з високим ступенем їхнього впізнання, здатних (відповідно до цілей суб'єкта політико-технологічного управління) згуртовувати, об'єднувати людей або, навпаки, роз'єднувати їх на конкуруючі групи.

Види політичного менеджменту можуть різнитися за цілями, які ставить перед собою суб'єкт. Однак цей поділ політичного менеджменту є досить умовним. На практиці один і той самий суб'єкт вирішує різні проблеми, наприклад, створює впізнаваний, зрозумілий населенню образ політичної організації і одночасно формує імідж сильного, компетентного політичного суб'єкта — лідера. Крім того, виокремлення видів діяльності дало підставу для класифікації політичного менеджменту за професійною ознакою — на аналітичне забезпечення політичних кампаній, політичне рекламування, інформаційне забезпечення політичної діяльності (політичний PR), іміджмейкінг як роботу консультантів з політиком з метою корекції його поведінки, спічрайтінг — написання текстів виступів для політика, організація і проведення масових політичних акцій. Наведений перелік видів не є вичерпним. Народжуються нові професії — ньюзмейкер (творець подій, новин чи інформаційних приводів), спін-доктор (організатор пропагандистської кампанії, спрямованої на зниження ролі негативної для політичного діяча інформації).

Це обґрунтовує організацію навчання по таким модулям:

I. Кон'юнктура політичної діяльності та формування вимог до суспільного політичного менеджменту.
II. Формування вимог до поведінкової діяльності політичних лідерів.
III. Формування вмінь управлінської діяльності.
IV. Самоменеджмент лідерів.

Заняття організуються як конференції в системі ONLINE, які і можуть бути і індивідуальними та груповими. Це потребує підвищену увагу до організації сценаріїв, як театралізованого дійства. Передбачається видача завдань та оцінка їх виконання, а також видання сертифікатів про закінчення навчання.

Зміст занять

№	Тема занять	Мета	Вид занять
1	2	3	4
I. Кон'юнктура політичної діяльності та формування вимог до сучасного політичного менеджменту			
1.	Принципи державо — утворення	Засвоєння основних понять політичного менеджменту	Семінар
2.	Зміст політичного менеджменту		Семінар
3.	Соціальна відповідальність за дії в інтересах держави	Засвоєння міжнародних стандартів соціальної відповідальності	Тренінг у формі ділової гри "Суд", Політкоректність", "Вищий суд"

Закінчення табл.

1	2	3	4
II. Формування вимог до поведінкової діяльності політичних лідерів			
4.	Семінар та тренінги розвитку стратегічного мислення "Ньюзмейкер"	Формування навиків позитивного, логічного, стратегічного мислення. Діагностика існуючого стану мислення	Організаційна гра "Ньюзмейкер". Тренінг політичного мислення
5.	Тренінги ефективного іміджу	Формування навиків іміджмейкінгу	Гра "Харизма". Тренінг "Емоційна компетентність"
6.	Зниження ризиків професійної діяльності	Управління ризиками професійної діяльності політичного лідера	Тренінги "Ідентифікація ризиків", "Безпека діяльності". Гра "Стрес"
III. Формування вмінь управлінської діяльності			
7.	Ділове спілкування	Формування навиків логічного донесення ідей, пропозицій, публічних виступів	Семінар-тренінг "Спічрайтінг". Тренінги-спілкування з іноземцями
8.	Діяльність в умовах політичної кризи	Управління політичними конфліктами	Організайійно-діяльнісна гра "Конфлікт". Гра "Спіндоктор", гра "Фьючі"
9.	Формування управлінської команди	Вміння створення працездатної, лояльної, надійної управлінської команди	Семінар "Команда". Організаційно-діяльнісні ігри "Підбір кадрів", "Візуальна діагностика", "Лояльність", "Команда"
10.	Керівництво поведінкою підлеглих	Навички психологічного, економічного впливу на діяльність людей	Тренінги по методу Хозе-Сильва. Практикум "Маніпуляції". Тренінг "Мотивація"
IV. Самоменеджмент лідерів			
11.	Управління часом	Навички підвищення ефективності розумової діяльності та збереження психологічного здоров'я	Тренінг "Тайм-менеджмент"
12.	Знання засад аматорського мистецтва	Формування вмінь зміни свого обличчя	Практикум "Медитації". Практикум "Актор"

Загальний обсяг всіх 30 занять — 180 годин учбового часу **Новісність** апробованої технології навчання в тому, що воно:

- направлено на подолання пасивного сприймання навчання;
- використовує інтерес студентів до спілкування в мережі інтернет;
- дозволяє одночасно сприймати значно більший обсяг інформації, зробити її співставлення та аналіз викладання однією теми в різних літературних джерелах;
- розвиває технології вільного виховання аналітичного мислення.

Сприяють розвитку та розповсюдженню групової роботи в мережі Інтернет, по-перше, такі її характерні чинники, як економічність, конфіденційність та зручність; по-друге, доступність основних умов її проведення, що має місце за сучасних обставин інтенсивної інформатизації суспільства, прогресу інформаційних технологій. До таких основних умов відносяться наступні:

1) наявність спеціально організованого сайту (зокрема, форуму, блогу тощо);
2) наявність технічної підтримки підчас здійснення інтернет-тренінгу;
3) певний рівень комп'ютерної письменності учасників інтернет-навчання;
4) високий рівень професіоналізму ведучого в галузі групової практичної психологічної роботи [4].

Таким чином, є достатні підстави стверджувати, що інтернет- навчання має ґрунтовний потенціал інноваційного навчального процесу.

Література

1. *Володько І. В.* "Сучасні навчальні середовища в Інтернеті: віртуальний інститут (Електронний ресурс) / В. І. Володимирович, А. П. Кудін // Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми (Психологія нового тисячоліття): междунар. наук.-прак. Інтернет-конф., 28 травня 2012 р.: тези доповідей. — Режим доступу: http: // www. psy-science. com. ua/Konferenciya_2012_5_28/Volodko_Igor_2012. doc
2. *Кузьмінська О. Г.* Персональне освітнє середовище — перший крок до віртуальної освіти (Електронний ресурс) / О. Г. Кузьмінська // Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми (Психологія нового тисячоліття): междунар. наук-прак.Інтернет-конф., 28 травня 2012 р.: тези доповідей. — Режим доступу: http://www.psy-science.com.ua/Konferenciya_2012_5_28/Volodko_Igor_2012.doc
3. *Львова А. И.* Интернет –тренинг как новая возможность групповой психологичекой работы. — М.: МГУ, 2004.
4. *Hsiung R. C.* E — Therapy: Case Studies, Guiding Priciples, and the Clinical Potential of the Internet. — New York: W. W. Norton & Comp., 2002. — 250 p.
5. *Handbook* of Research Methods in Industrial and Organizational Psychology (Blackwell Handbook of Research Methods in Psychology) / ed. by Steven G. Rogelberg. — Madlen: Wiley — Blackwell Ltd., 2005. — 536 p.

Д. В. КОСТЕНКО
докт. філософ. в гал. держ. упр., Хмельницький інститут МАУП

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 388–390

Українська мова — невід'ємний державницький атрибут, що зберігає свою історичну спадкоємність від давньокиївської доби. Як мова найчисленнішого, найстаршого і титульного етносу українська мова відповідно до загальноприйнятої світової практики виконує функцію єдиної державної мови в Україні.

Державність української мови є ключовим чинником консолідації українського суспільства на всій території України, формування сучасної української політичної нації, символічним уособленням української державності, гарантією збереження національної ідентичності українського етносу і державної єдності України. З огляду на це українська нація і держава мають забезпечувати відродження і захист української мови, якісну розбудову українського мовного простору [2, с. 35].

Українська мова є мовою найбільшого корінного етносу України і невід'ємною базовою ознакою його ідентичності протягом багатьох століть. Незважаючи на складні умови тривалих періодів бездержавності української нації та її територіальної роз'єднаності, українська мова зберегла свою самодостатність і стала важливим чинником возз'єднання українських земель і відновлення соборної незалежності України.

Українська мова в Україні призначена виконувати різноманітні функції, зокрема забезпечити консолідацію, єдність і вільний культурний розвиток українського народу, стояти на сторожі збереження його ідентичності та здорового духовного і ментального розвитку [1, с. 14].

Українська мова — не лише засіб спілкування, а й скарбниця духовного і культурного спадку українського народу. У витворених протягом віків різноманітних формах буття української мови (старовинні усні перекази і літописи, народні пісні і думи, казки і міфи, поетичні і прозові твори тощо) зберігаються історична пам'ять і досвід нації, глибинні витоки її світоглядних і моральних цінностей, віддзеркалюються національні традиції і узвичаєння, звичаї і навички, тобто ознаки, що притаманні саме цій спільноті і тому є унікальними складовими національної ідентичності. Одночасно українська мова створює мовний простір, який є природнім середовищем буття української нації. Його збереження є неодмінною умовою самого її існування і базовою матеріальною гарантією забезпечення мовних прав українців.

Суть заходів держави на підтримку української мови полягає не в її насильному нав'язуванні, а в тому, щоб надати громадянам України, які раніше були позбавлені свободи вибору, можливість вільно опанувати мову батьків і (або) свідомо вивчити мову свого громадянства з урахуванням перспектив, які відкриває її знання для самовдосконалення, самореалізації і повномасштабного здійснення конституційних прав та утворити умови для реалізації таких перспектив.

Принципове значення для майбутнього української мови і української держави має національна мовна свідомість і мовна гідність. У їхньому формуванні чільну роль має відігравати українська інтелектуальна еліта, насамперед вище керівництво держави, яке своїм особистим прикладом і зусиллями має утверджувати престиж української мови, української нації і держави. Вільне володіння державною мовою юридичний обов'язок кожного громадянина України.

Занепокоєння науковців і широкої громадськості викликає якість українського мовлення та масове поширення такого загрозливого для української мови явища як суржик, необґрунтоване вживання іншомовних слів, коли їм є цілком повноцінні відповідники в українській мові. Одне з першочергових завдань мовної політики — очистити мову від негативних нашарувань, вберегти її від засмічення та деградації. Особливого значення це набуває в тих сферах діяльності, які пов'язані з загрозою масового тиражування недоброякісних мовних зразків. Мовлення дикторів і журналістів теле- і радіостудій в ефірі, дублювання та титрування фільмів мають бути еталонними. Виконання нормативних вимог до якості мови стане обов'язковою умовою отримання дозволу на право займатися освітньою, медичною чи рекламною діяльністю, а систематичне їх порушення передумовою для позбавлення ліцензії [4, с. 438].

Існують спроби культивувати в суспільстві уявлення про українську мову як ущербну й непрестижну. Насправді її пізнавальний, виражальний і комунікативний потенціал надзвичайно потужний. Український словник один з найбагатших у світі. Українська мова входить до третього десятка демографічно найпоширеніших мов світу і за цим параметром друга серед слов'янських. Значна частина її словника значно старша за майже півторатисячолітню історію її вживання в різних сферах громадського й культурного життя.

Українська мова — старописемна мова з великою історико-культурною спадщиною. Держава має піклуватися про наукове дослідження і публікацію давніх писемних пам'яток, їх популяризацію, використання їхніх елементів для збагачення ресурсу сучасної літературної мови. Залишається актуальним збереження й вивчення діалектів української мови — джерела її самобутності й життєвої сили.

Мова тісно пов'язана з мисленням і психологією людини, із суспільною і масовою свідомістю, з життєдіяльністю етнічних спільнот і модерних націй, з історією народів і їхніми звичаями. В онтологічному та етнопсихологічному плані мова постає як один з найважливіших феноменів національної культури. І. Огієнко у своїй праці "Українська культура" зазначав: "Мова — це наша національна ознака, в мові наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова — це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. Мова — душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб ... І поки живе мова — житиме й народ, яко національність" [1, с. 16]. Незважаючи на відсутність належної підтримки української мови з боку української держави, серед громадськості поступово утверджується думка, що українська мова є одним з атрибутів державності, що престиж цієї мови має бути вищим. Тут потрібно зауважити, що офіційного статусу російської мови прагнуть лише 22 % етнічних росіян, а 59 % респондентів усіх національностей вважають, що підвищення статусу російської мови може призвести до загострення міжнаціональних стосунків в Україні.

Потрібно розмежувати процес спілкування в родинних, особистих, інтимних ситуаціях (у зв'язку з принципами національно-персональної автономії таке спілкування може здійснюватись будь-якою мовою) і комунікативний процес в офіцій-

них ситуаціях. В Україні (як і в інших європейських країнах) кожен громадянин має право розмовляти у приватному житті будь-якою мовою, має право належати до будь-яких релігійних і культурних спільнот, але одночасно він є представником конкретної політичної нації, що внутрішньо зобов'язує його, як патріота своєї держави, вільно володіти та користуватись (як мінімум — у офіційних ситуаціях) державною мовою, визнавати і виконувати закони цієї держави, не порушувати загальнонаціональні інтереси, бути закоріненим у дану культурно-політичну спільноту та не зневажати символи, атрибути, звичаї й традиції "титульної нації" (рівень особистої культури представників національних меншин залежить у цілому від знання мови титульної нації країни проживання, а відтак для неукраїнців, що проживають в Україні, знання української мови є показником їхньої високої культури) [5, с. 49].

Підвищенню авторитету української мови має сприяти якнайшвидше практичне впровадження єдиного загальнонаціонального правопису. Однак, і після цього розвиток української мови має залишитись об'єктом науково обґрунтованого нормування і вдосконалення.

Державна мовна політика спрямовується також на підтримку і збереження української мови в середовищі українських спільнот за межами України шляхом надання відповідної допомоги громадським об'єднанням українців, центрам української культури, культурно-освітнім закладам українців в інших державах.

Отже, мова — це консолідуючий націю чинник, тому мовне питання є одним із стратегічних питань державної політики України. Державна політика стосовно української мови має базуватися на таких пріоритетах: українська мова є мовою освіти, науки і технологій, суспільного життя, ЗМІ, бізнесу та реклами. ЗМІ повинні йти в цих процесах попереду суспільства, а не плентатися позаду нього.

Література

1. *Воропаева Т.* Українська мова як базова основа національної ідентичності // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Українознавство Вип. 11. — К., 2007. — С. 13–17.
2. *Герасимова О.* Держава та мова в контексті процесів глобалізації // Політичний менеджмент. — 2007. — № 5 (26). — С. 32–38.
3. *Джозеф Дж.* Языки национальная идентичность // Логос. — 2010. — № 4. — С. 4–32.
4. *Сабадуха В.* Національна ідея як провідний чинник подолання кризи ідентичності в Україні // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук. пр. / За заг. ред. М. М. Слюсаревського; Упоряд. Л. А. Найдьонова, Л. П. Черниш. — К.: Міленіум, 2005. — Вип. 4. — С. 436–444.
5. *Данилюк І.* "Мовні конфлікти" та конструювання етнічної і національної ідентичності // Соціальна психологія. — 2005. — № 3 (11). — С. 43–51.

О. В. ЗАВЕРУХА
докторант МАУП
науковий керівник — Туриніна О. Л., д. н. в галузі психол., проф. МКА

РОЗВИТОК АВТОНОМНОСТІ ЯК УМОВА ГАРМОНІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА У СУЧАСНІЙ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ СИТУАЦІЇ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 391–394

Становлення та розвиток суверенної української держави вимагає підвищеної відповідальності за майбутнє народу України. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується трансформацією соціально-економічної, політичної, культурно-освітньої та інших сфер життєдіяльності. Результатом цього стає зміна якісної основи громадської свідомості, в якій відображаються новітні реалії життя. Водночас сучасність характеризується загостренням багатьох суперечностей, нестійкістю і різноманітністю орієнтацій та настанов, що вносять у життя певну напруженість і викликають появу негативних тенденцій у процесі соціалізації підростаючого покоління [2, с. 1].

Тому в контексті сучасних проблем українського суспільства постає проблема виховання соціально та психологічно зрілої особистості. Враховуючи те, що психологічна зрілість характеризується почуттями реальності, відповідальності та автономії, актуалізується потреба у виявленні специфіки та засобів нормального формування цих процесів. Досягнення автономності як здатності до самостійного визначення життєвих шляхів, до здійснення особистісного, вільного вибору, впевненості у собі — основне завдання розвитку у підлітковому віці.

У сучасних умовах автономність особистості виступає у якості пріоритетної цінності людини. Все більш нагальною стає потреба в особистостях, які здатні самостійно створювати та реалізовувати життєві плани і власні проекти, проявляти соціальну активність, мати власну позицію, захищати і стверджувати свої права, інтереси, відповідати за свої вчинки [8, с. 203]. Саме тому нормальний процес розвитку автономності у підлітковому віці буде визначати в подальшому успішність життєвого шляху особистості в цілому.

У деяких зарубіжних теоріях в основі автономності лежать особливі здібності, як то навички самоаналізу, вольової дії і творчості у Д. Майерса; самоврядування у Р. Ноггла і Дж. Андерсона; вміння пристосовуватися, при цьому залишаючись собою, у Б. Шварца; власна незалежність у Дж. Тейлора; на думку розробників теорії самодетермінації Е. Десі та Р. Раяна, автономність — це здатність обирати та мати вибір самому на відміну від реакцій, детермінованих зовні. В інших теоріях автономність особистості порівнюється з поняттями самостійності, цілеспрямованості, незалежності. Так, у І. Д. Беха автономність як самостійність є результатом освоєння соціального досвіду, а А. Р. Баташев вважає автономність орієнтацією на власний досвід. Якщо узагальнити різноманітні погляди про автономність особистості, то її

можна визначити як здатність до незалежного прийняття рішень на основі внутрішніх емоційних та раціональних критеріїв, ознаками якої є впевненість в собі, довіра до власної думки та почуттів, цілеспрямованість [3, с. 47].

Розвиток автономності як здатності до самостійної постановки життєвих цілей, здійснення особистісного, вільного вибору, розвитку впевненості в собі, самостійності та відповідальності — одна з найважливіших характеристик та ключове завдання розвитку особистості у підлітковому віці. Центральною ознакою автономності є здатність суб'єкта до довільної самоорганізації, тобто можливості самостійно визначати та реалізовувати свідомий вибір, з урахуванням суб'єктивних та об'єктивних чинників. Автономна особистість має відкриту пізнавальну позицію та більшою мірою довіряє та приймає себе.

Розглянувши ряд соціально-психологічних умов та чинників, під впливом яких відбувається розвиток автономності у підлітковому віці, слід відмітити особливості взаємин підлітків з батьками, адже у разі непорозуміння з боку батьків у підлітка розвивається почуття непотрібності, самотності, образи; він стає невпевненим у своїх силах, уразливим, що негативно впливає на здатність до автономності.

Підлітки стають більш автономними, незалежними, якщо батьки з готовністю надають їм більше свободи, пояснюють правила та обмеження, залучають підлітків до прийняття сімейних рішень, продовжують проявляти турботу та підтримку [7, с. 843].

Сім'я відіграє одну з найважливіших ролей у формуванні особистості підлітка, відрізняючись від інших інститутів соціалізації більшою емоційністю відносин. Соціалізація в сім'ї відбувається під впливом цілеспрямованого процесу виховання та по механізму соціального научіння, через який на підлітка впливає вся сімейна атмосфера. Стиль виховання, який реалізовують батьки, взаємодіючи з індивідуальними особливостями, що склались у підлітка, призводить до формування певних особистісних рис. Неадекватний стиль виховання провокує порушення соціальної адаптації підлітків, заважає їх успішній автономізації [5, с. 231]. А прихильність, сприяння автономності, адекватний зворотний зв'язок при реалізації поведінкового контролю — основні умови батьківського ставлення, що сприяють розвитку автономності особистості у підлітковому віці.

Вагомим чинником, що сприяє розвитку особистісної автономності у молодшому підлітковому віці є формування "почуття дорослості": підліток відчуває, що він вже не дитина і вимагає признання цього, насамперед признання рівних з дорослим прав. Почуття дорослості виражається в прагненні до незалежності, самостійності, автономності, створенні власної гідності та вимозі до дорослих поважати ці прагнення та рахуватися з ними. Це переживання "почуття дорослості" має суттєве значення для розвитку автономності у підлітковому віці. Воно виступає як стимул активності підлітка, направлений на переорієнтацію з "дитячих" норм на "дорослі", на засвоєння цінностей, норм, установок, які, з точки зору підлітків, підтверджують уявлення про них, як про дорослих. Для підлітка більш важливе визнання його самостійності, автономності, його рівних з дорослим прав, ніж дійсна їх реалізація [1, с. 15–16].

Так як в підлітковому віці відбувається достеменна перебудова Я-концепції взв'язку з формуванням Я-ідентичності, самооцінка підлітків має велике значення для становлення особистості в цілому, і для розвитку автономності, адже самооцінка є компонентом самосвідомості, який включає разом зі знаннями про себе оцінку

людиною своїх фізичних характеристик, здібностей, моральних якостей та вчинків. На формування самооцінки в підлітковому віці впливають такі чинники, як реальні досягнення в навчанні, статус серед однолітків, умови життя в родині, мотиваційно-смислова сфера особистості (цілі, потреби, інтереси), зовнішні дані. Важливо формувати у підлітків адекватність самооцінки, яка б сприяла розвитку автономності — реалістичну самооцінку себе, своїх здібностей, моральних якостей та вчинків, що дозволяє суб'єкту правильно співвіднести свої сили з завданнями різної складності та з вимогами оточуючих [5, с. 109].

Велике значення у становленні підлітка як самостійної, автономної особистості займає освіта, адже основною метою освітнього процесу в сучасній школі є максимальне розкриття потенційних здібностей кожного школяра та забезпечення самореалізації особистості в процесі конструктивної діяльності [4, с. 161].

Як і сім'я школа являється важливою інстанцією соціалізації — вона значуще впливає на повсякденне життя та перспективи людини, що дорослішає. В процесі підготовки підлітка до дорослого статусу школі відводяться щонайменше три тісно пов'язані одна з однією функції:

1. ***Освіта.*** Передача знань та цінностей, суттєвих для збереження культури та таких, що слугують передумовою виконання ролей та завдань дорослої людини. Ці цілі подекуди вступають у конфлікт з індивідуальними потребами школяра.

2. ***Формування особистості.*** Передавання ціннісних уявлень і полегшення ідентифікації (наприклад, вчитель як зразок для наслідування).

3. ***Вироблення адекватної соціальної поведінки.*** З точки зору завдань розвитку в період дорослішання, школа важлива для оволодіння соціальними ролями, досягнення певної незалежності від батьків, розвитку автономності, для передачі цінностей та переконань, котрі можуть бути фундаментом поведінки. Крім того, школа вносить свій вклад у формування уявлень підлітка про себе самого. Цьому сприяє ідентифікація з учителями та товаришами, усвідомлення ціннісних уявлень та їх втілення в літературі та мистецтві [6, с. 312].

Шкільний розвиток людини як особистості та як суб'єкта діяльності обов'язково припускає формування особистості учнів як високорозвиненої та відкритої системи, здатної до саморозвитку, саморегуляції та самовизначенню. Таке становлення особистості можливе лише за рахунок розвитку різних психологічних компонентів: інтелекту, емоційної сфери, стійкості до стресорів, впевненості в собі та самоприйнятті, позитивного відношення до світу та прийнятті інших, самостійності та автономності, мотивації самоактуалізації та самовдосконалення, а також мотивації учіння як найважливішого елементу мотивації саморозвитку [5, с. 197].

Навчально-виховний процес в середніх класах повинен відбуватися з урахуванням основних закономірностей психічного розвитку підлітків, а саме: спиратись на потребу учнів у спілкуванні з дорослими та однолітками (як провідної діяльності) та на ті сторони їх особистості, котрі або вже сформувались, або знаходяться у стадії дозрівання ("зона найближчого розвитку"). Для підлітка "зоною найближчого розвитку" є співпраця з дорослими у царині проблем самосвідомості, особистісної самоорганізації та саморегуляції, інтелектуальної та особистісної рефлексії [5, с. 197].

Отже, в сучасних соціально-політичних умовах автономність виступає вагомою умовою ефективного та гармонійного розвитку підлітків, допомагає їм стати самостійними, відповідальними, незалежними, готовими до саморозвитку та самовизначення.

Література

1. *Анн Л. Ф.* Психологический тренинг с подростками / Л. Ф. Анн. — СПб.: Питер, 2007. — 272 с.
2. *Зимлянський А. Р.* Становлення моральної самосвідомості підлітка в сучасних умовах його соціалізації / А. Р. Зимлянський. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: // esteticamente. ru/portal/soc_gum/ppp/2008_8/23 — Zimlianskiy.htm
3. *Корчікова І. В.* Адаптація і стандартизація опитувальника особистісної автономності для підлітків і юнаків / І. В. Корчікова // Практична психологія та соціальна робота. — 2013. — № 2. — С. 47–52.
4. *Матвеев Б. Р.* Развитие личности подростка: программа практических занятий. Метод. пособие / Б. Р. Матвеев. — СПб.: Издательство "Речь", 2007. — 176 с.
5. *Психология* подростка. Полное руководство / Под общ. ред. А. А. Реана. — СПб.: Прайм — ЕВРОЗНАК, 2008. — 504 с.
6. *Ремшмидт Х.* Психология взросления / Х. Ремшмидт. Подросток и семья. Хрестоматия. Ред. — сост. Д. Я. Райгородский. — Самара: Изд. дом "БАХРАХ-М", 2013. — 656 с.
7. *Шэффер Д.* Дети и подростки: психология развития / Д. Шэффер. — 6-е изд. — СПб.: Питер, 2003. — 976 с.
8. *Яцюк М. В.* Автономність особистості як індивідуально-психологічна характеристика людини / М. В. Яцюк // Наука і навчальний процес: Науково-методичний збірник. — Вінниця: ВСЕІ Університет "Україна", 2006. — С. 203–205.

Р. В. КОСТРУБАНЬ
аспірант, МАУП

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КОЛЕДЖІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 395–396

Проблемі навчання спеціалістів у коледжах присвячено багато досліджень. Зокрема, теоретико-методологічні питання підготовки спеціалістів висвітлено в працях Е. Джуринської, В. Кузнєцової, Л. Курилової, А. Лещинського, М. Махмутова, А. Огурцова. Історичні аспекти навчального процесу коледжів розкрито в публікаціях Ж. Верже, Е. Філіпової. Розробці нових педагогічних технологій присвячені роботи А. Алексюка, В. Беспалько, В. Козакова, П. Лузана, П. Москаленко, В. Оконь, П. Олійника, Л. Романишиної, А. Фурмана.

В структурі вищої педагогічної освіти педагогічний коледж виконує адаптаційну функцію, що полягає в орієнтації студентів на цінності професії педагога, на конструктивне подолання складних ситуацій у майбутній фаховій діяльності й у формуванні готовності до розв'язання її практичних завдань. Крім того, здійснюючи підготовку бакалаврів, педагогічний коледж забезпечує адаптацію студентів до навчання у вищих навчальних закладах для здобуття освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліста й магістра.

На сучасному етапі реформування професійної освіти, що регламентоване прийнятим цього року Законом України "Про вищу освіту", Державною програмою "Освіта України: XXI століття", "Національною доктриною розвитку освіти України", відбувається динамічний процес становлення неперервної освіти. Для нього характерна низка концептуальних вимог (гуманізму, демократизму, мобільності, випередження, відкритості й наступності) щодо моделювання навчально-виховного процесу в освітніх закладах, результативність якого повинна узгоджуватися із загальноєвропейськими стандартами.

Коледж — вищий навчальний заклад другого рівня акредитації або структурний підрозділ вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у споріднених напрямах підготовки (якщо є структурним підрозділом вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації або входить до навчального чи навчально-науково-виробничого комплексу) або за кількома спорідненими спеціальностями і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Сьогодні коледжі і прирівняні до них навчальні заклади віднесені до вищої школи, що вимагає ліквідації неузгодженості і суперечності в організації навчально-виховного процесу у закладах освіти різних типів, зумовлює потребу переглянути встановлені норми і стереотипи в системі освіти, в першу чергу ВНЗ I–II рівнів акредитації.

Таким чином, в залежності від об'єктивних і суб'єктивних чинників, формування моделі інноваційного для України закладу освіти — коледжу, відбувається за декількома дещо різними варіантами.

Перший — це державні коледжі, що створені на базі технікумів, училищ, мають І рівень акредитації і продовжують, як і технікуми, здійснювати підготовку молодших спеціалістів.

Реалізація ступеневої освіти здійснюється шляхом утворення освітніх комплексів з вищими закладами освіти III–IV рівнів акредитації, що дозволяє випускникам здобувати наступний освітньо-кваліфікаційний рівень за скороченим терміном навчання.

Другий — це коледжі, що мають ІІ рівень акредитації і ліцензію на підготовку фахівців за двома освітньо-кваліфікаційними рівнями: молодший спеціаліст і бакалавр. Прийом на перший курс здійснюється окремо за рівнем молодшого спеціаліста й бакалавра або тільки молодшого спеціаліста з перспективою продовження навчання на наступному освітньо-кваліфікаційному рівні — бакалавр після одержання диплому молодшого спеціаліста. Організація навчального процесу при цьому передбачає розробку інтегрованих програм підготовки фахівців двох освітньо-кваліфікаційних рівнів в умовах одного закладу освіти.

Третій — коледжі (переважно недержавні), що мають другий рівень акредитації, здійснюють підготовку тільки бакалаврів відповідно до державних вимог щодо підготовки фахівців з базовою вищою освітою. Як правило, випускники таких коледжів продовжують навчання у вищих закладах освіти недержавних форм власності, але реальним є те, що матеріально-технічна база, професійний рівень педагогічних і науково-педагогічних кадрів, навчально-методичне забезпечення навчального процесу у таких коледжах знаходиться у стадії формування і помітно відстає від вищих закладів освіти III–IV рівнів акредитації, що також здійснюють підготовку бакалаврів [4].

Таким чином, функціонування і розвиток коледжів, їх організаційне і змістовне становлення відбувається у надзвичайно складних соціально-економічних умовах; в ситуації відсутності моделі коледжу як суб'єкта освітньої діяльності, незавершеності законодавчо-нормативної бази вищих закладів освіти всіх рівнів акредитації, розробки і впровадження державних стандартів освіти.

Література

1. *Бабанский Ю. К.* Оптимизация процесса обучения: общедидактический аспект / Ю. К. бабанский. — М.: Педагогика, 1977. — 254 с.
2. *Блауберг И. В.* Системный подход в современной науке. Проблемы методологии системного исследования / И. В. Блауберг, В. Н. Садовский, Э. Г. Юдин. — М.: Мысль, 1970. — 455 с.
3. *Гончаренко С. У.* Дидактична концепція змісту освіти // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. пр. — К.; Вінниця, 2002. — Вип. 2. — С. 22–26.
4. *Закон* України "Про вищу освіту" від 1 липня 2014 року № 1556-VII Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2014.
5. *Савченко О. Я.* Дидактика початкової освіти: підручик. — К.: Грамота, 2012. — 504 с.

С. М. ПРОСОЛОВИЧ
пошукувач каф. теорії та методики професійної освіти, УАІМВЛ МАУП

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ МОЛОДШИХ СПЕЦІАЛІСТІВ (МОЛОДШОГО БАКАЛАВРА) В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 397–398

Молодший спеціаліст — це освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула неповну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для здійснення виробничих функцій певного рівня професійної діяльності, передбачених для первинних посад у певному виді економічної діяльності. Освітньо-професійна програма підготовки молодшого спеціаліста забезпечує одночасне здобуття базової вищої освіти за спеціальністю та кваліфікації молодшого спеціаліста на базі повної загальної середньої освіти або на базі базової загальної середньої освіти з наданням можливості здобувати повну загальну середню освіту. Зазначена програма складається з навчальних дисциплін фахового спрямування та з різних видів практичної підготовки і може включати окремі дисципліни освітньо-професійної програми підготовки бакалавра.

Освітньо-професійна програма підготовки молодшого спеціаліста реалізується, як правило, вищими навчальними закладами I рівня акредитації. Вищий навчальний заклад більш високого рівня акредитації може здійснювати підготовку молодших спеціалістів, якщо в його складі є вищий навчальний заклад I рівня акредитації або відповідний структурний підрозділ.

Нормативний термін навчання не може перевищувати на базі повної загальної освіти трьох років, а базової загальної середньої освіти — чотирьох років. Для осіб, що мають повну загальну освіту та освітньо-кваліфікаційний рівень кваліфікованого робітника за спорідненою професією, термін навчання зменшується на один рік.

Особи, які успішно пройшли державну атестацію, отримують документи встановленого зразка про здобуття базової вищої освіти за спеціальністю та кваліфікації молодшого спеціаліста.

Молодший спеціаліст — це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув загальнокультурну підготовку, спеціальні уміння та знання, має певний досвід їх застосування для вирішення типових професійних завдань, які передбачені для відповідних посад, у певній галузі народного господарства.

Освітньо-професійна програма підготовки молодшого спеціаліста забезпечує одночасне здобуття базової вищої освіти за спеціальністю та кваліфікації молодшого спеціаліста на базі повної загальної середньої освіти або на базі базової загальної середньої освіти з наданням можливості здобувати повну загальну середню освіту. Зазначена програма складається з навчальних дисциплін фахового спрямування та з різних видів практичної підготовки і може включати окремі дисципліни освітньо-професійної програми підготовки бакалавра.

Освітньо-професійна программа підготовки молодшого спеціаліста реалізується, як правило, вищими навчальними закладами I рівня акредитації. Вищий навчальний заклад більш високого рівня акредитації може здійснювати підготовку молодших спеціалістів, якщо в його складі є вищий навчальний заклад I рівня акредитації або відповідний структурний підрозділ.

Нормативний термін навчання не може перевищувати на базі повної загальної середньої освіти трьох років, а базової загальної середньої освіти — чотирьох років. Нормативний термін навчання для осіб, що мають повну загальну середню освіту та освітньо-кваліфікаційний рівень кваліфікованого робітника за спорідненою професією, зменшується на один рік.

Особи, які успішно пройшли державну атестацію, отримують документи встановленого зразка про здобуття базової вищої освіти за спеціальністю та кваліфікації молодшого спеціаліста.

Література

1. *Гончаренко С. У.* Дидактична концепція змісту освіти // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. пр. — К.; Вінниця, 2002. — Вип. 2. — С. 22–26.
2. *Закон* України “Про вищу освіту” від 1 липня 2014 року № 1556-VII Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2014.

О. В. ПРУС
докторант, МАУП

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК КОМПОНЕНТ У ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 399–402

В Україні історично склалася система виховання, що ґрунтується на національних рисах і самобутності українського народу. Нині, спираючись на глибинні національно-виховні традиції народу, поступово відроджується національна система виховання, яка враховує особливості сьогодення. У сучасному світі відбувається напружений пошук нових людських орієнтирів, прогресивних шляхів розвитку. Нині Україна переживає докорінну зміну підходів до освіти та соціокультурної політики в цілому, освіта й виховання переорієнтовуються на розвиток особистості, її можливостей і якостей. Відродження Української держави вимагає повернення народу тієї культурно-педагогічної спадщини, що об'єктивно існує, але й досі недостатньо вивчена.

Упродовж історії свого розвитку людство планети сформувало низку морально-духовних цінностей, які є основою життєдіяльності homo sapiens незалежно від раси, національності, релігійних вірувань, місця проживання. Не випадково в релігійних книгах (Біблії, Корані та ін.) вони зафіксовані як постулати, правила життєдіяльності кожної людини. Зрозуміло, що з часом зміст загальнолюдських цінностей змінюється. У сучасних умовах члени суспільства мають орієнтуватися на ті загальнолюдські цінності, які зумовлені потребами соціально-економічного розвитку. До них належать: прагнення набувати новий досвід; готовність до соціальних змін у рамках еволюційного розвитку суспільства; вияв почуттів толерантності; готовність утверджувати власне "Я" у стосунках з іншими людьми; орієнтація у своїй діяльності на сьогочасне і майбутнє, а не на минуле; усвідомлення необхідності готувати себе до життя в умовах ноосфери; повага до сучасних досягнень науки й техніки; турбота про збереження довкілля як визначальної передумови існування людини на Землі; прагнення до високого рівня вихованості, розуміння пріоритетності виховання в освітньому процесі; культ Матері і Батька, Родини; пріоритет духовного щодо матеріального; прагнення жити по совісті; оберігати честь людини, тієї спільноти, до якої належить особистість.

Ґрунтовне дослідження, широке висвітлення й адаптоване до культурно-часового контексту застосування провідних ідей освітньої спадщини забезпечує дотримання принципів єдності, спадкоємності та наступності у розвитку педагогічної науки. Звернення до першоджерел, які відображають надбання національної системи освіти в минулому, сприяє усвідомленню сучасності й визначенню перспектив розвитку педагогіки.

У педагогічній практиці України наприкінці XIX — на початку XX ст. були сформульовані концептуальні засади національної освіти і виховання, висунуті ідеї

щодо виховного ідеалу. Основні положення знайшли своє відображення у творчості Г. Сковороди, Т. Шевченка, К. Ушинського, Б. Грінченка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, Г. Ващенка, В. Сухомлинського та ін. У їхніх працях пріоритетним є виховання підростаючого покоління на засадах національної ідеї, вірності ідеалам народу. Загальнолюдські цінності — це система норм людської моралі, обов'язки людини щодо суспільства, своєї Батьківщини і один до одного, повага до людської гідності. А ще — це і справедливість, чесність, правди, любов до людини. І напевно, засудження жорстокості, лицемірства, віроломства, боягузства, заздрощів, наклепу... А також розуміння добра і зла [4, с. 12].

Говорячи про необхідність спиратися на загальнолюдські морально-духовні цінності, не можна нехтувати національними цінностями, багатовіковими надбаннями національного виховання. Національне виховання — це створена впродовж тисячоліть певним етносом система поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, особливостей міжособистісних стосунків, ментальності, вірувань та ін. Науково обґрунтоване, правильно організоване національне виховання віддзеркалює особливості історичної ходи народу, визначає перспективи його подальшого розвитку. Зміст виховання має будуватися передусім на національних засадах. "Головна мета національного виховання, -зазначено в Державній національній програмі "Освіта", — набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральності, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури" [1].

Утверджуючи ідею національного виховання на основі загальнолюдських цінностей, особливу увагу треба звернути на опанування рідної мови. Українська поетеса Ліна Костенко, глибоко розуміючи значення рідної мови у житті людини, в її національному становленні, наголошувала: "Нації вмирають не від інфаркту: спочатку у них відбирають мову" [7, с. 705]. Не можна не погодитися з думкою В. О. Сухомлинського щодо місця і ролі мови в житті людини: "Надзвичайна мова наша є таємницею. В ній всі тони і відтінки, всі переходи звуків від твердих до найніжніших. Дивуєшся дорогоцінності мови нашої: в ній що не звук, то подарунок, все крупно, зернисто, як самі перла... Знання рідної мови визначає багатство, широчінь інтелектуальних і естетичних інтересів особистості. Той, хто не знає рідної мови або цурається її, сам засуджує себе на злиденність душі, стає безбатченком" [2, с.15].

Загальновідома програма становлення людської особистості за Я. Коменським: пізнати себе і навколишній світ (розумове виховання), володіти собою (моральне виховання), вірити в Бога (релігійне виховання). Ці ідеї пронизували всю класичну педагогіку, гуманістичну за спрямованістю, яка постійно збагачувалася новими науковими поглядами. Ж.-Ж. Руссо створив педагогічну теорію вільного саморозвитку людської особистості у природовідповідному середовищі як неодмінну передумову її громадянського становлення. Г. Сковорода розкрив значення "сродної" діяльності для гармонійного розвитку особи. К. Ушинський переконливо довів: потрібна національна спрямованість виховного процесу, а також праця, щоб досягти виховного ідеалу. Й. Песталоцці високо підняв ідеал людини-сім'янина. Отже, виховний ідеал формується самою практикою виховання, яка спрямована у сферу вищого, духовного.

Таким чином, діалектичне поєднання змісту загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей є закономірною основою життєдіяльності особистос-

ті, її становлення як Людини. Не випадково український філософ Г. С. Сковорода повчав: “Не будь ні вельможею, ні лихварем, ні алкидом, ні пігмеєм. Будь тільки людиною — чуєш? Людиною — і знайди благо” [6, с. 78].

Принцип пріоритету загальнолюдських цінностей означає насамперед визначення того, що виступає в якості таких цінностей для всього людства. Під загальнолюдськими розуміються такі цінності, які приймаються і розвиваються усіма людьми в умовах будь-яких суспільно-історичних змін цивілізованого розвитку, а саме: життя, добро, істина і краса(гармонія). Оскільки виховання особистості — організований суспільством вплив на індивіда, то не викликає заперечення думка, що воно зацікавлене у формуванні відповідних людських якостей. Водночас будь-який сучасний соціум не може розвиватися без визначених ідеалів, цінностей, цілей, шляхів і методів їх реалізації. При цьому важливо, щоб вказані складові теоретичного осмислення суспільного поступу були зрозумілими громадянам, вселяли впевненість у їх об’єктивності та відповідності власним інтересам. Тому цілком очевидно, що в основу сучасного виховання покладений культурно-історичний досвід української спільноти, українські виховні традиції, національні надбання, бо національне “...сповіщає людині ідеал і безсмертя і при цьому подає їх в інтимно-особистісному, вірогідному вигляді” [3, с. 20]. Особистість поєднується з історичним буттям людського роду саме через національне буття, бо національне, об’єктивоване в різних культурних явищах і процесах, входить у свідомість і підсвідомість особистості поза її бажаннями, виступає для неї соціокультурною даністю. У свою чергу особистість освоює національне та розвиває його у процесі своєї культуротворчої діяльності. Таким чином, національне постає засобом включення особистості в суспільне буття і саме такі спрямування виховної системи дають змогу сформувати риси національного характеру, національний образ світу, ментальність, світогляд особистості, розуміння нею своєї ролі та місця у процесах державотворення.

Виховання найефективніше здійснюється через освіту, під час навчально-виховного процесу. Саме через освіту йде цілеспрямований процес соціалізації індивіда, його становлення як особистості та громадянина. “Система освіти продовжує залишатися одним із головних соціальних і моральних бастіонів будь-якої країни, здатним консолідувати націю, найважливішим інструментом успішного здійснення соціально-економічних реформ” [6, с. 58]. У свою чергу, мета та завдання національного виховання досягаються через глибоке та всебічне оволодіння особистістю змістом освіти і соціально-етичними нормами міжособистісного та міжнаціонального спілкування.

Виховання громадянина-патріота незалежної України потребує цілісного особисто зорієнтованого підходу, який передбачає забезпечення динамічного, гармонійного співвідношення різних напрямів, засобів, методів виховання в процесі навчання на основі гуманістичного осмислення єдності внутрішнього світу особистості, взаємозв’язків загальнолюдських цінностей та індивідуальної неповторності, поваги до прав дитини [5]. Сила виховного впливу залежить від того наскільки він індивідуальний для розкриття духовного потенціалу особистості і виховання правової культури.

Україна в контексті глобалізаційних процесів, як і багато інших держав, стурбована безпекою свого існування. З одного боку, — глобалізація являє собою широкомасштабну економічну та політичну гру країн, кожна з яких прагне реалізувати на міжнародній арені свій національно-державний інтерес, а з іншого, — колективна свідомість людства підійшла до розуміння необхідності зміцнювати систему кон-

структивних взаємовідносин в усіх сферах. У зв'язку з цим ключовими цінностями, імперативами сучасності має стати свобода, толерантність і взаємна повага. Саме це дозволить зберегти різноманітність і багатогранність культур, зупинити уніфікацію масової культури.

Таким чином, в умовах глобалізації та сучасного розвитку знань і технологій, національне виховання потребує філософського осмислення культурної спадщини, культурно-мистецького насичення системи національної виховної системи; розробки концептуальних засад естетичного виховання особистості та спрямуванню їх у русло чіткої орієнтації на національні традиції з врахуванням європейського досвіду розвитку фундаментальних демократичних цінностей громадянського суспільства.

Література

1. *Державна* національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття"). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896–93-п
2. *Кацавець Р.* Золоте джерельце. Вислови відомих людей про мову / Руслан Кацавець. — К.: Либідь, 2008. — 80 с.
3. *Гачев Г. Д.* Национальные образы мира. Общие вопросы (Русский. Болгарский. Киргизский. Грузинский. Армянский) / Г. Д. Гачев. — М.: Советский писатель, 1988. — 448 с.
4. *Черніков С. Я.* Виховання духовності особистості вчителя в теорії і практиці вітчизняної педагогіки (кінець XIX — початок XX століття) [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Черніков С. Я.; Луганський держ. педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. — Луганськ, 2003. — 20 с.
5. *Закон* України "Про освіту". — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060–12
6. *Сковорода Г.* Повне зібрання творів: у 2-х т. / Г. Сковорода. — К.: Наукова думка, 1973. — Т. 1. — 532 с. — Т. 2. — 576 с.
7. *Ситник Д. В.* Роль шкільного підручника основної школи в оволодінні комунікаційними компетентностями / Д. В. Ситник // Проблеми сучасного підручника: Зб. наук. праць. — К.: Пед. Думка — 2011. — Вип. 11. — С. 703–707.

А. Ю. ПРОСКУРЯКОВА
учениця 11 класу гімназії № 154, м. Київ
науковий керівник — Руль Ю. В., д. мед. н., доцент, УАІСНС МАУП

ТЛУМАЧЕННЯ ОБЛИЧЧЯ ПАЦІЄНТА З ДІАГНОСТИЧНОЮ МЕТОЮ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 403–405

Тисячолітня традиція у східній медицині тлумачення рис та інших діагностичних ознак по обличчю пацієнта і сьогодні є надзвичайно актуальною. Оскільки фізичне самопочуття відбивається на зовнішньому вигляді людини, обличчя може вказати на стан здоров'я, функціональні порушення і, навіть, можливу психічну дисгармонію. Спираючись на ці традиції, китайський лікар може за допомогою мистецтва тлумачення по обличчю розпізнати у свого пацієнта хвороби ще до того, як вони проявляться. Безумовно, для цього потрібно мати великий досвід, хорошу довготривалу пам'ять з великим обсягом інформації, образне мислення і дар спостережливості.

Читання по обличчю, звичайно, не замінює інші методи діагностики, але воно підказує уважному лікарю взаємозв'язок або причини хвороби. Воно може стимулювати і пильність самого пацієнта, стимулюючи підвищену увагу його до власного тіла і, зокрема, обличчя. Скільки в такому прогнозі чи діагнозі хвороби криється правди, людина повинна оцінити сама, адже, врешті-решт, вона сама несе відповідальність за своє фізичне і душевне благополуччя.

Пропонуємо скористатися нашими вказівками та порадами, які допоможуть будь-кому більш свідомо сприймати сигнали свого тіла і, отже, швидше трактувати зміни в них.

Рот і губи

Китайські медики на підставі вивчення області рота і 176 ознак роблять висновки про стан органів травлення. У той же час, в Китаї рот і губи називаються органами насолоди; адже вони демонструють почуття.

У Китаї можна почути таке твердження: якщо мати під час вагітності споживає дуже багато вуглеводів, то у дитини рот буде великий. Зрозуміло, ніхто не може довести точність цього припущення. Але кожен може це перевірити сам — на собі або близькій людині.

По виду куточків рота можна також визначити стан підшлункової залози. Вологі або взагалі мокрі куточки губ, за древньокитайським вченням, вказують на підвищену секреторну функцію.

До області рота відносять також язик. Колір язика має вирішальне значення для діагностики. Перше, що вимагає при огляді лікар, в тому числі і західний, це показати йому язик. Темне забарвлення язика може бути ознакою запалення або важливих розладів в області шлунково-кишкового тракту. Білуватий наліт на язиці часто є наслідком порушення кровообігу. Іноді за цим криється також втома органів шлунково-кишкового тракту. Жовтий язик пов'язують з холециститом — запален-

ням жовчного міхура. При синювато-фіолетовому язику стверджують, що пацієнт вживає занадто багато цукру або захоплюється прийомом ліків.

Брови і очі

Китайські лікарі по бровах роблять висновок про стан нирок. У Китаї говорять: нирки — це пасивна енергія тіла. По бровах можна також дізнатися, яка спадковість — батька чи матері — робить на людину більший вплив. Якщо дитина відзначена великим впливом по батьківській лінії, то його ліва брова буде густіша і ширша, ніж права. Якщо домінує материнська спадковість, то про це свідчить більш густа і широка права брова. У Китаї вірять у прикмети: чим длиніше брови, тим довше життя. Але ніхто не повинен сумувати через занадто коротких брів. Короткі, але водночас дуже густі брови вказують на активну, фізично міцну особистість. Якщо між бровами росте волосся, то говорять про схильність до порушень функції печінки, нирок, селезінки або підшлункової залози, що може бути наслідком надмірного споживання тваринної їжі, жирних страв, включаючи молочні продукти.

Важливу інформацію про загальний стан здоров'я можна отримати на основі вивчення кольору шкіри навколо очей і білка очей. Але слід пам'ятати, ці показники можуть змінюватися щодня у міру поліпшення або погіршення загального самопочуття. Наприклад, темні кола навколо очей можуть бути ознакою фізичного виснаження або подавленості.

У китайській медицині в якості можливої причини також розглядається вживання надмірно солоної їжі, а також смажених або сушених продуктів харчування. Червонуваті кола навколо очей приписують поганому кровообігу, зумовленого нервовою напругою. Іноді така людина додатково скаржиться на холодні руки і ноги. У жінок червоні кола навколо очей можуть виникнути через болі під час місячних. Вся ця інформація отримана на основі традиційного китайського методу спостереження. Наскільки вона буде корисна слід спиратись ще й на власний досвід.

Більш докладне тлумачення захворювань по обличчю пропонує китайська медицина.

Область чола представляє проекційну зону кишечника. Причому нижня його частина відноситься до тонкого кишечника, а верхня — до товстого. Область початку зростання волосяного покриву на лобі — проекція порушень сечового міхура, нижня частина підборіддя з ділянкою у напрямку до шиї також відповідає аналогічним відхиленням. Зона жовчного міхура розташовується на скронях. При порушеннях в його роботі спостерігається поява прищів і почервонінь, часто супроводжується виникненням головного болю скроневої локалізації. Додатково можна відзначити, що в деяких випадках відзначається виникнення жовтизни обличчя. Іктеричність (пожовтіння) склер очей також супроводжує гострі, а іноді і хронічні порушення функції жовчного міхура.

Область між бровами над переніссям звертає на себе увагу при відхиленнях в роботі печінки. При хронічних захворюваннях печінки можна спостерігати виникнення порушень функції щелепних суглобів. На початковому етапі захворювання це проявляється хворобливістю при пальпаторному дослідженні, причому лівий щелепний суглоб сигналить про неблагополуччя в лівої частки печінки, правий — відповідно у правій. Іноді порушення функції та структури печінки додатково проявляються у почервонінні склери очей, зниженні гостроти зору.

Щоки людини несуть інформацію про можливі наявні порушення в легенях. При цьому права щока відповідає правій легені, ліва щока — лівій. При органічних порушеннях в легенях іноді спостерігається поява судинного малюнка або стійкої чер-

воності. Форма легенів повторюється формою виступаючої частини щоки, причому верх щоки — верхівка легені, а низ щоки — відповідно нижній частині легенів. Крила носа також відносяться до проекційних зон дихальної системи, а саме — бронхам. При бронхітах можна спостерігати їх почервоніння, появу прищів, крупних пор.

Серцеві порушення іноді проявляються в області кінчика носа і вказують на наявні аритмії. Деякі серцеві порушення позначаються виникненням червоної плями у верхній частині лівої щоки. Синій колір губ часто пов'язаний з порушеною діяльністю роботи серця і розладом кровообігу. Синюшність носогубного трикутника — це теж дуже небезпечний сигнал, що попереджає про передінфарктний стан, серцеву недостатність, про можливий дефект серцевої перегородки. Хворобливість брів при пальпації також додатково вказує на розлади серця.

Перенісся — зона відхилень в роботі підшлункової залози та шлунку. За зовнішнім виглядом очних областей можна судити про наявність ниркових патологій. При цьому особливу увагу слід звертати на такі ознаки, як набряклість, почервоніння, потемніння. Наявність в цій області папілом свідчить про застійні явища, кістоутворення або схильність до нього.

Наприклад, поява жирових бляшок в області очей вказує на застійні явища в ниркових областях з утворенням піску або каменів. Сечоводи проектуються на обличчі по носогубной складці. Вони починаються близько слізного каналу на обличчі і закінчуються в нижній частині підборіддя в районі проекційної зони сечового міхура. Підборіддя відображає стан репродуктивної системи людини. У жінок поява в цій області прищів і почервонінь вказує на порушення в придатках і яєчниках (причому і в цьому випадку має місце стороння відповідність). У чоловіків подібні ознаки говорять про розвиток або наявність простатиту. Отже, ця зона вказує на застійні явища в області малого тазу.

Різне за величиною відкриття очних щілин з присутньою білою смугою під одним або під обома очима, підвищена білизна чола з холодним потом вказують на наявність сильного стресу, здатного порушити роботу внутрішніх органів. Такі стани доповнюються появою надмірної пітливості рук, ніг, пахових і пахвових областей. Якщо пацієнт має білу смугу склери під або над радужкою очей, то це свідчить про його позамежний стресовий стан. Така людина не здатна контролювати свої емоції і дії. Від неї можна чекати різних непередбачуваних вчинків аж до вбивства і самогубства. Тривале знаходження людини в цьому стані тягне за собою розлади не тільки центральної нервової системи, а й роботи внутрішніх органів.

Очі пацієнта часто можуть відображати як його психічний стан, так і відхилення фізичного характеру. Сльозоточивість очей при виході з теплого приміщення в холодне або на вулицю вказує на дефіцит калію в організмі. Часта безпричинна поява сліз на очах, підвищена плаксивість вказує на глибокий невроз, патологію селезінки.

Звичайно, фахівець ніколи не поставить діагноз тільки по одній ознаці, він буде шукати підтвердження своєї здогадки і за іншими критеріями (наприклад лабораторного чи інструментального дослідження).

К. М. СОКОЛОВСЬКА
к.іст. н., доц., проф. МКА, УАІСНС МАУП

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ТА ЙОГО РОЛЬ У РОЗБУДОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 406–410

Український народ є одним народом,
одним організмом, – тому й належить
йому стати і суцільним національним витвором.
(А. Шептицький, "Як будувати рідну хату")

Ім'я видатного просвітителя другої половини XIX — першої половини XX ст. Андрея Шептицького відома не лише в Україні, а й далеко за її межами. Його просвітницька діяльність була спрямована на формування духовних цінностей, національну свідомість і гідність українців, на розбудову української державності. Видатний богослов, знавець традицій, учитель, місіонер, провідник духовного життя, визнаний українським народом "рідним Мойсеєм". Він був одним із найбільших ієрархів Української і Вселенської Церкви, а також науковцем, філософом, збирачем документів для історії Церкви. Йому належить філософсько-богословські твори, історичні описи. А. Шептицький зібрав власну бібліотеку рідкісних книг і стародруків, яка складалася з 3870 томів, яку згодом подарував бібліотеці м. Станіслава (нині Івано-Франківськ). Крім цього А. Шептицький збирав і віддавав на реставрацію ікони XV–XVII ст. з Галичини, Волині, Холмщини. Так, на основі його збірки старожитностей сприяв відкриттю Музею. Формуючи український національний музей Шептицький зумів зібрати довкола цієї ідеї знавців українських старожитностей, істориків, мистецтвознавців, чи не всю національну еліту. Зібрані до гурту інтелектуали створили при музеї науковий центр, що став осередком національно-культурного життя Львова. 15 тисяч експонатів (ікони, іконостаси, картини, килими, булави, златоглави, вишивки, книги, грамоти, літописи, зброя, церковна утварь (хрести, чаші, аналої, підсвічники, кадила і панекадила) — що складало основу матеріального і духовного надбання, є підтвердженням повноцінності нації, її духовного розвою, появою особливої аури духовного життя українців. Шептицький передав до музею і свою власну колекцію. Сам митрополит мав хист до живопису, любов до якого прищепила його мати ще з дитячих літ.

Просвітницьку діяльність митрополита Андрея Шептицького важко переоцінити. Він подарував велику площу для будови Народного дому, крім цього надавав фінансову допомогу для спорудження шкіл, двох монастирів, чотирьох бурс, двох наукових установ. За власні кошти закупив будівельний майданчик і подарував його для спорудження українського університету у Львові.

Як видатний український політик А. Шептицький зарекомендував себе не лише тому, що впродовж кількох десятиріч представляв перед усім світом українців, а й

тому, що з ним рахувалися уряди держав і політичні партії. Зокрема, під часм виголошення своєї знаменної промови у "Палаті панів", де були слова: "Коли у Львові нарешті з'явиться український університет, то культурні й національні впливи цього університету сягнуть так далеко, як далеко лунає українська мова", то цю фразу кваліфікували видатною у Відні, Варшаві, Петербурзі. Тодішні політики виважили, скільки "динаміту" для міжнародних відносин закладено в інформації про український університет і його вплив на життя роздертого по різних державах українства.

Культурно-просвітницька діяльність вбачалась у тому, що Андрей Шептицький надавав дієву матеріальну допомогу митцям: його стипендіатами ставали художники, поети, письменники, композитори, зокрема, М. Бойчук, П. Холодний, М. Сосенко, О. Новаківський, О. Курилас, М. Паращук, В. Гаврилюк, С. Гординський та інші. А. Шептицький навіть відкупив авторські права на 600 творів зі збірок М. Лисенка, К. Стеценка,

А. Кошиця, Я. Степового, П. Ніщинського. Наприклад, збірку М. Лисенка було продано у власність Науковому Товариству ім. Тараса Шевченка [1].

Наведемо біографічну довідку: народився Шептицький 29 липня 1865 року в селі Прилбичі Яворівського повіту на Львівщині в родині графа Івана Шептицького. При хрещені одержав ім'я Роман. У родинному колі спілкувався українською, польською, французькою мовами. Мав виняткові здібності до мов. Блискуче володів латинською, давньогрецькою, знав європейські мови. Освіту здобував у Краківській гімназії, згодом у Ягеллонському університеті, де вивчав філософію, право, здобув ступінь доктора теології та філософії. Перебував також на військовій службі, але через хворобу залишив її. У 1887 році здійснив подорож в Україну, під час якої познайомився з Володимиром Антоновичем, Михайлом Грушевським, Марком Кропивницьким. Під час перебування у Києві разом з В. Антоновичем відвідав історичні місця, пам'ятки яких справили на нього величезне враження. Тоді ж і з'явилося рішення віддати себе на служіння українському народові.

У 1888 році А. Шептицький вступив до монастиря в Добромлі, у чернецтві отримав ім'я Андрей. На духовний шлях став у 1891 році, пройшовши курс богословської академії в Римі, після чого був висвячений у священика. У 1897 році А. Шептицький розпочав місіонерську діяльність; започаткував журнал "Місіонер Пресвятого Серця Ісусового". У 1899 році — призначений єпископом Станіславським, а з 1900 року — архієпископом Львівським, митрополитом Галицьким. А. Шептицький перший із вищих ієрархів греко-католицької церкви почав використовувати українську мову у спілкуванні з мирянами. [2]

Перебуваючи на високих посадах А. Шептицький займався активною політичною діяльністю, домагався відкриття української гімназії та українського університету у Львові, який на той час був під Австрією. З цією метою у серпні 1914 року він написав секретний меморандум австрійському урядові про необхідність створення української держави.

У роки першої світової війни А. Шептицький був заарештований за антиросійську агітацію та пропаганду і вивезений до Києва, а згодом — до Росії. Звільнений після Лютневої революції 1917 року, знову двічі був заарештований Польським урядом. Після повернення із заслання відразу поринув у політичне життя Львова. У квітні 1917 року звернувся з листом до Національної Ради у Петербурзі, в якому висловив радість з приводу початків організації державного життя на Україні, закликаючи до консолідації сил. Привітав проголошення незалежності Карпатської України.

З 1918 року став членом Української національної ради ЗУНР. Відстоював ідею незалежності та соборності України, гостро засуджував окупацію Польщею Галичини. У період між війнами, продовжував розбудовувати українську державність шляхом духовних поступів. Видавав послання, у яких засуджував штучно організовані більшовиками голодомори в Україні як у 1921, так і в 1932–32-х роках.

У березні 1921 року А. Шептицький був призначений апостольським візитатором для греко-католиків Південної Америки, де пропагував ідею зближення Християнських церков. Мрією А. Шептицького було об'єднання католицького Заходу і православного Сходу. Здійсненню цієї мрії він віддав усе своє життя. На засадах Єдиної Християнської церкви йому бачилася соборна Україна, незалежна держава, яка мала забезпечити розквіт нації.

У 1931 році А. Шептицький заснував "Український католицький союз", який, власне, і очолив, проте через хворобу призначив своїм заступником Йосипа Сліпого.

У роки другої світової війни з початком німецької окупації пов'язував сподівання на відновлення української незалежної держави. У 1944 році у листі до Й. Сталіна висловлював надію, що радянська влада створить умови для воз'єднання українських земель і не переслідування церкви. А. Шептицький написав понад 170 апостольських послань, у яких порушував релігійні, національні, соціальні, побутові, економічні, міжконфесійні проблеми.[3] Він невтомно працював, щоб примирити різні етнічні групи, й залишив по собі багато творів, присвячених духовності і вирішенню суспільних проблем. Стає фундатором Національного музею, Богословської академії, надає активну допомогу релігійним, культурним та освітнім установам, Крім цього він започатковує "Земельний банк" у Львові, активно підтримує діяльність українського Товариства "Просвіта", "Рідна школа", "Сільський господар". А. Шептицький брав активну участь у політичному житті як депутат Галицького сейму. Відомий також як покровитель митців, науковців, студентів. Розбудовує Львівський державний музей українського мистецтва, який був ним започаткований ще у 1905 році як Церковний музей.

У 1920 році А. Шептицький виїхав до Риму, звідти до Америки. У 1923 році після повернення його заарештовує польський уряд за виступи на оборону самостійності України. Звільнений після втручання Папи Пія XI, Шептицький повертається до Львова. Особливо дбає про духовну опіку над поселенцями в Боснії, відвідує діаспору Канади. Проявив себе Шептицький як меценат для митців — придбав для малярів окреме приміщення, в якому діяла малярська школа О. Новаківського, М. Сосенка, О. Курилася [4].

Андрей Шептицький особисто займався проблемами медицини — заснував Народну лікарню, яка перетворилася на великий модерний шпиталь.

Заснував і утримував своїм коштом "Народну лічницю" у Львові. Це була єдина українська лікарня, в якій десятки тисяч незаможних людей безкоштовно одержали медичну допомогу. Окремо А. Шептицький надав будинок та придбав медичне обладнання для жіночого медичного закладу під назвою "Порадня матерів". Заснував Фонд митрополита Шептицького для українських сиріт і притулок для літніх і вбогих. Заснував також благодійний заклад "Захист ім.. митрополита Шептицького для сиріт" у Львові. Крім цього докупив ще 232 морги орної землі і заснував хліборобсько-ремісничу школу у Зарванці. Це товариство надавало підтримку сиротинцю, у якому перебувало півтори сотні знедолених дітей.

Особливо підтримував освітні заклади — бурси для робітничої молоді. Активно вів громадсько-суспільну роботу, видавав тижневик "Мета", літературно-науковий

журнал “Дзвони”. Заклав друкарню “Бібліос”, підтримував “Пласт”. Заснував Богословське наукове товариство. Видав послання проти комунізму [5].

На початку 30-х років А. Шептицький долучився до діяльності Львівської української організації “Луг”, замаскованої під спортивне товариство. До складу організації входило до 40 тисяч осіб — робітничої і селянської молоді, яка готувалася до українських визвольних змагань. Товариство “Луг” був позапартійною організацією, керівником якої був полковник Січових стрільців Роман Дашкевич, який неофіційно підтримував контакти з урядом УНР. Під час злетів організації “Луг”, А. Шептицький брав активну участь, благословляв на майбутню боротьбу зі східним ворогом — червоною Росією. Значну увагу приділяв вихованню молоді у дусі патріотизму, виступаючи з протестом проти т. зв. пацифікації українців, фактично, проти погромів українських установ, громадських читалень, проти побиття активістів народного руху, за що польська влада намагалася усунути митрополита А. Шептицького зі Львова та з Галичини,- пересунути його до Риму. Проте він залишався служити в соборі Святого Юри до самої смерті.

А. Шептицький мав безпосередній стосунок до економічного відродження Західної України. Власним прикладом підтвердив важливість участі духовенства у всіх сферах громадського життя.. У своєму окремому посланні підкреслював:»Священник, що навіть на бажання парафіян не хоче утворити читальні, склепику, шпихліра громадського... і всім подібним установам є противний, не відповідає своєму становищу” [6].

У монографії А. Качора “Роль духовенства і церкви в економічному відродженні” розповідається про те, як акції Земельного банку викупило українське духовенство, а бракуючи суму основного капіталу доповнив митрополит А. Шептицький, який тим самим урятував згаданий банк від ліквідації за польської окупації, коли треба було вложити 5 мільйонів польських злотих акційного капіталу, а зубожіле громадянство по першій світовій війні такого капіталу не могло зібрати, — його склав митрополит Шептицький [7].

Митрополит А. Шептицький був також ініціатором і фундатором першої української фахової господарської школи. Він подарував свій великий маєток на Покутті товариству “Просвіта”, де було засновано однорічну рільничу школу. У розпорядження школи надано приміщення не лише для навчання, а й господарські будинки, сільськогосподарські знаряддя, машини, наділено землю для дослідних ділянок; передано ставки, пасіки, худобу, птахів тощо.

Школа проіснувала близько 30 років, підготувала спеціалістів, виховала цілу верству сільської інтелігенції.

“Духовний глава українського народу”, “Будівничий нації”, “Князь української церкви” — такими високими словами називали митрополита історики, які підкреслювали його роль у національно-історичній ситуації впродовж усього його сорокап’ятирічного перебування на посту митрополита Галицького. Доктор богослов’я Б. Т. Біланюк писав наступне: “Без перебільшення можна стверджувати, що ціла перша половина XX ст. в історії державотворення і української церкви стоїть під знаком великого митрополита Андрея Шептицького. Кожне велике діло в західних областях України або започатковував, або благословив і підтримував наш український Мойсей” [8].

Отже, святість життя Андрея Шептицького, його просвітницька діяльність, готовність на жертву за свій народ, праця для консолідації суспільства, дбання про єдину соборну і суверену Україну — такими були головні вісі його духовного жит-

тєвого шляху і цю спадщину він проніс через все своє життя і цей спадок подарував наступним поколінням українців. Його постулати мають бути використані нашими сучасниками на етапі розбудови української державності.

Література

1. *Степан Геник*. 150 Великих українців. — Ів.-Франківськ: "Лілея", 2001. — С. 261–284.
2. *Видатні* постаті в історії України XX ст. — К.: Вища школа, 2011.
3. *Провідні* духовності в Україні. — К.: "Вища школа", — 2003, С. 159–160.
4. *Ярослав Шашкевич*. Постаті. — Львів, 2007. — С. 624–626.
5. *Михайло Слабошпицький*. Українські меценати / Нариси з історії української культури. — К.: Ярославів вал, 2001. — С. 236–245.
6. *Качора А*. Роль духовенства і церкви в економічному відродженні. — Львів, 2012. — С. 45.
7. *Матеріали* рукописного фонду Інституту історії НАН України. Фонд 4.
8. *Біланюк Б. Т.* Спогади про А. Шептицького. — Львів, 2010. — С. 48.

Р. А. ЕРОХОВ
докторант, МАУП

СОЦИАЛЬНАЯ АКТИВНОСТЬ И ПАССИОНАРНОСТЬ (ВИГОРНОСТЬ)

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 411–413

Для социально-экономического развития Украины, обеспечения безопасности страны необходимо развитие социальной активности населения. Современная образовательная среда должна формировать специалиста не просто с определенной квалификацией, но и с высокой социальной активностью.

Следует отметить, что проблема регуляции социального поведения — одна из старейших в социальных науках. Попытки описать и объяснить особенности социальной активности людей с различных научных подходов предпринимались неоднократно. В современном языке под словом “активность”, как правило, понимают такое поведение, которое дает определенный видимый результат благодаря расходованию энергии. Философский вопрос о том, что является причиной социальных изменений, что движет людьми в рамках “философии жизни” сводился к понятиям “энергия”, “страсть”, “воля”. Такая постановка вопроса об особых качествах и особых людях заключена во многих философских теориях, включая взгляды А. Бергсона и Ф. Ницше, размышлявших о реформаторах, выходящих за пределы традиционных систем и создающих новые ценности. Так или иначе, многие подходы определяет простая формула: переполненные энергией люди устраивают революции против традиционных порядков и вовлекают в это других. В различных теориях предпринята попытка установить взаимосвязь истории и личных характеристик (М. Вебер и др.). Социальное поведение объяснялось исходя из мотивационных теорий: мотивацией достижения и неудач, склонностью к риску (Х. Хекхаузан). Выявлению таких личностных детерминант социальной активности посвящено значительное число исследований лидерства и руководства.

Специфическую окраску проблема активности человека получает в психоаналитических теориях. Психоанализ показывает неслучайность социальной активности, ее взаимосвязь с сексуальными желаниями (З. Фрейд), событиями детства (А. Адлер) и коллективным бессознательным (К. Юнг). В гуманистической психологии социальная активность выступает как способ самоактуализации личности (А. Маслоу), отмечается развивающий характер истинной активности (“быть” против “иметь” у Э. Фромма). Мимо такого явления не смогли пройти и авторы различных клинико-диагностических систем, описывающие яркие проявления социальной активности в виде отдельных акцентуаций (К. Леонгард), типов личности (MMPI С. Хатуэй и Дж. Маккинли) или черт (Р. Кеттел, С. Клонингер и др.) [4, с. 145–153].

В концепции пассионарности Льва Гумилева тема аномальности в социокультурном процессе связывается с проявлением феномена пассионарности, “взрывы” которой способны кардинально менять историческую траекторию того или иного этноса (суперэтноса), отклонять его от устоявшейся нормы исторического “покоя”.

По мнению Гумилева, аномалии в истории культуры играют огромную позитивную роль, именно на их долю приходится инновационный потенциал и все самые значительные исторические свершения [1, с. 56].

Пассионарность — это непреодолимое внутреннее стремление к деятельности, направленной на изменение своей жизни, окружающей обстановки, статуса-кво. Деятельность эта представляется пассионарной особи ценнее даже собственной жизни, а тем более жизни, счастья современников и соплеменников. Она не имеет отношения к этике, одинаково легко порождает подвиги и преступления, творчество и разрушение, благо и зло, исключая только равнодушие; она не делает человека героем, ведущим толпу, ибо большинство пассионариев находятся в составе толпы, определяя её потентность в ту или иную эпоху развития этноса [3, с. 23].

Стереотипы поведения — стабильное свойство человеческого поведения, они могут меняться только под воздействием тяжёлых экзогенных или эдогенных вредностей (травма ЦНС, нейроинфекция, интоксикация, перинатальная патология, эпилепсия, шизофрения и др.).

Часто под пассионарностью понимают наследуемую характеристику, определяющую способность индивида (и группы индивидов) к сверхусилиям, сверхнапряжению. Сам основоположник пассионарной теории этногенеза приводил примеры, но о природе и сущности пассионарности не говорил. Гумилёв лишь указал, что пассионарность индивида по сути является психологической переменной и зависит, вероятно, от мутаций, вызываемых космическим излучением “Каков характер этого излучения? Здесь мы можем строить только гипотезы. Их две. Первая — о возможной связи пассионарных толчков с многолетней вариацией солнечной активности, обнаруженной Д. Эдди. Вторая гипотеза — о возможной связи со вспышками сверхновых.

В современных исследованиях личностные проявления пассионарного поведения получили название Вигоросность.

В общем виде можно определить, что социальная активность — это социально признанное целенаправленное поведение, результатом которого являются соответствующие социальные изменения. Основываясь на идеях В. И. Вернадского и Л. Н. Гумилева, и используя данные современных исследователей, систематизация и анализ различных подходов позволили сформулировать новый объяснительный принцип социальной активности человека. В соответствии с этим принципом, преобразовательная социальная активность человека представлена в виде психофизиологических и ценностно-смысловых особенностей и может быть выражена мерой его энергичности, способности к достижению, к творчеству. Данная характеристика социальной активности получила название вигоросность (от англ. vigorous — бодрый, сильный, энергичный). Вигоросность, таким образом, это психологическое качество личности, характеризующееся высокой активностью деятельности, стремлением к достижению цели и преодолению препятствий.

Используя знания физиологии о стереотипе поведения, как о стабильном свойстве человеческого поведения, он может меняться только под воздействием тяжёлых экзогенных или эдогенных вредностей (травма ЦНС, нейроинфекция, интоксикация, перинатальная патология, эпилепсия, шизофрения и др.), также и под воздействием социальных катастроф и изменений.

Опираясь на идеи Л. Н. Гумилева и его учение о пассионарности, можно напомнить о пассионарной индукции, как изменение настроений и поведения людей в

присутствии более пассионарных личностей меняет поведение и настроение обычных людей.

“Пассионариям удается навязывать окружающим свои поведенческие установки, сообщать им повышенную активность и энтузиазм, которые от природы этим людям не присущи. Они начинают вести себя так, как если бы они были пассионарны, но, как только достаточное расстояние отделяет их от пассионариев, они обретают свой природный поведенческий и психологический облик [2, с. 78]”.

Биохимические исследования подтвердили гипотезу о способности вигоросов с минимальными затратами энергии противодействовать стрессам за счет оптимизации процессов антиоксидантной защиты. Исследование с помощью специально созданных опросника и анкеты, фиксирующей факты жизненного пути человека, позволили уточнить психологическую структуру вигоросности и ее поведенческие проявления.

Использование рекламных технологий и приемов public relations оказывает влияние на ценности студенческой среды (и окружающегоо социума), позволяет закрепить вигоросные модели поведения.

Таким образом, сегодня мы имеем возможность от теоретических исследований перейти к решению неотложной практической задачи развития социальной активности населения. Опора на концепцию вигоросности и наличие системы объективной количественной диагностики вигоросности позволяет предложить ряд направления по созданию обращовательной среды, стимулирующей социальную активность.

Литература

1. *Давыдов Д. Г.* Пассионарность — от идеи к эмпирическим исследованиям // Пассионарная энергия и этнос в развитой цивилизации: Материалы Всерос. междисциплин. науч.-практ. конф. — М.: Изд-во СГУ, 2008, С. 24–33.
2. *Гумилев Л. Н.* Этногенез и биосфера Земли. — М., 1991.
3. *Гумилев, Л. Н.* 2007. Струна истории. Лекции по этнологии. — М.: Айрис-Пресс.
4. *Лобок А. М.* Психология мифа: Дис. ... докт. психол. наук. — М., 1998.

Л. М. ГУБАЛЬ
докт. наук в гал. держ. упр., Закарпатського інституту МАУП

ТРАДИЦІЙНА, ЕЛІТАРНА, МАСОВА КУЛЬТУРИ В ФОРМУВАННІ ДІАЛОГУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 414–416

У 1980 -х роках було започатковано дослідження, які так чи інакше оперували категорією культури: постмодернізм, критична теорія, конструктивізм, геокультура. Кожне з них на своїй мові і з різним ступенем успіху складало "виклик" традиційним підходам та культурі. Це стимулювало певну різноманітність точок зору з опорою на різні культури, спроби виробити свою або трансформації відомих методологій дослідження. Разом з тим в науковому дискурсі виникла й об'єднуюча основа для цієї низки різних теорій і концепцій, які у багатьох відношеннях суперечили одна одній. Цим спільним стало визнання цінності культурного підходу в комунікації та діалогу культурних феноменів. Про це свідчить той факт, що нині еліта провідних країн світу особливу увагу приділяє формуванню культурного та інтелектуального потенціалу як стратегічної складової національного багатства та безпеки. Концептуалізація такого підходу і складає новизну нашого дослідження.

В традиційному науковому дискурсі культура розуміється як спосіб існування і форма власне людського буття в світ — системі, а не приватна сфера життя людства. Культура — це все те, що "створюється людиною і при цьому саме створює людину, виробляє сам феномен людяності" (М. Н. Епштейн). Сутність культури у всьому багатстві і багатогранності його громадських зв'язків і відносин, у всій цілісності його буття. Тільки в процесі творчості людини буття відкривається і створюється, причому у все більш універсальному масштабі (В. М. Межуєв). Буття завжди в потенції, в становленні, в подоланні. Воно не те, що можна відкрити в собі як вже існуюче, а те що необхідно ще створити, що завжди попереду, а не позаду. Рух до нього і є культура. Нігілізм щодо культури — шлях назад, культура — завжди рух вперед (Є. Баталов). Таким чином, культура — "це не те, що можна безпосередньо спостерігати в дійсності, а те, що ми виділяємо в ній в якості чогось для нас важливого і цінного" (В. М. Межуєв), в силу чого кожна епоха постійно відтворює і вирішує в історії думки проблему культури. Крім того, її вивчення ускладнюється ще й не тільки у зв'язку зі збереженням у теоретиків і практиків різних уявлень про культуру, але і з характером розв'язуваних ними завдань. Одна справа — намагатися людині зрозуміти весь світ у всьому його культурному різноманітті, осягнути закономірності соціокультурних змін, й інше — бути суб'єктом, що здійснює управління та регулювання цих найскладніших процесів, будучи включеним в структурно-функціональні рамки системи соціального управління.

К. Гирц і його послідовниками було сформульовано інтерпретативний підхід до вивчення культури, що передбачав включення елементів аксіології, структуралізму, герменевтики, філософії символічних форм і т. д. При інтерпретації символічних систем інших народів, вчені починають орієнтуватися на дійових осіб наративу та

історії взагалі. Професор Університету Арізони Річарда Ешлі в своїй праці "Геополітика геополітичного простору: до критичної теорії міжнародних відносин" досліджує науковий дискурс та традиції поглядів на культуру та освіту з цих традицій. Проаналізувавши комунітаристську парадигму традицій в політичній філософії "життєвого світу" Едмунда Гуссерля, "фундаментального плану" Мартіна Гайдеггера, "дисциплінарної матриці" Томаса Куна, "габітусу" П'єра Бурдьє, "епістеми" і "диспозитиви" Мішеля Фуко, "консенсусу бекграунду" Юргена Хабермаса, він стверджує, що сенс цієї парадигми зводиться до знань певної групи людей. Знання і навички виступають онтологічним контекстом людського життя в суспільстві як такому. Досліджуючи іншу традицію, прибічниками якої були такі відомі спеціалісти з "реалістської" теорії міжнародних відносин, Ричарда Ешлі стверджує, що Ганс Моргентау, Едвард Карр, Раймон Арон, в основному досліджують таку фундаментальну категорією як влада (сила). Таким чином, Р. Ешлі спробував перекинути міст між геополітикою політичного реалізму і постмодерністської методологією.

Спільним висновком стала ідея про те, що в контексті глобалізації культури змінюється принципи соціального діалогу. Іншими словами, основи взаємодії напрацьовані культурою модерну перестають бути універсальними. Світові війни продемонстрували, що психічна енергію мас необхідно регулювати в напрямі покращення політичної культури та культурного розвитку. Необхідний запас міцності суспільного та культурного розвитку може бути створено в значній мірі в атмосфері сприяння діалогу різноманітних культур. Існує потреба в інноваційному потенціалі діалогу традиційної, елітарної, масової культури як інструменту протистояння руйнівним тенденціям логоцентризму, моноказуальності. Проблема адаптації до глобальних змін стимулює діалог з прибічниками лінійної культури модерну з творцями традиційної, елітарної та масової культур. Це має бути діалог про тенденції сучасного розвитку соціального простору на основі принципів толерантності, плюралізму, розуміння.

Концептуалізація поняття "діалог" нами трактується в погоджені багатозначних його визначень характерної для сучасної наукової парадигми. В тому числі визнаємо можливість трактування цього поняття як мовного спілкування для обміну ідеями. Ми розуміємо, що категорія "діалог культур" носить в великій ступені метафоричне та філософське значення. Оскільки традиційна критика класичної філософії лінійності як принципу соліптично-монологічної мови вже розглядається як філософія діалогізму. У всякому випадку ця тенденція спостерігається в працях Ф. Розенцвейга, О. Розенштока-Хюссі, Ф. Ебнера, М. Бубера, М. Бахтіна. Де відбувається пошук культурного ідеалу цілісності світу в процесі визнання та подолання загроз інтелектуального та фізичного знищення людини в матриці технократичного розвитку й технократизму відносин (Г. Марсель).

В ідеалі "діалогу культур" запропонованим М. Бахтіним передбачено безконфліктність культурного розвитку. Теоретичним стимулом для розвитку цього концепту Бахтіна послугувала ідея О. Шпенглера про можливість сприйняття світової культури як особистості. При цьому Бахтін долає межу встановлену Шпенглером між культурами в плані можливості їх взаємного пізнання і стверджує їх здатність вести діалог. Діалог культури в цій парадигмі відбувається в часі і просторі, де зміст однієї культури розкривається в межах іншої. Тоді відбувається процес взаємопроникнення й введення в суспільний оборот. В цьому контексті "діалог культур" відбувається в формі соціокультурної комунікації направленої на встановлення взаєморозуміння, визнання різноманіття як факту культурно-історичного процесу розвитку від субкультур до цивілізації й права на подібний плюралізм.

Закритість традиційної культури може створювати перепони не тільки для діалогу, алей й для власного розвитку. Будь-яка культура з домінуючою рисою в формі традиціоналізму володіє яскравою своєрідністю, яка однак не гарантує її збереження при зіткненні з іншою культурою. Необхідно зберігати культурне ядро чи "центральну зону культурності" і створювати зони "пластичної взаємодії". Значний діалогічний потенціал напрацьовано в рамках елітарної культури. В її межах сформовано новий тип рефлексії на основах визнання суб'єктивності, принципово протилежній без особистості. Виникає орієнтація на міжособистісне спілкування, толерантність як доктрину визнання основних свобод й універсальних прав людини, відмову від догматичної абсолютизації істини, на визнання різноманітності в світі й поваги.

Якщо завданням елітарної культури виступає процес формування змістів діалогічної взаємодії, то масова культура з моменту свого оформлення створює комунікаційну систему. Для полегшення комунікаційної взаємодії в умовах зростаючої спеціалізації й ускладнення знання, масова культура генерує специфічні форми його змістовної адаптації. В процесі поєднання повсякденного та спеціалізованого знання масова культура створила основи знакової системи та її стандартні змістовні формули суспільної єдності та стабільності зрозумілі для членів соціуму з різним статусом та ступенем доступу до спеціалізованого знання.

При чому традиційна культура не витрачає свого значення як культура практичного буття історичної пам'яті. Багатство традиційної культури етносу створює структуру саморозвитку світової культури.

Можливі протиріччя традиційної й елітарної культур нівелюються через комунікаційні канали масової культури. Відбувається процес адаптації масової свідомості до високоспеціалізованих кодів елітарної культури.

Є. П. МОЙСЕЄНКО
здобувач кафедри філософії, ЖДУ ім. Івана Франка

КУЛЬТУРНО-ЦІННІСНИЙ ВИМІР МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 417–419

Процес модернізації будь-якого суспільства потребує адекватного культурно-ціннісного обґрунтування. Невід'ємною складовою такого обґрунтування і забезпечення політики реформ в умовах постійної зміни інфраструктури та якісних характеристик суспільства виступає так звана "ідеологія модернізації" — "синтетична, прагматична, відкрита новаціям, націлена на використання конструктивної ролі". Така ідеологія, якщо її втілювачі прагнуть до перетворень демократичного характеру, не повинна відтворювати досвід тоталітарної влади, зокрема "реального соціалізму", що існував у Радянському Союзі.

Ідеологія модернізації завжди є надбанням певного суспільства на конкретно-історичному етапі його розвитку, а також своєрідним наслідком і продуцентом тієї чи іншої політичної ситуації. Якщо звернутися до нетривалого, але насиченого подіями посттоталітарного досвіду України у питанні формування власної ідеології, то ми побачимо дві домінуючі тенденції. Перша пов'язана з продовженням започаткованої процесом перебудови в СРСР лінії на привнесення ліберальної ідеології в суспільно-політичне та духовне життя країни з ініціативи політичної та інтелектуальної еліти. Другу тенденцію репрезентує своєрідний симбіоз української національної та державницької ідей. Обидві ці тенденції дотепер залишаються полігоном пошуку інтегративної ідеології України, здатної стати консолідуючим началом для всього суспільства, забезпечити процес його модернізації. Зазначені пошуки засвідчують домінування ідеологізованих підходів. Однак, разом з тим, поступово викристалізовується і конструктивний, прагматичний підхід з розумінням того, що ідеологія має бути "не довільним набором догм, упереджених уявлень панівних верств населення, приправлених міфами та облудними обіцянками, а чітко визначеною глибоко обґрунтованою програмою суспільного розвитку, що спирається на наукові дослідження і висновки" [1].

Специфіка модернізації українського суспільства, як і інших навздогінних суспільств, потребує одночасного здійснення перетворень пізньоіндустріального та постіндустріального характеру. Нашому суспільству не під силу здійснення повномасштабних перетворень постіндустріального характер. Внаслідок цього потрібно зосередитись на анклавній модернізації цього типу (створення високотехнічних осередків виробництва; наукових, освітніх, культурних установ на рівні кращих світових зразків; розвиненої високооплачуваної сфери послуг із постійним вдосконаленням культури і якості споживання). На постсучасні орієнтації найдоцільніше поширювати орієнтаційний тип ідеології, яка передбачає наявність висококваліфікованих, свідомих суб'єктів, орієнтує їх на поглиблення уявлень про сучасну цивілізацію, суспільство, соціальний прогрес, а також задає систему нових сенсів та випереджальних напрямів людської діяльності [2].

М. Михальченко, аналізуючи проблему ідеології в умовах сучасного розвитку України, зауважує: “Крихка, етнічна, культурно-аксіологічна, світоглядна, орієнтальна й навіть етична архітектоніка сучасного українського суспільства вимагає реалістичної, тверезої, відповідальної реконструкції українського світу, пошуків форм державного й суспільно-політичного втілення, адекватних українській вдачі, українському менталітету, українським чеснотам, українській традиції, потреби формування концепції, незакаламутненої ганебними сенсожиттєвими компромісами, здрібненим світоглядом чи ціннісними девальваціями” [3].

Різноманітність моделей модернізаційних проектів, їхня неоднозначність та суперечливість породжують спроби перегляду положень модернізації. Наприклад, уявлення щодо рушійних сил, коли замість національних еліт починають виступати маси, а отже, соціокультурна модернізація стає передумовою успішного розвитку інших її видів. Або, наприклад, трактування модернізації як процесу нав’язування елітами масам “нових правил гри”, а не процесу, що об’єктивно протікає. Або висновки про те, що протікання процесів модернізації може мати негативні наслідки (неорганічна модернізація), і негатив може переважувати позитивні.

Серед викликів модернізації українського суспільства головними є: невизначеність стратегії соціально-економічного розвитку країни та відсутність стратегічного бачення майбутнього; криза морально-етичних норм; несформованість суб’єктів модернізації. В багатьох працях простежуються “вузькі місця”, що ускладнюватимуть реалізацію реформ: низький рівень ініціативності людей; відсутність власної відповідальності за стан справ у державі; побоювання (часто небезпідставні) доводити та відстоювати власні погляди; готовність користуватися неправовими методами вирішення власних проблем; відчуття залежності від влади різного рівня. Так само серед представників влади не сформовано культуру ефективної взаємодії з людьми, поширене нехтування інтересами суспільства в цілому й конкретних людей зокрема; швидше, правилом, аніж винятком стали схильність до корупції та використання службового становища з корисливими цілями [4].

Як вважає Ш. Ейзенштадт, модернізація будь-якого суспільства повинна мати адекватну культурі країни ціннісну основу, інакше незбіг цілей та пріоритетів модернізації з фундаментальними цінностями цивілізації може зумовити зростання рухів протесту, в тому числі у деяких випадках у формі революції [5].

Не абсолютизуючи ціннісну зумовленість модернізаційних процесів, ми все ж погоджуємося з тим, що саме ціннісний потенціал істотною мірою детермінує здатність тієї або іншої соціокультурної системи “творчо себе відтворювати, перетворюватися на предмет власної діяльності”, або, навпаки, актуалізує її підвладність “потокам руйнівних небезпек, ентропій, дезорганізації, викликам історії” [6].

Серцевиною ціннісного спрямування українського суспільства в умовах його модернізації має стати якість життя — “інтегральна характеристика всієї сукупності видів, форм, сфер, життєдіяльності людей певного суспільства, зумовлених рівнем його виробництва, економічними відносинами, політичним устроєм та системою цінностей”.

Серед найважливіших прагнень українського народу на сучасному етапі його розвитку, поряд з базовими характеристиками ментальності, особливо виразно виділяються: орієнтація української людини на свої власні сили, вміння пристосовуватися до змін середовища та швидко реагувати на нові проблеми; прагнення до соціальної справедливості, соціального порядку; намагання фізично, інтелектуально впливати на процес реформування суспільства. У забезпеченні цих прагнень новій

державній владі слід намагатися досягти загальнонаціонального консенсусу, виробити прийнятну для всього суспільства реалістичну програму дій, стратегію, яка б відповідала нинішнім умовам суспільних змін.

Література

1. *Бабкін В. Д.* "Наукова ідеологія" чи "ідеологічна наука"? // Правова держава. Щорічник наукових праць. Вип. 8. — К., 1997. — С. 70.
2. *Горбатенко В. П.* Стратегія Модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть. Монографія. — К.: Вид. центр "Академія", 1999. — С. 159.
3. *Михальченко М., Самчук З.* Україна доби межичасся: Блиск та убоство куртизанів. — Дрогобич: Відродження, 1998. — С. 29.
4. *Травин Д.* Модернизация общества и восточная угроза России // Пути модернизации, 2011. — С. 43.
5. *Эйзенштадт Ш.* Революция и преобразование обществ. Сравнительное изучение цивилизаций / Пер. с англ. А. В. Гордона; под ред. Б. С. Ерасова. — М.: Аспект-Пресс, 1999. — С. 178.
6. *Epstein S.* Economic Development and Social Changein SouthIndia / S. Epstein. — Manchester: Manchester University Press. — 1962. — P. 63.

М. В. КОРНІЄНКО
студентка 4 курсу, УАІСНС МАУП
науковий керівник — Кирилюк Ю. В., ст. викл.

ПРОБЛЕМА ДЕВІАНТНОЇ ТРУДОВОЇ ПОВЕДІНКИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 420–424

На сьогоднішній день в Україні можна говорити про проблемою девіантної трудової поведінки, і це також стосується державної служби. У своїй статті я прагну роз'яснити соціальну сутність трудової поведінки та девіації, що виникають, адже це призводить до занепаду державної служби для України в цілому. Як наслідок, молодь не хоче працювати у державних структурах, більшість працівників таких структур не виконують ані моральні ані законодавчі принципи державної служби.

Отже, спробуємо розібрати, що ж насправді є девіантною трудовою поведінкою конкретного працівника та де вже "прогалини" у системі роботи в державних підприємствах та структурах.

Процес праці є складним соціально-економічним явищем. Основні форми його прояву — це витрати людської енергії, взаємодія працівників із засобами виробництва (предмети і засоби праці) і виробнича взаємодія працівників один з одним як по горизонталі (відношення співучасті в єдиному трудовому процесі), так і по вертикалі (відношення між керівниками і підлеглими).

Для розуміння соціальної сутності трудової поведінки важливо розглядати її як конкретне історичне явище, яке залежить від характеру соціально-економічної системи, історичного періоду, рівня культури конкретної країни. При цьому відзначається близькість і часткова подібність понять "трудова поведінка" і "трудова мораль", на що одним із перших звернув увагу М. Вебер.

Розуміння сутності трудової поведінки відбивається в її структурі, що поєднує:

- циклічно повторювані дії, однотипні за результатами, що відтворюють стандартні статусно-рольові чи ситуаційні стани;
- маргінальні дії і вчинки, що формуються у фазах перехідного стану від одного статусу до іншого;
- поведінкові схеми та стереотипи, зразки поведінки;
- дії, в основі яких лежать раціоналізовані значеннєві схеми, трансформовані у стійкі переконання;
- акції, вчинені під диктатом тих чи інших обставин;
- спонтанні дії і вчинки, спровоковані емоційним станом;
- усвідомлене чи неусвідомлене повторення стереотипів масової і групової поведінки;
- дії і вчинки як трансформація впливу інших суб'єктів, що застосовують різні форми примусу й переконання.

Відповідно до наведеної структури трудової поведінки її основні сутнісні характеристики проявляються в тому, що вона:

- відображає функціональний алгоритм виробничого процесу, являє собою поведінковий аналог трудової діяльності;
- є формою пристосування працівника до вимог та умов технологічного процесу й соціального оточення;
- виступає динамічним проявом соціальних стандартів, стереотипів і професійних установок, які інтерналізовані індивідом у процесі соціалізації і конкретного життєвого досвіду;
- відображає характерологічні риси особистості працівника;
- є певним способом і засобом впливу людини на навколишнє виробниче й соціальне середовище.

Поведінковий ризик зумовлений індивідуально-психологічними рисами характеру працівника, низькою здатністю до соціально-психологічної адаптації у колективі, пригніченим чи депресивним станом нервово-психічної системи.

Ризик виявляється у зниженні здатності працівника до роботи, невмінні взаємодіяти із співробітниками та клієнтами (девіантна поведінка), незацікавленості персоналу у кінцевих результатах роботи підприємства, безвідповідальності за прийняті рішення.

Виходячи з цього можна навести класифікацію:

- За видами деструктивної поведінки персоналу — порушення техніки безпеки, крадіжки і шахрайство, руйнування морального клімату.
- За видами неефективної роботи відділу роботи з персоналом — за відсутності моніторингу, хибності висновків, відсутності системи контролю.

Класифікацію можна наводити за параметрами, які залежать від сутності конкретної проблеми. Прояви поведінкових ризиків на рівні державного підприємства можуть мати різні форми.

Необхідно зазначити, що для вивчення проблем девіантної поведінки персоналу необхідно структурувати групи ризику персоналу.

Велике значення має прояв депресивних станів, що свідчить про високий рівень нервово-психічної напруженості особистості в робочих умовах. Безумовно буденність, постійна робота в колективі, побутові робочі проблеми рано чи пізно стають своєрідним тягарем для людини, якого їй просто необхідно позбавитись. Саме на цьому етапі людина обирає засоби боротьби з негативними психічними станами, які можна поділити на дві великі групи:

- Раціональні або конструктивні — використання особистістю навичок саморегуляції психічного стану та прийомів релаксації.
- Нераціональні або деструктивні — окремі форми поведінки, що відхиляється, зокрема вживання алкоголю, сильних заспокійливих засобів, тощо.

Зауважу, що обрання особистістю того, чи іншого засобу боротьби з негативними психічними станами залежить мінімум від двох складових.

Перший фактор утворюють індивідуально-психологічні особливості особистості, а саме емоційно-вольові характеристики, рівень розвитку моральних якостей, особистісний локус контролю, впевненість в своїх силах, тощо.

До другої складової слід віднести особливості професійно-психологічної підготовки фахівця — професійні знання вміння та навички, суб'єктивний досвід, володіння та вміння використовувати спеціальні психологічні техніки, націлені на захист психологічної цілісності особистості та збереження психологічної рівноваги, і як слідство — психологічної надійності фахівця.

При недостатньому рівні сформованості хоча б одного з зазначених факторів підвищується імовірність того, що людина в якості засобів зменшення психічної

напруги буде використовувати окремі форми девіантної поведінки. І якщо на перший фактор практично не можливо суттєво вплинути, то спеціальній професійно-психологічній підготовці фахівців необхідно приділяти максимум уваги.

Отже, все вищевикладене свідчить про необхідність введення до курсу спеціальної підготовки фахівців навчання їх конструктивним засобам боротьби з негативними психічними станами та заходам психопрофілактики їх виникнення.

Можна висунути припущення про те, що поведінка, яка відхиляється, у професійній діяльності виникає в результаті неузгодженостей і порушень у структурі особистості, що виникають у результаті невідповідності особистісних особливостей умовам діяльності.

В реальності, основні проблеми роботи держслужб полягають у відсутності бажання розвиватися у професійному плані та постійно працювати. На практиці можна сказати, що робота державного службовця — "примарна", адже він вимушений витрачати майже весь свій робочий час на писання звітів та іншої документації про зроблену ним роботу, але оскільки часу йому вистачає лише на це, сама реальна робота залишається не виконаною. Усе наче сніжний ком, переслідує працівника і згодом він звикає просто писати те, що він мав би зробити, тобто по суті вигадувати свою роботу.

Маленька заробітна платня також не стимулюють його до змін та покращення праці, як результат, він втомлюється від одноманітності та не цікавості своєї роботи та постійного тиску начальства, вимагання звітів, що просто приходить на роботу і просиджує свій робочий час.

Ми бачимо, що попиту на робочі місця у державній службі серед молоді майже немає, а старше покоління боїться змін та тримається за свої робочі місця роками, адже це примарний спокій та стабільність, усе це як замкнуте коло, яке ніхто не наважується розірвати.

У нашій країні законодавча база регулює соціально-трудові відносини за такими напрямами: зайнятість, оплата праці, соціальні гарантії, умови та охорона праці, пенсійне забезпечення, соціальне страхування, соціальна допомога слабо захищеним верствам населення, розвиток колективно-договірного процесу тощо.

Основним недоліком нормативно-регулюючої системи є декларативність багатьох положень законів, постанов та указів, відсутність ефективного механізму реалізації положень конкретних документів.

Основними інструментами, за допомогою яких регулюються соціально-трудові відносини, є відповідні державні програми національного, регіонального, галузевого рівнів. Такі програми розробляються з урахуванням соціальних нормативів та індикаторів, які використовуються для формулювання мети й завдань програми та для добору методів реалізації прийнятих програм.

Для регулювання соціально-трудових відносин держава застосовує як адміністративні, так і економічні методи. До перших відносять адміністративно-регламентуючі (накази, інструкції, документи і т. ін.) та організаційні методи (створення інфраструктури, спеціальних служб контролю за виконанням програм). До економічних методів належать дотації, державне замовлення, фінансово-кредитні й податкові пільги, пряма фінансова допомога для реалізації державних програм і т. ін.

Заходами й інструментами громадського регулювання соціально-трудових відносин є прийняття єдиної системи понять, запровадження спільної мови спілкування для суб'єктів цих відносин, ідентифікація соціально-економічних процесів з урахуванням інтересів усіх суб'єктів соціально-трудових відносин, створення єдиної системи показників моніторингу соціально-трудових відносин, вивчення, аналіз,

узагальнення і оцінка прогресивного вітчизняного й зарубіжного досвіду з метою застосування його у формуванні нової системи соціально-трудових відносин.

Для того щоб змінити цю систему і запобігти девіантній поведінці на виробництві важливо підтримувати трудовий баланс шляхом самоорганізації та усвідомлення свого покликання.

Основними елементами самоорганізації є організація робочого місця, робочої зони, раціональний режим праці, послідовність та інше. Самоорганізація передбачає насамперед організацію робочого місця та створення оптимальних умов для високопродуктивної праці. Додержання системи в роботі передбачає раціональний режим праці, послідовність у роботі, систематичність, дисципліну праці, самопланування, самоконтроль, самозвіт та самокритику. Важливе місце тут посідає режим праці. Його вважають раціональним, якщо дотримують режим робочого часу, коли чередують роботу і відпочинок протягом дня, тижня, місяця, року; коли вироблено постійний власний ритм роботи, якого додержують, раціонально чергуючи легку і важку роботу. Має бути встановлений такий режим, коли заздалегідь відомі початок роботи, перерви у роботі, змінність, чергування видів робіт, графіки відпусток, кінець роботи тощо.

Особливе місце у самоорганізації посідає визначена система застосованих працівником прийомів, так званого стилю роботи. Розрізняють конкретний стиль окремого працюючого та загальний стиль роботи окремої професії.

Конкретний стиль — це суто індивідуальний, властивий одному працівнику.

Загальний стиль роботи полягає в тому, що у своїх найбільш важливих рисах та аспектах — професійно-організаторському та морально-психологічному — передбачає відповідальність, науковий підхід, високу культуру праці, контроль та перевірку виконання, правдивість, рішучість, самостійність, твердість, вимогливість, чуйність, скромність тощо.

Самоорганізація поточної роботи починається з ретельного планування робочого дня, чіткої системи організації власної роботи. Робочий час має бути щодня розподілений за годинами. Незважаючи на наявність індивідуальних графіків роботи, кожний працівник повинен спланувати свій робочий день зранку і запланувати, що потрібно виконати, кого запросити до себе, у кого бути, кому і про що доповісти, які матеріали підготувати, кому зателефонувати тощо.

Але найпростіше, що можна зробити для подолання порушень соціально-трудового балансу — це бути вихованим, відповідальним, організованим та починати зміни з себе.

Література

1. *Акіліна О. В., Ільїч Л. М.* Економіка праці та соціально-трудові відносини: Навчальний посібник. 2-ге вид., доп. і перероблене / О. В. Акіліна, Л. М. Ільїч. — К.: Алерта, 2012. — 820 с.
2. *Вакуленко С. М.* Соціологія праці: Навч.-метод. посіб. — К.: Знання, 2008. — 262 с.
3. *Грішнова О. А.* Економіка праці та соціально-трудові відносини: Підручник. — К.: Знання, 2006. — 539 с.
4. *Добротворский И. Л.* Самоменеджмент: Эффективные технологии: Практическое руководство для решения повседневных проблем. — М.: "Приор-издат", 2003. — 272 с.

5. *Жуков В. І.* та ін. Сучасні проблеми соц-трудових відносин в Україні (соц. аналіз) НАН України. Ін-т соціології. — Центр соціол. експертиз Ін-ту соціол. НАНУ. — К., 1998 — 155 с.
6. *Зайцев Ю. К.* Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства / Київ. нац. економ. ун-т. — К., 2002. — 188 с.
7. *Колота А. М.* Економіка праці та соціально-трудові відносини. — К.: КНЕУ, 2009. — 710 с.
8. *Колпаков В. М.* Самоменеджмент: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Міжрегіональна академія управління персоналом. — К.: Персонал, 2008. — 528с.
9. *Лібанова Е.* Ринок праці та соціальний захист: навч. посіб. із соц-політики / Е. Лібанова, О. Палій. — К.: Основи, 2004. — 491 с.
10. *Лукашевич М. П.* Соціологія праці: Підручник. — К.: Либідь, 2004. — 440 с.

І. І. САЗОНОВА
магістрантка, ІП МАУП

ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОФСПІЛКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ, УСТАНОВАХ, ОРГАНІЗАЦІЯХ ПРИВАТНОГО СЕКТОРА

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 425–427

Український досвід боротьби профспілок за права працівників показує, що чисельні проблеми економічного, соціального і суспільного життя потрібно вирішувати ефективніше, швидше та краще. Хоча профспілки України мають достатньо прав та важелів, закріплених законодавчо, для захисту прав та інтересів працівників, проте не завжди ефективно ними користуються з тих чи інших причин.

Так, відповідно до ст. 36 Конституції України, громадяни України мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів.

Реалізація конституційного права на об'єднання у профспілкові організації здійснюється на рівні, що визначає професійні спілки(профспілку) як добровільну неприбуткову громадську організацію, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання) [4, с. 21].

Відповідно до ст. 6 ЗУ "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності", громадяни України мають право на основі вільного волевиявлення без будь-якого дозволу створювати профспілки, вступати до них та виходити з них на умовах і в порядку, визначених їх статутами, брати участь у роботі профспілок.

Аналізуючи правову природу і практичне існування інституту профспілок в Україні, необхідно відзначити наявність величезної користі профспілки на підприємстві для найманих працівників, і навпаки, труднощі і "підводні камені", з якими може зіткнутися роботодавець. При цьому, коли профспілка буде робити перші кроки на підприємстві, у недобросовісного роботодавця, незвиклого рахуватися з працівниками, можуть виникнути труднощі, так як правова природа профспілки спрямована саме на захист прав найманих працівників.

На сьогоднішній день поширені досить різні моделі відносин між працівниками та роботодавцями. Проте їхньою загальною сутнісною характеристикою є домінування сторони роботодавців. Незважаючи на юридичну рівність сторін, має місце їхня глибока фактична нерівність (асиметрія). Слабкість вітчизняних профспілок. Оскільки чинне трудове законодавство передбачає лише мінімум соціально-трудових гарантій і націлює сторони СТВ на вибудовування відносин на договірній основі, саме від "переговорної сили" профспілок в значній

мірі залежить рівень забезпеченості інтересів найманих працівників у відносинах із роботодавцями в межах наявної економічної ситуації. Проте за експертними оцінками приблизно на половині всіх підприємств та установ, а також на переважній більшості підприємств (малих та середніх) нового приватного сектору профспілок взагалі немає. На великих підприємствах та в державних установах домінують традиційні (пострадянські) профспілки, які в нових економічних умовах фактично продовжують виконувати притаманні їм ще з радянських часів функції "відділів соціального захисту" при адміністраціях та посередників у відносинах між роботодавцями та найманими працівниками. Виконання профспілками такої ролі не дозволяє ефективно захищати інтереси найманих працівників і, відповідно, не сприяє зростанню рівня довіри до них. Нові — альтернативні, незалежні — профспілки, які свідомо ставлять перед собою задачу відстоювання інтересів найманих працівників, продовжують залишатися нечисленними. Їхня участь в процесі здійснення соціального діалогу ускладнюється жорсткими критеріями репрезентативності, встановленими статтями 5–7 Закону України "Про соціальний діалог" [3].

Питання представництва і взаємодії декількох профспілок на одному підприємстві вимагає суттєвого допрацювання на законодавчому рівні, вважає радник голови Федерації морських профспілок України, Олена Степаненко. У зв'язку з відсутністю особливих вимог до створення первинної профспілкової організації на підприємстві, на практиці чато-густо бувають випадки діяльності профспілок, які використовують в своїй назві найменування конкретного підприємства і позиціонують себе як профспілка на підприємстві, але приймають до складу своїх членів осіб, які не працюють на такому підприємстві. Такі профспілки порушують законодавство. Стаття 18 закону "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності" потребує доопрацювання в частині необхідності визначення, що заборона в судовому порядку на діяльність профспілки або його об'єднання можлива лише з подачі Міністерства юстиції або Генерального прокурора України. Це додасть гарантій захисту прав працівників у соціально-трудових відносинах [5, с. 33].

Додатково, необхідно вирішити проблему відсутності права регіональних або менш чисельних профспілок, шляхом внесення зміни до ст. 4 закону "Про порядок вирішення колективних трудових спорів". Варто надати їм право висувати вимоги і проводити страйки не тільки за рішенням всього трудового колективу або уповноваженого ним органу, а й за рішенням окремої профспілкової організації. Без цього менш численні профспілки фактично позбавлені можливості проводити самостійну політику. Сприйняття профспілок як соціального явища, перспектив і напрямів розвитку профспілкового руху в Україні потребує кардинальної зміни їх структури. [4, с. 22].

За даними НІСД, на половині всіх підприємств та установ, а також на переважній більшості підприємств (малих та середніх) нового приватного сектору профспілок взагалі немає. За даними Національної служби посередництва і примирення, стримує розгортання соціальних конфліктів, зокрема: 1) побоювання втрати робочого місця за умов обмеженості можливостей місць працевлаштування; 2) відсутній або не достатній досвід колективного захисту працівниками своїх соціальних і трудових прав та інтересів засобами, передбаченими чинним законодавством; 3) психологічна неготовність працівників до колективного відстоювання своїх прав та інтересів; 4) пасивна позиція представницьких органів найманих працівників щодо ініціювання вирішення трудового спору у колективній формі.

Окрім цього, працівники позбавлені ефективних засобів самозахисту — в них немає будь-яких можливостей вплинути на роботодавці, зокрема, вони фактично позбавлені права на страйк [5, с. 34].

Література

1. *Конституція* України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
2. *Закон* України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності" // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 45, ст. 397) зі змінами станом на 12.12.2012.
3. *Більовський О.* [http://www.niss.gov.ua] // Щодо стану соціально-трудових відносин в Україні та основних напрямів їхнього реформування". Аналітична записка. — 12. 09.2012.
4. *Олег Гречаний* // "Праця і Закон". — 2012. — № 4. — С. 21–23.
5. *Олексій Шевчук* [http://blogs.korrespondent.net/blog/2377/3251007-profspilky-v-ukraini-okremi-problemy-funktsionuvannia] // Профспілки в Україні: окремі проблеми функціонування. — К., 2011. — С. 33–35.

А. О. ІЛЬЯНОВА
магістрантка, УА ІСНС МАУП
науковий керівник — Туриніна О. Л., д. н. у гал. психол.

ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ПІДПРИЄМСТВА У КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 428–430

На основі наявних в літературі підходів до аналізу організаційної культури у контексті модернізації українського суспільства виділено такі структурні складові організаційної культури: *цілі організації* (це те, на що спрямована діяльність організації); *формальні норми* (визначені на основі колективного договору та "Правил внутрішньої поведінки в установі, організації" об'єм робочого навантаження та обов'язків, які повинні виконувати працівники); *формальні правила поведінки в організації* (це визначені на основі колективного договору та "Правил внутрішньої поведінки в установі, організації" правила поведінки в організації (наприклад, дозвіл або заборона куріння, елементи одягу тощо)); *формальні санкції* (система заохочень (грошова премія) та покарань (штрафи, звільнення з роботи), які визначені колективним договором); *цінності організації* (це орієнтири, які спрямовують діяльність організації в певному напрямку). Цінності формуються, з одного боку, під впливом цілей організації, а з іншого боку, під впливом норм та правил поведінки [1].

Отже, проведений аналіз дає можливість визначити **організаційну культуру** як сукупність визначених та встановлених в організації цілей, цінностей, норм, правил поведінки та санкцій.

Члени організації можуть приймати або не приймати формальні складові культури. У разі прийняття складових організаційної культури, її формальні складові починають набувати статусу неформальних, що утворює таку атмосферу, де прагнення працівника співпадають з прагненнями організації. Якщо формальні складові організаційної культури не приймаються членами організації, то така культура призводить до утворення неформальних груп, які будуть характеризуватись такими нормами, правилами поведінки, санкціями, цінностями та цілями, які будуть суттєво відрізнятись від формальних, що, значною мірою ускладнює процес управління працівниками та організацією в цілому [2].

Тому, на нашу думку, в дослідженні організаційної культури важливим є аналіз рівня її привабливості для працівників організації.

У процесі вивчення організаційної культури суттєвим є виділення її функцій. Аналіз літератури і теоретичний аналіз проблеми показав, що організаційна виділяють такі **позитивні функції** організаційної культури: *відтворюючу* (відтворення найкращих елементів культури, продукування нових цінностей та їх накопичення); *оціночно-нормативну* (порівняння реальної поведінки людини, групи, організації з "ідеальними" нормами прийнятними в організації); *пізнавальну* (пізнання та засвоєння організаційної культури в процесі адаптації нових працівників, сприяння

їх включенню в життя колективу); *смислоутворюючу* (вплив культури на світогляд людини, і перебирання цінностей організаційної культури на цінності особистості, або вступання з ними в конфлікт); *комунікативну* (взаєморозуміння та взаємодія працівників, обмін результатами ї діяльності); *рекреативну* (відродження духовних сил у процесі сприйняття елементів організаційної культури, що можливе лише у випадку високого морального потенціалу організації).

Далі доцільним є аналіз особливостей організаційної культури комерційного підприємства.

На основі проведеного аналізу літератури з проблеми діяльності комерційного підприємства [5] можна виділити такі особливості його її *організаційної культури*:

1. Організаційна культура характеризується наявністю багатьох цілей діяльності. З одного боку головна, спільна мета діяльності комерційного підприємства в цілому, з іншого боку, є різні цілі діяльності його кожного підрозділу.
2. Працівники комерційного підприємства контактують переважно з членами свого підрозділу.
3. У кожному підрозділі, залежно від спеціалізації, формується власна професійна мова, яка базується на відмінностях у термінології.
4. Щоденне використання працівниками професійної мови впливає на утворення ними такої системи комунікації, яка характеризується специфічними жартами, аналогіями, символами, жестами, мімікою і є зрозумілою лише в межах конкретного підрозділу.
5. Відмінності у змісті роботи передбачають застосування різних санкцій, стилів управління, а також використання різних норм та правил поведінки.
6. Виконання працівниками різних за змістом робіт визначає наявність відмінностей в їх ціннісних орієнтаціях, на які також впливає рівень освіти.
7. Організаційна культура постійно перебуває під впливом двох процесів: диференціації та інтеграції. Процес диференціації передбачає утворення у відділах таких субкультур, які сприяють віддаленню працівників від життєдіяльності підприємства в цілому. В процесі інтеграції, навпаки, утворюються такі субкультури, в яких працівник відчуває себе членом не лише відділу, а підприємства загалом.
8. Управління підприємством менеджерами вищої ланки відбувається за посередництвом менеджерів середньої ланки, що, в свою чергу, утворює менеджерську субкультуру, в якій уявлення менеджерів вищої ланки, щодо ситуації на підприємстві можуть розбігатись з уявленнями працівників.

У рамках дослідження організаційної культури на комерційному підприємстві доцільно також розглядати поняття “субкультура підрозділів”. На основі проведеного теоретичного аналізу субкультуру підрозділу можна визначити як культуру підрозділу, яка розвивається в рамках базової організаційної культури та зумовлена особливостями та специфікою роботи підрозділу комерційного підприємства [4].

В цілому, **організаційну культуру комерційного підприємства** можна визначити як сукупність визначених та встановлених в організації цілей, цінностей, норм, правил поведінки та санкцій, які суттєво впливають на ефективність діяльності комерційного підприємства та міжособистісні стосунки працівників.

Вплив організаційної культури на ефективність діяльності комерційного підприємства значною мірою залежить від того, наскільки організаційна культура є *привабливою* для працівників комерційного підприємства.

Прийняття працівниками підрозділів комерційного підприємства цілей, норм, правил, цінностей та санкцій формує таку організаційну культуру, яка сприяє зрос-

танню ефективності праці, *інтеграції* працівників всіх підрозділів для досягнення цілей діяльності комерційного підприємства в цілому, а неприйняття призводить до *дезінтеграції* працівників відділів та утворенню у підрозділах субкультур, які будуть відрізнятись від базової організаційної культури комерційного підприємства [3].

Отже, можна зробити висновок про те, що вплив організаційної культури на ефективність діяльності комерційного підприємства значною мірою залежить від того, наскільки організаційна культура є **привабливою** для працівників комерційного підприємства, тобто наскільки її зміст відповідає їх основним потребам та інтересам (в особистісному та організаційному розвитку, матеріально-фінансовому забезпеченні, соціальній захищеності тощо).

Окрім аналізу структури та функцій організаційної культури комерційного підприємства важливим є дослідження системи чинників, які визначають особливості її формування на комерційному підприємстві, впливають на результат прийняття або неприйняття працівниками організаційної культури. Тому на наступному етапі дослідження організаційної культури комерційного підприємства необхідно проаналізувати систему чинників, які впливають на даний процес.

Література

1. *Карамушка Л. М.* Психологія освітнього менеджменту: Навчальний посібник. — К.: Либідь, 2004. — 424 с.
2. *Коломінський Н. Л.* Психологія менеджменту в освіті: Соціально-психологічний аспект: Автореф. дис. ... д-ра. псих. наук. 19.00.05 / Ін-т. псих. ім. Г. С. Костюка АПН України. — К., 2001. — 36 с.
3. *Кошинець О. Ю.* Соціально-психологічні особливості управлінської діяльності керівника закладу освіти: Автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.05 / Ін-т. псих. ім. Г. С. Костюка АПН України. — К., 2001. — 18 с.
4. *Липатов С. А.* Организационная культура: концептуальные модели и методы диагностики // Организационная психология. — СПб.: Питер, 2001. — С. 432–443.
5. *Скрипаченко Т. В.* Соціально-психологічний імідж сучасного керівника: Автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.05 / Ін-т. псих. ім. Г. С. Костюка АПН України. — К., 2001. — 18 с.

Я. О. ШАХАНОВА
Магістрант, ІСНіС МАУП
науковий керівник — Марутян Р. Р., к.іст. н., доц.

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ КРИЗ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 431–433

В сучасному українському суспільстві існує безліч суспільних проблем, які постійно змінюються, але потребують негайного вирішення. Соціальна реклама покликана для того, щоб вирішувати соціальні проблеми, розповсюдження її не має на меті отримання матеріального прибутку.

В умовах постійних суспільних трансформацій багато дослідників дотримуються позиції, що найбільшої ефективності соціальна реклама здобуде при сформованості позитивного відношення до реклами. Давно доведено психологами, що позитивні емоції змушують людину прагнути до підтримання контакту з позитивною подією. Відомо, що відомості, пов'язані з позитивними емоціями, запам'ятовуються приблизно в два рази краще, ніж відомості, підкріплені негативними емоціями.

Проте для українського суспільства, яке, можна сказати, ще адаптується до соціальної реклами, а рекламодавці, в тому числі і державні організації до соціально-психологічних особливостей, важко найти правильні шляхи для того, щоб соціальна реклама мала позитивний розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що природу соціальних процесів у суспільстві та соціальної реклами як способу управління ними розглядали західні вчені К. Алдерфер, Ф. Герцберг, Р. Даль, А. Маслоу, З. Фрейд, С. Хантінгтон, У. Аренс, К. Бове, Д. Бурстина, Дж. Сивулка; і вітчизняні науковці М. Логунова, О. Радченко, В. Климончук, В. Корнієнко, Л. Лясота, Ю. Руденко Л. Федотова, Г. Ніколайшвілі, Н. Комарова, Н. Бутенко, Є. Ромат та ін. Фокусуючи свою увагу на сутності і структурі потреб та інтересів людини, механізмах соціальних процесів, більшість науковців залишила поза увагою невирішені раніше питання впливу соціальних інструментів державного управління на формування сучасного суспільства.

Сучасне українське суспільство являє собою комплекс складних соціально-психологічних процесів і явищ. Вони зумовлені як позитивними, так і негативними наслідками тих радикальних змін, які розпочалися в Україні наприкінці 1980-х рр. і продовжуються до сьогодні, а саме:

- економічними та політичними реформами, які неоднозначно позначилися на розвитку українського суспільства;
- розвитком демократії, гласності та, як наслідок, політико-ідеологічної багатоманітності та невизначеності;
- руйнацією усталених стереотипів, установок суспільної свідомості, норм і традицій, суспільної моралі;

- відходом держави від патерналістської опіки громадян і непідготовленістю більшості з них діяти самостійно, ризикувати і нести відповідальність за результати власної діяльності й вибору;
- поширенням корупції, злочинності та їх негативними впливами на морально-психологічний клімат суспільства;
- кризовими явищами у сфері культури, духовності тощо [1, с. 6–7].

Щодо соціальної реклами, то слід зауважити, що на сьогоднішній день існують загальносвітові тенденції розвитку соціальної реклами і умовах суспільних криз та трансформацій:

- по-перше, зростання її ролі в кризові для суспільства періоди;
- по-друге, своєчасне відображення в змісті соціальної реклами актуальних, суспільно значимих проблем;
- по-третє, відповідність засобів апеляції до суспільної свідомості конкретним історичним умовам.

В Україні соціальною рекламою займаються далеко не всі рекламні агентства. У числі голосних рекламних кампаній, можна назвати такі як: відносини в родині "діти-батьки" ("Подзвоните батькам"), відношення до дітей у родині ("Щоб виростити квітка, потрібно багато сил. Діти не квіти, подаруєте їм більше любові"), широкомасштабні кампанії АНТИСНІД. ("Розумний вибір — розумна людина", "Ця річ захистить нас обох").

Загалом, можна говорити про те, що соціальна реклама в Україні тільки набирає обороти, і незабаром стане реальним інструментом формування суспільної самосвідомості. Функціонування і розвиток соціальної реклами в Україні здійснювалося в основному в руслі загальносвітових тенденцій.

Специфіка сучасного стану соціальної реклами в Україні багато в чому детермінована. Основними причинами детермінованості соціальної реклами в Україні вважають:

1. Зміни в соціальній структурі суспільства і системі цінностей;
2. Ієрархію соціально значимих проблем;
3. Поведінкові особливості населення;
4. Існуючі організаційно-технологічні умови;

Характерні риси української соціальної реклами періоду суспільних трансформацій та реформ:

- відсутність єдиного органу, що організує і контролює діяльність в області соціальної реклами;
- відсутність державної концепції соціальної реклами, що має наукове обґрунтування;
- низький рівень активності суб'єктів соціальної реклами;
- слабкий ступінь довіри соціальній рекламі з боку населення.

Основними тенденціями розвитку соціальної реклами в Україні в умовах суспільних криз і трансформацій, а також політично-ринкових реформ є:

- активізація діяльності ключового суб'єкта — держави (у його особі — представників законодавчої і виконавчої влади) і розробка науково обґрунтованої державної концепції розвитку соціальної реклами;
- удосконалювання нормативно-правової бази, засноване на результатах наукового аналізу проблеми;
- формування ефективних технологій розробки і розміщення соціальної реклами і забезпечення сприятливих умов для їхньої реалізації.

На думку Дж. Сороса, “відкрите суспільство — це суспільство, яке ще необхідне створювати, припускаючи віру в справжню свободу і реальну справедливість, яка вище і гідна за прагнення до власних інтересів. Побудова такого суспільства залежить від свідомості кожного з нас — від нашого інтелекту, від прагнення до справжніх соціальних цінностей. У відкритому суспільстві ... від людини потрібне самостійне мислення, держава ж швидше служить людям, а не управляє їх життями” [3, с. 177].

Отже, як висновок проведеного дослідження зазначимо, що саме задоволення базових потреб особистості певним чином моделює соціальну поведінку людини у суспільстві. Ефективним інструментом управління цим процесом є соціальна реклама, яка здатна мотивувати людей, спрямовувати їх до реалізації тих чи інших суспільно значущих цілей, змінювати їхні дії, то саме за допомогою вищевказаної соціальної рекламної комунікації можна вирішити цілу низку проблем, що назріли в суспільстві — від зростання наркоманії та епідемії СНІДу до відсутності у населення. Можна навіть сказати, що саме невирішеність цих питань стоїть на заваді побудови відкритого суспільства в Україні.

Література

1. *Логунова М. М.* Соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності / М. М. Логунова. — К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. — 196 с. — (Сер. “Бібліотека молодого державного службовця”).
2. *Основи* реклами / О. Л. Головлева. — М.: ВАТ “Московські підручники”; Ростов-н/Д: Фенікс, 2006. — 271 с.
3. *Сорос Дж.* Кризис мирового капитализма: Открытое общество в опасности / Дж. Сорос. — М.: ИНФРА-М, 1999. — 262 с.
4. *Соціологія* рекламну діяльність: Підручник для вузів / Л. Н. Федотова. — 3-тє вид., испр. ідоп. — М.: Вид. Онікс, 2007. — 560 с.
5. *Соціальна* реклама. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: // djerelo.com/other/335-pablik-rileishnz-pr-vidnosyny-z-hromadskistiu/14594–06-sotsialna-reklama-osnovni-suchasni-trendy

К. О. НОРЕНКО
магістрантка УАІСНС МАУП

Ю. В. РУЛЬ
докт. мед. н., доц., УАІСНС МАУП

ВІРТУАЛЬНА ЗРАДА — СУЧАСНИЙ РУЙНІВНИК СІМ'Ї

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 434–440

За останнє десятиліття Інтернет став невід'ємною частиною життя для більшості населення. Сьогодні будь-яка сучасна людина хоч раз в день, для спілкування, роботи або просто пошуку потрібної інформації відвідує мережі всесвітньої павутини. Безумовно, Інтернет має величезне значення в сучасному світі і приносить велику користь людству: як невичерпне джерело інформації, доступний спосіб набуття навичок і знань, як незамінний помічник у роботі та бізнесі, як засіб планування і проведення дозвілля, як місце для знайомств і спосіб підтримання зв'язку. Інтернет полегшує вибір та купівлю необхідних товарів і послуг, а також дозволяє заощадити на їх придбанні.

Дослідження питання комп'ютерної психологічної залежності виникли разом з появою комп'ютерів та набули особливого значення після розповсюдження персональних комп'ютерів, а в останній час — мобільних телефонів, смартфонів та комп'ютерних планшетів. Але якщо раніше більшість досліджень приділяли увагу питанню залежності від роботи з програмним забезпеченням, захопленню комп'ютерними іграми, проблемі Інтернет — залежності та впливу його на розвиток психіки, то в останні роки постає питання про вплив Інтернет — комунікацій в житті людей, котрі прийняли на себе певні зобов'язання відносно один одного. Для сучасної людини Інтернет — це все, за допомогою Інтернету робляться покупки, поширюється інформація, відбувається спілкування, реалізуються ігрові та сексуальні пристрасті.

Отже, у житті людей з'явилася нова "територія" реалізації себе. Реалізуватися можна не тільки у професіональному, моральному чи духовному плані, а й навіть у сексуальному.

В останні роки частіше зустрічається тенденція людей знайомитися в Інтернеті, спілкуватися з друзями лише за допомогою Інтернету та, що ще більш привабливо, будувати відносини з протилежною статтю.

Високо актуальним постає питання у вивченні того, як Інтернет впливає на вибір партнера та яку роль він відіграє у побудові серйозних стосунків. Та найголовніше попередити розривання стосунків через патологічну захопленість Інтернетом та збереження сім'ї, тому, що родина належить до найважливіших суспільних цінностей, вона є унікальним інститутом взаємодії людей.

Сім'я безперервно знаходиться в процесі розвитку, в результаті цього у житті кожної пари, яка існує довгий час, є етапи, коли відбуваються значні зміни, які здатні викликати конфліктні ситуації, а членам сім'ї доводиться реагувати на ці зміни.

При конфліктних обставинах на їхнє вирішення впливають темперамент і характер особистості. Причинами конфліктів можуть бути: розподіл домашніх справ, реакція на поради та зауваження родичів і друзів, міжособистісна несумісність, "духовна" холодність, зрада, незадоволення своїм положенням у родині, управлінням сімейним бюджетом, а також незадоволення інтимно — особистісною адаптацією.

Отже, можна стверджувати, що Інтернет перестав бути просто методом зберігання й передачі інформації, а став сучасним новим шаром нашої буденної реальності й галуззю життєдіяльності великої кількості людей. В результаті цього можна констатувати, що у користувачів Інтернет мереж виникає ціла низка нових психологічних феноменів — мотивів, цілей інтересів, установок, потреб, а також форм психологічної й соціальної активності, безпосередньо пов'язаних із цим новим середовищем. Так, як на сьогоднішній день Інтернет виконує не останню роль у житті людини можна внести до списку причин розлучення й віртуальну зраду.

Проблема становлення стійкості сімейних пар — одне з головних питань сучасного суспільства. Зрада є досить розповсюдженим явищем серед сімейних та позасімейних пар, про що говорять багато проведених досліджень, а негативним наслідком зради являються тяжкий психологічний стан "жертви" розлучення.

Останнім часом у вітчизняній і зарубіжній психології все більшої уваги стали приділяти дослідженню сім'ї і взаємовідносин її членів. Вивчаються різні її характеристики та процеси, які відбуваються — задоволеність подружжя шлюбом, структура сімейних ролей, розподіл влади, дитячо-батьківські відношення та інші.

Але в даному сторіччі психологи і психотерапевти стикнулися з новою проблемою — проблемою причин та трактування самого поняття віртуальної зради. Через незупинний розвиток новітніх технологій спілкування в тому числа і Інтернет — комунікацій виникла необхідність вивчення даного питання, яке є не розкритим на даний час.

Зрада завжди була однією з найболючіших причин розриву шлюбу. Але в останні роки психологи спостерігають новий феномен — з поширенням Інтернету, до фахівців звертається все більше людей, чиї половини змінюють їм в мережі. З'явився навіть термін — віртуальна зрада (інша назва — емоційна зрада).

Віртуальна зрада є новим явищем в Інтернет мережі, через нерозривний розвиток Інтернет — комунікації у житті сучасного суспільства. Інтернет досить міцно увійшов у наше життя, тепер для багатьох це віртуальна реальність де вони проводять більшу частину свого часу. Тепер за допомогою Інтернету для багатьох стала більш доступна можливість поліпшити або змінити своє особисте життя. Тобто тепер можна вільно знайти любов або зрадити своєму "коханню".

Віртуальний простір Інтернету став новим місцем масового паломництва людей охочих розважитися, в тому числі й зрадити своєму партнеру. Інтернет мережа виявилась не тільки найбільш могутнім місцем, де зустрічаються за інтересами, але й популярним місцем для зустрічей.

Кожен поняття зради сприймає по-своєму. Для одних — це сам статевий акт, для когось невинний поцілунок вважається зрадою. Для третіх — будь-які знаки уваги вже сприймаються як зрада, так як вони вважають, що саме на етапі залицяння відбувається зрада, а секс — це лише задоволення первинних інстинктів. Але, що ж означає саме віртуальний секс? Це звичайний текст, набраний на клавіатурі комп'ютера, який не має прямого контакту. Хоча в останні роки розвитку потужної техніки можна не тільки листуватися, а й навіть побачити співбесідника та почути його голос. Спілкуючись віртуально, люди використовують звичайні слова, фрази,

розповідають про свої реальні бажання, а це означає, якби партнер був реальним — тоді це була б справжня зрада [6].

Психологи стверджують, що віртуальний флірт не чим не відрізняється від справжнього. На їх думку жінки болючіше ставляться до такого виду зради. І що пошуки такого виду спілкування в Інтернеті є симптомом існуючих проблем у родині. Зазвичай, починаючи спілкування через Інтернет, люди не планують завести "інтрижку" на стороні, для них це різноманітність важких буднів. Але будь-яке спілкування має на увазі легкий флірт, і це починає завдавати шкоди відносинам реальним. Інтернет спілкування носить ефект незакінченості, адже ніколи не знаєш напевно, що за людина з тобою спілкується, яка це людина і що із себе представляє. Розмовники спілкуючись "вмикають" фантазію, і не помічають, як закохується в самим собою створений ідеальний образ співбесідника. У віртуальному світі можна говорити і робити все, що захочеш й не соромитися своїх фантазій [2].

Багато людей вважають віртуальну зраду справжньою зрадою, і неважливо, що улюблений партнер фліртує через мережу Інтернет. Не важливий спосіб, важливий сам факт. Оскільки віртуальна зрада зачіпає душу, а це вже набагато небезпечніше, ніж просто фізичний контакт. Так само багато опитаних вважають, що віртуальна зрада є більш серйозною проблемою, ніж, приміром, реальний секс на один раз, про який згодом дуже швидко забуваєш. А так як спілкування з віртуальним партнером передбачає якісь душевні стосунки, які нерідко ґрунтуються на почуттях, то вони несуть у собі велику небезпеку, ніж фізичний контакт який ні до чого не зобов'язує [1].

Психологи запевняють, що емоційні близькі стосунки, засновані на почуттях, навіть при відсутності в таких відносинах реальної фізичної близькості, можуть служити причиною розриву існуючих відносин у реальному житті.

Але з іншої точки зору віртуальний секс можна розглянути як спосіб не зраджувати в реальному житті. Думки про зраду періодично виникають у всіх людей, а віртуальну зраду можна розглядати, як можливість гострих відчуттів без шкоди для сімейного вогнища. Безперечно віртуальна зрада ж етично не прийнятною у суспільстві й несе негативний розвиток на взаємовідносини між подружжям. Зрада займає вагоме місце в відносинах, так як наслідки мають руйнівний ефект на подружні стосунки та на дитячо-батьківські стосунки в тому числі, що проявляється в різних структурних порушеннях сім'ї [3].

Вплив зради на подружні відносини значною мірою визначається тим на якій стадії розвитку відносин вона сталася (співпадаючи з нормативними сімейними кризами вона тим самим погіршує їх перебіг). Він визначається, також, характером, тривалістю і типом подружніх та інших близьких відносин: був цей зв'язок тривалий або випадковий, переважно сексуальним чи являв собою емоційну прив'язаність.

Зрада, як правило, є ознакою подружніх дисгармоній та свідчить про наявність різних протиріч і конфліктів між подружжям. Не завжди вона є наслідком порушень сексуальних стосунків у шлюбі. Часто за зрадою приховується факт незадоволення психологічних потреб: в любові, близькості, прийнятті, повазі. Однак, невірність може зустрічатися і в досить гармонійних сім'ях з благополучними і стійкими подружніми відносинами [5]. Американські юристи, які мають справу з шлюборозлучним актом, та сімейні психотерапевти запевняють, що подружні зради, які беруть початок в Інтернеті, починаючись, як правило, з листування в чатах, є одним з провідних чинників розпаду сімей. Інтернет мережа приваблює відвідувачів, начебто, відчуттям конфіденційності. Однак, у сучасних умовах виявити докази подружньої зради не складає ніяких труднощів. Для цього достатньо прослідкувати та зафіксу-

вати, в яких чатах та про що вечорами розмовляє чоловік, або з ким в електронному листуванні знаходиться дружина. На сайтах Chatcheaters. com та InfidelityCheck. org можна познайомитися з різноманітними програмами, що дозволяють простежити романтичні відносини партнера [4].

В судовій справі, що стосується шлюборозлучного процесу доказ зради отриманий даним шляхом часто визнають красномовним свідченням провини, але і в той же час може стати підставою для звинувачення позивача у порушенні права на недоторканність особистого життя.

Отже, віртуальні романи уберігають від реальної зради, але вони безперечно є різновидом подружньої зради й не може бути способом вирішення конфліктних ситуацій чоловіком та жінкою.

Метою нашого дослідження було дослідити нове психологічне та соціальне явище віртуальної сімейної та позасімейної зради, для цього розробити нові оригінальні методи психодіагностики.

У нашому дослідженні взяли участь 20 пар осіб, які знаходяться в близьких (у тому числі подружніх стосунках) в віці від 18 до 30 років, серед них 20 жінок та 20 чоловіків.

Для даного дослідження через недостатню вивченість вченими даного питання нами була розроблена авторська методика діагностики та виявлення психологічних аспектів віртуальної зради. Опитувальник складається з 28 питань та варіантів відповідей. На основі кореляційного аналізу були побудовані наступні графіки (див. мал. 1).

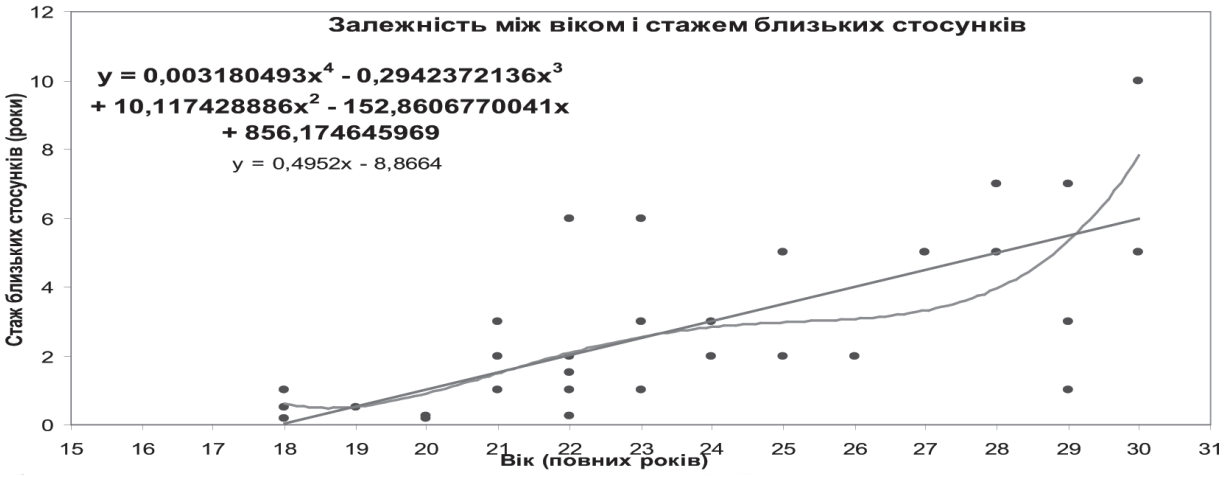

Мал. 1. **Залежність стажу близьких стосунків між досліджуваними чоловіками та жінками та їх віком**

Отже, на даному малюнку ми бачимо як перебігає стаж близьких стосунків в залежності від віку досліджуваних, як для чоловіків так і для жінок. Стаж відносин починає збільшуватись у досліджуваних віком 20–21 рік приблизно до 24 років, а згодом частково знижується і потім відновлюється.

Встановлено, що чим більший вік досліджуваних тим триваліший стаж стосунків між ними, тенденція зниження темпів зростання тривалості відношень спостерігаєтьсяу віці — 23–24 роки.

На мал. 1. Представлена точна математична модель цієї залежності та її лінійний опис, за яким з кожним роком стаж стосунків зростає майже на півроку. Це говорить про те, що половина стосунків, врешті-решт, припиняє своє існування за весь досліджуваний період часу.

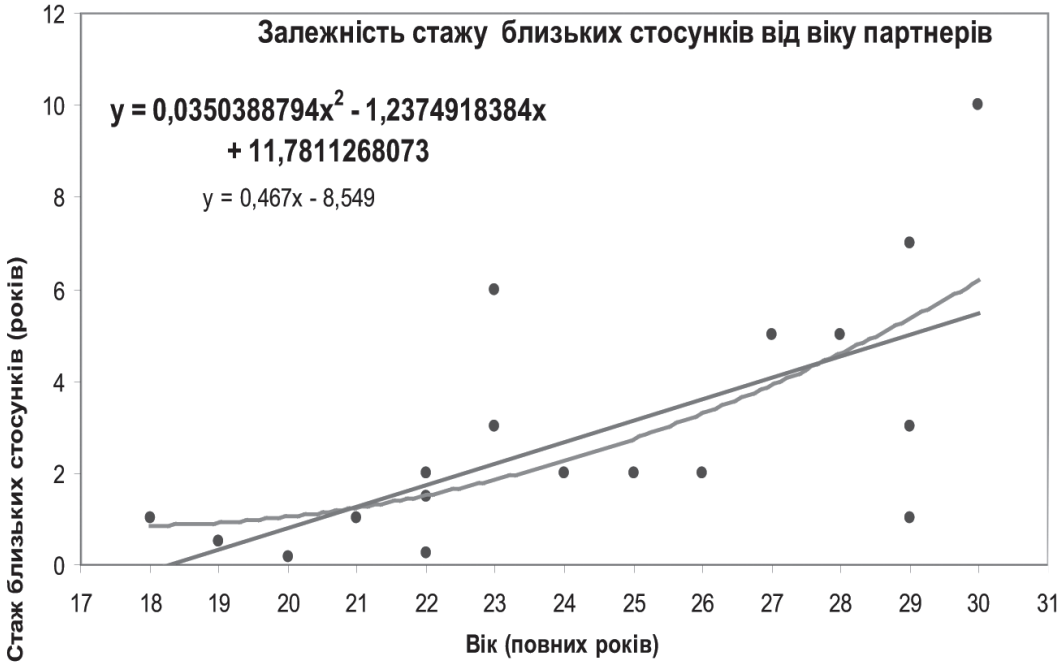

Мал. 2. **Залежність стажу близьких стосунків між досліджуваними від віку чоловіків**

На даному графіку (мал. 2) можна простежити залежність стажу близьких стосунків від ві ку досліджуваних чоловіків. Стаж відношень починає поступово зростати у віці 18–21 років та з кожним віком тривалість відношень зростає з кожним роком, але найбільшу тенденцію до зростання тривалості відношень можливо помітити у віці від 22 до 30 років. За період від 18 до 23 років віку чоловіків стаж близьких стосунків з жінками виріс усього на 1 рік. Це говорить про те, що у цей віковий період руйнуються стосунки 4 пар з 5 (80 %), в той час, як у віці чоловіків від 23 до 30 років руйнувалось 3 пари з 7 (43 %). А найбільшу соціальну і моральну зрілість чоловіки досягають у 28–30 років.

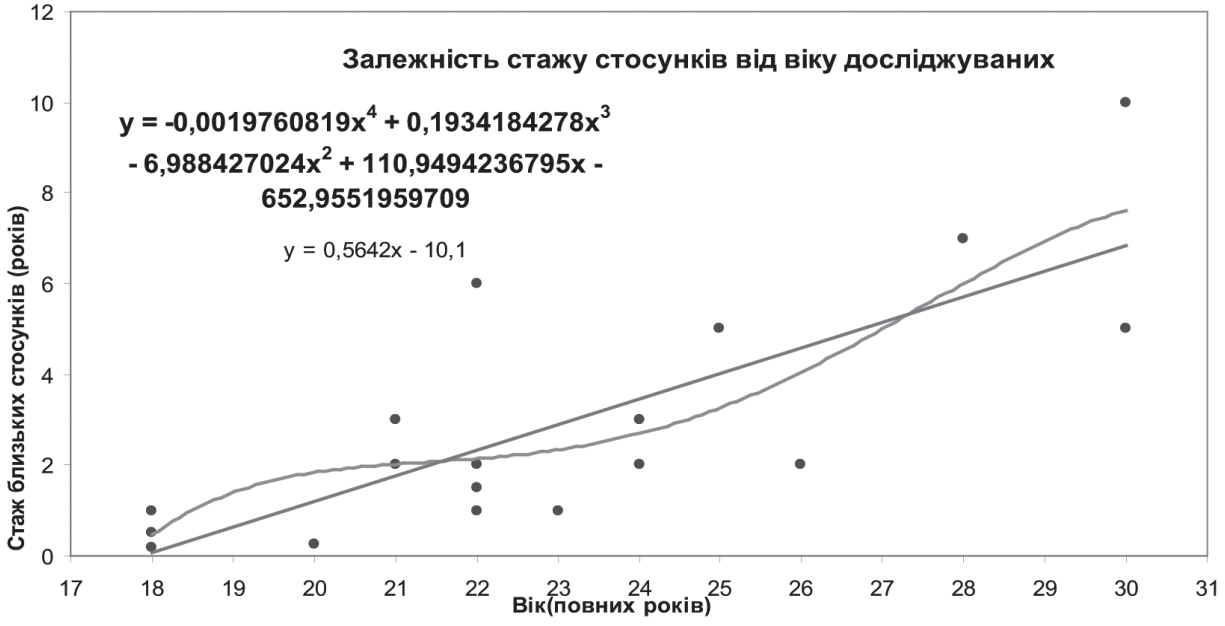

Мал. 3. **Залежність стажу близьких стосунків між досліджуваними від віку жінок**

На даному графіку можна простежити стаж близьких стосунків між віком досліджуваних жінок. Стаж відносин починає зростати з 18 до 21, а згодом починає стабілізуватись приблизно до 23, потім починає поступово збільшуватись стаж відносин. За весь досліджуваний віковий період жінок зруйновано 43,6 % сімейних та позасімейних пар. Але у перод віку жінок 18–20 років майже не було зруйнованих пар. У період між 21 та 23 роками руйнувались майже усі з створених пар. В той же час, у віці жінок від 23 до 30 років руйнувалось лише 12,5 % створених пар.

Порівнюючи стаж відносин в залежності від віку чоловіків і жінок можна сказати, що взаємовідносини у чоловіків проходять у більш короткотривалих, відношеннях (за весь віковий період спостережень руйнувалось 53,3 % пар), найбільш високі "точки" зростання стажу приходять на вік 23 та 28 років. У жінок спостерігаються більш довготривалі відносини (руйнування 43,6 % пар за той же період віку).

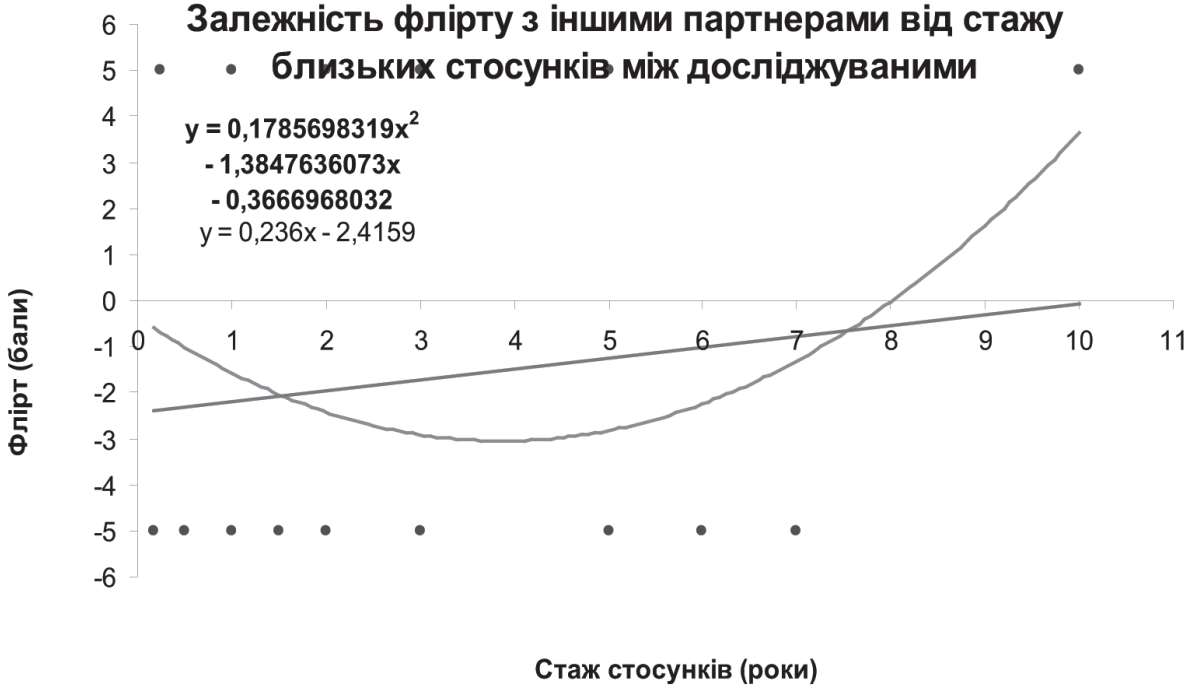

Мал. 4. **Залежність часоти флірту з іншими партнерами від стажу близьких стосунків між досліджуваними**

Отже, на малюнку видно, що у подружніх та в тому числі не подружніх пар, які перебувають у тісних взаємовідносинах тенденція до флірту починає інтенсивно відбуватись в віці 8 років тісних стосунків, та не проявляється у стажу стосунків 5–8 років. Враховуючи, що позитивна відповідь на питання щодо допущення флірту з іншими партнерами протилежної статі є певною мірою компроматом досліджуваного можна вважати, що результати будуть дещо занижені (приблизно на 2 бали), але й при цьому мал. 3. показує, що від 0 до 4 років стажу імовірність флірту падає, а, починаючи з 4 років зростає і перетинає нульову відповідь при стажі у 8 років і продовжує зростати до 11 років майже на 4 бали. За даними лінійного графіку при підвищення стажу стосунків на рік, імовірність флірту збільшується на 0,236 бали. На основі результатів проведених досліджень приходимо до таких висновків:

1. Дана тема є досить актуальною, не вивченою через, те що даний вид зради з'явився відносно недавно.
2. Віртуальна зрада є новим явищем в Інтернет мережі, через експоненціальний розвиток Інтернет — комунікації у житті сучасного суспільства.

3. Інтернет досить міцно увійшов у наше життя, тепер це віртуальна реальність де, користувачі проводять більшу частину свого часу.
4. Подружні зради, беруть початок в Інтернеті, як правило, з листування в чатах і є одним з провідних чинників розпаду сімей.
5. Серед причин зради можна виділити:
   - фізичні, через сексуальну незадоволеність;
   - психічні, через емоційну холодність;
   - матеріальні, через корисливі мотиви.
6. Віртуальна зрада є популярною через доступність спілкування, можливість зберегти інкогніто та через те, що користувачі не мають жодних взаємних зобов'язань.

Література

1. *Алешина Ю. Е.* Удовлетворенность браком и межличностное восприятие в супружеских парах с различным стажем семейной жизни / Ю. Е. Алешина — М., 1985 — 250 с.
2. *Кратохвил С.* Психотерапия семейно-сексуальных дисгармоний. — М.: Медицина, 1991, С. 235–250.
3. *Олифирович Н. И., Зинкевич-Куземкина Т. А., Велента Т. Ф.* Психология семейных кризисов. — СПб.: Речь, 2006. — 360 с.
4. *Филиппова Ю. В.* Психологические основы работы с семьей: учебное пособие. — Ярославль: Институт "Открытое Общество", 2003. — 103 с.
5. *Целуйко В. М.* Быть вместе нельзя расставаться: Как спасти отношения. — Екатеринбург: У-Фактория; М.: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2008. — 254 с.
6. *Эйдемиллер Э. Г. Юстицкис В. В.* Психология и психотерапия семьи. — СПб.: Питер, 2002. — 639 с.

Л. М. ПОПОВИЧ
магістрантка, УА ІСНС МАУП

ТУРБОТА ДЕРЖАВИ — ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 441–445

Проблема відхилення в поведінці — одна з центральних психологічних проблем. Цією проблемою також опікуються вікова і педагогічна психологія та педагогіка.

Агресія (лат. *aggressio* — напад) — це фізична або словесна поведінка людини, спрямована на пошкодження або зруйнування.

У випадку, якщо агресія виявляється в найбільш екстремальній і соціально неприпустимій формі, вона переростає у насильство.

Існує багато теорій пояснення агресії. Так, теорія відомого психолога Гобса, наприклад, випливає з твердження, що всі люди за своєю природою егоїстичні, брутальні і жорстокі, тобто агресія закладена у підсвідомості як інстинкт, саме через "тваринну" сторону людської натури.

Зігмунд Фрейд загалом підтримував точку зору Гобса, але він пішов ще далі, розвинувши свою "теорію двох інстинктів". Вона полягає в тому, що в кожній людині існують так звані інстинкт життя та інстинкт смерті. Інстинкт життя забезпечує енергію для існування росту і розвитку, у той час як інстинкт смерті працює на самознищення індивіда.

Інстинкт смерті часто спрямовується назовні, проти навколишнього світу у формі агресії. Енергія інстинкту смерті постійно акумулюється в людині. Якщо вона не реалізується в маленьких дозах, то рано чи пізно проявить себе в екстремальній формі. Спосіб очищення від негативної енергії — катарсис (емоції виражаються через плач, слова, символічні дії і т. п.).

Етолог Конрад Лоренс після довготривалого вивчення поведінки тварин розвинув теорію, що агресія — це успадкована спонтанна готовність боротися за існування або захоплювати і захищати власність.

Також існує теорія впливу на агресію генетичних факторів, яка була неодноразово доведена за допомогою експериментів з близнюками. Гени можуть впливати на поведінку через кодування, вироблення специфічних білків, які функціонують в мозку, нервовій системі і прямо впливають на поведінку людини.

Якщо говорити про фізіологічні причини агресії, то тут головну роль відіграє лімбічна система. Захворювання лімбічної системи мозку було характерним для людей, у яких проявлявся синдром дисконтролю, що характеризується безпричинною жорстокістю, патологічною схильністю до насильства.

Як у людей, так і у тварин, особи чоловічої статі завжди виявляють більшу агресивність, ніж жіночої. Можливо це частково результат раннього впливу статевих гормонів на мозок. Особи жіночої статі, яким були введені чоловічі статеві гормони, поводились більш агресивно, але все одно не так, як особи протилежної статі, яким нічого не вводили.

Через 20 років після Фрейда була висунута альтернативна гіпотеза агресії.

Агресія визначалася як набутий (а не інстинктивний) захисний механізм, спричинений зовнішніми чинниками, а не внутрішніми.

Так, наприклад, діти в країнах, що перебувають в стані війни, починають набагато раніше і яскравіше проявляти агресію, ніж їх ровесники, які живуть в мирний час. Отже, агресія часто виникає як так званий "захисний механізм" проти впливів ворожого оточення.

Останнім часом, великий вплив на психіку і поведінку дітей мають засоби масової інформації. Експериментально доведено, що діти, які часто дивляться передачі з елементами насильства, стають більш неврівно-важеними і агресивними. Більше того, вони починають сприймати насильство, як нормальне явище. Також не можна залишити поза увагою вплив на поведінку людини алкоголю і наркотиків.

В будь-якому випадку, агресія є одним із захисних механізмів людини, за допомогою якого людина намагається якось скинути негативні емоції і пристосуватися до навколишніх умов. Але, цей шлях не є найоптимальнішим.

Розглянувши декілька теорій, можемо зробити висновки, що наука поки, не може точно відповісти на питання, що ж таке агресія.

Підлітковий вік — це особливий період у розвитку людини. Його називають ще критичним періодом біологічної та психологічної перебудови організму. Підлітковий вік включає в себе два періоди: пубертатний та період соціального дозрівання.

Американський психолог Стюарт Холл, ще на початку XX сторіччя, докладно освітив цю тему. Підлітковий вік, він відносив до перехідного, проміжного періоду розвитку, періоду "бурі й натиску", а зміст підліткового віку він охарактеризував як "кризу самосвідомості". Тільки переборовши цю кризу, підліток здобуває "почуття індивідуальності". А поки це не відбулось, він буде перебувати в стані пошуку свого "Я".

Йому буде властива нестійкість, яка проявляється в наступних моментах: висока активність змінюється ослабленням, самовпевненість змінюється сором'язливістю, егоїзм може переходити в альтруїзм, веселий, піднятий настрій змінюватись апатією, спокійна зосередженість раптом переходить у нескінченні міркування, прагнення до новацій може поступитися місцем любові.

Німецький філософ і психолог Е. Шпранглер виділяє й описує три типи розвитку підліткового віку. Перший тип розвитку — це "підліткова криза", коли дитина переживає свій вік, як "друге народження". Другий тип розвитку відрізняє стабільний і поступовий ріст, коли дитина плавно привчається до "дорослої діяльності". Третій тип розвитку являє собою більше активне самовиховання, яке свідомо направляється самим індивідом, на подолання зусиллями волі, власних недоліків, у тому числі тривоги, кризових проявів, а також більш чітке усвідомлення своєї індивідуальності.

За словами Б. Ц. Бадмаєва, підлітковий вік найважчий для вчителів і батьків та критичний для самих підлітків. Девіантна поведінка підлітків приносить багато турбот не тільки безпосередньо вихователям — учителям, але й всій виховно-освітній і правоохоронній системі. І у медицини тут є проблеми, пов'язані з нервово-психічними розладами у підлітків, наркоманією, передчасним початком сексуальних відносин і т. п.".

Перехід до періоду підліткового віку супроводжується різким ламанням психіки, що отримало назву "підліткової кризи", коли навчальна діяльність перестає чинити

той вплив на розвиток, який вона мала в попередній період, а провідною діяльністю стає спілкування з однолітками.

В 60-ті роки XX століття Д. Б. Ельконін висловив гіпотезу про те, що немає підстав для абсолютизації існуючої схеми категоризації віку, заснованої на середньостатистичних вікових нормах розвитку, для перетворення їх у якийсь інваріант будь-якого можливого шляху розумового розвитку. Ця схема відображає лише цілком певний і конкретний шлях розумового розвитку дітей, що протікає в конкретно-історичних формах.

Психічна діяльність людини, носить опосередкований характер. Тому індивідуально-вікові особливості підлітків, опосередковані культурно-історичним середовищем, у якому вони живуть і розвиваються, з умовами, що випливають із його, навчання й виховання, носять тимчасово просторовий характер.

Так, наприклад, Піаже вважав, що логічні операції розвиваються у дітей тільки до 11–12 років.

Дослідження Л. А. Венгера, П. Я. Гальперина, Д. Б. Ельконіна, В. В. Давидова показали, що при зміні умов навчання, міняються вікові межі й форми психічного розвитку дітей.

Оригінальну концепцію вікового підходу розробила Л. І. Божович, що опиралася на введене Л. С. Виготським поняття про соціальну ситуацію розвитку. Фундаментальною є сформована нею теза про те, що справді віковий підхід припускає не тільки урахування тих властивостей, які яскраво проявляються на даному віковому етапі, але й опору на ті особливості, які ще не повністю виявилися на даному щаблі розвитку, яким належить майбутнє. З погляду Л. І. Божович, віковий підхід — це виховання дитини з урахуванням перспектив її розвитку.

Таким чином, індивідуально-вікові особливості підлітків обумовлені:

1. особливостями біологічного розвитку організму;
2. культурно-історичним середовищем, як сферою їхнього росту й розвитку;
3. умовами навчання й виховання;
4. резервами індивідуального розвитку. Причому процес розвитку індивідуально-вікових особливостей носить поступальний характер.

Індивідуально-віковий розвиток характеризується незворотністю своїх процесів. На кожному новому витку розвитку реалізуються результати попереднього етапу.

Отже, якщо спиратись на наведені вище теорії, можна зробити висновок: підлітковий вік — це перехідний період розвитку, в який підліток переживає кризу свідомості, змінюється провідна діяльність і має тимчасовий характер і, безумовно, дає грунт для формування та прогнозування розвитку на майбутнє.

Сучасний підліток живе в світі, складному за своїм змістом і тенденціях соціалізації.

Це пов'язано, по-перше, з темпом і ритмом техніко-технологічних перетворень. По-друге, з насиченим характером інформації, яка створює масу "шумів", що глибинно впливають на підлітка, у якого ще не вироблено чіткої життєвої позиції. По-третє, з екологічними і економічними кризами, що уразили наше суспільство та викликає у дітей відчуття безнадійності і роздратування. При цьому у молодих людей розвивається відчуття протесту, часто неусвідомленого, і разом з тим росте їх індивідуалізація, яка при втраті загальносоціальної зацікавленості веде до егоїзму.

Підлітки більше за інші вікові групи страждають від нестабільності соціальної, економічної і моральної обстановки в країні, втративши сьогодні необхідну орієнтацію в цінностях і ідеалах, — старі зруйновані, нові не створені.

Особа дитини і підлітка формується не сама по собі, а в навколишньому середовищі. Особливо важлива роль малих груп, в яких підліток взаємодіє з іншими людьми. Перш за все, це стосується сім'ї.

Різні автори виділяють різні типи неблагополучних сімей, де з'являються діти з поведінковими девіаціями. Ці класифікації не суперечать, а доповнюють, іноді повторюючи одна одну.

Алексєєва Л. С. розрізняє наступні види неблагополучних сімей: 1) конфліктна; 2) аморальна; 3) педагогічно некомпетентна; 4) асоціальна.

Бочкарева Г. П. виділяє сім'ї 1) з неблагополучною емоційною атмосферою, де батьки не тільки байдужі, але і грубі, неповажні по відношенню до своїх дітей; 2) у яких відсутні емоційні контакти між її членами, байдужість до потреб дитини при зовнішньому благополуччі відносин. Дитина в таких випадках прагне знайти емоційно значущі відносини поза сім'єю; 3) з хворою етичною атмосферою, де дитині щепляться соціально небажані потреби і інтереси, де вона залучається до аморального способу життя.

Баєрунас З. В. виділяє варіанти виховних ситуацій, які сприяють появі поведінки, що відхиляється: 1) відсутність впливу свідомого виховного процесу на дитину; 2) високий рівень придушення і навіть насильства у вихованні, що вичерпав себе, як правило, у підлітковому віку; 3) перебіль-шення самостійності дитини, як правило, з егоїстичних міркувань; 4) хаотичність у вихованні із-за незгоди батьків.

Лічко А. Е. виділяє 4 неблагополучних ситуації в сім'ї: 1) гіперопіка різних ступенів: від бажання бути співучасником всіх проявів внутрішнього життя дітей (його думок, відчуттів, поведінки) до сімейної тиранії; 2) гіпоопіка, що нерідко переходить в бездоглядність; 3) ситуація, що створює "кумира" сім'ї — постійна увага до будь-якої забаганки дитини і непомірна похвала за вельми скромні успіхи; 4) ситуація, що створює "попелюшок" в сім'ї. З'явилося багато сімей, де батьки приділяють багато уваги собі і мало дітям.

Поєднання несприятливих біологічних, психологічних, сімейних і інших соціально-психологічних чинників спотворює весь спосіб життя підлітків. Характерним для них стає порушення емоційних відносин з навколишніми людьми. Підлітки потрапляють під сильний вплив підліткової групи, що нерідко формує асоціальну шкалу життєвих цінностей. Сам спосіб життя, середовище, стиль і коло спілкування сприяють розвитку і закріпленню девіантної поведінки.

Таким чином, негативний мікроклімат, що має місце, в багатьох сім'ях обумовлює виникнення відчуженості, грубості, неприязні певної частини підлітків, прагнення робити все назло, всупереч волі тих, що їх оточують, що створює об'єктивні передумови для появи демонстративної непокори, агресивності і руйнівних дій. Інтенсивний розвиток самосвідомості і самокритичності призводить до того, що дитина в підлітковому віці виявляє суперечності не тільки в навколишньому світі, але і у власному уявленні про себе.

Діти підліткового віку особливо залежні від мікросередовища і конкретної ситуації. Одним з визначальних елементів мікросередовища у відносинах тих, що формують особу, є сім'я. При цьому вирішальним є не її склад — повна, неповна, така, що розпалася, — а етична атмосфера, взаємостосунки, які складаються між дорослими членами сім'ї, між дорослими і дітьми. Встановлено, що рівень фізичної форми агресивної поведінки найбільш виражений у дітей з робочого середовища. Разом з тим у підлітків цієї групи мінімальний рівень негативізму.

Отже, викладене створює підгрунтя для таких практичних порад батькам.

- Пам'ятайте, що заборона й підвищення голосу — найнеефективніші способи подолання агресивності, лише зрозумівши причини агресивної поведінки і знявши їх, ви можете сподіватися, що агресивність дитини буде знижена.
- Дайте дитині можливість реалізувати свою агресію, спрямувати її на інші об'єкти. Дозвольте їй побити подушку або розірвати "портрет" її ворога і ви побачите, що в реальному житті агресивність при цьому значно знизилася.
- Показуйте дитині особистий приклад ефективної поведінки. Не допускайте при ній вибухів гніву або лихослів'я про своїх друзів або колег.
- Важливо, щоб дитина повсякчас відчувала, що ви любите, цінуєте і приймаєте її. Не соромтеся зайвий раз її приголубити або пожаліти. Нехай вона бачить, що потрібна і важлива для вас.
- Стримуйте прагнення дитини провокувати сварки з іншими. Треба звертати увагу на недоброзичливі погляди один на одного або бурмотіння собі під ніс. Звичайно, у всіх батьків бувають моменти, коли ніколи й неможливо контролювати дітей. І тоді найчастіше вибухають "бурі". Не намагайтеся припинити сварку, обвинуативши іншу дитину в її виникненні і захищаючи свою. Намагайтеся об'єктивно розібратися в причинах її виникнення.
- Після конфлікту обговоріть з дитиною причини його виникнення, визначте неправильні дії вашої дитини, що призвели до конфлікту. Спробуйте знайти інші можливі способи виходу з конфліктної ситуації. Не обговорюйте при дитині проблеми її поведінки. Вона може утвердитися в думці про те, що конфлікти неминучі, і буде продовжувати провокувати їх.

О. І. ОВАДЕНКО
магістрантка, УАІСНС МАУП

К. В. ТЕЛЕШ
магістрант, УАІСНС МАУП

СПРОЩЕНИЙ МОНІТОРИНГ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЯК ВАЖЛИВА ДЕРЖАВНА ПРОБЛЕМА

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 446–452

Шизофренія, це психічний розлад людини, який може супроводжуватись цілою групою психічних захворювань, так як і бути самостійним. Різноманіття симптомів може являти за собою діагноз, або низку інших захворювань. Загальний ризик захворювання, за даними досліджень, становить 0,4–0,6 % (4–6 випадків на 1000 осіб). Стать ролі не грає при даному захворюванні, жінки мають тенденцію виявляти хворобу у більш зрілому віці. У хворих на шизофренію часто діагностуються розлади (супутні хвороби), — в їх численності депресії, сильна тривога, великий ризик у тих хворих, які зловживають алкогольні та напої та наркотичні речовини 40 %. Часті соціальні проблеми, безробіття, бездомність, погане фінансове становище.

Також самогубство, невиліковні хвороби обумовлюють зниження тривалості життя, яка у хворих на 10–12 років. Взявши до уваги те, що серед симптомів шизофренії дефекти писемної мови займають не останнє місце ми поставили перед собою мету знайти і оцінити зв'язки між тяжкістю хвороби та рівнями графологічних показників. Наявність зв'язку може дати додатковий інструмент для виявлення шизофренії на ранніх прихованих стадіях розвитку та для вдосконалення діагностичної технології даного захворювання. Це також дало б змогу оперативно слідкувати за динамікою перебігу шизофренії в умовах лікування та в проміжках між курсами. Отримані результати дають можливість з певним рівнем імовірності перевіряти людей при влаштуванні на роботу, з профілактичною метою у шкільних закладах, лікувально-профілактичних закладах, на підприємствах та в організаціях.

Предметом нашого дослідження є напрямок та тіснота, математичний опис причинно-наслідкового зв'язку між тяжкістю перебігу шизофренії та окремими показниками графологічного аналізу зразків писемної діяльності хворих на шизофренію.

Завданням дослідження було таким:

- Проаналізувати відомості з даної теми, які представлені у літературі та інших джерелах інформації.
- Вибрати піддослідних певних категорій;
- Отримання зразків писемної мови та провести їх наступне графологічне дослідження.
- Побудова кореляційної матриці.

- Визначення статистичної значущість коефіцієнтів кореляції, що характеризують тісноту та напрям причино-наслідкового зв'язку між показниками тяжкості перебігу шизофренії — з одного боку та показниками писемної мови — з другого.
- Розроблення оптимальної технології графологічної діагностики шизофренії та визначення рівня тяжкості її перебігу на базі оцінки нюансних змін у маніфестних показниках графологічного дослідження.
- Розроблення референтних значень показників графологічного дослідження та значень, характерних для норми, третього стану та певних рівнів тяжкості перебігу шизофренії.

Почерк може вказати і на шизофренію. Це може бути важливо не тільки для лікаря, але і для криміналіста, оскільки документи, написані психічно неадекватною людиною, не мають юридичної сили.

"Безумовно, почерком керує мозок, — говорять вчені і констатують: — Не весь мозок, а в основному моторний центр, розташований під верхівкою черепа. А ось характер людини такої жорсткої локалізації в мозку не має, тому ні про які зв'язки між оптимізмом і повзучими вгору рядками бути не може" [1, с. 3].

Про зміни у психомоториці людини може повідомити почерк, рухи, нахил і т. п., але цих показників замало, щоб характеризувати людину.

Наприклад, письмова мова хворих на шизофренію часто відрізняється химерністю, навмисною стилізованістю. Ще в 70-х роках минулого сторіччя вченими встановлено, що існує певний зв'язок між нервово-мозковими захворюваннями та порушеннями звичайного вигляду почерку [2, с. 4].

Шизофренія — загадкове захворювання, назване психіатрами <дельфійським оракулом> психіатрії, тому що в ній концентруються найважливіші проблеми людської психіки. Цей психоз — у зв'язку з багатством переживань хворих — називають також королівською хворобою.

При відсутності або недостатній точності сигналів з перерахованих рецепторів відбувається порушення координації рухів. Пишучий при цьому не може з певною точністю провести зовсім пряму лінію або відтворити округлий або криволінійний елемент, що приводить до порушення співвідношень між окремими штрихами в літері й між літерами в слові. При цьому характерною є відсутність доконано прямих довгих штрихів, вони як би переломлені. Такі ж переломи спостерігаються в криволінійних штрихах (овалах, півовалах). Особливо енергійними при подібних порушеннях є лінії, що йдуть униз. У них як би позначається ступінь того зусилля, яке додає людина, щоб уникнути ламаного напрямку лінії й зусиллям тиску на пишучий прилад компенсувати недолік відчуття руху [3, с. 60].

Також цікаве питання вивчення спадкоємної наступності почерку. Передача шляхом спадковості нормальних і аномальних особливостей як соматичного, так і психічного характеру, також знаходить своє графічне вираження в почерку, який залежить цілком від цих особливостей і ними визначається [4, с. 187].

Першим етапом проведення дослідження було опитування досліджуваних. "Метод опитування" — психологічний вербально-комунікативний метод, в якому як засіб для збору відомостей від респондента використовується спеціально оформлений список питань — анкета.

Другим етапом дослідження було проведення оригінальної методики "Почерк особистості". На основі розрізнених даних, як власних досліджень, так і даних літератури нами була розроблена власна методика інтерпретації багатьох ознак почерку і підпису. Інтерпретація здійснюється без повідомлення хворих і здорових про її ре-

зультати. Вона викладається в закритій частині анкети та містить опис особливостей деяких рис характеру, поведінки, нахилів і придатна для аналізу будь-якого почерку, навіть, з іншою метою дослідження. Протягом багатьох років автор використовував методику і багаторазово переконався в адекватності отриманих результатів.

За основу методичного підходу нами були взяті рекомендації періодичного видання Лібіна В. В. [5, с. 8]. Методи розпізнавання ознак почерку широко застосовуються в космічній медицині. Криміналісти розпізнають писемність злодіїв не тільки з метою ідентифікацій, а ще й для оцінки індивідуального його несвідомого, але також і для оцінки психічного стану людини, напруга, розлад, травма, алкогольне та наркотичне сп'яніння, психологічний стан загалом [6, с. 45].

Написання тексту. Зразок повинен бути розміщений на білому аркуші А4, не розлінований, без полів. Ручка повинна бути кульковою, стержень середній. Бажано мати ще зразок письма респондента, ще до того, як він став приймати участь у досліду. Аналіз робиться незалежно від статі [7, с. 60].

Опис критеріїв оцінки. Оцінку почерку можна виробляти за трьома основними напрямками:

- Геометрична витриманість письма — рівність ліній, рядків і полів, відстань між словами, рівномірність натиску письма. Геометричній витриманості говорить про те, що респондент має велику внутрішню енергію, розвинена вольова сфера, вміння зберегти рівновагу, робити все поступово [8, с. 43].
- Гармонійність почерку — ступінь гармонії між окремими буквами, складовими слова. Почерк в загальному обсязі. Ц говорить про володіння рівновагою, культурне виховання особистості.
- Графологічність — ступінь відхилення від каліграфічного почерку.

Від ступені залежить схильність власника письма виявляти самобутність, індивідуальність. Нахил почерку при аналізі дуже важливий. Ступінь здатності їх виражати вимірюються "шкалою емоцій" [8, с. 43].

Іноді нахил почерку може перевищувати 50 градусів, прямі 90 градусів і перекинуті до 125 градусів. Експерту який має досвід у графології може визначити нахил неозброєним оком.

Написання малих літер: Відкриття зверху голосні (розрив у написанні букв "а", "о" зверху) це показник довірливої особистості, яка вміє співпереживати відкриття знизу голосні, говорять все навпаки.

Довгі петлі у букв (наприклад, "у", "д"), що доходять до нижнього рядка, у цих людей проблема з логічним мисленням, вони найчастіше спираються на інтуїцію.

Маленькі петлі є свідченням про фактичність, вміння доводити свої справи до кінця, реалістично дивляться на весь світ.

Написання великих букв: Якщо прописні букви збільшені, це говорить про людину, що вона самостійна, самолюбива, прагне бути в центрі уваги. Про бажання звернути на себе увагу і про товариськість свідчить також велика петля в заголовній букві. Заголовна буква маленького розміру, то це вказує на повну протилежність. Елементи прикраси у письмі, свідчать про творчу та романтичну особистість.

Витриманість рядків:

Хвилястість рядків, вказують на дипломатичність, гнучке мислення, доведення цілей до кінця.

Прямі рядки, говорять про стриманих особистостей, сильних та стійких.

Строчки, що піднімаються до кінця, енергійні особистості, ініціативні. З легкістю переживають свої невдачі. Повністю протилежне, якщо рядки падають в кінці в низ.

Натиск при письмі:

Сильний натиск, мають енергійні люди, які отримують задоволення від того, що подолали опору на шляху.

Слабий натиск, у слабо емоційних особистостей. Майже завжди знаходяться під думками чужого впливу.

Якщо слабий натиск проявляється не по всюди, то скоріш всього ця людина немає ініціативності, робить необдумані дії.

Бувають випадки коли письменність індивідуума має сильний натиск, а підпис слабкий, це говорить про сильний характер, який важко побачити.

Вибірка для дослідження. Загальна кількість досліджуваних становить 60 чоловік. Всі респонденті діляться на чотири категорії:

1 — досліджувані, яким був поставлений діагноз "шизофренія" консиліумом лікарів в психіатричному диспансері.

2 — досліджувані, у яких діагноз шизофренії поставлено окремим лікарем психіатром

3 — досліджувані, у яких діагноз шизофренії під сумнівом або не поставлено. Ці досліджувані знаходяться так само в психічному диспансері під наглядом лікарів і їх обстеження продовжується.

4 — досліджувані, у яких немає психічних відхилень чи розладів.

Вік всіх досліджуваних коливався від 18–45 років. Наші дослідження показали, що стать несуттєво впливає на графологічні показники.

Більш докладні дані про всіх досліджуваних, що беруть участь в експерименті, вказані в анкетах. Залежність між висотою заголовних літер та імовірністю шизофренії та її математична модель представлені на малюнку (див. мал. 1).

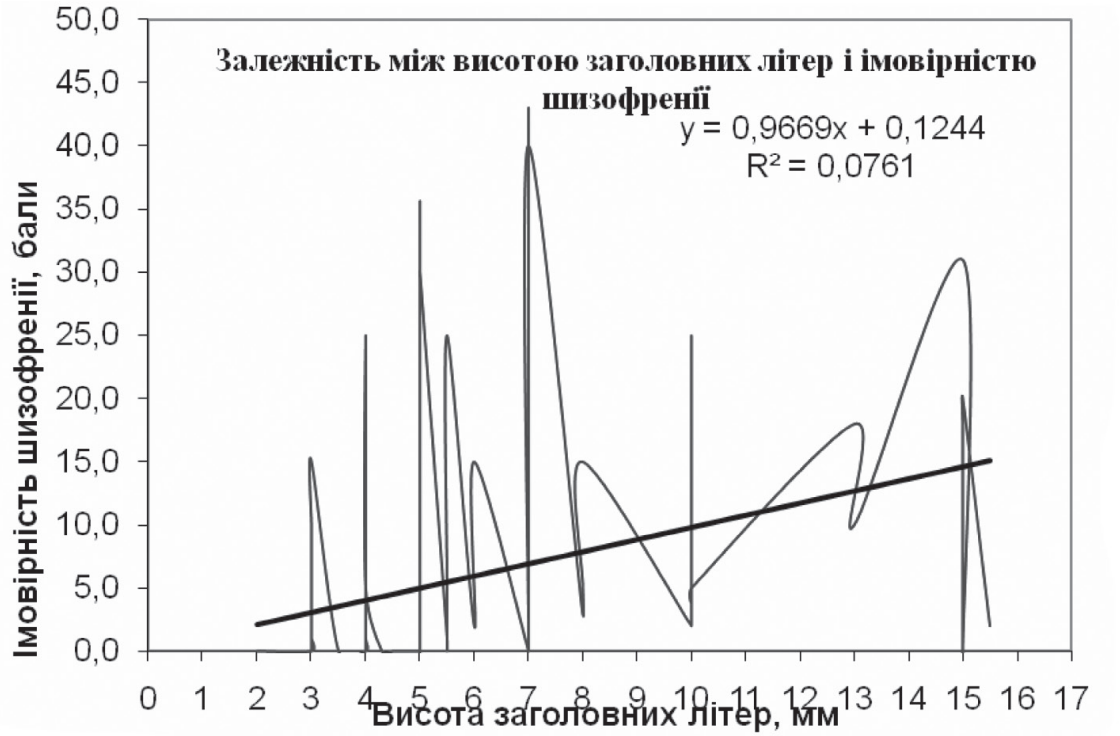

Мал. 1. **Заголовок усередині малюнку**

З мал. 1. видно, що з кожним збільшенням висоти заголовних літер на 1 мм на 0,9669 бала збільшується імовірність шизофренії (Коеф. кореляції 0,275905; $p < 0,001$).

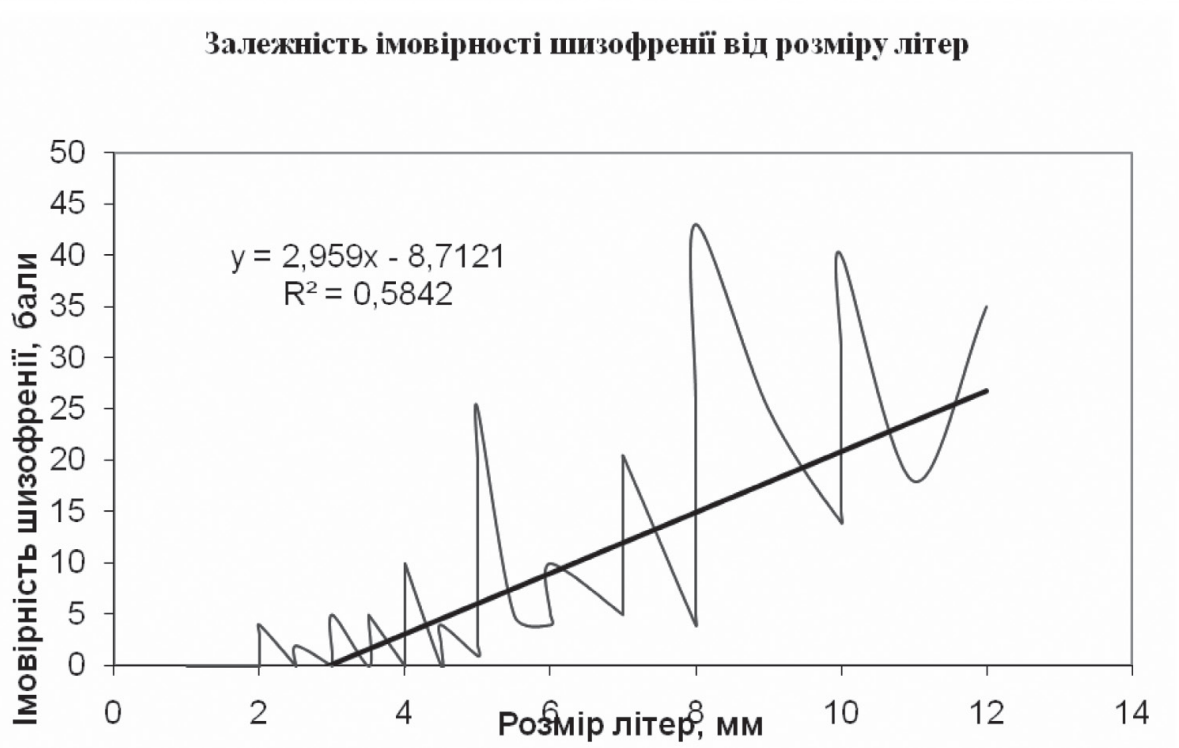

Мал. 2. **Заголовок усередині малюнку**

Висновок: з мал. 2. видно, що з кожним збільшенням висоти заголовних літер на 1мм на 2,959 бала збільшується імовірність шизофренії (Коеф. кореляції 0,764314 p; $p < 0,001$).

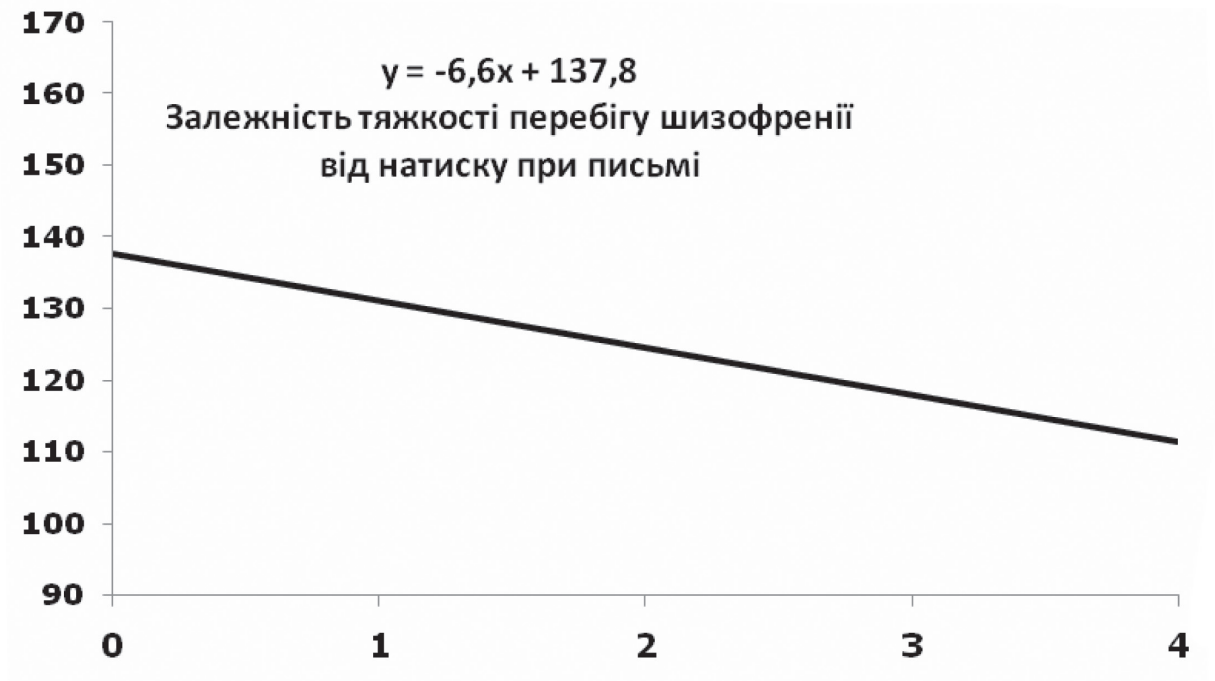

Мал. 3. **Заголовок усередині малюнку**

З представленого мал. 3. видно, що зі зниженням сили натиску в 1 бал (вісь абсцис), імовірність шизофренії (вісь ординат) зменшується на 6,6 бали (Коеф. кореляції = – 0,165835; $p < 0,05$).

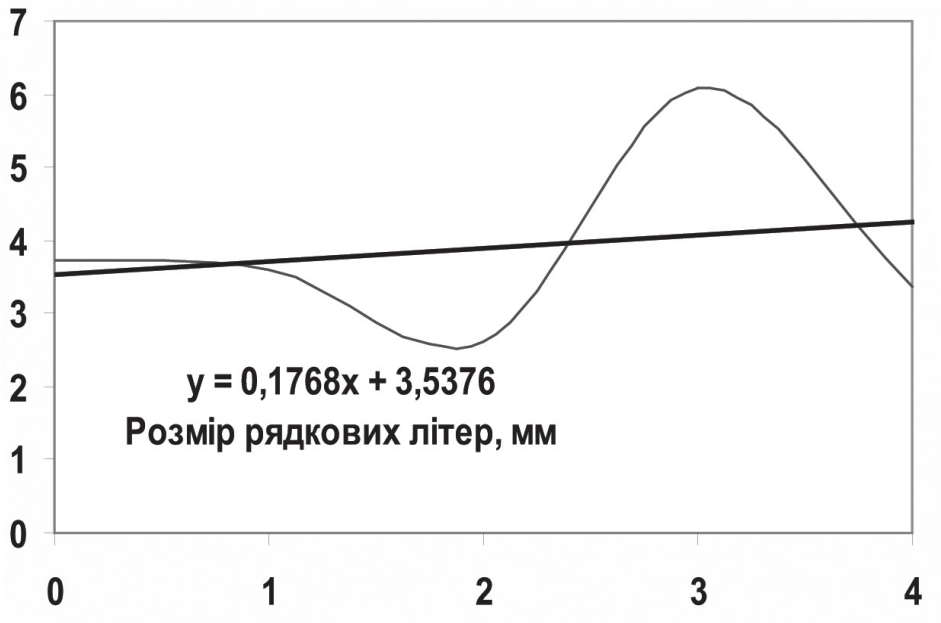

Мал. 4. **Залежність висоти рядкових літер (мм; вісь X) у стандартному письмовому тексті від сумарного балу діагнозу шизофренії (бали; вісь Y) та її математична модель**

З мал. 4 видно, що з кожним збільшенням висоти рядкових літер на 1 мм на 0,1768 бала збільшується імовірність шизофренії (Коеф. кореляції = 0,033226; число пар = 210; $p > 0,05$). Отже, даний показник не може бути віднесений до маніфестних по відношенню до тяжкості перебігу шизофренії.

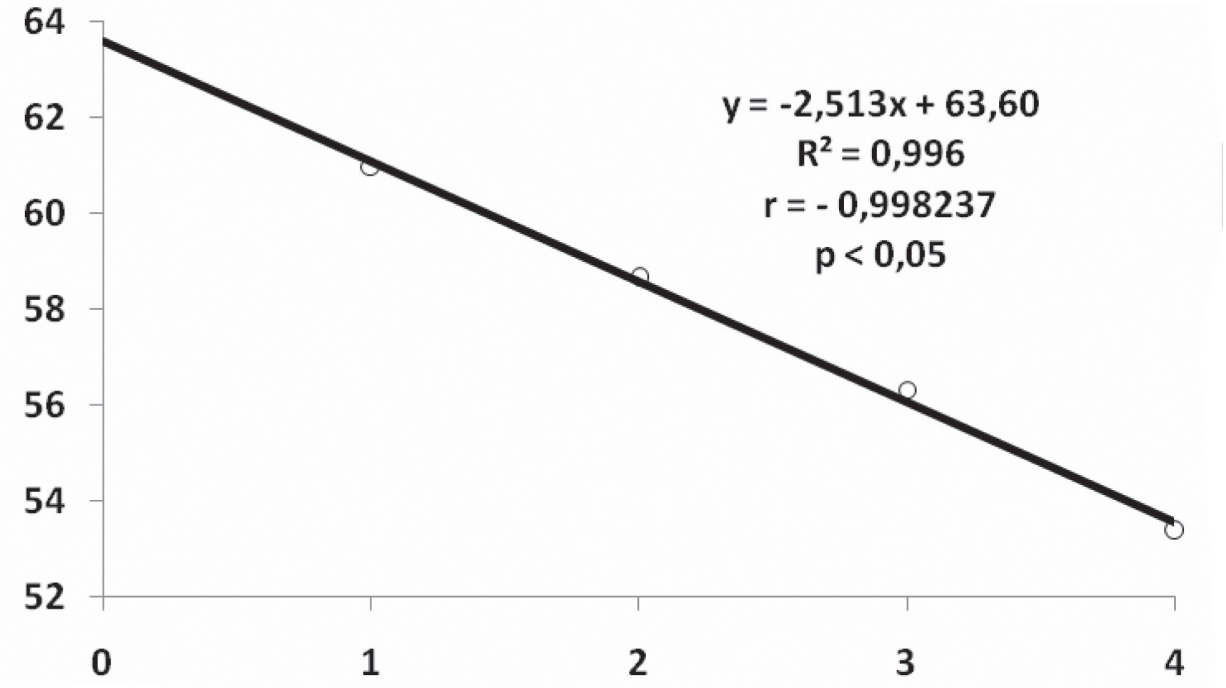

Мал. 5. **Середній нахил літер (y°; вісь Y) у залежності від сумарного балу вираженості шизофренії та підтвердженості діагнозу (бали; вісь X)**

З мал. 5 видно, що середній нахил літер (y°) у залежності від сумарного балу вираженості шизофренії та підтвердженості діагнозу збільшується на 2,513 градуси (Коеф. кореляції = – 0,998237; $p < 0,05$).

Отже, аналіз наукового спадку показав що, окремі прийоми графологічного аналізу в комбінації з іншими методами іноді застосовуються в дослідженнях з диференціальної психології й психофізіології. Є дані, що при деяких психічних захворюваннях почерк хворих набуває певних специфічних ознак. Наприклад, почерк хворих на шизофренію відрізняється химерністю, манірністю, надмірною стилізованістю, слова іноді не закінчуються на одну-дві літери часто спостерігаються повторення складів у словах, порушується зміст речень, логіка та відмінникові форми слів та зворотів, розміщення строчок на аркуші.

Результати писемних витворів цих хворих мають важливе діагностичне значення в клініці, на підприємствах, в навчальних закладах та інших галузях.

Література

1. *Crepieux Jamin* Grafologia, 1885. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.scrittura-grafologia.info/crepieux-jamin. С. 3
2. *Либин В. В.* Почерк личности, 2004 г. — [Электронный ресурс]. — Режим доступу: http://psyfactor.org/lib/libin1. htm c.4
3. *Графология*: — М.: Эксмо, 2009. — 60 с.
4. *Бобров А.* Язык почерка. Как понять себя и других. — М.: Центрполиграф, 2006. — 187 с.
5. *Востриков Е.* 2010 г. — Тривиальная графология. —[Электронный ресурс]. — Режим доступу: http://psyfactor.org/lib/grafologia. htm c.8
6. *Зуев-Инсаров Д. М.* Почерк и личность. — М., 1993. — С. 45.
7. *Кноблох Х.* Графология / Осведомленность и наука / Пер. Е. П. Кудряшовой: Переводч. Группа КЮМО. — М., 1974. — С. 60.
8. *Лібіна В. В.* Психографический тест: конструктивный рисунок человека из геометрических форм; 1988. — С. 49.

С. Б. РУБЦОВА
магістрант, УА ІСНС МАУП

ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ — ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 453–457

Ідентифікація особистості в сучасних умовах є важливою державною проблемою. Введення електронних паспортів насторожує і лякає мало інформованих громадян країни. А все йде від нестачі повноцінної інформації з даного питання. Інформація часто перекручена ЗМІ, передана з вуст в уста (так зване "сарафанне радіо"), не доходить до населення в повному обсязі і сприймається ним як загрозлива інформація.

Чи можливо вирішити цю проблему на державному рівні? Методи ідентифікації особистості за допомогою дерматогліфики дозволяють зробити це.

Дерматогліфіка (др.-греч. Δέρμα, (рід. П. Δέρματος) — "шкіра" і γλύφω — вирізаю, гравірую) — наука, яка займається вивченням ознак візерунків на шкірі долоней кистей і стоп людини. Шкіра долоней кистей має складний рельєф — його утворюють гребінці, і тому цю шкіру називають "гребневою". Гребінці складають характерні візерунки, унікальні для кожної людини і незмінні протягом усього її життя.

Коріння цієї науки сягають у сиву давнину. В одному з американських музеїв зберігається відтиск великого пальця жителя Стародавнього Китаю. Відбиток залишений на глиняному глечику понад три тисячі років тому. Швидше за все, відбиток пальця — друк гончара. Замінювали свої підписи відбитками пальців древні індійці, вавілоняни, ассірійці. Цікаво, що на санскриті поняття "друк" і "відбиток пальця" є омографами, тобто пишуться однаково.

Однак дерматогліфіка, як наукова дисципліна досить молода: її виникнення відносять до 1892, коли один з найоригінальніших натуралістів свого часу — двоюрідний брат Чарльза Дарвіна — сер Френсіс Гальтон випустив свою тепер вже класичну працю про пальцеві візерунки. Ще на початку XVII століття в працях авторитетних анатомів вже зустрічаються описи дерматогліфічних візерунків, а на початку XIX століття з'являється фундаментальна класифікація пальцевих візерунків, створена знаменитим чеським дослідником Яном Пуркіне. Пізніше вона була значною мірою використана Гальтоном, а потім і авторами самої на сьогоднішній день найпоширеної класифікації — американцями Х. Каммінсу і Ч. Мідло.

А в 1880 році два учасника — Г. Фулдс і В. Гершель — опублікували в авторитетному англійському науковому журналі Nature ("Природа") свої повідомлення про можливість ідентифікації особистості за пальцевими відбитками. Один з них навіть запропонував Скотленд-Ярду використовувати це відкриття, але був відкинутий. І все ж саме з цього часу веде свою історію дактилоскопія, яка настільки широко застосовується сьогодні в криміналіс-тиці.

З цією обставиною пов'язана поширена в нашій країні, але абсолютно безглузда думка про те, ніби отримання відбитків пальців — процедура принизлива і допус-

тима лише по відношенню до злочинців. Між тим громадяни США — країни, де дактилоскопія проводиться у всього населення, бачать в ній не обмеження, а навпаки — захист своїх прав. Адже з її допомогою і справді легше знайти загублену або вкрадену дитину або, скажімо, переконливо довести свої права в разі втрати документів.

Але це, зрозуміло, прикладні аспекти. Куди цікавіше дізнатися: що ж стоїть за гребеневими візерунками і як вони характеризують ту чи іншу людину? І подібний підхід цілком науковий, оскільки шкіра має спільне джерело походження зі структурами нервової системи і досить тісно з ними пов'язана.

Візерунки гребневої шкіри закладаються на 13-му тижні внутрішньоутробного розвитку організму і ніколи вже не змінюються. Оскільки шкіра відбувається з тих же ембріональних зачатків, що і нервова система ссавців, її візерунки відображають морфологічну організацію мозку. А оцінивши тип нервової системи організму, можна охарактеризувати і його тип в цілому.

Результати дерматогліфічних досліджень представляють для медицини неабияку цінність: їх використовують при діагностиці багатьох вроджених захворювань мозку. Але і це ще не все. Роль нервової системи в регуляції функцій людського організму настільки велика, що можна виявити зв'язок навіть між особливостями дерматогліфіки і багатьма соматичними (тобто суто тілесними) захворюваннями — на виразкову хворобу, цукровий діабет, туберкульоз (чи не це знання інтуїтивно використовують самі проникливі ворожки, передрікаючи різні хвороби і недуги?).

Але чи можуть шкірні візерунки дати що-небудь для розуміння характеру, темпераменту, поведінки людини? На думку російського психіатра Миколи Богданова, на це питання теж можна відповісти позитивно. Справа в тому, що, незважаючи на всю індивідуальну своєрідність пальцевих відбитків, їх досить легко класифікувати в рамках всього трьох груп:

а) типова дуга — найбільш рідкісний з поширених пальцевих візерунків; найчастіше зустрічається на вказівному і середньому пальцях лівої руки.

б) найпоширеніший з пальцевих візерунків — типова петля; завжди супроводжується однією так званою "дельтою".

в) типовий завиток завжди супроводжується двома "Дельтами"; частіше зустрічається на вказівному та безіменному пальцях правої руки.

Найпоширеніші з пальцевих візерунків — так звані ульнарні петлі, трохи рідше зустрічаються завитки, і найбільш рідкісні — прості дуги. На підставі цих дерматогліфічних ознак, які, на думку фахівців, відображають індивідуальну організацію нервової системи людини, можна робити припущення про її особистісні риси та характерну для неї поведінку.

Залежно від галузі застосування дерматогліфіка поділяється:

- Криміналістична, або дактилоскопія
- Антропологічна, або расова,
- Медична,
- Психологічна,
- Спортивна.

Можливості вивчення вроджених якостей і властивостей людини по візерунках на пальцях виявилися корисними у спортивній медицині. У лабораторії спортивної антропології Всеросійського науково-дослідного інституту фізичної культури і спорту вже 15 років вивчають дерматогліфіку спортсменів вищої кваліфікації — чемпіонів світу та Європи, членів олімпійських збірних. Зіставлення особливостей

відбитків пальців з фізичними якостями конкретних груп спортсменів дозволило виявити чіткі закономірності. Простіші візерунки на пальцях і невелика кількість гребенів частіше поєднуються з високим силовим потенціалом при одночасному зниженні витривалості і координації рухів. А от висока інтенсивність візерунків і велика кількість гребенів, навпаки, відповідають більшій витривалості і кращої координації при зниженні вибухової сили.

Представники різних видів спорту і, навіть, різних спортивних амплуа розрізняються по шкірних узорах на пальцях, — розповідає керівник лабораторії, доктор біологічних наук Тамара Абрамова. — Наприклад, у представників швидкісно-силових видів спорту, де потрібна максимальна реалізація в короткий час (спринтери-ковзанярі, легкоатлети і т. п.), частіше спостерігаються найбільш прості візерунки і найменша кількість гребінців всередині узору. А найбільш складний малюнок у поєднанні з максимальним рахунком гребенів, характерні для спортсменів тих видів, де необхідна складна координація рухів (боротьба, бокс, фристайл). Ускладнення ігрової функції в ігрових видах спорту, розширення поля діяльності спортсмена відповідають ускладненню візерунків. У таких атлетів більше завитків, менше петель, а дуг немає зовсім.

Зіставлення малюнка відбитків пальців з параметрами фізичної активності дозволило робити висновки про їх зв'язки і з ресурсами організму в цілому. З'ясувалося, наприклад, що люди з відносно простим малюнком навіть при незначних навантаженнях працюють майже на межі своїх можливостей. А ось індивіди з десятьма петлями на пальцях складають повну їм протилежність — вони реалізують себе як високоенергетичні і високореактивні системи при звичайній роботі, але втрачають свої можливості при екстремальних навантаженнях. Наявність завитків і петель вказує на високі адаптаційні можливості організму при значних і навіть екстремальних навантаженнях. Ці дані, за свідченнями вчених, доводять, що пальцеві дерматогліфи можуть служити надійним маркером при тестуванні спортсменів.

В даний час накопичено чимало даних про зв'язок візерунка гребневої шкіри на дистальних подушечках пальців людини (дерматогліфіка) з морфо-функціональною організацією його ЦНС. Враховуючи загальне генетичне джерело розвитку шкіри та нервової системи можна припустити, що візерунки на кінцевих фалангах пальців можуть служити інформаційним маркером вроджених індивідуальних психологічних особливостей особистості людини, що визначають її поведінку.

В результаті досліджень взаємозв'язку розташування та орієнтації пальцевих візерунків і значень середньої гребневої частоти (аналог ГС) на апаратно-програмному комплексі для дерматогліфіческих досліджень "Малахіт" вдалося встановити, що параметри дерматогліфіки великого, вказівного і тріади інших пальців утворюють систему статистично незалежних ознак. При порівнянні типу візерунків на великому, вказівному і безіменному пальцях з індивідуальними здібностями обстежуваних осіб виявилося, що чим складніше тип візерунка, тим більше розвинена функція системи, проекційна зона якої розташована на пальці. Тобто, існує взаємозв'язок дерматогліфіки пальців і особливостей будови модулючих систем головного мозку, що виконують основну функцію при формуванні умовних рефлексів (наприклад, навчанні) і при реалізації безумовних рефлексів (поведінці). Все це обумовлює можливість проведення обгрунтованого професійного відбору кандидатів на працевлаштування на різні, у тому числі на відповідальні керівні, посади.

Інформація про розташування, орієнтацію, типу візерунка і значенням його дерматогліфічних показників дозволяє встановити наявність спадкових і вроджених

захворювань. Результат інтерпретації залежить від вираженості дерматогліфічних проявів захворювань. У ряді випадків, наприклад при таких психосоматичних захворюваннях, як синдром Шершевского — Тернера, синдром Клайнфельтера в просторі дерматогліфічної будови візерунків на пальцях можна, навіть, поставити діагноз.

Лікар-генетик В. Г. Солониченко і нейрофізіолог Н. Н. Богданов встановили близькість візерунків на однойменних пальцях у батьків і дитини. Можливість появи дитини з психосоматичним захворюванням також може бути встановлена за вираженістю візерунків у батьків — практично здорових індивідуумів. Порівняно недавно встановлено ще одне важливе достоїнство методу дерматогліфічної діагностики — можливість виявлення носійства мутантних генів у практично здорових індивідуумів. Це було, зокрема, показано на прикладі вроджених ущелин губи і вроджених ущелин піднебіння. Сімейний аналіз папілярних візерунків і ліній показав спадкову тенденцію по всіх долонних ознаках шкірного покриву.

Наука дерматогліфіка виходить з того, що шкірний покрив і нервова система будь-якої людини формується в період внутрішньоутробного розвитку з одного матеріалу — екзодерма. Тому існує прямий зв'язок між папілярними візерунками і будовою мозку. Візерунки на подушечках пальців людини показують, яку форму мають її мозкові звивини.

Медична генетика використовує розробки дерматогліфіки для виявлення вроджених хромосомних захворювань. Фізична антропологія — неоціненне надбання для вивчення спорідненості рас і народів. Спортивна генетика — для відбору найбільш перспективних спортсменів або підбору найбільш відповідного для них виду спорту.

Вивчення папілярних візерунків претендентів і порівняння їх з наявною базою даних дозволяє відбирати льотчиків, космонавтів, інших фахівців для роботи в екстремальних умовах. Профорієнтація молоді, відбір кадрів вельми успішні при використанні розробок цієї цікавої науки.

Психолог, порівнюючи папілярні візерунки, може розповісти про характер, темперамент особистості, дати прогноз її поведінки в певних ситуаціях. Про те ж говорить відомий російський психіатр Н. Н. Богданов. Він стверджує, що форма папілярних візерунків індивідуума відображає особливості його нервової системи, тим самим дозволяючи будувати припущення про його поведінку.

Встановлення провідних психічних властивостей і станів за допомогою психодерматогліфічного методу є інновацією. В основу цього методу покладено закономірності психогенетики, які позначилися в системі приватних ознак папілярного узору. Встановлено, що застосування психодерматогліфічного методу дозволяє виявити психологічні, моторно-рухові й інтелектуальні характеристики особистості, а також залучити більш широкі верстви нашого населення до таких досліджень.

Незважаючи на те, що дерматогліфіка є порівняно молодою наукою, в останні десятиліття вона все більше проникає в різні сфери людської діяльності. Дані дерматогліфіки широко використовуються криміналістами, судовими медиками (в разі спірного батьківства), в клінічній медицині (при ранньому діагнозі деяких хромосомних захворювань), в антропології (для виявлення родинних відносин між різними людськими групами).

Ми вважаємо, що ця наука може надати неоціненну допомогу в розкритті психологічних особливостей людини і вказати правильне застосування її здібностям і можливостям.

Зчитувати інформацію з пальців можна за допомогою сучасних електронних сканерів, а обробляти інформацію і проводити математичні обчислення за допомогою комп'ютера. Вручну людина ніколи не зможе розрахувати стільки характеристик відбитків пальця, скільки може визначити комп'ютер. При цьому роль фахівця, що аналізує відбитки, залишається визначальною.

Література

1. *Богданов Н.* Применение дерматоглифики в психологии. — [Электронный ресурс] / от 16.11.2012/ Режим доступа: http://hirologos.in.ua/dermatoglyfika/63-bogdanov/440-primenenie-dermatoglifiki-v-psihologii.html
2. *Бурина Л.* Руки наш паспорт и портрет. Дерматоглифика. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://namza60.ru/ruki-%E2 %80 %93-nash-pasport-i-portret.-dermatoglifika.html
3. *Институт* дерматоглифики. — [Электронный ресурс]. — Режим /URL: http: // dermatoglyphics. ru/index. php/nauka-dermatoglifika
4. НИИЦ БТ МГТУ им. Н. Э. Баумана. Научная публикация "Применение биометрии". — [Электронный ресурс]. — Режим доступу: http://biometric. bmstu. ru/category/primenenie_biometrii
5. *Покрышкина А.* "Дерматоглифика и профессиональное самоопределение". Научно-практические конференции ученых и студентовс дистанционным участием. Коллективные монографии. — [Электронный ресурс]. — Режим доступу: http://sibac.info/index.php/2009–07–01–10–21–16/4427–2012–10–27–07–57–26
6. *Степанов С.* "Дерматоглифика". Психологос. Энциклопедия практической психологии. — [Электронный ресурс]. — Режим доступу: http: // www. psychologos. ru/articles/view/dermatoglifika/-1

ЗРАЗКИ ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. *Васильев М. А.* Уравнения движения калибровочных полей высших спинов как свободная дифференциальная алгебра // Ядер. физика. — 1988. — Т. 48, вып. 5 (11). — С. 286 — 301.

2. *Камзин А. С., Русаков В. Л.* Пропорциональный счетчик для мессбауэровских исследований поверхностных слоев при температурах от 100 до 700 К // Приборы и техника эксперимента. — 1988. — № 5. — С. 56 — 58.

3. *Пугачев В. С., Синицин И. Н., Шин В. И. и др.* Проблемы анализа и условно оптимальной фильтрации в реальном масштабе времени процессов в нелинейных стохастических системах // Автоматика и телемеханика. — 1987. — № 12. — С. 3 — 24.

4. *Взаимодействие* ядер азота и углерода / К. П. Артемьев, А. Л. Ветошкин, М. С. Головков и др. // Ядер. физика. — 1988. — Т. 48, вып. 5(11). — С. 1208 — 1246.

5. *Вильдермут К., Тан Я.* Единая теория ядра / Пер. с англ. Ю. Ф. Смирнова. — М.: Наука, 1980. — 602 с.

6. *Тедеоко К.* Урановые месторождения Италии // Геология, геохимия, минералогия и методы оценки месторождений урана: Пер. с англ. / Под ред. Б. И. Вивона. — М., 1988. — С. 304 — 318.

7. *Грушин В. Ф.* Фоторождение пионов на протоне при малых энергиях: полный опыт и мультипольный анализ // Фоторождение пионов на нуклонах и ядрах. — М., 1988. — (Труды ФИАН; Т. 186).

8. *Программа* экспериментальных исследований на мезонной фабрике ИЯИ АН СССР: Тр. V Всесоюз. сем., 23 — 27 апр. 1983 г., Звенигород. — М., 1984. — 372 с.

9. *Крупчицкий П. А.* Нарушение пространственной четности в ядерных реакциях с поляризованными нейтронами // Нейтронная физика: Материалы I Междунар. конф. (Киев, 14 — 18 сент. 1987 г.). — М., 1988. — Т. 1. — С. 81 — 94.

10. *Соботович Э. В., Ольховик Ю. А., Соколюк Г. А., Коромысло Т. И.* Сравнительная характеристика миграционной способности радионуклидов в донных отложениях водоемов // Докл. АН УССР. Сер. А. — 1990. — № 8. — С. 25 — 34.

11. *Оганезов Г. А.* Дифрактометрический комплекс с источником холодных нейтронов: Автореф. дис. ... канд. физ.-мат. наук / ОИЯИ. — Дубна, 1988. — 18 с.

12. *Ломидзе В. Л., Франк Э.* О накоплении трансактинидов в реакторе ИБР-2. — Дубна, 1988. — 10 с. — (Препр. / ОИЯИ; 18-88-759).

13. *Ковалев Н. И.* Экологические катастрофы. — К., 1998. — 20 с. — (Препр. / НАН Украины. Ин-т ядерных исслед.; КИЯИ-98-5).

14. *Кир'янчук В. М., Рудчик А. Т., Будзановскі А. та ін.* Механізми реакції ^{9}Be(^{11}B, ^{12}B)^{8}Be // Зб. наук. праць Ін-ту ядерних досл. — 2004. — № 1(12). — С. 16 — 22.

15. *Salcamoto H., Kishimoto T.* Microscopic Analysis of Nuclear Collective Motions in Terms of the Boson Expansion Theory (I). Fommiation // Nuclear Physics. — 1988. — Vol. A486, № 1. — P. 1 — 42.

16. *Hodges D. A., Jackson H. G.* Analysis and Design of Digital Integrated Circuits. — N.-Y., 1985. — 454 p.

У пропонованому збірнику подано статті учасників науково-практичної конференції, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — становленню України як держави. Розглядається формування державності в Україні у різні періоди історії та в різних аспектах.

Для науковців і державних службовців, політиків і політологів, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком Української держави і суспільства.

Наукове видання

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Випуск 12

Матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції "Історія, сучасність, зарубіжний досвід" м. Київ, МАУП, 6 листопада 2014 р.

Комп'ютерне верстання *А. П. Нечипорук*
Художнє оформлення *О. О. Стеценко*

Підп. до друку 30.10.14. Формат $70\times100^{1}/_{16}$. Папір офсетний.
Друк ротаційний трафаретний.
Ум. друк. арк. 36,76. Обл.-вид. арк. 29,09. Тираж 300 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

ДП "Видавничий дім "Персонал"
03039, Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. ХХ

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008 р.

Надруковано в друкарні ДП "Видавничий дім "Персонал"